

*Overijsselsche almanak voor
oudheid en letteren*

1 eth 3540.1

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

IN MEMORY OF
FRANKLIN TEMPLE INGRAHAM
CLASS OF 1914

SECOND LIEUTENANT
COAST ARTILLERY CORPS
UNITED STATES ARMY

WELLESLEY, MASSACHUSETTS
MAY 23, 1891 APRIL 11, 1918

OVERIJSSSELSCHE
A L M A N A K

VOOR OUDHEID EN LETTEREN.

Overijsselsche
A. I. C. M. A. N. A. K.
VOOR
OUDEHEID EN LETTEREN.
1846.

Elfde Jaargang.

DEVENTER,

J. DE LANGE.

1845.

Neth 3540.1
✓

HARVARD COLLEGE LIBRARY

INGRAHAM FUND

Sep 5, 1920

Berigt voor den Kalender.

De Kalender is berekend voor Deventer, welks ligging door den Generaal KRAIJENHOFF trigonometrisch bepaald is op $52^{\circ} 15' 9''$ N. B. en $3^{\circ} 49' 12''$ (in tijd $15^m 17^s$) Oosterlengte van Parijs of $6^{\circ} 9' 37''$ (in tijd $24^m 38^s$) Oosterlengte van Greenwich.

Alle opgaven zijn in middelbaren tijd gesteld; de kolom middelbare tijd op den waren middag dient om dadelijk waren tijd tot middelbaren te herleiden en omgekeerd.

De dag begint op den middelbaren middernacht en wordt in twee gelijke deelen verdeeld: — het tijdsverloop van middernacht tot middag wordt morgen, van middag tot middernacht avond genoemd.

Op de eerste bladzijde der maand wenschte men de aanwijzing van feestdagen te behouden. Plaatsgebrek verhinderde ons dus, voor iederen dag den tijd van Maans op- en ondergang beide aan te geven. Men vindt daarom van nieuwe tot volle maan alleen den ondergang, van volle tot nieuwe maan alleen den

opgang, hetgeen overigens tot gewoon gebruik voldoende is.

De overgebleven ruimte, op de tweede bladzijde der maand, heeft men aangevuld met de opgave van den tijd van zigbaarheid der voornaamste planeten, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Van Mercurius, die, door de nabijheid der zon, slechts uiterst zeldzaam gezien wordt, en de verdere telescopische, is niet gesproken, daar het Jaarboekje toch niet voor sterrekundig gebruik is ingerigt.

I N H O U D.

Zons- en Maansverduisteringen.
 Jaartellingen en Feestdagen.
 Kalender.
 Genealogie van het Koninklijke huis.

	blz.
HANSE-ZAKEN	1
DE TONGVALLEN IN NEDERLAND, DOOR D ^r J. H. HALBERTSMA	49
VERHAAL EENER GERECHTENIS TE SCHEVENINGEN IN DEN JARE 1697. IN DEN SCHEVENINGSCHEN VISSCHERS- TONGVAL, DOOR C. GÉREL	52
DE ORKAAN, IN DEN SCHEVENINGSCHEN VISSCHERS-TONG- VAL, DOOR C. GÉREL	60
NOORDWIJK AAN ZEE	68
FLAAUWE HERINNERINGEN AAN EEN REZOEK OP EEN HOL- LANDSCH ZEEDORP, TEGEN HET EINDE DER VORIGE EEUW	79
ZAANDAMMER GUURTJE. 1770, DOOR T. E.	88
AANMERKING, DOOR T. E.	91
SUNTE MAARTENS LIED, WELK DOOR DE KINDEREN TE MEDELIJK, TEGEN SLAGTIJD LANGS DE STRATEN GEZONGEN WORDT	93
ROERMONDER TONGVAL, DOOR D ^r J. H. H.	101
RECHTSCHRIJVING VAN DE HAVENZATHEN IN OVERIJSEL, DOOR F. A. EBBINGE WURDEN	105
OUDE DEVENTER MUNT	145
OUD NEDERLANDSCH MUNTSTUK, DOOR J. M. V. R.	147
OLIPHEDER-ROEKEN	152
PLAN TOT STICHTING EENER PROVINCIALE SCHOOL TE DEVENTER IN 1580	193
WATERVLOED IN 1552, DOOR C. J.	216
WATERVLOED IN 1658	219
EENE VOLKPLANTING DER SICAMEREN IN HONGARIJK, DOOR M ^r J. DE WAL	223

GESCHIEDKUNDIGE HERINNERINGEN BETREFFENDE DE STAD OLDENZAAL, DOOR J. WEEHING	225
DE DEVANTER DICHTER JAN VAN DER VIEN, DOOR W. VAN DER LINDE HZ.	257
DE DOODEN-LANTAARN OF LUCHTE TE DEVENTER. (MET EENE AFBEELDING), DOOR W. VAN DER LINDE HZ. .	281

Zons- en Maansverduisteringen.

Het jaar 1846 levert geene Maansverduisteringen op, en slechts ééne van de twee Zoneclipsen die plaats zullen hebben, is in onze streken zichtbaar.

- I. *Zonsverduistering* den 25 April. De Eclips zal aanvangen 's avonds te 6^u 1^m W. Dev. tijd; de hoek dien de straal der zonneschijf aan het aanrakingspunt met den urcirkel van het zonsmiddenpunt maakt, van het noorden door het oosten tot 360^{gr} geteld, bedraagt bijna 210^{gr}. Midden der verduistering te 6^u 38^m; de grootte bedraagt 2.7 duim. De Eclips eindigt eerst even na zonnenondergang.
- II. *Zonsverduistering* den 20 October. Bij ons onzichtbaar.

JAARTELLINGEN EN FEESTDAGEN

VOOR HET JAAR 1846.

Het jaar na de Geboorte onzes Heeren is . . .	1846	
Na de Schepping der Wereld	5795	
Na de Joodsche tijdrekening, beginnende 21 Sept.	5607	
Na de onafhankelijkheid der Nederlanden . . .	33	
Het Guldengetal	4 De Zonnecirkel	7
De Epacta	III De Romeinsche indictio	4

De Zondagsletter D.

Septuagesima	8 Febr.	Hemelvaart	21 Mei.
Vastenavond	24 Febr.	Pinksteren	31 Mei.
Aschdag	25 Febr.	Eerste Advent	29 Nov.
Paschen	12 April.		

Quatertempers.

Den 4, 6 en 7 Maart.	Den 16, 18 en 19 Sept.
Den 3, 5 en 6 Junij.	Den 16, 18 en 19 Dec.

Joodsche Feestdagen.

Purimfeest	den 12 Maart.
Paschen	den 11, 12, 17 en 18 April.
Pinksteren of Wekenfeest	den 31 Mei en 1 Junij.
Nieuwjaarsfeest	den 21 en 22 September.
Groote Verzoendag	den 30 September.
Loofhuttenfeest	den 5, 6 en 12 October.
Vreugde der Wet	den 13 October.

De Lente begint den 21 Maart	's morg. te 0 u. 3 m.
De Zomer begint den 21 Junij	's avonds te 8 u. 47 m.
De Herfst begint den 23 Sept.	's morg. te 10 u. 48 m.
De Winter begint den 22 Dec.	's morg. te 4 u. 30 m.

J A N U A R I J,

1	Donderd.	NIEUW-JAARSDAG.	's av. on.
2	Vrijdag		10 31
3	Zaterdag		11 47
4	ZONDAG		's m. on.
5	Maandag		1 0
6	Dingsdag	<i>Drie Koningen.</i>	2 11
7	Woensd.		3 18
8	Donderd.		4 21
9	Vrijdag		5 19
10	Zaterdag		6 9
11	ZONDAG		6 52
12	Maandag	Koppermaandag.	's av. op
13	Dingsdag		5 41
14	Woensd.		6 45
15	Donderd.		7 50
16	Vrijdag		8 55
17	Zaterdag		10 1
18	ZONDAG	H. N. Jezus.	11 9
19	Maandag	<i>Hare Majesteit de Koningin verj.</i>	's m. op
20	Dingsdag		0 18
21	Woensd.		1 29
22	Donderd.		2 40
23	Vrijdag		3 50
24	Zaterdag		4 56
25	ZONDAG	Pauli Bekeering.	5 54
26	Maandag		6 42
27	Dingsdag		's av. on.
28	Woensd.	Agnes H. Driev.	6 41
29	Donderd.		8 4
30	Vrijdag		9 25
31	Zaterdag		10 42

LOUWMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 18m. langer.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	
1	12	3	49	8 13	3 54	Eerste kw. in den <i>Ram</i> u. 11
2	12	4	8	8 13	3 55	4 Jan. 's avonds te 2 50
3	12	4	46	8 13	3 57	Volle M. in de <i>Kreeft</i>
4	12	5	13	8 13	3 58	12 Jan. 's avonds te 2 26
5	12	5	40	8 12	3 59	Laatste kw. in de <i>Weeg-</i>
6	12	6	7	8 12	4 0	<i>schaal</i> 20 Jan. 's av. te 4 17
7	12	6	33	8 11	4 1	Nieuwe M. in den <i>Water-</i>
8	12	6	59	8 11	4 3	<i>man</i> 27 Jan. 's morg. te 9 48
9	12	7	24	8 10	4 4	—
10	12	7	48	8 10	4 5	<i>Venus</i> is, gedurende de
11	12	8	12	8 9	4 7	beide eerste maanden des
12	12	8	36	8 9	4 8	jaars, <i>avondster</i> , en ver-
13	12	8	58	8 8	4 10	toont zich als zoodanig het
14	12	9	20	8 7	4 12	glansrijkst den 8 Jan.; zij
15	12	9	42	8 6	4 13	gaat onder:
16	12	10	3	8 5	4 15	1 Jan. 's av. te 8 u. 10 m.
17	12	10	23	8 4	4 17	16 Jan. 's av. te 8 u. 31 m.
18	12	10	42	8 3	4 18	<i>Mars</i> gaat onder:
19	12	11	1	8 2	4 20	1 Jan. 's av. te 11 u. 58 m.
20	12	11	19	8 1	4 21	16 Jan. 's av. te 11 u. 54 m.
21	12	11	35	8 0	4 23	<i>Jupiter</i> gaat onder:
22	12	11	52	7 59	4 24	1 Jan. 's morg. te 2 u. 13 m.
23	12	12	8	7 57	4 26	16 Jan. 's morg. te 1 u. 21 m.
24	12	12	23	7 56	4 28	<i>Saturnus</i> gaat onder:
25	12	12	37	7 55	4 30	1 Jan. 's avonds te 7 u. 6 m.
26	12	12	51	7 53	4 32	16 Jan. 's av. te 6 u. 16 m.
27	12	13	3	7 52	4 34	
28	12	13	15	7 50	4 36	
29	12	13	26	7 49	4 38	
30	12	13	35	7 48	4 40	
31	12	13	45	7 46	4 42	

Zon in ♒ Aquarius, den 20.

1	Donderd.	Nieuw
2	Vrijdag	
3	Zaterdag	
4	Zondag	
5	Maandag	
6	Dinsdag	Drie
7	Woensd.	
8	Donderd.	
9	Vrijdag	
10	Zaterdag	
11	Zondag	
12	Maandag	Kop
13	Dinsdag	
14	Woensd.	
15	Donderd.	
16	Vrijdag	
17	Zaterdag	
18	Zondag	II.
19	Maandag	III.
20	Dinsdag	
21	Woensd.	
22	Donderd.	
23	Vrijdag	
24	Zaterdag	
25	Zondag	
26	Maandag	
27	Dinsdag	
28	Woensd.	
29	Donderd.	
30	Vrijdag	

OKKELMAAND.

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 46 m. langer.

	Opkous	Zons Ondergang.		u. m.
	n.	u. m.		u. m.
	44	4 43	Eerste kw. in den <i>Stier</i>	
	44	4 45	3 Febr. 's morg. te	5 36
	7 42	4 47	Volle M. in den <i>Leeuw</i>	
	7 41	4 48	11 Febr. 's morgens te	9 37
	7 39	4 50	Laatste kw. in den <i>Schut-</i>	
	3 7	4 52	<i>ter</i> 19 Febr. 's morg. te	5 8
	27 7	4 54	Nieuwe M. in de <i>Visschen</i>	
	29 7	4 56	25 Febr. 's avonds te	7 56
	31 7	4 58	— —	
	32 7	5 0	<i>Venus</i> gaat onder:	
	32 7	5 2	1 Febr. 's av. te 8 u. 27 m.	
	32 7	5 4	16 Febr. 's av. te 7 u. 40 m.	
	30 7	5 6	<i>Mars</i> gaat onder:	
	28 7	5 7	1 Febr. 's av. te 11 u. 52 m.	
	1 25	5 9	16 Febr. 's av. te 11 u. 50 m.	
	14 22	5 11	<i>Jupiter</i> gaat onder:	
	14 18	5 13	1 Febr. 's morg. te 0 u. 27 m.	
	14 13	5 15	16 Febr. 's av. te 11 u. 31 m.	
	14 7	5 17	<i>Saturnus</i> verliest zich in	
	14 1	5 19	de avondschemering; den 10	
	54 7	5 21	Febr. komt zij in <i>conjunctie</i>	
	7 5	5 23	met de zon.	
	7 3	5 25		
	7 1	5 26		
	6 59	5 28		
	6 57	5 30		
	6 55	5 32		
	6 53	5 34		

Mon in χ Pisces, den 19.

F E B R U A R I J,

1	ZONDAG		's av. on.
2	Maandag	<i>Maria Lichtmis.</i>	's m. on.
3	Dingsdag		1 7
4	Woensd.		2 12
5	Donderd.		3 12
6	Vrijdag		4 3
7	Zaturdag		4 30
8	ZONDAG	Septuagesima.	5 29
9	Maandag		6 2
10	Dingsdag		6 29
11	Woensd.		's av. op
12	Donderd.		6 46
13	Vrijdag		7 32
14	Zaturdag		8 59
15	ZONDAG	Sexagesima.	10 8
16	Maandag		11 17
17	Dingsdag		's m. op
18	Woensd.		0 26
19	Donderd.	<i>Kroonpr. Will. Alex. Paul</i>	1 35
20	Vrijdag	<i>(Fredr. Lod. verj.</i>	2 40
21	Zaturdag		3 39
22	ZONDAG	Quinquag. Petri Cath.	4 30
23	Maandag		5 13
24	Dingsdag	<i>S. Matth. Vastenavond.</i>	5 49
25	Woensd.	Aschdag H. Driev.	's av. on.
26	Donderd.		6 55
27	Vrijdag		8 14
28	Zaturdag		9 33

SPROKKELMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 46 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	12	13	54	7	44	4 43 Eerste kw. in den <i>Stier</i>
2	12	14	1	7	44	4 45 3 Febr. 's morg. te 5 36
3	12	14	8	7	42	4 47 Volle M. in den <i>Leeuw</i>
4	12	14	14	7	41	4 48 11 Febr. 's morgenste 9 37
5	12	14	19	7	39	4 50 Laatste kw. in den <i>Schut-</i>
6	12	14	23	7	37	4 52 <i>ter</i> 19 Febr. 's morg. te 5 8
7	12	14	27	7	35	4 54 Nieuwe M. in de <i>Visschen</i>
8	12	14	29	7	33	4 56 25 Febr. 's avonds te 7 56
9	12	14	31	7	32	4 58 — —
10	12	14	32	7	30	5 0 <i>Venus</i> gaat onder:
11	12	14	32	7	28	5 2 1 Febr. 's av. te 8 u. 27 m.
12	12	14	32	7	26	5 4 16 Febr 's av. te 7 u. 40 m.
13	12	14	30	7	24	5 6 <i>Mars</i> gaat onder:
14	12	14	28	7	22	5 7 1 Febr. 's av. te 11 u. 52 m.
15	12	14	25	7	20	5 9 16 Febr 'sav. te 11 u. 50 m.
16	12	14	22	7	18	5 11 <i>Jupiter</i> gaat onder:
17	12	14	18	7	16	5 13 1 Febr. 's morg. te 0 u. 27 m.
18	12	14	13	7	14	5 15 16 Febr. 'sav. te 11 u. 31 m.
19	12	14	7	7	11	5 17
20	12	14	1	7	9	5 19 <i>Saturnus</i> verliest zich in
21	12	13	54	7	7	5 21 de avondschemering; den 10
22	12	13	47	7	5	5 23 Febr. komt zij in <i>conjunctie</i>
23	12	13	39	7	3	5 25 met de zon.
24	12	13	30	7	1	5 26
25	12	13	21	6	59	5 28
26	12	13	11	6	57	5 30
27	12	13	0	6	55	5 32
28	12	12	49	6	53	5 34

Zon in $\times$ Pisces, den 19.

M A A R T,

1	ZONDAG	Quadragesima Gr. Vastenav.	's av. on.
2	Maandag		11 37
3	Dingsdag		's m. on.
4	Woensd.	Quatert.	1 0
5	Donderd.		1 37
6	Vrijdag	Quatert.	2 46
7	Zaturdag	Quatert.	3 27
8	ZONDAG	Reminiscere.	4 2
9	Maandag		4 32
10	Dingsdag		4 37
11	Woensd.	Overijss. Bidd. voor het Gewas.	5 21
12	Donderd.		5 42
13	Vrijdag		's av. op
14	Zaturdag		7 38
15	ZONDAG	Oculi.	9 7
16	Maandag		10 17
17	Dingsdag		11 26
18	Woensd.		's m. op
19	Donderd.		0 32
20	Vrijdag		1 31
21	Zaturdag		2 24
22	ZONDAG	Laetare.	3 8
23	Maandag		3 43
24	Dingsdag		4 17
25	Woensd.	Maria Boodschap.	4 43
26	Donderd.		5 12
27	Vrijdag		's av. on.
28	Zaturdag		8 21
29	ZONDAG	Judica.	9 33
30	Maandag		10 43
31	Dingsdag		11 44

LENTEMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 7 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	
1	12	12	38	6	50	5 35
2	12	12	25	6	48	5 37
3	12	12	13	6	46	5 39
4	12	12	0	6	43	5 41
5	12	11	46	6	41	5 42
6	12	11	32	6	38	5 44
7	12	11	18	6	36	5 46
8	12	11	3	6	34	5 48
9	12	10	48	6	32	5 50
10	12	10	32	6	29	5 51
11	12	10	16	6	27	5 53
12	12	10	0	6	25	5 55
13	12	9	43	6	23	5 57
14	12	9	25	6	20	5 59
15	12	9	9	6	18	6 0
16	12	8	52	6	15	6 2
17	12	8	34	6	13	6 4
18	12	8	17	6	11	6 6
19	12	7	59	6	8	6 8
20	12	7	41	6	6	6 9
21	12	7	23	6	3	6 11
22	12	7	5	6	1	6 13
23	12	6	46	5	59	6 15
24	12	6	28	5	57	6 17
25	12	6	9	5	54	6 18
26	12	5	51	5	52	6 20
27	12	5	33	5	50	6 22
28	12	5	14	5	48	6 24
29	12	4	56	5	45	6 25
30	12	4	37	5	43	6 27
31	12	4	19	5	40	6 29

u. m.
 Eerste kw. in de *Tweelingen* 4 Maart 's av. te 10 56
 Volle M. in de *Maagd* 13 Maart 's morg. te 3 14
 Laatste kw. in den *Schut-ter* 20 Maart 's av. te 2 23
 Nieuwe M. in den *Ram* 27 Maart 's morgens te 6 15
 —

Venus begint zich in de avondschemering te verliezen, en is *morgenster* geworden, hetwelk zij genoegzaam het gansche jaar bluft. Zij komt op:
 1 Maart 's morg. te 6 u. 3 m.
 16 Maart 's morg. te 4 u. 55 m.
 Den 2 Maart is zij in benedenste conjunctie met de zon.

Mars gaat onder:
 1 Maart 's av. te 11 u. 49 m.
 16 Maart 's av. te 11 u. 47 m.

Jupiter gaat onder:
 1 Maart 's av. te 10 u. 59 m.
 16 Maart 's av. te 10 u. 17 m.

Saturnus komt op:
 1 Maart 's morg. te 6 u. 28 m.
 16 Maart 's morg. te 5 u. 32 m.

Zon in ♈ Aries, den 21.

A P R I L,

1	Woensd.		's m. on.
2	Donderd.		0 37
3	Vrijdag		1 23
4	Zaturdag		2 0
5	ZONDAG	Palmarum.	2 32
6	Maandag		3 0
7	Dingsdag		3 24
8	Woensd.	<i>Princ. Wilh. Mar. Soph. Louisa</i>	5 46
9	Donderd.	<i>Witte Dond. H. Driev.</i> (verj. A	7
10	Vrijdag	Goede Vrijdag.	4 29
11	Zaturdag		's av. op
12	ZONDAG	PASCHEN.	8 8
13	Maandag	2 ^e PAASCHDAG.	9 16
14	Dingsdag		10 24
15	Woensd.		11 26
16	Donderd.		's m. op
17	Vrijdag		0 21
18	Zaturdag		1 7
19	ZONDAG	Quasimodo.	1 46
20	Maandag		2 18
21	Dingsdag		2 47
22	Woensd.		3 13
23	Donderd.		3 38
24	Vrijdag		4 4
25	Zaturdag		's av. on.
26	ZONDAG	Misericordia.	8 24
27	Maandag		9 29
28	Dingsdag		10 26
29	Woensd.		11 16
30	Donderd.		11 57

GRASMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 0 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	12	4	1	5 38	6 30	Eerste kw. in de <i>Kreeft</i>
2	12	3	43	5 36	6 32	3 April 's avonds te 5 36
3	12	3	25	5 33	6 34	Volle M. in de <i>Weeg-</i>
4	12	3	7	5 31	6 35	<i>schaal</i> 11 April 's av. te 6 19
5	12	2	49	5 28	6 37	Laatste kw. in den <i>Steen-</i>
6	12	2	31	5 26	6 39	<i>bok</i> 18 April 's av. te 8 49
7	12	2	14	5 24	6 41	Nieuwe M. in den <i>Stier</i>
8	12	1	57	5 22	6 43	25 April 's avonds te 5 13
9	12	1	40	5 19	6 44	—
10	12	1	23	5 17	6 46	<i>Venus</i> vertoont zich den
11	12	1	6	5 15	6 48	20 April als <i>morgenster</i> in
12	12	0	50	5 13	6 50	haren grootsten luister; zij
13	12	0	34	5 10	6 51	komt op:
14	12	0	19	5 8	6 53	1 April 's morg. te 4 u. 11 m.
15	12	0	4	5 5	6 54	16 April 's morg. te 3 u. 43 m.
16	11	59	49	5 3	6 56	<i>Mars</i> gaat onder:
17	11	59	34	5 1	6 58	1 April 's av. te 11 u. 44 m.
18	11	59	20	4 59	7 0	16 April 's av. te 11 u. 37 m.
19	11	59	6	4 57	7 1	<i>Jupiter</i> gaat onder:
20	11	58	53	4 55	7 3	1 April 's av. te 9 u. 33 m.
21	11	58	40	4 53	7 5	16 April 's av. te 8 u. 54 m.
22	11	58	28	4 51	7 7	<i>Saturnus</i> komt op:
23	11	58	16	4 49	7 8	1 April 's morg. te 4 u. 32 m.
24	11	58	5	4 46	7 10	16 April 's morg. te 3 u. 36 m.
25	11	57	54	4 44	7 11	
26	11	57	43	4 42	7 13	
27	11	57	33	4 40	7 15	
28	11	57	24	4 38	7 17	
29	11	57	15	4 36	7 18	
30	11	57	7	4 34	7 20	

Zon in ♈ Taurus, den 20.

M E I,

1	Vrijdag	<i>Philippus en Jacobus.</i>	's m. op
2	Zaterdag		0 32
3	ZONDAG	Jubilate Kruisvinding.	1 1
4	Maandag		1 26
5	Dingsdag		1 49
6	Woensd.		2 10
7	Donderd.		2 31
8	Vrijdag		2 54
9	Zaterdag		3 18
10	ZONDAG	Cantate.	3 46
11	Maandag		's av. op
12	Dingsdag		9 16
13	Woensd.		10 15
14	Donderd.		11 6
15	Vrijdag		11 47
16	Zaterdag		's m. op
17	ZONDAG	Vocem.	0 22
18	Maandag	Kruisd.	0 51
19	Dingsdag		1 18
20	Woensd.		1 42
21	Donderd.	CHRISTUS HEMELVAART.	2 7
22	Vrijdag		2 34
23	Zaterdag		3 3
24	ZONDAG	Exaudi.	3 37
25	Maandag		's av. on.
26	Dingsdag		9 8
27	Woensd.		9 53
28	Donderd.		10 31
29	Vrijdag		11 2
30	Zaterdag		11 29
31	ZONDAG	PINKSTEREN.	11 52

BLOEIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 33 m. langer.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	
1	11	56	59	4 31	7 23	Eerste kw. in den <i>Leeuw</i> u. m.
2	11	56	51	4 29	7 25	3 Mei 's avonds te 0 16
3	11	56	44	4 27	7 27	Volle M. in den <i>Scorpioen</i>
4	11	56	38	4 25	7 28	11 Mei 's morg. te 6 31
5	11	56	32	4 24	7 30	Laatste kw. in den <i>Waterman</i>
6	11	56	27	4 22	7 31	18 Mei 's morg. te 1 51
7	11	56	22	4 20	7 33	Nieuwe M. in de <i>Tweelingen</i>
8	11	56	18	4 18	7 35	25 Mei 's morg. te 5 9
9	11	56	14	4 16	7 36	—
10	11	56	11	4 15	7 38	<i>Venus</i> komt op:
11	11	56	9	4 13	7 39	1 Mei 's morg. te 3 u. 15 m.
12	11	56	7	4 11	7 41	16 Mei 's morg. te 2 u. 48 m.
13	11	56	6	4 9	7 43	<i>Mars</i> gaat onder:
14	11	56	5	4 8	7 44	1 Mei 's av. te 11 u. 26 m.
15	11	56	5	4 6	7 46	16 Mei 's av. te 11 u. 10 m.
16	11	56	5	4 5	7 47	<i>Jupiter</i> verliest zich al
17	11	56	6	4 3	7 49	spoedig in de avondschemering;
18	11	56	8	4 2	7 51	den 14 Mei komt zij in <i>conjunctie</i> met de zon.
19	11	56	10	4 0	7 52	
20	11	56	13	3 59	7 54	<i>Saturnus</i> komt op:
21	11	56	16	3 57	7 55	1 Mei 's morg. te 2 u. 39 m.
22	11	56	20	3 56	7 57	16 Mei 's morg. te 1 u. 42 m.
23	11	56	25	3 55	7 58	
24	11	56	30	3 54	8 0	
25	11	56	35	3 52	8 1	
26	11	56	41	3 51	8 3	
27	11	56	48	3 50	8 4	
28	11	56	55	3 49	8 6	
29	11	57	2	3 48	8 7	
30	11	57	10	3 47	8 8	
31	11	57	18	3 46	8 9	

Zon in Π Gemini, den 21.

J U N I J ,

1	Maandag	2° PINKSTERDAG.	's m. on.
2	Dingsdag		0 14
3	Woensd.	Quatert.	0 38
4	Donderd.		0 86
8	Vrijdag	Quatert.	1 19
6	Zaturdag	Quatert.	1 43
7	ZONDAG	<i>Dom. Trin. II. Drievuldigheid.</i>	2 16
8	Maandag		2 83
9	Dingsdag		's av. op
10	Woensd.		8 89
11	Donderd.	<i>Sacrament.</i>	9 48
12	Vrijdag		10 23
13	Zaturdag	<i>Prins Will. Fred. Hendr. verj</i>	10 53
14	ZONDAG		11 25
15	Maandag		11 49
16	Dingsdag		's m. op
17	Woensd.	<i>Kroonprinc. Soph. Fred. Math. verj</i>	0 13
18	Donderd.	<i>Overwinning bij Waterloo.</i>	0 39
19	Vrijdag		1 7
20	Zaturdag		1 38
21	ZONDAG	<i>Dank- en Bededag.</i>	2 14
22	Maandag		2 86
23	Dingsdag		's av. on.
24	Woensd.	<i>Johan Baptist.</i>	8 30
25	Donderd.		9 4
26	Vrijdag		9 35
27	Zaturdag		9 87
28	ZONDAG		10 20
29	Maandag	<i>Petrus en Paulus.</i>	10 40
30	Dingsdag		11 1

ZOMERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden van 1—21 Junij 21 m. langer; van dan af tot aan het einde der maand 5 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11	57	27	3 45	8 10	Eerste kw. in de <i>Maagd</i>
2	11	57	36	3 45	8 11	2 Junij 's morg. te 5 55
3	11	57	45	3 44	8 12	Volle M. in den <i>Schut-</i>
4	11	57	55	3 43	8 13	<i>ter</i> 9 Junij 's av. te 4 1
5	11	58	5	3 42	8 14	Laatste kw. in de <i>Vis-</i>
6	11	58	15	3 41	8 15	<i>schen</i> 16 Junij 's morg. te 7 2
7	11	58	26	3 41	8 16	Nieuwe M. in de <i>Kreeft</i>
8	11	58	37	3 40	8 17	23 Junij 's av. te 6 12
9	11	58	49	3 40	8 17	<i>Venus</i> komt op:
10	11	59	0	3 39	8 18	1 Junij 's morg. te 2 u. 17 m.
11	11	59	12	3 39	8 19	16 Junij 's morg. te 1 u. 51 m.
12	11	59	24	3 39	8 20	
13	11	59	36	3 39	8 20	<i>Mars</i> gaat onder:
14	11	59	49	3 39	8 21	1 Junij 's av. te 10 u. 46 m.
15	12	0	1	3 38	8 21	16 Junij 's av. te 10 u. 18 m.
16	12	0	14	3 38	8 22	
17	12	0	27	3 38	8 22	<i>Jupiter</i> komt op:
18	12	0	40	3 38	8 23	1 Junij 's morg. te 3 u. 15 m.
19	12	0	53	3 38	8 23	16 Junij 's morg. te 2 u. 25 m.
20	12	1	6	3 38	8 24	
21	12	1	19	3 38	8 24	In de laatste helft van
22	12	1	32	3 39	8 24	Junij, en vervolgens gedu-
23	12	1	45	3 39	8 25	rende de maanden <i>Julij</i> ,
24	12	1	58	3 39	8 25	<i>Augustus</i> , <i>September</i> en
25	12	2	11	3 40	8 25	<i>October</i> , is de beweging van
26	12	2	24	3 40	8 25	<i>Saturnus</i> teruggaande; zij
27	12	2	36	3 41	8 25	komt op:
28	12	2	49	3 41	8 25	1 Junij 's morg. te 0 u. 40 m.
29	12	3	1	3 42	8 24	16 Junij 's av. te 11 u. 38 m.
30	12	3	13	3 42	8 24	

Zon in ☉ *Cancer*, den 21.

J U L I J,

1	Woensd.		's av. on.
2	Donderd.	Maria Visitatie.	11 47
3	Vrijdag		's m. on.
4	Zaturdag		0 14
5	ZONDAG		0 47
6	Maandag		1 28
7	Dingsdag		2 20
8	Woensd.		's av. op
9	Donderd.		8 19
10	Vrijdag		8 55
11	Zaturdag		9 26
12	ZONDAG		9 53
13	Maandag		10 19
14	Dingsdag		10 45
15	Woensd.		11 12
16	Donderd.		11 42
17	Vrijdag		's m. op
18	Zaturdag		0 16
19	ZONDAG	Hondsdagen begin.	0 56
20	Maandag		1 42
21	Dingsdag		2 34
22	Woensd.		3 31
23	Donderd.		's av. on.
24	Vrijdag		8 2
25	Zaturdag	St. Jacob.	8 26
26	ZONDAG		8 47
27	Maandag		9 8
28	Dingsdag		9 29
29	Woensd.		9 52
30	Donderd.		10 17
31	Vrijdag		10 46

HOOIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 9 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	12	3	25	3 43	8 24	Eerste kw. in de <i>Weeg-</i>
2	12	3	36	3 43	8 24	<i>schaal</i> 1 Julij's av. te 9 48
3	12	3	48	3 44	8 23	Volle M. in den <i>Steen-</i>
4	12	3	59	3 45	8 23	<i>bok</i> 8 Julij's av. te 11 35
5	12	4	9	3 45	8 22	Laatste kw. in den <i>Ram</i>
6	12	4	19	3 46	8 22	15 Julij's avonds te 1 48
7	12	4	29	3 47	8 21	Nieuwe M. in den <i>Leeuw</i>
8	12	4	39	3 48	8 20	23 Julij's morgens te 8 27
9	12	4	48	3 49	8 20	Eerste kw. in den <i>Scorpi-</i>
10	12	4	57	3 51	8 19	<i>oen</i> 31 Julij's morg. tell 28
11	12	5	5	3 52	8 19	—
12	12	5	13	3 53	8 18	<i>Venus</i> komt op:
13	12	5	21	3 54	8 17	1 Julij's morg. te 1 u. 31 m.
14	12	5	23	3 55	8 16	16 Julij's morg. te 1 u. 21 m.
15	12	5	34	3 56	8 15	<i>Mars</i> gaat onder:
16	12	5	40	3 57	8 14	1 Julij's av. te 9 u. 45 m.
17	12	5	46	3 59	8 13	16 Julij's avonds te 9 u. 9 m.
18	12	5	51	4 0	8 12	<i>Jupiter</i> komt op:
19	12	5	56	4 1	8 11	1 Julij's morg. te 1 u. 36 m.
20	12	6	0	4 3	8 10	16 Julij's morg. te 0 u. 46 m.
21	12	6	3	4 4	8 8	<i>Saturnus</i> komt op:
22	12	6	6	4 5	8 7	1 Julij's av. te 10 u. 38 m.
23	12	6	8	4 7	8 5	16 Julij's av. te 9 u. 38 m.
24	12	6	10	4 8	8 4	
25	12	6	11	4 10	8 2	
26	12	6	12	4 11	8 1	
27	12	6	12	4 13	7 59	
28	12	6	12	4 14	7 58	
29	12	6	10	4 16	7 56	
30	12	6	9	4 17	7 55	
31	12	6	6	4 19	7 53	

Zon in ♌ Leo, den 23.

AUGUSTUS,

1	Zaturdag		's av. on.
2	ZONDAG	<i>Prins Will. Alex. Fred. Const.</i>	's m. on.
3	Maandag	<i>(Nicol. Mich. verj.</i>	0 7
4	Dingsdag		1 2
5	Woensd.		2 9
6	Donderd.		3 26
7	Vrijdag	St. Albert.	's av. op
8	Zaturdag		7 34
9	ZONDAG		8 21
10	Maandag	St. Laurens.	8 48
11	Dingsdag		9 16
12	Woensd.		9 46
13	Donderd.		10 19
14	Vrijdag	Vast.	10 37
15	Zaturdag	Maria Hemelvaart.	11 41
16	ZONDAG		's m. op
17	Maandag		0 31
18	Dingsdag		1 26
19	Woensd.	Hondsdagen einde.	2 24
20	Donderd.		3 26
21	Vrijdag		's av. on.
22	Zaturdag		6 34
23	ZONDAG		7 13
24	Maandag	St. Bartholomeus.	7 36
25	Dingsdag		7 38
26	Woensd.		8 22
27	Donderd.		8 49
28	Vrijdag		9 22
29	Zaturdag	St. Jans Onthoofding.	10 2
30	ZONDAG		10 31
31	Maandag		11 31

O O G S T M A A N D.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende dese maand 1 u. 56 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	12	6	3	4 20	7 52	Volle M. in den <i>Water-</i>
2	12	5	59	4 22	7 50	<i>man</i> 7 Aug. 's morg. te 6 24
3	12	5	55	4 23	7 48	Laatste kw. in den <i>Stier</i>
4	12	5	50	4 25	7 46	13 Aug. 's avonds te 11 16
5	12	5	45	4 26	7 45	Nieuwe M. in den <i>Leeuw</i>
6	12	5	39	4 28	7 43	21 Aug. 's avonds te 11 50
7	12	5	32	4 30	7 41	Eerste kw. in den <i>Schut-</i>
8	12	5	25	4 32	7 39	<i>ter</i> 29 Aug. 's av. te 10 43
9	12	5	17	4 33	7 37	— —
10	12	5	8	4 35	7 35	<i>Venus</i> komt op:
11	12	4	59	4 37	7 33	1 Aug. 's morg. te 1 u. 27 m.
12	12	4	50	4 39	7 31	16 Aug. 's morg. te 1 u. 52 m.
13	12	4	39	4 40	7 29	<i>Mars</i> begint zich al spoedig in de avondschemering te verliezen.
14	12	4	29	4 42	7 27	
15	12	4	18	4 43	7 25	<i>Jupiter</i> komt op:
16	12	4	6	4 45	7 23	1 Aug. 's av. te 11 u. 49 m.
17	12	3	54	4 46	7 21	16 Aug. 's av. te 10 u. 57 m.
18	12	3	41	4 48	7 19	
19	12	3	28	4 50	7 17	<i>Saturnus</i> is den geheelen nacht zichtbaar; zij komt den
20	12	3	14	4 51	7 15	20 Aug. in <i>tegenstand</i> met
21	12	3	0	4 53	7 13	de zon.
22	12	2	46	4 55	7 11	
23	12	2	31	4 57	7 9	
24	12	2	15	4 58	7 7	
25	12	1	59	5 0	7 5	
26	12	1	43	5 1	7 3	
27	12	1	26	5 3	7 0	
28	12	1	9	5 5	6 58	
29	12	0	51	5 6	6 56	
30	12	0	34	5 8	6 53	
31	12	0	15	5 10	6 51	

Zon in *my Virgo*, den 23.

S E P T E M B E R ,

1	Dingsdag		's m. on.
2	Woensd.		1 0
3	Donderd.		2 18
4	Vrijdag	<i>Prins Will. Nicol. Alex. Fred.</i>	3 39
5	Zaturdag	<i>(Karel Hendr. verj. 's av. op</i>	
6	ZONDAG		6 47
7	Maandag		7 15
8	Dingsdag	<i>Maria Geboorte.</i>	7 45
9	Woensd.		8 18
10	Donderd.		8 56
11	Vrijdag		9 39
12	Zaturdag		10 27
13	ZONDAG		11 21
14	Maandag	<i>Kruisverheffing.</i>	's m. op
15	Dingsdag	<i>Prins Will. Fred. Maur. Alex.</i>	0 15
16	Woensd.	<i>Quatert. (Hendr. Karel verj.</i>	1 18
17	Donderd.	<i>St. Lambert.</i>	2 21
18	Vrijdag	<i>Quatert.</i>	3 24
19	Zaturdag	<i>Quatert.</i>	4 27
20	ZONDAG		's av. on.
21	Maandag	<i>St. Mattheus.</i>	6 4
22	Dingsdag		6 27
23	Woensd.		6 54
24	Donderd.		7 25
25	Vrijdag		8 2
26	Zaturdag		8 48
27	ZONDAG		9 42
28	Maandag		10 46
29	Dingsdag	<i>St. Michiel.</i>	11 57
30	Woensd.		's m. on.

HERFSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 2 u 0 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11	59	57	5 12	6 48	Volle M. in de <i>Visschen</i>
2	11	59	38	5 13	6 46	5 Sept. 's avonds te 1 41
3	11	59	19	5 15	6 44	Laatste kw. in de <i>Tweelingen</i> 12 Sept. 's av. te 0 7
4	11	58	59	5 16	6 42	Nieuwe M. in de <i>Maagd</i>
5	11	58	40	5 18	6 39	20 Sept. 's avonds te 3 58
6	11	58	20	5 20	6 37	Eerste kw. in den <i>Steenbok</i> 28 Sept. 's morg. te 7 51
7	11	58	0	5 21	6 35	— —
8	11	57	39	5 23	6 33	<i>Venus</i> komt op:
9	11	57	19	5 25	6 30	1 Sept. 's morg. te 2 u. 33 m
10	11	56	58	5 26	6 28	16 Sept. 's morg. te 3 u. 19 m.
11	11	56	37	5 28	6 25	
12	11	56	17	5 30	6 23	<i>Mars</i> is gedurende bijna de geheele maand onzichtbaar; den 10 Sept. komt zij in <i>conjunctie</i> met de zon.
13	11	55	56	5 32	6 21	
14	11	55	35	5 34	6 18	
15	11	55	14	5 35	6 16	
16	11	54	53	5 37	6 13	
17	11	54	31	5 38	6 11	<i>Jupiter</i> komt op:
18	11	54	10	5 40	6 9	1 Sept. 's av. te 10 u. 1 m.
19	11	53	49	5 42	6 6	16 Sept. 's av. te 9 u. 7 m.
20	11	53	28	5 43	6 4	
21	11	53	7	5 45	6 1	<i>Saturnus</i> gaat onder:
22	11	52	47	5 47	5 59	1 Sept. 's morg. te 4 u. 58 m.
23	11	52	26	5 49	5 57	16 Sept. 's morg. te 3 u. 1 m.
24	11	52	5	5 50	5 54	
25	11	51	45	5 52	5 52	
26	11	51	24	5 53	5 49	
27	11	51	4	5 55	5 47	
28	11	50	44	5 57	5 45	
29	11	50	24	5 58	5 42	
30	11	50	5	6 0	5 40	

Zon in ♎ *Libra*, den 23.

O C T O B E R,

1	Donderd.		's m. on.
2	Vrijdag		2 54
3	Zaturdag		3 57
4	ZONDAG		's av. op
5	Maandag		5 41
6	Dingsdag		6 14
7	Woensd.		6 50
8	Donderd.		7 32
9	Vrijdag		8 19
10	Zaturdag	Victor.	9 12
11	ZONDAG	Maria v. Rem.	10 9
12	Maandag		11 9
13	Dingsdag		's m. op
14	Woensd.		0 11
15	Donderd.		1 13
16	Vrijdag	St. Gallus.	2 16
17	Zaturdag		3 21
18	ZONDAG	St. Lucas.	4 25
19	Maandag		5 31
20	Dingsdag		's av. on.
21	Woensd.		5 27
22	Donderd.		6 3
23	Vrijdag		6 46
24	Zaturdag		7 38
25	ZONDAG		8 38
26	Maandag		9 46
27	Dingsdag		10 59
28	Woensd.	Simon en Judas.	's m. on.
29	Donderd.		0 16
30	Vrijdag		1 35
31	Zaturdag		2 54

WIJNMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 3 m. korter.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	11	49	45	6	2	5	38	Volle M. in den <i>Ram</i> u. ni.
2	11	49	26	6	3	5	35	4 Oct. 's avonds te 10 31
3	11	49	8	6	5	5	33	Laatste kw. in de <i>Kreeft</i>
4	11	48	49	6	7	5	31	12 Oct. 's morgens te 4 33
5	11	48	31	6	8	5	29	Nieuwe M. in de <i>Weeg-</i>
6	11	48	13	6	10	5	26	<i>schaal</i> 20 Oct. 's morg. te 8 8
7	11	47	56	6	12	5	24	Eerste kw. in den <i>Water-</i>
8	11	47	39	6	14	5	22	<i>man</i> 27 Oct. 's av. te 3 35
9	11	47	23	6	16	5	19	—
10	11	47	7	6	17	5	17	<i>Venus</i> komt op:
11	11	46	51	6	19	5	14	1 Oct. 's morg. te 4 u. 6 m.
12	11	46	36	6	21	5	12	16 Oct. 's morg. te 4 u. 54 m.
13	11	46	22	6	23	5	10	<i>Mars</i> komt op:
14	11	46	8	6	25	5	7	1 Oct. 's morg. te 5 u. 19 m.
15	11	45	54	6	26	5	5	16 Oct. 's morg. te 5 u. 16 m.
16	11	45	41	6	28	5	3	<i>Jupiter</i> heeft in de drie
17	11	45	29	6	30	5	1	laatste maanden des jaars
18	11	45	18	6	32	4	59	eene <i>teruggaande</i> beweging;
19	11	45	6	6	34	4	57	zij komt op:
20	11	44	56	6	35	4	55	1 Oct. 's av. te 8 u. 9 m.
21	11	44	46	6	37	4	53	16 Oct. 's av. te 7 u. 9 m.
22	11	44	37	6	39	4	50	<i>Saturnus</i> gaat onder:
23	11	44	29	6	41	4	48	1 Oct. 's morg. te 1 u. 57 m.
24	11	44	21	6	43	4	46	16 Oct. 's morg. te 0 u. 55 m.
25	11	44	14	6	44	4	44	
26	11	44	7	6	46	4	42	
27	11	44	2	6	48	4	40	
28	11	43	57	6	50	4	38	
29	11	43	53	6	52	4	36	
30	11	43	49	6	54	4	34	
31	11	43	47	6	56	4	32	

Zon in m. Scorpio, den 23.

N O V E M B E R ,

1	ZONDAG	<i>Allerheiligen.</i>	's m. on.
2	Maandag		8 33
3	Dingsdag	St. Hubert.	's av. op
4	Woensd.	Overijss. dankd. voor het Gewas.	8 22
5	Donderd.		6 7
6	Vrijdag		6 39
7	Zaterdag	St. Willebrordus.	7 35
8	ZONDAG		8 35
9	Maandag		9 37
10	Dingsdag		11 0
11	Woensd.	St. Marten.	's m. op
12	Donderd.	St. Lebuinus.	0 3
13	Vrijdag		1 7
14	Zaterdag		2 11
15	ZONDAG		3 16
16	Maandag		4 23
17	Dingsdag		5 31
18	Woensd.		's av. on.
19	Donderd.	Oct. St. Lebuinus.	4 42
20	Vrijdag		5 51
21	Zaterdag	Maria Presentatie.	6 50
22	ZONDAG		7 56
23	Maandag		8 49
24	Dingsdag		10 8
25	Woensd.	St. Catharina II. Drievuld.	11 22
26	Donderd.		's m. on.
27	Vrijdag		0 40
28	Zaterdag		1 37
29	ZONDAG	I Advent.	3 14
30	Maandag	St. Andreas.	4 29

S L A G T M A A N D.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 32 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11	43	45	6 57	4 30	Volle M. in den <i>Stier</i>
2	11	43	43	6 59	4 29	3 Nov. 's morgens te 9 36
3	11	43	43	7 1	4 27	Laatste kw. in den <i>Leeuw</i>
4	11	43	44	7 3	4 25	11 Nov. 's morgens te 0 9
5	11	43	45	7 5	4 23	Nieuwe M. in den <i>Scorpioen</i>
6	11	43	47	7 7	4 21	18 Nov. 's av. te 11 24
7	11	43	50	7 9	4 19	Eerste kw. in de <i>Visschen</i>
8	11	43	54	7 11	4 17	25 Nov. 's av. te 10 56
9	11	43	59	7 13	4 16	—
10	11	44	4	7 14	4 15	<i>Venus</i> komt op:
11	11	44	11	7 16	4 13	1 Nov. 's morg. te 5 u. 46 m.
12	11	44	18	7 18	4 11	16 Nov. 's morg. te 6 u. 36 m.
13	11	44	26	7 20	4 10	<i>Mars</i> komt op:
14	11	44	35	7 22	4 8	1 Nov. 's morg. te 5 u. 30 m.
15	11	44	45	7 23	4 7	16 Nov. 's morg. te 5 u. 12 m.
16	11	44	56	7 25	4 5	<i>Jupiter</i> komt op:
17	11	45	7	7 27	4 3	1 Nov. 's av. te 6 u. 3 m.
18	11	45	20	7 29	4 1	16 Nov. 's av. te 4 u. 58 m.
19	11	45	33	7 30	4 0	
20	11	45	47	7 31	3 59	<i>Saturnus</i> gaat onder:
21	11	46	2	7 33	3 58	1 Nov. 's av. te 11 u. 47 m.
22	11	46	18	7 35	3 57	16 Nov. 's av. te 10 u. 50 m.
23	11	46	34	7 37	3 56	
24	11	46	51	7 39	3 55	
25	11	47	9	7 40	3 54	
26	11	47	23	7 42	3 53	
27	11	47	47	7 44	3 52	
28	11	48	7	7 45	3 51	
29	11	48	28	7 46	3 50	
30	11	48	50	7 47	3 50	

Zon in → Sagitt., den 22.

D E C E M B E R ,

1	Dingsdag		's m. on.
2	Woensd.	Vast.	's av. op
3	Donderd.		4 46
4	Vrijdag	Vast.	5 40
5	Zaturdag		6 39
6	ZONDAG	2 Advent. St. Nicolaas, Z. M.	7 41
7	Maandag	(Koning IVillem II verj.	8 45
8	Dingsdag	Maria Ontvangen.	9 48
9	Woensd.	Vast.	10 52
10	Donderd.		11 55
11	Vrijdag	Vast.	's m. op
12	Zaturdag		0 59
13	ZONDAG	3 Advent.	2 3
14	Maandag		3 11
15	Dingsdag		4 19
16	Woensd.	Quatert. Vast.	5 27
17	Donderd.		6 33
18	Vrijdag	Quatert. Vast.	's av. on.
19	Zaturdag	Quatert.	5 21
20	ZONDAG	4 Advent.	6 33
21	Maandag	St. Thomas.	7 31
22	Dingsdag		9 40
23	Woensd.	Vast.	10 28
24	Donderd.	Vast.	11 46
25	Vrijdag	CHRISTUS GEBOORTE.	's m. on.
26	Zaturdag	2e KERSDAG.	1 2
27	ZONDAG	St. Johan Evangelist.	2 17
28	Maandag	Onschuldige Kinder.	3 50
29	Dingsdag		4 59
30	Woensd.		5 42
31	Donderd.	Silvester.	6 39

WINTERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden van 1—22 Dec. 26 m. korter; van dan af tot aan het einde der maand 6 m. langer.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11	49	12	7 48	3 49	Volle M in de <i>Tweelin-</i>
2	11	49	35	7 51	3 48	<i>gen</i> 2 Dec. 's av. te 11 11
3	11	49	58	7 52	3 48	Laatste kw. in de <i>Maagd</i>
4	11	50	22	7 54	3 47	10 Dec. 's avonds te 9 41
5	11	50	47	7 55	3 47	Nieuwe M inden <i>Schut-</i>
6	11	51	12	7 57	3 46	<i>ter</i> 18 Dec. 's av. te 1 7
7	11	51	37	7 58	3 46	Eerste kw. in den <i>Ram</i>
8	11	52	4	7 59	3 46	25 Dec. 's morg. te 7 1
9	11	52	30	8 0	3 45	—
10	11	52	57	8 2	3 44	<i>Venus</i> verliest zich in de
11	11	53	25	8 3	3 44	morgenschemering; den 16
12	11	53	53	8 4	3 44	Dec. komt zij in bovenste
13	11	54	21	8 5	3 44	<i>conjunctie</i> met de zon, om
14	11	54	50	8 6	3 44	vervolgens weder <i>avondster</i>
15	11	55	19	8 6	3 44	te worden.
16	11	55	48	8 7	3 44	<i>Mars</i> komt op:
17	11	56	18	8 8	3 44	1 Dec. 's morg. te 5 u. 11 m.
18	11	56	47	8 9	3 44	16 Dec. 's morg. te 5 u. 11 m.
19	11	57	17	8 9	3 45	<i>Jupiter</i> is terstond na
20	11	57	47	8 10	3 45	zonsondergang zichtbaar, en
21	11	58	17	8 10	3 45	vertoont zich althans in het
22	11	58	47	8 11	3 46	begin der maand den gan-
23	11	59	17	8 11	3 47	schen nacht door; den 4
24	11	59	47	8 12	3 47	Dec. is zij in <i>tegenstand</i> met
25	12	0	17	8 12	3 48	de zon.
26	12	0	47	8 13	3 48	<i>Saturnus</i> gaat onder:
27	12	1	17	8 13	3 49	1 Dec. 's av. te 9 u. 55 m.
28	12	1	46	8 13	3 50	16 Dec. 's av. te 9 u. 2 m.
29	12	2	16	8 13	3 51	
30	12	2	45	8 13	3 52	
31	12	3	14	8 13	3 53	

Zon in ♑ Capric., den 22.

GENEALOGIE

VAN HET

KONINKLIJKE HUIS.

WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK de II, sedert 7 October 1840 Koning der Nederlanden, Groot Hertog van Luxemburg, Hertog van Limburg, enz. geboren den 6 December 1792. Gehuwd den 21 Februarij 1816 met:
ANNA PAUWLONA, Groothertogin van Rusland, geboren den 19 Januarij 1795.

Kinderen:

WILLEM ALEXANDER PAUL FREDERIK LODEWIJK, Prins van Oranje, Kroonprins, geboren den 19 Februarij 1817. Gehuwd den 18 Junij 1839 met SOPHIE FAEDERIKE MATHILDE, geboren den 17 Junij 1818, dochter van Z. M. den Koning van Wurtemberg.

WILLEM ALEXANDER FREDERIK CONSTANTIJN NICOLAAS MICHAËL, geboren den 2 Augustus 1818.

WILLEM FREDERIK HENDRIK, geboren den 13 Junij 1820.

WILHELMINA MARIE SOPHIE LOUISA, geb. den 8 April 1824.

Kinderen van den Kroonprins:

WILLEM NIKOLAAS ALEXANDER FREDERIK KAREL HENDRIK, geboren den 4 September 1840.

WILLEM FREDERIK MAURITS ALEXANDER HENDRIK KAREL, geboren den 15 September 1843.

H A N S E - Z A K E N.

Bij de vereeniging der Hansesteden op St. Vitusdag 1461 te Lübeck waren geene Nederlandsche steden vertegenwoordigd. Onder de zaken, die behandeld werden, kwam ook voor eene klagt „ van der brede und korte der Engelsche laken, dair inne groete bedrechnisse „ dem ghemenen varende koopmanne dagelix „ beschuet: hyrup hebben die Ers. heren Rades- „ sendebaden verraemt und besloten umme des- „ halve noch eens noch vruntlike breue an den „ heren toe bergen uppe den soeme und an „ die van antwerpen toe verscrivende umme „ soedaens to beterende und sulcke bedriech- „ licheit aff te stellende.”

Op deze dagvaart werden eenige artikelen van vroeger tijd vernieuwd en bevestigd, onder anderen: „ van der draperie der lakenen „ toe makende in de drie steden in hollant „ amstelredamme, leyden und schiedam, de „ dat gegont is laken toe maken.”

„ Voert meer so is hyr sulues voir de erscr. „ heren Radessend. voirt handelinge beschien, „ als van wege der hageschen laken, die in

„ hollant werden gemaket und gelyck de ley-
 „ densche laken gevoldet geverwet und belystet
 „ werden, die oeck die selue lengte und brede
 „ hebben und van Schotscher, Castelscher, in-
 „ landesscher und anderer teerwulle gemaket
 „ werden, in welcke leydensche und hagesche
 „ laken kleyn onderscheyt und differencie is,
 „ wanneer die lode und segele affgetogen wer-
 „ den van den erscr. hageschen lakenen und
 „ alsoe onder die leydesschen gemenget wer-
 „ den, dat in groet boesheit und valscheit be-
 „ schuet inne kopende und verkopende, und
 „ alsoe dat unnosel volck, die sick up drape-
 „ rie niet en verstaen, bedrogen werden, vor-
 „ middelst dat men nyn (geen) hagens laken
 „ aldus voir leydsche laken erkennen kan. Hyr-
 „ up die erscr. heren Raidsendebaden hebben
 „ gesloten, dat men noch eens sall scriven den
 „ voirscr. stede in den hage deken und drape-
 „ niers dat soedane bedriech verhot werde;
 „ alsoe dat lieste van den hagenschen laken noch
 „ eens soe breed werde gemaket, alsoe die in
 „ voirtyden weren, dair anne men erkennen
 „ mach een leydensch laken voir een hagensch
 „ laken — anders en dencken sie in ere ste-
 „ de desulue hagenschen laken toe verkopen-
 „ de nicht toe lydende, und des hebben sie dem
 „ erscr. koepmanne last und beueel gegeven
 „ ctlike gedeputierde in den hage toe schik-
 „ kende umme sie van der ffraude und be-
 „ drychlicheit claerlick toe onderwysende, um-
 „ me beter differencie und onderscheit in der
 „ erscr. laken toe makende, off sie konde toe

„vindende dat nymant all soe bedragen werde.“ (1)

Uit hoofde van de afwezigheid der Zuiderzeesche steden op de voorschr. dagvaart te Lübeck werd er voor dezelve den 10^{den} Sept. 1461 eene afzonderlijke bijeenkomst te Wesel gehouden, alwaar, behalve de Gedeputeerden van Keulen, Osnabruck, Soest, Lippe, Dortmund, Munster en Wesel, tegenwoordig waren: van Nijmegen, Johan van Duenen en Alart van Bommel; van Deventer Hendrik van Dotichem en Philippus Johannis, Secret.; van Zutphen Evert Das; van Zwolle Wychart Poppe; van Dusborch Hendrik van Beensum; van Arnhem Steven van Delen en Hendrik van Wye; van Kampen, Rutger Scheere. Werd onder anderen een brief gelezen van den Raad van Lübeck en van de Gedeputeerden der Steden, die aldaar op St. Vitusdag ll. geweest waren, houdende klagten over de steden, die er geene vertegenwoordigers hadden gezonden; waarop de te Wesel vergaderde Gedeputeerden zich verantwoordden, dat Keulen den Doctor en Raad Johan Frunt wel gezonden had, maar dat deze te Lingen gevangen genomen was; dat van de Utrechtsche (d. i. Overijsselsche) en Geldersche Steden slechts vijf steden waren verschreven geworden, die de brieven niet van boden, maar van *lichten onbekenden luden* ontvangen hadden, en dat zij hare vrienden om

(1) Verg. SART. *Geschichte des hans. Bundes* II S. 483. 563.

bezorgdheid wegens weg en goed niet over weg hadden durven zenden.

Op de klagt der Gedeputeerden van het Kantoor te Brugge, hier ook tegenwoordig, „ wo den gemeynen varenden koepman dagelix groet bedrieghnis geschieden dar by dat „ die Ingelsche laken ore geborlike lenghde ind „ breyde nyet en hedden, ind se nochtant vol „ gelt sunder affslach des gebrekes dair voir bo- „ ren wolden" werd besloten, het op St. Vitusdag te Lübeck bepaalde ten uitvoer te brengen en aan de Heeren van Bergen op Zoom en Antwerpen te schrijven „ dat sulx gebetert „ ind vort vorhuedt moge werden, also dat „ die Ingelsche laken na desen naesten tokomenden marcten ore geborlike lenghde ind breide „ hebn, off dat men vor dat gebreck korte ind „ afslae an den gelde so voill sich sal geboren." — Ook omtrent de Leijdsche en Haagsche lakenen werd het besluit van Lübeck goedgekeurd, dat dezelve met onderscheid gemaakt moesten worden, „ ind hebben dar „ umb an den scholten, scepen, rait ind an „ die deken ind drapenys in den haghe gescreven sich na schrift der gemeynen stede „ an en geschiet dar in to richten."

Omtrent de gevangenschap van den Keulschen afgevaardigde te Lingen werd bepaald, dat Osnabrück en Munster met de twee naast bij gelegene Hansesteden in vriendschap zouden onderhandelen met den Graaf van Tecklenburg, en zoo dit niet gelukken mogt alsdan een artikel van het Reces te Lübeck toe te

„passen, hetwelk aldus luidt: „ Item hebben
 „ die vors. Radessendeboden overeengedragen:
 „ weert sake dat in thokomenden tiden enige
 „ radessendeboden uit enige stat van de hanzze,
 „ umb orbers ind des gemeynen besten willen
 „ uitgesant to der vergaderinge der gemeynen
 „ stede van der hanzze, op den wege uitwardes
 „ off to hus wart gevangen oder des eren
 „ berovet werde, dat denne die twe stede
 „ van der hanzze, der stede dar dat schege
 „ negest belegen, van stunt an, als or dat
 „ kundich wort gedaen, op kost ind teringe
 „ der gemeyne stede vorgeschr., gehalden ind
 „ sculdich solen wesen myt allen eerne ind
 „ vlyt dar na to arbeidende, dat sodane ra-
 „ dessendeboden, die welke gevangen syn.
 „ vrey, ind diegene, die berovet syn, dat or
 „ weder moge werden. Und weret dat den er-
 „ scr. tween stede dar dat geschege negst be-
 „ legen dat to swaer vallen wolde, so sullen
 „ sie die twe anderen stede van der hanzze
 „ ym nagest belegen dar to eisschen ind rue-
 „ pen umb dat vorschr. in alre mate ind op
 „ kost so boven gerurt steet, vollenbrengende
 „ by vermanynghe ind penen, so sie dat ge-
 „ meyne gut lieff hebben. Ind wert dat eni-
 „ ge stat van den vorschr. dar aver to
 „ beswaringe ind lasten quemen, den schade
 „ sullen die gemeyne stede helpen dragen."

Daar op de dagvaart der Zuiderzeesche ste-
 den te Wesel in 1461 geen besluit omtrent
 sommige punten konde genomen worden en

de gecommitteerden eerst het goedvinden der committenten moesten inwinnen, werd er op Zondag reminiscere van 1462 eene tweede dagvaart te Wesel gehouden, alwaar onder anderen tegenwoordig waren: van Nijmegen Johan van Heze en Johan van Zallant; van Zutphen Evert Dass; van Dusborgh Johan Berck; van Arnhem Herman van Wije en Johan van Brienem. Dortmund, Soest, Munster, Osnabrück, Paderborn, Lippe, Deventer, Roermond en Kampen, verontschuldigten zich met brieven, dat zij geene afgevaardigden gezonden hadden, hetgeen de vergadering met misnoegen hoorde, dewijl op die wijze het algemeene welzijn niet konde bevorderd worden, vooral daar er zulke gewigtige zaken, als de betrekkingen met Engeland waren, moesten behartigd worden.

De afgevaardigden van het kantoor te Londen gaven, met overhandiging hunner credentie van de ouderlieden aldaar, te kennen, hoe zij van den Koning van Engeland met groote kosten en veel moeite verkregen hadden, dat de koopman van de Hanse aldaar tot kersmis eerstkomende op de oude privilegiën zoude mogen verkeerren en blijven, en dus in angst waren, dat hun dan hunne vrijheid zoude genomen worden, dat zij aan lijf en goed schade lijden en het Rijk zouden moeten ruimen, enz. Er werd goedgevonden, een gezantschap naar den Koning van Engeland te zenden, eenen Doctor en eenen wereldlijken man, gekozen door den Raad van

Keulen en van Nijmegen, die bereid moesten zijn om derwaarts te gaan op den tijd, dien de kooplieden in Engeland zouden opgeven, waartoe men den tijd tegen St. Michiel het geschiktst rekende, daar dan de Heeren van het Rijk vergaderd waren. Deze afgezonden der Zuiderzeesche steden, met eene credentie en zegel der stad Keulen of Nijmegen voorzien, zouden last hebben, om den Koning te bewegen, dat de koopman eenen tijd van jaren op zijne oude privilegiën en vrijheden in het Rijk mogt blijven. Voorts wenschten men, dat ook de overige geschillen van beide zijden in den minne mogten bijgelegd worden, op eene plaats, die men goed zou vinden, en bepaalde tevens, terstond eenen brief aan de steden Lübeck en Dantzig te zenden, om haar daartoe over te halen. Mogten zij evenwel hier niet in treden, omdat die van Lübeck en Bremen ligt hunne schade zouden willen verhalen, die zij in kort van de Engelschen geleden hadden, zoo zoude de deputatie nogtans plaats hebben van wege dat derde deel der Hanse, dat met de Engelschen niets over zeerooverij had uit te staan. Mogten die van Lübeck en andere steden deze schikking goedkeuren, dan zoude Keulen de gezanten, die er bij gevoegd wierden, met credentie voorzien (1).

(1) De betrekkingen der Hanse met Engeland in deze periode worden opgegeven door SART. *Gesch.* II S. 579 etc.

Nogmaals klaagden op deze vergadering de gecommitteerden van den koopman te Brugge in Vlaanderen, over de heeren van Bergen op Zoom en van Antwerpen, op het punt van de behoorlijke lengte en breedte der Enge'sche lakenen en over de drapeniers in den Haag, om de Haagsche lakenen bij differentie te maken, dat die, als de loden af waren, te kennen zouden zijn, waaromtrent nog geene verbetering geschied was, tot groot nadeel van den koopman. Ook klaagden zij over de verkorting en het onregt, dat den koopman van de Hanse, tegen zijne privilegiën, te Antwerpen en Bergen op Zoom op de vrije markten werd toegevoegd. Men besloot nogmaals, daarover te schrijven, en zoo dit niet hielp, op de naaste dagvaart middelen en wegen te zoeken, om den koopman te helpen

„ Item quam vor die heren van den steden
 „ Philippus Johannis secretaris der stat van
 „ deventer ind antworden en aver (overhan-
 „ digde) syne credencie dar op hie gehort
 „ wert. Ind int yrst ontschuldighden hie syne
 „ heren, dat sie, angesien die anstande tyt
 „ ors marctes ind dat sie umb sorgen ind
 „ anxten will ore vrunde aver den wegh nyet
 „ wagen en dorsten, to desse dachvart nyet
 „ geschickt en hedden. Ind onderrichten vort
 „ den heren myt guden onderscheide des Ra-
 „ des meynonge van Deventer op alle ind yt-
 „ licke punten des recesses van der lester
 „ dachvart hyr gehalten, ind dat sie in oire
 „ stat den artikell van den Ingelschen lakenen

„ ore behorlike lenghde ind breide to hebn
 „ halden wolden, ind myt wat onderscheide
 „ sie believeden dat schot to geven ind an-
 „ ders nyet, ind dat en vor dat gemeyne best
 „ nyet en duchte geraden, dat eyn stat to der
 „ gemeynen dachvart kommende ind van
 „ tween off drien off meer steden gemechtigt
 „ alle der steden die gemechtigt hedden stem-
 „ me hebben sulde, dar aff dat leste recess
 „ rurende was. Ind dat die besendinge an
 „ den heren konynck van franckryck, so op
 „ der lester dachvart dar aff gesproken was,
 „ bestaen blyve umb menigerley nuwicheit
 „ ind unwill die sich van dage zu dage wo
 „ langer wo meer in den rike opsteet bis an
 „ eyn gemeyne dachvart. Dat selve van der
 „ schickongen in franckryck den heren van
 „ den steden hyr vergadert oick also nut ind
 „ geraden ducht. — Oick gaff Philippus vors.
 „ den heren van den steden to kennen, wo die
 „ van Deventer myt ailden achte ind overach-
 „ te brieven der sich die Greve van benthem
 „ onderwonde durch gewerff Johans van lu-
 „ beke belastet worden(?) ind sie besorghden
 „ ore coplude ind anderen die mytten hollau-
 „ deren handell ind verkierunge hedden dar
 „ mede to schaden kommen mogen, begeren-
 „ de dat die heren oren raet darin mededei-
 „ len wolden, wo sie sich darin halden sul-
 „ den of die greven van benthem nyet to sul-
 „ ken gutliken dage dar umb volgen wolden,
 „ gelyck sie omdat gescreven hadden — so
 „ hebben sich die heren dar op bespraken

„ ind bisunder by onderwisonge der stede-
 „ vrunde van Colne, meynende dat die brieve
 „ by composicien myt den lande van hollant
 „ dar umb geschiet affgedragen ind vernytet
 „ sulde syn, dat die van Deventer sich des
 „ to voren an den lande van hollant ervaren
 „ ind dan vorder oeres vervarinse aldar offs
 „ noet weer ind sie der stat van Colne on-
 „ derwisonge dan vorder behufden verkundi-
 „ gen sulde. Ind wes dan die stat van Colne
 „ on vorder so die saken oick voirtyds by on
 „ verhandelt weren ten besten vynden ind ra-
 „ den mochten, sulden sie gutwillich to syn.

Ten gevolge der bepaling, op de bovenstaande dagvaart gemaakt, werden tot Gezanten naar Engeland benoemd, van Keulen Mr. Johan Vront, Doctor, en van Nijmegen Hendrik van Apeltaren, die op maandag na Zondag jubilate van 1463 te Wesel verslag deden van hunne zending. Op deze dagvaart waren onder anderen: van Nijmegen Alart van Bemmel en Seger van Redincham; van Deventer Hendrikszoon en secret. Philippus Johannis, mede met volmagt van Kampen en Zwolle; van Zutphen Evert Dasz, enz. Dr. Johan Vront deelde breedvoerig mede, wat hun wedervaren was, hoe zij hunne boodschap eerst in 's Konings raad, daarna aan zijne Genade zelve hadden medegedeeld, hoe eervol zij van den Koning en zijne heeren en van den koopman daar ontvangen waren, en hoe zij, na vele pogingen en spreken, eenen Latijn-

schen bezegelden brief van den Koning verkregen hadden, waarin hij de vrijheden, toegestaan *Mercatoribus regni Alemanniae, illis scilicet qui habent domum in civitate Londen, que Guidehatta Teutonicorum nuncupatur*, voor twee jaren en zes maanden verlengde. Voorts was tusschen den Koning en de Gezanten gesproken over het sluiten van eenen duurzamen vrede, op eene geschikte plaats; en daar men begreep, dat het noodig was, hiertoe zoo spoedig mogelijk over te gaan, zoo besloot men brieven aan die van Lübeck, Bremen en Hamburg te zenden, waarmede de secretaris van het kantoor der kooplieden te Londen, ook op deze vergadering tegenwoordig, belast werd, ten einde aldaar nadere berigten mede te deelen en het houden eener algemeene dagvaart te bevorderen. „Oick is „dair umb geschreven om die Radessende- „baden der hensesteden toe Groningen ter „dachfart vergaderende umb dair an myt „undacht to arbeiden dat sulck vorgeschr. „dachfart der gemeynen hensesteden opge- „nomen verschreven ind gehalden werde. „Ind die radessendeboden vorschr. hebben „dair umb gescreven ind begeert an die van „deventer, umb enen van oren frunden toe der „dachfart vorscr. toe voegen, dair informa- „cie toe doen ind an alre gelegenheit dair „aff vorder toe berichten.” De brieven zouden onder het zegel der stad Wesel in naam der Zuiderzeesche Hansesteden uitgevaardigd worden. Alle stukken zijn naauwkeurig geboekt.

Op Bartholomeusdag 1470 waren met de overige steden der Hanse, uit de Nederlanden, ter dagvaart te Lübeck genoodigd: Nijmegen, Deventer, Zutphen, Zwolle, Groningen, Elburg, Staveren, Roermonde, Arnhem, Kampen. Verschenen van Deventer Johan Borre Burgem. en Steven Yerwerd secret.; van Zwolle Berend van Merne, Burgem. Onder de steden, die den dag afgeschreven en geene volmagt of bevel gegeven hadden, behoorden Nijmegen en Kampen; onder die, welke volmagt gegeven hadden, Arnhem en Zutphen. Na het bijleggen van gerezene geschillen omtrent den rang van zitting, werden omtrent den koophandel belangrijke bepalingen gemaakt.

„Wante denn dagelix de van buten der
 „hense bynnen den steden by der hense wes-
 „sende und grote nerynge in kopenschop
 „don, dem ghemenen varende kopmanne in
 „der hense begrepen, eren borgeren und in-
 „wonende to grote vorvanghe und schaden —
 „desset anghesen und tho herte gethogen,
 „hebben de Radessendeboden der ghemenen
 „steden van der dudeschen hense uppe desse
 „tyd to Lubeck to daghe vorgaddert etlike
 „nyge article ingesath, bewillet und belevet,
 „und etlike olde article vornyget, so men
 „hir na vynt bescreven.”

„Item also de hollander und seelander
 „int land komen inne name der van Campen
 „etc. hir up synt de recesse, van den ghemenen
 „steden ingesath beslaten und belevet,

„ over ghesen des denne in dem recesse an-
 „ no dm. xvii und sunderlinges in dem iare
 „ xxvii, und ok xxxiii up sunte bonifacii
 „ daghe bynnen Lubeck berecesset is, so des-
 „ se nabescr. article klarliken inneholden.

„ Vortmer en scal men nymende myt der hense
 „ edder des kopmansrechte vordeghedinghen
 „ he en sy borgher in ener hensestad und de
 „ scal ok borgerrecht don in der stad dar he
 „ borger is; und oft em de kopman edder
 „ jenighe stad des nicht beloven (gelooven)
 „ wolde, so scal he des bewysinghe bringen
 „ an de stat an den kopman und wor em
 „ des behoff is, dat he borger ane is dat id
 „ also sy. Und also vakene also yenich stad
 „ ofte kopman hir ane bewyseliken vorsumet
 „ worde, und wene vordeghedinghede mit des
 „ kopmansrechte de nyn borger were in ener
 „ hensestad, also vakene scolen den ghemenen
 „ steden der hense dat vorboten myt ener
 „ mark goldes, dat men ok en nicht to ge-
 „ ven sal, up dat id so vele ghestrengeliker
 „ gehalten werde. So doch we enes borgers
 „ uthe der hense knecht is den mach de
 „ kopman mit des kopmans recht vordeghe-
 „ dingen. Ok en scal nymant in twe steden
 „ borger wesen by vorlust der hense. Ok en
 „ scal nymant olderman wesen to brugghe in
 „ vlander, und to norwegen, in ruslande
 „ und anderen enden, dar de kopman van
 „ der hense synen stapel holdet he en sy
 „ borger in ener hensestad by der vorscr.
 „ bote.

„ Item na dem dat punt to anderen tyden
 „ by den ghemenen steden gheordineret und
 „ ingesath is, dat nymant in de hense beho-
 „ rende en scal selschoppen noch kumpanye
 „ hebben myt jemende van buten der hense,
 „ dat also nicht gheholden wert, hir umme
 „ hebben nu de vorscr. sendeboden der meyn-
 „ nen stede endrachtliken beslaten dat alle
 „ de jennen de alsodane selschop in kopen-
 „ schop ofte in scepes parte sik quyd maken
 „ up de bote van ener mark goldes eynde
 „ ander werff und derde werf up des kop-
 „ mans und der hense rechtigheit. Und we-
 „ ret dat na der vorkundinghe desser ordina-
 „ cie yemant enyghe selscop myt enen buten
 „ der hense makede edder schepe met em
 „ uth redde, de scal boven de vorscr. bote
 „ vorbort hebben so vele geldes also he in
 „ gheselschop hadde uth gelecht und dat sche-
 „ pes part, und wes dat ghekostet hadde.
 „ Und we sodane erscreven sake uthbringhet
 „ ofte meldet, de scal hebben dat ene dor-
 „ dendel van der vorscr. bote und dat ander
 „ dordedel de stat van der hense edder de
 „ kopman dar de sake vervolghet und endiget
 „ werd, und dat dorde dordedel schal den
 „ ghemenen steden van der hense vorvallen
 „ und desse vorscr. broke und bote en scal
 „ men nymende van quyd schelden.”
 „ Item hebben de vorscr. sendeboden ordi-
 „ neret, dat nymant in de hense behorende,
 „ scal an nymende anders syn gut senden
 „ noch bevelen umme to kopende und to vor-

„ kopende den an de jenne de an der vorscr.
 „ hense synt, behalven wyn, beer und he-
 „ ringh mach he senden an wen he wil, und
 „ de hir en yeghen dede, de scal vorbort
 „ hebben ene mark goldes und de tho delen-
 „ de also dat vorscr. punt inholt."

„ Item des gheliken en scal nymment in de
 „ hense behorende den steden van der hense
 „ ofte anders war gud hanteren noch entfan-
 „ gen, kopen edder vorkopen, dat in de hen-
 „ se nicht en hort, ok up de bote van ener
 „ mark goldes, dar van dat ene dordendel
 „ scal hebben de uthbringer und de twe
 „ dele scoln ghedelet werden, so vor ghe-
 „ screven steyt."

„ Van der sprake to lerende in lyfland."

„ Vortmer hebben de steden vorramet, dat
 „ nymant sprake leren scal in lyflande he en
 „ sy in der hense begrepen; ok en scal ny-
 „ ment de in der hense nicht en is in lyf-
 „ lande syne kopenscop vorsoken anders dan
 „ in den steden by der zee belegghen, und
 „ he en scal ok to lande wart an nicht vor-
 „ soken umme vlas, korn ofte ander gud to
 „ kopende; ok scal nymment buten der hense
 „ wesende anders kopslagen in dorpen und
 „ klenen steden by vorlust des gudes, de ko-
 „ pers und vorkopers, so men desse artikel
 „ ok anno xvi Andree Apli und ok anno
 „ xlvii ascensionis dom. berecesset vindet.

„ Anno xxvi van den hollanders.

„ Item willen de stede beholden hebben de
 „ artikel de vorramet wart anno m.cccc.xxiiij.

„ alsus ludende. Item hebben de steden enghe-
 „ dregen umme den schaden vor to wesende ,
 „ de dem ghemenen kopman van der dudeschen
 „ hense, in lyflande vorkerende, alrede gheschen
 „ is, an deme dat de hollanders in lyflande
 „ merkliken kopslagen, boven dat van oldin-
 „ ghes plach to synde also dat men nyne
 „ hollanderen steden [toelaten] scal in lyflande
 „ to kopslagen; scipmanswyse mogen se dar
 „ komen, also id van oldinges plach to syn-
 „ de, und anders nicht, also dat men nyne
 „ hollanderen steden scal in lyflande to kop-
 „ slagende, ok en scal me nicht steden dat
 „ me yenige hollandesche junghen (kinderen)
 „ up de sprake bringhe, und dat scholen de
 „ sendeboden uth lyflande by ere rede brin-
 „ ghen, dat de stede dit also willen holden
 „ hebben, se biddende van der stede we-
 „ ghen dat se dat truweliken besorgen to des
 „ ghemenen kopmans beste."

Op deze dagvaart werden belangrijke alge-
 meene bepalingen omtrent den handel en de
 scheepvaart gemaakt, die wij moeten voorbij-
 gaan, alleen nog bij verkorting meldende, dat
 een der punten van beraadslaging den stapel
 te Brugge betrof, dien men met de lakenen
 voorbijging „ wor uth saket dat de van buten
 „ der hense mer nerynge don und hebben
 „ bynnen den steden van der hense dan de
 „ borgers und inwoners der vorscr. hense je-
 „ ghen der ghemenen stede privilegie und or-
 „ dinancie, des de van buten der hense in
 „ olden jaren und veler mynschen ghedenken-

„ de nicht en plegen noch en mosten don ,
 „ und ok vurder vele ghebrek ghefunten wer-
 „ den in den lakenen in der draperie in de
 „ lenghe und in de brede to kort vallen und
 „ unghestreken blyven al synt se kort ij elen
 „ iij elen edder mer , darup wert nicht ghe-
 „ seen , der ghelik so schut vele bedrechlic-
 „ heyt in den contrafeyden lakenen , de aldus
 „ hemelken und under dat volk vorsteken wer-
 „ de und in ostland und den onnoselen mede
 „ to bedreghende ghevoret werden , dat wol
 „ vorbliven moste wanner men se tho brug-
 „ ghe to halle und in de antworper markede
 „ openbar vorkoste. Daruth so komen vele
 „ klage sunderlinghes den lyflandeschen und
 „ andere steden van der hense , und de stapel
 „ to brugghe , des kopmans privilegia in
 „ vlanderen werden vernielitet , ghebroken und
 „ ungheholden." Er werd bepaald , dat men
 alle Vlaamsche , Hollandsche , Brabandsche etc.
 lakenen zoude brengen op den stapel te Brug-
 ge op de hal , daar de koopman zijne resi-
 dentie hield , of op de vrijmarkt te Antwerpen ,
 of te Bergen op Zoom op de wintermarkt van
 St. Maarten , en niet op de markt van Paschen ,
 uitgezonderd de Vlaamsche lakenen , die alle
 op den stapel te Brugge zouden komen en
 daar verkocht worden „ na older guder mil-
 der wairheit." Niemand , hij mogt binnen de
 Hanse burger en inwoner zijn of buiten de
 Hanse zoude lakenen , in Vlaanderen , in Bra-
 band of Holland gemaakt , in eenige hanse-
 stad of derzelver gebied brengen , of zij

moesten eerst op den stapel te Brugge of te Antwerpen en Bergen op Zoom op de *houde*, d. i. de St. Maartensmarkt, gekocht zijn. De ouderlieden van den koopman aldaar zouden brieven en opene bewijzen geven aan den Raad der stad, werwaarts men zulke lakenen wilde brengen, dat zij daar gekocht of geweest waren, op poene van beslag dier lakenen voor een geheel jaar, en wanneer het jaar om was, zou men den koopman de lakenen laten volgen tegen betaling der huis-huur. Eenige afgezondenen, waaronder die van Deventer en Zwolle, wilden hiervan aan hunne regering berigt doen.

„ Van den anderen stapelenguderen und
 „ de ok tom stapelen to bringende is beslaten
 „ so na screven steyt.

„ Item so scal men alle stapele guden, alse
 „ wasz, werck, koper, tyn, buckvelle, tze-
 „ gevelle und allerleye velwerck, wulle, tran,
 „ ozemunt (1) und allerley ander ysern, wed-
 „ assche, koperwaer, botter, vlasz, lynne-
 „ want, und allerleye ander stapelguder, wo
 „ de ghenomet sind, uthgeschede ventegud (2)
 „ also beer, korne, pyck, theer, waghenschot,
 „ clapholt, bringhen tom stapele to brugge
 „ edder to antwerpen edder to bergen in sun-
 „ te martens market, so in desse vorscr. ar-

(1) *Osemund*, kleine klompen, die in Zweden uit het ruwe ijzererts gesmolten werden en eene handelwaar uitmaakten. *Sart. Urk. Gesch. Gloss i. v.*

(2) Verg. *SART. Geschichte. II. S. 534.*

„ tikel is uthgedrucket, und oft sulk vorser.
 „ stapel gud to antwerpen edder to berghen
 „ in den markeden unvorkoft bleve, scalmen
 „ wedder to brugghe tom stapel bringen.

Na vele andere bepalingen omtrent de stapelgoederen werd, ten cinde den stapel bij magt te houden, aan alle kooplieden van de Hanse, die met hunne goederen buiten Brugge leger of residentie hielden, als te Amsterdam, Antwerpen, Middelburg, Mechelen en elders, verboden, aldaar met lijf en goed te blijven resideren, op verlies van de hanse en koopmansprivilegiën. Had men toegelaten, dat de stapelgoederen op de koude of St. Maartensmarkt van Bergen op Zoom gebragt zouden worden, men begreep, dat de Paaschmarkt daarentegen voor de gemeene koopmanschap zeer schadelijk was en besloot, dat de koopman van de Hanse die markt vermijden en op geenerlei wijze bezoeken zoude, op verbeurte van een mark gouds. Zoo iemand evenwel op die Paaschmarkt schulden had en hierom derwaarts moest reizen, zouden de ouderlieden zulks mogen toestaan.

Voorts werd, ten aanzien der betrekkingen met Engeland, bepaald, dat men de Engelsche goederen en alle waren, die men uit Engeland gebruikte, na Martini eerstkomende, bij verlies van het goed, in geene stad der Hanse zoude lijden. En zoo eenige stad, uit hoofde van het ophouden dier goederen, in last of schade kwam, zouden de andere steden zulks helpen dragen. De Engelsche lakenen, die

voor St. Maarten eerstkomende daar gekocht en in eene stad der Hanse gebragt waren, zouden door den Raad der stad geteekend worden, dat zij kenbaar waren, en met een bewijs verzonden worden. De Koningen van Polen en Denemarken, de Bisschoppen van Luik en Utrecht, de Hertogen van Bourgondië en Kleef enz. zouden van verschillende kanten verzocht worden, tot dien maatregel toe te treden en ook geene Engelsche lakenen of waren in hunne landen toe te laten. De afgezondenen van Deventer, Wesel en Zwolle zouden ook gezamenlijk of bijzonder, met bijvoeging van Zutphen, Kampen, Nijmegen en Arnhem, het hunne daartoe bijdragen bij hunne landsheeren. Voorts besloot men, den Engelschen geenerlei waren of goederen toe te voeren, waarmede zij zouden kunnen gesterkt worden. Aan Lübeck werd magt gegeven, om den koopman met lijf en goed uit Engeland te eischen, en zoo iemand daaraan ongehoorzaam wierd, dien zoude men in geene stad lijdén. De stad, die eenige ongehoorzame leden toeliet, zoude in eene boete van tien lodige marken gouds vervallen en der steden goregtigheden niet gebruiken, tot dat de boete betaald was. Onder de steden, die deze laatste artikelen te huis brengen en eerst met de hunnen daarover ruggespraak wilden houden, behoorden Deventer en Zwolle.

Op deze dagvaart werden ook vele en zware grieven tegen de stad Keulen ingebragt, welke zich van de Hanse gescheiden en voor

zich alleen met den Koning van Engeland gehandeld had enz. (1). Hierom werd besloten, den kooplieden en burgers van Keulen het koopen en verkoopen in de steden der Hanse te verbieden, hen ook in deze steden en derzelver gebied te water en te lande niet te lijdén, enz. — Voorts werd bepaald, de artikelen omtrent de Hollanders geheim te houden; de gedeputeerden ter dagvaart mogten evenwel die steden, van welke zij volmagt hadden, er raadsgewijs kennis van geven. Den afgezanten van Deventer, Wesel en Dortmund, werd voorts mondeling aanbevolen, dat hunne raden en oudsten de stad Keulen in der minne zouden trachten over te halen, om den Keulschen koopman uit Engeland te roepen, het goed ter stapel te brengen en het schot (contributie) te geven, opdat aan de genomene maatregelen geen gevolg mogt worden gegeven.

„ Item hebben de ghemene Radessendebo-
 „ den ghesloten in erer aller namen an de
 „ rede in hollant, darmen den heringh soltet,
 „ van den ghebreken des heringes, de menich-
 „ volt synt, to beschrivende in der besten wy-
 „ se dat sulke ghebreke betert werden, dar
 „ de ghemenen stede ok in eren steden van
 „ der hense vorsenicheit upp hebben scholen.
 „ Dergheliken unde den van hamborch wart

(1) De geschillen met Keulen zijn hier en later in het breede opgeteekend en zouden een geheel boekdeel vullen kunnen. Verg. *Sart. Geschichte des H. B. II.* S. 550.

„sunderlinges bevalen se in ere stad gesworen
 „packers dar to setten scholden na dem des
 „heringhes dar marklikest gebracht worde,
 „welck de Radessendeboden van hamborch myd
 „vlyte gherne by eren rad bringhen wolden,
 „upp dat de ghemenen man de den heringh.
 „kopet unde vorkopet nicht bedrogen wer-
 „den so menichvoldigen beth her to is be-
 „scheen.”

In het jaar 1476 zijn de Hansesteden, tegen het feest van hemelvaart, te Lübeck verschreven, waaronder Deventer, Zwol, Groningen en Kampen. Als afgezondenen verschenen: van Deventer Johan Borre, Burg.; van Zwol Bernd van Merle, Burgem.; van Kampen Hendrik Pauwel, Raadsman; Groningen had volmagt gegeven. De hoofdzaak, die zeer breed behandeld werd, was het bijleggen der geschillen met Keulen, maar er kwamen ook andere punten in beraad.

„Item des namiddages (10 Juny) erschienen
 „vor den Radessendeboden de olderlude unde
 „procuratores des kopmans to Berghen in
 „Norwegen, vorgevende und clagende, dat
 „etlick unwille tusschen den sudersceschen
 „steden unde den eren up de eyne unde den
 „kopman to Bergen up de anderen syden
 „weren, herkomende van unwontliken kop-
 „manschuppen de der zuderschen koplude
 „deden to vorvange deme gemeynen kopman
 „van der hense, in vornichtinge unde vor-
 „dane des stapels to Bergen. So desulven

„ olderlude und procuratores ene langhe
 „ schrift laten lesen. — Darup dorch den
 „ borghermeeſter van Deventer wart geant-
 „ wordet under langen worden: nademe sulke
 „ ſchrift lang unde der artikelen vele weren,
 „ begerde de he in ſriften to hebbende unde
 „ over to gevende. Deme also beſchede, wolde
 „ he van ſtund dar up antworten; weren ok
 „ welke artikele dar van he de gelegenheyt
 „ nicht en wiſte, wolde he gerne to rugge
 „ by ſyne oldeſten bringen. Indeme denne
 „ dar gebreck by den eren were ſolden yt ge-
 „ betert werden, under mer worden. Desul-
 „ ve Borg'meſter van Deventer unde ok van
 „ Campen hyr en tegen ſeden. Darup na
 „ beſprake en dorch den erſamen heren hin-
 „ rick van Styten, Borghermeeſter to Lübeck
 „ na verhale in tlanghe van den Radessendebo-
 „ den wegene geſecht wart dat ſe ſick des-
 „ halven gutliken ſchulden vorlyken indeme ſe
 „ konden. De heren hadden darby gevoget
 „ de erſamen her lütken van thunen Borge-
 „ meeſter to Lubeke unde de Radessendehoden
 „ van Roſtocke, Stralesunde unde Wysmer."
 „ Dar wart ok vorgegeven, dat de van baſel,
 „ ſtraſeborch, ffrancfort unde de andere ſte-
 „ den by den Ryne ſick to voren hadden be-
 „ claget und noch beclageden der qwaden und
 „ kleynen gildinge des ſtockviſſches. —
 „ Op eenen volgenden dag (12 Juny) „ Item
 „ brachten in de deputerden, de myt den
 „ Suderſchen und bergervarer in handelinghe
 „ weren geweten der myſhelicheit unde un-

„ willen tusschen en beyden parten wesende
 „ unde der gildinge halven; unde weren over-
 „ cengekomen under langen vorhandel dat de
 „ ene part deme anderen syne tosprake unde
 „ clage in scriften solden overgeven, welk de
 „ Borgermester van Deventer mede to hus
 „ wolde nemen, unde dat by syne oldesten
 „ to bringhen unde ter neghesten dachfart to
 „ Bremen dar up etlich to antworten, do-
 „ ghentlick unde denne de sake to slyten
 „ etc." (1).

De steden keurden dit goed en zouden ten aanzien van den stokvisch aan den koopman te Bergen schrijven, maar ook in elke stad, daar men stokvisch hanteerde, vier personen zetten ten einde daarop toe te zien. „ Were ock
 „ jemant van den bergerfarer in helen stapelen
 „ eder hupen synen stockfisch hadde vorkoft
 „ unde de genne de dar to geset solde wer-
 „ den, vormerckeden de gildinge nicht gut
 „ were, so schal men den visch upt nye
 „ scheten unde gilden. Ock solde men de
 „ men in maten vorse. beclagede by namen
 „ nomen. Ock scholden de van Campen ney-
 „ ne holtandere under eren vordexel vorbid-
 „ den, sunder men solde dat melden, so dit
 „ underlangs vorgegeven is.”
 „ Item in affwisende der anderen sendebo-

(1) Omtrent het kantoor te Bergen zie men SARTORIUS, *Geschichte des H. B.* II S. 324 etc. Deventer had er een groot aandeel in, gelijk later meer zal blijken, en trok zich deze klagt voornamelijk aan.

„ den der wendeschen steden myt den depu-
 „ terden des kopmans tho brugge van den
 „ bestande tusschen den van hollant zeelant
 „ und fresland up de eyne unde de wende-
 „ schen steden up de anderen syden wesende,
 „ welk up den ersten dach januarij negest-
 „ volgende uthginge unde expirerde. Bege-
 „ rende de kopman ute sick selves myt den
 „ sulven van hollant, zeelant unde vresland
 „ wolde vortasten it to vere viff edder szes
 „ jaren mochte werden vorlenget, enz." (1)

„ Vordermer erschienen (14 Junij) wedder
 „ vor den Radessendeboden de deputerde sen-
 „ deboden des kopmans van Bergen, bege-
 „ rende van den steden dat jenne dat de ste-
 „ den umme des kopmans to Bergen willen
 „ vortidet togelaten ingesat, belevet, berecesset
 „ eder verbrevet hadden deme kopman to
 „ confirmerende, so dat men sodanes halde,
 „ so yt van oldinges were wontlick gewesen.
 „ Vordermer dat de scrifte de dat ene part
 „ deme anderen solden overgeven nicht stun-
 „ de up behael, noch den enen eder ande-
 „ ren to schaden eder vorfange etc. De Bor-
 „ germestere van deventer antworde he wolde
 „ de scrifte in gude entfangen umme gude
 „ informacien unde underwisinge to doende
 „ und solde en nicht to schade eder vorfange
 „ sin. Hyrup de Radessendeboden up sulke
 „ puncte vorberort en afseden darup enen con-
 „ firmacien breff to gevende und dat yderman

(1) SART. *Gesch des H. B.* II. S 284. AITZEMA I. bl. 90.

„ de scrifte overgeve so dat besloten were ey-
 „ nem yewelken unschedelick to sinde. De
 „ Radessendeboden wolden sick Bartolomei to
 „ Bremen up den dage bekumeren de sake to
 „ vlyende, so se best mochten, und dat de
 „ kopman syne sendeboden eder vulmechtige
 „ dar hebben wolden, welk belevet wart.”

Nadien nu de vrede met Engeland gemaakt (1)
 en men den staalhof voor den koopman had
 herkrege, begrepen de steden de billijkheid,
 dat niet ééne partij de beste kamers in bezit
 had (2). Men moest de kamers verhuren en
 niet zonder der steden weten en wil vergeven,
 want de eigendom behoorde aan de steden
 alle. „ De Borgermester van deventer sede
 „ und clagede ock, dat en genomet Cort
 „ Questenbarch eres Rades mede kumpan
 „ eyne kameran sulvest vortides op den have
 „ hadde bereyden unde buwen laten, de eme
 „ van ene prutzen (Pruis) were genomen,
 „ dat eme nicht recht beduchte to wesende,

(1) Deze vrede tusschen Koning EDUARD van Engeland en de Hansesteden werd, na dat de onderhandelingen in 1473 begonnen waren, in Febr. 1474 te Utrecht gesloten. Onder de afgevaardigden van deze behoorden JOHAN MARQUARD en JOHAN BORRE, met den secr. STEVEN YERWEED van Deventer; TIDEMAN VAN VEEN en HENDRIK KUENRETORFF van Kampen. Den hoofdinhoud vindt men bij SARTORIUS *Gesch. des Hans. Bundes.* II. S. 605—608; het verdrag zelf in de *Acta publica Angliæ* van RIJMER, bij AITZIMA II bl. 363, en een afschrift in het Deventer-Archief.

(2) » Want solden yd de pruszen eder anders welke » allene hebben, dat en were der Radessendebaden an- » dacht nicht und woldent so nicht hebben.”

„ oft eyn ene kameren hadde laten buwen
 „ und bereyden, dat em de eyn ander solde
 „ nemen. Hyrup wart besloten, dat id ock
 „ billich were, indeme he de hure dar vor
 „ betalde eme de kameren to nemende. Al
 „ toge he ute deme lande so mochte he syne
 „ selscop eder knechten de kameren indoen
 „ und bestellen de hure darvan to gevende."

Voorts voerde de koopman te Brugge menigvuldige klagten: 1° „ dat de stapel to
 „ Brugge myddes den hollanderen, brabant-
 „ ren und selanderen to nichte ginge, want
 „ se grot in der neringe weren. 2° dat be-
 „ recesset were, dat nyn man in der hense
 „ syn gud an eyenen buten der hense solde
 „ senden, so senden de kopluden van der
 „ hense nu gemenliken ere gut an lude buten
 „ der hense, van welken gude de kopman
 „ nyn schot kregen. 3° dat de in der hense
 „ selschup hadden myt etliken in brabant,
 „ hollant und seelant und ock schepespart
 „ darvan, de kopman ok nyn schot en kregen.
 „ 4° dat under vordecksel van den steden der
 „ hense hollanders etc. kindere up sproke
 „ in lyflande unde prutzen gedan worden,
 „ unde dat de hollandere nu allerley ware
 „ und werck sulven vorden. 5° dat etlike
 „ stede van der hense de nu under den her-
 „ toge van burgundyen weren gekomen, re-
 „ bell weren und nyn schot betalen wolden,
 „ dat de stede darup wolden ordineren, wel-
 „ ker soe unhorsam in flanderen worden,
 „ dat se dat mochten den kopman to lunden

„ scriven, se myt der hense privilegia nicht
 „ dar tho vordedigende, unde des gelikes we
 „ unhorsam worde in engelant dar de kop-
 „ man van engelant dat deme kopman to
 „ brugge scriven, de se danne ock solden
 „ vordedingen. 6° dat berecesset were up der
 „ van dantzke begheren anno xlvij dat ne-
 „ mande van den van der henze den hollan-
 „ dere enige schepe solde vorkopen, so bou-
 „ weden se nu schepen to dantzke unde an-
 „ dere wegen. Se weren to jaren ute den
 „ schepen gekomen, sunder se hadden er nu
 „ en noch wedder." 7° enz. 8° Beclagede se
 „ hinricke van der horst de grot gut hanterde
 „ und villichte lude buten der hense selscop
 „ were und nyn schot geven wolde. Were
 „ he in vlander so horde he in de hense
 „ nicht, sunder dar to hus, were he hyr so
 „ horde he hyr to hus, so wiste men nicht
 „ ofte he in desser stede unde nemptlich to
 „ hamborch borger were eder nicht. 9° dat
 „ de hollander unde brabant in de neringe
 „ quemen dorch den berger paschemarcket,
 „ dar de kopman to sitten moste, hyrinne
 „ nademe id nu vrede in engelant were unde
 „ de engelandesvarer dat marcket vorsochten,
 „ gelevede den steden denne, dat de kopman
 „ dat marcket ock weder mochte versoken."
 „ enz.

Des namiddags (15 Junij) antwoordden de
 Gezanten der Hansesteden op deze punten:
 „ 1° des stapelhalven kennen de Radess. wol
 „ nutte unde gut dat de gehouden worde.

„ Deme kopman were ock wol witlick, wat
 „ vlites de Radess. deshalven to Utrecht An-
 „ no lxxiij gedan hadden; men mochte den
 „ holden so men best konde, behalve myt
 „ strengicheit oder macht vor to nemende.
 „ 2° dat de koplude van der henze ere gud
 „ sanden an etlike buten der henze, is ge-
 „ antwortet, villichte oft de kopman dar mede
 „ mende de, de ere gut senden to Amsterdam,
 „ umme vort to schikken — sunder oft de
 „ kopman dat in anderer menunge vorgeve,
 „ dat gut gesant worde an etlike buten der
 „ hense umme dat to vorkopende, sodat de
 „ kopman sin schot darvan moste ontberen,
 „ dat se sulke namkundich maken wolden,
 „ se wolden dar over richten unde dat straf-
 „ fen. 3° dat etlike selscop hebben myt den
 „ buten der henze, is geantwordet, dat de
 „ Radess. in neyner wyse dechten to lidende
 „ und dat se ock naemkundich makeden, sy
 „ wolden yt corrigeren. 4° van den hollan-
 „ ders kinderen up de sproke to doende etc.
 „ is geantwordet unde den van der rige,
 „ dorpte, revele und parnouwe unde anderen
 „ bevolen dar wol up to seende, unde ofte
 „ en an jenigen jungen mysduchte, solen se
 „ dat myt segelen und breven bewisen, dat
 „ ze in de henze horen. Vorder ys beslo-
 „ ten, dat ok mercliken an de van dantzke
 „ to vorscriven. 5° der gelleschen halven de
 „ nyn schot geven willen etc. is besloten unde
 „ gebeden de Radess. van deventer, swolle
 „ und campen, de des myt den gellerschen

„ steden to muntliker vorhandelinghe und spra-
 „ ke scolen komen. Und in deme se denne
 „ dat nicht willen geven, scolen se en darby
 „ seggen, nademe se in der hense sin wol-
 „ den se nu nicht worden vorscreven, unde
 „ nicht doen willen gelyck anderen van der
 „ henze, so en willen se de stede myt der
 „ henzeprivilegia nicht vordedingen, unde dit
 „ antwort scolen de vorscr. deputerden van
 „ deventer, swolle unde campen tho Bremen
 „ bartholomei op de dachvart den Radess.
 „ wedder inbringen, de darup denne na gele-
 „ genheyt des antwordes sluten willen etc. Go
 „ van der schepe bouwinghe etc. is geant-
 „ wordet dat men sodanes to lubeke eder ham-
 „ borch den hollandere nicht en stede, unde
 „ ok nene nye sunder affgevorde schepe en
 „ vorkopen mote. Is deshalven besloten an de
 „ van dantzke merckliken to scriven, dat den
 „ hollanders sodanes dar nicht to buwende
 „ gestadet noch nye schepe verkost werden
 „ want se dar mede by de zee komen unde
 „ in de vart unde de stede dar aff. — S^o Van
 „ hinricke van der horst de so grote selscop
 „ heft dat he dat gut doet risende unde val-
 „ lende wanner he wil, is besloten, nademe
 „ de Radess. van hamborch nicht tostunden
 „ he dar borger were, wolden de Radess.
 „ den van hamborch uterliken vorscriven,
 „ dat se dar mede in neyner wyse dechten
 „ to lidende, he sulke grote selschup hebben
 „ und dat gut alleyne to vorfange allen ande-
 „ deren kopluden hanterende unde risende

„ unde vallende solde maken , also yt em be-
 „ levede. It sy ock nicht billyck , also he
 „ hyr sy holde he sick vor enen borger to
 „ hamborch , want he westwert sy vor enen
 „ hollander. 9° des pasche marckedes to Ber-
 „ gen etc. is besloten und dat ys by de ol-
 „ derlude des kopmans gesat unde ene vulle
 „ macht gegeven dat beste in to doende so
 „ yt best vor den kopman sy."

Wij wenschen , van tijd tot tijd meer uit-
 treksels uit de Recessen der Hansesteden te
 geven , en vooral bepalingen of bijzonderhe-
 den mede te deelen , die den Nederland-
 schen handel aangaan. Ook de *Memoria-
 len* of dagverhalen der reizen , door de Ge-
 zanten der steden ondernomen , zijn van eenig
 belang , gedeeltelijk tot opheldering der han-
 delbetrekkingen van dien tijd , gedeeltelijk tot
 aanduiding der toenmalige gebruiken en ze-
 den. Wij laten hier ééne proeve volgen , een
 uittreksel uit een Memoriaal van het jaar 1549.
 Zy is uit later tijd , toen de uitsluiting der
 Hollanders in de vaart op Noorwegen opge-
 houden had en CHRISTIAAN III dezelve beguns-
 tigde (1). De Hansesteden hadden te Bergen
 in Noorwegen een monopolie , dat tot despo-

(1) Over de betrekking van Holland met het Noorden
 in de eerste helft der zestiende eeuw zie men WACK-
 NAAK V. bl. 102—104, 121, 263; BURG, *de Nederl.
 en het Hanserverbond* bl. 354—365.

tismus klom, zelfs tot nadeel der burgers van Bergen, die voor hunnen eigenen handel onder een zwaar juk zuchtten. Zij waren zelfs door de Hanse geheel te gronde gerigt (1). Dat alles was veranderd. Nu klaagden de Hansesteden, dat vreemden, bijzonder de Hollanders, tot nadeel van het monopoliserende kantoor, handel dreven, dat de burgers van Bergen zelve naar het noorden voeren en den stapel der Hanse bedierven, terwijl anders de Noorlandsvaarders naar Bergen komen en daar hun visch en andere waren tegen Duitsehe produkten moesten ruilen. De zoo lang mishandelde burgers hadden zich opgebeurd en begonnen schepen uit te rusten en zeevaart en handel te drijven (2). Daarom achtten de Wendensche steden, die den meesten handel op Noorwegen dreven, gelijk ook Deventer, dat er mede het uiterste belang bij had, noodig, in het jaar 1549 een gezantschap naar Koppenhagen te zenden, ten einde de bevestiging der oude privilegiën te verzoeken, waarvan het verslag hier volgt.

„ Anno xlix op woensdach nae Palmdach
 „ synnen Gerith van Irthe ende Marten Boeckers (3) Raitsberen myt Jacobus Hellem

(1) SARTORIUS, *Gesch. des Hans. Bundes*. II. S. 328 volg. is waardig hierover gelezen te worden.

(2) Verg. SARTORIUS *Gesch. des H. B.* III. S. 105, 134.

(3) Of BOEDEKER. Zijn echtgenoot ANNE VAN TWICKEL en ZOON BALTHASAR BOEDEKER stichtten het Deventer Athenaeum. Na 1554 komt hij op de lijst der Regeeringsleden niet meer voor.

„ Secretarius, in namen der drier steden
 „ van Deventer gereist nae Lubeck en voirts
 „ nae Coppenhagen. Ende synnen opten
 „ vurschr. dach smiddaichs ghewest tho En-
 „ ter, aldair verterth 1 daler ij st.

„ Van dair tot Oitmersum aldair benachtet
 „ en verterth want die heer Lantkumptuer by
 „ myn heren qwam myt vereringhe van gue-
 „ den visschen iiij g vi st.
 „ dan die heer Lantcommenduer vursc. had
 „ der werdinnen bevolen synenthalven iij g. g.
 „ te schenken twelck myn heren nyet hebben
 „ lyden willen.”

De reis ging tot Hamburg, alwaar zij op
 Paaschdag aankwamen „ dair wy savents la-
 „ the tho x uhren alss die boem gesluten was
 „ noch inghecomen synnen, ende soe wy al-
 „ dair langhe op ter straten gaen mosten en
 „ ten laitsten in meister Otten olde herber-
 „ ghe, wesende een weduwe, ten huyse in-
 „ ghecomen unde gheen eten drincken noch
 „ gerack in den selven huyse konnen krighen,
 „ ende alsoe ten lesten tho xi uhren dair
 „ wedderom uth in die hoipmerkt, in Jorien
 „ Spercks huys int nettelen blath genaen ende
 „ benachtet en gebleven wess op ten middach
 „ des smanendaichs.

„ Savents vroe gecomen toe Trettouwe, al-
 „ dair benachtet en vertert iij ryd. iiij st.
 „ Heer Henrick Ransouwe drost opt huiss tho
 „ Tretouwe myn heren j groten snoeck en
 „ braesem geschenckt den diener wederom
 „ ter eren geg. j gulden.

„ Savents is Ransouwe myt etzelicke Edel-
 „ luyden by myn heren in de herberghe ghe-
 „ comen., mitbrengende etzelicke roede wy-
 „ nen. 's morghens op ten dincxdach is Ran-
 „ zouwe wedderom by myn heren gekomen an
 „ den wagen en alsoe lange gebeden oick nyet
 „ doir den boem willen offte myn heren mos-
 „ ten ierst van den wagen afstaen en myt
 „ hem in de herberge enen ontbydt doen,
 „ dair Ransouwe sess of vij portyen van den
 „ huyse hadde bringen laten, oick bastert
 „ ende roden wyn den morgen ghenoech me-
 „ de gebracht, oick myt vj perden onss ene
 „ onveilige myle weges geleidet, den gesellen
 „ geschenckt ter eeren vj ryd. g.

„ Dairnae smiddaichs tho Ruysen geterth,
 „ dair die werdinne alss wy in de mailtyt
 „ weren dat vleysz myt enen qwaden moeth
 „ van der taeffelen gegrepen ende wech ge-
 „ nomen heft."

Te Lübeck gekomen, werd de Secretaris
 naar den oudsten Burgemeester gezonden, ten
 einde van de aankomst kennis te geven en
 met de vier Burgemeesters eene conferentie te
 verzoeken, welke tegen den volgenden mid-
 dag in de cancelarij bepaald werd. „ Voirts
 „ ter selver stonden synnen die oldermans
 „ van den Bergervaders bynnen Lubeck in on-
 „ ser herberghen erschienen en myt mynen
 „ heren in t langhe deser besendinghe ende
 „ groitwichtige gebrecke halven gecommuni-
 „ ceret, ende mynen heren opten selven mid-
 „ dach by den olderluyden vorschr. geschenckt

„ 1 stoep clareets ene malvezye en ij stoep
 „ Rynse wyns; doctor Strubbe geschenckt ij
 „ stoep wyns, Averencks brueder 1 stoep,
 „ Hans Calevinck ene stoep en opten iersten
 „ avent Marten Bueckers brueder 1 stoep.”
 De Heeren van Lübeck zonden gedurende het
 verblijf der Gezanten nog ij stoepen wijns,
 de pastoor van St. Jacob ij stoepen claret,
 voorts nog eenige andere genoemde personen,
 zoo dat het hun niet aan wijn ontbrak.

„ Opten namiddach des saterdaichs sinnen
 „ myne heren, voirt die van Lübeck, Bremen,
 „ Lunenborch en Meister Marcus die secreta-
 „ rius tho Berghen myt syn twe mitgesellen
 „ ende die olderluyden bynnen Lübeck opter
 „ Cancellaryen by malckander ghewest en al-
 „ dair voirjerst gelesen die jegenbericht by
 „ den coipman verraemt en durch Mr Marcus
 „ vurschr. ingebracht, oick etzelick guede
 „ privilegien van den Conthoir to Berghen ver-
 „ lesen angehoirt, is oick mede gelesen onse
 „ jegenbericht, dair inne den die samende
 „ heren, wanneer ment by Con. Maj. alsoe
 „ erhalten konde, gheen quait gevallen ge-
 „ hadt.

Van Lübeck ging de reis op dinsdag na
 beloken Paschen naar Wismar en Rostock.
 Wij teekenen alleen eenige particulariteiten
 aan, als proeven der wijze van verhalen.
 „ Opten vurschr. meydach savents tytlick ge-
 „ komen tot Rostock, wesende vij grote my-
 „ len van Wismar en ter herberghe ingegaen
 „ by heren Gotschalck Hoppenstange, Raet-

„ man tho Rostock woenende an t grote
 „ merckt dair t raethus staet. Synnen aldair
 „ myt ons oick ter herberge gewest die ge-
 „ deputierde van Bremen, heer Gotschalck
 „ Wulff Raithman en Johan Plander coipman
 „ en bergervader van Bremen, en van Lunen-
 „ borch heer Nicolaes Christiani een dapper
 „ gelerth man, gereden by hem vyf dieneren
 „ myt dapperen perden enz.

Ook hier ontbrak het niet aan geschenken
 van wijn bij stopen, maar ook „ myn heren
 „ van een student vereert myt een carmen,
 „ denselven gegeven 1 daler. En is te we-
 „ ten, dat derselve student dat selve carmen
 „ den heren van Lübeck ock gepresentiert en
 „ averantwort heffet." Op vrijdag na Philippi
 en Jacobi te scheep gegaan naar Wernemun-
 de „ wesende een vlexken dair voil schipper
 „ en visschers wonen, liggende aan een ha-
 „ vyinghe langes der zeekant — zyn wy op
 „ sonnendach myt hulpe des almechtigen ter
 „ zee gelopen en savents to x uhren gecomen
 „ onder een landt, den Connyneck van Dene-
 „ mercken thobehoirich, ghenoept die moe-
 „ ne, een zeer hoich landt van schone kryt-
 „ bergen, langes der zeekant myt eicken holt.
 „ Is xiiij mylen van Wernemunde, aldair snachts
 „ op ter zee gebleven. Manendag mörghen
 „ tytlick ter zee gevairen myt groten arbeit en
 „ contrari wyndt, gecomen savents seer laete
 „ onder een landt, ghenoept Stevenslyndt off
 „ Zeelandt, Con. Maj. tho Denem. thobeho-
 „ rende. Aldan snachts op 't ze gebleven en

„ omtrent xii uhren snachts enen groeten
 „ storm van wyndt en onweder erresen ſen in
 „ der apenbaire zee opgeſtaen, alſoe dat on-
 „ ſe ancker all opter drifft en wy in groten
 „ ancx̃t noed ende peryckel gewest ſyn. By
 „ den drien ſchipperen geſecht, dair weer
 „ grote moye en arbeit voirhanden, nyet we-
 „ tende, want men an gheen lant konde ko-
 „ men, wair ſie ſich hennen geven ſolden. Got
 „ almechtich mocht hen enen wech wyſen,
 „ hulp en byſtandt doen, und hebben altsa-
 „ men God den almechtigen here myt innighen
 „ harte gebeden, oick myt uthwendighe lave-
 „ ſangen opt aller demoedichſte gebeden en
 „ geërth, ons altsamen in godes gratie en
 „ genaede bevelende, in groter acnxt, vaer en
 „ peryckel van onſer aller leven gecomen,
 „ myt hulpe des almogenden goedes dincxdaichs
 „ na Philippi en Jacobi toe ij uhre bynnen
 „ Coppenhage gecomen, deſſ got almechtich
 „ gelavet en geert ſyn moeth. Ende tot Cop-
 „ penhage by enen gueden burgher, hebbende
 „ voill kremeryen, ghenoẽmt . . . Rechtewech
 „ by dat hillighe geest opt die viſmerckt wo-
 „ nende, ingetreden, die ons gunſtlick in ſyn
 „ logyſſ ontvangen en willencommen geheten
 „ heffet.”

Den volgenden morgen vergaderden de Ge-
 zanten van Lübeck, Bremen, Luneburg en
 Deventer in de Lübecksche herberg en vonden
 goed, dat Nicolaes Wulff, Secretaris van Lū-
 beck en Jacobus Helm zich by den Kon.
 Kancelier Mr Jan Vriese zouden vervoegen,

maar ter Kerstocht woenende an t grote
 merck dat t raethus staet. Synnen aldair
 tot ons oock ter herberge gewest die ge-
 deputeerde van Bremen, heer Gotschalck
 Van Hantmar, en Johan Plunder coipman
 te herrevader van Bremen, en van Lunen-
 burg heer Nicolaas Christiani een dapper
 zeefich man, gereden by hem vyf dieneren
 mit staunet dorden enz.

Als hier ontrent het niet aan geschenken
 van wijn by stoppen, maar oock myn heren
 van een stonend vercoert myt een carmen,
 derselven gegeven 1 daler. En is te we-
 ter, dat derselve student dat selve carmen
 ter heer van Lübeck oock gepresentiert en
 verantwoort heeft. Op vrijdag na Philippi
 en Jacobi te schoep gegaan naar Wernemun-
 de, wesende een vlexken dair voil schipper
 en visschers wonen, liggende aan een ha-
 vinghe langes der zeekant — zyn wy op
 sinnendich myt hulpe des almechtigen ter
 zee gelopen en sarents to x uhren gecomen
 onder een landt, den Connynck van Dene-
 mercken thebehoirich, ghenoept die moe-
 ne, een zeer hoich landt van schone kryt-
 herren, langes der kant myt eicken holt,
 is xij mylen van Wernemunde, aldair
 op ter zee geblaten. Menende
 tylick ter zee ge-
 contrari wydt
 onder een
 Zeelandt
 rende.

„ omirent XII uren. s.

„ storm van wynd. c.

„ der apenbaire zee. v.

„ se ancker an. o.

„ anckst noot enen. p.

„ den allen schipper. v.

„ grote moete. c.

„ iende. w.

„ mel. w.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

„ ankeren. v.

van
voor
de ver-
den te-
langhe
en
die onge-
der bur-
des coipmans
den olden besitt,
oyt gebaden by
verden. duyrende

om de aankomst mede te deelen, met verzoek, dat de Koning den audientiedag een of twee dagen wilde uitstellen, terwijl de gecommitteerden van andere steden nog verwacht werden. Toen deze, namelijk van Hamburg, Rostock en Wismar, den anderen dag aangekomen waren, vergaderden zij allen nogmaals en werden er voorgesteld „die artikel en „gebrecke des Odenseeschen recess beruren- „de dat losslicke conthoir tho Berghen in Nor- „weghen, und grote misbruyck der onge- „wontelicker uthfuer en zegelatioen by den „burger aldair.” Met eenparige stemmen besloot men, deze klagten den Koning van Denemarken voor te dragen. Nicolaes Wulff en Jacobus Helm begaven zich daarop weder naar den Kanselier voorn. ten einde audientie te vragen, die beloofde, het verzoek denzelfden avond aan Zijne Kon. Maj. te zullen voorstellen en het antwoord mededeelen. Reeds onder het avondmaal kwam het berigt, dat de audientie op den volgenden morgen te acht uur bepaald was.

„Vrydaghen morghen nae misericordias do- „mini tho acht uhren synnen de vurg. gesan- „the heren inder lubeckschen herberge ver- „samelt, eenpairlik behalven die van Strael- „sunde, die men alnoch verwachtende, ge- „gaen opt hoff en pallas van kon. maj. en „een yder nae geboir baven in den groten „sadell ingetreden, hefft die kon. maj. baven „an recht midthen in de sadell staende enen „yderen genedelick syn hant gepresenteert en

„gelanget. Ende dairnae hefft der duytsche
 „Kentseler Barby an die rechter hant benef-
 „fens kon. maj. syne hoichwyse rede en e-
 „delluyde tot xix toe staende, myt behoirlyke
 „knybuyginghe anghevanghen ende voir ier-
 „sten kon. maj. myt den tytell int lange
 „uthgedrukt myt aller demodicheit begrue-
 „tet, soe ick tselve recht hebbo verstaen,
 „dairnae den steden myt oiren behoirlicken
 „titell van wegen kon. maj. geluck gewunst
 „oirs guden averkumpst, wyders die gebrec-
 „ken und irronghe, soe sich tusschen den
 „Erb. Coipman des Berghenschen Conthoirs
 „ende der burghen aldair alnoch onthielden,
 „angetagen, ende dwyle dan derselvighe ge-
 „breck en desz Odenseeschen Recesses hal-
 „ven kon. maj. genedelick den verhoirsdach
 „tot Coppenhage hadde doen bewillighen
 „weer nu syne con. maj. des genedigen ge-
 „vallens die meynonghe ende gebreken an-
 „thohoiren.”

Daarop vatte de Doctor en Sijndicus van
 Lübeck het woord, dankte den Koning voor
 deze verleende audientie, verschoonde de ver-
 traagde aankomst der Gezanten met den te-
 genspoed op de reize, en heeft „int langhe
 „myt gantsen vlydt alle die ghebrecken en
 „besweringhen insunderheit van die onge-
 „wointelicken uthfuer en zegelatioen der bur-
 „gheren tho Bergen, contrarii des coipmans
 „privilegien, gebruyck en gueden olden besitt,
 „voirgewent om dairinne myt genaden by
 „syne kon. maj. voersien 'twerden, duyrende

„ ongeveer lück drie vierendeel uhren tyds mont-
 „ lück voiredragen en op 't allerdemodichst
 „ gebeden.

Hierop vatte de Kanselier Barby weder het woord op, vermeldende, dat de Koning de mededeeling der steden genadig had aangehoord, en dewijl in het tegenwoordige verschil veel disputatie over en weder had plaats gehad, zag Z. M. het voor goed aan, dat Hij eenigen zijner Raden committeerde, om de zaak zoo veel mogelijk in vriendschap of anders met regt ten einde te brengen, en dat de steden zulks ook doen zouden. „ Weshalven die ge-
 „ santten een weynich trugghe tredende oir
 „ beraith ghenomen en wederom op oire vorige plaats en staende, kon. maj. durch den
 „ Syndic myt aller dienstbarlich^h hoichlick der
 „ genedige audientie en begangen en antwort
 „ doen bedancken, seggende gunstwillichlick
 „ mitter beschickinghe tot den handell also
 „ twillen achtervolghen mit breiden uthgedruck-
 „ the woirden. Wairnae kon. maj. wederom
 „ opstaende enen ider syne handt gelanghet
 „ en ons alsoe genedichlick op den morghen
 „ verlaten. Edoich voirhenne by Barby an-
 „ gesecht, dat men ons, wanneer wyders
 „ gehandelt solde werden, in de herberge
 „ verwittigen solde.”

Hierop overleiden de Gezanten, in de Lübeckse herberg vergaderd, dat uit elke stad één tot deze onderhandeling zoude verordend worden, dat ook de Ouderlieden met den Secretaris van Bergen er zich bij zouden la-

ten vinden, en dat men steeds ruggespraak met elkander houden zoude. „En dairnae „een yder een mael of ij durch den van „Lübeck angedroncken en dair myt van dan „gescheiden." MARTEN BOEDEKER werd voor Deventer tot de onderhandeling verordend.

Van dag tot dag hadden er conferentiën op het Raadhuis plaats, die tot niets leidden, daar de koninklijke commissarissen voorstellen deden, welke de gedeputeerden der steden ondragelijk vonden, en de gedeputeerden maatregelen voorsloegen, welke de koninklijke commissarissen niet konden aannemen. Deze laatsten stelden voor: „dat die „burgher int voirjair myt thien scepen ver- „by zuiden en noirden segelen solden; „oick myt den copman handelen, wandelen, „copen en vercopen by de brugge (1);

(1) De brug te Bergen was de oude stad, die langzamerhand uitsluitend eigendom der Hansegenooten geworden was, alwaar zij hunne kantoren en factorijen bezaten en de gansche Noordsche handel zich als in een middelpunt vereenigde. Armoede had de Bergensche burgers deze, voor den handel uitnemend gelegene, plaats doen verpanden, eindelijk geheel doen afstaan, en zij waren genoodzaakt, aan de andere zijde van den zeeboezem, de zoogenoemde nieuwe stad te bouwen. Zij leefden een' geruimen tijd in diepe afhankelijkheid. In dit zelfde Memoriaal wordt gesproken van een persoon, die zijnen eed vergeten en te Bergen *eens burgers dochter getrouwd had*, van eenen anderen, die ook tegen des koopmans gerechtigheid gehandeld en zich te Bergen *in den echten staat begeven had*. » De Hanse wist het zeer goed'' schrijft SARTORIUS II S. 353

„ en die noïrvairts (1) mede uth to reyden en
 „ en gelyck die noïrvairs oick oir zegelacie
 „ 't doen; oick op ten herfsth mytt oiren
 „ scepen int lant flopen; ingelycken in duyts-
 „ lant tvairen myt ons uth ende in, in onse
 „ scepen t laden etc.”

In deze bepalingen konden de Gezanten der steden niet treden. „ Op maenendach den
 „ xij may synnen de samende gedeputierden
 „ by de heren van Lubeck smorgens tho vi
 „ uhren vergadert en onder langckwilighen
 „ disputationen dat sie in 't cleyn noch int
 „ grote in dese saick sich nyet en dechten
 „ integeven, alleer die ongewontelicke zegela-
 „ tioen der thien scepen woe vurgenomen en
 „ by den burger onbillickerwyse bestaen weer
 „ tho ghebruycken, ganss affgestaen en tho
 „ rugghe gestalt weer; dat oick die andere
 „ artikelen antenemen nyet lydelick. Dan
 „ voir guet angesien, dat sie allenighen
 „ noïrvairsche wyse solden zegelen ende dat

» dat door het huwelyk terstond hare geheimen ver-
 » breid, door de Noorwegers hare plannen en handel-
 » streken doorgezien, en de vestiging en verbindtenis
 » der kantoristen met de daar geborene burgerdoch-
 » ters hare monopolien te gronde zoude doen gaan.”

(1) Te voren hadden de burgers van Bergen ook eigene vaart op noordelyk Noorwegen en de Noordsche eilanden gehad. Ook van dezen handel hadden de Hanssegenooten zich meester gemaakt. De Noorlanders, die visch en pelterijen aanbragten, moesten aan hen verkoopen en hij hen te markt komen. De herlevende vaart der burgers van Bergen dreigde aan dit monopolie den ondergang.

„ voir alle der hollander zegelatioen vermydet
 „ bleve. Ende dat die burgher myt den
 „ coipman handelen wandelen en by der
 „ brugge coipen en vercopen sullen moghen,
 „ die ene den anderen syne noirtvairs en
 „ koipluyden nyt voirfenclick, schaede tmaic-
 „ ken en affhotrecken. Dat oick die bur-
 „ gers die noirtvairs mede sullen mogen
 „ uthreiden en den visch wedderom tho ber-
 „ ghen t brengen ende dit myt gueden
 „ claren uthdruckelick erscryvinghe op vi of
 „ vi jaeren t besuecken. — Dan dat sie in
 „ duytslandt zegelen en myt ons in onse
 „ scep en in en uth scep en wolden, vermits
 „ datselve gheenssyns lydelick noch drechlick
 „ syn kan, is dat punt myt de voirgenomener
 „ zegelatioen ganss by ons affgeslagen.” Des
 avonds ontvingen de Gezanten van de Heeren
 van Koppenhagen een halve aam wijns tot
 geschenk.

Op deze en dergelijke bedenkingen heeft de
 Kanselier Barby, bij eene conferentie op het
 Raadhuis, „ voill beswerliche articlen tot be-
 „ hoiff der borgeren ende hollenderen myt
 „ ernst voirgegeven. Irstlick dat Con. Maj.
 „ wolde (en wer alsoe hem t segghen in-
 „ bevel gedaen) dat die burgheren den voir-
 „ coip vermogen oirer privilegien also onbe-
 „ hindert halden ende gebruycken solden, al
 „ solde oick schoen dat gantse conthoir tho
 „ Berghen ondergaen; dat oick die nyet byn-
 „ nen deventer en in den Ansesteden, dan in
 „ den platten landen woenden, bynnen berghen

„ oire handell nyet driven noch dess kopmans
 „ vriheit noch gerechticheit gebruycken solden.
 „ Is tselve alsoe by Martten [Boedeker] voirts
 „ alsoe dapperlick beantwordet, dat sie dat
 „ selve laitsie punckt hebben nagelaten, seg-
 „ gende evenwall, dat men dat punckt tot ge-
 „ legener tytt tho Berghen wyders tho erken-
 „ nen solde geven. En hebben die hollenders
 „ avergegeven x transsumpten van oire privi-
 „ legien, dair van wy Secret. copyen uthge-
 „ screven hebben.”

Tusschen deze conferentien verhaalt Jac. Helm
 nog, dat hy, om een particulier belang van
 eenen inwoner te Deventer, Gerrit Pijl, in de
 zaak eener pretensie op den overledenen Bis-
 schop van Bergen, ter audientie geweest was
 „ in bywesen thien oder xii Ryckes Raden,
 „ dair ein buer voir Con. ma. geaccusiert,
 „ sich in denselven soe dapperlicken selvest
 „ montelick verantworth, den oick syne ma
 „ int langhe genedelyck gehoirt als ick myn
 „ leven by enighen huyssman erghens gehoirt
 „ hebbe.” Helm gaf de supplicatie schriftelijk
 over, waarop de Koning zeide: „ wal ick
 „ wilse lesen, unde Gy schult een antwort
 „ hebben. En my syn ma. hant gelanget al-
 „ soe verlaten, hefft my die kentseler Vriese
 „ oick alsdoe syn hant gelanget.”

De Secretaris hield zich eenen geruimen
 tijd bezig met het afschrijven van privilegiën.
 Bij het raadplegen der Gezanten onder elkan-
 der over artikelen, door Barby overhandigd,
 werd bevonden, dat Koning CHRISTIERN aan

de Hollanders een privilegie mogt gegeven hebben van een of twee schepen, en daarentegen werden gelezen twee privilegiën, ook van Koning CHRISTIERN, tegen de Hollanders, vermeldende niet meer dan van een of twee privilegiën tot behoef der Hollanders, het eerste van het jaar 1469, nog het ander inhoudende, dat alles wat namaals tegen des koopmans gerechtigheid zoude mogen verleend worden, krachteloos en van onwaarde zijn zoude, en zoo iemand daar tegen deed, zouden de voogden hetzelve naar hun bevel tegengaan enz (1).

De overhandigde artikelen van den Kanselier Barby achtte men „gans subtiell en „beswerlick te synnen sich darinne t ge„ven.” Zij werden gelezen en een tegenberigt opgemaakt, waarbij men nu ook wilde blijven en geene verandering toelaten. Op sommige punten gaf men toe, andere wijzigde men, andere sloeg men af. Onder anderen eischte Barby „dat die burgeren in noirland „wie die noirlender segelen solden myt oiren „visz nyt verhindert t worden xiiij dagen

(1) Verg. SARTORIUS *Gesch. d. H. B.* II. S. 344, alwaar wij zien, dat het boven aangevoerde stuk van 1469 aan de Hollanders en anderen, die buiten de Hanse waren, de vaart op niet gewone plaatsen in Noorwegen verbood, hun toestond met één of twee schepen op het strand aan te leggen en de waren gezamenlijk maar niet in het klein, te verkoopen. Het laatste stuk moet van 1455 zijn.

„ voir Olavi, solden oick noifrarers uthreiden,
 „ oick in duytsland myt oirs selvest schepen
 „ tzegelen: wolden oick viij dagen den voir-
 „ coip hebben van die guederen die de hit-
 „ lender, verouwer (Faroër-eilanders), Islen-
 „ der, hollender, schotten en anders an der
 „ buw oft brugghe brengen enz." Men kon-
 de geen voorkoop der burgers toelaten, die
 ook van ouds niet gewoon was. Men sloeg
 voor, te Bergen, waar de gebreken bestonden,
 de zaak af te doen. Vroeger had men reeds
 de aanmerking gemaakt „ dat die hollander
 „ myt oiren twen schepen vermogen oirer
 „ privilegia by sie angethagen behoiren ge-
 „ nuegen tlaten, inhaltz dess verdrachs der-
 „ halve voirmails tho bergen uthgespraicken
 „ en apentlick gelesen, dairinne hen iij gaer-
 „ den (nae myn beste enthalt) thogheme-
 „ ten (1)." Vooral verzetteden zij zich tegen
 het varen der Bergenaars naar het noorden
 heen, terwijl zij het zuidwaarts zeilen wel
 wilden toestaan voor zes jaren. Op dit ant-
 woord werd gerapporteerd „ dat dese gantse
 „ handel allenthalven affgeslaghen weer, want

(1) *Gaarden* waren houten huizen met winkels en kelders voorzien, tot het uitstallen en bergen der wa- ren. De beschrijving van het gemeenschappelijk leven in dezelve vindt men bij SAKTORIUS. *Gesch. des H. B. S.* 350 ff. Deze voert S. 354 een stuk van 1490 aan, waarin de koninklijke commissarissen in twisten tus- schen de Hollanders en Duitschers als regt spraken, dat de Hollanders slechts in twee *gaarden* mogten veil bieden, enz.

„ se averall myt oiren vermeynten vurne-
 „ men voirtfaren wolden en nae oiren wel-
 „ gefallen met den x schepen sonder eni-
 „ ghe tyt hem ghenoept 't werden tho
 „ willen zegelen." De Koning vond den be-
 geerden „ verhoirsdach" te Bergen, om de
 zwevende geschillen af te doen, niet dien-
 lijk; hij bood zich ten behoeve der burgers
 aangaande de vermeende privilegiën voor on-
 partijdigen te regt; wanneer hij de originele
 privilegiën gezien had, wilde hij die confir-
 meren (1). De Gezanten namen daarop af-
 scheid van den Koning in eene openbare au-
 dientie, waarin Z. M., ook de Rijksraden,
 ieder de hand gaf en hen des avonds te
 gast vroeg. Bij het Odenseesch reces van
 1560 onder FREDERIK II, o. a. ook bij
 AITZEMA, *Zaken van staat van oorlog* I bl.
 77 te vinden, werden deze geschillen eene
 poos geschikt, terwijl de Hansegenooten ee-
 nigen hunner beste privilegiën moesten opge-
 ven, b. v. de vrije vaart en uitrusting van

(1) SARTORIUS, *Gesch. des H. B.* III S. 105. De
 Hansesteden rekenden het, zeiden zij, gevaarlijk, der-
 gelijke onschatbare vrijbrieven aan de zee toe te ver-
 trouwen. » Maar zij hadden in het geheim nog vele
 » andere redenen van weigering. Deels waren de oude
 » vrijbrieven niet zorgvuldig bewaard, deels vreesden
 » eenigen, dat daaruit iets gehaald kon worden, dat
 » voor de steden nadeelig was, des te meer, daar zij
 » in het bezit van vele vrijheden waren, die zij door
 » geld enz. verworven hadden, of wel waaromtrent
 » geen letter voorkwam."

schepen aan de burgers toestaan; doch de schikking hield niet lang stand, en gaf tot nieuwe moeilijkheden aanleiding, die hoe langer zoo meer het verval der Hanse ten gevolge hadden.

Voor Deventer, dat steeds het grootste belang bij de vaart op Noorwegen gehad had, kwamen spoedig de Spaansche troebelen, die allen handel verlamden en den vroegeren bloei vernietigden.

M.

DE TONGVALLEN IN NEDERLAND.

Ten voorledenen jare heb ik in de Kunst- en Letterbode aan alle liefhebbers hunner moedertaal in Nederland het eerbiedig verzoek gericht, om mij ten behoeve van Dr FIRMENICHS onderneming, *Germaniens Völkerstimmen*, met proeven der onderscheidene tongvallen van dit rijk wel te willen verplichten. Niet een enkele regel is hier uit eenigen hoek van Nederland op ingekomen, en alzoo heb ik ongelukkig genoeg mijne weddingschap gewonnen. Een vriend immers van mij was zoodanig opgenomen met het denkbeeld om alle de tongvallen van Germanjes volken in eenen bundel bijéén gezameld te zien, dat hij de Nederlandsche natie naar zich zelven beoordeelde, stellig meende, dat 't van alle kanten proeven bij mij regenen zoude. Ik daarentegen mij grondende op de vroegere ondervinding van anderen wedde tegen hem, dat er niet eene enkele letter op mijne aanvragen zoude inkomen. Toen de Duitschers onmiddellijk daarop mijne oproeping met zoo veel welgevallen ontvingen, dat zij dezelve vertaalden en in den Pruisischen staatscourant overnamen, dacht mijn vriend zijne weddingschap reeds

half gewonnen te hebben. In deze oogenblikken zijn hem echter de schellen van de oogen gevallen. Het is hem thans klaar als de dag, dat bij de Nederlanders alle belangstelling in dit onderwerp is uitgebluscht, en dat zij in de verzameling van proeven onzer tongvallen geen hooger doel zien, dan zich met de plat- of onbeschoftheden in de taal van het gemeene volk een enkel oogenblik te vermaken. Het zijn dus geene bronnen van taalkennis, maar grappen, en wel grappen van het gepeupel, dat niet fatsoenlijk heeft leeren spreken.

Deze hoog-fatsoenlijke wijsheid kan ons echter niet beletten, om de volkstaal te beschouwen als de bron, uit welke de boekentaal eenmaal is voortgegaan, en dat bij de pedante onderscheidingen, verwarringen en onbestaanbaarheden, welke de spraakkunstenaars de laatste hebben opgedrongen, en bij alle twisten, die daar 't gevolg van moesten zijn, men zijn laatste beroep steeds op de volkstaal maken moest. Buiten alle belangstelling dus om, welke men al of niet voor de onderneming van Dr FIRMENICH gevoelen mogt, blijft het belang der volksdialecten voor de grondige kennis onzer boekentaal onveranderlijk hetzelfde.

Het is echter juist deze algemeene onverschilligheid, die de uitzonderingen eene des te grootere waarde moet bijzetten, en mij aanspoort, ja dringt, om die Heeren, die op mijn in 't bijzonder aan hun gerigt verzoek

oogenblikkelijk tot mijne dienst gereed stonden, hier openlijk mijne dankbare hulde te bewijzen. Het streelt mij hier vooral te moeten noemen den Heer Mr J. VAN LENNEP voor het Amsterdamsch; den Heer J. GÉBEL voor het Scheveningsch; den Heer CHARLES GUILLON voor den tongval van Roermonde, alle met opstellen van eigene vinding. Verder de Heeren G. VAN ORDEN, oud Burgemeester van Zaandam, voor het Zaandamsch, en Dr J. P. AREND voor het Medenbliksch, en de tongvallen van de Streek en Colhorn, die beiden zich de opsporing van eenige proeven wel hebben gelieven te getroosten. De Heer Mr A. F. SIFFLÉ heeft mij begiftigd met eene dubbele vertolking van het *Roosje* van Bellamij, de eene in het Steedszeeuwsch en de andere in het Landzeeuwsch, beiden uitmuntende door eene groote naauwkeurigheid, en opgehelderd door grondige aanmerkingen op het Zeeuwsche taaleigen. Het één en ander moet elders en later verschijnen. Ook over de plaats, welke alle deze dialecten in het Friesch, het Nedersaxisch en het Brabandsch, (later Hollandsch genoemd) de drie hoofdtalen van Nederland, beslaan, behoud 'k mij later in het breede te spreken.

DEVENTER,
20 Julij 1845.

Dr J. H. HALBERTSMA.

VERHAAL

EENER GEBEURTENIS TE SCHEVENINGEN

in den Jare 1697.

IN DEN SCHEVENINGSCHEN VISSCHERS-TONGVAL.

Pieterneef, en jy gisteren die brik ook voor de wal ezien? Wel, kaerel, wat was y nae! op 't raeken of. Een *scheveeling* (1), *jooi* (2), dat y (3) op de bank niet stootte! — Neen, Baertout, ik eb er niks van ezien! 't is vreemd om deuzen tyd een schip voor de wal; was et een *slagschip*? (4) — Wis en zeker een slagschip. Oor, Wout, ik eb et er maar niet op begrepen: *warje* (5), as je zulke schepen voor

(1) *Scheveeling* — beteekent geluk, of een goeden uitslag.

(2) *Jooi* — is jonge.

(3) Het persoonlijk voornaamwoord in den derden persoon wordt veelal als i uitgesproken, en de H wordt nergens uitgedrukt, zoo dat ik die letter aan 't begin des woords overal heb weggelaten.

(4) *slagschip* — oorlogschip.

(5) *warje* — beteekent de vrees voor een toekomstend, of een verborgen gevaar.

de wal ziet. — Toen 't oorlog was, Evert, was dat niet vreemd. — Zeker niet vreemd, Kees; die Engelse kwammen ons toen maar om een denkje plaegen. — Nouw, *Symen* (1), toen is er ook mennige schuit van ons enomen, en veul visschers ewwen van de schrik en *alteraetie* (2) er een *miskwaem* (3) van ehouwen. — Ben jy ook enomen eweest, Wout? — Of ik enomen eweest ben! Jae, wel driemael, en de eerste keer was ik pas an et Engelse schip ebragt, of die *diengeunis*- (4) kinderen adden myn goed al *beschaerd* (5). — Beschaerd! zeg maar estolen; dieftagtiger naetie is er niet, as die Engelse *benne* (6). — Maar Wout, kon je 't niet ontvlugten, toen ze je achternae zatten? — Ontvlugten? Oe ken jy 't nou ontvlugten, begryp nouw, *as je onder* (7) zeil *ben* (8), en je bent onder zeil; of wat nog slimmer is, asje an de netten leg en je leg

(1) *Symen* — is de naam van *СИМОН*.

(2) *alteraetie* — ontsteltenis; het wordt meest met het woord schrik verbonden.

(3) *miskwaem* — is ongesteldheid.

(4) *diengeunen* — is een vlock.

(5) *beschaeren* — is een verzachtend woord van stelen: als iets uit een grap wordt weggenomen, of het ontvreemde van weinig waarde is, of, dat men het genomene niet zoo zeer als dieverij aanmerkt, en het toch werkelijk dieverij is.

(6) *bennen* — wordt veel gebruikt voor het woord *zijn*.

(7) *as* — de *l* wordt bij *als* veelal weggelaten. Ook die omzetting van rede heeft veel plaats, vooral als er in eene betogende wijze gesproken wordt.

(8) *ben* — wordt veel voor *zijt* gebezigd.

an de netten, en je ziet een schip, dan weet jy nog niet wafvoor een schip dat is, en eer je met mekaar dan een *rezeluitie* (1) enomen ebt is het schip al zoo nae, dat je 't mit moeite meer ontloopen ken. En as je 't dan treft dat de wind *klaks* (2) ant leggen gaet, zoo as het met ons ebeurt is, dan is et glad fout; dan zette ze *der* (3) sloepen uit, en je ben in de flank. — Die Engelse ewwe et altijd ons ebakken; je oort neut zoo niet van Russen, Denen, Zweden, of Fransen, dat die schuiten van ons enomen ewwe. — Zeg dat niet, Teunis; ik heb mennig een reis ooren ver-aelen, dat de Fransen et ook bont maekte. Eb je nooit eoort van die Franse brik, die al maar jagt op de schuiten maekte, maar weer-gaes de pot verteerde. — Neen, ouwe; wat is daer by ebeurt? — By ebeurt? weet je dat niet? Luistert dan, dan zel ik je zeggen wat er by ebeurt is. Je ken *Leen-keuze wel, Leen-keus, die nouw nog Leen-keus* (4) is; die zyn Grootvaers Grootevaer was stierman op een schuit; et was zoo wat in et jaer zustienonderd-zeuven-en-negentig. Nouw mot je weten, dat de Fransen de vissers in die tijd onbesteld kwammen plaegen; dan nammen ze al erijs een schuit, en dan al weer

(1) *rezeluitie* — beraad, rede, of uitslag van een zaak.

(2) *klaks* — is spoedig, plotslings.

(3) *der* — is hun.

(4) Wanneer iemand op die wijze genoemd wordt, wordt de persoon veel bij zich zelve vergeleken.

is, zoo tot veertien toe; jae, jooi, tot veertien toe, die dan op geld esteld wierden, waer-voor men ze dan kon los kryge. Die Fransen was et maar te doen om zoo veul te aelen as ze maar konnen, verstae je, Baerend! — Wel, dat ewwe ze altyd edaen; ik zeg, dat ewwe ze altyd edaen. — Nouw zoo wier dan Leen-keus, zoo iette die stierman, mit zyn schuit ook enomen, en op rantzoen esteld, maar die Fransman iew twee of meer mensen an boord evangen; misschien wel de alve *schuite volk* (1), en stierde de stierman met de schuit naer land om een somme geld te aelen, en as y die somme geld dan bragt, dan zou de schuit worden vry egeven. Oe groot die som was, daer is gien eugenschap meer van; dat de som groot mot eweest ebbe dat is zeker; want de *Baes* (2) van de stierman ad zoo veul geld niet, althans al de inweuners van Schevelingen gavven elk zoo veul, dat ze mit aelen en brengen et geld, dat de stierman noodig ad, by mekaer kregen. Von je dat niet mooi, Baerend? — Dat was opregte Ol-landse trouw; ik zeg, dat was opregte Ol-landse trouw. — Maar, mannen, motje we-ten, dat die somme gelds allerlei geld was, deur de wulle, dat et van allerlei mensen kwam; et waeren guldens, dortientjes, der-

(1) Eene hoeveelheid wordt meest op die wijze uitge-
drukt als: een ketele koffij, een schuite visch.

(2) De reeder wordt doorgaans Baas genoemd.

tiendhalven, zeuendalven, schellingen, zustalven, en duweltjes, alles deur mekaer. Nouw om vorder te gaen, de stierman gaet weer mit dat geld nae 't Franse schip, en toen de stierman by de kappetein in de kijuit kwam, en kwam in de kijuit, en et geld uit zyn bozem *langde* (1), en et op de taefel wouw uittellen; wat denkje? daer is ummers de vent mit dat geld niet te vreên; y wul zoo mennigerlij en zulk klein geld niet ewwen; y jaegt de stierman de kijuit uit en stiert em weêr nae 't land om groot-geld. Nou de man gaet weêr an zyn boord, en zeilt om *din* (2) tot y weer an wal komt. Je begrijpt, et *strang* (3) was vol mensen, en je ken naegaen oe die *ting* (4) van de stierman een grootte verslaegenheid baerde; dat ken je wel naegaen, jooi! — Op et ooren van jouw verael wordt myn bloed waeter; ik zeg, myn bloed wordt wae-ter. — Nouw, *amper* (5) ijt een ouwe zee-man de rezelutie van de stierman eoort, of y brult uit: „Wel, mannen! mannen! zou ik me zoo laeten ringelooren? Wouw ik zoo laeg wezen? Dat in der eeuwigheid niet! Wouw ik

(1) *langen* — wordt meest voor halen gebezigd.

(2) *om din* — is naar land.

(3) *strand* — wordt uitgesproken als of er voor de *d* een *g* stond, welke als *ing* met eene verzachte uitspraak van *g* klinkt. Het is jammer, dat er in onze taal voor dien klank geen letter bestaat.

(4) *ting* — is tijding.

(5) *amper* — is naauwelijks.

dat gedooogen? Ik waeg er voor den diengeunen myn ouwe kop an! Toe, toe! Naer den Aeg, nae de Prins, om soldaeten mit snapaenen, en laeten we et schip overweldigen, dat die Franse *bouwerkop* (1) weet, wat grootgeld is! — Die ouwe man ad nog jeugdig Ollands bloed, ik zeg, y ad nog jeugdig Ollands bloed. — Nouw, Baerend, zoo ezijs, zoo edaen; ze gaen nae de Aeg, en krijgen daer groot geld, en brenge mee en vijftig granediers en een *boko* (2) kruid en lood. Om kort te gaen, nouw was maar de groote zaek om dat boeltje an boord te krijgen zonder dat de Fransman et bemerkte, want de brik lij nog binnen de *snee* (3) van 't land. — Oe ging et nou vorder toe, *Ewet?* (4) — Dat zel je ooren. Die granediers gingen zoo te *ruifel* (5) op anden en voeten kruipende an boord van de schuit, en toen ze in de schuit waeren, en ze waeren in de schuit, stakken ze daedelyk in zee. — Wel, Ewet, wieren al die granediers niet zeeziek? — Zeeziek? Jae, de Fransman van de schrik. Nouw, jooi, drae was de schuit van de wal, en et schip naekende, gooyen ze de dregge op het boord van de Fransman en sjourren de schuit vast; die granediers bleven

(1) *bouwerkop* — is bij 't gemeen een der voornaamste scheldwoorden.

(2) *boko* — is veel.

(3) *snee* van 't land — is in 't gezigt van 't land.

(4) *Ewet* — is de verbastering van den naam Ewout.

(5) *te ruifel* — is schielijk, met haast, met spoed.

al maar onder inzitten. De stierman langt et geld en springt over, en komt met de kappetein in de kijuit, en ging an 't tellen, en toen y an et tellen was, en was an et tellen, telde y al maar verkeerd om tijd te winnen; verstae je, Baerend? Om de kappetein maar in de kijuit te ouwen, dat de granediërs en de zeelui der gang konnen gaen. — Die stierman was *poletyk* (1); ik zeg, die stierman was *poletyk*. — Een matroos van de schuit, Wullem Bal, zoo iete de man, sprong et eerst over, en pakte me daer twee Franse beet en sloegse as talouten teuge mekaer, en nam er ien van op, en smakte dem op 't dek neer, dat y *kwakte* (2). De andere matrozen, die nog an boord waeren, deejen iensklaps al de lukken open, waerop de soldaeten en de eele schuitemvolk in iens oversprongen. Toen gingen alle man an de slag; daer ad je een *geroezemoes* (3) van de andere wurreld; daer vloegen de andgranaeten as knikkers over het dek, en elk pakte ze man, en *plokaerde* (4) wat ze maer konnen. De kleine jonge, die de Schevelingers an boord adden, sprong ook over, vloog nae de kijuit, en gaf de kappetein mit een bijl een ouw in de kop. Kortom, de

(1) *poletyk* — is slim, schrander.

(2) *kwakte* — daar weet ik de beteekenis niet van, maar het wordt veel gebezigd bij het noemen van een stoot of val.

(3) *geroezemoes* — verwarring, drukte.

(4) *plokaeren* — wordt veel voor vechten gebezigd.

Franse brik wierd, zoo asje begripen ken, al gaauw prys emækt, en toen ze dem in der magt adden, en ze adden em in der magt, voeren ze mit et schip en de gevangen en de Maes op, en wierden te Rotterdam overegeven. — Mooi zoo, mooi zoo; je zel et *deur de bank* (1) zien, dat alle barbaerse bedrijven der eigen straffen.

C. GÉBEL.

(1) *deur de bank* — is doorgaans.

DE ORKAAN,

IN DEN SCHEVENINGSCHEN VISSCHERS-TONGVAL.

— ONTSCHEID —

't Was herfst, me zag in et oost demurgeglansen gloren;
Al meer de zon deur 't zwerk in flaauwe weerschijn boren;
De wind zweeg giens en gaer; een labberkoeltje drong
Deur *zwaere* (1) dikke lucht, die an de kimmen *ong* (2).
Et koeltje blies de vaen al *maar* (3) *naer* (4) alle streken;
Et blies, maar lag weldrae as aedemloos bezweken.
De wolken ingen zwaer: ze rustten mit er voet
Langs 't waeter an de kim as burgen op den vloed.
Ze rezen in 't noordwest mit donker blaauwe wanden
En toppen as besnouwd, en mit verlichte randen.
De meeuw die dreef er voor en glinsterde in de lucht,
Al wiegend op en neer mit uitgerekte vlugt.

(1) De klank van de *a* met die van *e* vermengd, heb ik door *ae* uitgedrukt, het Fransche *af*.

(2) De *h* wordt nimmer uitgesproken.

(3) In *maar* worde de klank van de *a* behouden.

(4) In *naer* smelt de klank van de *e*.

De *luchten* (1) pakten saem; men zag die al maar kruyen
 En schuiven op malkaer. De zon brak deur in 't zuyen,
 Bescheen de torenaen, en gaf er an een gloed,
 Net as van de aevendstar as die nae 't waeter spoedt.
 De zeeman zag in 't rond, zoo vort zyn oog kon dregen,
 De voorbo van een sturm, *verloap* (2), en *felle regen* (3).
 Y zag de zon in 't west bedroofd weer ondergaen;
 De stilte duide ook an een naederende orkaen.

Daer rukt de sturmwind los; ebroken uit zyn banden,
 Jaegt y mit dol geweld et waeter op de stranden.
 De visser draeft na 't boord. De schuiten raeken vlot,
 Al is er nog gien vloed. Me viert de kaebels bot,
 En wint de vloot nae 't duin: et roer word ofeängen,
 Et kluifout ineüeld, et landtouw opevangen,
 En langs de steve deur de bengel vast esjort;
 Et zwaerd wordt ineüeld, de schuit al *opekort* (4).

Et ard geschreeuw an 't strang scheen in de sturm te smoren;
 Et loeide stark en sel; de donder brulde in de ooren
 As 't raetlen van de sturm; 't was alles ien geluid,
 De donder en de orkaen. De bliksem, die schoot uit

(1) *Luchten* wordt veel voor wolken gebezigd.

(2) Een onweer, met bliksem endonder vergezeld, wordt veel een *verloap* genoemd.

(3) Ik heb onweerslagen in regen moeten veranderen; omdat het woord *dragen* geheel de klank van de *e* aanneent.

(4) De schuit *opekorten* is, naar het duin winden.

By strael op strael; hy vloog al lichtende op de golven;
 De zee, die kookte fel; lag as in snouw bedolven.
 De stroom liep langs et strang, al ooger, ooger op,
 En 't waeter sloag op 't duin, en spoot tot an de top.

Jae, aekling viel de nacht; me *staroogde* (1) op de murgen.
 De lucht was eel bezet; et maenlicht bleef verburgen;
 't Noordweste joog et zwerk voorby mit meeuwe vlugt,
 En blaesde 't oeverzand as mistdamp deur de lucht.
 As jagtsnouw stuift et schuim, dat an den oever beefde,
 Deur 't Durp, en in et duin. Al wie nae redding streefde,
 Wie elpen wouw an 't *strang* (2), werd deur de kracht des
 Verdrongen, neeresmakt, egooid dan ier en ginds, (winds
 Of deinsde al achteruit by 't ijgen deur de vlaegen.
 De wind was as een stroom, die van 't geburgte schiet,
 En alles mit em sleept; 't geboomte hoog as riet,
 En zwaaide deur de lucht; de zwaere takken knakten,
 En scheurden van de stam; en *woeyende* (3) eiken smakten
 Mit wortels op de grond in oopen op mekaer.
 Veule uizen stortten in; de daeken ier en daer,
 Die wieren los erukt, dat al de pannen vlogen
 By zwurmen deur de lucht. De zee wierd fel bewogen.
 Et duin, dat scheurde los en schoof in 't waeter neer,
 De golfs slag brak er op en kaeste zeewaerds weer.

(1) *Staroogen* wordt veel voor *staren* of *turen* gebezigd.

(2) Dat woord *'strang* is moeilijk in den visschers tongval uit te drukken.

(3) *Woeyende*, is een bijvoeglijk naamwoord, dat iets luitengewoon zwaars of krachtigs aanduidt.

» Oe vreeslyk uilt de orkaen! Neen! nait, nait keert y weder,
 » Die nouw de see bevaert; (zoo riep men) » y zinkt neder
 » Gelyk een *bakstien* (1) zinkt. Gien kiel keert dat geweld.
 » 't Zinkt alles as et graen deur 's majers zeis eveld.
 » Nait zie me Wouter weer; y is al omekomen;
 » Zyn vaertuig dryft al lang an stikken deur de stroomen.''

Zyn (2) buerenschoolden saem, eur art deur vreesekneld,
 Begaen mit Wouters lot. Ook was et lang voorspeld,
 Dat Wouter zou vergaen: men ad eoord, er waeren
Zus (3) geesten lest ezien; jae, zus, gelijk er vaeren
Zus mensen op de *bom* (4). Ze zweefden om de schuit,
 Van Wouter op en neer: een licht ging voor der uit,
 Een licht as 't noorderlicht, en waer die geesten zweefden,
 Daer stoof et waeter weg, en al de duinen beefden
 Voor de opslag van der oog. Jae, zusmael was die stoet
 Verschenen op et strang, verdwenen in de vloed.

Daer onder 't laege dak ezonken in de smarte
 Zat Aelidae, zyn vrouw, in de ienzaemeid; eur arte

(1) Het woord *bakstien* wordt al veel gebruikt om iets in een zinkenden staat uit te drukken.

(2) Thans bestaat er onder de visschers weinig bijgeloof; ik geloof dat wij dien vooruitgang aan het verbeterd onderwijs hebben toe te schrijven.

(3) *Zus*, het getal *zes* waarin nog de klank van de *s* in de uitspraak min of meer wordt behouden; zoo als er ook onderscheid bestaat met de klank *vol* en *bol* als aard*bol*.

(4) Een schuit wordt ook onder de visschers veelal *bom* genoemd.

Geeft zucht op bange zucht; der stem stikt in eur borst;
 Eur bozem ijgt nae lucht; ze snikt, ze heeft, ze torst,
 Meer dan ze *dregen* (1) ken: der oog staet strak, gien traenen,
 Die veulal voor et leed verligting kennen baenen,
 Gien traen komt uit er oog. Ze rilt by 't sturmgeweld,
 Dat op de schoorstien brult; ze slaet, ze wringt, en knelt
 Eur anden in mekaer; ze rijst en zijgt weer neder,
 En spant er krachten in: » Och, zag ik jouw iens weder,
 » O, wellust van myn ziel!" (zoo gilt zy) » 't is edaen,
 » Edaen! och, Wouter! och! most jy, most jy vergaen!"
 Nou zat ze sprackeloos eel in eur zelf verzonken,
 En staroogde op de vlam van 't lamplicht, wyl de vonken
 Verstoven deur de wind, die deur et venster float.

Daer oort ze een zwaere stap, die dreunt; daer stoot
 De deur van 't nisje los, en Wouter inevlogen,
 Roopt, » Aelidae!" Y snikt, een traen staet in zyn oogen.
 Y bulkt et uit, en valt an eure bozem neer.
 Zy zit verstijfd, ervaelt, valt van er zelve wecr.
 Maar ruimer klopt er borst; een blos komt op er wangen,
 Eur bloed loopt arder om, al arder by et prangen
 Van Wouter an eur borst. Ze blijft an em eboeit,
 En 't druipend nat der zee, dat langs zyn *veeroofd* (2) vloeit,
 Stort neer by traen op traen. De vreugd die eur vervulde
 Verdreef et waes van smart, die eur gezigt omulde.

(1) Dat woord moet geschreven worden met ééne e.

(2) *Veeroofd*, voorhoofd.

» O, Aelidae! nuit, wie de zee bevoer, ontkwam 't gevaer
 » Zoo groot as ons beliep''; (dus zegt y) » Baer by baer
 » Sloog op de *boug* (1), en stortte op 't dek, en deureet wrikken
 » Van 't kaebeltouw op 't boord, vloog 't *vellingout* (2) anstik-
 » En 't touw knapte of asrag. We mosten toe nae 't land, (ken,
 » En dat by donker weer: nog vort, nog vort van 't strang
 » Zag men de brauding al, en 't opezetste waeter
 » Vloog krullend om ons een, mit ijselik geklaeter,
 » Eu oog, oog rees de *see* (3) as torens voor ons uit,
 » En blinkte van et schuim. 'k Zat an et roer; de schuit
 » *Lag regt voor see* (4). Daer rees een golfen kwam evlogen
 » Al bruisen op ons an: y viel, en 'k wierd eslogen
 » Van 't roer tot an de mast. Ik dreef in 't kokend nat.
 » De wacteroop vliegt voort en oud de schuit omvat,
 » En sleept et vaertuig mee: 't geraes, et orten, stooten,
 » Van 't vaertuig in de golf, was sel. Myn tochtgenoten,
 » Zy allen, waere vastena-geld van de schrik:
 » Men docht an gien beoud in 't schriklik oogenblik.
 » Oe fel de orkaen ook woci, de wind ad gien vermeugen:
 » De vaen ing langs de mast, en draaide somtijde teugen,
 » Jae, teugen wind; zoo snel, zoo krachtig was de stroom;
 » Y liep de wind vooruit; y vloog. Maar onze boom

(1) *Boug*, is boeg, het voorste gedeelte van een schip.

(2) *Velling* is een dwarshout van het ene boord tot het andere, waarop de kabel rust.

(3) De *see*, beteekend in dien zin ook *golven*.

(4) *Voor see*, is als het roer naar wind en golven is gekeerd; dit is bij een verbolgen zee van groot belang om het land te bereiken.

» Schoot iensklaks uit de golf. Daar lag de schuit te drijven
 » *Dwaars voor de zee* (1), ik riep, » Ael op de fok! We blijven!
 » We vergaen! hael op! hael *toch de staffok* (2) op!'' Gien woord
 » Wierd deur et sturmgeuil, oe ard ik riep, eoord.
 » Ik vloog van 't roer, en eesch mit kracht de fok nae boven;
 » Ik stoof nae 't roer *weerom* (3), en 't vaertuig voorteschoven
 » Viel iensslags weer voor zee. Mit elke golf, die rees,
 » Zag ik de dood. De zee was enkel schuim; de vrees
 » Vermeesterde onze moed, by 't naedren, by et landen,
 » Tot dat de leste golf dee onze bodem stranden.
 » O, Aelidae! nuit, waer 'k ook zwierf, vergat ik jouw;
 » Je beeld bleef me altijd by, in elken nood; maar nouw,
 » Nouw docht ik niks. — Maar oor, oor, oe de winden loeyen!
 » Ik vrees voor d' eele vloot; nog blijft et waeter groeyen,
 » Et rijst, en 't is nog eb. Maar, Aelidae! 'k mot foort:
 Y geeft eur de afscheidakus, en Wout ijlt weernae boord.

De nacht verdween, men zag mit onbewolkte straelen
 In vlammen 't ochtendrood verrijzen langs de daelen,
 En gaf een blyde groet, nae zulk een droeve nacht,
 Die somber nederzonk mit wolk op wolk bevracht.
 Men oorden niet zoo ard 't geblaes der winden ruischen,
 Maar mit een starker val de zee te zwaerder bruisen;

(1) Dat de golven op de zij van het vaertuig slaan; die ligging is hoogst gevaarlijk.

(2) Het redmiddel om de pink een gunstige wending te doen nemen.

(3) *Weerom*, terug.

De wind zweeg (1) voor de zee: dat teiken kondigde aan
De oop op heter weer, et einde van de orkaen.

SCHREVENING,
1844.

C. GÉBEL.

(1) Wanneer het gebruis der zee boven het geloei des
storms gehoord wordt, is een zeker kenmerk, dat de
storm bedaart.

Ten slotte moet ik aanmerken, dat de zachte en hard-
lange e en o overal in de uitspraak kenbaar is.

NOORDWIJK

AAN ZEE.

.
Ik wandelde met mijn' vriend, die al de dorpelingen vroeger gekend had, al verder het dorp in; ten hunnen gevalle maakte hij van hunne dorpstaal gebruik, zoo als uit de volgende ontmoetingen blijkt.

„Owel, (1) Gorsie mijn! (2) wà ben je groot eworde, (3) Trijn! ik sou (4) je zuiver iet ekeune hebbe, azzie je taaet (5) nie bij je hà. Je lijkt (6) krek op je mem. Wulle w' eris wedde, dà tj'al avintuur (7) heb! Nouw, (8) je houft ir gien bloos voor

(1) *Owel*, wel. De *w* eenigzins gelijk in 't Engelsch.

(2) *Gorsie mijn!* Mijn God! . . uit ontzag het woord verdraaid. *Gorsie mijn*, voor, mijn Gorsie, gelijk *vader ons*.

(3) *eworde* . . de *g* blijft bij alle verledene deelw. weg.

(4) *ik sou* . . hier heeft de *z* de scherpte van de *s* om de voorafgaande *k*.

(5) *taaet*, *mem*, *beb* en *bessie*, kindernamen voor vader, moeder, grootv. en grootmoeder.

(6) *lijkt*, het voorgaevogde *ge* laten ze weg bij gelooven, gelijken, gelasten: althans in de conjugatie, ik loof, lijk, last.

(7) *avintuur hebben*, aan 't vrijen zijn, of liever gevrijd worden.

(8) *Nouw en wel* hebben ze veel in den mond.

op ie kooanen te krijge: 't is gien zunde! Je vader in je moeder waaere regteveurt oock iet wijzer."

„ Kristene ziele! nouw zie jik èèrst wie 'k veur heb, Minnèèr Jaaepkop, (1) je mot it me niet (2) kwaaelik neme, maaer ik kon je eerst iet; je bent zooa blaaik eworde! En die bokkebaaerde staaene (3) je nimmendal niet mooai. Je bint ummers iet kwaae-deegs? (4)".

„ Nèèn, Trijn, op in béetje pijn in de regge nae, wul it nog al mit me: tussebaaije ben ik wel wà dingsig in min ooft, maaer dag gaaet (5) dan weer över. Zeg erais, hoe hait it je beb? die mod (6) al mooai óut worde!"

„ Hèère! (7) hebbie daaer iet van eleze in de krant? Me grootje is virleè week in de kuip evalle; die borendevol héet waaeter was, in toe (8) haait de zièl ir zooa ebrand, dasser an heen egaaen is; dat (9) hait de méèster in de krant laaete zette. Nouw, dat hait me beb

(1) *Jaaepkop*, voor Jakob. Onder elkander zeggen zij Jaaep.

(2) *niet*, hier met *n*; waarom, is ligt te zien.

(3) *staaene*. Verb. monosyl. we staaene, we gaaene, we doene.

(4) *kwaae-deegs*. Ziek, niet al te wel.

(5) *dag gaaet*. De *t* weg blijvende, komt veelal de eerste letter van 't volgende woord in de plaats.

(6) *mod* voor *moet*, komt mij vreemd voor.

(7) *Hèère!* interj. niet voor *Mijn Heer*.

(8) *toe* altijd voor *toen*.

(9) *dat*, met *t* om de volgende *h*.

im zooa annetrokken, dattie (1) de kooars ekregen hait, in nouw haittie 't gusteren al of-elaid: zooa skierlik, dat 't gerecht (2) er gien iens bij tijds bij hait kenne komme. Je zout iet looaven, hoe bedrouft of me snaaer is, die mit Wullemmen (3) etrouwd is."

„Zooa! Wullim oook al in den houwelikken staaet! En haittie al wà klains?"

„Twie knechchies; 't dorde kint waz in maaisie: das dooad. Maaer, hooar reraais, al ben je van ons vollik (4) iet, ik mach 't jouw wel zegge; je heb ons altijd wel magge lije, en je heb ons altijd in goet hart toe edroege: (5) azze we daaer nog an denke, dan skiet me gemoet fol (6). Maaer wat wou ik alèvel (7) zegge? Jà! (8) onze Wullim hait it slecht laaete legge: hij iz an de zuip egaaen, en allis haittie virdisteleweert. Ik kom oook iet mèèr over zin drempel: die starrik-

(1) *dattie*, idem.

(2) *het gerecht*. Men stelde het maken van testament uit tot op het uiterste.

(3) *Wullemmen*. Een eigennaam door een voorzetsel voorafgegaan, of door een werkwoord beheerscht, wordt meestal dus verbogen: hier komt nog de *n* bij, om de volgende *e*.

(4) *vollik*, familie.

(5) *dragen*, edroegen; *slaan*, esloegen.

(6) *fol* voor *tol*, om de voorafg. *t*.

(7) *alèvel*, ook weer, evenwel.

(8) Holl. *ja*, bevestigend, *jaas*; interjectie, *jà*!

ke drank, die weet wat! Kort naae de brulofst zagge m'it (1) al ankomme; 't waz of ir gien deurkommen an was. De gosganselikken dag de wegt (2) op, of mit sin (3) sondaegse kammezooal lanterfante naae de wörf, (4) of mit zin gat in de hörrebörrig, of in 't klappuis. In wassie tuis, dan zou ie gien vin verroert hebbe om zin wijf te hellepe. Lai! lai! (5) daaer is gien vóórbeelt fan: altijd nelleboge op de taaefel; 't was of zin narme lam waaere; ik loaf iet dassooa lang assenetroutd benne, dattie zös nemmers waaeter veur onze Merij epet hait. In dan, in lammer-tjespapkind, je leve zooa niet! Kallifsnat (6) smiddigs en suikelaet savis, buite de zondag. Smoussies (7) bij de koffie en kluitjes bij de téé! Rooakflaais op zin vier ure stik (8),

(1) *m'it*, voor *we*, het.

(2) *wegt*, waar komt die *t* van *daan*?! de volgende *o* doet het niet. — Nog meer: *weg* wordt *weeg* in: »ga uit de weeg,» weer niet om de praepos. *uit*, want men zegt: »hij raackt van de *wegt* of.»

(3) *sin*, voor *sin*, om de *t*.

(4) *wörf*, het plateau tusschen de huizen en het strand, waar meest altijd menschen bij goed weer staan te praten; ze hebben van daar ruimzicht over zee. Bij slecht weer staan of zitten zij op vaste banken, in een daartoe expresselijk gebouwde loods of keet, met smalle reeten naar den zeekant, die met schuiven gesloten worden: dat noemt men het klaphuis. *Klap* van klappen, babbelen.

(5) *Lai*, lui.

(6) *nat*, soep.

(7) *smoussies*, balletjes.

(8) *stik*, boterham.

en allan (1) koukebak, póting, broedertjes (2). — Zin wijf klaaegt huize hoog: 't arreme mens loopt op klompe (3), maaer denk kie dà sinjeur holleblokken (4) an zin bienen ebbe wul? Wè (5) jaae wel! zulleverde gespen op zin skoe! Kortevoort, hij laait in goddelooas leve; 't is of it in haiden is. Kwaae (6) slaet tie in kruis, azze wà gaaene gebruike, maaer leze (7) doet tie zin leve niet. Hij iz oock al van de branspait (8) of ezet, in bij de leste óverloop (9) kon ie gien iens in stée (10) krijge. 't Is bedrouft,

(1) *allan*, gedurig, herhaalde malen.

(2) *koukebak*, pannekoek; *póting*, koek op de ketel; *broedertjes*, poërtjes.

(3) *klompe*, muilen met zware *honten* zoolen.

(4) *holleblokken*, wat men hier klompen noemt.

(5) *wè*, voor wel.

(6) *kwaae*, kwalijk, te naauwernood.

(7) *leze*, bidden, bij de Katholieken.

(8) *branspait*, de *d* valt weg. 't Is een eer tot de brandspuit te behooren.

(9) *overloop*, steurharingvangst op de Engelsche kust. — Gevaarlijk, en dus neemt men de knapste kerels. Bij het vertrek der vaartuigen is het een dorpsfeest. Een couplet van een liedje voor die gelegenheid luidt:

Daaer vaere ze héén. — God! wul ze bewaren
Voor vliegende stórm in bruisende baren. —

Waa! op, ooste wintje! maer toch niet te fel.....

Kijk! is waa! mit zin hoetje voor 't lest nog vaarwel.

wie die *ie* is, veronderstelt de verloofde maagd, dat de geheele wereld wel weet.

(10) *een stede*, plaats, dienst op het vaartuig. De reeder ontvangt de helft van het netto provenu, en de andere helft deelt het bootsvolk met den stuurman. De

bedrouft! — Nouw, minneer Jaaepkop, ik mot gaaen boete, want de skuite maaeke klaaer: van middig trekke ze al neer (1). Ik wul (2) je gindag zegge: Gò segent je!"

Daar gaat net de klink (3): „Alleman mot „op sèè (4) komme, om de man op 't hout „te hellepe." (5) — Laat ons spoedig naar het strand gaan: ik hoor de menschen reeds. „Zet je panje (6) rée! Haaele! Haaele!"

„Ken je me nog, Klaaes?"

„Wel, bij min ond zin zaaelighaid! Ik zou haaest zegge, dat je minneer Jaepkop bent. Bij me ziel: hij is it. Dat zel ik Vaders (7)

portie die ieder ontvangt noemt men: met den deel hebben.

(1) *neer*, van duin naar laag water.

(2) *wul*, de *l* wordt niet gehoord.

(3) *de klink*, bekken van den omroeper.

(4) *see*: *s* voor *z*, om de *p*. *Op see*, aan 't strand.

(5) *op 't hout helpen*. De visschersvaartuigen staan aan den duinkant; zijn dikwijls in het mulle zand gezakt, of door stuifzand bezet. Die vaartuigen worden op rollen naar zee gevoerd en moeten dus eerst geligt worden, om er eene zoldering van planken en de rollen onder te brengen: *ieder* helpt daaraan gratis. — » Om de *man* te helpen;" in dat *man* ligt iets meedogends.

(6) *panje*. Ik waag de volgende gissing. De zeelieden ligten het vaartuig op, door er met den rug opwaarts tegen te duwen, en hebben daartoe een schild op den rug van beteerd zeildoek, opgevuld met werk of vlas. Zou dat ook een *pantser* kunnen genoemd worden? Dat er panje van gemaakt is, kan niet vreemd zijn, omdat *set je* vooraf gaat en dit dus zangeriger is.

(7) *Vaders*. Vreemd, maar het is zoo: » teugen vaders, teugen moeders, teugen oomes zeggen," beteekent, tegen *mijn* of *onze* vader, moeder enz.

zegge; 'k wul im ir daelik konskop (1) van geve; wà sel ie staen kijke. Kom jelui (2) strakkies bij ons op het alzfössie, dan zelle me same een koppij deilen?"

"Jaae, Klaaes, ik sel komme, ik heb toch nog zadder tijd over. Is dat Jan en zeun (3) iet, die daaer zin boezeroentje weer antrekt?"

"Né-en, das Dirk en jonge (4); die vaaert al voor alf man."

"Hoenèèr (5) vaaere de skuiten of?"

"Dà sel wel mörrege worde. Gustere doch ik, dà we van daaeg te waaeter zouwen e-gaaen hebben; maaer 't waaeter is te laaeg, omdat er gien wind is. 't Is dooad gelemijn (6); de zée is zoo slecht az in spiegel; de garrint (7) speult in 't zwinnetje (8), in 't windtje zuijelikt al toe en an, en apperdan klaaert de lucht ook op."

"Hadie, Klaaes! 'k Wens sie in goeje teelt en sijtig gulde met en deel."

(1) *konskop*, kondschap.

(2) *jelui* = gijlieden = gij, meervoud.

juilie = gijlieden = een gedeelte: b.v. aan één ploeg werklieden zou men zeggen: *juilie* graaft, en aan een andere ploeg, *juilie* kruit.

jylui = gij, in tegenstelling van anderen. *zylui* hebben het niet gedaan, maar *jylui*.

(3) *Jan en zeun* = Jans zoon, = de zoon van Jan.

(4) *Dirk en jonge* = idem.

(5) *Hoenecr* = wanneer.

(6) *dood gelemijn*: dat versta ik niet. Kan het ook verbasterd zijn van *dood element*? het beteekent blad stil.

(7) *garrint*, garnalen.

(8) *zwin*, zeewater tusschen twee banken.

„Wacht in amerijtje (1)! Dat héerschop mot ik min hosen (2) is laaete kijken; 't benne splinter naaegel nieuwwe, die Sijme van Floor uit de krost emaaekt hait. Eerst was ik bij Jaepe van Wullem Haine, maaer nouw ben ik bij Sijmes, je weet wel, die zooa bang was voor bramziggertje (3). — Kijkereis, minneer, die heb ik ekregen van me peete-meut, je weet wel: Aael en moeder. — Maer 'k gaae skafte; we hebbe van middig kouwelouw uit de braaemand (4), ofskeun ik liever in snees tonge hà uit de binne-Lek (5). In 't ginderaael, 'k hou meer van plaffis as fan ronfis (6). Ik wù je groete.”

„Zooa Teune-baaes, jij ook nog op te bie-ne? Heuch ie nog wel, dà we saeme knikkerde, in houpelde, in skietkloatte, in takkelessie (7) speulde?”

(1) *amerijtje*, een *ave maria*, den tijd dien het duurt om het optezeggen: marija zegt men, en niet maria.

(2) *hosen*, laarzen, die met een bovenstuk tot ver boven de heupen komen.

(3) *bramziggertje*, phosphorieke dampen, die uit zee zeldzaam opstijgen en zamen trekken, en welke door de verbeelding vergroot en tot gestalten van duivels vervormd worden.

(4) *braaemand*, wat de visschers niet op den afslag brengen en voor eigen gebruik houden.

(5) de *binne-Lek*, de zee tusschen het strand en de Breeveertien.

(6) *plaffis en ronfis*: plat-, rondvisch; t en d weg, en echter om hunnentwil de v verscherpt.

(7) *takkelessie*, nu krijgertje: 't komt van, *ik tak U het leste*.

„ Wel, zouw wik iet? 't Heucht me nog zooa rée as ten dag van gustere, dat Aaert van Frits de dekker en (1) vlieger te bait ging en net op 't komboffie van skeele Neël uit de boe (2) neerkwam. Sunt is er al wat ebeurt! Maaer we wulle het dekkelis maaer op de ketel laaeten, plag Kaaet Mossel te zegge. Had-die! toet flussies. Je weet de wegt ummers wel? Je mot de andere wörf op, geune is feul te moeizaaem voor je.”

Wat is daar te doen? Luisteren wij.

„ Nouw, ik wed om een blaedje hailigmaaeker, dazze mit im in de kraaem mot.”

„ In ik wed om een voete (3) vlais van néèn. Sommenke mense benne zooa: ze denke, wà sij durreve, dà doet in år. Om dat tie nouw mit de maid uit fastelavenden eweest is; wel hawaer, dà said niks, 't is ummers al lang an eweest met erlui.”

„ Nouw, nouw, maaek maer gien kaskenades. Je zoekt, gò straf me, altijd ruizie.”

„ Ikke? van me leve niet. Wat zeg jij, Kees?”

„ Julie roupt altijd Keeze tot schaitsman. Nouw, zet jelui je skoenen nèèr, en we zellen opgooijen, scharp of plomp (4), wie of in mus-sie janever geeft, en zooa drink je lui 't of. Daer spoug jij oak niet in, Piet: dat eb ik

(1) *en* teeken van genitivus.

(2) *boe*, de loods, waarin de schuiten gemaakt worden.

(3) *voet* = $\frac{1}{2}$ van een beest.

(4) *scharp of plomp*. Een mes opgooijen, en tus-schen de beiden laten vallen.

virlèè jaer nog te Jarremuijen ezien; toe hà je in oalik vrachchie achter de knoopen. Of prouf j'im nouw iet meer, nouw je te koffer-dij vaert?"

„ Jonges, maaekkie rée! Haaes ie, rep ie, skeer ie! Daaer komt den ouwen an."

„ Waer?"

„ Wel, vlak bij de vierbot (1)."

„ Wel, hawaaer, wà kent mijn skele?" Ik durf im wel asterant in zin bakkis zièn; ik gaaveur gien mens in de wörreld uit te weeg."

„ Wel nouw, wul jij im dan zin biene (2) vegen as ie aan booard komt? Daer lait nog in varreke (3) in 't veronder, vlak bij de vetbostel. Assie in in goet memeur is komt ir te mèt in dikkaaet uit zin broukzak."

„ In dikkaet? Gien dikketon; kwaae in skeepieskelling."

„ Zoa, jonges! Staae je daaer saaeme te klappen mit je narmen over mekaer?"

„ Jaae, stierman; we wachte op Ai (4) van Klaaes Piete."

„ Dan zè je lang wachte; want die is vort (5) hier van daaen, an 't aarappele roòn, mit Gerrit de koddebaaijer."

(1) *vierbot*, vuurtoren.

(2) *biene*, voor voeten. Die op een' nieuwe vloer, een nieuw gebouw, een schoon schip komt, worden de voeten geveegd, en geeft daarvoor een' drinkpenning.

(3) *varken*, stoffer.

(4) *Ai*, Ary.

(5) *vort*, ver.

„ Wel, haegels! Das froug in de tijd. Ik laaet me hange, as z' in kriel (1) vol krijsje van daaeg.”

„ Nouw, das heurlui zaek, in azze wij nouw onze zaek doene, zooa goet azze me kenne, dan hebbe me Gos segen te wachte.”

(1) *kriel*, mand geschikt om op den rug te dragen.

FLAAUWE HERINNERINGEN

AAN

EEN BEZOEK OP EEN HOLLANDSCH ZEEDORP,
TEGEN HET EINDE DER VORIGE EEUW.

. . . . Wij kwamen in de school, alwaar
zich een gegons als van een menschenkorf
deed hooren, te midden waarvan wij ginds
en hiër onderscheiden konden:

„ A, b, bof,
De meester is een mof,
De mattres is een moffin,
'k Heb een boukkie, daaer staaet het in.”
elders:

„ Haantje-pik, wat zel je me leere?
Al wat in den Bijbel staaet.
Groot a, klain a, b.”

ook wel:

„ A ga je ma?
E ga je me?
I sta bij;
O krekke zoo;
U Enne wil je wennen? (Omkeeren, want
dan is de n eene u.)
U pario! (Dat weet ik niet te verklaren).”

Wij verzochten den meester eenige proeven. Hij slaat met de plak op het deksel van zijn lessenaar: „Stil allegaar! Hein! zeg het abe op.”

(Hein.) Grooate a, klain a, bé, cé, dé, é, effe, gé, ha, ietje, ijje, ka, elle, emme, enne, o, pé, kuwe, arre, esse, té, u, uve, dubbeld-ouwe, ikse, ijje, zidde.

Kees! spel het woord *poppekraam*!

(Kees.) Pé, o, pé, pop; pé, é, pé, pop-pé; ka, arre, ae, ae, m, kraaem, poppekraaem.

Hoeveul syllabes?

(Kees.) Mèester, assiblieft, drie.

Willem! tel tot honderd!

(Willem.) Ien, towie, drie, vier, vijf, zös, zeuve, acht, nege, tien, ellif, twaaelif, dortien

Al genog: wat is twaalf?

(Willem.) Mèester, assiblieft, een dezijn.

En een snees?

(Willem.) Mèester, assiblieft, ik weet 't iet.

Jij, Jan!

(Jan.) Mèester, assiblieft, twintig.

Braaf! die jongen zal wel leeren. Hij heeft van de week al drie bonnetjes op zijn schrift, oOak?

Piet! luister eens na de klok!

(Piet een poos later.) Mèester, assiblieft, hij laidt!

Oogen toe en handen samen! Stil allegaar!

Het *onze Vader* wordt opgedreund, waarin onder anderen voorkomt: „leid ons niet in geen verzoeking!”

Wij vroegen den meester ons eenige zijner opmerkingen over de dorpsspraak mede te deelen.

„Ik zal trachten u wensch te voldoen." Thans zou geen meester dat durven, kunnen, of mogen zeggen; „u W E N wensch," zou het basgeluid doen hooren.

Eerst over de klinkers.

a . kort De korte *a* wordt hier als overal elders uitgesproken: dat, kam, enz. Deze korte *a* wordt *o* in het voorzetsel, af, in den uitgang, schap, en gebragt en gedacht.

Ofbreken, het loapt mit im of; ik weet er iet of; vrinschop, bóschop, gebrocht, enz.

a . . . lang Doorgaans als de Haagsche *ae*, iets gerekt: daaed, vaeder, enz.

aa, zamengest. met *i* Dan niet de Haagsche klank, maar open, zoo als in het woord *dat*, doch lang. Kraai, maaijen.

aa met *u* als *ou*: flouw, nouw, pouw.

De lange *a* in *aan* praepos. altijd kort, zelfs met den klemtoon: anspreken, anbot, 't gaaet jouw iet *an*.

e . . . kort Volgt de gewone uitspraak in gebed, wet, kerk, enz. Doch die korte *e* heeft buitendien nog vier verschillende klanken, bijna uitsluitend als er eene *r* op volgt.

1° als *a*, in *stark*, *zark*, *scharp*, voor, sterk, enz.

2° als *o*, in *gorst*, *korsen*, *dortig*, *vorsch*, voor gerst, kersen, dertig, versch.

3° in eene menigte van woorden als de duitsche *ö* omtrent, of volmaakt zoo als de Amsterdammers hunne *dopeurretjes* uitspreken: *örgens*, *hörrebörrig*, ook *wörreld*, voor, er-gens, herberg, wereld.

4° Opmerkelijk is, dat de *e* in *i* verandert alleen in het woord *vichten*, vechten.

e . . . lang Breed uitgesproken, in *bèest*, *lèeren*, *zèè* enz.

Als *ei*, bijna *ai*, in, deilen, gemeente, teiken, vleis, enz.

Als *ie*, in *ien*, *twie*, *stien*, *bien*, *allien*, *miening*, een, twee, steen, been, enz.

Als zuiver *é*, in lezen, ketel, zeker, beker, leven, enz.

Als *eu*, in *deuze*, *zeuve*, *veul*, *teugen*, enz. deze, zeven, veel, tegen.

e met *i*, of *ei*, zonder uitzondering als *ai*, of omtrent *aai*: de maand Mai, de maid, Hain, wijshaid, klain, Laye (Leijden), laiband, haigrond enz.

e met *u*, of *eu*. Geene aanmerking.

ee met *u*, of *eeuw*, breed, als: *eeow*, *leeow*, *meeow*. Alleen in *sneeuw* is de geheele klank *o*, en zegt men *snow*, het *snowt*.

i . kort als gewoonlijk in, dik, wit, is, kin enz.

Als eene korte *u* in, dit, ik wil, Willem enz., dat klinkt als of er stond, *dut* of *dutte*, ik *wul*, *Wullim*, *gusteren*, *zundag*, *sunterdeklaas*, *sunt* (sints, sedert).

i verlengd met *e*, of *ie*, in de monosyllabes min of meer afgescheiden: *zi-en*, *zi-el*, *di-er*, *hij vi-el*.

*i*eder, ja ook *i*emand luidt, *i*jder, *i*jmant.

o kort Tweederlei gelijk elders.

1° dof, in: bot, dof, vol, stoffel, enz. en

2° scherp, in, pot, hof, volgen, stof, enz.

Hij stórfst, órfst, praesens. Hij sturf, praeterit. esturven. part. De korte *o* stuitende op *r* wordt in ettelijke woorden *ö* (zie boven *e* n° 3): dörp, kórf, kórfstok, zörg, mörgen.

De korte *o* wordt ook zuiver *u* in esturven (gestorven), bedurven, geürven, alle participia. Ook nog in zun, zunde, een wonder, zundag, zunder, enz.

o . . lang . . . Al wat Siegenbeek met twee oo's opgeeft, wordt zonder uitzondering breed, als *oa*, nagenoeg als te Deventer in, *boven*, maar langer uitgesproken: booam, rooaije kooal, zin Hooaghaid, een hooap, kooap-er (acheteur).

Siegenbeek kon geen teeken aangeven, om dien klank *oa* van den klank *ó* te onderscheiden, als de lange *o* op eenen medeklinker stuit. De uitspraak is evenwel geheel verschillend in *booard*, *pooart* enz. van *nóórd* en *vóórt*.

De zoogenaamde zachtlange *o* van Siegb., of zijne ééne *o*, klinkt vrij algemeen als de zuivere *ó*: óver, tóren, stienkólen, kóper (metaal), de hoop.

Hiervan wijken af: kommen, butter, schut-
tel, de zeumer (lang), de keunink, deur (prae-
pos.), weunen, enz.

De klank van *oe* in, Woensdag, ja, de uit-
spraak van het geheele woord is mij moeije-

lijk aan te geven: het gelijkt naar, Weunds-
dag.

o met *e* . . of *oe*. Van de woorden, die
wij met *oe* spellen, zullen, welligt, de helft
dien klank doen hooren, en de andere helft
dien van *ou*.

Als *oe*, in boer, goed, boel, roem, koen,
koets, hij vroeg, hij sloeg, de loef, en vele
anderen; doch, zoo ver ik weet, in niet één,
waar de *k* op *oe* volgt.

Als *ou* dus alle die op *k* uitgaan: bouk,
douk, kouk, ik zouk, ik vlouk, enz.

Maar ook als *ou*, in vroug (bij tijds) boug,
prouf, prouven, drouvig, de rouf, houf, rou-
pen, stoup.

o met *u* . . of *ou*. Geene aanmerking: al-
leen het bekende, schoer, voor schouder.

oo met *i* . . of *ooi*. Altijd lang en breed:
fooai, mooai, enz.

oe met *i* *oei*. Niets aantemerkten.

u . . . kort als gewoonlijk: zuster,
suf, druk enz.; doch *regge* voor rug; *pet*,
petten, voor put en putten. Ook nog stik,
(stuk), Sunt Jan (St J.), sunt (sints, sedert),
schilpen: doch dit schijnen zoo al geene uit-
zonderingen, dan bijzonderheden te zijn.

u . . . lang Gewone uitspraak in, uur,
buur, guur, huur, enz.

Als *ie*, in vier (vuur), *stieren* (sturen), *dier*
(duur), enz.

Menigvuldiger is de klank *ou* voor *u*: dou-
wen, jouw, grouwzaam, houwelijk, spougen
(spuwen), de louwte, enz.

u . . met *i* . . . of *ui*, de gewone klank in, druif, huig, kruik, kuil, ruim, ruit, sluit, enz.

In eene menigte anderen, bijna uitsluitend op *t*, heeft *ui* den klank *ai*: een dait, taitpot, bait, flait, spait, stait, enz.

Nog zegt men *kaijeren*, voor, kuijeren, en *brullost*, voor, bruiloft.

ij gewone uitspraak, als in Rijn, azijn, fijn enz. (1).

Doch als *i*; in mijn, zijn, en in den uitgang *lijk*: min zeun, zin neef, kwalik, enz. Ja, zelfs, Noortik, Kattik, Frankrik, voor, Noordwijk, Katwijk, Frankrijk.

Nu nog iets over de Medeklinkers.

b de zachtere zuster van de *p*, heeft boven hare mede-zachterè zusters, zoo als de *v* en *z*, vooruit, dat zij tot sluitletter eener lettergreep kan dienen; niet alleen gelijk de zachte *d*; want deze sluit wel eene lettergreep, maar met verloochening van haar karakter, dewijl men meestal de *t* hoort; maar de *b* blijft zuiver *b* in, een kreb, mijn beb, de schub, ik schrob, ik krab.

c komt niet in aanmerking. De schoolkinderen spellen *bé*, *a*, *ba*; *cé*, *a*, *sa*; *cé*, *é*, *sé*; *cé*, *o*, *so*; *cé*, *u*, *su*.

(1) Mij is maar eene uitzondering bekend: *Rainsburg* zegt men voor *Rijnsburg*.

d valt in vele woorden weg, en wordt als sluitletter door de t vervangen.

Ambot (aanbod), koort, Got, raân (raden), raaijen (raderen), laan (geladen), laaijen (laden), zooijen (zooden), rijen, zij dèen, dalik (dadelijk), ik há (ik had): zelfs soms vóór eene vokaal, Laijen (de stad Leiden), mekaer (malkander), een anjer of een aer (ander); de wind is noorlik. Stashuis, schallis (schadeloos, in den zin van veronachtzaamd), Amstram, Rottram, enz.

f, g, k, niets, dan dat de g met n, als in gang, tang, niet gekeeld wordt.

h laat de aspiratie weinig hooren, nagenoeg als in Zeeland. Hoe deftiger, hoe statiger men leest of spreekt, des te meer verkeerde aspiratie: *wie hooaren eeft om te ooare, die ooare*.

j in diminutiven met *d* of *t* is het *je*: laantje, paadje, enz.; anders is de diminutief altijd *ie*: doossie, grappie, kassie, enz.

l deze letter wordt dikwijls verdubbeld of tusschengevoegd. Zallif, kelok (klok), vollik, vastelavind, kullik (kurk). aallebes, allebast.

m, n, p, q, s . . . niets.

r zie *l*, aaerebaaijen, arrebaaijen, arreme, enz. (aardbeziën, arbeiden, armen)

t gevolgd van *s* hoort men niet: koes, mus, frassen, knusselen, klossen, mes-

selaar, kaasbal, taastol. — Men laat de t
wel eens weg in, wat, dat.

w volmondig, zoo wat op zijn
Engelsch! oewel of owel, voor wel.

ZAANDAMMER GUURTJE.

1770.

I.

Main speulmaaisies, 'k wil niet zwaige;
'k Heb lest in de(n) Haag ewceest;
Al dat slepe, draaije, naige
Speult me staeg nog in me geest.
Wet benne deër de maaisies vrind'lik!
Ze kaike stout het manvolk an.
Maer ze benne niet zoo zind'lik
As de maaisies van de Zaen.

2.

In wet zitte(n) al die kleëren
Los en slordig (1) om et laif;
Neen, dat zouw'ik niet begeere (2).
» Focil wet is je kleeding staif;”

(1) *Slordig* wordt in dien zin niet gebruikt; men zegt liever *slòf*, hebbende de ò den klank als in *hof*. *Slordig* beteekent, gescheurd; *slòf* daarentegen is ruim, niet passend naar 't lijf.

(2) *begeeren* is niet gebruikelijk. Men zegt er liever: *dat zou me niet laiike*.

Zaai ien jufvrouw; » Lieve maaisie,
 Je wezentje(n) is veul te mooi.
 Pas main Juste voor een raaisie;
 Schik je nèê de Haegse tooi."

3.

'k Zaai: » Jufvrouw, dat zouw niet passe,
 Want wai maaisies van de Zaen
 Benne dêertoe niet op'ewasse:
 Ik zou gouw verlege staen.
 Wouw ik hier gelach verwekke (1),
 Kleede me nee de Haegse zwier;
 Neen, je zelt niet mit me gekke,
 Elke plaes het zain manier." —

4.

'k Most toch Haegse kleere dreêge,
 't Linne krige ze uit de kas.
 Maer ik zug toch van me leve
 Nooit zu'k linne geel as was.
 'k Most ekapt; 'r kwam en kapper.
 O, die stonk zoo as en bok.
 't Was en raere Franse snapper,
 Mit en butterfette rok.

5.

Die begon m' in 't heêr te trekke,
 'k Wier zoo boos, zoo fies, zoo naer,
 In zaai: » Heerschip, alle gekke
 Op ien stokkie bai mekaer.

(1) Deze regel is niet overeenkomstig het gebruik.
Verwekken kent men niet in de volkstaal; 't is daar
 an 't *lagchen* make.

Mien je main nog meer te kwellen?" (1)

Toe zaaid 'i drie woorden Fransch,

Die ik nooit weer zel vertelle,

Ik verliet die gek althans (2).

6.

'k Mag de Haegenaers wel laije,

As je me maer looven wil;

In ik denk ook wel bai taije:

Ze benne zeker ook goed slag.

Maer al kwam ik zelf te trouwe

Met Oranjes jongste zeun,

'k Wouw toch nog gien kapper houwe,

'k Kwam er ook niet met me weun. —

(1) *Kwellen* wordt wel in de Rijk, maar niet aan de Zaan gebruikt; men zegt er altijd, plagen.

(2) Deze regel is even min in den geest van oud Zaanlandsch; men kent er geen *verlaten*, en geen *althans*.

r. E.

A A N M E R K I N G.

Het is niet wel doenlijk het eigenaardige van de *IJ* in de Zaanlandsche uitspraak voor te stellen; *ai* komt er misschien het naaste bij: *ei* wordt duidelijk van *ij* onderscheiden, en klinkt in den mond der ouderwetsche Zaan-kanTERS als *aai*. Zoo is het *heiblok* in den oliemolen altijd een *haaiblok*.

ui zweemt soms naar *oi*, soms naar *ooi*. Men zegt er altijd *looi*, voor, *lui*.

aai is in alle woorden *ee*, doch met eene eigenaardige onderscheiding van de gewone *ee* zwemende naar *eei*.

ee daarentegen is dikwijls *ie*.

Het augmentum *ge* van het participium verliest de *g*, even als in deze provincie; men zegt *eweest*, niet *geweest*.

De *n* wordt bij de stomme uitgangen altijd onderdrukt.

Opmerkelijk is het ook dat *aa* nooit in *ee* of *eei* verandert, wanneer zij eene verlenging van de korte *a* is, als in *dag*, *dagen*; *slag*, *slagen* enz.; die Zaanlandsche *ee* is de onveranderlijke *aa* uit, daar, waar, schaar, aarde, naald, na, schaap enz. waarvoor men

aan de Zaan zegt: deer, weer, scheer, eerde, neeld, nee, scheep, enz.

Vele eigenaardige woorden en uitdrukkingen moet ik achter wege laten, om niet uitteweiden; alleen nog wil ik dit aanstippen, dat men gaarne de stopwoorden *nou* en *hoor!* in de reden mengt.

T. E.

SUNTE MAARTENS LIED,

WELK DOOR DE KINDEREN TE MEDEMBLIK, TEGEN
SLAGTTIJD LANGS DE STRATEN GEZONGEN WORDT.

Sunte Maartens veugeltje
Zat al op ien heuveltje ,
Zat al op ien stokje
Met zijn rood rood rokje.
Sunte Maarten had een koe ,
Hij had er gien hooi noch gras toe.
Is i vet of is i mager ,
Alderheiligen moet i slagen
Met een moker voor zijn kop :
Hangt em aan de ballik op.
Sunte, Sunte Maarten !
De kalvers dregen staarten ,
De koeijen dregen horens ,
Kerken dregen torens ,
Torens dregen klokken ,
De meisjes dregen rokken ,
De jongens dregen broeken ,
Ouwe wijven skorteldoeken.
Hier weunt een rijke man ,
Die veul geven kan ;
Veul zel i geven ,
Lang zel i leven ,

't Leste voer op have. (1)
 Koeijen en peerden staen op stal,
 Vette verkens liggen in 't hok.
 Ootje, pas op je brijpot,
 Dattie niet overlopt.
 Hansje met zijn linkerpoot
 Het 't allemael omestoot (2).
 Poesje mit zijn lekkere bek,
 Het 't allemael opfret (3).

HET SCHOMPELEN.

Jan Schompeltje loos,
 Jan Dirksen loos,
 Jan Dirksen van Spierdijke,
 Hij maakt zijn Joosje rijke,
 Hij met zijn vergulde knoope.
 Skik vooruit,
 Skik achteruit,
 Al in de zoetemellicks-kuit.
 Wat hael ie er uit?
 Een klein kintje.
 Hoe mot dat kintje hieten?

-
- (1) *Op have*, is van het land.
 (2) *Omgestoten*.
 (3) *Opgevreten*.

Sinnekatrijn of Pieter;
 Sinnekatrijn of Jurriaan.
 Leet de peerden gaauw beslaen; (1)
 Leet de regen maer overgaen;
 Leet 't zonnetje skijne
 Achter de groene gardijne.
 An de Noordik
 Deer binnen ze rik.
 Deer eten ze bol mit krenten.
 En weerom zouwen ze dat niet doen?
 Ze leven der van de renten.
 Een, twee, drie, vier, vijf!
 Houd de schompel stijf.
 Een, twee, drie, vier, vijf, zes, zeuven!
 Houd de schompel teugen.

* * *

Het volgende stukje is in het Colhorner dialect. Colhorn is een dorp drie uren van Medemblik aan den zeedijk, een uur van Aartswoude.

Daer sain maine vrinden!
 Weest willekoom alhier,
 En wilt maar binne kome;
 Gij hoeft hier niet te skroome,
 Want hier is goed kartier.

Daen sellen wai iens drinken,
 Al met ien blaaide geest,
 Ien mondtje vol jenever,
 En danken daen den gever
 Van het familiefceest.

(1) Laat spoedig doopen.

Kom, laeten wai wat praeten,
 En dat al met plezier.
 Nou willen we potje kookken,
 Daen zellen we eens rooken;
 Ons baes is officier.

Kom, willen wai nou drinken
 Het water kookt op 't vier.
 Wilt maer stikken snaaijen
 En wilt niet langer baaijen:
 't Is al ellef uur.

Skikt nou maer aen de tafel,
 't Steet alles nou opdischt;
 Beskuit en hollen, wilt weeten,
 Dat is ien voedsaem eeten,
 Als ik niet bin vergist.

Nou, vrouwtjes, aen 't snuijven,
 De smokkel (1) is edaen,
 En wilt nou maer wat praeten
 Van mooie gladde plaeten,
 Zoo as de taid voortgaet.

De manluij bai 't haerdje,
 Die knollen (2) met geweld;
 Terwail dat de paling,
 En dat al zonder draling,
 Te viere wordt esteld.

(1) *Smokkel*, koffijdrinken.

(2) *Knollen*, praten.

Kom, kok pas op den ketel,
 Op 't skuijmen let vooral,
 En wilt niet ard opstoken,
 Want 't moet zagtgens koken,
 Na dat 't me wel bevalt.

Kom, repje bij de tafel!
 't Steet op 't gaetjebak (1);
 De vurk in de handen,
 En bait met uw tanden
 En eet op uw emak.

Daer roept er één om drinken,
 De teepot steet op 't vier,
 En wilt maer ard op stoken,
 Daen sel 't skielik koken;
 't Is altemael plezier.

Aij, wilt nu langsaem zingen,
 Al in 't skemerlicht;
 As zij van 't melken komen,
 Wordt 't kopje op enomen;
 Dat geet as ien lier.

Wel, vrouw, wil 't vlaisch maer aelen
 Esneden met plezier,
 En wilt uw laif vol eten
 En suijpen, wil 't weten,
 So roept ons officier.

(1) *gaetjebak*, vergiettest.

Kom, laeten wai daen skaiden
Al uit dit skoon kartier.
Ik wensch U allen zegen,
Esontheid op uw wegen,
Tit datje weerkomt hier.

ROERMONDER TONGVAL.

Euver innigen tiet ging (1) ig ens (2) wanjele euver et (3) schaur (4) langs de Maas en vonj dau eine boer, dê (5) sig spooide om nau hoes te komme. Ig hat gêr gewete wovandan dê mins waas en had hem gêr so get van sien dôrp (6) gevraugt; want so allein te wanjele is gein aardigheid. Vruntschap, sag ig, wie laat iss-et? — Veer oere, meneer. — Nog so vreug, en geer spooit ug so: geer hebt (7) vast haust? — Jau, ig woon te *Echt*, en ig wol neet gêr laat toes komme. —

Ig begóss hem doen het ein en anger (8) euver sien gemeente te vrauge, en mittét mien geweunte is om de bouteluu nau aai vertel-

(1) uitspraak der laatste *g* als in het Fransche woord *étang*.

(2) uitspraak tusschen *ens* en *eins*.

(3) laatste *e* *muet* der Franschen.

(4) scherpe uitspr. der *sch* zoo als in het Hoogduitsch; de *au* wordt uitgesproken als in het Fransche woord *auteur*. (*Schaur* beteekent een hoogen steilen oever langs het water.)

(5) *é* als in *étre*.

(6) hoogd. *ö*.

(7) uitspraak der *e* zoo als in *geraas*, *getal* enz. of de *e* *muet* der Franschen.

(8) *ang* zoo als in *angst*, zonder de *g* veel te laten hooren.

selkes van hekse en spoke en son deuntjes outen aaijen tiet te vrauge, vroeg ig hem aug, ofter gein plaatse in *Echt* of in de hei in de omstreke ware, wo so get van vertelt (9) wurt. Doen zagter mig onger (8) angere (8) det in den Egterbóss op de hei, ein plaats waas, die de *kêtel* het (10); det is ei groot gaat mit minse henj gemaukt, wo waal ei gans hoes in kan staune (11). Die plaats mot schrikkelik alt seene (11), zagter, want dau van wurt vertelt (9), det euer heel, heel langen (12) tiet, wie hie nog eueval Reuse woonde, die koel door tjwee (13) groote Reuse sol gegrave seene (11), om dau hoenser te sitte, merre (11), zagter, det motte al aardige kèrels zeen gewèst: want ig heb (7) deks (7) heure segge (14), det die dau tjwintig (13) jaur op gewirkt hebbe (7). De teen eerste jaur hadde se mer altied gegrave songer (15) sig aantepreke; doen vloog dau eine vogel: „Kiek ens!“ (2) say eine, „dau „vlugt eine raaf.“ „Nè,” zagter angere (8), „det is ein krei,” en doen wirkde se mer veuraan. Weer teen jaur daunau sag dè neine

(9) korte uitspraak der lettergreep *telt*, de laatste *e* tusschen *e* en *i*.

(10) korte uitspraak tusschen *het* en *hit*.

(11) *e muet*.

(12) de laatste *n* wordt weinig gehoord.

(13) de *j* zeer kort.

(14) *seg* zoo als in *segment*, en *ge* zoo als het Fransche *gue* in *longuement*.

(15) de *g* wordt weinig gehoord.

weer: „Ig gleuf tog det-et (3) eine raaf waas.” „Og kom! kom!” say toen dè neerste, „det „is gein aardigheid. Dou bes (7) mer eine „swetser, mit tig wil ig neet meer wirke; en hê pakde sien schüb op te rük en gong (8) voert. Doen mos sie kammeraut van ermooi aug oetscheije, en so is die koel begost en neet vêrdig gemaakt.

Me mot bekinne, say mine boer, det die Reuse, wie groot die aug ware, tog neet veur swetsers konne gescholje wêre. Nou is me so neet meer op sie werk.

Dè boer dag mer obbet (11) werk, mer sie vertelselke deei mig wi-er dinke; want det isset insigste, waat ig ooit van mie lève hie, nou dees kuntje, van Reuse of van Reusentiet heb (7) heure vertelle, en zeker kan dit vergeleke wêre mit waat gesagt wurt van anger (8) plaatse van Reuse, die berge gemaakt hebbe (7) en onger (1) wêges de zantj out de klompe geschut (*), of get van den (16) drek, dai si droye, hebbe (7) laute valle, wo de heuvels van gekomme seene (1).

Es ose lansman, dè goje vader *Picardt*, 'et vertelselke van de *kêtel* gewete had, dan hatter det seker aug bi de reusehistories in sie book geschreve.

CHARLES GUILLON.

ROERMOND

8 December 1844.

(11) *e* *muet*.

(16) de *n* wordt weinig gehoord.

(*) Zoo vertellen u de boeren op de Veluwe, dat de zandwoestijn, liggende b. v. tuschen de Delle en Elburg, aldaar gebragt is door eenen Reus, die de schoenen onder het loopen vol zand gekregen hebbende, dezelve daar ter plaatse geledigd had. Ik vermoed dat alle deze sagen doelen op het reusachtig ras der voor-historische bewoners dezer landen, de Celten, die hunne woonplaatsen zeker niet aan onze Germaansche voorvaders, dan na de bloedigste botsingen, hebben ingeruimd. Het vroeger aanwezen der Celten op de Veluwe is door de jongste opdelving eener urne buiten twijfel gesteld.

De aanmerkingen op de bovenstaande proeven zijn niet van mij, maar van de Heeren, die mij de proeven geleverd hebben. Die op het *Zaandammer Guurtje* zijn van den Heer
TEN ENTEL.

Dr J. H. H.

Lees voor en bl. 50, reg. 17, zoo.

BESCHRIJVING

VAN DE

H A V E Z A T H E N

in Overijssel,

DOOR

F. A. EBBINGE WUBBEN.

HOMBERG. Waarvan niets ons bekend is, dan dat het op de kaart van TEN HAVE als Havezathe wordt aangeteekend. Hoogstraten, in zijn woordenboek, noemt *Homberg* een adellijk huis met *Grotenhuis* bij Borne gelegen.

HOYCKINCK, anders *Beverveurde*, en als zoodanig reeds vroeger door ons gemeld. Tot aanvulling vermelden wij nog, dat, volgens ons medegedeelde berigten van wijlen den Heer Baron van Haersolte tot Zuthem, in het midden der vorige eeuw *Hoyckinck* behoorde aan *Wolter van Heuvel*, gehuwd met *Elisabeth Knoppert*. Het geslacht *van Heuvel*, somtijds *van den Heuvel*, *van Hoëvel* of met den *Hoevel* genaamd, is een zeer oud adellijk geslacht. In 1350 begeerden de ingezetenen van

het platte land van Overijssel *Frederik met den Hoewel* als Utrechtschen kerkvoogd op dien toen opengevallen' zetel geplaatst te zien; door de bemoeijingen der Utrechtsche en Deventer burgerij ging hem Herman van Hoorn voor. *Pelgrine van Heuvel* woonde, in 1509, als kloosterjuffer van het Stift Zwartewater te Hasselt; bij haar testament van 10 April van dat jaar stelde zij tot erfgenaam hare zuster *Johanna van Heuvel*.

KAMPHERBEECK in de marke van *Berkum*, onder Zwollerkerspel, eertijds als *Berkman* en nog vroeger als *Bircmede* bekend, waarnaar een reeds lang uitgestorven geslacht dezen naam voerde. In 1400 leefde *Theodorus van Kampherbeeck*, in 1414 *Johan van K.*, in 1466 *Steven van K.*, als blijkt uit eenen nog voorhandenen brief van 15 Nov. 1477, waaraan elf ongeschondene zegels hangen. De laatste was, tijdens Bisschop David van Bourgondie, bisschoppelijke Raad. Later is *Kampherbeeck* in het geslacht van *Coevorden* gekomen, vervolgens in dat van *Mulert*, bewijsselijk uit de volgende *pro memoria*. „ De edele Jr. Dirck „ (Mulert) op Campherbeeck heeft sich bin- „ nen deser stadt Hasselt onlangs in seeckere „ moetwille ofte ondaat vergreepen, waarom- „ me Syn Ed. naa deeser stadt rechte sal „ moeten verborgen, ofte sal andersins oock „ daarinne gedaan worden als naa deeser „ stadt rechte bevonden sal worden. Dat: „ uth last van myne Heeren den 31 decem- „ bris 1616. Joan Ovinck Ten Oever, Secret.”

In 1640 behoorde deze Havezathe aan *Ludolph Hendrik van Keppel*, die gehuwd was met *Anna van Keppel*. Onder de verslagenen Edelen bij Ane wordt *Dirck van Keppel* met name genoemd; in 1442 overleed, als 21ste Landkommandeur der ridderlijke Duitsche orde ter balie Utrecht, *Herman van Keppel*. Het adellijk geslacht *van Keppel* leverde vier abdissen van het Stift Ter Hunnepe op, als *Margaretha* 1470, *Beerte* 1493, *Agnes* 1549, en *Johanna* 1617. Dit geslacht is in de geschiedenis van ons Gewest bekend en stond tijdens het stadhouderlijk bewind van Willem III bij denzelfen in hooge gunst en aanzien. Thans leeft, ten minste in Overijssel, de eenige mannelijke telg van dit aloude roemruchtige geslacht, de Hoogwelgeb. Heer *Johan Rabo*, Baron *Keppel*, in armoede en zijn zijne kinderen tot lagen stand gedaald. Het overschot van *Kampherbeeck* behoort aan den Heer *Jan Bongers*.

KEMNADE, onder het regterambt *Delden*. Jonker Matthijs van der Houve noemt het in zijne Handvest-Kronijk eene Havezathe. *Otto van Kemnade* komt in 1300 voor onder de Edelen, die den Utrechtschen Kerkvoogd te Goor gevangen namen. In 1682 was Heer van *Kemnade* de Hasselter burgemeester *Johan Studich*, die gehuwd was met *Johanna Rengers*, zijnde hij er door dit huwelijk bezitter van geworden, als aangeërfd van zijn vrouws broeder *Johan Rengers*, die geen wettig oirnaliet, maar eene onechte dochter, *Harmtien*

Rengers genaamd. Des burgemeesters boedel met schulden bezwaard zijnde, wierd *Kemnade* verkocht.

KRANENBERG, in de mark van *Berkum* onder Zwoller kerspel. In 1580 werd het door de Zwolschen verbrand. In of omstreeks dien tijd behoorde het aan het geslacht *Mulert*, als blijkt uit eenen brief van 2 April 1614, waarbij *Unico van den Rutenberg*, Drost van Genemuiden, met zijne vrouw *Johanna Mulert*, vrouwe van den *Cranenburgh*, aan de regering van Koeverden overgeven, onder verpligting van hen en hunne erfgenamen als leenheeren te huldigen, eene door *Seijno Mulert*, in 1411, te Coeverden gestichte vicarie. In 1639 kwam deze Havezathe door koop aan *Rutger van Haersolte* en werd hij in dat jaar daarvan verschreven, na er een nieuw huis op gebouwd te hebben. Zijne dochter *Christina* erfde den *Kranenberg*; deze huwde in 1646 met *Arent van Haersolte*; hun zoon *Johan van Haersolte* volgde in het bezit. Deze trouwde eerst met *Hendrina Woltera Martens* en daarna met *Anna Sickinge*; na zijn overlijden, in 1716, werd de *Kranenberg* door zijne vrouw en dochter verkocht aan *Rutger Andreas van Pattkull*, Landrentmeester van Twenthe, gehuwd met *Arnoldina Maria van Linteloo*. In 1720 werd hij er van verschreven. Later was er bezitter van *Adolf Julius Burchard Baron van Huffel*, Landdrost van Salland. In het begin dezer eeuw behoorde het aan *Jan Antonie Zwier van Isselmuden tot Paaslo*, die

gehuwd was met *Susanna Gerarda Voet van Winsen*. Het huis is in 1844 gesloopt en het puin gebezigd tot eenen in den omtrek van het huis aangelegden grindweg. Bij de grens van dit landgoed stroomt de rivier de Vecht, over welke in 1449, door de Stad Zwolle, met gemeen overleg der ingelanden van Berkum en de kloosterlingen van Sint Agatha de thans bekende *Berkummer-brug* is gelegd. In 1536 deed een hoop van Stadhouders Schenck eigen volk, te Meppel liggende, eenen inval in Zwoller Kerspel en na het afbranden der brug keerden zij terug, doch kwamen eerlang weder en zaagden twee jukken onder de brug af. De klagten, daarover bij den Stadhouder ingediend, bleven zonder vrucht, waartoe hij ook, om schadevergoeding te geven, niet bij magte zoude geweest zijn. Aan de andere zijde van den *Kranenberg* stond weleer het reeds genoemde klooster van Sint Agatha, meer bekend onder den naam van *Bergklooster*. De godvruchtige Thomas à Kempis was inwoner van dit gesticht. Het kloostergebouw zelf leed in de eerste Spaansche troebelen menigen aanstoot en was een der eersten, welke, door de kloosterlingen verlaten, ras te gronde gingen. De kerkhof is nog in wezen en dient tot begraafplaats van de omliggende buurten.

KRIJTENBERG, onder het schoutambt van *Wijhe*, in vroeger tijd door het geslacht *Mau-dyk* bezeten en door erfenis gekomen aan *Johan van der Beeck*, die omstreeks het mid-

den der zeventiende eeuw het regt van Havesathe er op verkreeg. Hij was gehuwd met *Geertruid Loose* en overleed in 1660. Zijn zoon *Herman van der Beeck* volgde hem op en werd er van onder de Edelen geadmitteerd den 17 April 1667, onder gehoudendheid van te bewijzen zijn adeldom en goetgoedheid (1). Bij zijn overlijden liet hij het

*Zie Alm.
1850. 62 183.*

(1) In het Deventer archief is nog een verzoekschrift van *Herman van der Beeck* aan Ridderſchap en Steden van Overijſſel, waarin hij verklaart, dat zijne voorouderen de *progenie in progeniem* voor dienſtmannen gehouden en tot de landdagen zijn verſchreven geworden, blijkende uit het origineel register van ſchattingen en vrijingen, van 1411, dat in het kerspel van Wijhe, buurſchap Hengevelde, remonſtrants *over olde beſte vader, Derck van der Beecke* een Havesathe gehad heeft. Na doode van dezen had zijn zoon *Derck van der Beecke* ook ter klaringe gezeten en was op alle landdagen verſchreven, blijkens overgelegde ſtukken van 1500 en 1507. Na het aſterven van denzelven zoude zijn eenige zoon *Herman van der Beecke* hebben moeten opvolgen; doch dit was niet geſchied, daar deze grootvader van den remonſtrant zich binuen de ſtad Deventer met der woon had begeben, nalatende twee zonen, *Robert* en *Johan*, van welke de laaſte, remonſtrants vader, zich aldaar ook den meeaſten tijd zijns levens had opgehouden en den ſtoel des Raads bekleed, gelijk zijn grootvader *Herman*. Zij mogten dus voor dien tijd niet ten landdage verſchreven worden, terwijl *Robert* zich van zijn jeugd af tot zijn volle jaren buitenslands in *ſtudijs* had opgehouden, maar later in 1581—1582 en 1585 ter landdage verſchreven was geworden. De requeſtrant, nu zijn reſidentie ten platten lande en de Havesathe zijner voorouderen in beſit hebbende, verzocht om te worden geadmitteerd. Onder de Regeringsleden der ſtad Deventer komen voor:

aan zijne zuster *Anna Geertruid van der Beeck*, die van 1644 tot 1717 leefde en met *Jacob van Hemert* huwde. Deze in 1683 overleden zijnde, hertrouwde zij met *Herman van Doetichem* van den *Hoogenhof*, die in 1693 stierf. Uit het eerste huwelijk is in 1679 *Jan Herman van Hemert* heer van den *Krijtenberg* geweest en in 1707 rigter van Wijhe. Hij trouwde met *Maria Elisabeth Blanckvoort*. Het geslacht *van der Beeck* was een der oudste in Overijssel. Tijdens Bisschop Rudolph van Diepholt worden als Edellieden genoemd *Herman* en *Otto van der Beeck*; in 1564 was *Robbert van der Beeck* kon. maj. Raad in Overijssel en Rentmeester generaal van Salland; in 1639 was stiftjuffer in het hoog adelijk Stift Zwarte Water *Yda van der Beeck*. Tot aanvulling van hetgene wij, in de plaatsbeschrijving van Staphorst, van dit klooster hebben geboekt, achten wij het ten behoeve van den oudheidminnaar niet ongeacht, aangaande den rijkdom van dit gesticht het volgende mede te deelen.

Pensioenen.

Agnes Schaap / 350.

Herman, van 1523—1558; *Johan* of *Joan* van 1576—1591; *Herman*, van 1617—1631; *Joan* van 1638—1660. (*Alm.* 1845 bl. 85). Wie de laatste van dit geslacht geweest is, weten wij niet; alleen, dat in de vorige eeuw in de Groote Kerk te Deventer eene koperen plaat op eene grafzerk vermeldde, dat daar de laatste *van der Beecke* begraven was.

Voor beeste weiden / 17.50.
 Voor pensioen extra / 7.50.
 Geertruid van den Bellinckhof / 300.
 Voor pensioen extra / 7.50.
 Voor beeste weiden / 19.50.
 Geertruid van Ittersum / 300.
 Wilhemina Sloots / 300.
 Voor pensioen extra / 7.50.
 Armgart van Isselmuden / 250.
 Mechteld Sloots / 300.
 Yda Witten / 250.
 Anna Sophia Mulerts van Bakkenhage / 250.
 Christina van der Marck / 200.
 Anna Margaretha Sloots / 200.
 Lucia Agnes van Raesveldt / 200.
 Yda van der Beek / 200.
 Wilhelmina van Ittersum / 150.
 Anna Elisabeth van Haersolte / 150.
 Anna Geertruida van den Clooster / 150.
 Anna Sophia van Ittersum / 150.

Bij de admissie moest ieder adellijke juffer betalen / 150. De inkomsten bestonden in de revenuen van de vaste goederen en uitgangen, welke in 1639 te zamen beliepen 5488 goudguldens jaarlijks. Dezelve waren grootendeels te Rouveen, vermoedelijk ten gevolge der stichting onder dit dorp in 1230 of daaromtrent, dewijl, behalve met den dadelijken eigendom van een mansa of hoeve, de Utrechtsche Kerkvoogd Willebrand het klooster begiftigde met de tienden van het geheele veen. Voorts waren die eigendommen meer verspreid gelegen

onder Staphorst, te Yhorst, Ten Velde en in Mastenbroek, leverende te zamen een jaarlijksch revenu op van ruim drie duizend goudguldens. Daarbij behoorden onder de inkomsten eene menigte van uitgangen, in boter en rogge bestaande, benevens tienden van landen onder Rouveen, Staphorst, Hardenberg en Vollenhove gelegen; twee vicarijen worden met name genoemd, als Heer Harms vicarij, denkelijk op het Schoolland te Rouveen liggende, doende veertien pond boter, en St. Antonisvicarij te Rouveen, doende zes mudden rogge en 32 pond boter jaarlijks. Deze vicarij is naar allen schijn gefundeerd geweest op vier akkers land te veen en te velde gelegen in het Monnikenslag te Rouveen, thans in gebruik bij den predikant aldaar, die jaarlijks moet uitkeeren 32 pond boter en 2 mudden rogge. Het kloostergebouw is reeds voor of omtrent 1580 door de kloosterlingen verlaten geworden en ten prooi gelaten van ieder, die zich dien roof toeigende, zoo dat vele ingezetenen van Hasselt, die dagelijks de sloping voltooiden en met den buit stadwaarts keerden, het zoo grof maakten, dat de Drost Johan Sloet bij de Regering van Hasselt herhaalde malen aanhield, om dezen moedwil te beteugelen. De kloosterlingen, even als die van Dickninge, zochten derhalve eene schuilplaats binnen de muren van Hasselt en vonden daartoe gelegenheid in het ruime maagdenklooster. In 1583 verhuurde, met believen van den Raad, *die Matersche en Conven-*

tualen van Sinte Maria's klooster op ten burchwal bynnen Hasselt an die Edele en Wheerdighe Vrouwe en samtlicke jufferen van Swarte Water hare behuysinghe ende woninghe genoempt dat Sieckenhuys met drie camere onder ende boven, benessens het reght in de bierkelder en turfsolder, steyger enz. voor 24 g.g. in het jaar. Na dien tijd schijnen de kloosterjuffers een eigen huis te Hasselt te hebben bezeten en te zamen daarin gewoond tot 1644, wordende in dat jaar in de rentmeestersrekening gesteld het provenu van het verkochte huis te Hasselt en der jufferen huisraad. De zegels van Helmich van Ittersum, proost van 1477 en die van Albert van Hardenberg zijn nog gaaf in wezen.

LAAR (HET), marke van *Bestmen*, kerspel *Ommen*, voor de dertiende eeuw een versterkt kasteel, hetgeen door Bisschop Willebrand omstreeks 1230 werd geslecht. In 1380 behoorde het aan *Egbert van Salue*; volgens den kronijkschrijver deed hij den lande van Overijssel schade aan, doch verzoende zich in tijds met den Bisschop en, ten einde den aanbouw van dergelijke roofnesten voor te komen, zoo kwam de Bisschop Floris van Wevelinkhoven met de drie hoofdsteden van dit gewest, bij brief van *des maandaghe na Sint Remigiusdagh* 1381, overeen, dat niemand in Salland eenige nieuwe sloten zou mogen timmeren, behalve de Landsheer, en dan nog niet anders, dan tot behoef van het Sticht. *Egbert van Salue* en zijne vrouw

Jutte van Laar verbonden zich wijders, om te gedoogen, dat de Bisschop en de drie hoofdsteden het huis en den voorburg, wanneer zij zulks verkozen, slechten en effen maken zouden. Van dit beding schijnt geen gebruik te zijn gemaakt, of althans niet in die mate, dat het niet tot woning van den eigenaar bleef. *Egbert van Salue* liet het na aan *Helmich van Laar*; diens opvolger *Hendrik van Laar* verkocht in 1437 voor een gedeelte het Katerveer aan Jan van Buckhorst; hij geraakte in onmin met den Bisschop, doch de zoen werd ras gemaakt. Het geslacht *van Laar* behoort onder de oudsten van Overijssel; op de Klaring ten tijde van David van Bourgondië verscheen *Jan van Laar*; in 1460 was er bezitter van *Rudolph van Laar*. Op het einde der zestiende eeuw (1571) behoorde het in eigendom aan *Gerhard van Vilsteren*, die zijn verblijf had op het kasteel van dien naam. Zijne weduwe hertrouwde met den Graaf *van Bergeijk*. In 1575 was er Heer van *Ernst Mulert*. Op 27 Maart 1666 werd er van verschreven *Zweer van Voorst*; in 1675 behoorde het aan den Heer *Ter Brugghen*, daarna aan zekeren *Danckelman*; in 1742 werd er van geadmitteerd *Johan Lodewijk Graaf van Rechteren*, die met *Johanna van Haersolte* gehuwd is geweest en in 1762 overleed. Om dien tijd of reeds vroeger is het overgegaan aan *Jan van Heersele*, gehuwd met *Maria van Riedesel*, welke, van tafel en bed gescheiden, het overdroegen aan den Heer *Schomaker*,

van welken het overgegaan is aan den Heer *Rudolph Sandberg*, Burgemeester der stad Zwolle, in wiens familie het gebleven is; de tegenwoordige Heer is Jonkheer *A. Sandberg*. In de Roomsche tijden stonden ter begeving van de Heer van het *Laar* twee vicarijen.

LANGEVELDSLOO, in de marke van *Tongeren*, kerspel *Wijhe*, leenroerig aan den Huize de Haere bij Olst. In 1660 behoorde het aan *Boldewijn van Laer*: zijne dochter *Margaretha* bragt het, door haar huwelijk met *Willem Bentinck*, in 1670, in dit geslacht. Hun zoon *Wolf Bentinck* volgde hem op en trouwde met *Agnes Florentina Hadewich van Welvelde*. Hierna kreeg het zijn zoon *Jan Bentinck*, die zich in het huwelijk begaf met *Agnes Sophie Henriette Haersolte tot Yrst*, doch geene kinderen verwekt heeft. In 1760 werd Mr *Herman Queysen*, burgemeester van Zwolle, er bezitter van.

LEEMCULE, in het kerspel *Dalsen*. *Hen-drik van Haersolte* verkreeg de helft van deze Havezathe door zijn huwelijk met . . . *van Ittersum* en overleed in 1530, waarna zijn zoon *Johan van Haersolte* de andere helft er bij kocht en het huis liet verbeteren. Bij zijne eerste vrouw, *Gerarda van Holthe*, verwekte hij zijn' opvolger, *Johan van Haersolte*, die omstreeks 1566 in het bezit kwam en er, even als zijn vader, van verschreven werd. Hij huwde met *Geertruid Knoppert* en overleed in 1604. Hunne dochter *Gerardina* erfde de *Leemcule* en huwde met een Spaansch

Kapitein, Jan Christoffel van Scherich. Zij verkochten het in 1640 aan *Boldewijn Jacob Mulert* en zijne vrouw *Hermaline van Keppel*. In 1667 behoorde het aan hun zoon *Joachim Mulert*, die het huis, dat door den inval der Munsterschen veel geleden had, herstelde; het is in 1812 afgebroken en herbouwd. In 1775 werd er onder de Edelen van verschreven *Joachim Ernst Mulert* en de Hevezathe behoort nog heden in dat geslacht. In vroeger eeuwen heeft achtereenvolgende het geslacht *Mulert* zich te Hasselt gevestigd en was aldaar bestendig in de regering, zoo als in 1411 *Gheert Mulert*, in 1442 *Egbert Mulert*, in 1427 *Seyno Mulert*, in 1456 *Albert Mulert* en in het zelve jaar *Hessel Mulert*. Deze erlangde in pandschap het Schoutambt van Hasselt bij den volgenden, nog gaaf aanwezigen pandbrief.

„ David van Bourgondien by der genade
 „ Goidts Bisscop t utrecht maken kont allen
 „ luden, dat wy hessel mulert beuolen hebn
 „ ende beueelen myt desen onsen brieue onse
 „ schoutambt van hasselt, ruevene en van
 „ staphorst myt allen synen toebehoir als sie
 „ gelegen syn van onser weghe truwelicke te
 „ regiern en te bewaren als een goet schout
 „ sculdich is te doene. Ende want wy op ten
 „ voersc. Ambte staande vonden van tyden
 „ onss voirvaders Bisscop Roedolfs zaliger
 „ gedaghten die some van vierhonderd olde
 „ scilde en hie in de syne rekenynghe uns
 „ gedaen, afgerosts heeft van den voirsc. so-

„ me sevenentwintigh olde scilde ende vier-
 „ en twyntigh halve kromsterten dat wy hem
 „ sculdigh blyven driehondert twee olde scilde
 „ en eenendertigsten halve kromsterten, elcken
 „ scilt gereeckent voor drie herenpont die
 „ hessel voorsc. dair op staende hadde. En-
 „ de dairtoe heeft ons hessel voirsc. in onse
 „ handen geleent an gueden gelde vyffhondert
 „ golden Rynsche guld. die wy voir onss en
 „ onss gestichte oirber gebeurd hebben. En-
 „ de en weer nyet redelich hie en wair seec-
 „ ker en vast weder te geuen die voorsc.
 „ drie honderd twee olde scilde en een en
 „ dertigsten halven kromsterte en vyffhondert
 „ rynsche gulden, soe hebn wy voir onss en
 „ onsse nacomelynghen Bisscoppen tutrecht
 „ hessel voirs. ofte syne Erfghenamen gebrake
 „ syns dair voir gesat en setten myt desen
 „ onsen breue in onse schoutampte voirsc en
 „ geloven voir onss ende onse nacomelynghen
 „ Biscoppen tutrecht tyt dat hem voldaeen en
 „ genoegh gesciet soe wal van den voirsc.
 „ somme gheldes des lesten pennyngh myts
 „ den eersten. Ende hessel oft syne Erfghe-
 „ namen sullen ons ten allen tyde als wy hem
 „ dit vermaenen offte doen vermanen guede
 „ bescheyden rekenynghe en bewysinghe doen
 „ gelyck dat van ons gewoontlicke geweest is,
 „ en des dair af comen sall, sullen wy dat
 „ hie onss jairlicks wtreykene sal hebn den
 „ vierden pennyngh en die drie pennynghe
 „ sal hessel holden en hebben tot syn oirber
 „ en profyt, myt sulcken verstande, dat dese

„ voirc. gelden op ten ampte voirc. staende
 „ sullen blyven sonder yet dair jairlicks affte-
 „ rotsen ter tyt toe dat wy oft onse nacomel-
 „ linghen voirc. beraeden sullen wesen hessel
 „ ofte syne Erfge. die vyfhondert rynsche gul-
 „ den voirc. weder te geue en onsen ampte
 „ te vryen. En tot wat tyde wy oft onse na-
 „ comelinghen dat doen soe sal hessel oft
 „ syne nacomelinghen op onsen ampte voirc.
 „ staende holden die driehonderd twee olde
 „ scilde ende een en dertighsten halve krom-
 „ sterten, en sal ons alsdan voortaan reke-
 „ nyinghe doen sonder yet dair af te hebn,
 „ gelyck dat van ons gewoontlick heeft ge-
 „ weest, alsoe dat die broecken en opvrye-
 „ ginghen ons alleene dan toe behoiren sul-
 „ len. Ende mede tot wat tyden wy hessel
 „ ofte syne Erfghenamen voirc. van onsen
 „ schoutambte onstellen wolden dat sullen wy
 „ hem ses weecken te voren laten weten en
 „ dair bynnen sullen wy hem oft syne Erf-
 „ ghenamen doen vernoeghen en betalen die
 „ vorsc. somme van ghelde oft die hem als-
 „ dane dair an nogh ontbreecken solde son-
 „ der arghelist. — In oirconde s briefss be-
 „ segheld myt onssen seghel. Ende om die
 „ mere bestentenisse wille hebn wy gebeden
 „ die Erbare Prelaten dekenen en Cappittelen
 „ onss vyff goitshuysen, als te doem, ou-
 „ de munster, Sint Pieter, Sint Jan en
 „ Sint marien kerken t utrecht haere consent
 „ en wille hier toe willen. — Ende wy Prelaten
 „ dekenen en Capittelen van den doem, oude

„ munster, Sint Peter, Sint Jan en Sint ma-
 „ rien kerken tutrecht oick ansiende den gue-
 „ den wille en menynghe ons genedighen Here
 „ voirsc. soe hebn wy ons willen en consent
 „ dairtoe gedaan en ghegheue die dairtoe myt
 „ desen brieue in allen maniere als voirsc.
 „ is, beholdelick dat onss en onss Cappitelen
 „ guede hyrmede onbelast wesen en blyven sul-
 „ len. Ende hebn tot oirconde deses brieffs myt
 „ onsen genedighen Here voirsc. doen bese-
 „ ghelen myt onss vyff goitshuysen seghelen.
 „ Ghegeuen in 't jair onss heren dusent vier-
 „ hondert negen ende vyffligh den sestienden
 „ daghe meye." Die brief is op perkament
 geschreven en, zoo als gemeld is, voorzien
 met de daaraan hangende vijf zegels; dat van
 Sint Maria ontbreekt. Dit pandschap is nim-
 mer door den Landsheer afgelost en in het
 begin der 17de eeuw door *Egbert Mulert* tot
 Laar, Grimsmolle en Groothuizen en zijne
 verdere familie overgedragen aan de Regering
 der stad Hasselt. Na *Hessel Mulert* zijn hem
 opgevolgd *Egbert*, *Arend*, *Lubbert*, *Seyne* en
Albert Mulert, en na dezen *Ernst Mulert*,
 die later Drost van Lingen werd, en, volgens
 WAGENAAR en ook van elders blijkbaar, zeer
 naar Spanje overhelde. Een zegel van *Seyne*
Mulert, Schepen van Hasselt, hangende aan
 eenen brief van Sinte Jacobs avond 1451
 is nog in ongeschondenen staat voorhanden;
 zoo ook een maagscheid van 1478, tus-
 schen *Henric*, 'Gheerd', *Egbert* en *Hessel*
Mulert, voorzien van uithangende zegels.

Lubbert Mulert, Schout te Hasselt, maakte bij zijn testament, verleden voor *Herman Mulert*, Rigter te Zwolle, van Sinte gregorius daghe pape 1535 voor syner sielen saligheyt derde half heren pond jaarlyks „ aan de memo- „ rienpriesters in Sint Stephanus te Hasselt om „ dair voir des hilligen loeffs te singen des „ vrydaghes na die misse." Vóór de reformatie stonden ter begeving van het geslacht *Mulert* twee vicarijen in Sint Stevenskerk te Hasselt, door hetzelfde aldaar gefundeerd; ook te Kampen bestonden vicarijen ter begeving van hetzelfde. Volgens eene kondschap, gepasseerd voor Schepenen van Hasselt van 10 Maart 1612, was juffer *Anna Mulert* kloosterjuffer ten Zwarte Water. Aldaar wordt verhaald, dat bovengen. juffer bevrucht is geworden en te Kampen van drie kinderen bevallen en destijds aldaar gestorven; dat de getuigen ook hebben hooren zeggen, dat juffer *Anna Mulert* als vader van deze kinderen Heer *Henrick* Priester had opgegeven. Deze Heer *Henrick* was Hendrick Grubbinck, pastoor van Sint Stevenskerk te Hasselt. Na de invoering van den Hervormden Godsdienst aldaar genoot hij uit de stadskas eene behoorlijke alimentatie, en naar het schijnt is hij in hoogen ouderdom te Zwolle overleden. Het was in die dagen geene zeldzaamheid, dat pastoors, ofschoon ook niet openlijk, gehuwd waren en kan er ook hier zulk een huwelijk bestaan hebben, zoo als blijkt uit eene aanteekening van 27 Nov. 1585.

LINDENHORST, binnen de stad *Vollenhove*,

behoorde in of omtrent 1750 aan *Coenraad Willem Sloet* en zijne vrouw *Anna Judith van Echten*, dochter van *Old-Rutenborgh*. Vroeger was er bezitter van *Boldewijn Sloet*, gehuwd aan *Johanna Catharina Gansneb genaamd Tengnagel*; hij overleed in 1721. Het huis is nog in eenen goeden staat en wordt tegenwoordig door den Heer Baron *Sloet* bewoond,

LUTTENBERG, in de marke van *Tijeraan*, kerspel *Raalte*, in 1633 tot *Havazathe* verheven. Den 27sten Maart 1666 werd er van geadmitteerd *Zeger van Ittersum*, onder gehoudenheid van in tijd en wijle, wanneer zulks geene plaats had, deze *Havezathe* met adelgettimmerte te moeten voorzien. Na dien tijd is het gekomen in het geslacht van *Rechteren*, later in dat van *Gansneb gen. Tengnagel*. In 1783 was er van verschreven *Herman Gansneb gen. Tengnagel*, die gehuwd was met . . . *Smits*.

MENNIGSHAVE, in het kerspel van *Ommen* en *den Ham*, niet ver van de plaats, waar weleer het beruchte roofnest *Azoelen* stond. In 1654 was er van verschreven *Geerlich van Besten*, in 1672 *Herman Jan Grubbe*, in 1698 *Frederik Rudolph Baron van Rechteren*, die met *Philippina Eleonora*, Gravin *Castell Rudenhausen*, gehuwd was en in 1747 overleed, wordende opgevolgd door zijn zoon *Jochim Philips Antonie*, welke zich in het huwelijk begaf met *Ida Elisabeth van Voerst van Averbergen*. Hij overleed in 1796 en uit dit huwelijk werd, in 1759, een zoon gebo-

ren, *Frederik Hendrik Baron van Rechteren*, die er het laatst bezitter van is geweest. Het huis is afgebroken.

MERXVELD, binnen de stad *Vollenhove*. Reeds in het begin der 17de eeuw behoorde het aan het geslacht *Sloet*. In 1722 was er van geadmitteerd *Gijsbert Frederik Sloet*, in 1780 *Reint Wolter Sloet*, in 1842 overleden.

NOORD-DEURINGEN, onder het regterambt *Ootmarsum*. In 1659 was er van verschreven . . . *Ittersum*; later is het gekomen in het grafelijk geslacht *van Rechteren*. In 1711 was er van geadmitteerd *Frederik Willem van Rechteren*; in 1786 *Frederik Reinhard Borchard Rudolph van Rechteren*.

NIJENHUIS, onder het drostambt van *Diepenheim*. In 1666 behoorde het aan *Rudolph van Heuvel*, Heer van *Hevelham*, gehuwd met *Elisabeth Bentinck*; in 1726 was er van verschreven *Roelof van Heuvel* en 20 Maart 1758 *Diederick van Heuvel*.

NIJENHUIS, in de marke van *Wegterholt*, kerspel *Wijhe*. In 1623 komt voor *Robbert van Ittersum* als Drost van *Haaksbergen*, die gehuwd was met *Ida van Rechteren*; een ander *Robbert van Ittersum*, in 1705 overleden, na met *Eleonora Sophia Bentinck* getrouwd te zijn, was Heer van *Nijenhuis*. In 1748 behoorde het aan *Charles Bentinck*.

NIJERWAL, binnen de stad *Vollenhove*. In 1692 behoorde het aan *Reint de Vos van Steenwijk*, Gedeputeerde State, overleden in 1705. Zijn zoon *Joan Arend* volgde hem op

en overleed in 1714. In 1738 was er van verschreven *Joan Arend Godert de Vos van Steenwijk*, die in 1779, na met *Geertruida Agnes van Isselmuden* te zijn gehuwd, als Landdrost van Vollenhove overleed. Reeds op den 31 Maart 1770 was zijn oudste zoon *Jan Arend de Vos van Steenwijk* er van verschreven.

OLDEMEULEN, onder het regterambt *Delden*. In 1571 was er bezitter van . . *Beverveurde* en in 1636 *Jan Casper van Renesse*; in 1674 was er van verschreven *Joost Christoffel van Beverveurde*, Drost van Haaksbergen, overleden in 1701. In 1746 komt er als geadmittleerd van voor *George Jacob van Munkhausen*; 21 Maart 1774 *Johan Christoffel Willem Unico van Munkhausen*.

OLDENHOF, onder het regterambt *Kedingen*. Volgens sommigen zoude dit het oude *Agastaldaburg* zijn, vermeld in den giftbrief van Keizer HENDRIK III, 1046. In 1647 kocht *Arend Jurriaan van Haersolte* deze Havezathe, waarvan hij in het volgende jaar onder de Edelen verschreven werd. Bij zijn kinderloos overlijden in 1672 verkreeg, waarschijnlijk bij testament, zijn neef *Volker van Haersolte* dezelve, die met *Ida Elisabeth van Brien* huwde. Hij liet het bij zijn sneuvelen in 1691 aan zijn zoon *Wolter Jan van Haersolte* na, die ook Heer van Wolfshagen was. Deze was gehuwd met *Geertruid van Haersolte* en overleed als Drost van Salland in 1746.

OLDENHOF, bij de stad *Vollenhove*, heden nog in wezen. In het midden der 17de eeuw behoorde deze Havezathe in het geslacht der *Mulert's*; in 1659 aan *Gerhard Sloet*, daarna aan *Wijlich*. In 1725 werd er van geadmitteerd *Arend Gansneb, gen. Tengnagel*. In 1770 was er bezitter van *H. B. Gansneb, gen. Tengnagel*, en den 3 April 1780 werd er van verschreven *Godert Willem de Vos van Steenwijk*.

OLDHUIS, binnen de stad *Vollenhove*. Van 1598 behoorde deze Havezathe aan het geslacht *Rengers*; in 1598 was er eigenaar van *Gerhard van Warmeloo*, Landdrost van *Vollenhove*; in 1722 werd er van verschreven *Reinier Adriaan Gansneb gen. Tengnagel*, Drost van *IJsselmuiden*; in 1764 *Derk Bolde-
wijn Hiddo Gansneb gen. Tengnagel*. Deze stelde, na het wegmaken van eenige legaten, onder anderen aan de vergadering van *Tengnagel* en *Averink* in de buiten-nieuwstraat te *Kampen*, en aan de vergadering te *Brunnepe*, genaamd *Tengnagelsvergadering*, bij zijn testament van 20 Febr. 1770 tot zijn eenigen erfgenaam *Joachim Ernst Mulert tot de Leemcule*, eenigen en wettigen zoon van *Bolde-
wijn Jacob Mulert tot de Leemcule*, en toen nog minderjarig. Den 27sten Oct. 1778 komt van *Oldhuis* onder de verschrevene Edelen voor *Ludolph Everhardus Willem Sophonius Sloet*.

OLDRUTENBURG, binnen de stad *Vollenhove*, thans eene zeer schoone buitenplaats, waar

vooral de bloemisterij bezienswaardig is. In 1666 was van *Oldrutenburg* verschreven *Everhard van Echten*, in 1673 en vervolgens tot 1731 was hiervan riddermatig *Philip Gerrit van Echten*; later en tot heden is het gekomen in het geslacht van *Sloet*.

OLIDAM, bij *Goor*, werd in de tweede helft der vijftiende eeuw bezeten door *Willem van Hoewel*, die met . . . *van Thijs* getrouwd was. In 1652 behoorde het aan *Johan Unico Ripperda* van *Weldam*, eerst Landdrost van *Vollenhove*, later van *Twenthe*. Hij is gehuwd geweest met *Margaretha Elisabeth Ripperda van Wijhverd* en in 1710 kinderloos overleden. Later behoorde het aan *Unico Willem van Wassenaar*, die, na met *Dorothea Lucia van Gostlinga* gehuwd te zijn, in 1766 overleed. Het geslacht *Ripperda*, uit de Groninger Ommelanden, is reeds vroeg in deze provincie onder de Riddermatigen opgenomen. In 1619 beschuldigde *Unico Ripperda* en *Jan van Twickel* in de volle vergadering van Ridderschap en Steden elkander van echtbreuk. Dit had ten gevolge de bekende resolutie van Ridderschap en Steden, waarbij bepaald wordt, dat niemand zou toegelaten worden, die van echtbreuk en dergelijke grove feiten beticht werd.

OOSTERHOF, onder het regterambt *Kedingen*, hebbende met de zes naburige Havezathen het regt van collatie der predikantsplaats te *Rijsen*. Het heeft sedert eeuwen in het geslacht *Ittersum* behoord, een der oudste riddermatigen in deze provincie. *Roelof van Ittersum*,

burgemeester van Zwolle, stichtte in 1403 aldaar de vicarie van den H. Laurentius, van veertig heeren ponden en een half vat boter. *Joan van Ittersum*, vermaard regtsgeleerde en ook burgemeester van Zwolle, vermoedelijk een zoon van den vorigen, fundeerde in 1438 de kapel van den H. Laurentius tegen het klooster Belhem, en een weinig later nam ook het gasthuis in die stad door zijne groote weldadigheid een' aanvang. Hij stichtte mede het hof te Zwolle op de nieuwe markt, het huis te Werkeren en het tweede kasteel te Voorst; tijdens de Bisschoppen *Frederik van Blankenheim* en *Rudolph van Diepholt* was hij bisschoppelijke Raad en overleed in 1464, nalatende een' zoon, *Wolf van Ittersum*, en eene dochter, gehuwd aan *Wolf van Keppel*. De lotgevallen van deze vermeldt van Hattum, Beschrijv. van Zwolle, 2de d. 17de hoofdst. In 1440 stichtte *Seijno van Ittersum* en zijne vrouw *Stijne* de vicarie van de H. Maria Magdalena te Zwolle; in 1477 was *Helmich* proost van Zwarte Water en in 1504 *Seijno van Ittersum* proost van Belhem. In 1510 leefde *Johan van Ittersum Schenck*, en toen in Aug. 1605 Spinola Lingen veroverde, was aldaar Drost en Bevelhebber *Albert van Ittersum*, die, den 7^{den} Aug. 1605 te Deventer gekomen zijnde, met anderen gevangen genomen werd en naar 's Gravenhage gevoerd, alwaar zij door den krijgsraad veroordeeld werden. Na een jaar zittens werd aan *Albert van Ittersum*, door voorpraak van zijn broeder *Ernst*, lid der Sta-

ten generaal, zijn vaandel weder gegeven en hem de straf kwijtgescholden; de overigen ondergingen hunne volle straf. In 1666 behoorde de *Oosterhof* aan *Ernst*, in 1771 aan *Willem van Ittersum*. *Oosterhof*, dat van later opkomst is dan *Grimberg*, was thijnspligtig aan de Heerlijkheid *Almeloo*.

OOSTERVEEN, kerspel *Nieuw-Leussen*. De oorsprong van deze Havezathe is deze: *Zweer van Haersolte* kreeg, bij resolutie van Ridderschap en Steden van 7 Sept. 1640 verlof, om het regt van Havezathe van *Deese*, in de buurschap *Emmen*, kerspel *Dalfsen*, gelegen, op eene andere plaats over te brengen. Hiertoe verkoos hij *Oosterveen*, gelegen in de toenmalige buurschap *Nieuw-Leussen*, schoutambt *Dalfsen*. Bij zijne vrouw *Johanna van Doornick* verwekte hij zijnen opvolger *Rutger van Haersolte*, die het bij zijn overlijden in 1646 verkreeg. Deze verwekte bij zijne echtgenoot *Elisabeth Margareta van Pallandt* geene kinderen en overleed in 1675. Later is het regt van Havezathe weder verlegd op het erve *Hoijsers* of *Nijenhuis*, buurschap *Junne*, kerspel *Ommen*; toen behoorde het aan het geslacht van *Pallandt*. Den 23sten Maart 1771 werd er van verschreven *Adolph Carel Baron van Pallandt*. Reeds in 1667 schijnt er van verschreven geweest te zijn *Elbert Antonie van Pallandt*.

OOTMARSUM (Het Huis te), bij de stad van dien naam, welke stad, even als *Goor*, *Delden*, *Ommen* en *Hardenberg*, in 1518 ontman-

teld werd. *Ootmarsum* is reeds vroeg bekend geweest. In 1144 viel hier de slag voor tus-
schen den Utrechtschen Kerkvoogd en Graaf
Otto van Bentheim, waarbij de laatste gevan-
gen genomen en niet ontslagen werd, voor dat
hij zijn slot aan den Bisschop tot een' vrijen
ingang overliet. Het Huis behoorde voorheen
aan de Duitsche Ridders ter balie Utrecht.
Zie hier, wat er Ant. Mattheus fol. 568 van
geboekt heeft:

„ Van den Huse van Ootmarsum.

„ In t jaar ons heren ccccc ende xc so
„ was een eerbaer schiltburtich burger tot
„ oldenseel in t oversicht van Utrecht in
„ Twenthe ende hiet Liffridus en hadde groot
„ goed. Die stichte t huis tot oetmarsum en
„ ginck selve in der orden. Nae wort hy een
„ Bernadyt tot Aduwert. Die greve van Benthem
„ en meer andere Ridderschap hebben daer
„ sint meer toe gegeven en het is an de balye
„ van munster van westphalen Ende dat heeft
„ Dirck van Engehusen ende Sweder Cubbinck
„ gemaect dat het nu behoort an de balye
„ van Utrecht, die er een Commandeur stel-
„ den." Deze Commanderie werd door de
Ridders in de 15de eeuw verkocht voor der-
tigduizend guldens aan *Dirck van der Heijden*,
wiens nakomelingen, tot den grafelijken stand
verheven, er de bestendige bezitters van ble-
ven. Het klooster, op deze plaats in 1290
gesticht, heeft tot de tijden der Reformatie
gebloeid. In 1653 behoorde het aan *Johan*
Diderick van Heijden; in 1754 was er van

verschreven *Jan Sigismund van Heijden*, die als Landdrost van Twenthe in 1769 overleed. Het goed is in het begin dezer eeuw stuksge wijze verkocht en de gebouwen gesloopt.

PAASLOO, onder het schoutambt van dien naam, werd in 1664 ten verzoeken van *Antonie van Haersolte* van *Herxen*, *Egede* en *Toutenburg* tot Havezathe verheven. Bij zijne vrouw *Ernestine van den Boetselaer* verwekte hij zijn' opvolger *Rutger van Haersolte*, die ook *Toutenburg* en *Haerst* bezat. Deze was met *Geertruid van Ittersum* gehuwd en bezat *Paasloo* tot zijn overlijden; in 1703 werd hij opgevolgd door zijn' zoon *Ernst van Haersolte*. Deze kinderloos overleden zijnde, werd *Paasloo* de eigendom van zijn' broeder *Rutger Zweer van Haersolte*, welke in het huwelijk trad met *Ernestine van Haersolte* van *Herxen* en overleed in 1744. Hun zoon *Rutger van Haersolte* verkocht *Paasloo* aan *Hendrik van Isselmuden*, die met *Anna Elisabeth van Haersolte* gehuwd was. Hij overleed in 1774 en zij in 1779, waarna *Paasloo* aan hun zoon *Jan Antonie Zwier van Isselmuden* van den *Kranenberg* kwam, die, na met *Susanna Gerarda Voet van Winssum* te zijn gehuwd, in 1810 kinderloos is overleden.

PECKEDAM, onder het drostambt van Diepenheim. Den 30sten April 1668 werd hiervan geadmitteerd *Otto de Roode* van *Heeckeren*. In 1697 behoorde het aan *Johan Rabo van Keppel*, Luitenant Generaal, Gouverneur van Luxemburg, Hoofdschout van 's Hertogenbosch

en Postmeester generaal van Gelderland. Hij was gehuwd met *Cornelia Machteld van Lijnden*. In 1741 was er van verschreven *Antonie Sloet*, in 1749 *Joan Albert Sloet*, Drost van Diepenheim en Haaksbergen, en in 1771 *F. G. van Dedem*.

PLATTENBERG, in de bisschops- of achterstraat binnen de stad *Vollenhove* gelegen. Het tegenwoordige huis, dat van lateren tijd is, en zich in niets van andere heeren-huizen onderscheidt, en reeds teekenen van verval draagt, prijkt in den voorgevel met het geslachtswapen van *Sloet*. Op heden behoort het aan den Heer Baron *Willem van Ittersum tot Oosterhof*, wiens vader het reeds, als gehuwd met eene dochter des Heeren van *Plattenberg*, toebehoorde. In 1666 was er van verschreven *Reint Sloet*. In 1731 behoorde het in het geslacht van *Echten*; 22 jaren later was er bezitter van *Lodewijk Arend Sloet*, zoon van den Heer van *Lindenhorst* en de *Haere*, die in 1753 huwde met *Johanna Geertruid Juliana van Sijtsama*. In 1783 was er een *Sloet* onder de Edelen van verschreven, denkelijk de moederlijke grootvader van den tegenwoordigen bezitter.

POL (den) in het kerspel van *Yhorst*, schoutambt *Staphorst*, hoogschoutambt van *Hasselt* gelegen, voorheen de *Elsper*s geheeten. — In de 14de eeuw was deze plaats reeds bekend; vroeger behoorde dezelve aan het adellijk geslacht van *Potman*, welks stamhuis kort bij het dorp *Ruinen*, in de hooge heer-

lijkheid van dien naam in Drenthe gelegen was. Den naam van *den Pol* heeft evenwel dit landgoed van dit geslacht niet erlangd; immers is zulks uit het navolgende niet blijkbaar: Op den Landdag van Ridderschap en Steeden van 1670 verzocht de Kapitein *Gerhard van Raesfelt*, die ten vrouwe had *Geertruid van Doorninck* „ dat het regt van Havezathe „ van het goed Ten Pol, van die Heere Lui- „ tenant Kolonel *Christoffer van Voerst* aan- „ gecoft, moge worden gelegd op seecker by „ syn E gecoft goet in IJhorst, gen. die *Els- „ pers*; waarop gedelibereert ende mede ge- „ considereert, dat de verlegging van dit „ recht speciaal by Ridderschap en Steeden „ den 2 mei 1667 was toegestaan, voor en „ al eer tegen alsulcke verleggingen resolutie „ is genomen, is te dien aansien by de Hee- „ ren Ridd. naar de gehoorde consideratien „ van de Jonckeren van Sallandt, dat versoeck „ geaccordeert, mits dat niemant int recht „ van de jacht werde benadeelt, ende den „ naam van *den Pol* dit goet van der *Els pers* „ van nu voortaan sal hebben te dragen, „ t welck de Heeren van de Steeden hebben „ aangenomen ad referendum.”

In 1750 was er bezitter van *Evert Elbert Antonie van Raesfelt*, welke met *Henrica Arnoldina van Uterwijck* gehuwd was; hun zoon en opvolger *Isaac Reinier van Raesfelt van Heemse* verkocht de *Pol*, aan den, in de staatsgeschillen van Overijssel, des jaars 1776 en vervolgens, zoo bekend geworden' *Johan*

Derk van der Capellen, die er van verschreven werd en in de Ridderschap van Overijssel geadmitteerd; doch daarna, ten gevolge zijner denkbeelden wegens het regt van overstemming, afschaffing der Drostendiensten enz., bij tusschenpoozing geadmitteerd werd en hem het bijwonen der Staatsvergadering ontzegd, doch eerlang hersteld. Zijne bemoeijingen betrekkelijk de Drostendiensten, welke dien ten gevolge werden afgeschaft, deden hem de dankbaarheid van vele opgezetenen van het platte land in dit Gewest dermate ondervinden, dat men hem onder anderen eenen gouden' eerepenning, hangende aan eene ketting van hetzelfde metaal, en waarop de navolgende woorden gegrift stonden: „de nijvere landman juicht, zijn vrijheid is hersteld, Capelle zegepraalt op baatzucht en geweld" aanbood. — Uit zijn huwelijk met *Hillegonda Anna Bentinck*, erfdochter van *Anem, Werkeren* en *Wittenstein*, verwekte hij eene dochter, *Anna Elisabeth van der Capellen*, en door haar huwelijk met *Rudolph Christiaan Graaf van Rechteren van Westervoeld* (vader van den tegenwoordigen Gouverneur van Overijssel) kwam *de Pol* in dat geslacht: dezelve verkocht het in 't begin dezer eeuw stuksgewijze, voor ruim dertig duizend gulden. — Bij *den Pol* behoorde een dubbel gestoelte en begraafplaatsen in de kerk te *IJhorst*, medecollatie in het beroepen van eenen Predikant aldaar, benevens regt van aalstal, brugtol en weggeld over de rivier de Reest. — Een adellijk getimmerte schijnt er

nimmer op bestaan te hebben, dan alleen een zoogenaamde spijker.

POTHOF in de marke van *Anevelde*, kerspel *Hardenbergh*, na volle vijftig jaren raadplegens eerst bij resolutie van Ridderschap en Steden van 1712 voor eene adellijke Havezathe verklaard. — In 1722 behoorde het aan *Gerrit Jacob Blanckvoort*, die met *Maria Judith van der Merwede* gehuwd was.

RANDE, in de mark van dien naam onder de amtmannie *Colmschate*. Het was vroeger een oud kasteel, leenroerig aan de Proostdij van Deventer. Later is er eigenaar van geweest *Willem van Doetinchem*, welke er in 1570 een huis op bouwde. Hij verwekte bij *Johanna Piepenpoor* een' zoon *Willem*, die in het jaar 1624 ten Landdage compareerde, en als toen de vergadering van Ridderchap en Steden verliet, zoo als wij onder *Hagensdorp* vermeld hebben. Deze trouwde met *Johanna van Wees*; hun zoon en opvolger was *Cornelis van Doetinchem*, die *Arnolda van Oldeneel* tot vrouw had. In 1672 hielden de Vorsten van Keulen en Munster zich te Rande op; de toenmalige eigenaar van *Doetinchem*, met nog andere Overijsselsche Edelen, onder anderen *Swaafken*, schaaarden zich aan de zijde des vijands. — In 1680 werd aan deze Havezathe eerst bepaaldelijk Havezathesregt door Ridderschap en Steden toegekend. — In 1725 was er van verschreven *Christoffer Daniël van Coevorden*, en aan dit geslacht schijnt het reeds vroeger behoord

te hebben, zoo als zulks later is gebleken, dat hetzelfde er eigenaar is van gebleven.

RECHTEREN, in de mark van *Rechteren* en *Millingen*, kerspel *Dalſen*, van elders genoeg bekend. Wij vermelden alleen, dat de bezitters daarvan vroeger onder de magtigste Edelen konden gerekend worden, die, uit hunne versterkte kasteelen, bij elke gelegenheid de op- en ingezetenen grooten moedwil en overlast aandeden. Na vroegere lotsverwisselingen was het in handen van *Karel van Gelder*. In het begin van Mei 1584 gaven Koen van Steenwijks knechten, 40 man sterk, *Rechteren* aan den Spaanschen Hopman Taxis over, die het tot in Junij 1586 inhield. In 1591 werd het Slot of Kasteel, door een verdrag met den eigenaar, ten eenenmale ontmanteld. *Adolf van Rechteren*, gehuwd aan *Lucia van Reede*, wier afbeeldsels, met andere portretten, zich alnog op den huize *Rechteren* bevinden, was Heer van *Bredenhorst*, en werd in naam van Philips den tweede, in 1581 met *Rechteren* beleend. In de Roomsche tijden was bij *Rechteren* eene kapel, staande ter begeving van den Heer, welke mede de begeving had der drie daarin gevestigde vicarijen, aan onze Lieve Vrouwe, den heiligen Gregorius, Theobaldus, den heiligen Antonius en den Evangelist Johannes gewijd; het erfmarkenrigterschap van Dalmsholt is aan deze Havezathe verbonden.

RELAER, in de marke van *Linderte*, kerspel *Raalte* gelegen. In 1654 was er riddermatig

van *Joon van Echten*, in 1667 *Gerhard van Echten*. Den 3^{den} Maart 1783 werd er van geadmitteerd *Jasper Gerrit van Ittersum*.

RHAAN, in de marke van *Eelen* en *Rhaan* was een leen van *Keppel* en oudtijds een versterkt kasteel; in 1433 behoorde het aan *Frederik van Heeckeren*, genaamd van *Rechteren*, die met . . . van *Polanen* gehuwd was; hun zoon *Zeger van Rechteren*, genaamd van *Voerst*, volgde hen op. Zijne vrouw was *Anna van Bevervoerde*; hij verkocht het aan *Reinier van Coevorden*, Drost van Drenthe. — *Rhaan* werd in 1606, nevens *Schulenburg*, door den vijand ingenomen. — In 1760 was er riddermatig van *A. H. C. Graaf van Rechteren*; later is het gekomen aan *Munckhausen*, en ten laatste aan *W. R. W. van Heeckeren*, wiens eerste vrouw was *E. C. van Pappenheim*, dochter van *L. H. C. van Pappenheim* en *A. C. van Munckhausen*.

RHEMENSUISEN, in de stad *Vollenhove*, hedendaags niet meer dan eene loods of schuur. Het geslacht *Rhemen* is er sedert onheugelijke tijden van verschreven. *Ida van Rhemen*, dochter van *Lubbert van Rhemen*, huwde in 1438 met *Herman van Diepenbroeck*; de huwelijksvoorwaarden zijn nog in het oorspronkelijk aanwezig. — Een ander *Lubbert van Rhemen* wordt genoemd in den slag, welke voorviel in Junij 1580, bij den *Hardenberg*; ofschoon hij den Graaf van *Hohenloo* twaalfhonderd ruiters had toegezegd, verscheen hij er slechts met driehonderd. In 1664 was er van ver-

schreven *Steven Gerhard van Rhemen*, in 1705 *Gerrit van Rhemen Junior*. In 1735 den 17 Maart werd er van verschreven *Gerrit Jan van Rhemen*, die Scholtus was van IJsselham, Paasloo en Oldemarkt. Een ander van genoemd geslacht werd onder de Ede-len op den Landdag van 1783 geadmitteerd.

ROLLECATE, tusschen *Twee Nijenhuisen* en de stad *Vollenhove* gelegen. — *Johan van Isselmuden*, Drost van Vollenhove, die van 1604 tot 1674 leefde, bezat deze Havezathe; zijne vrouw was *Agnes van Essen*. — Omstreeks 1720 was er een andere *Johan van Isselmuden* Heer van; hij was gehuwd met *Theodora van Essen*; uit dit huwelijk verwekte hij eene dochter *Theodora Margriet* genaamd, die, door haar huwelijk met *Gijsbert Willem van Dedem*, deze Havezathe in dat geslacht overbragt. Na zijn overlijden in 1767 was er zijn zoon *Coenraad Willem van Dedem* bezitter van; hij trouwde met *Susanna Leonora de Vos van Steenwijk*. Hij overleed in 1816 en zijne vrouw eenige jaren later. Zijn zoon *Willem Jan van Dedem*, de stichter der Dedemsvaart, en daarom de hoogste ridderorde waardig, liet *Rollecate* kort na zijns vaders overlijden afbreken, en bouwde van deze afbraak het landgoed in den Rouveenschen Huls, aan hetwelk hij den naam van *Rollecate* hechtte. Reeds in vergevorderden leeftijd slijt dit zeldzaam genie zijne dagen vergeten daarhenen. Hij, die om zijne daarstelling van zulk eene uitgebreide en reeds bloeiende kolonie, de

Dedemsvaart, een beter lot waardig was, ondervond in droevige mate, dat de ondankbaarheid groot is onder de menschen. De nakomelingen zullen hem in gezegende nagedachtenis houden.

RUTENBERG, in de marke van *Ankum* en den *Vos*, kerspel *Dalfsen*, leenhoorig onder de leenkamer, het laatst toebehoord hebbende aan Vrouwe *Famars*, in leven vrouw van den Aalshorst. Het was een der oudste sloten in Zalland. In 1328 behoorde het aan den Graaf van Bentheim; deze droeg het leen daarvan over aan die van het geslacht *Rutenberg*; niet lang daarna schijnt het, even als de meeste andere sloten, te zijn afgebroken. In 1389 werd het, met voorkennis der drie hoofdsteden, door *Egbert Hake* weder opgebouwd. In 1400 behoorde het aan *Diderick van Rutenberg*, die door zijnen zoon *Reinier* werd opgevolgd; deszelfs zoon *Frederik van Rutenberg*, gehuwd aan de erfdochter van den Heer van *Zuthem*, beloofde in 1442 *Rutenberg* niet te zullen versterken. Bij zijn overlijden volgde hem zijn oudste zoon, mede *Frederik* genaamd, in het bezit. Hij was gehuwd met *Agnes van Broekhuizen* en verwekte bij haar eenen zoon en eene dochter; de zoon *Adolf* volgde hem op, deze komt voor met *Steven van Rutenberg Brandsoen*, in den reeds door ons vermelden brief van 1477. Bisschop *Frederik van Blankenheim* gaf op Sint Bonifacius avond 1418 aan *Pelgrim van Rutenberg* het Schoutambt van

de kerspelen *Blanckenham* en *Ijsselham* „mit-
 „ ten ten Borch vrede in den Hamme mit al-
 „ len horen toebehoor," mits als pandpen-
 ning gevende vijftig olde Francrijksche schil-
 den. In 1423 werd hij Drost van Vollen-
 hove; zijne dochter *Margaretha* werd kloos-
 terzuster te *Dicninge*. De zoon van *Adolf*
van Rutenberg overleed kinderloos en liet *Ru-*
tenberg na aan zijne zuster, die met *Johan*
van Twickelo van Eerde gehuwd was. Bij
 zijn overlijden in 1545 verkreeg hun zoon,
Jasper van Twickeloo, den *Rutenberg*; eene
 eeuw later komt als Heer van *Rutenberg* voor,
Jan van Brandenburg, zoon van *Allard van*
Brandenburg, Scholte van Hasselt, die om
 eene nederlaag, begaan aan Frederik Bloemert,
 der stad van Hasselt balling werd. Hij was
 gehuwd met *Raesfelt*, dochter van *Gosen van*
Raesfelt, Drost van Twenthe, die in 1580
 Heer van *Rutenberg* wordt genoemd. Hunne
 dochter huwde aan *van Echten*. In 1654 was
 er van verschreven *Reint van Echten*; uit dit
 geslacht is *Rutenberg* gekomen in dat van
Sloet. In 1745 was er Heer van *Jan Arend*
Sloet; door huwelijken is het vervolgens ge-
 komen in het geslacht van *Fridagh*; na het
 overlijden van den Heer *Lucas Geerling van*
Fridagh is de Havezathe verkocht en het
 huis gesloopt. Het tegenwoordige huis is se-
 dert een twintigtal jaren geheel nieuw opge-
 bouwd. Van het aloude uitgestorvene adellijk
 geslacht van *Rutenberg* leefde een ander *A-*
dolf van Rutenberg; hij overleed als Proost

van Sint Maria te Utrecht den 6 September. In 1475 huwde *Egbert Hake van Rutenberg* met *Lijsbeth van Aemstel van Mijnden*. Aan het geslacht van *Rutenberg* stond de hegeving van Sint Eligius altaar in de Broerenkerk te Utrecht. Tot de regten van *Rutenberg* behoort onder anderen ook het Erfmarkenregterschap der Rosengaarder marke.

Reeds in 1539 komt *Gosen van Raesfelt van Rutenberg* voor als Drost van Twenthe; het kan zijn dat hij in 1580 nog leefde en die waardigheid bekleedde: zeker is het, dat in eerstgemeld jaar een *Gosen van Raesfelt* als Drost van Twenthe leefde, en dit komt ook overeen met het volgende. In het gehucht *Beckum*, een buurschap onder de gemeente *Hengelo*, alwaar thans het boerenersf *Attena* ligt, stond, in het eerstgemeld jaar 1539, een kasteel of slot, toebehoorende en bewoond wordende door een Edelman, *Jan van Beckum* genaamd, die eene ongehuwde zuster, *Maria* genaamd, had; hij zelf was gehuwd aan eene uit het adellijk geslacht van *Wirdum*, *Ursel* geheeten; deze en hare schoonzuster *Maria* ondergingen op den 13 November 1544 den vuurdood, als beschuldigd van Doopsgezindheid. *Gosen van Raesfelt*, Drost van Twenthe, als de naaste in den bloede van den kinderloozen *Jan van Beckum*, wordt verdacht gehouden van tot den dood dier beide geloofsheldinnen het zijne te hebben toegebracht. Het treurig uiteinde van deze vrouwen is roerend bezongen door den Heer Ba-

ron Sloet tot Oldhuis, en opgenomen in een der jaargangen van dezen Almanak; ook is hetzelfde op nieuw geboekt door den eerwaarden *Blaupot ten Cate*, in zijn voortreffelijk werk, Geschiedenis der Doopsgezinden, in Groningen, Overijssel en Oost-Vriesland, 2de deel bladz. 2 en volgende.

SAASVELD, eertijds *Satersloo* genaamd, gelegen in Twenthe. Het geslacht van dien naam, voerende tot wapen eenen rooden bok op een wit veld, is een der oudste adellijke geslachten van Overijssel en Drenthe; volgens een opstel in dezen Almanak zoude hetzelfde gesticht zijn in 1014 door *Adriaan van Rhede* en *Julia van Goor*. Zeker gaat het, dat in 1145 leefde *Jacob van Satersloo*. In 1258 was *Herman van Satersloo* Drost van Drenthe; volgens Heda en Pontanus werd *Satersloo* door Bisschop Jan van Arckel in 1360 verwoest, dewijl de bezitters het omliggende land met strooperijen verwoestten en verontrustten. Hij hield hen eerst in toom, door het stichten van een blokhuis in de nabuurschap, waardoor zij genoodzaakt werden in verdrag te treden; een der voorwaarden van hetzelfde was, dat het huis geslacht moest worden, waarna ook het blokhuis afgebroken werd. Door het huwelijk van *Soldatina*, eenige erfdochter van *Geert van Saasveld* en . . . *Klenke*, met *Berend van Reede*, anno 1385, ging *Satersloo* in het geslacht van *Reede* over. Hun zoon *Hendrik van Reede*, bezat het daarna, en verwekte bij zijne vrouw, eene dochter van

Goert van Thijs, zijn' opvolger *Goert van Reede*, welke met *Jutte van Rutenberg* huwde. Uit dit huwelijk is *Adriaan van Reede*, die *Lucia*, dochter van *Johan van Goor van Heel* en *Johanna van Montfort* tot vrouwe had, geboren. Hij was het, die den 10 Julij 1591 door de Zwolschen gevangen werd: hun zoon *Goert van Reede*, die in 1516 geboren en in 1585 overleden is, was gehuwd met *Geertruida van Nijenrode*, en lieten *Saasfeld* na aan hunnen zoon, *Frederik*, die *Anne van Duras* weduwe *Enatten*, tot vrouw had verkreeg Amerongen. Hun zoon *Gerard van Reede* huwde in 1609 met *Maria van Wijte tot Herner*, en verwekte bij haar *Joachim van Reede*, die met . . . *Spies van Heinsberg* huwde. Hun zoon *Gerard Adriaan van Reede* die met . . . , *Drost* gehuwd was, is waarschijnlijk de laatste van dit geslacht geweest, die *Saasfeld* heeft bezeten; in het laatst der 17de eeuw behoorde aan het geslacht *Droste Vissering*.

SCHEER (De), ook wel de *Groote Scheere* genoemd, gelegen in de marke van *Holthene*, kerspel *Hardenbergh*, op de grens van *Drenthe*. In vorige tijden stond hier een versterkt kasteel, dat, even als *Gramsbergen*, door *Rabenhaupt* is ontmanteld geworden. *De Scheer* heeft overigens eenige vermaardheid verworven, door het alhier op den 5 Julij 1672 gesloten verdrag tusschen *Christoffel Bernhard van Galen*, Bisschop van *Munster*, welke er zijn hoofdkwartier gedurende het beleg van

Coevorden gevestigd had, en Ridderschap en Steden, de Staten van Overijssel, waarbij de laatsten aan den Bisschop van Munster, de geheele Provincie van Overijssel overdroegen. In 1591 behoorde *de Scheer* aan den Edelman *Jan van Steenwijk*, welke verdacht werd gehouden met den Spanjaard te heulen, tijdens het beleg voor Coevorden door Prins Maurits, welke ook alhier zijn hoofdkwartier was houdende. Maurits liet al het schoone geboomte om *de Scheer* en om het adellijke huis van *Jonker Herman van de Camp*, *Clooster* genaamd, en op Drentsch gebied afhakken. In 1642 behoorde het aan *Johan Godfried van Ense*, welke het nog in 1662 bezat, wordende toen bij Resolutie van den Magistraat van Campen van den 6 Februarij, vereerd met een glas in het huis *de Scheere*. Tegenwoordig behoort het aan den Heer *Sandberg*. De Heer is Unicus Collator van Dalen in Drenthe. — De Hof van Dalen was reeds in de 11de eeuw bekend, waarvan het geslacht van de Graven van Dalen den naam aangenomen heeft.

SCHERPENZEEL, alias *den Kolck* onder het Rigteramt *Kedingen*. In 1668 was hiervan riddermatig *Jan van Coevorden*.

SCHOONHETEN, in de marke van *Heten*, kerspel *Raalte*, op den 8 November 1633 als leen der Provincie aangenomen en bij resolutie van Ridderschap en Steden van den 25 April 1661 voor Havezathe erkend. In 1633 was er bezitter van *Hendrick Bentinck*, Drost

van Salland, die, bij *Elsebe van Ittersum*, *Eusebius Burchard Bentinck* verwekte; deze huwde met *Anna Coenders*, een adellijk geslacht uit de Ommelanden; doch bij zijn kinderloos overlijden verkreeg zijn broeders zoon, *Eusebius Bernard Bentinck*, *Schoonheten*; hij huwde met *Lijsbeth van Brakel* en liet het na aan zijnen zoon *Willem Bentinck*, welke met *Anna Agnes Bentinck* huwde en bij haar *Berend Hendrick Bentinck* verwekte, welke *Schoonheten* na hem bezat en in 1772 overleed. Deze verwekte bij zijne vrouw, *Bonne Elisabeth de Tertre*, *Volkier Rudolf Bentinck*, die met *Henriette Geertruid van Haersolte van IJrst* gehuwd is. Volgens *J. F. Willems*, in het *Belgisch Museum* 1841 4^e aflevering bladz. 426, behoorde aan de doorluchtige en magtige familie *Bentinck und Lerordt zu Lerordt*, wier leden stem hadden in het Duitsche Verbond voor de Fransche omwenteling, een oud versterkt kasteel of foedaalhuis meest met leemsteen en in de zon gedroogd in het dorp *Limbrecht*, hetgeen van dit kasteel zijnen naam ontleende.

A

Oude Deventer Munt.

Zilveren munt van Deventer, omstreeks het jaar 1040 geslagen, door den Duitschen Keizer HENDRIK (waarschijnlijk den derden van dien naam) die, volgens den geschiedschrijver HEDA, het muntregt en de tollën, welke hij te Deventer bezat, aan den Utrechtschen Bisschop BERNULPHUS schonk, omtrent het jaar 1040.

In de Beschrijving der Bisschoppelijke Munten en Zegelen van Utrecht, door FRANS VAN MIERIS leest men, pag. 165: „Keizer HENDRIK III gaf in het jaar 1046, nevens de stad Deventer, ook het muntrecht en den tol aan BERNULPHUS Bisschop van Utrecht." Van dezen Bisschop vindt men in opgemeld werk eene munt, te Deventer geslagen, afgebeeld op plaat III n° 4.

Ook de kundige Numismaat LELEWEL, in deszelfs werk, ten titel voerende: „Numismatique du moyen age:" pag. 192 en 216, 3^e deel, maakt gewag van de Bisschoppelijke munten van BERNULPHUS, omstreeks 1049 te Deventer geslagen.

Het blijkt dus, dat de munt (waarvan eene

naauwkeurige afteekening hier nevens gaat) te Deventer geslagen is vóór het tijdstip dat de gezegde Keizer het muntregt aan BERNULPHUS afstond, het zij dan, ingevolge HEDA, omstreeks 1040, of wel 1046, zoo als VAN MIERIS vermeldt.

Het opgemelde muntje is zeer goed geconserveerd, weegt 1 wiglje en 2 korrels en bevindt zich in de verzameling van den Kolonel DE ROUJE VAN WICHEN te Nijmegen, aan wien wij deze mededeeling te danken hebben.

Het omschrift is *Heinricus Imperato.* En in het midden eene hand, waar nevens REX.

Aan de keerzijde: DAVANTRIA.

OUD NEDERLANDSCH MUNTSTUK.

Onder eenige muntstukken, thans ter waarde van vijf en twintig Cents, en vroeger genaamd *Zesthalven*, ontving ik in het vorig jaar, het muntstuk, waarvan de afteekening hiernevens staat.

Zij vertoont de juiste grootte, zijnde de dikte van dat muntstuk gelijk aan die van eenen zoogenaamden *Zesthalf*; hetzelfde weegt een *Engels en zesentwintig azen*, of 2 wigtjes $8\frac{1}{4}$ korrel, en, het zilver zijnde van vijf penningen, zoo is het nu waardig geschat *twaalf en een halve Cent*.

Dat muntstuk is veel afgesleten en daardoor het afdruksel van de stempels, op eenige plaatsen, zeer onduidelijk; zelfs is het geschon- den door een gaatje, doorendoor geslagen van de zijde, waarop het borstbeeld staat, hebbende waarschijnlijk reeds gediend tot sieraad aan eenen horologie-ketting, gelijk zoo iets meer in gebruik was, toen ook fraaije ducatsen werden voorzien met zilveren stift en dito lus of ~, om te dienen tot knopen aan broeken van schippers of andere lieden, maar hetgeen

tegenwoordig zeer weinig meer, of, althans niet. bijna in het geheel niet meer plaats vindt.

Dat muntstuk vertoont op de eene zijde het borstbeeld van eenen geharnasten man, die om het hoofd eenen krans draagt, zijnde de Nederlandsche spruik: *Eendragt maakt magt*, het omschrift door de woorden: *Concordia res parva crescit*. Op de andere zijde staat het zinnebeeld der Vereenigde Nederlandsche provinciën, zijnde *zamen pijlen tot één bundel te zamen gestruikt*, omgeven met lofwerk of andere versiering, en daaromheen het rand-schrift: *Moneta Belgica Geld(ria) 1586*, dat is: *Nederlandsche munt Gelderland 1586*. Het valt alzoo niet te betwijfelen, of dat muntstuk is van Nederlandschen oorsprong, en ten voormelden jare in de provincie Gelderland geslagen.

Nader gedaan onderzoek heeft ook aange-toond: dat op dit muntstuk staat het borst-beeld van ROBERT DUDLEY, *Graaf van LEICESTER enz.*, als Gouverneur, Kapitein Generaal der Vereenigde Nederlandsche provinciën, die, bij ordonnantie gedagteekend binnen Haag den 4 Augustus 1586, en betreffende muntslag enz. in de Vereenigde provinciën, bepaalde onder anderen hetgeen

art. XXXVIII.

Inde aengaende de silvere munte, sal ge-
geven worden eenen silveren penningh, ge-

„ naemt Nederlantsche Reael (1). van seven
 „ stucken ende negen vier en t sestigste dee
 „ len van een stuk in de snede in t Troysche
 „ marck. houdende in alloye tien penningen
 „ fyn silvers. ter remedie van een Engelsche
 „ in ghewichte ende een greyn in alloye op t
 „ marck werks sonder meer. die cours ende
 „ ganck sal hebben tot ii gul x stuy.

art. XXXIX.

„ Item, sullen werden gemunt halve. vyfde
 „ deelen en thiende deelen derzelver Reael van
 „ ghelycken alloye ende van snede na advenant.
 „ Item, twintichste deelen derselver in harde
 „ materie, mitsgaders die vyftichste deelen.
 „ die genaemt sullen werden stuyvers. alle
 „ corresponderende in rechter weerde op ten
 „ voorsz. heelen Reael, ende sullen nae advenant
 „ van die cours ende ganck hebben te weten:
 „ de halve tot i gul v st.
 „ de vyfde deelen tot . . . x stuyv.
 „ de thiende deelen tot . . v stuyv.
 „ de twintichste deelen tot ii $\frac{1}{2}$ stuyv.
 „ de vyftichste deelen tot . i stuyv. (2)

Dit een en ander leidt tot het besluit: dat

(1) *Reael* of *Real*, een Spaansch woord (*real*), hetwelk afstamt van het latijnsche woord *regalis*, en koninklijk beteekent. Hetzelve beduidt meer dan eene soort van gouden munt: zie Algemeen Noodwendig Woordenboek der Zamenleving, op het woord *RAEL*.

(2) Zie Groot Placaatboek Deel I pag. 2637.

tegenwoordig zeer weinig meer, of, althans hier, bijna in het geheel niet meer plaats vindt.

Dat muntstuk vertoont op de eene zijde het borstbeeld van eenen gebarnasten man, die om het hoofd eenen krans draagt, zijnde de Nederlandsche spreuk: *Eendragt maakt magt*, het omschrift door de woorden: *Concordia res parvæ crescunt*. Op de andere zijde staat het zinnebeeld der Veréénigde Nederlandsche provinciën, zijnde *zeven pijlen tot één bundel te zamen gestrikt*, omgeven met lofwerk of andere versiering, en daaromheen het rand-schrift: *Moneta Belgica. Gel(ria) 1586*, dat is: *Nederlandsche munt. Gelderland 1586*. Het valt alzoo niet te betwijfelen, of dat muntstuk is van Nederlandschen oorsprong, en ten voormelden jare in de provincie *Gelderland* geslagen.

Nader gedaan onderzoek heeft ook aange-toond: dat op dit muntstuk staat het borst-beeld van ROBBERT DUDLEY, *Graaf van LEICESTER enz.*, als Gouverneur, Kapitein Generaal der Veréénigde Nederlandsche provinciën, en die, bij ordonnantie gedagteekend binnen *den Haag* den 4 Augustus 1586, en betreffende de munt, muntslag enz. in de Veréénigde Nederlanden, bepaalde onder anderen hetgeen volgt:

art. XXXVIII.

„ Ende aengaende de silvere munte, sal ge.
„ slagen werden eenen silveren penningh, ge-

„ naemt Nederlantsche Reael (1), van seven
 „ stucken ende negen vier en 't sestichste dee
 „ len van een stuk in de snede in 't Troysche
 „ marck, houdende in alloye tien penningen
 „ fyn silvers, ter remedie van een Engelsche
 „ in ghewichte ende een greyn in alloye op 't
 „ marck werks sonder meer, die cours ende
 „ ganck sal hebben tot 11 gul x stuy.

art. XXXIX.

„ Item, sullen werden gemunt halve, vyfde
 „ deelen en thiende deelen derzelve Reael van
 „ ghelycken alloye ende van snede na advenant.
 „ Item, twintichste deelen derselver in harde
 „ materie, mitsgaders die vyftichste deelen,
 „ die genaemt sullen werden stuyvers, alle
 „ corresponderende in rechter weerde op ten
 „ voorsz. heelen Reael, ende sullen nae advenant
 „ van die cours ende ganck hebben te weten :

„ de halve tot 1 gul v st.
 „ de vyfde deelen tot . . x stuyv.
 „ de thiende deelen tot . v stuyv.
 „ de twintichste deelen tot 11 $\frac{1}{2}$ stuyv.
 „ de vyftichste deelen tot . 1 stuyv. (2)

Dit een en ander leidt tot het besluit: dat

(1) *Reael* of *Reaal*, een Spaansch woord (*real*), hetwelk afstamt van het latijnsche woord *regalis*, en *koninklijk* beteekent. Hetzelve beduidt meer dan eene soort van gouden munt: zie Algemeen Noodwendig Woordenboek der Zamenleving, op het woord *REAL*.

(2) Zie Groot Placaatboek Deel I pag. 2637.

het bovenbedoelde muntstuk het *twintigste deel* van den *zilveren Nederlandschen Reaal* is, en bekend onder de benaming van *stooter*; want, ook in den beeldenauer of het figuurboek, behoorende bij de publicatiën der Staten Generaal der Veréénigde Nederlanden, d.d. 21 Juli 1622 en 12 Augustus 1626 (1), komt voor de *stooter*, in de provincie *Holland* 1586 geslagen (2), in 1622 en 1626 waardig 2 st. 8 penn., en opgenomen onder de penningen toen voor payementen gehouden en verklaard.

De afbeelding van dien *Hollandschen Stooter* komt bijna volkomen overeen met de hier nevens gevoegde afteekening van den *Gelderschen Stooter*; doch geene afbeelding van eenen *Nederlandschen Stooter*, geslagen in *andere* provincien dan *Holland*, wordt aangetroffen in het voormeld figuurboek; terwijl aldaar wel voorkomt het afbeeldsel van het *rijftigste deel* (3), ja zelfs! van het *honderdste deel* (4) van den *Nederlandschen Reaal*; zijnde het eerst bedoelde de *stuiver in 1595 in Vriesland*, en het laatst bedoelde de *halve stuiver in 1595 in Overijssel* geslagen, op welke muntstukken echter een *versierd kruis* staat, in plaats van het borstbeeld van *Graaf LEICESTER*, die met

(1) Zie Groot Placaatboek Deel I pag. 2798 en 2814.

(2) — — — — — » — 2871 de derde figuur van onder.

(3) — — — — — » pag. 2873 onder aan.

(4) — — — — — » — 2874 onder aan.

schande en onder zware beschuldigingen den Nederlandsche bodem moest verlaten (1).

Uit het vorenstaande blijkt alzoo: dat de *Stooter* in vroeger tijd niet was de fictieve waarde van vier en twintig penningen, gelijk wel in later tijd, maar dat de *Stooter* daadwerkelijk is geweest een muntstuk, geslagen in meer dan ééne provincie der Veréénigde Nederlanden, ten gevolge der ordonnantie des *Graven van LEICESTER*, d.d. 4 Aug. 1586. — Doch *Stooters* of twintigste deelen van den zilveren Nederlandschen Reaal, zoo als de bij mij aanwezige *Geldersche Stooter*, en de reeds aangehaalde *Hollandsche*, zullen denkelijk niet meer geslagen zijn na het gebeurde in 1587, betreffende den *Graaf van LEICESTER*, die reeds met het einde van Slagtmaand 1586 (2) naar *Engeland* was vertrokken.

J. M. V. R.

ZWOLLE Juni 1845.

(1) Zie Algemeen Noodwendig Woordenboek der Zamenleving, op het woord *DUDLEY* (-ROBERT).

(2) — *WAGENAAR*, *Vaderlandsche Historie*, 8^e Deel, pag 187.

OIRPHED E - B O E K E N .

De zaak, welke door *oirphede*, *oirfede*, *oervede*, *orfede* enz. wordt uitgedrukt, is duidelijker, dan de afleiding van het woord. Over het algemeen kan men zeggen, dat het een verzoeningseed was, waarbij men alle vijandschap afzwoer, hetwelk bijzonder door diegenen gedaan werd, welke in de gevangenis gekomen of gestraft waren en los gelaten werden, zoo dat zij plegtig beloofden, zich over hunne gevangenis of straf niet te zullen wreken. WACHTER, in zijn *Glossarium Germanicum*, op het woord *Urfede* meent, dat het zamengesteld is uit *ur*, het bijwoord van tijd, hetzelfde als *vor*, dus *pristina inimicitia*. Van den inhoud des eeds, waarbij men verklaarde, alle *vroegere vijandschap* af te leggen, zou de eed zelf dien naam hebben verkregen. Anderen anders. NIJHOFF, *Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland*, II bl. 172, meldt het volgende.
„ Het voorzetsel *oer*, *oor*, *or*, *ur* hetzelfde
„ zijnde als ons *ver*, en, even als dit, in
„ vele zeer verschillende beteekenissen voor-
„ komende, heeft daaronder ook de kracht,
„ dat het, met sommige werkwoorden en de

„ daarvan afgeleide, verbonden, even als ons
 „ *on*, aan die woorden eene juist tegenover-
 „ gestelde beteekenis geeft van die, welke zij
 „ zonder deze verbindtenis hebben, zoo dat
 „ b. v. *verbieden*, *verachten*, *verleeren* het
 „ tegenovergestelde uitdrukken van *bieden* of
 „ *gebieden*, *achten*, *leeren*. — Blijkbaar moet
 „ men het hier op dezelfde wijs nemen en
 „ dan zal het woord *oervede*, uit *oer* en
 „ *veede*, in zijne eerste beteekenis, te kennen
 „ geven het afleggen van *veede*, van die wrok
 „ en openbare vijandschap, welke in de mid-
 „ deleeuwen, toen ieder weerbare, door al-
 „ lerlei gewelddadigheden, door moord, brand
 „ en roof, zich zelve regt meende te mogen
 „ verschaffen en zulks ook dagelijks straffe-
 „ loos geschiedde, tot gedurige kleine oorlo-
 „ gen aanleiding gaven. — Maar verder wordt
 „ het woord *oervede*, *orsede* of *urfehde* ook
 „ gebruikt, om uit te drukken de bezworen
 „ of met handslag bevestigde *belofte en waar-*
 „ *borg* van, met aflegging van alle wraak en
 „ vijandschap, den vrede te zullen bewaren,
 „ bijzonder dien eed, bij welken zij, die uit
 „ gevangenschap ontslagen werden, zich ver-
 „ bonden, wegens dezelve en het leed, dat
 „ zij daarbij mogten ondervonden hebben,
 „ geen wraak te zullen oefenen noch deswege
 „ de wapenen te zullen opvatten." enz. De
 „ namen dergenen, die zich door zulk eenen
 „ eed of belofte met eene regering verzoenden,
 „ werden in een boek geschreven, hetwelk het
 „ *Oirphedeboek* genoemd werd. Uit het Zwol-

sche geeft DUMBAR, *Anal.* II bl. 399—408 voorbeelden van het jaar 1416 op. Men zie voorts den *oïrphedebrief*, door EVERT VAN ESSEN in 1380 gegeven, in *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*, bl. 559, MATHEUS, *Anal.* I bl. 452, WINHOFF, *Landrecht van Overijssel* door DE CHALMOT bl. 303, 304, en anderen.

In het archief der stad Deventer bevinden zich nog vier wel bewaarde *Oïrphedeboeken*, gelijk ook DUMBAR, *Kerk. en Wereldl. Deventer* I bl. 56 meldt. Het oudste begint met het jaar 1372, maar bevat ook nog andere zaken, die met het doen van *oervede* in geene betrekking schijnen te staan (1). Hierin

(1) Wanneer Deventersche burgers buiten de stad gestorven waren en goederen hadden achtergelaten, werden deze goederen aan de opgekome ne erfgenamen door tusschenkomst der Regering bezorgd, onder verband van hunne bezittingen, indien nadere erfgenamen opkwamen. Zoo vindt men namen genoemd van personen, die overleden waren te *Bergen* in Noorwegen, te *Lübeck*, te *Elbing*, te *Koningsbergen*, te *Dantsig*, te *Riga*, te *Kalundborg*, te *Kopenhagen* enz., een bewijs van de uitgebreide handelbetrekkingen in dien tijd. B. v.
 » dat is te weten in den jare ons heren m. iiij en een
 » des dinxdags na lactare onse stad screef tot Stocks-
 » holme omme begheerte Ermgharden haverzacks wyf en
 » truden oerre dochter, en die selven makeden mech-
 » tich tydeman scheving tot eysschen tot hoerre behoef
 » alsulic guet alse marquart ter cluzen ermgharden wit-
 » like soene, die voer den zwenen (Zweden) bleef, achter
 » leet en die selven ermghard en trude hoer dochter, mit
 » wolter den coster die selver truden man loveden onse
 » stad tontheffene ofte daer namaninge of ansprake on-
 » ser stad af queme, en daer voer hebben sie onser

vindt men de namen dergenen, die vijanden der stad geworden waren, later meestal doorgehaald, waarschijnlijk nadat zij zich verzoend hadden, gelijk op andere bladzijden ook weder namen genoemd worden van personen, omtrent welke aangeteekend staat, dat zij zich hadden verzoend. Voorts vindt men opgeteekend eenige feiten, tegen de stad gepleegd, b. v. 1372: „ dit is te weten, dat willem ter „ latmer binnen onser stad lach omme beschuddes (1) wegen en verspiede eyn deel „ spex, dat die heer van vyanen hadde laten „ copen binnen onse stad en reed uyt onse „ stad en halp dat spec nemen op den ysel „ stroom, daer sine hulper to weren Herman „ van weselsbergen en Godiken van hekeren.”

In het tweede boek vindt men lange lijsten van personen, die vijanden van Bisschop FREDERIK VAN BLANKENHEIM en den Postulaat RUDOLF VAN DIEPHOLT, van het Sticht, en van de Stad Deventer geworden zijn, van hen, die zich verzoend en *oeruede* gedaan hebben, dikwijls ook hunne ontzeggbriefven of oorlogsverklaringen. Zie hier een der kortsten.
 „ Wetet alle die ghene, die wonachtich zint „ in den stichte van utrecht ende in der „ heerscap van diepenhem dat wy ioh. en

» stad gesat dat erve en hus in polstraet daer die selve
 » Ermghard nu ynne woent, up den hurinc van der
 » steghelen die ghiet van polstraet in assenstraet.

(1) *Beschudden, beschutten.* KIL.

„ boldewin van bronchorst brodere basterde
 „ uwe vyanden wesen wilt ende ontseggen u
 „ mit desen brieve en allen den ghenen die
 „ wi op u veden mogen, om zaken willen
 „ die wi te segghen hebben up heren frede-
 „ rike van blanckenheim biss. tutrecht ende
 „ op zine ondersaten, uytgeseget berende van
 „ rede, brune van hederike, brune van den
 „ lare, johanne ende gheerde van den tye
 „ broedere, johanne den roden, aernde zwe-
 „ dere en dyrike van warmele broedere, al-
 „ berte van gherner, johanne necke, pelgrim
 „ sticke, aernde sticke en andriese belleman,
 „ ende willen onse ere des wal thegen u ver-
 „ waert hebben. Ghescr. onder minen segel
 „ iohans vors. des ic boldewin vors. op dese
 „ tyt mede bruke beneden op spacium des
 „ briefs gedruck."

Maar van het jaar 1432 af wordt het *Oirphedeboek* ook een geregeld en niet afgebroken register van personen, die in de gevangenis gezeten hadden om het een of ander delict, en daaruit ontslagen werden, het zij nadat hunne onschuld was gebleken, het zij nadat zij straf ondergaan hadden. Deze delicten bepaalden zich tot rumoer maken in huizen of op straten, vechterijen, opligting, dieverijen, overspel enz. welke niet met den dood gestraft werden. Dikwijls ging er verbanning mede gepaard, en eer zij ontslagen werden, deden zij *oervede*, d. i. de plegtige belofte of eed, van hetgeen zij geleden hadden niet te zullen wreken, gelijk boven ge-

zegd is. Het formulier was ten tijde van Bisschop DAVID VAN BOURGONDIE het volgende.

„ Dat ghy nummer doen en sullen mit
 „ Ruyn (1) noch mit Raide noch mit dade
 „ heymelick noch Apenbair noch mit geenre-
 „ ley saken tegen unsen genadigen here david
 „ van bourgoen Bisscop tot utrecht, noch te-
 „ gen synen nakomelingen Bisscoppen Tutrecht,
 „ noch tegen dat gemeene Stichte van utrecht,
 „ noch tegen gene steden noch stad des ge-
 „ stichts van utrecht, en mit namen nyet te-
 „ gen die Stad van deventer, noch tegen
 „ Burgemeesteren Scepenen ende Raid der stad
 „ van deventer noch tegen burger en onder-
 „ saten der stad van deventer, soe waer die
 „ geseten syn, noch tegen oir guede, soe
 „ waer die gelegen syn, en mit namen noch
 „ tegen diegene die sye verdedingen willen.”
 Later werd er voor in de plaats gesteld: tegen
 „ Key. Ma^t, Syne Ma^t ondersaten en verwan-
 „ ten.” enz.; in 1592 alleen „ tegen die Stad.
 „ Deventer noch tegen derselver burgeren” enz.

Deze registers, welke tot het jaar 1650
 loopen, ofschoon er in de laatste jaren niet
 meer opzettelijk gemeld wordt, dat er *oeruede*
 gedaan is, maar de aantekeningen formele
 vonnissen zijn, geven een getrouw bericht van

(1) *Ruynen*, *oor-ruynen*, *roenen*, *ruenen*, bij KI-
 LIAN, *in aurem dicere*, in het oor fluisteren, gelijk bij
 MELIS STOKES

Verraders, smekers ende oerstekers
Runners ende plumostrekers.

de wijze, op welke toen de politie en de correctionele justitie werd gehandhaafd. Uit de groote menigte zullen wij slechts eenige proeven mededeelen, die evenwel nog eene vrij groote plaats innemen.

1434. Item des vridages na vincla petri reynre becker van triecht, die in der stad stock geseten hadde, omme dat he mit heggenmunten (1) omme gegaen hadde, heeft oirverde gedaen in forma meliori.

(1) *Haegh-munte, numisma reprobatum*. KIL. *slechte munt*. In dit zelfde jaar » op sante peters avent ad » vincula' werd over den muntmeester van Batenburg gerigt gehouden, door het koken in eenen ketel. *Alm.* 1840. bl. 92. Het is hier geene ongeschikte plaats, om over dit geval de aanmerking van den Hoogl. SERRURE te Gend over te nemen (*Revue de la Numismatique Belge* II p. 169, bij gelegenheid van een verslag der jaargangen van den *Oorijss. Almanak* en bijzonder der mededeeling van den Hr COST JORDENS in 1840) » Hetgeen moeilijker » te verklaren is, is, dat een muntmeester van den » Heer van Batenburg te Deventer geëxecuteerd is. Het » schijnt, dat die ongelukkige niet gevonnisd konde » worden dan door zijn eigen Heer. Was hij welligt » niet meer in zijn dienst ten tijde zijner arrestatie en » veroordeeling? Bijna alle kleine Heeren in de Neder- » landen volgden in hunne munt het modèl van die der » Hertogen, Graven en Bisschoppen, opdat zij zich met » deze konde vermengen en op die wijze eene meer » uitgestrekte circulatie hebben. Maar dikwijls was die » munt van een minder gewigt of van een lager allooï » dan die, welke tot modèl had gediend. Van daar zware » klagten en strenge ordonnantiën tegen die heerlijke » munten, welke het volk met den naam van valsche » munt bestempelde. Die der Heeren van Batenburg » was vooral in bijna al onze provinciën uitgekroten.

1440. Tomas johanssoen en alyt syn wyf hebben verwilkoirt dat sy tusschen dit en zantgange (1) naest komende geen bier tappen en sullen noch quade herberge holden tot alre tyt by xxv æ en sullen toe zantgange naest komende uyt den huyse varen dair sy nu in woenen.

1444. des saterdags nae ons heren hemelvaertsdach zibrant janssoen van campen, in vriesland geboeren toe vreneker, heeft oervede gedaen, want he ter stupe geslagen (gegees-seld) was om des willen dat in den putte open poet solde gepisset hebben.

1447. maehenken van Werneken bi cortryck in Vlanderen heeft oirvede gedaen want he in der stock geseten hadde, om des willen dat hie johan kammakers buedel myd gelde afgesneden hadde (2), want he jong was en syn

» Men zou ten gevolge hiervan kunnen vragen, of de » munter, te Deventer geëxecuteerd, werkelijk schuldig » was, of dat hij slechts volgens gebod van zijnen Heer » had gehandeld? In het laatste geval was het eene » wezenlijke oorlogsverklaring aan den Heer van Baten- » burg; maar de regeringen onzer steden waren magtig » en stout genoeg, om zoo te handelen." — Overigens bevinden zich in het stedelijk Archief nog een aantal stukken over de Munt, welke een opzettelijk onderzoek waardig zijn.

(1) *Santgange* (*Alm.* 1842 bl. 84) viel in op den 10den of 12den Oct. Zie *Werken van het Genootsch. pro excol jure patrio* 5de d. bl. 182 en 303. Men betaalde op dien dag renten, en het schijnt ook de tijd van verhuizing te zijn geweest.

(2) Men droeg het geld in eenen buidel, die aan de zijde hing, van hier *buidelsnijders*, *beurzesnijders*.

eerste daet als he segede, soe wart hem een oir afgesneden.

1448. des dinxedags nae sente laurentiusdach borgemeistere henr. van doetinghem en evert van graes hebben mette van dortht gesecht, dat men van haer ghienen koer meer neme en wil, en weert sake dat sie oer antginge in enigen saken dat tot v & toe droege, dair solde sie den stien (1) omme dregen en ruymen die stad en koemen dair nummer weder in, mer onginge sie oer, dat baven v ponden droege, dat solde staen op hoer lyff.

1449. des saturdages nae odulphi, wolter aerntsoen van utrecht heeft oervede gedaen in der bester forme want he in de stad stocke geseten hadde om dieverye, want die sake nyet groet en was so is hem genade gedaen en is ter stupen geslagen en een oir afgesneden.

1450. des dinxedachs nae sente peter en pauwelsdach apost. willem beylen heeft oirvede gedaen in forma meliori, want hie in der stad kelre geseten en die tonne gedregen hadde om des willen dat hie hem in dronkenschap onredelike en mislike gehad hadde en die kedene van enen putte voir willem hessels hus te broeken hadde.

1451. des vridags nae margriete, reynken stolle, rutgher wolf ende aernt ten eykelboem hebben oirvede gedaen in forma meliori, want

(1) Over deze straf zie men *A!m.* 1842, bl. 79.

sy in der stad stocke gezeten hebben, want sy by nachte onstuer (1) bedreven en myd kannen geworpen hebben, en hebben verwilkoert dat sy in deventer nae tien uren op die straten nyet gaen en sullen, en geen mes in deventer dragen en sullen, anders dan een cleyn broetmes, en weret sake dat sy hen meer ontgengen tot eniger tyt in vechtelick of in enigen onredeliken saken soe wolden die scepen dat yrste myd den lesten rechten an hoer lyff en si sullen hoeren kost betalen, en die scepen en willen genen kuer van hen nemen en sie hebben borgen gesat hoer oirvede te holden, etc.

1451. des dinxdags nae sente petersdach ad vincula, die Scepen en Raet hebben henric egberts soen anders geheten hans van wullen die in des scholten (2) stocke geseten had om des willen dat he buten der poirten myd enen pieke in syn hals van noetweer geschooten hadde als men segede henric ludekens soen woenende toe olst, genade gedaen, vermits konde die die Scepen gehoert hebben en omme beden willen der olderluyden des koop-

(1) *Onstuer, woestheid, balddadigheid.*

(2) *DUMBAR, Kerk. en Wereld. Deventer* I bl. 55 meent, dat de lijfzakige regtsdwang verdeeld geweest is tusschen den Magistraat en den, door den Landsheer aangestelden Schout, in dier voege, dat de eerste het vonnis streek over misdaden binnen de stad en vrijheid, de Schout over euvel daden daar buiten gepleegd. Hij had, gelijk uit vele plaatsen van dit Oirphedeboek blijkt, zijne bijzondere gevangenissen.

mans van der duytscher henssen en der schilder manne en der joncfrouwen en vrouwen die voir hem baden en die vorse. henric egberts soen heeft oirvede gedaen in der bester formen en he sal twintich jaren uyt deventer blyven.

1453. des saterdags nae sen'e marcusdach leffert Johan voetssoen van harderwyck als hie in die vengnisse gecomen was in des schulten kelre en bekande dat hie om xiiij^{den} misse laetst verleden to collen mit enen anderen gesellen geweest en dair enen man hering verkost hadde namelyk iiij tonnen, boeven dat hie noch syn geselle dair ghien hering veyll en hadde, mer drie heringen die leffert selve gecost hadde toe collen in die lingasse, die sie den coepman sien lieten en laveden hem sulcken hering to leveren en mekeden hem vroet dat die drie heringen vors. van de vier tonnen vors. wesen solden, dair op sy ontvengen van den coepman enen ghuilhelmus schilt en j guylke guld. Item soe bekande, dat hie mit den nette (1) geloepen hadde in den lande van den berge en hadde tusschen

(1) *Net-boere, net-rabaud.* KIL. *Nebulo reticulatus sive reticulo tectus ne agnoscatur.* Het waren dus gemaskerden, gelijk KILIAN op het woord *Mashe* meldt. *So'et nebulonum quoddam genus incedere densis reticulis velatum et tectum, vulgari nomine netboeven appellati, qui per maschas i. e. retis maculas sive foramina [mazen] alios videre et noscere potuerint, ipsi interim ignoti.* Van hier, naar zijn gevoelen, het woord *masker*. Wij twijfelen: zie beneden op 1467.

essen en verden enen huysman vroet ghema-
ket dat hie hem vinden wolde enen verborgen
schat, dairop hie van den huysman ontvangen
hadde enen ketel en i krallen paternoster en
voert ander gelt, dair hie omme bestellen
solde missen te lesen, wyroeck te kopen en
ander dinck des hie hem vroet makede, dat
hie dair to behoeven solde en toech mit den
gelde en guede vors. dat hie van den huys-
man gecregen hadde wech en bedroeck hem
dair alsoe mede. Voert bekande hie, dat hie
met alreleye boeverie toverie omme gegaen
hadde, als die nette boeven plegen te doene,
hyromme worden hem syn oegen uytgesteken
en heeft oervede gedaen in forma meliori.

1454. des dinxdays nae den sonnendach
quasimodo hebben herman dirckssen van ver-
sevelde en claes van Reymerzwale oervede
gedaen in forma meliori om des willen dat sy
in der stad stock geseten hebben, want sy
mit riemsteken (1) en mit dobbelstienen —
een groet deil geldes enen ygeliken afgewon-
nen hebben — Item dessen twien vorsch.
worden die oegen uitgesteken. — Item des
gelikes heeft op die selve tyt oirvede gedaen
claeus Rolofs want hie een reyse mede in or-
selschap geweest hadde en hie nam mede in

(1) Elders *gordelsteken*. hetgeen een verboden spel
schijnt geweest te zijn. Zie 1483. In een later vennis
wordt *mith dat riemken to trecken* genoemd een *un-
behoirlick spel*.

syn oervede dat hie sie leyden solde xiiij daghe.

1454. des donredags na sente gallendach willem antonyssoen en antonys syn brueder van den heydenen hebben oervede gedaen in forma meliori want sy in der stad kelre en stock geseten hebben om der kroene willen die onser liever vrouwe te bruederen genamen wart.

1455. des woensdag op sante elizabettedach hille van tuyll heeft eens den steen gedragen en is dair en haven weder in deventer gecomen en droech noch eens den steen en die burgemeester gerd van leide segede hoer toe queem sie weder in deventer soe solde men hoer richten an hoer lyff.

1455. des zaterdags nae elizabeth belye zassen heeft den stien gedragen om des willen dat sie van enen quaden gerochite was en sie bevonden waert by enen anderen man op den bedde boeven oeren echten man. — En die borgemeistere hebben har mede geseecht dat sie nummer weder in die stad van deventer koemen en sall. queme sie dair en baeven in die stad dat sal men har soe afnemen, dat dair een ander an dencken mach.

1461. op der octave van onser liever vrouwen assumptio Johan Reynerssen soen heeft verwilkoert in Borgemeisters hant henrix ten brincke en johans van laer scepenen, dat hie terstont uyt deventer trecken sall in dennemarc en sall nyet weder bynnen deventer koemen bynnen drien jaeren then sy weer saeke dat johans syn vaeder weer afflivich geworden oft

mit wille en consente syns vaders vors. en weert saeke dat hy queme weder anders bynnen deventer soe mach hem syn vader setten en holden en geven hem water en broet.

1463. des vrydags nae bonifacii herman van beylen heeft oervede gedaen in forma meliori, want hie in der stad stock geseten heeft omme des willen, dat hie geng bidden mit enen breve die op hem niet en hield, hyomme heeft hie verwillkort xiiij dage lang in der kercken te arbeiden (1) of dair men hem wyst.

1464. des sffridags nae Sunte marten translationis is iohan van duer een vleyshouwer onse borger toe uilage gelecht (2) want hie gebaedet was en geeyschet waert nae onsen

(1) In dezen tijd was men met het bouwen der grooten kerk bezig.

(2) *Wtlaeghe* bij *Kil. exilium*, *relegatio*, met de opmerking, dat het *Anglos. utlaga*, *exlex* is. Het *Deventer-Stadrecht* van 1486 bevat de volgende verordening: » weer ymant die uyt onser Stad to uytlaghe gelecht worde voir die banck, die en sal in onse Stad noch in onser Stad vryheit nyet koemen. — En wolde die dan na der tyt in die Stad weder koemen ende betaelen al syne koere of broecke, dat sal hie den Borgermeister te kennen geven laeten en soe sal hem die Borgermeister laeten koemen buyten der poerten en nemen hem by der hant, en leyden hem in die Stad; en dan sal hie voert koemen opt Raethuis en dregen die roeden barvoets ende bloetshoefdes an die banck ende betaelen aldair alle syne koere: en weer den oick ymant van onsen Borgeren ofte Inwoeners, die hem dat verwete dat hie die roeden gedraegen hadde, die solde dairomme gelden toe elker tyt vyf pont.”

stadrechte en niet voir en quam noch nymant hem werven en wolde.

1465. Dorethea wairt uyt der stad gelecht omme dat sie oere onkuysheit op den kerckhoff bedreven hadde, dair sie twee reysen op bevonden waert. En oir waert mede geseecht queme sie weder bynnen deventer so solde sie den steen dragen-

1467. Peter van Redicke heeft oervede gedaen in forma meliori omme des willen dat hie onstuer gedreven hadde in Jacob Reyners huys mit woirden, dat hie die melck betoeveren wilde en mede want hie onstuer bedreven hadde by den hilligen geeste int witte peert, dairomme dat hie in der stad stocke gesat wairt, en hie en sall op ene mile weges noch in deventer myt ghiene nette gaen.

1468. op sunte clementsdach Johan Egker die der werdeynre knecht was heeft oirvede gedaen in forma meliori omme des willen dat hie die spoellodekens by hem selven gevelschet en an die laeken geslaegen hadde dair omme hie in den stock geset is geweest en hem is genaede gedaen omme synre vrunde bede willen, in vorwerden dat hie mede in synen eet nemen sall en genaemen heeft dat hie tendes dessen acht daegen naestkoemende op thien mile weges nae nyet by deventer koemen sall (1).

(1) Om dezen tijd komen meer voorbeelden van bedrog in de lakenen voor.

1469. Henrick van de bongart heeft oirvede gedaen in forma meliori want hie in der stad stocke geset was omme des willen dat hie offer van den altaren genoemen hadde in der groeter kercken en sall en sonnendags bloetshoefdes en barvoetes gaen voir die cruen myt ij barnenden kerssen elck 1 w was-ses.

1476. Johan wichgers heeft oirvede gedaen in forma meliori omdat hye wapengerucht en onstuer bedreven heeft by nachte int achterkerspell dair voir hye in der stad kelre gezeten heeft en voirt gelooft in handen der burgemeysteren dat hye achter dessen dach nummermeer by hadewich komen en sall noch in oir geselschap noch sie diergelycken off sye sullen dair voir beyde up die kake staen.

1476. Johan van bonnen heeft oirvede gedaen in forma meliori omdat hie quade herberge by dage en nachte gehouden heeft van mannen en vrouwen personen soe dat dair wapengerucht (1) en ander onstur vaeke bedreven is en hem dat verboden is dair hie om en syn huysvrou in der stad kelre gezet is geweest, en Scepen en Raid hebben hem genaede gedaen alsoe dat hye en syn huys-

(1) *Wapengerucht* komt zeer dikwijls in het *Oirpheardboek* voor en het achterkarspel was er berucht van. VAN HASSELT, aant. op KILIAN, heeft aangemerkt, dat het eigenlijk *wopen-gerucht* is, van *wopen*, *plorare*. Anglo-Saks. is *wop* van *wepan*, *gejammer*, *hulpgeschrei*. Zie *Werken van het Gen. pro excol. jure patrio*. IV d. 1° st. bl. 192.

vrou binnen den naesten xiiij dagen uytter stoven varen soellen en geen stove meer hoelden noch oic dic stove niet heiten en soelen, mer mach andersyns wonen en tappen waer hy wil. Wert zake dat hie hem daer baven ontginge soe willen Scepen en Raid dat yrste mitten lesten zwaerlick an hem berichten.

1478. Lambert Roesing anders gehieten schipper in der wanderinge, een wynboeve heeft oirvede gedaen in forma meliori om des wille dat hy geerts ter brugge schotelen van de steern nam en bracht die tot des boedels [scherprigters] huys en verdobbelde die, dair omme hie in der stad stock geset waert en heeft die tonne gedraegen.

1478. Harman Scharpingk heeft oirvede gedaen in forma meliori. Also als lambert Rump die hyr gerichtet waert hem beseecht hadde dat hie mede in der kercken die blocke gewentelt en genoepelt (1) hadde, dair omme dat die mede in der stad stock geset is geweest, en want sulcx in syne joget geschiet is geweest en die doctoir meister Yoest voir hem gebeden en voir hem gelaest heeft dat herman giestlick werden sall, dair to hie hem wil helpen gelyck die selve doctoir oirbaedich was synen eet dair to te doen, soe hebben hem Scepen en Rait genaede gedaen en quyt gelaeten in sulcken vorwerden dat hie giestlick werden en blyven sall.

(1) Van *nopen* Kil. *stoken*?

1482. Albert Johansz. die mulner heeft oirvede gedaen in forma meliori om des willen hy geld besneden en gescreadet (1) hadde als myt name drie stoeters daeromme hy in der stat stock geseten heeft en vermidts synre vrunde bede hebben hem die Rait goedertiern gemaket en hebben hem genade gedaen soe dat hy die grote kercke dair voir geven sall xxv^m steens.

1482. Harmen thyssoen heeft oirvede gedaen in forma meliori om des willen hy by nacht slapender tyt onstuer bedreven hadde en oick voirtyts den begynen in den stert en anders ontemeliken hadde laeten sien en voort meer ander dergeliken boverye gedaen hadde, daeromme hy in der stat stock geseten heeft daer van hem nu genade geschiet is en geloefft heeft sich zeer te beteren.

1483. des donredags nae Sinte vyncentiusdaege van Johan haegen een doetslach oneerliken geschiet is geweest om geert thyman sturmans selige gedechten, dairnae des ffrydaeges Scepen en Raet den doetslach erkent hebben voer een moert the wesen dairomme sy hebben doen spreken van oere clocken wie den vors. Johan huysede of haevede off en wech hulpe brengen en dat verswege ende en geve dat den burgemeist. nyet the kennen dat wolden sie holden en berichten gelyck als an den hantdaedighen. Dairop een geruchte ge-

(1) *Schrooden het geld. KIL. circumcidere nummos, geld snoeijen.*

weest is dat johan ter loe den vors. johan haeghen in syn huys hebben solde dairomme die burgemeisters johan gevraege hebben gehadt en hebben hem meer dan eens geseecht dat hie des nyet en verswege, dat stonde hem op syn lyf en guet. En soe dan johan ter loe dat verswegen heeft gehadt en dair en baven in syn huys bevonden is besloten in een kiste en dairomme in der stadt vengnisse geckaemen is hebben Scepen en Raet sich tot beden der vrunde gracioes gemaeket en hebben en laeten verburghen voir duysent Rynsgulden in manyre dat die burge schuldich sullen wesen tot geeischen Scepen en Raets johan ter loe weder intebrenge in die vengnisse of voir die duysent Rynsg. behacht te wesen tot gnade der Scepen en Raets. En hyrop heeft johan ter loe oirvede gedaen in forma meliori en heeft mede avergegeven nummermeer in der meente beraet te koemen.

1483. Johan kuper uth brabant geboeren van Antworpen wonende toe wesel hefft oirvede gedaen in forma meliori want hy myt tovery en die geesten gebannen had, wairom hy in der stat venckenys gesatt weert en die ogen uthgesteken worden.

1483. Bernt meygerynck van hoemborch hefft oirvede gedaen in forma meliori want hy in onsen vrien merckten myt spullen dobbelen, rymsteken en karten den koepluiden oir gelt afgewonnen hefft, dair voir hy in onser stat vencknyse gesat wert en syn oegen uthgesteken worden.

1485. Pauwell hoedemaker van dordrecht hefft oirvede gedaen in forma meliori want hie in onser stat venckenisse gekamen is geweest want hie berochticht was dat hie twee wyve getrouwet sold hebben, dair voir hie beschuldiget wert voir die banck. Dairop dat hie antworten dat hie anders geen echte wyff en hedde dan dair hie bynnen deventer mede huyssittende were en wold dair syn onschult voir doen, dairop die burgermeisters oir vraghe wolden doen en hebben hem ein anderen dach gelacht weder te komen myt den wyve dair hie bysitt, dair sie alle beide weder qwamen en kanden dat sie echte luede weren en malkanderen getrouwet hadden. Soe is gekamen een ander persoen van dordrecht en hefft getoent enen besegelden brieff myt des pastoirs segel van dordrecht besegelt inhoudend dat pauwell voirs. dieselve persoen geheiten Jacob Johans dochter aldair witlicken getrouwet en toe kercken geleit hefft, wairom hie in onser stat vencknyse gesat wert en dat geschiet wesende wert die ander persoen voirvluchtich en seide sie hadden dat gesacht om oire vrunde en maghe wille en hie sachte in den stock desgelyx en wold dair by leven en sterven, dat allet dat hie gesacht had nergent om geschiet en were dan dat sie geern by malkanderen gebleven hedden. Soe hebben hem Scepen en Rait genade gedaen en op die voete gelaten by alsoe dat hie nuw op onsen lieven vrouwendach assumpt. sal gaen voir die processy bervoet barrebeen

bloetshoefdes hebbende in elcker hant een bernende wasskerss elcke kerss van enen pont wass en brengen die een voir dat helige Sacrament en die ander voir onser liever vrouwen in die capell en dair en teendens sall hie bynnen deventer myt synen echten wyve gaen sitten en doen als een guet man schuldich is, by alsoe weert saeck dat hie nae desen daghe mytter ander persoën bevonden worde in geselschap heymelick off apenbair dat sal men hem richten an syn hoegeste enz.

1485. Derck egbertss van dwel en Alyt syn wyff die hebn myt malkanderen gelaest dat sie soe lange als sie leven myt malkanderen sollen blyven en voirtan doen als guede echte luede schuldich synt te doen, want Alyt voirs. van oeren man derck voirs. gegaen was en myt Bernt van zwygart naeckt en bervoet by malkanderen gevonden worden en dair omme in onser stat vengenscap gebracht is geweest. Ende weert saeck dat Alyt voirs. nae dessen dage weder van oeren man liep en dair nae bekregen worde soe sall men dat olde mytten nyen berichten mytten stenen te dragen en voirt op die kaeck te setten, want oir nuw gracie is geschiet, en dit hebn Derck en Alyt voirs. verwilkoirt en samentlicken allet als voirs. is ten hiligen geswaren myt opgerichten vyngeren (1).

1491. Geert van holten van borcken hefft

(1) Wordt doorgaans gebruikt van het zweren op de reliquien der Heiligen.

oirvede gedaen om des willen want hie be-
rochticht was dat hie genaten hadd van tgene
ffenne boemss gestalten hadd. En want hem
ffenne voirs. verdroech in oeren lesten, die
levendich gegraven wert, ind hie selver nyet
en belyeden is hie van onser vengensscap ont-
slagen — *salva penitentia sibi injuncta.*

1491. Johan slechter anders gehieten braet-
ael hefft oervede gedaen want hye gevangen
is geweest en daer omme heymelike op t huys
myt roeden geslagen want hye een knuppel-
doecksken gemaket had en daer ynne gedaen
een leggepennynck en dat also geworpen ach-
ter die luyde, hen vroet makende dat hen
dat also ontvallen was en want hye dat we-
dergegeven had kreeg hye daervan somwilen
v. iij of iij butken.

1492. des wondesdags post letare hebben
oirvede gedaen in forma meliori alert herxsoen
van leyden jacob johan daemsz. van monstert
uyt zeelant om des willen dat sy beyde Reemste-
kers en butters (1) geweest synt dair omme
sy angetast en die ene in der stad stocke en
die ander in des schulten gevingenisse geset
synt geweest en nae oire bekentnisse syn hem
beyden die oegen uitgesteken.

Op den selven dach en tyt heeft oirvede
gedaen in forma meliori henrick ghysen van
vullenhoe om des willen want hie oick myt

(1) *Butters, roovers. Bullen of buten, rooven, van hier buit.*

butterye ommegegaen en van bedrechnisse sich uytgegeven heeft gehad voir een ryck koepman, dair omme hie in der stad stocke gekoemen is geweest en nae synre bekentnisse wairt hie ter stupe geslaegen en hem in syn kenebacke een brant geset.

1493. Evert van mermueden hefft orvede gedaen in forma meliori want hie in onser vengenscap gekomen is om des willen want hie myt voll bueveryen en dieveryen berochticht was des hie sick onricht hefft uthgesacht enen gulden den hie ontfangen had om silveren gelt dair voir te haelen, den hie beholden hefft. Oick hadde hie een lichte dern genant mett mytter schram een litmate wonde gesteken dair om hie voir die banck gebadet was en nyet voir en quam wert hie toe wt-laghen, en want hie synen koir nyet betalen en konde is hem nae onser stat recht een mess doir syn hant geslagen en hem is bevoelen dat hie bynnen onser stat vryheit nyet meer komen en sall.

1496. Wycher ter moellen Apoteyker heft oirvede gedaen in forma, want hie in onss stadt vengnisse gekomen was dairomme want in synen huese bevonden wert fenyn in stockvisch gemenget en in eener kanne, dair die fama van genck, dat hie dat synre huisvrouw disponyrt solde hebben. En want sie dan geclaget hadde ys hie mit synre husvrouw in die vengenscap gestalt en synt scherplicken mit pyne geexaminyrt en hebben sich des beyde ontricht, dair omme sie na alsulcke

examinacy qwynt gelaten synt en haer ys beyde van de burgemeesters in der tyt geboden uth bevel des gemeenen rades dat sie mit malkanderen to hues solden gaen en leven als gueden echten lueden to behoirt, en oft van hen ennich dair inne gebreck gevonden worde die solde dairomme der stadt beroeft wesen sonder middel, en solden oick die apoteyke gans to slueten sonder ennige neringe dair inne t doen van speceryen ten tyden sy wederomme gracie verworven, en dyt doch alsoe dat sie int yrste wederomme thues solde brengen t ghien sie dair uth gedragen heft oft doen dragen.

1498. Arent holtkamp ys in onss stadt vengnisse gekomen dairomme want men op hem vermoden hadde, dat hie in der garde gelopen solde hebben en want voir hem sonderlinx gebeden is geweest en hie ontschuldiget wort van voelle guden luden en heren ys hie op gewoenthke oirvede loess gelaten. En Adriaen van rede en thys van Coellen hebben voir hem geloift oft in tokomenden tyden bevonden worde, dat hie manck (onder) der garde gelopen hadde, dat sie hem dan lewendich oft doet weder inbrengen sullen (1).

1505. Peter katelyne des koninx soenne

(1) Eene groote menigte lieden werden in dezen tijd gevat op dat vermoeden: diegenen, van welke het bewezen werd, ondergingen de doodstraf. Zie REVIUS p. 157. *Tegenw. Staat, Beschr. van Deventer* bl. 152. Drie dagen, des vrijdags, zaturdags en dinsdags na vincula Petri, was men bezig met het afhouden der hoofden en het zetten op raderen.

van egipten mit enen syner gesellen beide heiden sint in onser stadt vengnisse gekomen, want sie beruchticht weren enen koepman hyr bueten de lantweer geschynt te hebben, des sie hem ontricht hebben en hebben oirvede gedaen in forma.

1521. Adriaen Simonss. toe harderwyck woenachtig is in onse stadt vengnisse geweest vermytz dat hie by nachtslapender tyt enen onser burger in synen huyse dair hie toe byre sat, myt eenre kanne een lythmathe woen- de geslagen, dair hie onse stadt to koir xl gebraeken hadde, en want hie den koir niet en hadde t'verborgen hefft hie sulx myt synen lyve moeten beteren en is hem an den stuppost een mess dair voir doer syn hant geslagen en is hem die stadt verbaden.

1535. Meister Evert glandorp van munster is in onser stadt gevenckenisse behachtet geweest ut oirsaken dat hy als een vrembt onbekande man onser stadt grafften vestenissen tornen en muren vorder besichtiget hefft dan eenen vrembden man wael toestaet en dat syn naem des avondtz op onsen raithuse by den burgemeister nyet gebracht en is geweest; dwelck op ditmael gnedelick aversien is en hefft myt synen eede bevestiget, dat hie die wederdoepe en lutherie nyet toegedaen is noch anders nyet en geloefft dan een guet Christen mynssche behoirt te geloeven, en dat hy sich voortain wil holden en leven als enen gueden Christen mynssche toesteet en hefft oirvede gedaen in forma.

1535. Johan van Wynssem en Beatrix syne huysfrouw in onser stadt gefenckenisse gekomen vermytz dat sie in oirn huysse hebben laeten opholden ind gestaden die oeffninge ind schole van de wedderdoeperye en dat die al-dair stede (steeds) hen heymelicken bykumpste ind conventicula geleden ind onderhouden hebben oick dat wy seekerlicke belyunge ind toestant hebben van etlicke die selvest tho gestain hebben dat sie myt henn beyden in oren huysse wedderdoepet synnen, dan vermytz oir groot olderdom ind heth gebreck van rurynghe dat sie johann insunderheit twe maell gehadt hebben ind om . . sollicitatie ind vervolch ons gen. heren Stadtholders ind syner g. huisfr. irste bede synnen sie gebleven ongepyniget ind in oren lederen ongequesset gelaeten ind thenn laetsten by wille des gemeynen Raides ind consent der gezwaren meynthe mynen gen. heren synre g. huysfr. tho gefalle ind ther eren, versekert mytten leven by alsoe dat sie sich sollen ther stadt vyth maecken ind stellen borge tot Scepen ind Raidts claringhe voir die misdaet ind misbruyck die sie gedaen hebben (1).

(1) Een geval van Lutherie komt het eerst in 1526 voor. Omtrent de Wederdoopers zie men *Alm.* 1839 bl. 145. Eenige personen, daar genoemd, befaamd, dat zij Luyters zouden wezen en beschuldigd, dat zij anderwerf gedoopt zouden zijn, werden, daar men het laatste niet zeker had kunnen ontdekken, op verbeurte van lijf en goed uit de stad en het landschap gebannen.

1539. Cathrina van zwolle perdeelsvrouwe is in onser stadt gevenckenisse gewest vermitz henrick rotman alhier onlanx gericht dair op gestorven is dat sy mede geholpen ende handdadich gewest weer, dair aver dat henrick rotman wynolt van weseke doetgeslagen hefft desmen mitten scarpsten aan oir versucht wolde hebben, dwelck oir nu vermitz sy bevruchtet en swanger was, verlaten is, dan den schandsteen gedragen ende ter brinckpoerte mit den scharprichter uitgeleidet ende verbannet ut der stadt vrieheit en oir bevoelen by verburtenisse oirs lyffs nummermeer bynnen der stadt vrieheit te koemen en hefft dairop oirveede gedaen in forma.

1540. Henrick die gulicker tymmerman ende Grete genant die vrouwe in den kuyckepint synnen beyde in onser stadt gevenckenisse gewest, vermitz sy beide ongepiniget loss ende ledich toegestaen hebben, henrick vurs. dat hy twee echte wyven off vrouwen beyde noch in den leven wesende getrouwet hefft nemptlick Grete vurs. en sfranss van den hulsens maget derick genoempt, Grete vurs. dat sy twee echte mans beide noch in leven wesende getrouwet hefft, nemptlicken henrick die gulicker tymmerman vurs. en johan sceper

Een paar hadden, ter pijn gesteld, de wederdooping verzaakt en werden ook uit de stad gebannen. Anderen werden naderhand toegelaten op bezwering der artikelen van het Christen-geloof, daartoe geordineerd. Er zijn vele vonnissen van dien aard. Wij gaan ze voorbij.

van olst geboeren en is bekandt van hem beyden, wairomme sy beyde nae onse stadt recht dat leven verboret hadden dat hem nu om sonderlinge oirsaicken Scepen en raidt dair toe bewegende mit gracen aversien is en synnen opter kaicken gebracht, Greto mit twe en henrick mit eenen brandt op die baccken geteykent ende dairmede der stadt utgeleydet en is hem beyden bevolen, by verburtenisse oir lyves en levens dat sy bynnen der stadt deventer vrieheit nummermeer koemen sullen, dan dair ut blyven die dage ores levens.

1540. Derick van zutphen en jan van raelten synnen in onser stadt gevenckenisse geweest vermitz sy mit kleyne lymstocken dat gelt in sunte lebuins kercke ut den stocken en bussen gestaelen hadden by nachtslapender tyt dwelck hem want het oir irste dyverie is en oick vermitz oir kleyne olderdom mit gracen aversien is en synnen dairom alle beide ter stoipe geslagen en aver der bruggen geleit (1) en hem bevoelen en geboeden by verburtenisse oir lyfs en levens bynnen der stadt deventer vrieheit nae dessen dage nyet meer t komen.

1549. Alsoe Meister Laurents onser stadt scarprichter Mechtelt van Wreden in oeren

(1) Bij anderen, die uit de stad geleid werden, wordt gemeld, dat hun één of twee weggen (brooden) in de hand gegeven werden.

eigenn huys in oeren luchteren arm mith syn richtsswerdt lam gehouwen heeft en volgens eenen scipper van Campen Berendt Maelewyndt genoempt gewond en in Jenneken Bessemaickers huys nae denselven gehouwen ende in der mangelinghe den soen van Jenneken Bessemaickers omtrent twelf jaeren olt, in syns moders huys doere, syn rechterhandt stomp affgehouden, sonder enighe redene oder oirsaicke, die hy opten jonghen hebben muchte, ende terstondt daernae denselven scipper Berendt mit aller macht naegeloepen ende vervolgt, die hem in sfrans Bussemeisters huys ontwecken is, dair Mr Laurents mit gewalt ingedrongen is tegens wille van sfrans vurs. ende den selven Berendt, die sich achter de wiege verborgen hadde in denselven huys in synen rugge gehouwen over die weighe en weere dat kindt dairinne geweest (dat terstundt dair uth genomen was) solde versienlicken syn geweest, dat hy dat kindt in der weigen solde doet gehouwen hebben, wesende alle drie geweldelicke daeden, is der oirsaicken Mr Laurents ten mynderbruederen op die vryheitt gewecken, dairvan hy gehaelt ende daerna weder gebracht is worden ende ten lesten durch voirschriften van den grave van Brunckhorst, van den drosten van Zallandt en van den droist van Twenthe mith sonderen gnaden uth gratien dihmaell oversien in voirwerden naebes. In den irstenen sall Meister Laurents gheene ander geweer bynnen der Stadt Deventer hebben oft dragen dan een

broetmess. Sall oick laeven, zweren en selves verwillikoren, gelick hy oick gelaiff, gezworen ende verwillikoert heeft, dat hy van nu voirtaen gheen gewalt oft enighe gevecht-sell bynnen der stadt Deventer vryheit doen sall, by verbuertenisse syns lyves ende levens. Ende dat onse Camener alle maent enen gulden gulden van syn pretium inhalden sall tot xxiiij g. g. toe tot behoef van den jungen, den hy zyn handt afgehouden heeft als vors. en dat hy dat meisterloen betalen sall. En sall sich by zyn echte huysfr. alleen holden ende mit der weduwe van selige Meister Gerdt des scarprichters sich nyet bemengen, noch deselve in enigher manyeren bekennen, noch mit oir conversatie hebben noch omgaen, noch mith ghenen anderen vrouwen sich bemengen sall. Ende sall oick uth Deventer nyet ontwicken dan by oirlof ende consente van denn Burgem. in der tytt, welcke vors. artikelen alle Meister Laurents vors. alsoe tholden ende nae tkomen geloiff ende gezworen heeft, verwillikoirende selvest, so verre hy hyer entegens dede in enigen tokomenden tydenn, sall dat olde mit den nyen an synen lyve ende leven gestraffet werden, renuntierende ende vertien-de (1) selvest hirmit die vryheyt dess kerckhoves ende van gewyede plaetsen, die hem in thokomender tydt nyet vryen en sall, woe hi dat selvest verwillekoert heeft. (In 1550 werd

(1) *Vertyden, vertygen* KIL. *resignare, afstand doen.*

M. Laurentz op zynen vorigen dienst aangenomen, zoo dat hy een rappier zou mogen dragen, alleen om zich te verweren en niet om anderen te bevechten, blyvende de vorige artikelen in kracht.)

1554. Engele koirsen die huysfrouw van Condysken is in onser stadt gevanckenisse gewest vermitz sy in oirs nabers huys oirs nabuers winstock tot voel strengen affgesneden hefft, is dairom gesat op die kaicke en hefft den affgesneden winstock in forma van enen kranss om den halss gedragen, en is oir die vrede gebaden mit oir nabuer Jenneken bessemaickers, dat sy sich noch mit woerden noch mit wercken an die selve nyet ontgaen en sall by die pene, die dair op staet, enz.

1562. Jacob de Rosa van Cortryck in unser stadt haften gewest vermidtz hy mit eenen eerden pott und andere loese und untemelicke curen und boesslingen (1) alhier binnen Deventer ettlicke so vrouws und manspersoenen jonck und olt, sonder discretie, den hy persuadiert betoevert tsyne, understanden van der toeverie 't genesen, ontvangende daervoer eine mercklicke summa geldes, niet tegenstaende dat hy umb dergelycke stucken uthen lande van Breda und stadt und herlicheyte van Vlissingen verwesen is gewest nummer weer daerinne t komen by verboertenisse van syn lyff. dwelck alle

(1) *Beuzelingen d. i. ijdele dingen. Beuseler Kl. Nugigerulus et Impostor.*

saecken synnen van quaele exempelen diene-
de tot allen bygeloeve und uneinicheit in de
stadt. Und is derhalve uther stad und vry-
heytt van Deventer gebannen by schynender
sunne dairuth tvertrecken und niet wedder
daerinne tkommen by verboertenisse van syn
lyff. Edoch is hy irst op ein schavott opten
poet by den stueppost gestelt geworden tot
ein anschouw van allen menschen und hem
aldaer opentlicken syne stucken alle in schriff-
ten vervatet voergelesen und hefft daernae in
forma oervede gedaen.

1567. Cornelis Janss van Bueren ein olt
gryss man en Arndt Timmerman oder Wyel-
maker van Sutphen synnen beyde in unser
stadt hachten gewest, vermidtz sie bevonden
van der secten der wedderdoepers tho wesen,
und synnen beyde verwesen by schynender
sunne die stad und vryheytt van Deventer tho
entwycken und daer niet wedder inne tkom-
men oft anders tot eyn exempell van anderen
gestrafft tho worden. Hebben beyde orphede
gedaen dan niet by solemnelen ede, sonderen
by den woerden, so waerhafftich Godt livet.

1571. Derick brouwer Gys brouwers soen
is in onser stat hachten acht dagen tho bier
en broeth geseten ther oirsaeck dat hie syn
moeder geslagen, wesshalven hem den artyc-
kell in onser stat boeck van t Roemen der-
halven t moten reysen (1), is voirgelesen en

(1) » Welk kynt dat vader of moeder stiete of sloeg

hem bevolen, syne moeder vors. op syne knyen sittende om vergiffnisse t bidden, ghe-lyck hie voirts in den samenden Raeth gedaen hefft enz.

1573. Alsoe Barbara die wickster in unse-
ren haften gewesen, vermitz dat sie mith dat
seve und anderen verscheidene wichelerye um-
megegain und allerhande quade rumoir ver-
spreyet, hebben Schepenen und Raith sie be-
gnediget und der haften verlaten und nae dat
sie apentlicken an den stuppost anderen ten
exempell gestanden uther stadt und derselver
vryheit verwesen, dair nith wedder inne tho
kommen, anders ant leven gestraift tho wor-
den.

1575. Also Gerrit Jaspars van Leuwarden
sich uthgevende voir ein medicynmeister und
met synen salven en medicamenten int apen-
bair op ten mercket voirt staende in unser
stat haften gewesen, vermitz hie in der Berch
kercken alhier, ein wit rochelen an syn lyff en
eynen stoell als ein priester omme synen halss

die en sal ghien erfgenaeme wesen, hie en reise to
Romen ende brenge des Pauwes brieve dattet hem ver-
geven is: en of ymant dairinne schuldich bevonden
word, den sal die Burgermeister seggen, dat hie by
der sonne uyt der stad trecken ende blyven sal ter tyt
hie van den Pauwes sodane brieve geworden hadde
queme hie oick dair en haven weder in die stad, soe
sal hem die Burgermeister setten ende geven hem byer
en broet op syns selves kost ter tyt hie borge gesatt
heeft, dat hie to Romen voirt trecken solde en werven
sulke brieven als vors. is."

hebbende, understanden den boesen geest uth einen krancken soldaeten uth tho bannen, dat dan eyne saeke iss, nyet hem offte synre gelycken, dan alleenige den geestlichen persoenen daer tho gequalificiert synde thobehoerende, und hi dan in derselviger kercke under anderen tot den gemeynen burgeren und ummestanden soe mans als vrouwespersoenen int apenbair aver luide gespraeken ennighe contumeliose woirden, dairmit dese stadt und gemeyne burgeren gesmehet, seggende dat hie in ghiene stadt gewesen were, dair meer ketters mennonisten und ongelovige weren dan alhier bynnen der stadt Deventer en dat dieselvighe stadt Deventer met gueden predicanten versieken, dan derer nicht weerdich were, und dan dieselve Gerrit Jaspars nu daerenbaven noch bekanth und thogestanden, dat hie baven syne echte vrouwe sich mitt verscheiden lichten vrouwen und huiren op diverschen plaetsen vacke und mennichmaell tegens dat geboth Godes vermenghet und grofflick misbruecket gehadt. Woewall nu Schepen und Raedt nae gelegentheit der saeken und dat hie sich also swerlicken vergrepen, wall befueget ant hoechste tho straeffen.

Diewyle danner hie deses alles ein groet leetweesen draget und by der scheldinge nyet en persistieret und genade begeret, hebben Schepen und Raedth hem mit barmharticheit und gnade aversieken, mit dem bescheide dat hie die scheldinge soe hie op desser stadt und burgeren und ingesetenen deser stadt int gemeyn

gedaen apentlichen wedderroepen und solckes baven die waerheit gesacht tho hebben bekennen sall, als hem hierna sall voergelesen worden.

Volget die forme syner revocatioen. „ Ick Gerrit Jaspars van Leuwarden bekenne apentlichen voer der gantzer werltdt, dat ick nyemantz bynnen der stadt Deventer en kenne, die van ennigen quaeden sectenn oder opinien synnen, oick ghiene wedderdoepers, mennonisten, ketters ofte ongelovigen bynnen der stadt Deventer en weet, und soe ik die burgeren und ingesetenen deser stadt gesmet het und gecontumeliert hebbe mit alsulcken mynen onriemelicken spreken is my van herten leeth und hebbe solches alles valslicken erdacht und gelagen, biddende om goedes willen, dat sie my solches willen van herten vergeven.” Und als Gerrit Jaspars sulches, als verhaelt, apentlich opten poet op een schavott staende uthgespraeken und wedderroepen, hebben Schepen und Raet hem nae langwiligen staen opt Raethuiss wedder doen haelen und hem die stadt und vryheit then ewigen dage verbaeden, nummermeer wedderom daerinne tkomme by die peene ant hoechste gestraift t worden, und hefft hier op ulrvehede in forma gedaen.

1609. Wyer Acken van Jemingen in unsrer stadt haften getagen ter cause hie mett syn huysfr. wibbe die landen op en daele [neder] geloepen, so dat dieselve wibbe mett geesten to besweren den luyden bedragen en groet gelt

aßgenamen hefft und die Schepen en Raidt wall veroersaket waren hem deswegen arbitralicken to straffen, dennoch inseende syne jonckheidt, hebben hem synre haßten ex gratia gerelaxiert mittz datt hie syne huysfr. vors. sovern dieselve (nu ingetagen synde) wedder loss kommende sich solde willen ondernemen sulcke und dergelycke besweringen van geesten int werck te stellen, ten eenemael sall verlaten, wie dan oick Wyer syne attmahlen (1) selver sall becostigen ende hefft dieselve orphede gedaen in forma.

Geertien die huysfr. van Wynoldt Gerrytz isencremer mett rechte genoediget om kondtschap en getuichnisse der waerheit tho geven, deponiert waer to syn, datt alss hoer man vors. seer elendich gaet, hebbende grothe pyne in eene van syn huppen, sie sulckes verscheyden luyden geclaeget und van denselven raet en hulpe begeert hefft, und datt onder anderen een wed. Lummecken genoempdt in die goltstrate wonende haer gewesen hefft tot een vrouwe Wibbe Willemsen genoembt, die huysfr. van Wyer Acken van Jemingen, so in . . . kelder solde wonnen, und alss sie efen van die vrouwe spraeken, is dieselve daer aln kommen gaen, hefft deswege sie Geertien die vrouwe angesproken und haeres mans gebreck aepenbaret, und nha dat sulckes ge-

(1) *Atmaling*, *dagvaarding*, van *admallare*. WILHOFF, *Landr. v. O.* door DE CHALNOT, bl. 414.

schien, hefft sie ter antwoirt gegeven, sie woll sie besien, offte hem oick ennige geesten volchden, twelcke Geertien gedaen en sonder meer woerden mett haer tho spreken nha huis gegaen, volgenden daeges opter straten wedder by haer gekomen vragende, watt bescheidt sie hedde, daerop sie geandtwoert, ick bewolde haer man wall helpen, und volgentz gesecht, sie solde eenmael haer een swarten kraegen offte een heembdt brengen, daarmede vinde datt u man twie geesten nhavolgen, ende so ghy het begeert will ick dieselve geesten wall besweren omme tho vernemmen watt haer begeerte is. Geertien sulckes ahn- genamen und daer by gesacht, sie wolde allen goeden raedt wall volgen, ten einde haer man geholpen muchte worden. Und als naderhandt sie Geertien wedder by haer gekomen, hefft sie onder anderen gesacht, ick hebbe die geesten beswaren und die eene is u. zal. man, diewelcke nha datt ik vraechde wat hem deerde my ten andtwoert hefft gegeven, ick hebbe in myn doetbedde den armen sess g. belaefft, averst durch swackheit hebbe ick het niet konnen seggen in myn lesten offte iemandt. bevelen, und ick hebbe van wege myn moeder Griete een halff mudde roggen in haer utherste angenamen, omme ahn den armen tho betalen, twelcke niet geschiet is. Die ander is u zal. mans moeder, die wibbe ongefraecht by haer naeme noembde, seggende sie hefft in haer doetbedde een schepell rogges en een dall. den armen be-

loefft en voer 5 stu. heyte weggen, twelcke niet vollenbracht is worden. Und hebben die beyde geesten van my begeert dat ik u seggen solde haer bidden en begeeren tho syn dat gy t selve allnoch wolden vollenbringen, wie dan Geertien verclaert alle die percelen haer geleverd tho hebben und naderhandt wibbe teggens haer gesacht, die geesten van u zal. man en syn moeder synnen seer verblyt geweest, dewyl t selve vollenbracht is und hebben my heten seggen dat ick u van oerentwege seer dancken solde und datt sie nu van oer gewalt weren gevryet en dat sie wolden voer u bidden, datt het u wall solde gaen. Verclaert van elcker geest tho besweren behalve die voerbenoemde percelen gegeven tho hebben negen car. g. Ende secht Geertien datt alss sie wibbe tosprack seggende, ick kan in dese benawde tyden, die ick so een krancken man hebbe, myn gelt, dat ick gelient hebbe, niet wall missen, wanneer het hem niet solde helpen ick wolde sodane costen niet ahnleggen; waerop wibbe mett groethe ongestumicheit en harde woerden her uthgevaeren, seggende tot haer, wanneer ghy die costen niet doen en wilt, so sall ick die geesten op u leggen dat gy opter eerden alss een hondt kruypen solt, daer mee sie en haer mans moeder Anna, die huysfr. van Jan die lepper en haer nichte Elsken Timmermans vrouwe so verschrickt synt worden, dat alle haer leden beveden en die haren to berge stonden, so dat sie meer om sulcker druwe

alss anders sodane costen uytgelecht en angewent hefft. Sunder argelist. Actum et deposuit met handtastinge etc.

Marten die huysfr. van Berendt, oppet goetd van St. Lysbete gasthuis, haeselhecke genoemdbt in Collemschate gelegen woenhafflich, tuycht en bekent, daer tho mett rechte genoe-diget synde en unsser stadt jurisdiction sich submittirende, waer to wesen, datt sie wibbe willemsen 5 of 6 weken wall gekent hefft und dat wybbe vors. in Jan Berentzens huys in Collemschate geesten beswaren hefft, ende under anderen van wegen haer suster een geest, die daer van betaelt hefft 6 car. g., twelck in syn werck gegaen hefft als volgett. Voerirst hefft wibbe in der nacht op een ronden bancke een ronden krinck mett kryt geschreven und daerinne eenige woerden die sie niet hefft verstaen kunnen und volgents grote besweringe gedaen, so datt eindtlick wibbe gesproken daer komptt die geesten effen in die doer gaen. Und als eene van des huys mans knechten sat . . . hefft wibbe gesacht Siet daer stiet die geest effen voer den knecht und volgentz gesacht teggens den geest kommt hyr int perck staen. Edoch hebben die bysteenders ghien geest kunnen sien, howall die lampe bleef staen brannen by den heert, sonder hebben wall een andere stemme hoeren spreken. Ende datt het wall geboert is, datt wibbe en die geest op eenre tydt tho gelycke hebben gespraeken. Deponirt Marten ferner, als sie eenen geest wolde be-

sweren, datt sie teggens die ommestenders gesproken, valt nu alle thogelycke op die knieen en spreekt een paternoster, gelyck sie dan selver op die knieen viel. Sonder argelist. Actum et deposit met handtastinge etc.

Also wibbe willems die dochter van zal. willem Reuvinck tydt synes levens bynnen deser stadt gewesen smidt, nu die huysfr. van Wyer acken van Jemingen in deser stadt hafften getoegen, hefft gelyt [beleden] en bekandt, so wall in als buten die pyne daer aver tott meermaelen geexaminirt synde, datt sie op verscheydene oerter en plaetzen so mannen als vrouwen, burgeren als huysluyden tot voele en verscheyden int getall in steden en ten platten lande vroet en wyss gemaekt hefft dat haerluyden die eene 2 d' ander drie, voertz min offte meer geesten, goeden en qwaden, swarten en witten, navolchden, dewelcken sie besweren en haer mangell en gebreck affvragen konde, ende dat sie in schyn van die geesten mett veranderinge haerer stemme selver andtwoerde, daer dannoch der eenvoudige luyden eygentlicke mienonge und gevoelen were dat die beswaren geesten hett andtwoert van sich selver geven, mett welcke bedriegerie sie den luyden groet gelt, den eenen min den anderen meer en voorne melick onder anderen eenen persoen vyftich g. en eyn laecken tott een hoyke afgevordert hefft, belopende sich in alles die weerdie van omtrent 108 g. Ende dan Schepen en

Raedt wall veroersaket waren, van wegen so-
 dane grothe en enorme bedriegerye, verleydin-
 ge vieler luyden tott grothe superstitie en
 wangelove, oick afschattinge van so een quan-
 titeit penn. haer wibbe anderen tott een
 exempel ahn t hoechste tho straffen, op hoe-
 pe dannoch van goeder beterschap en meer
 tott gratie als rigoer van justitie geneecht,
 condemniren Schepen en Raedt dieselve, dat
 sie opten brinck ahn der galgenpost mett
 roeden avergehaelt en gestrecken sall wor-
 den, mett bannissement uth deser stadt, der-
 selver jurisdictioen en ampte van Collemscha-
 te oer levendt lanck, ende daer sie baven
 tho meer sich daerinne wedder bevonden
 worde, willen Schepen en Raedt alsdan son-
 der genaeden ahn t leven straffen. Actum et
 pronunciatum in senatu etc. 17 Juny 1609.

M.

P L A N
TOT STICHTING EENER
PROVINTIALE SCHOOL
TE
D E V E N T E R
in 1580.

Het is bekend, dat ANNA VAN TWICKEL met haren zoon BALTHASAR BOEDEKER, in het jaar 1584, een gedeelte van hare bezittingen tot het stichten eener geleerde school vermaakte, waardoor de grond gelegd werd tot het tegenwoordige Athenæum. Het is niet bekend, dat, reeds vier jaren vroeger, van de stedelijke Regering een plan uitgegaan is tot het oprigten eener geheel provinciale school van hooger onderwijs, dat aanvankelijk met eenen goeden uitslag bekroond en evenwel niet tot stand gekomen is. De stukken daaromtrent bevinden zich in het stedelijk archief, en wij zullen er verslag van geven, als eene belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der geleerde scholen in deze stad, en van den ijver, waarmede

de Regering ten allen tijde is beziëld geweest, om den bloei der wetenschappen te bevorderen.

Na den overgang der Stad Deventer aan den Graaf VAN RENNENBERG was de Regering be-
dacht op een plan tot oprigting eener geleerde
school en wenschte tot onderhoud van dezelve
de inkomsten der goederen van het reeds vroe-
ger gesupprimeerde Berg- of St. Agnesklooster
bij Zwolle. De volgende stukken zullen nadere
ophelderingen daaromtrent geven. Het blijkt,
dat zij in het laatst van het jaar 1579 haren
Secretaris JORRIEN VOEDT naar Antwerpen ge-
zonden had, om deze belangrijke zaak voor
te bereiden en berigten in te winnen. Een
brief van denzelven aan de Regering, geda-
teerd te Antwerpen den 12^{den} Oct. 1579,
meldt het volgende: „ dat ick in erfaringe
bin gekomen dat um derselver bruet voele
vrierss danssen, want niet alleine unser Stadt-
holder, dan oick Leonini son (1), Salazar und
andere meer daer nae staen, praesentierende
ettlike voel dusenden, welcke sie by den Sta-
ten ten achteren, te laten vallen, umme die-
selve upkomsten ettlike jaren te moegen ge-
nieten ende daervan in possessie gestalt te
worden. Dennoch niettegenstaende dien allen
beduncket my in sodaner recommendatie die
sake miner commission by sommigen heren
angenamen te wesen, dat mit kleinen unkos-
ten wy wal tot unser intentie sulden kommen.

(1) Proost van Oldenzaal in dien tijd.

Und daermede sulx am beqweemsten moege gescheen und in giener frembden handen tho unehre und schade unser gemeiner Landtschap und Stede valle, moten myn heren alle wege und middelen voernemen umme unseren G. heren Stadtholder an der handt tho krigen und van syn G. eyne gude recommandation an den Raet van State offte an der Alteze ter saken dienende tho bekommen, und dat die sake nevens siner G. recommandation met gemeinen der Landtschap en Stede wille en believent mach bevordert worden. Unde so sulx muchte gescheen seho ick mouwen ant wamboyss te setten; anderss averst so sine G. daer niet byschrivet und die Ridderschap sich niet coniunct in deser saken solde willen maken, sal up miner requesten, so ick alleine in nhamer unser stad worde presentiren mines erachtens geapostilliert werden, dat sie in handen unserss Stadtholders sampt der Staten van overissell sall gestalt wesen, om, hun advyss daerup gehoert hebbende, nha bevinde daerinne gedaen te worden. Und so sulx gescheet, besorge ick genslick dat het een pannekoek sal worden und niemantz der unseren offte gemeiner Landtsaten ennich vordel daarvan worde hebben. Daermede dan ennigess fruchtbarlikes werck uthgerichtet und ick minen arbeit (den welcken ick niet besparen, dan by dage und nachte so flitig als in myn eigen sal anwenden) niet vergefflichs dan tho einer ewiger memorie und stiftunge einness godtsaligen werckess moege emploieren.

hebbe ick derenthalven miner heren diener, . . . einsdeels up syn mannichfollich anhaltent und bidden, anderdeels um van U. E. gruntliches wedderbeschreven antwordt tho bekommen affgeverdiget, biddende ganz denstlich U. E. disse noetwendige sake behertigen und bearbeiten nha gelegenheit und niet tho laten dat ein ander so een herlich gebraet, welches minen heren voergestalt und alleine durch missgunninge entfremdet kan worden, wechneme. Hieran gescheet der algemeiner Landtschap und deren nhakommelingen ein unwerderlike und unsterflike woldaet. etc." — Hier was bijgevoegd het volgende P. S. „Vermitz swaricheit und wichticheit dissien handel tho einen guden en gewunscheden ende tho brengen, hebbe ick an verscheinenen heren en deren huesfrouwen beloffenissen gedaen van geschencken, so in wyn, ettlicke silveren schalen ende gelde, einem jedenen nha siner gelegenheit, in alless ter somme van umtrent derdehalff hondert dal. Diewelcke U. E. alhier averschriven offte bestellen moegen, umme dieselve 250 dal. so ick tho miner petition mach kommen und behoerlike brieve erlanget hebbe, und anderss niet, antthotasten, verwechtende hierup U. E. W. slunigess antwordt, umme my in alless daernha tho richten, want beloffen sine effectu gelden hier niet. Datum ut in literis. *Vigilate dum occasio datur.*"

Het volgende stuk is een verzoekschrift der

stedelijke Regering aan den Aartshertog MATTHIAS.

„Vertonen zeer oetmodelick Burgemrn. Schepen en Raeth der Stadt van Deventer, welcker gestalt sie in die vurs. Stadt van Deventer voer onerdenckeliken jaren een seer gude particuliere schole gehadt en alnoch hebben, daer voele hoechgelerde en wytberoempte menner alss Rodolphus Agricola, Erasmus Rotterdamus, Hegius en her president Viglius en voele andere ontellike heren en gelerde luden (die in oeren leven en nha oeren doet vermitz hun schriffen die sie nagelaten der algemeinen christenheit voel gudes gedaen) oere fundamenta artium gelacht. Diewelcke schole nhu voer weinich jaren etwess begust hefft affthonemen, einsdeels vermitz die continuele hispanische garnisonen, so binnen die vurs. stadt gelegen en die krigen oft oorlogen so in denselven Lande gewesen, anderdeels oick vermitz die onvermoegenheit des Aerarii off corporis derselver stadt, datwelcke bynha in den grondo doer de krigen en garnisonen exhaurit iss. Ende gewisslick tho besorgen staet, so men denselven niet tidtliken voorkomt, dieselve schole geheel tho niete gaen en ten underganck geraden wordt, alles tot merkeliken nhadeel niet alleine derselver stadt, oerer burgeren en ingesetenen desselven Landes, maer oick der umbliggenden naber-provincien, die aldaer oere kinder tho den studio plegen te senden, ende nhu up groten kosten buten landes verschicken sullen moten, waer-

doer voel heroica ingenia, welcke armoets-
halven oere angevangene studia niet continui-
ren kunnen, onderbliven en underdrucket wor-
den, waer uth volgentz en vermitz mangel
van gelerden luden voele unordenungen en ir-
rungen in gude republicken erwassen en ple-
gen te onstaen.

Nhu ist dat in den Lande van overissell
vurs. een kloester gewesen genoempt Berch-
kloester in den welcke die monneken een on-
ordentlich boese regiment en leven vuerende,
die Landtschap und Steden verorsaket solden
syn gewesen daerinne te moten versehen. Dan
het hefft Aegidius de monte, een der *nien*
Bisschoppen, desselven kloesters guederen en
upkomsten den *nien* Bisdome van Deventer
geincorporirt, ende die monneken met eine
jarlix lyffpension versorget. Alss nhu gemel-
ter Aegidius de monte deser werlt overleden,
hebben Ridderschap en Steden van overissell
met voirweten van Ur Hoich. en oeres Gn. he-
ren Stadtholders den walgeboeren Graven van
Rennenborch desselven kloesters guederen (want
dat kloester doer den vurs. Bisschop seer ge-
ruinirt oick giene monneken daer inne won-
nen) angeverdet, ende doer einen ontfangen
die upkomsten laten upboeren, applicirende
die vruchten tot betalinge en vervulling der
gemeinen Landes schulden.

Daermede dan dieselve guederen en upkum-
sten (so doch niet groet syn) tho einen godt-
saligen handel alss tho restauration, onderhoud
en verbeteringe der vurs. scholen en tot gie-

nen argeren usum en gebrueck als sie tho voren angelacht sinnen geapplicirt moegen worden en in alle wegen gemeine saken privaten emolumenten en versuken behoiren geavanciert te worden, en sunst oick sunderling nimantz daerby geinteressirt, presentiren Supplianten vurs. en sinnen orboedich daer van een niwes collegium binnen de vurs. stadt van Deventer vertich oft meer guder luden kinderen so van den adell alss andere uth den Lande en Steden van Overissel tho stiften, ende die behusinge daer tho beqwaem wesende daer tho to done, umme van denselven guederen en upkomsten nha gelegenheit in studiis en kost onderhouden te worden, alles up zeckere ordonnancy, so by Supplianten vurs. en Ridderschap en Steden gemelten Landes berampt en gemaket sal worden. Ende jewal noch ennige monneken desselven kloesters in den leven wesen muchten, sal men denselven die pension, so sie biss an her genaten, volgen laten. Bidden demna Suppl. am oetmodichst U Hoich. genedichst betrachtende die mennichfoldige schade, daerinne die Stadt van Deventer (vermitz allerhande natie van garnisonen, belageringe en ruiniringe derselven) geraden, oick die verscheidene diensten by derselven in dissen empoeringen en beruerten tot oeren en der gemeinen burgeren groten ja excessiven kosten bewesen en noch dagelix bewisende sinnen, dieselve U Hoichh. tho vermeringe desselven namenss en unsterflicher ehr in desen

lande die vors. stadt daermede versehen en begifftigen en derselve genedichst placet, octroy en believent gelieven tho vergunstigen, daer tho verlenende behorlike brieven."

Verder is nog kopij voorhanden van eenen brief, gedateerd den 1 Febr. 1580, ondertee-kend door EGGERICH RIPPERDA en GOESWIJN VAN RAESFELT, Drost en van Salland en Twenthe, waarin zij het verzoek der stad Deventer bij den Aartshertog MATTHIAS ondersteunen, en wel in naam van het Landschap. Zij achten het verzoek op reden gegrond en oordeelen, dat de stad van Deventer met zulk eene inrigting behoorde voorzien te worden, op zekere ordonnantie van Ridderschap en Steden ten gemeenen nutte beraamd „*mede genedichst be-
„ trachtende, dat gemelte stadt van overdenc-
„ keliken jaren een herlike schole gehadt,
„ welcke stadt met desen turbulen und em-
„ poering in uterst verderff geraten und
„ mennichfoldige denste tho gemeiner wal-
„ fart gedaen en derenthalte en um andere
„ reden allen anderen (alss wesende eine
„ seer propice place und die gemeinheit al-
„ daer den studiis seer thogedaen) preferirt
„ behoert te worden.*” — Eindelijk schreef de Prins van Oranje, den 10^{den} Febr. 1580 te Utrecht, op verzoek der Deventer Regering, over dezelfde zaak aan den Raad van Stato. *Et d'aullant* (schrijft hij) *que je trouve ceste leur demande fondé sur raison et equité et mesmement que les Estatz d'oueryssel les*

ont recommandé pour le mesme effect je nay peu laisser, veu que cela ne peut tendre sinon qu' au bien du publicq et prosperité dicelle ville, de vous prier les vouloir avoir en bonne et favorable recommandation et tenir lui main envers son alteze, affin quils en puissent obtenir bonne et favorable depêche.

Met deze brieven ging JORIEN VOEDT, Secretaris der stad Deventer, den 23sten Febr. 1580, op reis. Zijn dagverhaal is nog aanwezig. Den 23sten overnachtte hij te *Ter Schueren* (tusschen Voorthuizen en Amersfoort) den 24sten te *Schoonhoven*, den 25sten te *Dordrecht*, den 26sten en 27sten op het schip, en kwam den 28sten te *Antwerpen* aan. Hier begaf hij zich terstond bij de Heeren ASSELIERS, LEONINUS, ST. ALDEGONDE en SILLA. Aan LEONINUS overhandigde hij de gunstige aanbeveling der Drost en de missive van den Prins van Oranje. Toen deze Heeren het oogmerk zijner komst vernomen hadden, beloofden zij hun best te zullen doen, en inzonderheid behaagde allen de voorspraak van den Prins. Des avonds deelde SILLA hem in een gemeenzaam gesprek alle mededingers (*competitores*) en zwarigheden mede, die de zaak benadeelen konden, o. a. dat de Graaf VAN RENNENBERG geschreven had, veel geld voor het koo- pen van buskruid in het beleg van Kampen en Deventer gebruikt te hebben en dat de provincie hem nog veel schuldig was; dat de prior van het Windesheimsche convent ge-

klaagd had, beroofd en door de Spanjaarden met geweld verjaagd te zijn, en dat het volgens de pacificatie van Gend hersteld moest worden; de Zwollenaars hadden aangevoerd, dat het Bergklooster bijna voor de poort hunner stad lag, dat Deventer eene goede school had en zij dus voorgetrokken moesten worden.

Den volgenden dag bezocht VOEDT den Raadsheer MEDEKERK (MEETKERKEN) en den President SASBOUT, aan wier voorspraak hij de zaak insgelijks aanbeval. Ook ELBERTUS LEONINUS sprak van groote en vele zwarigheden tegen het plan, welke de Secretaris trachtte uit den weg te ruimen. LEONINUS vroeg onder anderen „ off die landtschap van over- „ issel de Alteze oick enige pensie betaelt „ hadde; of het niet een wech were dat die „ Alteze die upkomsten eins jaers genieten „ muchte; men behoerde hem wal eine ver- „ eringe tho doen, so veer hie dit also wur- „ de consentieren, want hie alle invidie en „ indignatie op sich wurde nemen." VOEDT had daartoe wel geene commissie, maar hij wilde zijne Alteze in generale termen wel belofte doen, dat de stad Deventer, zoo ver Landschap en Steden daartoe niet te bewegen waren, zulks naar haar gering vermogen met dankbaarheid zoude beantwoorden. „ Men „ wurde (zeide LEONINUS) hem daer mede „ winnen, und so veer ennige gratuiteet tegens „ hem wurde ertonet, solde syne affectie er- „ wassen en vermeren tegens uns. Item dat „ men wat behoerde tho doen, want moege-

„lich die administration des Bischdombs Munster up hem wurde kommen und moegelijk „Vriesland mede." Eindelijk verzocht VOEDT, dat hij toch geene zwaarigheden zoude maken; mogelijk zouden anderen daarop niet denken.

Den 1sten Maart sprak de Secretaris den Heer ASSELIERS weder aan, van wien hij berigt kreeg, dat er nog niet ernstig over de zaak gehandeld was. Op de vraag, of, indien de prior en monniken van Windesheim deze goederen misten, zij dan ook hadden om van te leven? werd geantwoord: dat zij deze goederen nooit gehad hadden; dat de monniken, die er in geweest waren, met een jaarlijksch pensioen voorzien waren, hetgeen hun de stad jaarlijks levenslang zoude betalen, ingeval zij die goederen tot het voorgestelde doel verkrijgen mogt. Die van Windesheim hadden er dus geen belang bij. Het was goed, zeide ASSELIERS, dat hij dit wist. VOEDT verzocht nogmaals om zijne voorspraak, met belofte van dankbaarheid vóór zijn verreizen. — Nogmaals werd LEONINUS denzelfden dag aangesproken, die zich liet verluiden: „dat men „ungern in der saken wat solde anvangen, „vermitz het van boeser consequentie syn „wurde und andere dat selve exempel solden „willen volgen, seggende dat hie my niet tho „smekelen (vleijen), dan die waerheit und swaricheit seggen wolde so daer up vallen muchte." Eindelijk raadde hij VOEDT aan, om zelf het advies der Drost en de missive van Z. Excell. (den Prins van Oranje) aan zijne Hoog-

heid te overhandigen en voor zijn belang te spreken, opdat hij (LEONINUS) onverdacht mogt blijven, want zoo hij het rapport dede, zoude men suspicie op hem werpen en zulks den anderen partijen niet verborgen blijven. De Secretaris deed zulks terstond en gaf, na een lang verhaal van de zaak, te kennen, dat de Raad der stad Deventer, naar haar gering vermogen, niet nalaten zoude, dadelijke dankbaarheid en onderdanigen dienst te betoonen. Het antwoord van den Aartshertog was, dat hij den Raad voor het gedane aanbod dankte; hij zoude de brieven openen en met den Raad van State behandelen en ten gevalle der Stad doen wat mogelijk was. VOEDT schrijft hierna in zijn journaal: *eodem die heb ik wal gespuert, dat van wege des priors grote beloften geschiet. Een jaer upkumsten wurden ten minste an verscheidene heren springen en verdeilt worden.*

VOEDT vervoegde zich den 2^{den} Maart weder bij ASSELIERS en vernam, dat de zaak, om de afwezigheid van den Heer VAN ST. ALDEGONDE, niet behandeld was, maar dat zij den volgenden dag zoude behandeld worden. Hij beval hem dezelve nogmaals aan *et promisi illi gratitudinem*, voegt hij er bij. — Van hier begaf hij zich naar SILLA, die er wijdloopig met hem over sprak. Hij vroeg, of de stad er een huis toe had, dan of zij er een moest koopen; zeide verder, dat men gaarne alle middelen zoude voorwenden, om dissensie tusschen Landschap en Steden te vermijden;

dat, zoo het verkregen wierd, het dan wel bij provisie zou moeten geschieden, opdat aan de anderen hunne querele ter contrarie gereserveerd mogt blijven. — De stad had een huis, was het antwoord, het arme Fraterhuis, dat daartoe zou worden geschikt gemaakt; voorts, dat eene ordonnantie bij Ridderschap en Gedeputeerden der drie Steden beraamd was, waarin alreeds bij dezelve geconsenteerd was, maar toen dezelve Deputaten van de Steden hun rapport gedaan hadden, waren eenige onverstandige reclamatores geweest, welke evenwel met goede redenen zouden te bewegen zijn. Ook zou de Stad Deventer anders niet op zich laden dan onkosten, ongemak en ongunst, want het Landschap zoo wel als de drie Steden, en beide andere Steden, Kampen en Zwolle, elk zoo veel plaatsen van personen daarin hebben zouden als die van Deventer; en wanneer die van Zwolle het verkregen, konden zij de Deventerschen niet minder toelaten dan hun aangeboden werd, enz. SILLA beloofde zijn best te zullen doen, *et ego promisi illi liberalitatem!* — Op denzelfden dag meldde LEONINUS, dat de Alteze hem de brieven lagchende overhandigd had, en maakte weder zwarigheden, o. a. dat men hierin niet wel iets doen konde buiten verhoor der anderen, tot vermindering van allerhande dissensie en contradictie, die er uit zoude ontstaan. — Het was beter, dat men dacht, het leven te salveren, en dat de goederen tot algemeene zaken gebruikt wierden,

dan tot particulier verzoek. Het was beter, eerst de anderen te hooren, opdat er geene klagt konde komen, dat de dispositie zonder het hooren van partij genomen was. Men moest nog eenige dagen wachten, want mogelijk zouden de andere Steden, wetende, dat VOEDT herwaarts gekomen was, terstond daarop schrijven of misschien ook iemand zenden. Hij haalde het voorbeeld van eenen voerman aan, die naar Antwerpen wilde en iemand, die uit de stad kwam, vroeg, of hij nog wel binnen zou kunnen komen? waarop deze antwoordde: ja, zoo gij zacht aan vaart. De voerman, meenende dat men hem bespotte, haastte zich en joeg sterk aan, zoodat hij een rad brak, en werd aldus belet en moest buiten blijven. Zoo meende de Doctor ook, dat men den tijd aanzien en afwachten zoude.

Na dit gesprek ging LEONINUS naar den Raad. „Weshalven ick hem gevolget und die heren in den raeth gaende angesproken, vermaent und gebeden, die sake tho favoriseren.” LEONINUS, uit den Raad komende, berigtte den Secretaris, dat zijn Alteze in het verzoek van Deventer had geconsenteerd. Hij vroeg hem nog, waarom de derde Drost niet had geadviseerd — dat men de toestemming der gansche Ridderschap behoorde te hebben — dat de form der fundatie bepaald, bij Ridderschap en Steden bewilligd en herwaarts tot autorisatie gezonden moest worden. VOEDT antwoordde, dat zulks bij Ridderschap en Landschap in Sept. laatstl. te Zwolle op eenen

Landdag bewilligd was. LEONINUS wenschte het bewijs daarvan, voor notaris en getuigen gepasseerd, te zien. — Dit was geen gebruik, maar het werd in de Reise-boeken der Steden opgeteekend (1). VOEDT bood evenwel aan, zulks te gelegener tijd te doen blijken. — ASSELIERS zeide hem vervolgens, dat het bij provisie was toegestaan. — SILLA verhaalde hem nog dien dag, dat des priors petitie was terug gesteld — die van Zwolle hadden in het principale geconsenteerd, als namentlijk tot zulk einde, als Deventer had begeerd, dat de goederen besteed zouden worden, maar dat er alleen verschil was over de plaats. En vermits Deventer de eerste in het verzoek, de oudste in de scholen was en zulks het best had verdiend, was deze stad aan de andere voorgetrokken. In geval die van Kampen zulks mede hadden verzocht, zoude er geheel geene zwaarigheid wezen. Het meeste gewigt tot vermijding van alle verschil, dat tusschen Landschap en Steden zou kunnen ontstaan, was alleen in den vorm. VOEDT antwoordde, dat van wege het Landschap, die zulks eens overgegeven hadden, geene zwaarigheid te wachten was. Dat de verstandigen in de Steden het ook goedkeurden, en de anderen, onverstandigen, met goede redenen wel zouden kunnen overgehaald worden, want dat hun geene praejudicie geschiedde, vermits

(1) In het exemplaar, hier aanwezig, is het echter niet te vinden.

de andere Steden zoo veel voordeel aan zich behielden, als Deventer. — Den 3^{den} Maart werd de acte in den Raad van State opgesteld en den 7^{den} verkreeg VOEDT (na veel heen en weder gaan) eerst de expeditie. LEONINUS zeide hem: *sie vischen so scharp en sehen malkanderen so nouwe nha.*

Wij hebben het dagverhaal van den Secretaris niet aanmerkelijk verkort, omdat dergelijke kleine authentieke bijzonderheden dikwijls meer licht over voorvallen en karakters der Geschiedenis verspreiden, dan officiële staatsstukken. Dit eenvoudige bericht geeft aan ieder, die de omstandigheden van den tijd kent, veel stof tot denken en oordeelen. Wij onthouden ons, om ze met den vinger aan te wijzen.

VOEDT vertrok naar Overijssel met een schrijven van den Aartshertog MATTHIAS, van 4 Maart 1580, waarin hij aan de Supplianten, op intercessie van den Prins van Oranje en na advies der Drost en van Salland en Twenthe, uit hoofde van de billijkheid, hun verzoek toestaat, zoo dat de boven gedachte goederen tot het gevraagde gebruik aangewend zouden worden, en dat bij provisie, onder voorwaarde, dat vooraf zekere ordonnantie, zoo wel op het getal en nominatie van de jonge studenten uit ieder kwartier, als op de administratie der goederen en distributie van het inkomen van dien, bij gemeen consent van Ridderschap en Steden gemaakt en overgezonden zoude worden. — Een besloten brief

aan Ridders. en Steden, door VAN ASSELIERS gecontrasigneerd, van dezelfde dagteekening, nog in originali voorhanden, was van denzelfden inhoud en drukte de begeerte uit, dat Ridders. en Steden terstond tot het maken der ordonnantie zouden overgaan. VOEDT meldt, dat hij deze missive op eenen Landdag te Deventer heeft voorgelezen, ten gevolge waarvan de volgende ordonnantie gemaakt is, die ook bij *de Ridderschap en de Stad van Kampen* te Zwolle op eenen gemeenen Landdag geauctoriseerd en bewilligd is. *By der welken die gemeine Ridderschaft und Steden Deventer en Campen eine schriftlike deduction an den durchluchtig hoichgeboren fursten und herrn den Erzherzoge Matthiam Gouverneur etc., by my ingestalt, hebben doen verfertigen en mine hern van Deventer my belastet dieselve der Alteze und den prince van Uranien te presentiren ende die saken miness vermuegens ten ende to bevorderen.* De ordonnantie is van den volgenden inhoud.

Form van Stiffunge eines Collegii Studiosorum bynnen der Stadt van Deventer van die upkomsten des Berchkloisters guederen, dat genandt sall worden Transisulanorum und onderholdinge derselven.

Schepen und Raidt der stadt van Deventer hebben voirierst hier bynnen Deventer mith

adviss und believenth van gedeputirden van der Landtschap und Steden van overyssel eine bequeme gelegenheit van plaitse und huisinge, umb dat Collegium dair tho leggen, uth ver-siehn.

In welcken huise offte Collegio sullen underholden worden 60 studenten, dat gebarene Landtsathen sullen syn, echte und recht van vader und moeder gebaren, woirvan uthen Lande 30 gesellen, als uth elcken van den dryen Landen 3 schemele gesellen, und die anderen Edelluyden kinderen wesende, und uth den dryen Steden, als Deventer, Campen und Swolle, uth elcker Stadt 10 gueder burger kinderen sullen wesen, doch soe die staet van der upkomsten derselver guederen in kumpstigen tyden vermitz oirloch offte duirte niet soe voell gesellen vueden solde konnen, soe sal soe den Lande als Steden ideren pro rata an oir getal affgeslagen worden.

Die praesentationes derselver gesellen sollen geschien als van der Edelluyden kinderen und den anderen gesellen doir den dryen Landtdrosten der drier vurs. Landen, und uth den anderen beyden steden die Raith van elcker Stadt.

Die offte den gepresentirden soll ein raidt van Deventer sonder verweigeringe acceptiren.

Die vurs. Studenten sullen seess jaeren continuelicken nae den anderen in denselven Collegio die vrye kost, woeninge und lehringhe hebben.

Nae ummeganck der vurs. seess jaeren sall

die presentatie geschien van den Landdrosten und Steden vurs. Soe oick middeler tydt ein offte mehr van den studiosis afflivich wurde offte die schoele verlieten sall offte sullen in des, offte der vacirenden plaitse anderen gepresentiert werden van den het respectivelicken wye vurs. geboert, dat bynnen die drye mainden tydz dair naestfolgende, und soe veer middeler tytt giene presentatie geschege, sall een raidt van Deventer die plaitsen moegen suppliren, die dair niet langer inne blyven sullen, dan als die uthen Lande und Steden hoere gesellen in die plaitse gesandt wurden hebben.

Dat vurs. Collegium sall hebben einen Rectoren, die der geschickelicheit sall wesen, dat hie daeglichs in den Collegio eine lection lesen sall können und moeten. Dese sall syn dat hoefft des Collegii, den die Praeceptores und Studenten respectiren sullen, oick die huissholdinghe hebben sall.

Nevens den Rectoir sullen noch twee praeceptores in den Collegio stedich wonnen, alsoe dat drie lectores dair stedich sullen syn, waervan die eine in artibus, die ander in linguis und die darde in institutionibus Juris lesen sullen.

Dair oick offte wanneer jemantz van den praebendaten in den Collegio tho der geschickelicheit qweme offte uth enniger approbierenden universiteit kommende, der geleertheit were, dat hie duchtich tot ein preceptoir in dem vurs. Collegio und plaitse eines praecep-

toris vacierde, sall men denselven voir einen praeceptoren in den Collegio annemen und preferiren alle tyt voir den vrembden.

Item allen den ghenen die oire jaeren in den Collegio wurden remplirt hebben und nae ennige approbierde universiteit umb tho studiren wolden reisen und ennich subsidium dair tho begerden, sall men tott vulste der terunghen geven in den buydel eins xxv g. g.

Die Landsdrosten, beyde Burgermeisterten in der tytt der Stadt van Deventer, nevens der andere beyde Steden sollen ewige visitatores desselven Collegii wesen und einmaill jairlix die vurs. Landtdrosten und die gedeputierden der Steden in den Collegio visitatie doin und alle unordenunghen und mangels soe an den Rector, Praeceptoren offte Studenten bevonden wurden, remedieren.

Die Rector Collegii sall alle jair reckenschap doin voir den vurs. visitatoren tho der tytt, als sie die visitatie doin.

Die Rector des Collegii sall meth raidt der vurs. visitatoren angenamen und destituirt worden.

Die praeceptores averst sullen by den Rector meth adviss des Raedes van Deventer angenamen und verloeuet worden."

Volgt, met de hand van Griffier ROELINCK geschreven.

„Anno 1580 den 23 aprilis hebben gemeene Ridderschap und Steden der Lantschap van overyssell, representierende die Staeten desselven Landes eenen gemeenen Lantdach binnen

der stat Swolle gehalden. Up welcken Lantdach die Gedeputeerde der stat Campen, te weten die Erentfeste hoochgeleerde, wyse, voirsichtige Henrick de Wolffs van Westenroede unde Otto gansenebbe genant Tegnagell, der rechten doctor Burgemr. derselver stadt ingebracht und van wegen der vorg. stadt Campen verclaert hebben, dat Burgemrn Scepen und Raidt der stadt Campen ingewilliget geratificeert und believet hebben, inwilligen, ratificieren und believe mitz dessen soedaene ordinantie, forma oft stiftonge eenes Collegii Studiosorum, als by der Ridderschap mit Burgemrn Scepen und Raidt der stad Deventer gemaect und binnen deselve stadt Deventer van die upcumpsten des Berchcloisters guederen onderhouden sall worden. Aldus gedaen op ten genoemden Lantdach binnen Zwolle up dach und jaer als vorg.

Aldus gedaen op ten Lantdach in
præsentie van my Griffier van
Overyssel onderg. ROELINCK."

Deze aantekening komt ook in het *Reiseboeck* voor. Op een klad van het behandelde op dezen Landdag staat gemeld: *Nobilitas et Campenses consenserunt. Swollenses contra.* De missive aan den Aartshertog MATTHIAS ten geleide dezer ordonnantie is van den 23 April 1580 en gezonden door *die gemeine Ridderschaft und Steden der Landtschap van Overissell, Deventer und Campen.* Men schrijft

daarin o. a. *Daermede dan dieselce gueder tot sulcken effect alss daer sie jerstmaels uth permissie dess pausess en der hoegenn avericheit alss nemelick tho stiftlunghe eines seminarii Reipubl. by den nien Bischop applicirt suldenn worden, kommen, ende U. F. D. nhamē und ewich loff by derselver und gantzen posteriteit nagelaten ende vermehret und ock sonsten voele herlike ingenia, welke anders in medio cursu studiorum ob rei domesticae angustiam vergaen moeten tho vollenkomene crudition und entlich ad gubernacula Rerumpubl. geraden moegen.* Het stuk eindigt met verzoek van authorisatie en approbatie, en om aan die van Deventer behoorlijke opene brieven in forma te verleenē. Het werd geexpediēerd onder het zegel van EGGERICH RIPPERDA, Drost van Salland.

Waardoor en wanneer dit heilzaam plan verijldeld geworden is, is ons nog niet gebleken. Alleenlijk is nog voorhanden een brief van VAN ASSELIERS aan VOEDT, gedagteekend Antwerpen den 19^{den} April 1580, waarin hij meldt, den zijnen van 10^{den} dier maand, met de raming van ordonnantie tot stichting van het Collegium Studiosorum, te hebben ontvangen en deze aan LEONINUS en SILLA te hebben medegedeeld „ vinden deselve wel redelyck en nyet onbillichs inne te houden en wolden wel, dat deselve raminghe zoo *in gratiam studiosorum ac juventutis (quæ ut recte educetur et instituat plurimi interesse Reip. scimus)*

als tot vorderinghe van vors. stadt Deventer metten eersten soo geffectueert werde, datse mocht gestendich en onverbreeckelyck blyven, om tot hetwelck te komen en alle oppositie te schouwen (dye andersins daer soude moghen vallen, overmidts gelyck ghy scryft dat dye van Swolle daer tegens syn) dunckt ons (onder correctie) voer het beste, dat ghy de sake soo wilt insyen datse nyet verrast en wordde maer liever ophoudt tot dat de generale vergaderinghe van Staten hyer is, opdat sy dan mach met hunnen advyse geaccordeert en gesloten wordden, en meynen wel dat neffens hen geen swaricheyt vallen en sal, *quia res per se pia, justa et favorabilis est.* Sullen oock nyet laten de sake alsdan zoo veel in ons is te recommanderen, daer wy van noode sullen vinden. Nydtemin remitteren al tzelfde tot uwer goeder discretien, overmidts ghy op der plaetsen wesen en de sinnen en humeuren van lantsaten aldaer beter kennende dan wylieden, wel sult weten te consideren wat best geraeden is etc." — Mogelijk schuilen er nog meer stukken over deze zaak. Uit den *Tegenw. Staat van Overijssel* III^{de} d. bl. 512 zien wij, dat de goederen van het Bergklooster onder het bestuur der stad Zwolle zijn gekomen.

M.

WATERVLOED

in 1552.

't Is bekend, dat hooge watervloeden van den IJssel, doorgaans gevolgd van zware dijkbreuken, voorheen, veel minder zeldzaam waren dan in de latere tijden. Buiten de berigten, leveren de talrijke gespoelde kolken langs de rivier, en ook de teekens, bij voorbeeld aan de Zandpoort te Deventer, daarvan voldoende bewijzen. Onder anderen is de vloed van 't jaar 1552 geen der minste. De geschiedschrijver MOONEN zegt op dit jaar: „ Des nachts voor Pontiaens avont was het „ zoo groot een onweder van donder, blixem, „ hagel, regen, wint en watervloed, dat niet „ alleen elders kerken en torens door het vier „ verbrandden, maer ook hier te Deventer „ veel groote huizen nederstortten. Ook ving „ men visch in de kerke.” De waarheid ook van dit laatste, namelijk, dat het water zoo hoog in de groote kerk stond, dat het vischen aldaar doenlijk was, heb ik bevestigd gevonden in eene aanteekening van den bekenden Stads secretaris NICOLAAS VERHEIJDEN,

die blijkbaar van de gebeurtenis eenen diepen indruk had gekregen, en zo daarom voor de nakomelingschap wilde bewaren.

Hij heeft ze opgeteekend op de eerste bladzijde van een der zoogenoemde Reyseboecken, waarin destijds hoofdzakelijk de besluiten van Ridderschap en Steden geschreven werden, en ik deel ze hier mede, zoo tot bevestiging van het verhaal van MOONEN, als omdat er onderscheidene dijkbreuken in vermeld worden, die misschien tot opheldering kunnen dienen van den toenmaligen loop der dijken.

„Anno Dusent viiff hondert twee ende viiff-tich op dinxdach den twelfften January synnen Ridderschap ende Steden van Overyssell bynnen der Stad Deventer ter dachfairs geweest ende des avondtz omtrent tusschen negen ende thien uren is een greusame weder in der lucht erheven mit groten donder hagel ende blixem ende mit seer greusame onstuer weder wint ende reghen ende is die yssele aver dwers opgelopen ende seer groet geworden des men by wintertiden van soe greusame donder ende blixem lange jaeren nyet gehoirt hefft, ende is dat ysselwater so hoge geweest dat het stonde in sanct lebuyns kercke so hoge als die vrouwen bancken ondert orgel synnen, ter selver tyd is ingeschoirt dovelderdyck die a° 1556 opten herift by den xii kerspelen van Zallandi ter bede by gemeynerhandt weder toegedyckt is zonder preiudicie van yemanden dair van elck kerspel enen brief ontfangen heft ondert segel van den

grave van arenberghe stadtholder (1). Is ter selver tyt ingeschoirt die rodedyck (2) tus-
schen zwormen ende weteringen enck ter sel-
ver tyt is een wade ingeschoirt durch een
wagenspoer tot tyone tusschen den hunen
kerckhoff ende den hogen enck van tyone
dair terstondt een dwersdyck gelacht is ende
is die versuemenisse des inschorens so ge-
meyne spraick was geschiet durch des hilligen
gietz meier to tyonen ter selver tyt een wade
gewest in den kerspel van opvoirst by voss
hofstede (3) noch een grote wade gewest in
den ysseldyck to Welssen in den kerspel van
Olst ende voel andere inschoringhe by Zwolle
durch dat dovelderdyck doer was ende die
donderslach is so groet ende so greusam ge-
schiet dat die durch alle by ende omliggende
landen des avondtz gehoint is geworden ende
is so greusame weder ende tempestaet op
dach vors. des avondtz gewest bynnen Deventer
dat des nyewerlt gelick gehoint is ende
dair nae is dat water so hoge opgelopen dat

(1) Over de verplichting tot het onderhouden van den Douvelderdyk is langen tijd geschil geweest tusschen Deventer en de ingezetenen van Zalland. *Teg. St. v. Ov.* III. 262 en VAN HARTUM *Zwo'le.* II. 426. Sedert het aanleggen van den Snippelingsdyk in 't begin der zeventiende eeuw dient hij niet meer tot waterkeering en is geheel verlaten.

(2) De roode dijk loopt van even beneden Zwormer toren tot aan den Snippelingsdyk.

(3) Noch van deze noch van de vorengenoemde wade weet ik eenige aanwijzing te doen.

het op sanct antonisdach op 't hoechste was ende were dovelderdick nyet doergelopen ende terstondt die ij waden to tyone ende to welsen dair op gevolget die dat water in Veluwen ende in Zallandt verdeelden solden volnae alle ysseldycken overgelopen hebben: NICOLAUS VERHEIJDEN secretarius der stad Deventer heft dat beleeft ende gesien ende dairom dit in memorie met syn eigen hand nagelaten."

(get.) NICOLAUS VERHEIJDEN.

Naar deze opgave dus mag deze voor den hoogsten der bekende watervloeden worden gehouden. Die van 1658 intusschen was weinig minder en stond ook toen het water in de Groote Kerk. 't Was tien Rijnlandsche duimen (0.445) hooger dan in 1784, toen, zoo als bekend is, het nog even in de torendeur dier kerk gestaan heeft.

C. J.

WATERVLOED IN 1658.

Nadat het hiervoorgaande stukje over den watervloed van 1552 reeds gesteld was, heeft men vóór in een exemplaar van het Stadregt van Deventer, in 't bezit van een ingezeten dezer stad, cene aanteekening ge-

vonden, die, hoezeer de steller daarvan niet bekend is, nogtans alle blijken van waarheidsliefde draagt, en als bijdrage voor de geschiedenis der watervloeden van den IJssel belangrijk genoeg is geoordeeld, om te worden medegedeeld, zoo als zij dan ook woordelijk hier volgt.

„ Anno 1658 op den 20 Februar: zynde saturday ende alzo doenmaals de gewoonlyke tyd van den omgang der respective Heeren Straatschepenen ende Gesworene Gemeensluiden van de acht straten off quartieren der stadt Deventer, isser zoo een hoog water ende harden ijsgang geweest dat daardoor den gemelten ommevang ten merendele is verhinderd geworden, alzo dat de Heeren van deze strate niet verder als een stuk weegs in de assenstrate tot omtrent de Regenboge hebben kunnen gaan: waarom ook op maandag daaraanvolgende, namentlijk op Petri ad Cathedram niet in de grote of St Lebuini kerke, als altoos te voren, maar in de Berg kerke (niet tegenstaande 't water doen al aan 't vallen was) de keurpredicatie heeft moeten gedaan worden; waarhenen om te komen de hoog-achtbare Magistraat met de secretarien zyn gegaan van t Raadhuis door de Bisschopstraat, (alwaar een dykjen tegen over de Broerenstrate was gemaakt) ende zoo den Brink over door de Roggenstrate ende door de vooraangetogene andere weg, na 't Raadhuis, alwaar de keur gedaan zynde, de dank-

zegginge is geschied op t Choor in de grote kerke, waarhenen over balken en planken de passage is genomen, ende zulx door de deure tegen over het wynhuis; ende is in dezelve grote kerk van den 21 Febr: tot den 28 Maart beide incluis niet gepredikt geweest, maar op Palmsondag eerst wederom begonnen.

Onder verscheidene andere geledene schaden zoo buiten als binnen de stadt is door denselven waters- en ysnoodt t Verkensbolwerck (1) voor meer als de helfte afgescheurt en weggerukt. Gelyk mede de halve brugge met desselfs palen, het wachthuis en de sluis aan de Bergpoorte, ook beide de contrescarpen onder en boven dezelve brugge.

Ende is het water doorgedreven na de veenslagen, welke daardoor met sandt zyn bestelpt ende zeer bedorven.

Is mede de Klinkenbelt in den Enk voor Deventer ten meestendeel door twater weggescheurt, ende mitsdien het gansche Borgelerveldt ende ook twee erven van t Voorster-Gasthuis ende andere met sandt overstort.

Aan de Bakoven is de geheele achterste sluise met een groot stuck van de muire tusschen de gragt en de IJssel weggespoelt, nefens t contrecharp van de halve maan aldaar. De schipbrug liggende op de welle is door

(1) Bij de Bergpoort aan den zoogenoemden Hondenhoek.

ysgang zoodanig beschadigt, dat daarvan 2 schepen zyn gezonken ende twee vacken weggedreven.

De hoogte van tselve water is soodanig geweest dat men op tnieuwe merkt, Brink tot aan de Maanensteeg, den Kerkhov ende andere plaatsen in de stad met schuiten heeft kunnen varen, ende heeft het water gestaan tot in de ringen, welke zijn uitgehouwen in de leeuwenmonden aan de pilaren der kerkdeuren tegen over het Raadhuis ende alzoo drie vierde voets hooger als in den jare 1635 ende immermeer van te voren.

EENE VOLKPLANTING DER SICAMBREN IN HONGARIJE.

Dat de Sicambren, die magtige naburen der Batavieren, oudtijds het voormalige graafschap Zutphen en misschien ook een gedeelte der Veluwe, mitsgaders de streek van Westphalen en het Bergsland, die aan Nederland grenst, bewoonden, wien is zulks onbekend? Dat zij voortdurende oorlogen met de Romeinen voerden, nu eens met meerderen voorspoed, dan weder het onderspit delvende, ook dit hebben wij uit de berigten der Ouden van der jeugd af vernomen. Maar dat een legioen dezer natie onder de Romeinsche vanden diende, ja, wat meer is, in ver gelegen streken eene volkplanting stichtte, is welligt velen minder bekend. Wij vinden van dit een en ander gewag gemaakt in een opschrift, door APIANI onder de *Inscriptiones Hungariae* medegedeeld (1). Het luidt aldus:

(1) *Inscriptiones sacrosanctae Vetustatis. Ingolstadii 1534, p. 402.*

LEGIO SICAMBRORVM
 HIC PRAESIDIO COL
 LOCATA CIVITATEM
 AEDIFICAVERVNT
 QVAM EX SVO NOMINE
 SICAMBRIAM
 VOCAVERVNT.

De legioen der Sicambriers, die hier was gelegerd, heeft te dezer plaatse eene stad gebouwd, die zij naar hunnen naam Sicambria hebben genoemd.

Dit gedenkteeken zoude ten tijde van MATTHIAS, den Koning van Hongarijē, te Buda zijn ontdekt, als de grondslagen gelegd werden van een paleis voor Koningin BEATRIX. Zou het nog aanwezig zijn? Is het voor echt te houden? Zie daar vragen, die eerst dan beantwoord kunnen worden, wanneer men nadere berigten omtrent hetzelfde zal hebben ingewonnen. Vruchteloos zochten wij naar eenig spoor der bedoelde stad in de werken over Hongarijē, die ter onzer beschikking waren.

Mr J. DE WAL.

GESCHIEDKUNDIGE HERINNERINGEN

BETREFFENDE DE STAD

OLDENZAAL.

Het aanvangspunt der geschiedenis van Oldenzaal verbindt zich, reeds in de vroegste tijden, met de plek gronds, waarop de groote of Plechelmi-Kerk gebouwd is. Immers er worden hier ter plaatse sporen gevonden van Druïdischen offerdienst, waaruit alzoo schijnt te blijken, dat de oudste bekende inwoners onzes vaderlands, de volkstam namelijk der Kelten, waartoe de priesterkaste der Druïden behoorde, ook hier eene hunner *Magen* of *Loo'en* (burgerlijke gemeente, *cité*) gehad hebben; iets, hetwelk daarenboven ook nog door eenige, hieromstreeks in den grond gevondene, wapentuigen — welke, zoo al niet aan vroegere bewoners, dan ten minste zeker aan de Kelten moeten toegeschreven worden — schijnt te worden bevestigd.

Toen de Kelten omstreeks het jaar 629 voor Chr., door den volkstam der Kimbren, die destijds uit Azië optrok, om het noorden en

noord-westen van Europa te veroveren, naar het zuiden verdreven werden, vestigden ook deze veroveraars, en na hen hunne taalverwanten, de Teutonen (Teutschen of Duitschers) hier ter plaatse hunnen eerdienst en mitsdien ook eene hunner burgerlijke gemeenten, door deze laatstgenoemde volken, met den naam van *Heem* of *Heim* aangeduid. Het Wodanismus der Kimbren en de Wanen- of Witte Wijvendienst der Teutonen, laat in de omstreken der stad veelvuldige sporen van vroeger aanwezen na. Vooral kan hiertoe gebragt worden de beroemde tempel van *Tanfana*, waarvan TACITUS (1) met zoo veel ophef gewag maakt. Deze tempel lag in het land der Brukters, eene afdeeling van den grooten volkstam der Teutonen, en werd in den veldtocht des jaars 14 na Chr. door eene legerafdeeling der Romeinen, onder bevel van GERMANICUS, tot den grond toe verwoest. De sporen van dezen tempel meent men op goede gronden te moeten zoeken aan den *Tankenberg*, op wiens zuidwestelijke helling de stad Oldenzaal gebouwd is.

Meer zekerheid verkrijgt het aanwezen der laatstgenoemde plaats in den tijd der Franken. Deze groote natie ontwikkelde zich, in de vier eerste eeuwen onzer jaartelling, van lieverlede, uit de verschillende afdeelingen van den Teutonischen volkstam, tot die hoogte

(1) TACIT. *Ann. Lib. I. C. 51.*

van zelfstandigheid en nationaliteit, welke haar de schitterendste rol in de wereldgeschiedenis deed vervullen. In dezen toestand besloegen de Franken, in het einde der 4^e en in het begin der 5^e eeuw, den bodem van Overijssel, het Graafschap Zutphen en het daaraan grenzende zuidwestelijk gedeelte van het Munstersche gebied, alwaar zij, terwijl het gros der natie in hare *Heimen*, en de Grooten (*Gasten*, *Gastons* genoemd) op hunne *Hoeven* of *Hofsteden* woonden, een bondgenootschappelijk staatsleven (Foederalismus) vormden. In het *Heim*, waar, reeds sedert onheugelijke jaren, de godsdienst der voorvaderen was uitgeoefend, werd in het begin der 4^e eeuw, of altans niet later dan het jaar 350, eene meer aanzienlijke Hoeve gebouwd, of de vroeger aldaar bestaan hebbende vergroot, en aan dezelve de naam van (*Sala*) zaal of paleis bijgelegd. Sedert dien tijd verschijnen in de geschiedenis dezes volks de namen *Salachave* (zaalhoeve) en *Salacheme*, *Saalheim* of het *Heim*, waar de *Sala* stond. Doch de opbouw dezer *Sala* schijnt ook met omstandigheden in betrekking gestaan te hebben, die aan den Vorst der *Salachave* een meer uitsluitend oppergezag over zijne vroegere bondgenooten hebben aangebragt. Immers van nu af aan verschijnt het grootste gedeelte der Frankische natie onder den naam van *Saliërs* of *Franken van den Salischen stam* in de geschiedenis, in onderscheiding van de *Ripuarische Franken*, die aan den regter oever des Neder-

Rijns zich onthielden. Reeds in 358 deden de Saliërs eenen inval in het eiland der Bata-vieren, waarin zij echter door JULIAAN ver-hinderd en naar hunne oude woonplaatsen terug gedreven werden (1).

Van meer belang was de omwenteling des jaars 420. Het was in dit merkwaardige jaar, dat de natie, tot eene algemeene volks-vergadering vereenigd, in *Salacheme* te zamen kwam, en aldaar plegtig den Vorst der *Sala-chave*, bepaaldelijk als haren Opperheer hul-digde en hem, als zoodanig, de nieuwe be-naming van *Koning* gaf (2). Te gelijk werd, op dit nationale feest, de grondwet der na-tie, reeds lang te voren door de voornaam-sten des volks ontworpen en plegtig voor-gelezen, aangenomen en bekrachtigd. Zij werd de *Salische wet* genoemd, naar de *Sa-la*, de plaats, van waar zij werd uitgevaar-digd, en nog heden ten dage heeft deze wet in Frankrijk haren invloed niet geheel verlo-ren. De geschiedenis heeft ons den naam van den Vorst, wien deze uitstekende eer te beurt viel, bewaard. Zij noemt hem PHARA-MOND, den eersten Koning der Franken. Hoogstmerkwaardig en inderdaad indrukwek-kend was deze gebeurtenis. Het was als het

(1) WAGENAAR, *Vaderland'sche historie*. D. I. p. 242.

(2) Zie VÉLÉY, *Hist. de France*, Tom. I. p. 36. Ook in het voorberigt der Salische wet wordt *Salachem* ge-noemd, als de plaats, van waar de wet werd uitge-vaardigd.

ware het feest van de geboorte der Fransche Monarchie, maar ook tevens het afscheidsfeest van het vaderland. De bloem der natie trok op, om niet weder te keeren, maar om Gallië te veroveren en zich aldaar te vestigen. Twee gedenkstukken van blijvende waarde voor de geschiedenis werden uit het land der Vaderen medegevoerd en deden hetzelfde bestendig herinneren: de *Salische wet* namelijk, welke hun den naam der *Sala*, waar zij vervaardigd was, voor den geest bragt, en daarbij de nieuwe — te voren nog nimmer gebezigde en heden ten dage zoo hoog in aanzien staande — benaming van *Koning*: eene benaming, welke naar het schijnt werd aangenomen, om eene afscheidshulde te brengen aan de schimmen der voorvaderen, de magtige *Huns* of *Hunen*, wier sterk gespierde en reusachtige ligchamen, onder de niet minder reusachtige granietblokken, *Hunebedden* genaamd, te midden van welke zich destijds *Salacheme* verhief, begraven lagen. Eens toch, in eenen tijd, welke dien der Kelten voorafging, zwierven Noord-Aziatische horden over de geheele uitgestrektheid van Europa rond. Hunne bevelhebbers werden *Chuns*, *Huns* of *Hunen* genoemd, zoo veel beteekenende als *Bendevoerden* of *Magtvoerders*. Het woord *Koning* is slechts eene verbastering van het vroegere *Chunig* of *Chun* en beteekent alzoo oorspronkelijk insgelijks niets anders dan de oppermagtige Gebiedvoerder, zoo als dan ook nog

hedendaags, in de steppen van Noord-Azië, de Bende hoofden der *Kirgizen* of andere horden, in den bovengenoemden zin, *Chans* of *Khans* genoemd worden (1). Het was na-

(1) Wij deelen geenszins in het gevoelen dergenen, die de Kelten als de stichters onzer Hunebedden noemen. Dit volk, hoezeer hetzelfde dan ook niet in alles met de Grieken en Romeinen te vergelijken was, had toch reeds eenen vrij aanmerkelijken trap van beschaving bereikt. CAESAR, die lang onder hen verkeerde, spreekt met ophef van hunne burgerlijke en godsdienstige instellingen. (CAES. *de bello Gall. Lib. VI C. 11 et seqq.*). En het zou derhalve gewaagd zijn, aan hen de stichting van zulke ruwe gedenkstukken, als de Hunebedden zijn, te willen toeschrijven. En in der daad, wanneer men deze gestichten beschouwt, wekken zij bij ons wel indrukken van woeste grootheid, en mitsdien van hoogen ouderdom, maar pleiten geenszins voor een smaakvol kunstgevoel hunner stichters. Het is te verwonderen, waarom men, bij het zoeken naar de stichters dezzer vervaarlijke steenhoopen, geen grooter gewigt gehecht heeft aan dat kenmerk, hetwelk hun zoo algemeen aankleeft, te weten, aan hunnen naam. Waarom zouden toch de vroegste Aziatische horden, die, in tijden, waarin de beschrevene Geschiedenis hen niet kan bereiken, hun oorspronkelijk Vaderland, naar alle oorden des aardbols heen, verlieten, dezelve niet hebben kunnen stichten, om die te doen strekken tot begraafplaatsen voor hunne magtvoerders, *Huns* of *Hunnen* genoemd, zoo als dezelve ook nog heden ten dage in Azië, met slechts weinige verandering, den naam van *Chans* of *Khans* voeren? Wij betwijfelen het zeer, of de naam der Hunnen van den lateren tijd, die onder ATILA zich zoo geducht voor Europa maakten, wel op de geheele natie van toepassing kan zijn. Het gros derzelve vormden de slaven, die als staatsburgers geen bestaan hadden; alleen de dusgenoemde *Adel*, de *Grooten* der natie, kwamen als zoodanig in aanmerking, en

tuurlijk, dat, na den optogt der Franken naar het zuiden, de *Sala* of *Sale* spoedig onder de benaming van *Oude* of voormalige *Sale* voorkwam, — eene benaming, die eerlang in die van *Oldenzaal* verliep. De naam van laatstgemelde plaats moet alzoo niet, gelijk

voerden alzoo, onzes inziens, den naam van *Hunnen*. Doch het is hier de plaats niet in een breeder onderzoek hieromtrent te treden; men vergunne ons echter alleen nog eene taalkundige aanmerking.

Indien het woord *bed*, meerv. *bedden*, het laatste gedeelte van het woord *Hunebedden*, hier moest genomen worden in de gewone beteekenis van *nachtelijke rustplaats*, dan zoude inderdaad hieruit voor het woord in zijn geheel een zonderlinge onzin geboren worden, die slechts ecnigermate zou worden verholpen, door er de beteekenis aan te hechten van *rustplaats na den dood*, en alzoo van *graf* of *grafplaats*. Doch het komt ons voor, dat de laatst genoemde beteekenis te veel naar het *hedendaags dichterlijke* zweemt, en alzoo weinig met de allezins prosaische *Hunen* der Oudheid zou strooken. — Het woord *bed* is, onzes inziens, slechts eene Hollandische verbastering van het Oud-Twentsche *bōdd*, meerv. *bōdde*, welk laatste een *gebouw*, *gevaarte*, *opstapeling* beteekent. (Hoogd. *baute*, *baude*, *gebäude*). Als zelfs. naamw. is hetzelfde niet meer in gebruik, doch het daarmee in verband staande werkw. *bōden* hoort men nog dagelijks, b. v. in de uitdrukking *een tuur bōden voor aanleggen*, *opstapelen*. Het woord *Hunebedden* kan alzoo niets anders beteekenen dan *Hunengebouwen*, *Hunengevaarten*. — Wij willen hiermede geenszins beweren, dat de *Hunebedden* geene grafplaatsen zouden zijn: zij zijn dit stellig, doch dit blijkt niet uit het woord *bed*, maar uit de voorwerpen zelve, die daar ter plaatse gevonden worden, en die allen op een *lijk* of eene *grafplaats* betrekking hebben; zoo als dan ook deze gebouwen alomte in Duitschland *Hunengräber* genoemd worden.

sommigen willen, van de *Saliërs* worden afgeleid, maar ontvingen integendeel de laatsten hunnen naam van de *Sale*, omdat zij onder de *Sale* behoorden, dat is, aan den aldaar wonenden Vorst gehoorzaamden.

In het westelijke gedeelte der stad, nabij het voormalige klooster, hetwelk thans tot eene fabriek gebruikt wordt, ligt eene plek gronds, waarop vroeger een vrij aanzienlijk gebouw stond, bekend onder den naam van *den Hof* of *de Hofte*. Oude lieden verhalen, dat hetzelfde in vorige eeuwen het *Gravenhuis* genaamd werd, ofschoon reeds sedert onheugelijke tijden partikulieren hetzelfde bewoonden. In het begin dezer eeuw werd dit gebouw afgebroken en in eenen tuin herschapen, welke nog altijd onder den naam van *de Hofte* bekend is. Bij de afbraak werden de fondamente van zulk eene sterkte en uitgestrektheid bevonden, dat daardoor het gegronde vermoeden ontstond, dat op zulke fondamente, in eenen veel vroegeren tijd, een sterker en uitgestrekter gebouw dan het laatstelijk afgebrokene moet gerust hebben. Is deze plek gronds de voormalige standplaats der hier meermalen genoemde en zoo zeer vermaarde *Sala* of *Sale*? De bewijzen zijn niet voorhanden; doch de waarschijnlijkheid pleit er voor, dat deze vraag bevestigend beantwoord moet worden.

Toen het gros der Frankische natie was afgetrokken, stond de geringe achtergeblevene bevolking ten doel aan de willekeur der na-

burige Friezen en Saksen. De laatstgenoemden vooral, wier staatkunde het tot nu toe geweest was, met de Franken, als bondgenooten, ééne lijn te trekken tegen de overheersching der Romeinen, namen onmiddellijk na het jaar 508, als wanneer de Frankische Koning CLOVIS zich de waardigheid van Romeinsch Consul liet welgevallen, eene geheel vijandige houding tegen hunne oude bondgenooten aan, omdat zij meenden hen te moeten wantrouwen, en hun voortaan geene andere, dan Romeinsche, bedoelingen te moeten toeschrijven. De overgeblevene Frankische bevolking, in Twenthe, ondervond dan ook welhaast de veranderde gezindheid der Saksen, en deze veroverden niet alleen het laatstgenoemde landschap, tot aan den *Lemeler* berg, in het noorden, en den *Lockemer* berg in het zuiden, maar zij koloniseerden hetzelfde ook, en bragten hunne *Esschen* en hunne geheele *Marken-inrigting*, ja zelfs ook de namen der *Marken*, naar hetzelfde over. In de onmiddellijke nabijheid van Oldenzaal werd, op de westelijke helling van den *Tankenberg*, een *Esch* en eene bijzondere *Marke* aangelegd, aan welke men, naar den gemelden berg, den naam van *Berghuizen* gaf, en die deze oude hoofdplaats der Franken weldra met haar grondgebied omgaf, denkelijk juist omdat zij de *hoofdstad* was, en als zoodanig het meest diende in het oog gehouden te worden. - Op deze wijze werden alzoo, behalve Oldenzaal, ook de overige Frankische *Heimen*, Bentheim,

Ootmarsum, Denekamp, Goor, Diepenheim, alsmede de hier en daar verspreid liggende *Meijerhoven* in bedwang gehouden, en derzelver bewoners als overwonnenen behandeld (1).

(1) De *Meijerhof* is in de geschiedenis van Twenthe een allezins merkwaardig verschijnsel en kan derhalve, zoo voor de Taal- en Oudheidkunde, als voor de Geschiedenis en Regtskunde, eene rijke stof tot velerhande nuttige en leerzame beschouwingen opleveren. Zoo vraagt men, bij voorbeeld: — Welke was de oorsprong zijner benaming? Wat was zijn wezen en strekking? Bij welk volk was dezelve nationaal? Wat was hij oorspronkelijk, en welken invloed oefende deze oorspronkelijke toestand uit op de denkbeelden der menigte in het buitenlandig en bij hare ontwikkeling tot een hooger nationaal volksleven? In welke verhouding stond het *Hoofd* van den *Hof* — de *Hofmeijer*, *Hovesmoar*, *Mogar*, later *Moijar*, *Maijar* en *Meijer*, zooveel beteekenende als: *moger*, *vermoger*, *qui valet ad aliquid*, *magthelbber*, het hoofd) — wij herhalen het, in welke verhouding stond de vroegere en eenvoudige Twentsche en Westphaalsche *Hofmeijer*, tot den lateren en als het ware buiten zijne kracht gegroeiden *Major Domus* der Frankische Koningen? In welken toestand gesakten de *Meijerhoven* na den inval en de kolonisatie in hunne nabijheid der Saksische veroveraars? Waarin onderscheidde zich de *Meijerhof* van het *Erte* of *Erf* der Saksen? Welke waren de bijzondere, aan den *Hof* verbondene regten, — de later zoo vermaarde *Hofregten*? Wie waren de dusgenoemde *hoorige* of *hofhoorige* lieden, en wat beteekende het in het algemeen *hofhoorig* te zijn? En eindelijk, — welke was de verdere geschiedenis der *Hofregten* tot aan hunne vernietiging onder het Fransch-Keizerlijke bestuur? — Eene reeks van vragen inderdaad, wier welgeslaagde beantwoording zeer veel licht zoude verspreiden over de nog altijd vrij duistere tijden der middeleeuwsche geschiedenis. Wij hebben het ons geenszins ten taak gesteld,

In 690 verschenen de eerste verkondigers van het Christendom in Overijssel. Zij waren, onder het geleide van WILLEBRORD, uit Engeland daartoe overgestoken. Een hunner, MARCELLINUS, vestigde zich te Oldenzaal, alwaar hij gedurende vele jaren met vrucht werkzaam was. Of deze prediking oogluikend door de — het Christendom anderzins zoo

aan eene zoodanige beantwoording onze krachten te beproeven, waartoe het ons trouwens ook hier ter plaatse aan genoegzame ruimte zoude ontbreken: het was alleen onze bedoeling eenige wenken mede te deelen, ten einde eene *schijnbaar* geringe zaak niet ligtvaardig, als eene zoodanige, over het hoofd zoude gezien worden. In onze beschouwing althans is de *Meijerhof* onzer Twentsche en Westphaalsche voorouders de eerste grondslag tot eene maatschappelijke samenleving, die de kiem werd van een meer en meer zich uitbreidend volksbestuur. De bondgenootschappelijke (foederalistische) samenwerking der onderscheiden Meijerhoven deed, onder den grooten volkstam der Teutonen, eerlang die afdeeling derzelven ontstaan, die, door eene verkeerde naamsopvatting der Romeinen, in de oude geschiedenis als *Tubanten* te voorschijn komt. De laatstgenoemden toch noemden zich zelve *Hoevenars* (*hoevenaars*), en de streek waar hunne hoeven lagen, vindt men in de middeleeuwsche schriften onder den naam van *Thoerante* aangeduid. Het waren de Tubanten, die in vereeniging met onderscheidene hunner naburen later den nieuwen volkstam der Franken deden geboren worden; en zoo ontstond ten laatsten weder uit dezen eene groote, werkzame en verlichte natie, die de nienwe geschiedenis tot sieraad strekt, ofschoon dan ook hare belangen wel eens met die van andere natien in botsing kwamen, en daardoor tijdelijke rampen voor Europa, maar dan toch ook over haar zelve, gebragt werden.

geheel vijandige — Saksische Eschbewoners werd toegelaten, dan of deze laatsten zulks volkomen bewilligden, omdat zij voorshands daaruit geen gevaar voor zich dachten, valt moeilijk te beslissen. Zeker evenwel is het, dat vijftig jaren later, en wel omstreeks het jaar 740, de Christelijke vestiging te Oldenzaal en daar omstreeks, denkelijk op eene daartoe bekomene aanleiding, door de Saksen overvallen, de houten kerkgebouwen in brand gestoken en de geloofs predikers van daar verdreven werden (1). In 752 ondernam de Frankische Koning PIPIN zijnen eersten veldtocht in Westphalen tegen de ongeloofige Saksen, en daar dezelve met eenen gelukkigen uitslag bekroond werd, zoo werden daardoor op nieuw eenige predikers des Christendoms aangemoedigd, zich naar Twenthe te begeven en de vervallene zaken des Christendoms aldaar te herstellen. Uit de destijds bloeiende kloosters van Schotland vertrokken drie verdienstelijke mannen, PLECHELMUS, WIRO en OTGERUS, naar ons vaderland, van welke de eerstgenoemde zich te Oldenzaal vestigde en aldaar niet zonder vrucht werkzaam was. Later echter, te weten in 756, verscheen LEBUINUS, en met hem weder de bejaarde MARCELLINUS, in Twenthe, om het Evangelie te verkondigen, waardoor PLECHELMUS in de gelegenheid schijnt gesteld te zijn geweest,

(1) DUNBAR, *Kerkelijk en Wereldlijk Drenter*. p. 178.

om zich weder met zijne bovengenoemde togtgenooten, die inmiddels aan den Maaskant werkzaam geweest waren, te vereenigen. Hij overleed althans in laatstgenoemde streken en werd op den Odilienberg bij Roermond begraven. Intusschen zetteden LEBUINUS en MARCELLINUS in Twenthe insgelijks het werk der prediking voort, tot dat de laatstgenoemde, in 762, te Oldenzaal overleed en aldaar begraven werd. (1) LEBUINUS daarentegen, die zich veelal te Markelo onthield, werd in 772 genoodzaakt, van daar de wijk naar Deventer te nemen, waar hij dan ook, in 777, overleed. In 772 namelijk begonnen de geweldige oorlogen van KAREL DEN GROOTEN tegen de Saksen, die 32 jaren, te weten van 772 tot 804, met afwisselend geluk voortduurden, en alleen strekten om den Saksen met geweld het Christendom op te dringen: — eene omstandigheid, die het allezins duidelijk maakt, dat in dezen tijd, in Twenthe, geene geloofspredikers met vrucht konden werkzaam wezen. Eerst na het eindigen dezer oorlogen, en na het vernieuwen van het verbond tusschen de Franken en Saksen in 804, keerde in deze streken de rust en met dezelve ook het Christendom terug.

Het eigenlijk staatkundige leven van Oldenzaal nam in 814 eenen aanvang. Toen namelijk verboef de Frankische Koning LODÉ-

(1) *Overijsselsche Almanak v. Oudh. en Lett.* 1841. bl. 203.

WIJK DE VROME het landschap Twenthe tot een bijzonder Graafschap, en stelde tot eersten Graaf van hetzelfde aan BALDUINUS, den zevenden in de rij der Graven van Kleef en Teisterband. Deze Vorst hield vervolgens Oldenzaal voor de hoofd- en residentie-plaats van zijn nieuw. Graafschap, blijkens het sedert vroeg reeds aldaar bestaan hebbende *Gravenhuis*, waarvan hier boven reeds gewag is gemaakt. Hij omgaf voorts de stad met vestingwerken, die echter, naar den smaak dier tijden, slechts uit eenen houten muur of wel uit palissaden zullen bestaan hebben. Eindelijk stichtte hij ook, bij de aldaar reeds zoo lang beroemde kerk, een Kollegie van Kanunniken, eene inrigting, die evenwel in dezen tijd nog geenszins die uitgebreidheid en dat aanzien bekomen had, hetwelk haar in latere tijden te beurt viel. — Het bewijs voor deze gebeurtenis is vervat in een handschrift, op perkament geschreven en geplaatst in een raam, hetwelk nog in het midden der vorige eeuw op het Raadhuis te Oldenzaal schijnt voorhanden geweest te zijn (1). Dit handschrift luidt aldus:

(1) Het origineel is thans niet meer voorhanden, doch wij hebben den inhoud van hetzelfde overgeschreven naar eene kopij, die zich bevindt onder de papieren van wijlen onzen verdienstelijken stadgenoot, den Wel Edelen Gestrengen Heer Mr J. W. RACER, die zich ook als schrijver der *Overijsselsche Gedenkstukken*, bij de letterkundige wereld, ten hoogsten verdienstelijk heeft gemaakt.

Civitatis Oldensaliae

Vetustatis gloria ex antiquissimo manuscripto :

Balduinus Teisterbantiae et Cliviae comes divi Caroli magni sepulturae interfuit, a cujus filio Ludovico Pio ditionem Twentam accepit anno Christi 814, in cujus civitate Vetero-Saliensi a se condita Collegium Canoniorum fundavit.

Wijders komen in dit zelfde handschrift eenige Nederduitsche verzen, die eene vertaling schijnen te moeten voorstellen van de bovenstaande Latijnsche regelen, en ten opschrift hebben :

Outheits Ehre deser Statt.

edoch eene vertaling, die veel breedvoeriger is uitgevallen, en die eindigt met eene genealogische opnoeming der Graven van Twenthe, van af BALDUINUS tot op BALDERICUS, den laatsten der Graven, die dit zijn Graafschap, in 970, aan den stoel te Utrecht schonk, terwijl hij tevens zelf den bisschoppelijken zetel beklom. Met dit handschrift stemt overeen eene plaats uit het werk, getiteld :

Stambuch der Hertzogen von Cleve. (1)

waardoor de — in meer gemeld handschrift vermelde — gebeurtenis eene allezins belangrijke bevestiging ontvangt, waar het van den bovengemelden BALDUINUS spreekt, aldus :

(1) *Arn. 1661 fol.*

Ludovico Pio hatt er wider dessen Sohne Lotharium trewlich beygestanden: ihn auß der gefångnus zu Achen erlöset und mit freuden nach Neumegen gebracht: für welcher geleisteten und bewiesener trewe ihm der Kenser mit dem Twenterlandt verehret hatt: in welcher Landtschafft er die Stadt Oldenseel gebawet und das Collegium daselbst zur gedechtnus Plechel mit Episcopi und Marcellini gestiftet hatt.

BALDUINUS was alzoo de eerste Graaf van Twenthe, en hem was deze onderscheiding te beurt gevallen, omdat hij, zoo als het Kleefsche Stamboek vermeldt, als een trouw vasal, LODEWIJK DEN VROME had bijgestaan tegen deszelfs zoon LOTHARIUS — eene omstandigheid, die overigens uit de geschiedenis dier tijden niet duidelijk in het licht staat; doch welke wij veronderstellen dat, in het zelfde jaar 814, op den Rijksdag te Aken moet hebben plaats gehad, en in verband gestaan met den opstand van BERNARD, Koning van Italië. Tevens kan hij dan ook als de stichter der stad Oldenzaal worden aangemerkt, in zoo verre men aan het woord *stad* het denkbeeld verbindt eener vorstelijke en met vestingwerken omringde residentie-plaats. Immers het later met dit woord verbonden denkbeeld, te weten, dat eener op zich zelve staande en onafhankelijk handelende burgerij, komt, in de tijden waarvan wij hier spreken, nog geenszins te pas. Het hoofd van dezen

BALDUINUS, in eenen steen uitgehouwen en met de grafelijke kroon voorzien, was vóór het jaar 1836 in den voorgevel van het Raadhuis geplaatst; doch, bij de verlaging dezes gebouws, na den storm des gemelden jaars, werd deze steen van daar genomen en wordt thans binnen het Raadhuis zelf bewaard. — Intusschen staat met de tot hiertoe vermelde gebeurtenis, voor zoo verre het stichten van het Kollegie van Kanunniken betreft, in tegenspraak, hetgeen in een — voor de stads-geschiedenis insgelijks zeer belangrijk werk, getiteld: *Outheden en Gestichten van het Bisdóm Deventer* gevonden wordt. Dit werk — hetwelk getrokken is uit de eigene aanteeeningen van ROVENIUS, Aartsbisschop van *Philippi*, eenen Prelaat, die, van 1603 tot 1626, met de kerk te Oldenzaal in de naauwste betrekking stond en in 1631 te Utrecht overleed, — heeft, op bladz. 353 van het eerste deel, de navolgende plaats: „ In het jaar „ des Heeren 954 heeft Heer Baldericus van „ Kleef, Bisschop van Utrecht, te Oldenzeel, „ een genootschap van Kanunniken of Kapittel „ ter eere van God en den H. Plechelmus „ gesticht, enz. enz.

Voorts kan hier nog bijgevoegd worden het grafschrift op den zerksteen van BALDERICUS, in de kerk te Oldenzaal, waarvan wij elders (1)

(1) Ofschoon het bovengenoemde grafschrift het jaartal 1481 voert, zou hetzelfde evenwel door ROVENIUS in het begin der zeventiende eeuw kunnen vervaardigd

ook reeds gewaagden, en hetwelk, in Gothische letters uitgehouwen, aldus luidt:

Anno Domini MCCCCLXXXI. recondita sunt hic cuncta ossa Balderici de Clivis quondam Episcopi Trajectensis ac FUNDATORIS hujus collegii cujus anima requiescat in pace. Amen.

Uit beide welke bewijsstukken, waaraan zich later eene menigte naschrijvers hebben aangesloten, alsdan zou blijken, dat niet BALDUÏNUS, in 817, maar BALDERICUS, in 954, de stichter van het Kapittel te Oldenzaal zou geweest zijn. Hoe dit zij, wij houden het eerst medegedeelde berigt, hetwelk BALDUÏNUS als stichter noemt, voor het ware. Dit toch geeft ons het oudste jaartal, brengt het handschrift, op het Raadhuis te Oldenzaal gevonden, met het Kleefsche stamboek in overeenstemming, en maakt de gebeurtenis, waarvan het gewaagt, als zijnde in het meergenoemde jaar 817 voorgevallen, zeer aannemelijk, dewijl het stichten van een nieuw Graafschap met eene grafelijke residentie, ook ligtelijk te gelijker tijd het denkbeeld tot het stichten van een Kapittel aldaar kon doen geboren worden. — Het is waarschijnlijk, dat de Geestelijkheid, bij welke BALDERICUS zeer hoog stond aangeschreven, in 1481 of later, uit verregaanden

zijn; doch dit is geenszins waarschijnlijk, omdat de Gothische letteren, in welke hetzelfde vervat is, destijds niet meer in den smaak vielen.

ijver voor alles, wat zijnen roem betrof, aan dezen hoog vereerden Prelaat de *stichting*, in plaats van de herstelling, van het Kapittel zal hebben toegekend, welk laatste trouwens dan ook aan dezen met regt toekomt, en van welk gevoelen ook WILHELMUS HEDA, een schrijver der zestiende eeuw, schijnt geweest te zijn, als hij zegt: *Baldericum Oldensaliam instaurasse* (1). En inderdaad waren de tijden, waarin BALDERICUS den grafelijken zetel van Twenthe bezat, meer geschikt voor eene herstelling van hetgeen vernietigd was, dan voor eene aanvankelijke stichting van eenigerhande zaak van belang. Te naauwer nood toch was in 817 het Graafschap Twenthe ontstaan, of de Deensche natie trad in de voetsporen van de nog onlangs eerst bevredigde Saksen, om namelijk het Christendom te bestrijden en alle Romeinsch-Frankische denkbeelden, zeden en gewoonten verre buiten hun Noordsch Vaderland te houden. Hierbij kwam eene onverzadelijke plunderzucht, gewettigd door het Wodanismus, dat krijgstelsel, hetwelk voor de *natie* en het *leger*, of omgekeerd, voor het *leger* en de *natie*, slechts één denkbeeld kende. In dezen stand van zaken, waarin de landen ten zuiden en zuid-westen van de Elve, alsmede de kusten van ons Vaderland, ten prooi aan de schrikkelijkste invallen en verwoestingen der Noordsche vijanden waren, lagen

(1) p. 79. *DUNBAR Anal.* p. 211.

Twenthe en deszelfs hoofdstad als in eene linie van voorposten, en strekten beurtelings of den vijanden ter verwoesting of den Christenen tot een toevlugtsoord. De geschiedenis der negende eeuw is opgevuld met het verhaal dezer treurige voorvallen, en ofschoon men niet uitdrukkelijk vermeld vindt, dat Oldenzaal in die tijden is verwoest geworden, zoo kan men toch hieromtrent geenen redelijken twijfel voeden. Immers, wanneer men leest, dat onderscheidene Bisschoppen van Utrecht, in het laatst der gemelde eeuw, hunne residentie moesten verlaten, omdat dezelve door de Denen bijna tot eenen puinhoop was gebracht; dat de stad Deventer, werwaarts zij de wijk genomen hadden, in 882 met moord en brand bezocht werd (1); dat Westphalen in 885 afgeploopen en uitgeplunderd (2), en alzoo het geheele oostelijke gedeelte onzes vaderlands in 's vijands handen was — wie zou het alsdan niet gewaagd vinden, te veronderstellen, dat Oldenzaal van zulk eene algemeene verwoesting vrij gebleven were? Wij kunnen alzoo eene dusdanige verwoesting omstreeks het jaar 885 met genoegzame zekerheid vaststellen, en waarbij dan ook alles, wat met het Christendom in verband stond, volkomen vernietigd werd. Het meer en meer, onder de Denen, zich uitbreidende Christendom riep

(1) DUMBAR *Kerkelijk en Wereldlijk Deventer*.

(2) WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* p. 91.

echter weldra rustiger tijden te voorschijn, ofschoon de Utrechtsche Bisschoppen, veiligheidshalve, nog tot in het begin der tiende eeuw hunnen zetel binnen Deventer bleven houden. Het was dan ook van daar, dat de veertiende dezer Bisschoppen, RADBODUS, zijn herstellingswerk begon. Onder zijne leiding werden de verwoeste kerken herbouwd en al zijne onderhoorigen, die van het Christendom waren afgefallen, weder tot de aanneming van hetzelfde overgehaald. Ten dien einde doorreisde hij zijne landen, en het was op éénen dezer togten, dat hij, uit Drenthe komende, in 917, te Ootmarsum, door eene ziekte overvallen zijnde, overleed; zijn lijk werd echter later naar Deventer overgevoerd en aldaar ter aarde besteld. Een en ijverigen medehelper bij het werk der herstelling vond de laatstgenoemde Prelaat in BALDERICUS, den laatsten Graaf van Twenthe. Deze Vorst, die reeds vroeg eene bijzondere toegenegenheid voor den geestelijken stand had doen blijken, en niet onduidelijk zijn voornemen, om eenmaal tot denzelfden over te gaan, had te kennen gegeven, werd alzoo voor Oldenzaal en Twenthe in het bijzonder, wat RADBODUS in het algemeen voor het geheele Bisdom was (1). De vervallene muren der stad, die te voren slechts van hout waren, werden in 934 van

(1) Men zie, wat wij over dezen BALDERICUS gezegd hebben, in den *Ooverijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren* 1841. p. 205.

steen weder opgebouwd, en twintig jaren later, te weten in 954, bouwde hij de kerk, die insgelijks tot nog toe slechts een uit hout vervaardigd gebouw moet geweest zijn, geheel nieuw van steen op. Het is dus ongetwijfeld bij deze gelegenheid, dat hij almede de hersteller werd van het vernietigde en bijna geheel vergetene Kollegie van Kanunniken; zoodat hij dan uit dien hoofde, en vooral in die tijden, waarin de Geestelijkheid genoegzaam uitsluitend met het beheer van alle geschied- en letterkundige zaken en met de opteekening van dezelve belast was, ligtelijk te onrecht voor den *stichter*, in plaats van voor den *hersteller* des meergenoemden Collegie's kon genomen worden. In 970 leide BALDERICUS zijne grafelijke waardigheid neder, en schonk te gelijker tijd de stad Oldenzaal met haar gebied aan den Stoel te Utrecht, terwijl hij reeds het jaar daaraanvolgende zelf de bisschoppelijke waardigheid aanvaardde. Sedert den dood van RADBODUS, in 917, en alzoo drieënvijftig jaren lang, was de bisschoppelijke waardigheid on vervuld gebleven, — eene omstandigheid, die allen grond geeft om te vermoeden, dat BALDERICUS, ofschoon gedurende al dien tijd niet vreemd aan de leiding der bisschoppelijke zaken, echter in de werkelijke volvoering van zijn zwaarwichtig plan onoverkomelijke hinderpalen ontmoet heeft. En door wie anders zouden hem deze hinderpalen in den weg gelegd zijn, dan door zijne erfgenamen en opvolgers in het grafelijk be-

stuur van Twenthe, die daardoor allezins benadeeld werden? Uit de gevolgen althans dezer handeling schijnt de gegrondheid van dit vermoeden te blijken. Hoe dit zij: — zeker is het, dat het staatkundig aanwezen van het oude Graafschap Twenthe van dit tijdstip af aan een einde nam.

Het is echter van belang, eenige oogenblikken bij eene gebeurtenis te vertoeven, die inderdaad eene gewigtige epoke in de geschiedenis van Twenthe daarstelt.

Het bericht aangaande het schenken van de stad Oldenzaal en haar gebied aan den Stoel te Utrecht, vindt men in het boven aangehaalde werk: *Outheden en gestichten van het Bisdom Deventer*, alwaar men, in het eerste deel bl. 353 aldus leest:

„ Oldenzeel is de woonplaats der oude Saliërs en de hoofdstad van Twent. De Vrijheeren van Kleef hebben deze plaats in eigendom bezeten, die ze van Keizer LODEWIJK den GOEDEN gekregen hadden. De eerste van allen, die ze dus bezeten hebben, is geweest de Vrijheer BOUDEWIJN, die in het jaar 821 uit het leven scheidde, nadat hij de stad vier jaren te voren, te weten in het jaar 817, met vesten hadde omringt. De laatste bezitter was BALDERICUS, bijgenaamd *de Goede*, die de XV bisschop van Utrecht is geweest, en de stad in het jaar 970 aan *St. Martinus* in eigendom overgaf. Sedert dien tijd zijn de Bisschoppen van Utrecht heeren van Oldenzeel geweest: het-

„ welk in deze versen te kennen gegeven
„ wordt, want elders, zoo als SLICHTENHORST
„ getuigt, wordt er geen gewag van die gifte
„ gevonden.

„ Caesaris augusti gnata, genitore LUTHARDO,
 „ RIXFRIDUS rexi rura Tubanta, satus:
 „ Degener haud genitus mihi Baldus, Twentius
 haeres,
 „ Qui Sanctus Wildi Praesul in urbe fuit.
 „ Sed, sicut genitor mihi jura Tubanta resignat,
 „ Sic Trajecto eadem filius arva dedit. —

het gebeurde volgens de laatste lezing voor het meest met de waarheid overeenkomstig, daar toch het wegschenken eener enkele stad, uit het midden van haar vrij uitgestrekt grondgebied, een al te zonderling voorkomen heeft, en dus uit dien hoofde minder aannemelijk is. Doch hoe dit zij — de gevolgen bleven daarom dezelfde; te weten, eene weigering van den kant der belanghebbenden om deze gifte te erkennen. Deze laatsten mogten de voor hen zoo nadeelige gifte als eene volbragte zaak (*fait accompli*) beschouwen, als *wettig bestaandar* konden zij echter daaraan hunne goedkeuring niet bechten; zoo als zulks dan ook uit de gevolgen schijnt te blijken. De geschiedenis dier tijden neemt wel is waar een stilzwijgen in acht aangaande hetgeen hieromtrent eigenlijk gebeurd is, doch er vertoonen zich omstandigheden, die dit gebeurde genoegzaam kunnen ophelderen. — Naauwelijks had BALDERICUS de voornoemde gifte gedaan en den bisschoppelijken zetel beklommen, of er vertoont zich, ten westen van Oldenzaal, een nieuw Graafschap, hetwelk in de schriften dier tijden *het Graafschap Twenthe ofte Goor*, of ook omgekeerd, *het Graafschap Goor ofte Twenthe* genoemd wordt, en alzoo blijkbaar het westelijke gedeelte van het *oude Twenthe*, met de stad Goor, als

sen Sohn Balderich Bischof zu Utrecht. Twenterlandt, welches den Clerischen damals zustendig, hatt er dem Stift Utrecht zugewandt.

hoofd- of residentieplaats des nieuwen Graafs. Maar ook aan den oostkant van Oldenzaal vertoont zich bijna te gelijker tijd een dergelijk verschijnsel, de opkomst namelijk van het grootere, in de geschiedenis der latere tijden belangrijker, en thans nog niet geheel vergetene Graafschap *Bentheim*, met de hoofdstad van dienzelfden naam. De eerste Graaf van hetzelfde, en wiens naam omstreeks het jaar 935 voorkomt, was WOLFGANG, die een broeder genoemd wordt van BALDERICUS, en dus, bij het wegschenken van Twenthe, in de eerste en voornaamste plaats in zijne regten benadeeld werd. Het is waar, dat in het meergenoemde jaar 935, BALDERICUS nog te Oldenzaal, en in het volle bezit van het oude Graafschap Twenthe was; doch wanneer men bedenkt, dat de Stoel te Utrecht toen reeds achttien jaren lang voor BALDERICUS was open gehouden, en dat deze laatste, gedurende al dien tijd, genoegzaam van zijne voornemens zal hebben doen blijken, dan kan het geenszins bevreemden, dat WOLFGANG, vermoedende wat er gaande was, zich voorshands reeds te Bentheim gevestigd zal hebben, ten einde op alle gebeurtenissen ten zijnen nadeele voorbereid te zijn. En zoo zal hij dan ook, toen hem, in 970, de gedreigde slag trof, zich tot eersten Graaf van het nieuwe Graafschap Bentheim verklaard hebben (1). — Vestigen

(1) De heer VISCU voert in zijne *Geschiedenis van het Graafschap Bentheim* bl. 53 als eersten Graaf van hetzelfde

wij nu al verder onze aandacht op de overige aanstalten, die, of onmiddellijk na het jaar 970, of eenige jaren later, rondom het nu weggeschonkene Oldenzaal en deszelfs gebied getroffen werden, dan valt het ligtelijk in het oog, dat dezelve aan vijandelijke bedoelingen moeten toegeschreven worden. Zoo verrees, binnen Goor, omstreeks denzelfden tijd de welbevestigde *Burch*, of, zoo als men in de middeleeuwen denzelven, met inbegrip der naast aangelegene en mede bevestigde woningen pleegde te noemen, de *Schild* (1). —

ve aan RIXFRIED; doch het is duidelijk te zien, dat deze RIXFRIED niemand anders is geweest, dan de vader van BALDERICUS en WOLFGANG, en die het oude Twenthe nog in deszelfs geheele uitgestrektheid als Graaf bestuurde. — Het is bekend, dat sommige plaatsen van het tegenwoordige Graafschap Bentheim in oude stukken voorkomen, als in *Twenthe* gelegen.

(1) Men moet den *Borch* of den *Schild*, te Goor, wel onderscheiden van den, insgelijks zich aldaar bevindenden, *Hof*. De laatste is eene — uit den vroegeren Frankischen tijd nog overgeblevene — benaming, en die destijds eenen aanzienlijken *Meijerhof* aanduidde, en die, wegens de menigte van landerijen, welke tot denzelven behoorden, vermoedelijk tot eenen dier grootere *Meijerhoven* moet gebragt worden, op welke, in de laatste tijden van het verblijf der Franken in deze streken, de *Sala's* der Frankische Grooten gebouwd werden, en welke, in de oude Frankische wetten, onder de benaming van *Salegut* (zaalgoed) voorkomen. — De eerstgenoemde daarentegen, te weten de *Borch*, was niets anders, dan een middeleeuwsch militair verdedigingspunt, opgebouwd, om de hoofplaats van het nieuwe Graafschap Goor tegen den Bisschop van Utrecht te verdedigen.

Voorts werd, in 1014, het sterke *Saesveld*, welks eigenaar zich met eene erfdochter van den nieuwen Goorschen Graaf verbond, opgebouwd, en eindelijk nog, in 1290, niet verre van de uitwatering der Dinkel in de Vecht door den Graaf van Bentheim het slot *Dinkelrode* aangelegd, ongetwijfeld met oogmerk, om zich des te nadrukkelijker tegen de aanvallen van den Utrechtschen Bisschop, die eenige jaren te voren het nieuwe Graafschap Goor veroverd en met zijne bezittingen vereenigd had (1), te kunnen verdedigen. Maar alle deze aanstalten werden verre weg overtroffen, toen het schoone Kasteel of Slot te Bentheim, dat pronkstuk van middeleeuwsche bouwkunde, en nog heden ten dage het sieraad der omliggende landen, zijnen statigen kruin boven den bodem van het nieuwe Graafschap verhief, en in verband met den *Borch* te Goor en de andere opgenoemde Sloten, de stad en het onmiddellijk gebied van Oldenzaal, als nu eene Utrechtsche bezitting (enclave) geworden zijnde, als in eenen bestendigen toestand van blokkade verzette. Dat dit praalgebouw der oudheid, hetwelk den wandelaar verbaasd doet staan en hem de diepste indrukken mededeelt van het karakter der tijden, waarvan wij spreken, destijds verrees, daarvoor pleiten *en* de geest dier tijden, *en*

(1) *VISCH, Geschiedenis van het Graafschap Bentheim.*
bl. 53.

de staatkundige omstandigheden, waarvan wij gewaagden. Het paste noch voor eenen vroegeren, noch voor eenen lateren tijd; alleen de opkomst van een nieuw Graafschap en de moed en beradenheid van deszelfs eersten beheerscher konden een gebouw doen verrijzen, op welks bestaan zich met regt het nageslacht nog langen tijd mag verhoovaardigen (1). — Wanneer wij nu het ontstaan der beide ge-

(1) Wanneer wij hier de stichting van het kasteel te Bentheim aan *Wolfgang*, den eersten der Bentheimsche Graven, toeschrijven, dan bedoelen wij daarmede deszelfs stichting als *Bergslot* of *Vesting*, zoo als het zich, wat zijnen grondvorm betreft, nog heden ten dage vertoont, zonder daarmede te kennen te willen geven, dat hetzelfde niet later hier of daar hersteld, veranderd of bijgebouwd zou zijn. Doch veel minder willen wij, met de aanwijzing van het bovengenoemde tijdstip, het midden namelijk der tiende eeuw, iets ontnemen aan de hooge oudheidkundige belangrijkheid der plek gronds of der rots, waarop zich dit gebouw verheft. Maar deze oudheidkundige belangrijkheid ligt niet in het *Bergslot* zelf, zoo als het zich nu vertoont, maar in de rots, die deszelfs grondslag uitnaakt, en wier afzonderlijke brokstukken hetzelfde omgeven. Een dezer, door eene geweldige werking der natuur op elkander geschovene, rotsbrokken voert in de wandeling den naam van *Duitsche-oorkussen*, welke benaming door eene vermeende verbetering ook wel in *Drusus-oorkussen* veranderd wordt. Wij hebben reeds vroeger (Zie dezen Almanak voor het jaar 1840. p. 11.) over dit onderwerp gehandeld en zullen alzoo hier slechts kortelijk herhalen of zoo noodig aanvullen: dat zich op de plaats, van welke wij hier spreken, in de vroegste tijden der Europeesche Volken-geschiedenis, eene heilige offerplaats of tempel der Druïden bevond, zoo als men dezulken meer in het noorden van Duitschland en Frankrijk, en vooral in Engeland, aantreft; — dat aan dit heiligdom der oudheid, als hoofd-

noemde Graafschappen, Goor en Bentheim, en de vijandige maatregelen, die daarmede gepaard gingen, in overweging nemen, — en wanneer wij verder ontwaren, dat de geschie-

altaar, (de Druzen of *Druïden-are*, verkeerdelijk het *Drusus-oorkussen* genoemd) een woeste rotsbrok, ongetwijfeld, daar dit schrikkelijk gebruik bij de *Druïden* in zwang was, menschenoffers zullen gebragt zijn; — dat zich voorts alhier, even gelijk elders bij dergelijke overblijfsels, een of meer kleinere altaren, voor *Druïdissen* ingerigt en door dezelve bediend, bevonden, welke altaren onder de Keltische benaming van *Min Hir's* (*vrouwen altaren*) genoegzaam bekend zijn en in het latere godsdienststelsel der *Kimbren* en *Teutonen* wederom als *Wanen-* of *Wittewijten-*altaren gewijzigd te voorschijn komen; — dat eene dezer *Min Hir's*, toen het slot werd opgebouwd, en dus reeds in eenen Christelijken tijd, uit welk een beginsel dan ook, eenigermate behouden, omgewerkt of wel nagebootst, althans in de massa des gebouws mede opgenomen is, en alzoo nog hedendaags als *heidensche offerplaats* vertoond wordt; — dat eindelijk dit alles een hoogst merkwaardig geheel vormt, welks eerste aanleg wel in de zevende eeuw vóór onze jaartelling mag gesteld worden te hebben plaats gehad. Wij ontkennen in geenen deele, dat zich hier, voor eenen korteren of langeren tijd, Romeinsche krijgsbenden hebben opgehouden; doch het konde noch aan *Datus*, noch aan de latere Keizers in den zin komen, hier dusdanige bouwaanstanden te ontwerpen of te volvoeren, als het slot te Bentheim voorstelt. Het karakter der Romeinsche veldtogten, in deze streken, die meer eene snuiking en verstroojing der Germaansche volkstammen beoogden, dan eene geheele inlijving derzelven, duldt niet, dat men de zoodanigen aan deze wereldbeheerschers toeschrijft, althans niet zoo diep in Westphalen, en zoo verwijderd van den Rhijn, werwaarts zij toeh des winters, als naar eene vaste operatielinie, terugtrokken. — Zoo min de Romeinen de aanleggers van eigenlijke *Berg-kasteelen* waren, even

denis der latere tijden inderdaad van gedurige vijandelijkheden, die tusschen Utrecht aan den eenen, en Goor en Bentheim aan den anderen kant gepleegd werden, — vijandelijkheden,

zoo min waren zulks ook de Franken, zelfs niet in de bloeiendste periode van hun bestaan hier te lande. Men treft bij dezen wel de meermalen genoemde *Sala's*, prachtige hoeven voor den adel des lands, aan, doch geenszins de trotsche en krijgshafte vestingen der latere tijden. — Eerst in de negende en tiende eeuwen, of misschien reeds vroeger, toen de Gothen en Noormannen zich over Europa verspreidden, verscheen ook de periode der *Bergvestingen*. Deze volken waren het, die dezelve te voorschijn riepen en met wier karakter zij overeenstemden. En geen wonder. Geboren in het ruwe Scandinavië, — opgevoed tusschen de talloze rotsen, die door de hand der natuur onwillekeurig tot even zoo vele vestingen gevormd werden, — in den bloei hunnes levens opgetrokken, niet om vrede te brengen, maar om oorlog te voeren, — hun geest vervuld met reuzenplannen, zoo woest als de rotsen zelve van hun vaderland, welke laatsten zich overal in hunne gloeiende verbeeldingskracht afspiegelden, — voortgestuwd door een godsdienststelsel, hetwelk persoonlijke dapperheid als zijne hoogste zedeleer predikte: — hoe konde het anders, of de handelingen van zulke ruwe zonen van het Noorden moesten eenen diepen indruk te weeg brengen op de denkbeelden van den middeleeuwschen adel, en aan alle de daden der laatsten, ofschoon reeds grootendels tot het Christendom overgegaan, eenen Noordschen grondtrek mededeelen. En deze indrukken bleven ook geenszins sluimeren. Alomme, waar zulks gevoegelijk geschieden konde, werden de verblijven der Edelen in *Bergkasteelen* hervormd, achter wier dikke muren en stevige poorten deze zich met de hunnen als ongenaakbaar verborgen, en van waar zij niet zelden, als ijzeren masken zich voortbewegende, optrokken om hunne eeuwige veten op eene moorddadige wijze te beslissen. En zoo verrees dan ook het *Bergslot*

die wel eens voor eenen tijd lang opgeschort werden, of zelfs wel in *schijnbaar* vriendschappelijke handelingen verliepen (1), — doch die desniettemin gedurig herhaald werden — wanneer wij dit alles, zeggen wij, in overweging nemen, dan komen wij tot de overtuiging, dat de omwenteling des jaars 970 eene hoogstbelangrijke epoke in de geschiedenis van Twenthe daarstelt; dat zij aan het staatkundig bestaan van het oude en verre weg uitgestrekter Graafschap een einde maakte en eenen nieuwen stand van zaken deed geboren worden, die vooral ook daarom bijzonder merkwaardig is, omdat dezelve de oostelijke grenzen van Overijssel zoodanig bepaalde, als deze nog heden ten dage hoofdzakelijk bevonden worden. Wij zullen, na deze uitweiding, die het belang der zaak vorderde, met de meer bijzondere geschiedenis der stad Oldenzaal voortgaan.

J. WEELING.

te Bentheim, geheel in den geest dier tijden, en bij eene gelegenheid, die niet schooner kon gevonden worden: het verrees namelijk, toen het oostelijk gedeelte van het vernietigde oude Twenthe in het Graafschap Bentheim een nieuw staatkundig aanwezen verkreeg.

(1) *Visch*, *Geschiedenis van het Graafschap Bentheim*, p. 54. — *CERISIER*, *Tafereel der Geschiedenis der Nederlanden*, D. I, p. 191. spreekt bij gelegenheid der verovering van Dordrecht, op Graaf DIJK IV, van eene verraderij van sommige Edelen, ten behoeve des Bisschops van Utrecht. Indien onder de bedoelde Edelen, zoo als wel te denken is, ook de Graaf van Bentheim zich bevond, dan was er inderdaad voor den Bisschop op zulk eene hulp niet duurzaam te rekenen.

DE DEVENTER DICHTER

JAN VAN DER VEEN.

Na eene proeve uit de Dichtwerken van JAN VAN DER VEEN te hebben medegedeeld, vraagt JERONIMO DE VRIES: „Is het niet te bejammeren, dat zulke goede en zoetvloeiende dichters ten eenenmale vergeten en verworpen zijn?" (1) Een ander bevoegd beoordeelaar, WITSSEN GEIJSBEEK, is van hetzelfde gevoelen, en noemt VAN DER VEEN „een zeer verstandig en vloeiend Zededichter, wiens werk veel nuttigs en leerzaams behelst." (2) Het is inderdaad waar, dat deze Dichter, die, in der tijd, als de Deventer Vader CATs kon beschouwd worden, geheel en al in het vergeetboek is geraakt, zelfs in de stad, waar hij geleefd heeft en waar zijne lettervruchten

(1) JERONIMO DE VRIES, *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, 2^e deel, 2^e druk, bl. 38.

(2) P. G. WITSSEN GEIJSBEEK, *Biographisch, Anthologisch en Critisch Woordenboek der Nederduitsche Dichters*, 5^e deel, bladz. 430.

gerijpt zijn. Een sprekend bewijs getuigde hiervan, toen, eenigen tijd geleden, in het Departement Deventer der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, door den Heer HANSEN eenige der merkwaardigste stukken van JAN VAN DER VEEN werden voorgedragen, welke den hoorderen, waaronder vele letterkundigen, ten eenemale vreemd waren. Voor een spotprijsje kan men op eene auctie of een stalletje een exemplaar zijner werken bekomen.

Ons tegenwoordig plan is, in dit opstel dien Deventer Dichter en zijn dichtwerk, eenigermate te doen kennen. Levensbijzonderheden van VAN DER VEEN hebben wij schier nergens aangetroffen, en in zijne Werken spreekt hij zeldzaam van zich zelve. Het blijkt echter, dat hij, hoewel niet te Deventer geboren, toch uit Deventer ouders is voortgesproten; dat hij aldaar is gewonnen en zijn leven heeft doorgebracht. Immers zegt hij, in de opdracht van een zijner werken aan de Stedelijke Regering „van de vermaarde en „vereeuwde Anze-Stadt *Deventer*” sprekende, „in welker ick (onwaardig) van Godt het leven, „ende binnen der stede *Haarlem* het licht ont- „vangen hebbe;” namelijk ten tijde dat zijne ouders te Haarlem het Spaansche juk ontweken. Mogelijk is hij aldaar geboren in het jaar 1587, toen Deventer door het verraad van STANLEIJ in handen der Spanjaarden viel, tot dat de stad, in 1591, door MAURITS werd ingenomen. Het kan ook geweest zijn in 1578, wanneer Haar-

lem reeds was verlost, doch Deventer nog niet. Dit verkrijgt eenige waarschijnlijkheid, doordien hij in 1622 van zich spreekt als *oud vrijer*, hetwelk in de volgende regels ligt opgesloten:

Gansch muisen, doen ik eens eertyts te vryen plagh,
Dat heught my noch soo wel, als huden desen dagh,
Hoe roesemoesden ik, hoe kreukten ik de kraaghjes,
De soentjes die ik stal, die smaakten my soo graaghjes.

En in 1629 verklaarde hij:

Laat de Jeught wat nieuws behagen,
'k Ben een Harder op myn dagen.

Zijne ouders worden niet door hem genoemd, en schijnen het niet te breed gehad te hebben, want hij zegt te zijn:

Slecht (1) van Ouders, vroom van bloet,
Slecht van haaf, van staat en kleëren.

Ook hij zelf schijnt het niet ver in tijdelijke middelen gebragt te hebben; trouwens zulks is meestal het geval met poëten, die zich weinig om het „*blinkend slijk der aarde*,” gelijk zij zich uitdrukken, bekommeren.

In een *Bruitofts-Praatje*, gerigt „aan den „eersamen Jongkman GERAARD JORDENS” en de „eerbare deughtryke jonge dochter ANNA „MUYLMANS,” vereenigd in den echt den 14 April 1635, luidt het:

(1) *Eentoudig* wordt hier bedoeld.

O brodeloose Faam (die my berucht van Rymen ,
 O schrale kinder luk om hongerig te swymen ,)
 Gaat, blaas de werelt door en schatert overluit:
 Laat VAN DER VEEN met vreen, die man die scheiter uit
 En soo daar yemant schrolt, die hier in is onvreden ,
 Die breng hem spek in 't moes, of paai de man met reden ,
 Die op de broodt-snuyt past, dat 't potjen overloopt,
 O hart-smeer, daar men bier en botter omme koopt.
 — — — — —
 Ook watter alder-best sich schikt om op te drinken;
 Breng dat het heerschap t'huys, al syn't Westpbaalsche
 schinken.

Aan 't slot wordt Bruidegom en Bruid een
 fijn complimentje gemaakt, omdat men den
 dichter niet op de bruiloft genoodigd had.

» Hier, (op het feest) hier kan men my ontbeeren,
 » Men noot my wel tot rym, maar aelden tot het smeeren."

VAN DER VEEN schijnt laat gehuwd te zijn.
 In 1628 spreekt hij het eerst van „myn
 jongh lyf: myn kint, en myn wyf," en wat
 verder in dat jaar klaagt hij:

'k Had een huysje vol verdriet,
 'k Had een huysje vol ongelucken,
 Want myn vrouw lagh aan twee
 Of, op Hollants, in de Kraam.

Dit kind schijnt alzoo een tweede éditie te
 zijn geweest.

Aan dit laat in 't huwelijk treden, is het
 welligt toe te schrijven. dat hij, ofschoon
 echtgenoot en vader zijnde, voortdurend den

naam van Jan Oom behield. Immers zegt hij in 1638:

Eer dat de *Cramers Vrouw* komt in haar poppe-kraam,
Zijn dees Gelieven quyt haar huyden-daaghache naam,
Maar Jan-Oom sal altyt (wilt dat van Jan-Oom weten)
Zoo langals Jan-Oom leeft, wel Jan-Oom blyven heeten.

Van zijne vrouw zijn wij niets anders te weten gekomen, dan dat zij eene *brunette* is geweest, „*Berents kint*” was, en *Antonette* heette, haar zondagsnaam, want gewoonlijk noemde hij haar, meer alledaags, *Teun*, en bij mooi weêr, *lieve Teuntje*.

Zijn beroep was Apotheker, en waarschijnlijk hield hij er ook een kruidenierswinkelje op na. Hij vraagt in zeker bruiloftsvers, of men niet van hem zeggen zal:

— — — — —
Hoe verwaarloost hy zyn tydt:

Desen dichter, desen dutter?

Waar 't niet beter, waar 't niet nutter,

Dat hy in de *Vysel* stiet,

En dit brodden varen liet?

Voor dit schryven, voor dit mimm'ren,

Sou hy *Peper-huysen* timm'ren.

Zijne Antwerpsche vijanden, (waarover nader) noemden hem een *vuylen Apteker*, en ook eene aanteekening van L. SMITS op de Cleefsche Arkadia van CLAES BRUYN, bevestigt het, dat hij een Artsenijmenger is geweest.

Te bevreedden is het, dat hij als zoodanig geen *Latijn* verstond, daar zulks toch een

vereischte is voor een Apotheker, al is het maar om de Voorrede van de Pharmacopoea Belgica te kunnen verstaan. Maar destijds kende men dat geleerde werk niet, en een beetje *potjes-latijn* zal VAN DER VEEN wel bestudeerd hebben.

Een zijner bewierookers eindigt een lofdicht met deze regels:

VAN DER VEEN! ik swygh in desen,
Stoff ontbreekt my, wat soudt wesen,
Al of gy *Griecks* en *Latyn*
Verstond? 't kond' niet beter zyn!

Een ander, L. VAN OLST, betuigt elks verwondering:

Hoe iemant (ongeleert) zoo net, zoo wel ter snee,
Zyn pen bestieren kan, die *Spaense* en vreemde talen,
Als *Engels*, *Italjaans*, *Luyks*, *Guiliks* en *Westphalen*
Zoo uitdrukt in zyn rym — — — — —

Meerdere particulariteiten uit zijn leven ontdekt men niet in zijne werken, dan nog eene avontuurlijke reis naar Amsterdam, een gekwetst been, en een vrij hevig geschil met eenige Antwerpsche Dichters.

Overleveringen vermelden wel eene en andere bijzonderheid, hem betreffende, waaronder regt curieuse anecdoten, doch zij missen een voldoende historischen grond om hier medegedeeld te worden.

Met het *gekwetste been* moet het vrij erg gesteld zijn geweest, blijkens de volgende regelen, uit een feestdicht van het jaar 1627:

Vrouwen, kinders en gespuis
 Woelen daaghs in myn klein huysken;
 't Is geen kruysken,
 Maar een onbehouwen kruys.
 Dan komt d'een of d'ander vragen
 Met beklagen,
 Hoe is 't lieve VAN DER VEEN?
 Flauw is d'antwoort, swak en teder
 Segh ik weder,
 O myn been, myn been, myn been!
 Dat je dan de wyven hoorden,
 Wat al woorden
 Datse maken met gekarm:
 Lieve man, is al haar seggen,
 Blyf doch leggen,
 Stil te bedd' en houd u warm.

Het moet nog al gelukkig hersteld zijn, want in het volgende jaar doet hij de Amsterdamsche reis.

Eenigermate bevreemdend is het, dat de Stedelijke Regering van Deventer *niet* zijnen geleerden tijd- en stadgenoot REVIUS, maar *hem* het vervaardigen van een gevelschrift voor het, in 1628 gebouwde Sint Geertruiden ziekenhuis of Pesten gasthuis opdroeg; en hij, volgens de overlevering, daartoe schier gedwongen is geworden. Het versje luidt:

Voor Kriichs vervolch in 't landt
 Of duren tiit noch best is
 Te vallen in Godts hand;
 Want troostelicker pest is.

VAN DER VEEN komt in zijne dichtwerken steeds voor als een rond, regtschapen man, die eene zuivere zedeleer verkondigde en godsdienst hoog op prijs stelde. Hij teekende zijne stukken gewoonlijk met de zinspreuk: „Stuur Recht." In zijne jeugd schijnt hij een vrolijke snaak geweest te zijn, blijkbaar uit zijne *bruiloftsverzen*, waarvan wij reeds een paar staaltjes hebben medegedeeld, en waaruit ook bleek, dat zijne opgeruimdheid hem onder treurige omstandigheden, en zelfs in hoogen ouderdom niet verliet.

Bovengenoemde REVIUS roemt hem als „een voortreffelijk dichter in de moedertaal" (*insignis in patrio idiomate poeta*); en hoe hoog men met hem wegliep, getuigen de menigvuldige lofverzen, die op hem gemaakt zijn, waaronder die van ADRIAEN STICKE, Heer van Breskens, broeder of neef van DIEDERIK, JOHAN en JURRIEN STICKE, bij DUMBAR vermeld.

Laat ons nu vlugtig de werken des Dichters van meer nabij beschouwen. Zij zijn vereenigd in éenen bundel, waarvan de uitgaven te Amsterdam, bij de wed^e GYSBERT DE GROOT, en te Deventer, bij ARNOLDUS KURTENIUS, beide van 1703; alsmede, die, bij ANTONIE SCHOONENBURG en Zoon, te Amsterdam van 1745, *completeet* zijn.

Het *eerste* deeltje van den bundel, onder den titel van *Adams-appel* is, volgens REVIUS, te Amsterdam in het licht verschenen (in 4° A^o 1642), niet lang nadat in 1641 de derde druk zijner *Overzeesche Zangen* te Haarlem

was in het licht gekomen (1). Later is het met andere stukken in één band, met doorlopende paginatuur, uitgegeven.

Wij volgen hier de boven vermelde volledige uitgaven.

De *Adams-appel* is versierd met 50 plaatjes, met *bijschriften* en *gedichten* of *zangen*, door den Dichter „*Zinnebeelden*” genoemd, op de onderwerpen betrekkelijk, en menschelijke gebreken voorstellende, die voortgesproten zijn uit den appel van Adam, en niet uit de doos van Pandora.

Het volgende geven wij tot proeve.

1°. *De lof van Deventer*, (1° Zinnebeeld) door MOONEN, DUMBAR en anderen ook der overneming waardig gekeurd.

Een Keyserlyke stad, een hooft van haar geburen,
Weleer des vyants spits, en nog ten naasten by,
Heel loffelyk beheerscht; bekleed met Burgery,
Romeynelyk besaamt, en vreedzaam in't besturen,
Die Kranen zyn ter wagt en Leeuwen op de muren,
En sonder Poppen-pronk een pronk van Schuttery,
Gewapent met het hart, ja trots Soldatery.
Derhalven sy te recht in 't Schilt den Arent vueren,
Waar van de toets en proef gebleken heeft in noot.

(1) Anno CCIJCXLI prodiit Harlemi tertia editio *Poëmatum Transmarinorum* JOANNIS VAN DE VAEN Daventriensis, insignis in patrio idiomate Poëtæ. Apud Paschasium a Wesbusch. Non multo post exiit ejusdem Poëma, cui *Pomo Adami* nomen fecit, continet autem Emblemata moralia, tabulis æneis adornata, excusa Amstelodami a Joanne Everardo Cloppenburgio *Jacobi Revii Historiæ Daventriensis Liber sextus* pag 725.

2. *De Vrek.* (19^e Zinnebeeld).

Gy zyt, ó Rykaart, groot van goedt,
 Maar kleyn en arrem van gemoedt:
 Dat sietmen aan uw slaven:
 Dat sietmen aan uw draven.*

Gy hebt ontelbaar munt en gout,
 Daartoe een ryke vrouw getrouwt;
 En hebt noch veel verworven,
 Dat u is aan-gestorven.

En veel hanght u noch over 't hooft:
 Wel waarom is 't dan, dat gy slooft?
 En nauwelyke kund slapen:
 Om gelt en goedt te rapen.

Gy hebt een onwaardeerlyk lant,
 Rontsom met houtgewas beplant,
 Veel renten allerwegen;
 En noch is 't niet ter degen.

Gy hebt veel huysen in de Stadt:
 Noch klaaght gy al van dit of dat:
 En seght uw fruit en koren
 En geldt niet na behooren.

Uw schepen komen uitter zee,
 En brengen dubbel winste mee,
 Seer rykelyk geladen:
 Maar 't kan u niet verzaden.

Hoe meer dat u Oost-Indjen geeft;
 Hoe min dat gy in ruste leeft.
 Noch moetter meerder baat zyn,
 Wanneer sult gy verzaadt zyn.

Schoon dat gy rent op rente gaart,
 Noch zyt gy armer dan gy waart.
 Hoe lange sult gy ploegen?
 Wanneer sult gy genoeg?

Doe Rykaart hadd' niet half soo veel,
 Doe was de man wel eens zoo eel:
 't Is waar hy was wel sparigh,
 Maar nergens na soo karigh.

Te voren ging syn kok te vuur
 Nu is het alle ding te duur:
 Nu koopt hy doode plat-vis,
 Die slimmer is als kat-vis.

Syn suyvel is verschimmelt smout,
 Van garstigh spek, veel jaren oudt;
 Dun scharbier laat hy brouwen;
 Soo weet hy huys te houwen.

Het vuur, dat hy des winters stookt,
 Heel wein gh vlamt, maar dapper rookt;
 Syn turf en wil niet vonken,
 Mits datse was verdronken.

Die koopt hy om een leur of iet;
 Die duert wat langh, al vlamtse niet;
 Noch kan hy niet bedyen,
 Al snydt hy aan twee zyen.

Het goetd heeft hem, maar hy geen goet,
 Dus leeft den bloet in armoedt;
 Hadd' God hem min gegeven,
 Hy sou wel ruymmer leven.

O vrienden, slaaft als desen ryk,
 Om 't heil, maar niet om 't tydelyk,
 Om 't Hemelsch te verwerven,
 Soo wert gy ryk na 't sterven.

Daar Rykaart werden sal een spot,
 Verbannen van den grooten Godt,
 Verbannen, daar zyn truuren
 In Eeuwigheyt sal duuren.

3°. *Tevredenheid eens Landmans*, (46° Zinnebeeld) is een ware tegenhanger.

Zie hier een fragment:

Geen Keiserlyke ryken,
 Geen Kroonen zyn te lyken,
 Noch ridderlyke spoedt,
 By 't rein vernoecht gemoedt,

Syn klein gewin gevalt hem groot,
 Syn bruine rogg' is witte-broot,
 't Gunt hem verzaadt;
 Trots Princelyk gebraaft.

Met over-groot vertrouwen,
 Gaat zulken Bouw-man bouwen,
 Of hoeden 't sachte vee,
 In onbenyde vree,
 Syn kommerloose rieten-hut,
 Met leeme wanden onder-stut,
 En ruylt' hy niet
 Om Koninklyk gebiet.

Wanneer des morgens blozen
 De dageraatsche rozen,
 Hy flok ten bedd' uyt styght,
 En voor den Schepper nyght;
 Hy dorscht, en wandt, en eght, en ploeght,
 Hy eet en drinkt en is vernoeght,
 Vernoeght alsins,
 Veel beter als een Prins.

Geen noodeloos begeeren,
 Geen vrek-lust sal hem deeren.
 Schoon Godt hem 't aardsche goet,
 Verleend' in overvloedt,
 Hy stelt daar op noch hart noch zin,
 Is veel of uttel syn gewin,
 In groot in klein,
 Al even-wel te vreên.

4°. Het 30° Zinnebeeld, *een domme Regter*, is vrij scherp.

Het opschrift luidt:

*Indienmen MIDAS wil tot eenen Rechter kiezen,
Gewonnen is't met PAN, APOLLO moet verliezen.*

Hier is den Ezel op den Rechter-stoel geseten;
Hy heeft een groot gehoor, behoort ook veel te weten,
De dicren rontsom heen ontsien het plompe beest,
En ieder syn gebaar en grove stemme vreest.
Hoe menigh eerlyk man van raadt, van daat, van leven,
Moet vaak te rugge staan, daar ampten zyn te geven;
Maar eender die aan 't roer heeft vrenden tot de keur,
Al waar hy noch soo broets, die gater wel me deur.
Ja, ja, de man is goet by Bacherachsche glazen.
En anders weetmen nau van tuyten ofte blasen.
Hoe dwaaltmen op dewegh, wanneer de leidsman blind is!
O wee! ô wee! het lant, wiens Koning dat een kint is.

Wanneer taal en spelling van dit versje
Weilandsch- en Siegenbeekiaansch waren, zou
men haast niet denken, dat het een satyre
gold op den tegenwoordigen tijd?

5°. Hoe geestig schildert onze Dichter een
paar Advokaten (van de 17° eeuw, wel te
verstaan); op een plaatje voorgesteld, als aan
ééne lijn trekkende.

37° Zinnebeeld. Opschrift:

*In ploit, in kaarten-spel, en paarden te verruylen,
Daar sal al in t gemeen een boefjen onder schuylen.*

Een yeder pooght syn endt om 't kloekste vast te houwen,
 Men weet niet, wien men 't best van beide sal betrouwen,
 Dan schynt eens Bartolus, nu Baldus baas te zyn,
 En alamen 't recht besiet soo treckens' één lyn.
 Dit siet men huydendaagha van sommige verkeerde;
 Als pleiters, pluckers, en deurtrapte rechtsgeleerde,
 Die loos de lange lyn vaak trecken in het recht,
 Door bullen en geschrift, en mondelyk gevecht,
 Door snauwen en gekyf, en bitselyk te spreken,
 Als ofse buyten pleit de zake soudens wreken.
 Soo haast en scheiden niet de twisters van de plaats,
 't Is Frere Compagnon, en alle maats goe maats.

Wij herinneren ons hierbij eene aardige vergelyking uit onze dagen. Twee pleiters worden, namelijk, vergeleken bij de beide lepels eener schaar, die onophoudelyk over elkander schuren, maar elkander geen nadeel toebrengen. Wee! echter, wat tusschen beide komt!!

VAN DER VEEN was geen liefhebber van *dansen*. Hij beschrijft den dans als volgt:

15° Zinnebeeld.

Opschrift:

*O ydelheyt, gy weet uw' sonde te bepronken,
 En seght, terwylmen danst, soo drinktme sich niet
 dronken.*

De bokken zyn verheugt, de oude met de jongen,
 En dartelen in 't groen met vrenide kromme sprongen,
 Verheffen sich omhoog en huppelen te gaar,
 De beenen van de gront, die drillen onder haar.

De naam van Cabriol is van Cabrit begonnen:
 Omdat de Geyt en Bok die van nature kunnen.
 Dit isser d'oorspronk of; o Danssers, dat gy 't weet,
 Die in dees' beestigheyt uw schoone tyt besteedt.
 De Danssers konden gantsch haar zotheyt niet versaken,
 Vermits sy in den rey ook dubb'le simpels maken,
 Waardoor sy openbaar belyden haar gebrek:
 Want dubbel simpel is soo veel als enkel gek.

Wat zou de goede man zich tegenwoordig
 ergeren aan de *Polka*, *Mazurka* en dergelij-
 ke passen!

Het *tweede* deeltje van den bundel bevat
Overzeesche Bruilofts-Zangen, 25 in getal,
 en eenige *Overzeesche Zegezangen*.

Wat de eerste betreft, dezelve zijn door-
 gaans aardig en geestig, en rijk doorweven
 met lessen van levenswijsheid en nuttige wen-
 ken. Hier en daar struikelt men wel eens
 over eene uitdrukking, die kiesche ooren
 kwetst, maar destijds schijnt men er zoo
 naauw niet op gezien te hebben, en gewoon ge-
 weest te zijn om het kind bij den regten naam
 te noemen, of, zoo als de Franschen zeggen:

„ *Appeler un chat un chat.* ”

Het is onzes inziens niet zoo erg als de on-
 zedelijke dubbelzinnigheden van eenen PAUL
 DE COCK, c. s., die zelfs in de boudoirs van
 fatsoenlijke jonge dames getolereerd worden.
 Maar het is *Fransch*!!

Onder de bevoorregten, aan wie VAN DER

VEEN zijne Bruiloftszangen wijdde, en met wien hij op eenen vrij familiaren voet moet gestaan hebben, komen onder anderen voor de aanzienlijke personen PIETER DE L'ESPIERRE, ANNA, dochter van BERNARD VAN WESICKE, WINOLT VAN CAMPEN, ALBRECHT PLATE, GERAARD JORDENS, BERNARD MARIENBERG, allen bij DUMBAR voorkomende op de lijsten der regeringsleden, doch waarop de Dichter *niet* vermeld staat. Eenige kleine proeven uit de Bruiloftsverzen hebben wij hierboven reeds medegedeeld, en wij zouden te uitvoerig worden, door er meerdere af te schrijven.

Wij treffen er een paar uit gebruik geraakt zijnde spreekwoorden in aan, als: „*ter Hunnepe raren*,” dat, volgens eene kantteekening, hetzelfde beteekende, als het Amsterdamsche *naar de Volewijk raren*,” dat is: *kinderen halen*. Men maakte namelijk den kleinen wijs, dat de jonggeborenen van daar kwamen. Welligt staat het *ter hunnep raren* in eenig verband tot een gewezen Nonnenklooster, het *Klooster ter Hunnepe* of *ter Hoenepe* genaamd, gesticht in het jaar 1266, en gelegen op een half uur afstands van Deventer, in de nabijheid van een destijds klein beekje, de *Hunnep* of *Hoenip* genoemd, thans *Dortherbeek*. In 1578 werd dit klooster door twee soldaten van RENNENBERG, even vóór de belegering der stad, in brand gestoken, ten gevolge waarvan zich de nonnen in de stad vestigden. Men vindt op de plaats van het gewezen klooster nog heden een boerenerve,

het *Henneper klooster* geheeten, en daarbij een molen, *de Henneper molen* genoemd.

Maar de lezer zal zeggen: *nonnen* en *in 't kraambed* komen zijn al te zeer ongelijksoortige zaken. Men schijnt echter slechts eene algemeen bekende plaats in den omtrek uitgekozen te hebben, om den kinderen te beduiden, dat van daar de broertjes en zusjes kwamen. Zoo heet dit, b. v. te Almelo uit den *Kloosterput* halen, afkomstig van een gewezen klooster, in welks omtrek de kinderen nog heden eene speelplaats hebben. Te Deventer wordt gezegd, ze *uit den Hoenderput halen*, een te Deventer algemeen bekenden put aan den Noordenberg, behoorende tot de Binnen-gracht.

Het tweede spreekwoord luidende: „*Wopen! Wopen! Wanne! Wanne! o Sint Anne!*” blijkt een uitroep geweest te zijn bij noodlottige voorvallen. Te Almelo wordt nog door oude lieden soms uitgeroepen: „O Wopen, Wopen!” of: „O Wanne, O Wanne!” wanneer men zijne verwondering of verbazing over iets te kennen geeft. De oorsprong van deze laatste spreekwijze hebben wij niet kunnen opsporen.

De *Overzeesche Zegezangen* schijnen eerst een afzonderlijk bundeltje uitgemaakt te hebben. Er worden in bezongen, de veroveringen van *Grol* (Groenlo), *Wezel*, *de Veluwe*, *'s Hertogenbosch*, en de mislukte togt van JAN VAN NASSAU in Spaanschen dienst. Hierop volgt een schamper stuk, door den

Dichter *Verkeerspel* gedoopt, en gerigt tegen de Antwerpenaars; met welk stukje het deeltje schijnt gesloten te zijn geweest, want nu volgen eenige zoogenaamde „*Verwijt-dichten*” van Antwerpsche poëten, die VAN DER VEEN geducht aanpakten; hem eenen „loghenende Lasterdichter tot Amsterdam” (1) noemden, en hem met allerlei vuiligheden overlaadden. Hij bleef hun echter niets schuldig, en stelde hen wederkeerig niet gering aan de kaak. Er werd vervolgens van hunnen kant, even malsch gerepliceerd in „*Antwerpsche weder-* „*botten*,” en ook op dezelfde wijze in een „*Krucken-dans*,” gedupliceerd, waarmede de liefdelooze strijd een einde nam.

De overige stukjes zijn: „*De verbaesde Fama*; „*Oer de voortreffelijke ongemeene Zege der wytberoemde Stadt Maestricht enz.*” in 1632 bezongen; „*Rase-bols Chaòs*,” waarin ongeveer dertig verschillende dialecten door elkander zijn gehaspeld; „*Calla la Boca*,” ofte „*Muyt-bandt over de zege van Schenke-Schans*” in 1636; „*t Samen-spraek tusschen een Spaensch Capiteyn, en een gevangen Nederlander*,” gedeeltelijk in 't Spaansch, met nog een paar kleine stukjes van mindere waarde; en ten slotte de *Vrede met Spanje* in 1648, hetwelk eindigt met het volgende grafdichtje op den Oorlog:

(1) » tot Amsterdam.” Waarschijnlijk dacht men dat hij te Amsterdam woonde, omdat het schimpdicht aldaar was uitgegeven. Later werden zij echter beter onderzigt, en noemden hem » een Twentschen boer.”

Hier leyt, die Neerlant plaeghde omtrent de tachtich jaren,
Uyt d'afgrondt was zyn geest, en is daer weer gevaren.

Het *derde* deeltje van den bundel bevat
160 „*Raatselen, uitgebeeldt met Sin-ryke uit-*
leggingen.”

Hoewel opgedragen aan de „Edele, E-
„rentveste, Achtbare, Wyse, ende seer be-
„scheydene Heeren Burgermeesteren, Schepe-
„nen, ende Raedt der oude vermaerde Anzee
„ende Koop-stadt Deventer;” en nietlegen-
staande sommige dezer Raadselen in menig
nieuw Raadselboekje woordelijk zijn overgeno-
men, zoo hebben ze, over 't algemeen, weinig
om het lijf.

De beide volgende zijn echter niet onaardig.

148^e Raadtsel.

Daar is een man in onsen lande,
Heel wel geleert, goet van verstande,
En kloek in alle syn bedryven;
Hy kan niet lesen, ook niet schryven,
Hy kan niet spreken en niet hooren,
En is tot een goet ampt gekoooren,
Hy kan niet sien daar 't licht en klaar is,
En dese man is Secretaris.

Uytlegginge.

Vrinden, dat gy 't wel versint,
De man en is niet doof noch blind,
Hy kan ook schryven ende lesen,
Hy is niet stom, hoe kan dat wesen;

Mocht yemandt vragen van de lien,
 't Woort NIET, geschreven kan hy sien,
 't Woord *Niet* gesproken kan hy hooren,
Niet kan hy seggen na behooren.
 Hy kan ook schryven 't woortje *Niet*,
 Hier hebt gy vrinden het bediet.

72^e Raadtſel.

Is 't nu niet wel gekust, gesolt?
 Ik ben met kindt gehollebolt,
 Ik ben verkost en niet getrout,
 ('t Is haast geschiet, dat lang berout;)
 Wat sal het wesen nu voortaan;
 In my is karmen en getraan,
 En of ik op en neder ga
 En of ik heen en weder ga,
 'k En heb vermaak in drank noch kost,
 Dan waar ik eens van kindt verlost,
 Of waar het doodt en uitte pyn,
 Soo soud' ik eens in ruste zyn;
 Een yeder spiegel sich aan my,
 Dit komter van de minnery.

Men denkt hier zeker aan een meisje, dat
 een *faux-pas* heeft gemaakt. Och, neen! 't is
 doodeenvoudig eene onschuldige WIEG.

Het volgende is al heel kluchtig,

5. Raadtſel.

Den grootſten Predikant die heeft twee gebonden,
 Twee echtelyk getrout en beyde ſonder ſonden,

Daer was noyt ryker Paar noch slechter Feest bestemt,
De Bruyt was moeder-naekt, de Bruyd'gom sonder hemt.

In een Bruiloftszang komt dit raadseltje
voor, als een rijmtje van Clio, eene der ne-
gen Zanggodinnen, en heeft dit opschrift:

*De rykste Bruydegom en Bruyt,
Die kwamen 't alder-kaalste uyt.*

De uitlegging van 't Raadseltje is:

Adam bruygom, Eva bruyt,
Liepen met de naekte huyt.

Dan genoeg van dit gedeelte. Tot slot nog
de „*Toe-gift op de Raetselen.*”

Een Huysman, soo ik heb verstaan,
Sprak op een tyt een Raads-heer aan,
En seide, goeden dagh myn Heere.
(Den Raads-heer weer, wat 's u begeere?)

De Boer.

Gy zyt een Raads-heer, soo'k versta?
(Den Raads-heer weer die seyde, ja.)

De Boer.

Zyt gy den Raads-heer? soo wilt raden,
Wat heb ik in myn sak geladen?
't Is wit, of bont, of swart, of graeu,
't Is levend' en 't kan zeggen *wasen*,
Nu Raads-heer raat eens, wat is datto?
Boer, sey de Raads-heer, 't is een Katto.
Gy hebbet schier byna gevat,
Sey doe de boer, dan 't scheelt noch wat,

Doch soo veel niet als Wyn en Water,
Neen, 't is geen Kat, maar 't is een Kater.

Wilt gy al mee voor Raads-heer gaan
En kunt geen Boere raadsels ra'en,
Des wilt met Huysluy eerst verkeerren,
En 't raden van de boeren leeren.

Men make zelf de toepassing.

Vervolgens vindt men in dit deeltje de „*Gulden ende IJzeren Eeuwe*,” een uitvoerig stuk, wat langdradig; en een „*Nickerspraatje*” van beter alooi.

Later is bij het geheel gevoegd, een vrome „*Nieuwe-jaer-wensch, 't Samenspraek tusschen echte man en vrouw*,” waarvan de eerste letters der regels: „*Vreest Godt en houdt syn Gebodt*” uitmaken. Verder: „*Nieuwejaers-liedt*,” „*Op den Geestelyken Kruythof van Roelof Waningh*,” „*Lyk-dicht op Harmanna van Bokholt*,” „*Afgedankte Soldaten-praat; ofte Samensprekinge tusschen een Hollander, Waal, Hooghduitser en Engelsman*,” in hunne moedertaal, in hetwelk de vier landaarden zeer eigenaardig worden gekenschetst. Vervolgens „*Graf-dicht over den doodt van WAERENAR DIRKSEN, alias BREURKEN, ontslapen op den 1^a December, Anno 1649*,” welk personaadje een ware nar, of kwast moet geweest zijn, even als een hierbij aangehaalde gek, KÖCKEN genaamd, een tijd-

en stadgenoot van hem, die, volgens eene noot, „ van Deventer tot Campen, Swol, Zutphen ende Lochem de gantsche wegen over hoepelde of bandelde."

Elke gemeente schijnt, ten minste een van zoodanige gedistingueerde voorwerpen, waar een streep doorloopt, te bezitten.

De bundel eindigt met een „ *Lof- en Graf-dicht op den geest-ryken ende seer kloeken JAN VAN DER VEEN,*" door den reeds genoemden ADRIAEN STICKE, Heer van Breskes, waaruit blijkt dat VAN DER VEEN op den 2^{en} September, des jaars 1659, dezer wereld is overleden, dus in den vermoedelijken ouderdom van 82 jaren.

Met de mededeeling van het Grafdicht zullen wij eindigen:

Hier leit die groote VAN DER VEEN,
Begraven met soo kleinen steen,
En is soo groot noch als Hy was,
Hoewel nu niet als stof en as:
Soo gaat Hy doch met syn verstant
Weer nyt syn graf en vader-lant;
En datter noch een Werelt waer
Behalven hier, Hy was ook daer.

DEVENTER.

W. VAN DER LINDE Hz.

DE DOODEN-LANTAARN OF LUCHTE

TE

DEVENTER.

(Met eene Afbeelding).

Het is een oudt gebruyk in Deventer ter stede,
En by den IJssel-stroom meer andere plaatsen mede,
Dat, waar in eenigh huys een dood' is of een lyk,
Wert uitgehangen een lanteerne tot een blyk;
Ik segge sonder keers, of eenigh licht van binnen.
Wat sulks beduyden wil, kan jeder haast versinnen;
Verhuyst is 's levenslicht, vertroocken is de ziel;
Gansch ydel is de romp van 't gunt hem onderhiel.
Dan is het al bejaaght, geloopen en geronnen,
Dan is 't behouden-reys, is maar de ziel gewonnen.
Wat wilmen meerder doch, als 't dagelyksche broodt?
Wat is 't hier doch op 't lest, het eindt dat is de doodt.

Aldus luidt het 50^e of laatste Zinnebeeld uit
den *Adams-appel* van JAN VAN DER VEEN.

Het gebruik van die Lantarens of *Luchten*
te Deventer, en op meer andere plaatsen langs
den IJssel, noemt de Dichter in 't begin der

17^e eeuw, reeds „oudt" en te regt. Men kan dit eensdeels afleiden uit den *antieken vorm* des voorwerps, van geel koper vervaardigd, en te meer is zulks blijkbaar uit de bijzonderheid, dat de openingen met *hoorn* zijn ingezet, zoodat het gebruik vermoedelijk van die overoude tijden dagteekent, toen het *glas* nog niet tot vensterruiten werd gebezigd (1).

Het uithangen eener zoodanige Lantaarn aan de woning, waarin zich een lijk bevond, heeft vrij algemeen, te Deventer stand gehouden tot den jare 1831, als wanneer aldaar eene Begraafplaats buiten de stad is aangelegd, en eenige veranderingen bij de lijkplegtigheden zijn ingevoerd.

Slechts weinige ingezetenen, aan oude gewoonten gehecht, of welligt ook uit eenig vooroordeel, bleven nog eenigen tijd het gebruik volgen, doch tegenwoordig ziet men het zeldzaam meer.

Het onderscheidingsteeken van de Luchte, of de overledene al dan niet gehuwd was

(1) De Ouden plantten *hoorn* of dingeslepen marmer, sijn gevlochten traliewerk, grölíed papier of linnen in de openingen tot doorstraling van het licht. De eerste berigten omtrent het gebruik van glasschijven tot vensterruiten vindt men bij GREGORIUS VAN TOURS, die meldt, dat in de IV. eeuw de kerkvensters gekleurd glas bekwamen. De oudste nog voorhandene Glasvensters zijn in de kerk van St. Denis in Frankrijk, en schijnen van het oude gebouw afkomstig te zijn, hetwelk door den Abt SUGER in 1140 gesticht werd.

geweest, bestond hierin, dat die, welke een *ongehuwde* voorstelde, versierd was met *zwarte, witte en groene linten*, zinnebeeldig voorstellende den *rouw*, de *onschuld* en de *hoop*, hetwelk voor *gehuwden* niet geschiedde. Het *geslacht* der overledenen werd op geenerlei wijze aangeduid.

Wat den *ouderdom* betreft, de Luchten voor volwassenen waren alle van dezelfde grootte (hoogte met den ring 9 N. Palm., middellijn 3,8 N. Palm.); de overigen naar evenredigheid van den bereikten ouderdom der afgestorvenen.

De Lantaarn moest altijd aan die zijde van de deur gehangen worden, welke gekeerd was naar den kant der kerk of van het kerkhof, daar het lijk begraven zou worden. Zij was van binnen van eene *gebluschte* kaars voorzien (1), zinspelende op een ligchaam zonder ziel.

Het was een burenplicht, de Luchte des morgens aan het sterfhuis op te hangen, haar 's avonds af te nemen en weder in 't sterfhuis te plaatsen, waarvoor de naaste buren of hunne dienstboden, tot belooning eene enkele of dubbele draagplaats, of, meer gebruikelijk, een daaraan geëvenredigden drinkpenning of eene fooi, ontvingen.

(1) Dit zegt LE FRANÇOIS VAN BERKHEIJ, maar, hoe gepast die *nietgebluschte* kaars ook mogt zijn, is het echter zeker, dat zulks in de laatste jaren niet gebruikelijk was, en vermoedelijk ook niet vroeger, blijkens den dichtregel van VAN DER VEEN:

» Ik zegge *sonder keers*, of eenig licht van binnen."

De linten van de Luchten werden als een emolument gegeven aan de dienstboden van 't sterfhuys. De Luchten zelven werden gehuurd in winkels, waarvoor men twee Schellingen, een Gulden, een Daalder of meer betaalde.

Betreffende de uiterlijke teekenen, die een sterfhuys kenmerken, is de gewoonte in ons vaderland algemeen, om de deuren en vensters te sluiten, tot de begravenis heeft plaats gehad, op welken dag zij nog *half* gesloten blijven.

In de vorige eeuw had men te *Enkhuizen* nog het bijzondere gebruik, dat de Protestanten langere of kortere *linten*, naar de jaren der overledenen, aan de deur hingen, terwijl de Roomschegezinden gewoon waren, er een *zwart kruis* voor te zetten.

In *Zeeland* legde men eene menigte van netgeglooiden *stroobossen* op den stoep van het sterfhuys, en derzelver aantal werd, naar de jaren, het vermogen of aanzien der overledenen, vermenigvuldigd. (Zie Natuurlijke Historie van Holland, door J. LE FRANÇOIS VAN BERKHEIJ, 3^e Deel 3^e Stuk bladz. 1854.) Of deze gebruiken aldaar nog in zwang zijn, is ons onbekend.

In *Noord-Brabant* zijn *stroobosjes* nog heden kenteekenen van sterfgevallen. Te 's *Hertogenbosch*, *Tilburg* en op verscheidene andere plaatsen in die Provincie is het gebruikelijk, om op den stoep of de straat, voor de deur van het sterfhuys, een tweetal kunstig te zaamgevoegde *stroobosjes* te leggen, rustende

op vijf of zeven blokjes, schuins er tegen geplaatst, en met een zelfde getal gedekt. Het geheel is van verschillende grootte, naar gelang van den bereikten leeftijd der overledenen. De blokjes, voor Protestanten, hebben eene egaal bruinroode kleur; die voor Roomschegezinden zijn gemerkt met de letters R. K. W. (Roomsche-Katholiek Weeshuis), terwijl de *strootjes* van deze ook met eenige witte en zwarte *linten* zijn versierd. De *strootjes* worden door de Weeshuizen, tegen betaling van eenige stuivers daags, bezorgd.

Tot het gebruik derzelve heeft aanleiding gegeven eene strenge verordening van de stedelijke regering van 's *Hertogenbosch*, in het jaar 1635, tijdens de pest aldaar woedde, en welke resolutie of keur luidde: „dat al de boven- en „ benedenvensters van besmette huizen moesten gesloten blijven, en boven de deur een „ *stroowisch* moest gehangen worden, die er „ zes weken, ingeval van overlijden, en drie „ weken bij herstelling, moest blijven hangen." In 1661 werd een besluit genomen, waarbij den inwoners der stad de verplichting werd opgelegd, dat voor elke woning, waarin iemand overleden was, een *bos stroom* met steenen daarop, moest geplaatst worden, die zoo lang het lijk boven aarde stond niet weggenomen mocht worden. Dit besluit schijnt niet ingetrokken te zijn, maar de naleving van hetzelfde, in eenen anderen vorm, blijkt meer op *gewoonte*, dan op kracht van *wet* gegrond te zijn, daar de *Israëlieten* het gebruik niet volgen.

Te *Waalwijk* heeft men de gewoonte, aan de deur van het sterfhuis, even als eertijds te *Deventer*, eene *Lantaren* te hangen, maar deze is zwart geverwd en met een *doodshoofd* beschilderd; is ook *zonder licht*, ja zelfs zonder bodem, om er licht in te kunnen plaatsen. De mededeeler dezer bijzonderheid, in den *Noord-Brabandschen Volks-Almanak* voor dit jaar, voegt hierbij de volgende moraal, waarmede wij dit stukje besluiten:

„Wie gevoelt niet, dat deze beeldtenis des
 „doods even juist en treffend als eenvoudig
 „is. Zij zij ons dan gedurig voor den geest,
 „deze beeldtenis, en leere ons den diepen
 „zin verstaan, dat eene lantaarn zonder licht,
 „even doelloos als nutteloos is. De beschou-
 „wing van dit volksgebruik kweeke in ons
 „een edelen zin en wil, om, terwijl wij le-
 „ven, ons licht te laten schijnen voor de
 „mensen.”

W. VAN DER LINDE Hz.

OVERIJSSSELSCHE
A L M A N A K
VOOR OUDHEID EN LETTEREN.

Overijsselsche
ALMANAK
VOOR
OUDEID EN LETTEREN.
1847.

Twaalfde Jaargang.

DEVENTER,

J. DE LANGE.

1846.

Overijsselsche

A. C. M. A. M. A. M.

VOOR

OULDHEID EN LETTEREN.

1847.

Twaalfde Jaargang

ENTER,

LANGE.

1846.

Berigt voor den Kalender.

De Kalender is berekend voor Deventer, welks ligging door den Generaal KRAIJENHOFF trigonometrisch bepaald is op $52^{\circ} 15' 9''$ N. B. en $3^{\circ} 49' 12''$ (in tijd $15^m 17^s$) Oosterlengte van Parijs, of $6^{\circ} 9' 37''$ (in tijd $24^m 38^s$) Oosterlengte van Greenwich, of $7^{\circ} 14' 22''$ (in tijd $28^m 57^s$) Westerlengte van Berlijn.

Alle opgaven zijn in middelbaren tijd gesteld; de kolom middelbare tijd op den waren middag dient om dadelijk waren tijd tot middelbaren te herleiden en omgekeerd.

De dag begint op den middelbaren middernacht en wordt in twee gelijke deelen verdeeld: — het tijdsverloop van middernacht tot middag wordt morgen, van middag tot middernacht avond genoemd.

Op de eerste bladzijde der maand wenschte men de aanwijzing van feestdagen te behouden. Plaatsgebrek verhinderde ons dus, voor iederen dag den tijd van Maans- op- en ondergang beide aan te geven. Men vindt daarom van nieuwe tot volle maan alleen den onder-

gang, van volle tot nieuwe maan alleen den opgang; hetgeen overigens tot gewoon gebruik voldoende is.

De overgebleven ruimte, op de tweede bladzijde der maand, heeft men aangevuld met de opgave van den tijd van zichtbaarheid der voornaamste planeten, Venus, Mars, Jupiter en Saturnus. Van Mercurius, die, door de nabijheid der zon, slechts uiterst zeldzaam gezien wordt, en de verdere telescopische, is niet gesproken, daar het Jaarboekje toch niet voor sterrekundig gebruik is ingerigt.

INHOUD.

Zons- en Maansverduisteringen.

Jaartellingen en Feestdagen.

Kalender.

Genealogie van het Koninklijke Huis.

	blz.
BETREKKING VAN OVERIJSEL TOT DE ALGEMEENE	
STATEN EN DE UNIE VAN UTRECHT	1
HANDEL VAN DEVENTER OP BERGEN IN NOORWE-	
GEN	157
DE GEVANGENEN OP BLIJENBEEK	184
KUINRE, DOOR F. A. EBBINGE WUBBEN	201
BESCHRIJVING VAN DE HAVEZATHEN IN OVERIJSEL,	
DOOR F. A. EBBINGE WUBBEN	206
OUDE MUNTEN NABIJ ZWOLLE GEVONDEN, DOOR	
J. M. V. R.	241
OUDE DUBBELDE DUKATEN, DOOR J. M. V. R.	248
VOORWERPEN VAN BRONS	265
VROEGERE GEBRUIKEN BIJ HET STERVEN EN BE-	
GRAVEN TE GIETHOORN	263
SCHOKLAND, DOOR G. MEES AZ.	267
BLADVULLING	331

Zons- en Maansverduisteringen.

In dit jaar vallen er twee Zons- en twee Maansverduisteringen voor. De tweede Zon- en de eerste Maan-eclips zijn in onze streken zichtbaar.

- I. *Maansverduistering* den 31 Maart. Begin der Eclips 's avonds ten 8^u 48^m; Einde ten 10^u 55^m middelbaren tijd van *Deventer*; zij is op het grootst ten 9^u 51^m, wanneer zij 3½ duim bedraagt, zoodat dan tusschen $\frac{1}{4}$ en $\frac{1}{2}$ van de middellijn der maan in de schaduw is.
- II. *Zonsverduistering* den 15 April. Bij ons onzichtbaar.
- III. *Maansverduistering* den 24 September. Bij ons onzichtbaar.
- IV. *Zonsverduistering* den 9 October. De Eclips zal aanvangen 's morgens ten 6^u 41^m middelbaren tijd van *Deventer*, aan het punt der zonneschijf dat 74^{gr} westelijk van het noordelijkste punt ligt. Zij zal voor *Deventer* vrij aanzienlijk zijn, en 10,6 duim bedragen, zoodat bijkans $\frac{2}{3}$ van de middellijn der zon verduisterd wordt. Het einde der Eclips zal plaats hebben ten 9^u 20^m.

JAARTELLINGEN EN FEESTDAGEN

VOOR HET JAAR 1847.

Het jaar na de Geboorte onzes Heeren is . . .	1847	
Na de Schepping der Wereld	5796	
Na de Joodsche tijdrkening, beginnende 7 Oct. O. S.	5608	
Na de onafhankelijkheid der Nederlanden . . .	34	
Het Guldengetal	5	
De Epacta	XIV	
	De Zonnecirkel	8
	De Romeinsche indictie . . .	5

De Zondagsletter C.

Septuagesima	31 Jan.	Hemelvaart	13 Mei.
Vastenavond	16 Febr.	Pinksteren	23 Mei.
Aschdag	17 Febr.	Eerste Advent	28 Nov.
Paschen	4 April.		

Quatertempers.

Den 24, 26 en 27 Febr.	Den 15, 17 en 18 Sept.
Den 26, 28 en 29 Mei.	Den 15, 17 en 18 Dec.

Joodsche Feestdagen.

Purimfeest	den 2 Maart.
Paschen	den 1, 2, 7 en 8 April.
Pinksteren of Wckenfeest	den 21 en 22 Mei.
Nieuwjaarsfeest	den 11 en 12 September.
Groote Verzoendag	den 20 September.
Loofhuttenfeest	den 25, 26 Sept en 2 Oct.
Vreugde der Wet	den 3 October.

De Lente begint den 21 Maart	's morg. ten 5 u. 49 m.
De Zomer begint den 22 Junij	's morg. ten 2 u. 34 m.
De Herfst begint den 23 Sept.	's avonds ten 4 u. 38 m.
De Winter begint den 22 Dec.	's morg. ten 10 u. 21 m.

J A N U A R I J,

1	Vrijdag	NIEUW-JAARSDAG.	's av. op
2	Zaturdag		5 27
3	ZONDAG		6 30
4	Maandag		7 34
5	Dingsdag		8 38
6	Woensd.	<i>Drie Koningen.</i>	9 41
7	Donderd.		10 45
8	Vrijdag		11 49
9	Zaturdag		's m. op
10	ZONDAG		0 53
11	Maandag	Koppermaandag.	1 59
12	Dingsdag		3 6
13	Woensd.		4 12
14	Donderd.		5 15
15	Vrijdag		6 13
16	Zaturdag		7 4
17	ZONDAG	H. N. Jezus.	's av. on.
18	Maandag		6 47
19	Dingsdag	<i>Hare Majesteit de Koningin verj.</i>	8 9
20	Woensd.		9 30
21	Donderd.		10 49
22	Vrijdag		's m. on.
23	Zaturdag		0 6
24	ZONDAG		1 20
25	Maandag	Pauli Bekeering.	2 30
26	Dingsdag		3 35
27	Woensd.		4 33
28	Donderd.	Agnes H. Driev.	5 24
29	Vrijdag		6 7
30	Zaturdag		6 43
31	ZONDAG	Septuagesima.	's av. op

LOUWMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	12	3	42	8	13	3	54	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 17 m. langer.
2	12	4	10	8	13	3	55	
3	12	4	38	8	13	3	56	
4	12	5	6	8	13	3	57	
5	12	5	33	8	12	3	59	
6	12	6	0	8	12	4	0	
7	12	6	26	8	12	4	1	
8	12	6	52	8	11	4	3	
9	12	7	17	8	11	4	4	
10	12	7	42	8	10	4	6	
11	12	8	6	8	9	4	7	
12	12	8	29	8	9	4	9	
13	12	8	52	8	8	4	10	
14	12	9	15	8	7	4	12	
15	12	9	37	8	6	4	13	
16	12	9	58	8	5	4	15	
17	12	10	18	8	5	4	16	
18	12	10	38	8	4	4	18	
19	12	10	57	8	3	4	20	
20	12	11	15	8	1	4	22	
21	12	11	32	8	0	4	23	
22	12	11	49	7	59	4	25	
23	12	12	5	7	58	4	27	
24	12	12	20	7	57	4	29	
25	12	12	34	7	55	4	30	
26	12	12	48	7	54	4	32	
27	12	13	0	7	52	4	34	
28	12	13	12	7	51	4	36	
29	12	13	23	7	50	4	38	
30	12	13	33	7	48	4	40	
31	12	13	42	7	47	4	42	

Zon in ♒ Aquarius, den 20.

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 17 m. langer.

u. m.

Volle M. in de Kreeft

1 Jan. 's avonds ten 3 7

Laatste kw. in de Weeg-

schaal 9 Jan. 's av. ten 7 5

Nieuwe M. in den Steen-

bak 17 Jan. 's morg ten 1 9

Eerste kw. in den Stier

23 Jan. 's avonds ten 4 42

Volle M. in den Leeuw

31 Jan 's morgens ten 8 53

—

Venus is, gedurende de

acht eerste maanden van het

jaar, avondster; zij gaat

onder:

1 Jan. 's avonds ten 4 u. 8 m.

16 Jan. 's av. ten 4 u. 49 m.

—

Mars komt op:

1 Jan. 's morg ten 5 u. 10 m.

16 Jan. 's morg. ten 5 u. 7 m.

—

Jupiter gaat onder:

1 Jan. 's morg ten 5 u. 51 m.

16 Jan. 's morg. ten 4 u. 48 m.

Hare beweging in deze

maand is teruggaande.

—

Saturnus gaat onder:

1 Jan. 's av. ten 8 u. 7 m.

16 Jan. 's av. ten 7 u. 16 m.

F E B R U A R I J ,

1	Maandag		's av. op
2	Dingsdag	<i>Maria Lichtmis.</i>	7 29
3	Woensd.		8 33
4	Donderd.		9 36
5	Vrijdag		10 40
6	Zaturdag		11 44
7	ZONDAG	Sexagesima.	's m. op
8	Maandag		0 49
9	Dingsdag		1 53
10	Woensd.		2 56
11	Donderd.		3 56
12	Vrijdag		4 49
13	Zaturdag		5 36
14	ZONDAG	Quinquag.	6 17
15	Maandag		's av. on.
16	Dingsdag	Vastenavond.	7 2
17	Woensd.	Aschdag H. Driev.	8 25
18	Donderd.		9 46
19	Vrijdag	<i>Kroonpr. Will. Alex. Paul</i>	11 4
20	Zaturdag	(<i>Fredr. Lod. verj.</i>)	's m. on.
21	ZONDAG	Quadragesima Gr. Vastenav.	0 18
22	Maandag	Petri Cath.	1 26
23	Dingsdag		2 27
24	Woensd.	Quatert. S. Matth.	3 21
25	Donderd.		4 6
26	Vrijdag	Quatert.	4 44
27	Zaturdag	Quatert.	5 17
28	ZONDAG	Reminiscere.	5 45

SPROKKELMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 48 m. langer.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	12	13	51	7 45	4 43	Laatste kw in den <i>Scorpioen</i> 8 Febr. 's av ten 2 3
2	12	13	59	7 44	4 45	Nieuwe M. in den <i>Waterman</i> 15 Febr. 's morg ten 1 51
3	12	14	5	7 42	4 47	Eerste kw. in de <i>Tweelingen</i> 22 Febr. 's morg. ten 4 24
4	12	14	11	7 40	4 49	
5	12	14	17	7 38	4 51	
6	12	14	21	7 37	4 53	
7	12	14	25	7 35	4 55	<i>Venus</i> gaat onder:
8	12	14	28	7 33	4 57	1 Febr. 's av. ten 5 u. 42 m.
9	12	14	30	7 31	4 59	16 Febr. 's av. ten 6 u. 32 m.
10	12	14	31	7 29	5 0	
11	12	14	32	7 28	5 2	<i>Mars</i> komt op:
12	12	14	31	7 26	5 4	1 Febr. 's morg. ten 5 u. 1 m.
13	12	14	30	7 24	5 6	16 Febr. 's morg. ten 4 u. 50 m.
14	12	14	29	7 22	5 8	
15	12	14	26	7 20	5 10	<i>Jupiter</i> gaat onder:
16	12	14	23	7 18	5 12	1 Febr. 's morg. ten 3 u. 41 m.
17	12	14	19	7 16	5 14	16 Febr. 's morg. ten 2 u. 44 m.
18	12	14	14	7 14	5 16	
19	12	14	9	7 12	5 18	<i>Saturnus</i> verliest zich al spoedig in de avondschemering; den 22 Februarij komt zij in <i>conjunctie</i> met de zon.
20	12	14	3	7 10	5 20	
21	12	13	56	7 8	5 21	
22	12	13	49	7 5	5 23	
23	12	13	41	7 3	5 25	
24	12	13	32	7 1	5 27	
25	12	13	23	6 59	5 29	
26	12	13	13	6 57	5 31	
27	12	13	3	6 55	5 32	
28	12	12	52	6 52	5 34	

Zon iⁿ X Pices, den 19.

M A A R T,

1	Maandag		's m. on.
2	Dingsdag		's av. op
3	Woensd.		7 27
4	Donderd.		8 31
5	Vrijdag		9 33
6	Zaturdag		10 38
7	ZONDAG	Oculi.	11 42
8	Maandag		's m. op
9	Dingsdag		0 44
10	Woensd.	Overijss. Bidd. voor het Gewas.	1 45
11	Donderd.		2 58
12	Vrijdag		3 26
13	Zaturdag		4 8
14	ZONDAG	Laetare.	4 43
15	Maandag		5 18
16	Dingsdag		's av. on.
17	Woensd.		7 13
18	Donderd.		8 37
19	Vrijdag		9 56
20	Zaturdag		11 10
21	ZONDAG	Judica.	's m. on.
22	Maandag		0 16
23	Dingsdag		1 14
24	Woensd.		2 3
25	Donderd.	Maria Boodschap.	2 44
26	Vrijdag		3 19
27	Zaturdag		3 48
28	ZONDAG	Palmarum.	4 14
29	Maandag		4 37
30	Dingsdag		4 59
31	Woensd.		's av. op

LENTEMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 7 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	12	12	40	6	50	5 36
2	12	12	28	6	48	5 38
3	12	12	15	6	46	5 40
4	12	12	2	6	43	5 42
5	12	11	49	6	41	5 44
6	12	11	35	6	39	5 45
7	12	11	20	6	37	5 47
8	12	11	6	6	34	5 49
9	12	10	51	6	32	5 51
10	12	10	35	6	30	5 53
11	12	10	19	6	27	5 54
12	12	10	3	6	25	5 56
13	12	9	47	6	23	5 58
14	12	9	30	6	20	6 0
15	12	9	13	6	18	6 2
16	12	8	56	6	16	6 3
17	12	8	39	6	13	6 5
18	12	8	21	6	11	6 7
19	12	8	4	6	9	6 9
20	12	7	46	6	6	6 10
21	12	7	28	6	4	6 12
22	12	7	10	6	2	6 14
23	12	6	51	5	59	6 15
24	12	6	33	5	57	6 17
25	12	6	14	5	54	6 19
26	12	5	56	5	52	6 21
27	12	5	37	5	50	6 22
28	12	5	19	5	48	6 24
29	12	5	0	5	45	6 26
30	12	4	42	5	43	6 28
31	12	4	23	5	41	6 29

Volle M. in de *Maagd*
 2 Maart 'smorgens ten 3 33
 Laatste kw. in den *Schut-*
ter 10 Maart 'smorg. ten 5 3
 Nieuwe M. in de *Visschen*
 16 Maart 'savonds ten 9 35
 Eerste kw. in de *Kreeft*
 23 Maart 's avonds ten 6 5
 Volle M. in de *Weeg-*
schaal 31 Maart 'sav. ten 9 41

—
Venus gaat onder:
 1 Maart 'sav. ten 7 u. 16 m.
 16 Maart 's av. ten 8 u. 4 m.

Mars komt op:
 1 Maart 'smorg. ten 4 u. 37 m.
 16 Maart 'smorg. ten 4 u. 15 m.

Jupiter gaat onder:
 1 Maart 'smorg. ten 1 u. 59 m.
 16 Maart 'smorg. ten 1 u. 5 m.

Saturnus is gedurende deze maand niet zichtbaar.

Zon in γ Aries, den 21.

A P R I L,

1	Donderd.	Witte Dond. <i>H. Driev.</i>	's av. op
2	Vrijdag	Goede Vrijdag.	8 31
3	Zaturdag		9 33
4	ZONDAG	PASCHEN.	10 37
5	Maandag	2 ^o PAASCHDAG.	11 37
6	Dingsdag		's m. op
7	Woensd.		0 32
8	Donderd.	<i>Princ. Wilh. Mar. Soph. Louisa</i>	1 21
9	Vrijdag	(<i>verj.</i>)	2 4
10	Zaturdag		2 42
11	ZONDAG	Quasimodo.	3 13
12	Maandag		3 43
13	Dingsdag		4 14
14	Woensd.		4 45
15	Donderd.		's av. on.
16	Vrijdag		8 44
17	Zaturdag		9 37
18	ZONDAG	Misericordia.	11 0
19	Maandag		11 33
20	Dingsdag		's m. on.
21	Woensd.		0 41
22	Donderd.		1 19
23	Vrijdag		1 30
24	Zaturdag		2 17
25	ZONDAG	Jubilate.	2 42
26	Maandag		3 4
27	Dingsdag		3 26
28	Woensd.		3 48
29	Donderd.		4 11
30	Vrijdag		's av. op

GRASMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 58 m. langer.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	12	4	5	5 38	6 31	Laatste kw. in den <i>Steen-</i>
2	12	3	46	5 36	6 33	<i>bok</i> 8 April 's av. ten 3 51
3	12	3	28	5 33	6 35	Nieuwe M. in den <i>Ram</i>
4	12	3	10	5 31	6 36	15 April 's morg. ten 6 46
5	12	2	52	5 29	6 38	Eerste kw. in den <i>Leeuw</i>
6	12	2	35	5 26	6 40	22 April 's morg. ten 9 33
7	12	2	17	5 24	6 42	Volle M. in den <i>Scorpi-</i>
8	12	2	0	5 22	6 43	<i>oen</i> 30 April 's av. ten 1 51
9	12	1	43	5 20	6 45	—
10	12	1	26	5 17	6 47	<i>Venus</i> gaat onder:
11	12	1	10	5 15	6 49	1 April 's av. ten 8 u. 58 m.
12	12	0	54	5 13	6 50	16 April 's av. ten 9 u. 48 m.
13	12	0	38	5 10	6 52	<i>Mars</i> komt op:
14	12	0	23	5 8	6 54	1 April 's morg. ten 3 u. 46 m.
15	12	0	7	5 6	6 56	16 April 's morg. ten 3 u. 18 m.
16	11	59	53	5 4	6 57	<i>Jupiter</i> gaat onder:
17	11	59	38	5 2	6 59	1 April 's morg. ten 0 u. 18 m.
18	11	59	24	4 59	7 1	16 April 's av. ten 11 u. 30 m.
19	11	59	10	4 57	7 2	<i>Saturnus</i> komt op:
20	11	58	57	4 55	7 4	1 April 's morg. ten 4 u. 55 m.
21	11	58	44	4 53	7 6	16 April 's morg. ten 3 u. 59 m.
22	11	58	32	4 51	7 8	
23	11	58	20	4 49	7 10	
24	11	58	8	4 46	7 11	
25	11	57	57	4 44	7 13	
26	11	57	46	4 42	7 15	
27	11	57	36	4 40	7 16	
28	11	57	26	4 38	7 18	
29	11	57	17	4 36	7 20	
30	11	57	8	4 34	7 21	

Zon in ♈ Taurus, den 20.

M E I,

1	Zaterdag	<i>Philippus en Jacobus.</i>	's av. op
2	ZONDAG	Cantate.	9 31
3	Maandag	Kruisvinding.	10 29
4	Dingsdag		11 20
5	Woensd.		's m. op
6	Donderd.		0 5
7	Vrijdag		0 43
8	Zaterdag		1 17
9	ZONDAG	Vocem.	1 47
10	Maandag	Kruisdag.	2 15
11	Dingsdag		2 45
12	Woensd.		3 11
13	Donderd.	CHRISTUS HEMELVAART.	3 42
14	Vrijdag		's av. on.
15	Zaterdag		8 42
16	ZONDAG	Exaudi.	9 42
17	Maandag		10 34
18	Dingsdag		11 16
19	Woensd.		11 51
20	Donderd.		's m. on.
21	Vrijdag		0 20
22	Zaterdag		0 45
23	ZONDAG	PINKSTEREN.	1 9
24	Maandag	2 ^e PINKSTERDAG.	1 30
25	Dingsdag		1 52
26	Woensd.	Quatert.	2 15
27	Donderd.		2 39
28	Vrijdag	Quatert.	3 8
29	Zaterdag	Quatert.	3 41
30	ZONDAG	Dom. Trin. II. Drieveuldigheid.	's av. op
31	Maandag		9 17

BLOEIMAAND.

Datum.	Midd. lba- re tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden gedu- rende deze maand 1 u. 34 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	11	57	0	4	32	7	23	Laatste kw. in den <i>Water-</i>
2	11	56	52	4	30	7	25	<i>man</i> 7 Mei 's av. ten 11 14
3	11	56	45	4	28	7	26	Nieuwe M. in den <i>Stier</i>
4	11	56	39	4	26	7	28	14 Mei 's avonds ten 3 48
5	11	56	33	4	24	7	30	Eerste kw. in de <i>Maagd</i>
6	11	56	27	4	22	7	31	22 Mei 's morgens ten 2 23
7	11	56	22	4	21	7	33	Volle M. in den <i>Schut-</i>
8	11	56	18	4	19	7	35	<i>ter</i> 30 Mei 's morg. ten 3 10
9	11	56	15	4	17	7	37	— — — — —
10	11	56	12	4	15	7	38	<i>Venus</i> gaat onder:
11	11	56	9	4	14	7	40	1 Mei 's avonds ten 10 u. 34 m.
12	11	56	7	4	12	7	42	16 Mei 's av. ten 11 u. 6 m.
13	11	56	6	4	10	7	43	<i>Mars</i> komt op:
14	11	56	5	4	8	7	45	1 Mei 's morg. ten 2 u. 38 m.
15	11	56	5	4	7	7	46	16 Mei 's morg. ten 2 u. 0 m.
16	11	56	6	4	5	7	48	<i>Jupiter</i> gaat onder:
17	11	56	7	4	4	7	49	1 Mei 's avonds ten 10 u. 46 m.
18	11	56	8	4	2	7	51	16 Mei 's avonds ten 10 u. 3 m.
19	11	56	10	4	1	7	52	<i>Saturnus</i> komt op:
20	11	56	13	4	0	7	54	1 Mei 's morg. ten 3 u. 2 m.
21	11	56	16	3	58	7	55	16 Mei 's morg. ten 2 u. 5 m.
22	11	56	20	3	57	7	57	
23	11	56	24	3	55	7	58	
24	11	56	29	3	54	8	0	
25	11	56	34	3	53	8	1	
26	11	56	40	3	52	8	2	
27	11	56	46	3	50	8	4	
28	11	56	53	3	49	8	5	
29	11	57	0	3	48	8	6	
30	11	57	7	3	47	8	7	
31	11	57	15	3	46	8	9	

Zon in ♊ Gemini, den 21.

J U N I J,

1	Dingsdag		's av. op
2	Woensd.		10 46
3	Donderd.	<i>Sacrament.</i>	11 21
4	Vrijdag		11 32
5	Zaturdag		's m. op
6	ZONDAG		0 20
7	Maandag		0 47
8	Dingsdag		1 14
9	Woensd.		1 43
10	Donderd.		2 13
11	Vrijdag		2 32
12	Zaturdag		3 36
13	ZONDAG	<i>Prins Will. Fred. Hendr. verj.</i>	's av. on.
14	Maandag		9 11
15	Dingsdag		9 49
16	Woensd.		10 21
17	Donderd.	<i>Kroonprinc. Soph. Fred. Math.</i>	10 49
18	Vrijdag	<i>Overwinning bij Waterloo. (verj.)</i>	11 13
19	Zaturdag		11 33
20	ZONDAG	<i>Dank- en Bededag.</i>	11 37
21	Maandag		's m. on.
22	Dingsdag		0 19
23	Woensd.		0 42
24	Donderd.	<i>Johan Babtist.</i>	1 8
25	Vrijdag		1 39
26	Zaturdag		2 13
27	ZONDAG		3 0
28	Maandag		's av. op
29	Dingsdag	<i>Petrus en Paulus.</i>	8 43
30	Woensd.		9 23

ZOMERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden van 1 — 22 Junij 22 m. langer; van dan af tot aan het einde der maand 5 m. korter.
	u.	m.	s.	u. m.	u. m.	u. m.
1	11	57	24	3 45	8 10	Laatste kw. in de <i>Visschen</i> 6 Junij'smorg ten 4 31
2	11	57	33	3 45	8 11	Nieuwe M. in de <i>Tweelingen</i> 13 Junij'smorg. ten 1 17
3	11	57	42	3 44	8 12	Eerste kw. in de <i>Maagd</i> 20 Junij's avonds ten 7 57
4	11	57	52	3 43	8 13	Volle M. in den <i>Steenbok</i> 28 Junij's avonds ten 1 47
5	11	58	2	3 42	8 14	—
6	11	58	12	3 41	8 15	<i>Venus</i> gaat onder:
7	11	58	23	3 41	8 16	1 Junij's av. ten 11 u. 16 m.
8	11	58	34	3 40	8 17	16 Junij's av. ten 11 u. 4 m.
9	11	58	45	3 40	8 18	<i>Mars</i> komt op:
10	11	58	57	3 39	8 19	1 Junij'smorg. ten 1 u. 17 m.
11	11	59	9	3 39	8 19	16 Junij'smorg. ten 0 u. 47 m.
12	11	59	21	3 39	8 20	<i>Jupiter</i> zal zich aanvankelijk nog even na zons- ondergang vertoonen, maar verliest zich al spoedig in de avondschemering; den 20 Junij komt zij in <i>conjunctie</i> met de zon.
13	11	59	33	3 38	8 21	
14	11	59	46	3 38	8 21	
15	11	59	59	3 38	8 22	
16	12	0	11	3 38	8 22	
17	12	0	24	3 38	8 23	
18	12	0	37	3 38	8 23	
19	12	0	50	3 38	8 24	
20	12	1	3	3 38	8 24	
21	12	1	16	3 38	8 24	
22	12	1	29	3 38	8 25	
23	12	1	42	3 38	8 25	
24	12	1	55	3 39	8 25	
25	12	2	8	3 39	8 25	
26	12	2	20	3 39	8 25	
27	12	2	33	3 40	8 25	
28	12	2	45	3 40	8 25	
29	12	2	57	3 41	8 25	
30	12	3	9	3 41	8 24	

Zon in ♋ Cancer, den 22.

JULIJ,

1	Donderd.		's av. op
2	Vrijdag	Maria Visitatie.	10 26
3	Zaturdag		10 53
4	ZONDAG		11 20
5	Maandag		11 48
6	Dingsdag		's m. op
7	Woensd.		0 18
8	Donderd.		0 52
9	Vrijdag		1 32
10	Zaturdag		2 19
11	ZONDAG		3 12
12	Maandag		's av. on.
13	Dingsdag		8 22
14	Woensd.		8 51
15	Donderd.		9 17
16	Vrijdag		9 40
17	Zaturdag		10 2
18	ZONDAG		10 24
19	Maandag	Hondsdagen begin.	10 46
20	Dingsdag		11 11
21	Woensd.		11 39
22	Donderd.		's m. on.
23	Vrijdag		0 12
24	Zaturdag		0 51
25	ZONDAG	St. Jacob.	1 40
26	Maandag		2 38
27	Dingsdag		's av. op
28	Woensd.		7 56
29	Donderd.		8 28
30	Vrijdag		8 57
31	Zaturdag		9 23

HOOIMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 10 m. korter.
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	12	3	21	3	42	8 24
2	12	3	33	3	43	8 24
3	12	3	44	3	43	8 24
4	12	3	55	3	44	8 23
5	12	4	6	3	45	8 22
6	12	4	16	3	46	8 22
7	12	4	26	3	47	8 21
8	12	4	36	3	48	8 21
9	12	4	46	3	49	8 20
10	12	4	55	3	50	8 19
11	12	5	3	3	51	8 18
12	12	5	11	3	52	8 18
13	12	5	19	3	53	8 17
14	12	5	26	3	54	8 16
15	12	5	33	3	56	8 15
16	12	5	39	3	57	8 14
17	12	5	45	3	58	8 13
18	12	5	50	3	59	8 12
19	12	5	55	4	1	8 10
20	12	5	59	4	2	8 9
21	12	6	3	4	3	8 8
22	12	6	6	4	5	8 7
23	12	6	8	4	6	8 5
24	12	6	10	4	8	8 4
25	12	6	11	4	9	8 2
26	12	6	12	4	10	8 1
27	12	6	12	4	12	8 0
28	12	6	11	4	13	7 58
29	12	6	10	4	15	7 56
30	12	6	8	4	16	7 55
31	12	6	6	4	18	7 53

Zon in Ω Leo, den 23.

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 10 m. korter.

Laatste kw. in den *Ram*
 5 Julij's morgens ten 9 7
 Nieuwe M. in de *Kreeft*
 12 Julij's avonds ten 0 2
 Eerste kw. in de *Weeg-*
schaal 20 Julij's av. ten 1 17
 Volle M. in den *Water-*
man 27 Julij's av. ten 10 33

Venus gaat onder:
 1 Julij's av. ten 10 u. 36 m.
 16 Julij's av. ten 9 u. 53 m.

Mars komt op:
 1 Julij's av. ten 11 u. 52 m.
 16 Julij's av. ten 11 u. 10 m.

Jupiter komt op:
 1 Julij's morg. ten 3 u. 10 m.
 16 Julij's morg. ten 2 u. 26 m.

Saturnus komt op:
 1 Julij's av. ten 11 u. 3 m.
 16 Julij's av. ten 10 u. 4 m.

AUGUSTUS,

1	ZONDAG		's av. op
2	Maandag	Prins Will. Alex. Fred. Const.	10 23
3	Dingsdag	(Nicol. Mich. verj.	10 36
4	Woensd.		11 34
5	Donderd.		's m. op
6	Vrijdag		0 17
7	Zaturdag	St. Albert.	1 7
8	ZONDAG		2 3
9	Maandag		3 3
10	Dingsdag	St. Laurens.	4 6
11	Woensd.		's av. on.
12	Donderd.		7 48
13	Vrijdag		8 7
14	Zaturdag	Vast.	8 29
15	ZONDAG	Maria Hemelvaart.	8 31
16	Maandag		9 18
17	Dingsdag		9 41
18	Woensd.		10 11
19	Donderd.	Hondsdagen einde.	10 47
20	Vrijdag		11 30
21	Zaturdag		's m. on.
22	ZONDAG		0 22
23	Maandag		1 23
24	Dingsdag	St. Bartholomeus.	2 32
25	Woensd.		3 49
26	Donderd.		's av. op
27	Vrijdag		7 26
28	Zaturdag		7 33
29	ZONDAG	St. Jans Onthoofding.	8 23
30	Maandag		8 38
31	Dingsdag		9 38

O O G S T M A A N D.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden gedurende deze maand l u. 55 m. korter.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	12	6	3	4	20	7	52	Laatste kw. in den <i>Stier</i> u. m.
2	12	6	0	4	21	7	50	3 Aug. 's avonds ten 2 24
3	12	5	55	4	23	7	48	Nieuwe M. in den <i>Leeuw</i>
4	12	5	51	4	24	7	46	11 Aug. 's morg. ten 0 53
5	12	5	46	4	26	7	45	Eerste kw. in den <i>Scorpi-</i>
6	12	5	40	4	27	7	43	<i>oen</i> 19 Aug. 's morg. ten 5 26
7	12	5	33	4	29	7	41	Volle M. in de <i>Visschen</i>
8	12	5	26	4	31	7	39	26 Aug. 's morg. ten 6 34
9	12	5	19	4	32	7	37	— —
10	12	5	10	4	34	7	35	<i>Venus</i> vertoont zich den
11	12	5	2	4	36	7	33	15 dezer maand als <i>avondster</i>
12	12	4	52	4	37	7	31	in haren luisterrijksten glans;
13	12	4	42	4	39	7	29	zij gaat onder:
14	12	4	32	4	41	7	27	1 Aug. 's avonds ten 9 u. 10 m.
15	12	4	21	4	42	7	25	16 Aug. 's av. ten 8 u. 18 m.
16	12	4	10	4	44	7	23	
17	12	3	58	4	46	7	21	<i>Mars</i> komt op:
18	12	3	45	4	47	7	19	1 Aug. 's av. ten 10 u. 24 m.
19	12	3	32	4	49	7	17	16 Aug. 's av. ten 9 u. 39 m.
20	12	3	18	4	51	7	15	
21	12	3	4	4	52	7	13	<i>Jupiter</i> komt op:
22	12	2	50	4	54	7	10	1 Aug. 's morg. ten 1 u. 39 m.
23	12	2	34	4	56	7	8	16 Aug. 's morg. ten 0 u. 48 m.
24	12	2	19	4	57	7	6	
25	12	2	3	4	59	7	4	<i>Saturnus</i> komt op:
26	12	1	47	5	1	7	2	1 Aug. 's av. ten 9 u. 0 m.
27	12	1	30	5	2	7	0	16 Aug. 's av. ten 7 u. 59 m.
28	12	1	13	5	4	6	57	
29	12	0	55	5	6	6	55	
30	12	0	37	5	7	6	53	
31	12	0	19	5	9	6	51	

Zon in *my Virgo*, den 23.

S E P T E M B E R ,

1	Woensd.		's av. op
2	Donderd.		11 8
3	Vrijdag		11 59
4	Zaterdag	<i>Prins Will. Nicol. Alex. Fred.'s m. op</i>	
5	ZONDAG	<i>(Karel Hendr. verj.</i>	0 57
6	Maandag		1 59
7	Dingsdag		3 2
8	Woensd.	<i>Maria Geboorte.</i>	4 6
9	Donderd.		's av. on.
10	Vrijdag		6 34
11	Zaterdag		6 57
12	ZONDAG		7 20
13	Maandag		7 43
14	Dingsdag	<i>Kruisverheffing.</i>	8 13
15	Woensd.	<i>Quatert. Prins Will. Fred. Maur.</i>	8 46
16	Donderd.	<i>(Alex. Hendr. Karel verj.</i>	9 23
17	Vrijdag	<i>Quatert. St. Lambert.</i>	10 12
18	Zaterdag	<i>Quatert.</i>	11 7
19	ZONDAG		's m. on.
20	Maandag		0 11
21	Dingsdag	<i>St. Mattheus.</i>	1 22
22	Woensd.		2 59
23	Donderd.		3 59
24	Vrijdag		's av. op
25	Zaterdag		6 22
26	ZONDAG		6 58
27	Maandag		7 31
28	Dingsdag		8 13
29	Woensd.	<i>St. Michiel.</i>	9 0
30	Donderd.		9 53

HERFSTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 0 m. korter.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	12	0	1	5	11	6	48	Laatste kw. in de <i>Tweelingen</i> 1 Sept. 's av. ten 9 39
2	11	59	42	5	12	6	46	Nieuwe M. in de <i>Maagd</i> 9 Sept. 's avonds ten 4 12
3	11	59	23	5	14	6	44	Eerste kw in den <i>Schutter</i> 17 Sept. 's av ten 7 45
4	11	59	4	5	16	6	41	Volle M. in den <i>Ram</i> 24 Sept. 's avonds ten 2 50
5	11	58	44	5	17	6	39	—
6	11	58	24	5	19	6	37	<i>Venus</i> verliest zich in de avondschemering.
7	11	58	4	5	21	6	34	—
8	11	57	44	5	22	6	32	<i>Mars</i> komt op: 1 Sept. 's av. ten 8 u. 48 m.
9	11	57	24	5	24	6	30	16 Sept. 's av. ten 7 u. 55 m.
10	11	57	4	5	26	6	28	—
11	11	56	43	5	27	6	25	<i>Jupiter</i> komt op: 1 Sept. te middernacht
12	11	56	22	5	29	6	23	16 Sept. 's av. ten 11 u. 16 m.
13	11	56	1	5	31	6	21	—
14	11	55	41	5	32	6	18	<i>Saturnus</i> is den 2 September in <i>tegenstand</i> met de zon; zij komt op: 1 Sept. 's av. ten 6 u. 54 m.
15	11	55	19	5	34	6	16	16 Sept. 's av. ten 5 u. 53 m
16	11	54	58	5	36	6	13	—
17	11	54	37	5	37	6	11	—
18	11	54	16	5	39	6	8	—
19	11	53	55	5	41	6	6	—
20	11	53	34	5	42	6	4	—
21	11	53	13	5	44	6	1	—
22	11	52	52	5	46	5	59	—
23	11	52	31	5	47	5	57	—
24	11	52	10	5	49	5	54	—
25	11	51	49	5	51	5	52	—
26	11	51	29	5	53	5	50	—
27	11	51	9	5	54	5	47	—
28	11	50	48	5	56	5	45	—
29	11	50	29	5	58	5	42	—
30	11	50	9	5	59	5	40	—

Zon in ♎ *Libra*, den 23.

O C T O B E R,

1	Vrijdag		's av. op
2	Zaterdag		11 32
3	ZONDAG		's m. op
4	Maandag		0 35
5	Dingsdag		1 39
6	Woensd.		3 2
7	Donderd.		4 3
8	Vrijdag		5 3
9	Zaterdag		's av. on.
10	ZONDAG	Victor. Maria v. Rem.	5 49
11	Maandag		6 16
12	Dingsdag		6 48
13	Woensd.		7 24
14	Donderd.		8 3
15	Vrijdag		8 39
16	Zaterdag	St. Gallus.	9 38
17	ZONDAG		11 3
18	Maandag	St. Lucas.	's m. on.
19	Dingsdag		0 13
20	Woensd.		1 32
21	Donderd.		2 31
22	Vrijdag		4 13
23	Zaterdag		5 36
24	ZONDAG		's av. op
25	Maandag		6 3
26	Dingsdag		6 49
27	Woensd.		7 41
28	Donderd.	Simon en Judas.	8 39
29	Vrijdag		9 41
30	Zaterdag		10 45
31	ZONDAG		11 49

WIJNMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	11	49	50	6	1 5	38
2	11	49	31	6	3 5	35
3	11	49	12	6	4 5	33
4	11	48	53	6	6 5	31
5	11	48	35	6	8 5	29
6	11	48	18	6	10 5	26
7	11	48	0	6	11 5	24
8	11	47	44	6	13 5	21
9	11	47	27	6	15 5	19
10	11	47	11	6	17 5	17
11	11	46	56	6	18 5	15
12	11	46	40	6	20 5	12
13	11	46	26	6	22 5	10
14	11	46	12	6	24 5	8
15	11	45	58	6	26 5	6
16	11	45	45	6	27 5	3
17	11	45	33	6	29 5	1
18	11	45	21	6	31 4	59
19	11	45	10	6	33 4	57
20	11	44	59	6	35 4	55
21	11	44	49	6	36 4	53
22	11	44	39	6	38 4	50
23	11	44	30	6	40 4	48
24	11	44	22	6	42 4	46
25	11	44	15	6	44 4	44
26	11	44	8	6	46 4	42
27	11	44	2	6	47 4	40
28	11	43	57	6	49 4	38
29	11	43	53	6	51 4	36
30	11	43	49	6	53 4	34
31	11	43	46	6	55 4	32

De dagen worden gedurende deze maand 2 u. 4 m. korter.	
u. m.	
Laatste kw. in de <i>Kreeft</i>	
1 Oct. 's morgens ten 8	1
Nieuwe M. in de <i>Weeg-</i>	
<i>schaal</i> 9 Oct. 's morg. ten 9	31
Eerste kw. in den <i>Steen-</i>	
<i>bok</i> 17 Oct. 's morg. ten 8	5
Volle M. in den <i>Ran</i>	
24 Oct. 's morgens ten 0	1
Laatste kw. in den <i>Leeuw</i>	
30 Oct. 's avonds ten 10	21
— —	
<i>Venus</i> treedt den 3 dezer maand in <i>benedenste conjunctie</i> met de zon, en wordt vervolgens <i>morgenster</i> ; zij komt op:	
1 Oct. 's morg. ten 6 u. 57 m.	
16 Oct. 's morg. ten 5 u. 3 m.	
<i>Mars</i> komt op:	
1 Oct. 's avonds ten 6 u. 54 m.	
16 Oct. 's av. ten 5 u. 44 m.	
Zij is den 31 October in <i>tegenstand</i> met de zon.	
<i>Jupiter</i> komt op:	
1 Oct. 's av. ten 10 u. 27 m.	
16 Oct. 's av. ten 9 u. 35 m.	
<i>Saturnus</i> gaat onder:	
1 Oct. 's morg. ten 3 u. 11 m.	
16 Oct. 's morg. ten 2 u. 7 m.	

Zon in m. Scorpio, den 24.

N O V E M B E R,

1	Maandag	<i>Allerheiligen.</i>	's m. op
2	Dingsdag		0 53
3	Woensd.	St. Hubert. Overijss. dankd.	1 57
4	Donderd.	(voor het Gewas.	3 0
5	Vrijdag		4 3
6	Zaterdag		5 6
7	ZONDAG	St. Willebrordus.	6 9
8	Maandag		's av. on.
9	Dingsdag		5 24
10	Woensd.		6 6
11	Donderd.	St. Marten.	6 54
12	Vrijdag	St. Lebuinus.	7 50
13	Zaterdag		8 53
14	ZONDAG		10 2
15	Maandag		11 14
16	Dingsdag		's m. on.
17	Woensd.		0 29
18	Donderd.		1 47
19	Vrijdag	Oct. St. Lebuinus.	3 7
20	Zaterdag		4 28
21	ZONDAG	Maria Presentatie.	5 48
22	Maandag		's av. op
23	Dingsdag		5 24
24	Woensd.		6 21
25	Donderd.	St. Catharina II. Drievuld.	7 23
26	Vrijdag		8 28
27	Zaterdag		9 34
28	ZONDAG	1 Advent.	10 40
29	Maandag		11 44
30	Dingsdag	St. Andreas.	's m. op

SLAGTMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.	Zons Ondergang.	De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 33 m. korter.
	u.	m.	s.	u.	m.	u. m.
1	11	43	44	6	57	4 30
2	11	43	43	6	59	4 28
3	11	43	43	7	0	4 26
4	11	43	43	7	2	4 24
5	11	43	44	7	4	4 23
6	11	43	46	7	6	4 21
7	11	43	49	7	8	4 19
8	11	43	53	7	10	4 17
9	11	43	58	7	12	4 16
10	11	44	3	7	13	4 14
11	11	44	9	7	15	4 13
12	11	44	17	7	17	4 11
13	11	44	25	7	19	4 9
14	11	44	33	7	21	4 8
15	11	44	43	7	22	4 6
16	11	44	53	7	24	4 5
17	11	45	5	7	26	4 4
18	11	45	17	7	28	4 2
19	11	45	30	7	30	4 1
20	11	45	43	7	31	4 0
21	11	45	58	7	33	3 58
22	11	46	13	7	35	3 57
23	11	46	29	7	36	3 56
24	11	46	46	7	38	3 55
25	11	47	4	7	40	3 54
26	11	47	22	7	41	3 53
27	11	47	42	7	43	3 52
28	11	48	2	7	45	3 51
29	11	48	22	7	46	3 50
30	11	48	44	7	48	3 49

De dagen worden gedurende deze maand 1 u. 33 m. korter.

Nieuwe M. in den *Scorpi-*
oen 8 Nov. 's morg. ten 3 35
Eerste kw. in den *Water-*
man 15 Nov. 's av. ten 6 39
Volle M. in den *Stier*
22 Nov. 's morg. ten 10 29
Laatste kw. in de *Maagd*
29 Nov. 's avonds ten 4 46

Venus is *morgenster*, hetwelk zij de beide laatste maanden van het jaar blijft; zij prijkt den 26 Nov als zoodanig in haren schoonsten glans, en komt op:
1 Nov. 's morg. ten 3 u. 43 m.
16 Nov. 's morg. ten 3 u. 16 m.

Mars gaat onder:
1 Nov 's morg. ten 6 u. 56 m.
16 Nov. 's morg. ten 5 u. 34 m.

Jupiter neemt in de laatste helft dezer maand eene *teruggaande* beweging aan, die zij gedurende de maand Dec. behoudt; zij komt op:
1 Nov. 's avonds ten 8 u. 35 m.
16 Nov. 's av. ten 7 u. 35 m.

Saturnus gaat onder:
1 Nov. 's morg. ten 1 u. 1 m.
16 Nov. 's av. ten 11 u. 58 m.

Zon in $\leftrightarrow$ Sagitt., den 22.

D E C E M B E R ,

1	Woensd.	Vast.	's m. op
2	Donderd.		1 81
3	Vrijdag	Vast.	2 84
4	Zaterdag		3 88
5	ZONDAG	2 Advent.	5 1
6	Maandag	St. Nicolaas, <i>Z. M. Koning</i>	6 3
7	Dingsdag	(<i>IVillem II verj.</i>)	's av. on.
8	Woensd.	Vast. <i>Maria Ontvangen.</i>	4 49
9	Donderd.		5 43
10	Vrijdag	Vast.	6 48
11	Zaterdag		7 52
12	ZONDAG	3 Advent.	9 4
13	Maandag		10 18
14	Dingsdag		11 33
15	Woensd.	Quatert. Vast.	's m. on.
16	Donderd.		0 49
17	Vrijdag	Quatert. Vast.	2 7
18	Zaterdag	Quatert.	3 25
19	ZONDAG	4 Advent.	4 42
20	Maandag		5 58
21	Dingsdag	St. Thomas.	's av. op
22	Woensd.	Vast.	5 2
23	Donderd.		6 7
24	Vrijdag	Vast.	7 14
25	Zaterdag	CHRISTUS GEBORTE.	8 21
26	ZONDAG	2 ^e KERSDAG.	9 28
27	Maandag	St. Johan Evangelist.	10 33
28	Dingsdag	Onschuldige Kinder.	11 37
29	Woensd.		's m. op
30	Donderd.		0 40
31	Vrijdag	Silvester.	1 43

WINTERMAAND.

Datum.	Middelbare tijd op den waren Middag.			Zons Opkomst.		Zons Ondergang.		De dagen worden van 1—22 Dec. 25 m. korter; van dan af tot aan het einde der maand 6 m. langer.
	u.	m.	s.	u.	m.	u.	m.	
1	11	49	6	7	49	3	49	Nieuwe M. in den <i>Schut-</i>
2	11	49	28	7	51	3	48	<i>ter</i> 7 Dec. 's avonds ten 8 55
3	11	49	52	7	52	3	47	Eerste kw. in de <i>Vis-</i>
4	11	50	16	7	53	3	47	<i>schen</i> 15 Dec. 's morg ten 3 51
5	11	50	40	7	55	3	46	Volle M. in de <i>Tweelin-</i>
6	11	51	6	7	56	3	46	<i>gen</i> 21 Dec. 's av ten 10 33
7	11	51	31	7	58	3	45	Laatste kw. in de <i>Weeg-</i>
8	11	51	58	7	59	3	45	<i>schaal</i> 29 Dec. 's av. ten 2 13
9	11	52	24	8	0	3	44	—
10	11	52	51	8	1	3	44	<i>Venus</i> komt op:
11	11	53	19	8	2	3	44	1 Dec. 's morg. ten 3 u. 18 m.
12	11	53	47	8	3	3	44	16 Dec. 's morg. ten 3 u. 39 m
13	11	54	15	8	4	3	44	<i>Mars</i> gaat onder:
14	11	54	44	8	5	3	44	1 Dec. 's morg. ten 4 u. 27 m.
15	11	55	13	8	6	3	44	16 Dec. 's morg. ten 3 u. 36 m.
16	11	55	42	8	7	3	44	<i>Jupiter</i> komt op:
17	11	56	11	8	8	3	44	1 Dec. 's avonds ten 6 u. 36 m.
18	11	56	40	8	9	3	45	16 Dec. 's av. ten 5 u. 24 m.
19	11	57	10	8	9	3	45	<i>Saturnus</i> gaat onder:
20	11	57	40	8	10	3	45	1 Dec. 's avonds ten 11 u. 2 m.
21	11	58	10	8	11	3	46	16 Dec. 's av. ten 10 u. 7 m.
22	11	58	40	8	11	3	46	
23	11	59	9	8	12	3	47	
24	11	59	39	8	12	3	47	
25	12	0	9	8	12	3	48	
26	12	0	39	8	13	3	48	
27	12	1	9	8	13	3	49	
28	12	1	38	8	13	3	50	
29	12	2	8	8	13	3	51	
30	12	2	37	8	13	3	52	
31	12	3	6	8	13	3	53	

Zon in ♑ Capric., den 22.

GENEALOGIE

VAN HET

KONINKLIJKE HUIS.

WILLEM FREDERIK GEORGE LODEWIJK de II, sedert 7 October 1840 Koning der Nederlanden, Groot Hertog van Luxemburg, Hertog van Limburg, enz. geboren den 6 December 1792. Gehuwd den 21 Februarij 1816 met:
ANNA PAUWLONA, Grootvorstin van Rusland, geboren den 19 Januarij 1795.

Kinderen:

WILLEM ALEXANDER PAUL FREDERIK LODEWIJK, Prins van Oranje, Kroonprins, geboren den 19 Februarij 1817. Gehuwd den 18 Junij 1839 met **SOPHIE FREDERIKE MATILDE**, geboren den 17 Junij 1818, dochter van Z. M. den Koning van Wurtemberg.

WILLEM ALEXANDER FREDERIK CONSTANTIJN NICOLAAS MICHAËL, geboren den 2 Augustus 1818.

WILLEM FREDERIK HENDRIK, geboren den 13 Junij 1820.

WILHELMINA MARIE SOPHIE LOUISA, geb. den 8 April 1824.

Kinderen van den Kroonprins:

WILLEM NIKOLAAS ALEXANDER FREDERIK KAREL HENDRIK, geboren den 4 September 1840.

WILLEM FREDERIK MAURITS ALEXANDER HENDRIK KAREL, geboren den 15 September 1843.

Betrekking van Overijssel tot de Algemeene Staten en de Unie van Utrecht.

De onverwachte dood van den Landvoogd REQUESENS, den 5^{den} Maart 1576, is, om de gevolgen, een gewigtig punt in de geschiedenis der Nederlanden. De muerij der Spaansche soldaten, overal door verregaande buitensporigheden gekenteekend, bragt den haat der Landzaten tot het uiterste en veroorzaakte, dat men naar middelen omzag, om de vreemde benden voor altijd te verwijderen en de gewesten tot eene duurzame bevrediging te brengen. De Historieschrijvers hebben deze belangrijke gebeurtenissen geboekt. Ook het aandeel, dat afzonderlijke provintiën aan de onderhandelingen gehad hebben, is hier en daar opgeteekend. Overijssel is evenwel spaarzaam vermeld of geheel voorbijgegaan, om de eenvoudige reden, dat er geene berigten van waren. Het eenige, wat omtrent de betrekkingen van dit Gewest in die periode bekend is, is door FRESINGA, in zijne *Memoriën*, door DUMBAR, in zijne *Annotatiën* op dezen Geschiedschrijver, en later door BONDAM, in zijne *Ver-*

zameling van onuitgevene Stukken, geleverd. Wij zullen deze gaping uit de oorspronkelijke, nog niet gebruikte bronnen trachten aan te vullen, en daarmede de stoffe tot een fragment van de Overijsselsche Historie geven, beginnende met de eerste aankondiging der komst van Don JAN van Oostenrijk. De stukken zijn talrijk en uitvoerig: het uittreksel zal kort zijn, zonder dat wij daarom bijzonderheden van eenig belang wenschen over te slaan. In de veronderstelling, dat het hoofdbeloop der gebeurtenissen buiten onze provincie bekend is, zullen wij slechts hier en daar eene opheldering of eene verwijzing naar het reeds uitgegevene plaatsen.

1576.

Den 19^{den} Aug. 1576 zond de Stadhouder HIERGES aan Ridderschap en Steden van Overijssel beslotene brieven, zoo van den Koning als van den Raad van State, met eene kopij van het relaas van den Markgraaf van Havre, na zijne komst uit Spanje in den Raad van State gedaan. Hieruit bleek, dat het het voornemen des Konings was, tot pacificatie der Nederlanden, zijnen broeder Don JAN van Oostenrijk herwaarts te zenden, en dat deszelfs komst in de maand Augustus of September zou plaats hebben (1). Voor die mededeeling werd den Stadhouder den 28sten dank betuigd; maar de

(1) Box IX B. bl. 704. BONDAM deelt het gelijkloidend schrijven aan de Staten van Utrecht mede 1ste D. bl. 1—7.

noodiging des Konings, om eenig secours van penningen tot onderhoud van het krijgsvolk, werd beantwoord met de betuiging van onvermogen, uit hoofde van de zware lasten, zoo op het land als in de steden gedragen.

Verrassend en onverwacht ontvingen de Staten van Overijssel den 14^{den} Sept. eenen brief, door de drie Staten van Brabant aan hen met eenen courier (1) gezonden, van den 6^{den} Sept. (2), van dezen inhoud: — „voer oegen „hebbende die generale confusie van de saec- „ken van desen Landen, verheyschende ge- „nerale en prompte remedie, hebben wy „noetelicke bevonden, mit elcanderen te com-

(1) Uit de mededeeling van Schepenen en Raad van Deventer aan de Gezworene Gemeente van 8 Jan. 1577 (BONDAM II bl. 7) vernemen wij, dat deze courier FRANÇOIS MARTIN STELLA geweest is, van wiens zending in Vriesland en Groningen FAESINGA bl. 1. en WAGENAAR VII. 125 berigt geven.

(2) Dus geschreven daags na het arresteren van den Spaansch-gezinden Raad van State door de Heeren DE HEZE en DE GLINES. Dat deze arrestatie den 5^{den}, en niet, gelijk BOR en VAN METEREN melden, den 14^{den}, heeft plaats gehad, blijkt ook uit de *Archives* van GROEN VAN PRINSTERER V. p. 408. Onder de gearresteerde leden was ook BARLAIMONT, de vader van den Stadhouder, en uit de stukken N° IX, XXXIV en XL bij BONDAM (I. bl. 23, 101, 158) ziet men, dat de bevrijding van zijnen vader ook als eene drangreden gebruikt werd, om hem over te halen tot de zijde der Staten. Maar de Staten zochten wederkeerig den vader te bewegen, om zijne zonen schriftelijk over te halen tot hunne zijde. De JONGE, *Besl. der Staten Gen.* 11 Oct. 1576. bl. 36 Zoo groot belang stelde men in de toetreding van HIERGES.

„municieren, waeromme versuecken wy U. L. wel ernstlicke, U. L. soe in persoene als by U. L. gedeputeerde van stondt aen nae die receptie van desen te vinden in dese stadt van Bruissel. Ende en wilt daerinne niet faillieren, also 't selve angaet den dienst van syn Matt. en dat soewell U. L. als wy darinne syn soe groetelick geïnteressiert." — Op den Landdag te Raalte, den 17^{den}, werd besloten, den Stadhouder van deze uitnoodiging kennis te geven, *sed simpliciter*. Den 22sten werd deze kennisgeving (na dankzegging daarvoor) aldus beantwoord: — „und begeren, dat gy luyden denselven brieff niet en willen beantwoorden, dewyl gy doch gien lithmaten van de vurs. Staten van Brabant en syn, dan voir eine kleine tytt die saecken ansiehn, und sich aller dinge stille halden, verhoepen, dat in korten daegen guett bescheydt kommen sall."

Gedeputeerden van de drie Steden vonden den 8sten Oct. goed, Mr JORIEN VOETH, secret. van Deventer, van stonde aan naar Antwerpen en Brussel te zenden, op kosten van het Landschap, om de gelegenheid van zaken op te nemen en over te schrijven. Intusschen kwamen er van Brussel nadere dringende uitnoodigingen, nu van den vernieuwden Raad van State, van den 28sten Sept. en 5^{den} Oct., (1) om

(1) De Raad van State had den 28sten Sept. den Stadhouder kennis gegeven van den toestand van zaken, met dringend verzoek, dat hij Ridderschap en Steden zou

toch in ijl gedeputeerden te zenden, met verklaring, dat het om de bevrijding van de Spaansche soldaten en de bevrediging dezer Landen te doen was, met kennisgeving, dat de Staten van Vlaanderen en van Henegouwen zich reeds bij die van Braband gevoegd hadden: waarop men den 18^{den} Oct. nog geen besluit wilde nemen. Daar VOETH reeds vertrokken was, moest de Regering van Deventer hem in ijl eenen bode nazenden, gevende hem private brieven, waarin hem bedekt de gelegenheid der zaken geschreven en aanbevolen werd, alle omstandigheden, hoe het tusschen den Raad van State en de Spanjaarden toeging, te melden. Men wilde geen bodeloos sparen, om kondschap in te winnen.

VOETH was den 11^{den} reeds van Deventer vertrokken en den 14^{den} te Antwerpen gekomen, alwaar alles in verwarring was. Den 1sten Nov., drie dagen voor de Spaansche furie, vertrok hij, gewaarschuwd zijnde, met levensgevaar naar Brussel. Zijn dagverhaal, dat nog voorhanden is, bevat eene korte aan-

bewegen tot het zenden van gedeputeerden. Het schijnt, dat men voor het achterhouden van dezen brief door HIERACES gevreesd heeft, want men zond er aan de Staten van Overijssel zelve, den 5^{den} Oct., kopij van. Dit schrijven was het gevolg van een besluit der vergaderde Staten van Braband, Vlaanderen en Henegouwen van 25sten Sept. *de supplier metadits Srs du Conseil d'Estat d'envoyer en toute diligence lettres iteratives aux Etats d'autres Pays absens, afin que incontinent ils se ayent à l'assemblée desdits Etats.* Bij DE JONGE, *Besl. van de Staten Generaal*, I. bl. 5.

teekening van hetgeen telkens rondom hem gebeurde of tot zijne kennis kwam in dezen hagchelijken en belangrijken tijd. Hij kwam eerst den 22sten Maart 1577 te Deventer terug en gaf, gedurende zijn verblijf in Braband, door vertrouwde boden herhaald verslag van den toestand der zaken, gelijk ook de afschriften van de onderhandelingen der Algemeene Staten met Don JAN, bij het dagverhaal gevoegd, van dezen bekwamen en ijverigen zaakgelastigde afkomstig zullen zijn.

Eenige weken verlieden met deputatiën en deliberatiën. HIERGES, om advies gevraagd, raadde, dat men tot den Landdag, die den 6^{den} Nov. te Nijmegen gehouden wierd, zou wachten, en dat men dan weder eenigen tot hem zenden zoude, aan welke hij het besluit der Gelderschen wilde mededeelen (1). Toen men dit besluit te Nijmegen vernomen had, werd tegen den 27sten een Landdag te Zwol uitgeschreven. Na rapport van de communicatiën met den Stadhouder (2), na voorlezing eener nieuwe

(1) Op dezen Landdag voegde Gelderland zich bij de Algemeene Staten. BONDAM I. xxxi. 93, xxxv. 106. De Stadhouder zelf schreef den 19^{den} Oct. aan den Graaf DE BOSSU: *voyant une cause sy juste, me suys déterminés me joindre aussi aux susdits Estatz, ne veuillant estre instrument pour mettre ma patrie en perpétuelle servitude et couper la gorge a tous mes parens et onys.* Gr. v Pr. Arch. V. p. 448. — Den 20sten Oct. werd zijne toetreding bij de Algemeene Staten bekend. DE JONGE, *Best.* I. bl. 59. Men dankte hem daarvoor bl. 63 en 110.

(2) HIERGES raadde het *Landschap* de vereeniging

uitnoodiging van den Raad van State van 5 Nov. (1) en mededeeling van brieven van VOËTH, kwam men op de zwaarigheden eener bezending naar Brussel, vooral dat daaruit groot gevaar ontstaan zoude voor de Steden Deventer en Kampen, die nog belast waren met zwaar garnizoen, van hetwelk de Overste POLWEILER zich tegen de Staten aan de Spanjaarden had aangesloten. Er werd nogmaals eene statelijke commissie van twaalf leden (uit elk kwartier en elke stad twee) naar den Stadhouder en de bij hem aanwezige afgezonden der Algemeene Staten en gedeputeerden van Gelderland te Arnhem benoemd, aan welke de belofte geschiedde, dat, zoo iemand van hen in of door dat gezantschap eenig ongemak of nadeel aan lijf en goed mogt lijden, het Landschap hem van alle kosten en schade zoude vrijwaren. Zij kregen eene instructie mede, welke hierop nederkwam, dat de Staten niet wel hunne gezanten naar Brussel zenden konden of hunne goedkeuring schriftelijk mededeelen, vooral uit aanmerking dat het garnizoen der Steden Deventer en Kampen zich tegen de burgers zeer insolent betoond

met de Algemeene Staten niet af; maar wel, dat *Deventer en Kampen*, gelijk Roermond gedaan had, zich zonder verklaring stil zouden houden. BONDAM II, 10. Een gedeelte van POLWEILERS regiment lag te Roermond.

(1) Den 1sten Nov. hadden de Algemeene Staten den Raad van State verzocht, nogmaals brieven naar Vriesland, Groningen en Overijssel te zenden. DE JONGE, *Besl.* I. 91.

had, en waarvan te vreezen was, indien Ridderschap en Steden zich bij de Staten van den Lande voegden, dat het platte land tot een' roof gegeven, de steden geplunderd en in den brand gestoken zouden worden, gelijk men nog onlangs aan grooter steden gezien had (1). Daarom mogt de Stadhouder hen bij den Raad van State op het best verontschuldigen. Ook moesten de afgezondenen den wensch van Overijssel te kennen geven, om met hunne naburen in vrede en vriendschap te blijven; van hunnen kant zou er gezorgd worden, dat niets vijandelijks geschiedde. Zoude de Stadhouder deze verontschuldiging niet aannemen, maar op de bezending en deelneming aan de pacificatie aandringen, dan verzocht men te mogen weten, op welke wijze zulks moest geschieden, en door welke vreedzame middelen de beide Steden zouden kunnen ontlast worden van het garnizoen. Ridderschap en Steden wenschten niets anders, dan om bij de oude R. K. Religie en in gehoorzaamheid aan den Koning te blijven; ook dat Landschap en Steden de oude privilegiën behielden of er in hersteld wierden, zoo veel zij er in de laatste jaren van ontzet waren; verder dat de Steden voor altijd van garnizoen ontslagen wierden.

(1) Men zal zich herinneren, dat Maastricht den 20sten Oct. (niet den 28sten), Antwerpen den 4den Nov. door de Spanjaarden geplunderd was. Den 8sten was de pacificatie van Gend getoekend.

Aan dit gezantschap werd te Arnhem te kennen gegeven, dat men Landschap en Steden van Overijssel wel voor het verledene wilde verontschuldigen en niets vijandelijks ondernemen zoude, maar dat men eenen anderen Landdag zoude afwachten, waarop zich het Landschap zou moeten verklaren. De commissarissen der Algemeene Staten, onder welke ELBERTUS LEONINUS, wilden de verontschuldiging aan den Prins, aan Staten en Steden van Holland en Zeeland mededeelen (1). De gedeputeerden van Gelderland waren moeilijker. Zij weigerden eerst de communicatie met Overijssel, daar het zich niet verklaard had; had het zulks gedaan, dan wilde men, als goede naburen, zamen beraadslagen. Op de verzekering der afgezonden, dat men de verklaring een' tijd wilde ophouden en slechts wenschte, dat er in dien tusschentijd niets vijandelijks mogt geschieden, bragten de Gelderschen hun onder het oog, dat andere Steden in meerder last geweest waren, en zich toch met de Algemeene Staten hadden verbonden. Zij zelve hadden, in weerwil van alle bezwaren, alle vrees teruggesteld en wekten de Overijsselschen op, om zulks ook te doen. Het zien van hunne vrees zoude de garnizoenen des te meer moedwillig maken; het zien der eensgezindheid van het Land-

(1) *Concord. van Deventer* 8 Jan. 1577. *BONDIAM* II, 11.

schap met de andere zoude hen wel tot andere gedachten brengen (1).

Den 14^{den}, 15^{den} en 16^{den} Dec. werd eene vergadering van Ridderschap en Steden gehouden, die zeer talrijk was. Vooreerst werden gelezen twee brieven, de één van den Koning en de ander van Don JAN van Oostenrijk, waarover verder geene deliberatie voorviel (2). De commissie, welke te Arnhem geweest was, werd nog met eenige leden vermeerderd, ten einde het besluit voor te bereiden. Deze commissie overwoog langdurig en rijpelijk de zwarigheden, zoo men zich verklaarde en zoo men zich niet verklaarde. De gedeputeerden van Deventer en Kampen zeiden, van hunne Regering last te hebben, zich niet te verklaren. — **HIERGES** was intusschen zelf te Zwol gekomen en gaf de verzekering, van aan de Hoplieden der garnizoenen te willen schrijven, om over hun vertrek en betaling te onderhandelen. Hij verscheen den 15^{den} zelf in de vergadering, vergezeld door den Kanselier **BOUDEWIJN VAN RHOON** en de Raadsheeren **BEECK**, **OOSTENDORP** en **TIJLL**, en liet door den Kanselier voordragen, dat men wel overwegen moest, of men zich aan de zijde van den Raad van State en

(1) **BONDAN I**, LXX, bl. 267.

(2) Waarschijnlijk van denzelfden inhoud, als aan Gelderland gezonden werd. **BONDAN I D**, XXVII en XXVIII, bl. 84, 87.

de Algemeene Staten, dan aan die van de rebellerende Spanjaarden wilde voegen. In het eerste geval moesten zij eenigen naar Brussel zenden, om hunne resolutie te kennen te geven en verder de zaken tot welvaart der Nederlanden te helpen bevorderen; doch zóó, dat de R. Kath. Religie en de hoogheid des Konings bewaard bleef. De Stadhouder verklaarde daarop zelf, dat de gevaren aan beide zijden groot waren, maar aan de ééne zijde grooter dan de andere, daar de Staten het altemaal met elkander eens waren, uitgezonderd Luxemburg.

Na zijn vertrek uit de vergadering werd er lang en breed beraadslaagd. Die van Zwol hadden geenen last van hunnen Raad en Gemeente, en konden zonder derzelve voorkennis in zulk eene gewigtige zaak niet stemmen. Er werd goedgevonden, het eindbesluit tot den volgenden dag uit te stellen en aan de gedeputeerden van Zwol nog heden gelegenheid te geven, hunnen Raad en Gemeente zamen te roepen (1). Den 16^{den}, ofschoon zondag, waren de Staten reeds te 8 uur bij elkander. Daar liet Doctor ELBERTUS LEONINUS, commissaris der Algemeene Staten, zich aanmelden. Hij zeide, niet gedacht te hebben, dat zijne reis zich tot Overijssel zoude uitstrekken en had dus geenen credentiebrief medegebragt. Maar in

(1) Men zie dit besluit der Zwolsche Regering bij VAN HATTUM, *Gesch. van Zwol*. III bl. 148.

zijne instructie stond, dat, zoo hij in Overijssel kwam, hij de Staten van dit Landschap begroeten moest. Hij had de verontschuldiging, vroeger te Arnhem medegedeeld, ter kennis gebracht en hoopte, dat zij zoude aangenomen worden. Ook verhaalde hij de goede middelen, die de Stadhouder wilde aanwenden tot ontlasting der garnizoenen, en dat men er eenen goeden penning bij zoude moeten leggen. Hij eindigde met de dringende vermaning, dat de Staten van Overijssel zich met die der andere Landen zouden vereenigen. De reeds ontworpen artikelen der verklaring werden daarop door eene commissie naar den Stadhouder en LEONINUS overgebracht, om te mogen weten, of er nog iets bij of afgedaan moest worden. De gedeputeerden van Deventer en Kampen herhaalden nogmaals voor den Stadhouder, in tegenwoordigheid van LEONINUS, den Kanselier en de Raadsheeren, dat zij zich om redenen niet mogten verklaren. Daarop werd in de vergadering gestemd. De Drost van Salland (1) vroeg de riddematigen hoofd voor hoofd hunne stem af, en allen (70 zijn op 'de lijst der aanwezigen genoemd) vereenigden er zich mede; desgelijks die van Zwol, uit bevel van den ganschen Raad en de Gezworene Gemeente.

Na vermelding van de uitnoodigingen, door

(1) Deze was altijd voorzitter van Ridderschap en Steden, representerende de Staten van Overijssel.

den Raad van State gedaan, en het goedkeurend advies van den Stadhouder GILLIS VAN BARLAIMONT, Vrij- en Bannerheer van *Hierges*, bevat de verklaring: „soe ist dat die vurs.

„Landtschap van Overysse, verstaen hebben-
 „de, dat die vurg. rebellierde Spaensche sol-
 „daten und oere adherenten durch den hoch-
 „gemelten Raedt van Staten uthen naeme van
 „Con. Ma^t voer vyanden van syner Ma^t und
 „syner Ma^t. Nedderlanden verklaert synnen
 „und sie sich oick daernae mitter daet voer
 „vyanden van desen landen und steden mit
 „inneminge, plundern, verwuësten und ver-
 „barnen der steden Aelst, Lier, Maastricht,
 „Antwerpen und anderen, und dat derlich
 „en tyrannisch doetslaen der burgeren der-
 „selvige stede sich bewessen, und desgelick
 „elendicheit soe wall in den platten lande
 „als steden van sie luyden sall hebben to be-
 „vresen — verklaren dat sie in tegenwor-
 „diger saecken van 't vertreck der vurs. sol-
 „daten und pacificatie deser Nedderlanden
 „den hohermelten heren van den Raedt van
 „Staten und den generalen Staten van her-
 „wertsover byfallen und sich associëren.”

Er was bijgevoegd het voorbehoud, om te willen blijven bij de Kath. Religie en in gehoorzaamheid aan den Koning, voorts bij de oude privilegiën en de gewone schatting.—In geval van nood rekende men op de assistentie van den Raad van State en de Algemeene Staten, en, wanneer de tegenwoordige garnizoenen zouden vertrokken zijn, op duurzame ontlas-

ting enz. (1). — Daar de artikelen van pacificatie, tot meerdere zekerheid tegen vijandelijke aanvallen der Hollanders, overal gepubliceerd zouden worden, vreesden de gedeputeerden van Deventer en Kampen, die zich buiten het traktaat gehouden hadden, dat hunne burgers en goederen gevaar liepen om te worden aangehouden; weshalve zij van het Landschap eene acte verzochten, dat dezelve vrij en ongehinderd in het land en de steden van Overijssel handelen en wandelen mogten, en zij voor vrienden en hunne goederen voor goederen van vrienden zouden worden aangezien; welke acte hun gegeven werd, in dier voege, dat ook die van de Ridderschap en van Zwolle als vrienden van Deventer en Kampen zouden worden aangemerkt. — Van de verklaring waren twee afschriften gemaakt, één voor den Stadhouder en één voor LEONINUS, die men wenschte, dat zij, eerstdaags naar Brussel reizende, zouden inleveren. Deze vonden het evenwel beter, dat men eene bezending deed; de Stadhouder zoude, zeide hij, met den Hertog van AERSCHOT over de krijgswaken zoo veel te doen hebben, dat hij de Staten weinig konde dienen (2). Men drong nu bij LEONINUS alleen aan, met eene belofte van 50 gouden kroonen in specie. Hij beloofde, de Staten van de

(1) Vergl. *Concord. van Deventer* van 8 Jan. 1577. bij BONDAN II bl. 13.

(2) Aan AERSCHOT was door de Algemeene Staten het beleid der oorlogswaken opgedragen. WAG. VII. 107. en DE JONGE, *Besl.* I. p. 1.

bezending te zullen verontschuldigen en nam de 50 gouden kroonen aan, *sed gravate!* — Deze belangrijke Landdag werd daarmede besloten, dat HIERGES, overeenkomstig zijne belofte, vóór de verklaring gegeven, den 17^{den} eene acte van assurantie teekende, van zich, tot uitwijzing der Spanjaarden, tot handhaving der R. K. Religie en tot pacificatie der Nederlanden, bij het Landschap en de Algemeene Staten te voegen, en tot dat einde lijf en goed te willen opzetten in geval van nood, en voorts elkander met raad en daad ten uiterste toe bij te staan (1). Met zijn goedvinden was ook eene blijvende commissie van eenige leden der Staten benoemd en met eene instructie voorzien, om gedurende zijne afwezigheid de voorvallende zaken te behandelen.

1577.

Er werden spoedig pogingen in het werk gesteld, om het garnizoen van Deventer en Kampen te doen vertrekken en men knoopte onderhandelingen met de bevelhebbers aan. Deze gaven den 2^{den} Jan., in naam van het garnizoen, antwoord op de vragen: of zij den regerenden Raad te Brussel, als van Z. M. daartoe verordend, wilden gehoorzamen? en of zij, tegen betaling van drie maanden soldij en verzekering van het achterstallige, wilden vertrekken? Tot het eerste verklaarden zij

(1) Eene dergelijke assurantie had hij ook den 10^{den} Nov. aan Gelderland gegeven. *BONDAM* I. XXIX bl. 89.

genegen te zijn, en zulks tot dien tijd toe, dat een ander Gouverneur Generaal met volmagt des Konings zou zijn aangesteld, onder voorwaarde, dat men hen nu bij den eed liet, aan den Koning gedaan. Wat het tweede betrof, verklaarden zij, dat, zoo commissarissen of gedeputeerden des Konings kwamen, met een bevel, door een koninklijk zegel bekrachtigd, zij zich naar het bevel van afdanking, ontbinding en vertrek zouden schikken en zich in alle billijkheid zouden laten vinden. Van deze verklaring werd kopij aan den Stadhouder gezonden, met verzoek, dat er zulk eene commissie, als het garnizoen begeerde, mogt komen, tot ontlasting der steden. Maar HIENGES had zich in deze dagen verwijderd en werd zelfs gewantrouwd (1). De vijf sterke vaandels Hoogduitschers van POLWEILER bleven niet alleen in de twee steden, maar er kwamen ook ten platten lande en te Zwol Nederduitschers en Walen, zoo dat het Landschap zich den 15^{den} Jan. bij den Raad van State en de Algemeene Staten beklaagde, hoe, na de ingezondene verklaring en associatie, nog zeven vaandels in het kleine, sedert zoo vele jaren uitgeputte landje gekomen waren. Men verzocht dus ontlasting van deze troepen en dat eerstdaags commissarissen mogten komen, voorzien met brieven onder koninklijk zegel, om met de garnizoenen van Deventer en Kampen, overeenkomstig derzelve eisch, te onder-

(1) BORDAN II. XIX. bl. 76. XXV. bl. 99. XXXIII. bl. 122.

handelen tot vertrek. HIERGES kondigde den 16^{den} Maart aan, dat er van de Algemeene Staten in zes maanden geen bijstand voor deze Nederduitschers en Walen te wachten was en dat het Landschap zich vooreerst zelf moest helpen, om er van ontslagen te zijn. Men ging tot eenen omslag van 30000 car. guldens over, evenwel onder voorwaarde, dat, daar deze gelden tot pacificatie der Nederlanden in het afdanken van krijgsvolk dienden, dezelve bij volgende bede of contributie het Landschap te goed zouden komen, gelijk dit ook later, den 14^{den} Mei, door Don JAN en de Algemeene Staten, toen deze op eenen goeden voet met elkander schenen gekomen te zijn, geapprobeerd werd.

Den 18^{den} April schreef de Raad van State aan Ridderschap en Steden eenen dringenden brief, om toch, gelijk de andere Staten gedaan hadden en zoo dikwijls verzocht was, gedeputeerden naar Brussel te zenden, ten einde gezamenlijk te handelen over de pacificatie. Wat de ontlasting der garnizoenen betrof, het Landschap werd verzocht, hun vooreerst nog eenige leening of hulp te geven, tot tijd en wijle dat de Algemeene Staten middelen tot de pacificatie zouden hebben gevonden; men had dezelve aangeschreven, dat zij de goede burgers niet molesteren zouden of tegen dezelve eenig geweld plegen (1). Overijssel

(1) *Resolu, que requeste sera présentée a messieurs du Conseil d'Etat, afin que ceux de Luxembourg et*

besloot, gezanten naar Brussel te zenden, te weten, EUSEBIUS BENTINCK, Drost van IJsselmuiden, en JAN RIPPERDA uit de Ridderschap, en van de Steden BERN. VAN WINSSUM van Deventer en COENR. VAN DER VECHT van Kampen. Zoude hun in dit gezantschap eenig ongemak of schade overkomen, zoo wilde het Landschap hen schadeloos houden. Van hunne instructie, den 12^{den} Mei, waren de volgende artikelen de voornaamste. Zij moesten wel expresselijk protesteren, dat het voldoen aan de uitnoodiging van den 18^{den} April niet nadeelig zou wezen voor de privilegiën, vrijheden en geregtigheden, bezittingen en costumen van het Landschap, en dat het in het vervolg niet in consequentie zou getrokken worden; daarvan moesten zij acte eischen. — Zij moesten terugkomen op de artikelen, bij de overgezondene verklaring gevoegd. Ofschoon men niet twijfelde, of deze artikelen waren als billijk aangenomen, zoo moesten zij toch, tot meerder zekerheid, van den Raad van State en de Algemeene Staten eene acte eischen, op welke artikelen en conditiën nu ook de beide Steden Deventer en Kampen (die zich vroeger om redenen niet verklaard hadden) verklaarden, zich te willen voegen bij de Generale Staten op het vertrek der vreemden en de be-

les Etats d'Ocrisvel se joignent aux Etats généraux, ou qu'ils aient à déclarer leur intention finale.
 DE JONCK, *Besl.* II. 12 Apr. 1577 p. 215. Zie ook 14 Apr. p. 218. over het schrijven aan de beide garnizoenen.

vredegging der Nederlanden (1). — Zij moesten aandringen op het nemen van maatregelen tot verwijdering der garnizoenen van Deventer en Kampen, maar daarbij ook den grooten nood en de reeds gedane opofferingen van het Landschap te kennen geven. — Zij moesten verhoeden, dat, gelijk in de laatste jaren geschied was, geene nieuwigheden meer ingevoerd wierden tot infractie der oude privilegiën, ook in de jurisdictie, dat er geene inlegering van ruiters en knechten plaats had, dan wanneer de nood zulks eischte en Ridders. en Steden het vooraf toestonden. — Zij moesten bewerken, dat er geen Kanselier meer benoemd en de gansche instelling der Kanselarij afgeschaft werd. Zoo er eenige andere zaak in deliberatie kwam, moesten zij zich rigten naar de verklaring, in December gedaan, en zich met niets inlaten, dat tot nadeel en inbreuk op 's Lands privilegiën en oude gewoonten kon leiden; maar alles, wat diende tot rust, welvaart en voorspoed des Lands mogten zij naar goedvinden bevorderen en besturen. — Zij zouden ook Z. H. Don JAN, voor zoo ver deze door de Algemeene Staten in de regering dezer Landen aangenomen was, begroeten van wege het Landschap

(1) Den 10den Mei verklaarde zich de Regering van Deventer; maar daar het nog onzeker was, of POLWILLER zich aan de Staten wilde overgeven, werd aan Schepenen en Raad door de Gezworene Gemeente aanbevolen, wel toe te zien, dat de Stad, door hem en zijn volk, geen nadeel leed. BONDAM II. LXXIX, 306.

en de Staten van Overijssel. — Op de voorwaarden, bij de verklaring van 16^{den} Dec. gevoegd, werden de gezanten den 29sten Mei in de vergadering der Algemeene Staten aangenomen en hun daarvan acte verleend (1).

De onderhandelingen met Don JAN waren intusschen ten einde gebragt, als men bij onze Geschiedschrijvers zien kan. Den 4^{den} Mei werd hij door de Algemeene Staten plegtig als Landvoogd aangenomen en leide hij den eed af. Den 31sten Mei ontvingen de Staten van Overijssel een exemplaar van de bekende Unie van Brussel (2) van den 9^{den} Jan. bevoorens; ook de ratificatie des Konings van de pacificatie, die met Don JAN gemaakt was, d. d. Madrid 7 April, daarbij ook brieven, zoo wel van den Stadhouder, als van den Raad van Staten en de Algemeene Staten, van 23sten April. Het verzoek der laatsten was, dat men de acte van vereeniging met de Unie terstond zou teekenen en doen teekenen en er een duplicaat van overzenden, terwijl men het principaal stuk moest bewaren in de archieven of kisten, daar men ge-

(1) Komt overeen met DE JONGE, *Besl.* 29 Mei 1577 II p. 333.

(2) Door DE JONGE, in 1825, met de onderteekeningen uitgegeven, onder welke ook die der vier gedeputeerden van Overijssel voorkomen. Telkens, 7 Febr. 14 Febr. 21 April (DE JONGE *Besl.* p. 64. 88. 237, 238.) was op de algemeene onderteekening dezer Unie door de Algemeene Staten aangedrongen. De noodiging aan Gelderland vindt men bij VAN HASSELT, *Stukken voor de Vaderl. Historie* III bl. 149.

woon is, openbare schriften en instrumenten
 in te sluiten. Er werd daarop tegen den 14^{den}
 Junij te Zwol een Landdag belegd, maar voor-
 af zou men er de gezanten te Brussel kennis
 van geven en om hun advies vragen. In deze
 kennisgeving, van denzelfden 31sten Mer, komt
 voor: „ En ose wy averst giene kleyne zwa-
 „ richeit uth vorlesinge derselve Unie geschept,
 „ gemerckt het eine voele andere gelegenheit
 „ mit deser Landtschap van Averyssel als mit
 „ den anderen Erlanden hefft — und sich
 „ voel wyder erstreckt dan die artikelen
 „ ende conditien unser voriger associatie en
 „ unie, und sonst uth anderen considerationen,
 „ und wal nodich weer dat men voir den
 „ thokompstigen Landdach alle circumstantie
 „ van deser saecken en off alle die andere
 „ Lande gemelte unie geconfirmirt und wat
 „ Landen contradicieren und wie solchs al-
 „ daer verstaen wordt, begeren wy vruntlic-
 „ ken U Edel L. und hoch. sich des opt
 „ vlytichste erkundigen etc. De onderteeke-
 ning werd den 14^{den} Junij onbepaald uitgesteld
 en er is niets van gekomen (1). Het aange-
 teekende op die vergadering luidt: „ hefft die
 „ Drost van Sallanth te kennen gegeven ver-
 „ scheydene brieven so van den Raedt van
 „ Staten, item van de generale Staten en van
 „ unsen g. h. Stadholder, versueckende dat
 „ men hoeft yoor hoeft underteyckenē soll

(1) Gelderland weigerde ook de onderteekening. *Boy-
 dan* III, III, 27, 28; desgelijks *Utrecht* II. cii. 387.

„ die unie en confederatie — welke brieven
 „ en die unie gelesen synnen mit oick die
 „ brieve, soe die Overysselsche gedeputierde
 „ van Brussel derselver saecken halve voer
 „ oer advyss geschreven. Nae verlesunge der
 „ brieven gespraecken van der underteykenin-
 „ ge und beslaeten dat men darmede soll al-
 „ noch supercedieren und affwachten die kompst
 „ unsers gnedigen Stadtholders und die wed-
 „ derkompst der vurs. gesanthen umb alsdan
 „ verner to communiciren.

Twoe gezanten bleven te Brussel in de al-
 gemeene vergadering (1). Den 8ten Julij werd
 aan Ridderschap en Steden, te Zwol verga-
 derd, door Raadsheer en Rentmeester BEECK,
 met credentiebrieven van Don JAN en den
 Stadhouder (2) voorzien, ter kennis gebracht,
 dat er door Z. H. en gedeputeerden der Al-
 gemeene Staten te Mechelen onderhandeld werd
 met de Oversten der Hoogduitsche regimen-
 ten, tot afdanking en gedeeltelijke betaling;
 dat men daartoe evenwel geen middel vond,
 dan de *hoefsettinge* of *capitatie*, die dan ook
 reeds door eenige steden was bewilligd, met
 verzoek, dat dit Landschap er ook in bewil-
 ligen zoude; tot welk einde de capitatie werd
 voorgelezen (3). Van wege de Algemeene

(1) BENTINCK EN RIPPERDA komen den 26sten Aug.
 weder onder de aanwezigen van de Ridderschap voor.

(2) Dit is voor de laatste maal, dat van HIERGES, als
 Stadhouder, melding gemaakt wordt in de resolutien van
 Ridderschap en Steden.

(3) Het hoofdgeld werd ook in Gelderland voorgesteld,

Staten verschenen in de vergadering PHILIPS VAN DER MEERE, Heer van Seventhem, en ELBERTUS LEONINUS. Zij deden hetzelfde aanzoek, zonder zoo hard op de capitatie aan te dringen, wenschende, dat men in compensatie van den honderdsten penning, die door andere landen reeds twee malen gegeven was, eene som van penningen (f 70000) zou contribueren. Na deliberatie werd het hoofdgeld geweigerd „wesende in desen Lande van Overyssell „noyt gehoert noch gepractiziert.” Men gaf de zware lasten van het Landschap sedert jaren te kennen en hoe men nog onlangs, in Maart, tot afdanking van eenige vaandels Walen en Nederlanders, die uit andere landen hier gekomen waren, f 30000 had geconsenteerd, waarvan de helft reeds betaald was en de andere helft gecollecteerd werd „dan seer qua- „lick by ein ander to brengen sall syn, ver- „mids dat sedert der tyt doer storm und „unwedder unwerdierlicke grote schade al- „hier in Overyssell mit verdrunckinge van „beesten, korn und hoy geschiet is en oick „geschepen steet eyn quaet jaer an biesten „en korn to verwachten.” Evenwel, om te toonen, hoe veel prijs men er op stelde, dat de Nederlanden van het vreemde krijgsvolk ontlast wierden, bood men „niet in respect

doch als *ongehoort* verworpen, en in plaats daarvan 100000 geaccordeerd. *BONDAN III. I en volgende stukken.* Men zie daar de lijst bl. 6. Deze belasting was den 7 Mei bepaald, *De Jonge, Besl. II. p. 273. 302, etc.*

„ van die proponierde capitatie noch com-
 „ pensatie dess hondersten pennincks, maer
 „ uih gueder getruwicheit en affectie tott het
 „ welvaren der Nedderlanden" / 40000, al-
 „ leen tot afdanking der vijf vaandels te Deven-
 „ ter en Kampen, en zulks in zekere termijnen
 „ en op zekere voorwaarden, daarbij medege-
 „ deeld. Konden de Algemeene Staten bewer-
 „ ken, dat deze vijf vaandels binnen de eerste
 „ veertien dagen, nadat deze praesentatie ten
 „ hove gekomen was, uitrokken, dan wilde
 „ men bovendien nog / 20000 opbrengen. Op
 „ dit aanbod antwoordde LEONINUS, den 29sten
 „ te Nijmegen, dat het zaak zou zijn, de som
 „ tot / 70000 te verhoogen, half gereed en om
 „ het volk terstond te doen vertrekken, en half
 „ binnen drie jaren te betalen op de termijnen,
 „ die de Algemeene Staten met de Hoogduit-
 „ schers zouden accorderen. Men moest „ an-
 „ mercken de onseeckerheit van den lopen-
 „ den tyt met die periclen, die souden mo-
 „ gen khommen." Het perikel had zich toen
 „ reeds geopenbaard. Don JAN had zich den
 „ 21sten van het kasteel te Namen meester ge-
 „ maakt. Op den Landdag te Windesheim den
 „ 7^{den} Aug. wordt gemeld: „ Iss oick gelesen Don
 „ Janss Daustria missive in dato den 1 Aug.
 „ an der Landtschap en Steden van Overissell
 „ geschreven, under anderen inholdende die
 „ clause: Ghy jw daer nha willet confor-
 „ miren sonder u te stellen in enige alteration,
 „ maar jw holdende ende maintainirende in
 „ sine Matt denste, giene andere bevelen off

„ ordonnantien tho ontfangen, tho laten noch
 „ admittiren , dan die onse in den name der-
 „ selver Matt. zoe wy dess van sinen twegen
 „ onss ganslick betrouwen toe soe gude en
 „ getrouwe vasallen en ondersaten." VAN
 WINSSUM, van de voorgevallene omstandighe-
 den aan zijne Regering berigt gevende, schreef
 den 6^{den}: „ alles stellet sich, leider, nha ee-
 „ nen grooten swaren krich." Men vleide zich
 evenwel nog eenigen tijd met eenen goeden
 afloop der onderhandelingen met de garnizoe-
 nen. De Algemeene Staten namen den 14^{den}
 Aug. het aanbod der f 60000 met dankzeg-
 ging aan en gaven verzekering van hunne
 vlijt „ gelyck wy hopen, dat E. V. en L.
 „ speuren sollen uth hetgene dat Godt almech-
 „ tig hefft verleent int slot en stadt van Ant-
 „ werpen, de stadt van Bergen, het slot van
 „ Wouwe en hetgene dat voorhanden is te-
 „ gens die hooge duyschen tot Breda, 's Her-
 „ togenbossche en elders liggende (1)." Toen
 men bemerkte, dat deze onderhandelingen in
 de lengte gerekt werden, zonder tot een goed
 einde te komen, trachtten Ridderschap en
 Steden zich den 26sten Aug. met Gelderland
 en Utrecht te vereenigen tot het nemen van
 maatregelen, om 'met de garnizoenen te han-
 delen of er zich tegen te beschermen. En
 bij deze garnizoenen schijnt het plan, ten
 minste het verlangen geweest te zijn, dat de
 beide vaandels te Kampen zich met de drie

(1) Verg. o. a WAGENAAR VII bl. 154, 161.

te Deventer zouden vereenigen, daar het beter was, ééne stad wel te bewaren, dan twee te verliezen; ook vreesde men dat het garnizoen van Roermond naar Overijssel zou trekken (1). In het begin van October was er weder hoop. De gedeputeerden der drie Steden kwamen den 2^{den} te Windesheim bijeen „vermitz verhapentlich, datt beide steden Deventer en Campen oerer garnisonen entlediget solden worden, wo man dan uth den breven der Staten verstanden, dat men derenthalven gude ordeningh in de steden solde stellen, daermede die avericheit respectiert muchte worden." Men maakte bepalingen op het houden der wacht en stelde den vorm van eed vast, door Raad en Gezworen Gemeente te doen. Deze eed zou luiden, dat men zich wilde houden aan de pacificatie van Gend en de unie, daaruit gevolgd (2); voorts dat men niets doen zoude tegen de R. K. Religie of de gehoorzaamheid aan den Koning. Maar deze hoop was spoedig weder verdwenen.

Den 5^{den} Oct. werd op den Landdag het schrijven der Algemeene Staten gelezen „an- gaende die anneminghe eines nien Gouver-

(1) Over deze omstandigheden in Sept. 1577 zie men BONDAM III. XXXV. 154. XLI. 166. XLIII. 173—179. XLVII. 189. L. 198. LIX 222.

(2) Hiermede wordt de verklaring van 16 Dec. 1576 bedoeld. Men moet, bij stukken van dezen tijd, wel op zijne hoede zijn, om zich door het woord Unie niet in verwarring te laten brengen.

„ neurss umme sich daer op tho verklaren
 „ oft men by den Gouverneur van Gelderlandt
 „ oft Vriesslandt solde willen bliven. Und na
 „ genamener deliberation und ripelick aller-
 „ hande gelegenheit betrachtende, conclusum
 „ het beste tho wesen na des tyt gelegenheit
 „ den heren van Vile, vermitz het gouverne-
 „ ment van Vrieslandt by siner G. iss und
 „ tselve oick der Landtschap van Overissell
 „ eensdsdeels annex gewesen, voer einen gou-
 „ verneur angenommen te worden, alles up
 „ behach der Staten und approbation Don
 „ Janss. Edoch voerierst an sine G. geschikt
 „ te worden, umme sine meinonge tho hoe-
 „ ren (1).

(1) De Algemeene Staten hadden den 22sten Sept. den Graaf MAXIM. DE BOSSU tot Stadhouder van Gelderland bij provisie aangesteld, ten minste aanbevolen aan de goedkeuring der Staten van dit Gewest; doch hij verkreeg de toestemming niet. GROEN v. PR. *Archives* VI p. 140. 289. Het volgende jaar werd Graaf JAN VAN NASSAU, gelijk bekend is, gekozen. Overijssel had, sedert het onder KAREL V gekomen was, vier Stadhouders gehad, die te gelijk Stadhouders van Vriesland waren, te weten: Schanck van Toutenburg; Maximiliaan van Egmond, Graaf van Buren; Jan van Ligne, Graaf van Aremberg; en Karel van Brimeu, Graaf van Megen. De stukken, die betrekking hebben tot de verkiezing van RENNEBERG, als Stadhouder van Overijssel, zijn uitgegeven door DUMBAR, in zijne aantekeningen op FRESINGA bl. 494 en door BONDAM IV. II. 5. XXVI. 117. Den 9^{den} Nov. gaven de Algemeene Staten hunne toestemming en aanstelling, bij eene acte, in welke staat: » Vermits het vertrek van den Heer » Hierges bij Don Jan.' ' Hij was reeds in het begin van het jaar door Don JAN tot bevelhebber zijner garde

Den 19^{den} Oct. gaven de Algemeene Staten aan Ridderschap en Steden kennis van de opdracht der Landvoogdij aan den Aartshertog MATTHIAS. „Maer also uns die voergaende „exempelen hebben geleert, met gude ver- „seeckerheit tho handelen, ten einde wy niet „vallen in die voergaende miserien en zwa- „richeden oft oick noch meerder" zoo had men goedgevonden, zekere punten en artikelen vooraf vast te stellen (1). De gedeputeerden van Overijssel te Brussel hadden verklaard, geene commissie te hebben om er in te consenteren, en daarom werden de punten overgezonden, met verzoek om ze te overwegen en zoodra mogelijk met advies en resolutie terug te zenden. Deze aanschrijving, den 1sten Nov. ontvangen, was den 16^{den} Dec. nog in deliberatie, toen de zaken plotseling van gedaante veranderden (2). Bij gedeputeerden van Ridderschap en Steden te Zwol „werd gele- „zen een brief der drie Hoplieden van De-

aangesteld; met zijne broeders vergezelde hij hem bij den aanslag op Namen; één der schrijvers van dien tijd meldt, dat deze aanslag op zijnen raad geschied is. Het volgende jaar nam Gelderland de goederen, die hij en andere vijanden er nog hadden, in beslag ten behoeve der crediteuren. Over hem en het geslacht der BARLAIMONTS zie men *de Unie van Brussel* van DE JONGE, voorts GR. v. PR. Arch VI. p. 118

(1) Gelijkluidend met den brief aan Gelderland. BONDAN IV. III. 8

(2) Men zal zich herinneren, dat de Algemeene Staten den 7^{den} Dec. Don JAN voor vijand verklaarden; van hier dus de vijandelijke houding van het garnizoen.

„ venter an den drosten van Sallanth geschre-
 „ ven, hem driegende, dieweil die Land-
 „ schap van Overysse sich met den Staten
 „ der Nedderlanden verbonden, dat hie soll
 „ sines amptes onderdanen bevelen, sich met
 „ hun binnen drie daghen tho verdragen, oft
 „ sie wolden anderen raett schaffen." Hierop
 werd goedgevonden, van de Hoplieden vrijge-
 leide te vragen voor eene commissie van Rid-
 derschap en Steden, om met hen te spreken
 en den vijandelijken uitval in het land te ver-
 hoeden; vervolgens eene commissie naar den
 Stadhouder te zenden; ook de beide gezanten
 te Brussel terug te roepen (zij hadden reeds
 meer dan ééns zulks verzocht) die eenen goe-
 den gezel te Brussel zouden bestellen, om al-
 les over te schrijven; eindelijk, de artikelen
 op de aanneming van Aartshertog MATTHIAS
 en de zaken van Engeland onbeantwoord te
 laten. Den volgenden dag werd er een Land-
 dag gehouden, op welken de deputatie be-
 noemd werd om met de Hoplieden te onder-
 handelen (1), terwijl aan VAN DER VECHT be-
 rigt gegeven werd van het voorgevallene, met
 verzoek, dat de Staten deze hostiliteiten zoo
 veel mogelijk mogten voorkomen.

1578.

Het vorige jaar eindigde en het nieuwe be-
 gon in onderhandelingen met de garnizoenen

(1) Hunne instructie heeft BONDAM IV. 186 en DUMBAR
ad Fresingam, p. 492.

over eenen stilstand van wapenen of liever eene brandschatting, die door tusschenkomst van de Deventer regering geeindigd werden, zoo dat wij den 20 Jan. het rapport der Deventer afgevaardigden te Windesheim van dezen inhoud vinden: „ Die van Deventer „ rapport gedaen, dat die gedeputirden dess „ Rhades bewogen, die hopluden up begerte „ der gedeputirden des Landess met een „ hondert gulden . . . up ieder venlyn ter weken „ meer van t Landt, und dat sie daerup uth- „ stellinge vergunt wess nu wunssdage naest- „ komende um sich alssdan daer tho verkla- „ ren. Conclusum by den anwesenden gede- „ putirden van Ridderschap en Steden dat „ die Landtschap den hopluden dat geforderte „ surplus der hondert g. up ieder venlin ter „ weken sal ontrichten, anvangende nu wuns- „ dage naestkomende aver 8 dagen gedurende „ een maent lanck, met sulcken bescheide, dat „ die hopluden ende krychsknechten alle dess „ Landes ingesetenen so van adel alss andere „ gemeine luede sullen umbeschediget laten „ bliven, und dat het gemeine Landt beiden „ Steden Deventer en Campen tot vollen- „ strecking oerer lehenung (alss die wyle sie „ sich beklagen die gewontlige lehenunge niet „ te kunnen doen) up verschrivonge, assisten- „ cy ende behulp van penningen tho doen en „ dat men up den gemeinen anstaenden Landt- „ dach middele tott het gelt tho vinden sall „ adviseren." Den 29sten werd een omslag in het Land gedaan van 12600 guldens, waar-

van die van Deventer 4200 en die van Kampen 2800 zouden ontvangen, het overige tot andere noodzakelijke uitgaven worden aangewend. Toen de termijn ten einde was, moest men op nieuw bijspringen, daar de soldaten anders het platte land dreigden af te loopen. — Van den anderen kant drong Aartshertog MATTHIAS ook op onderstand in geld aan. Den 7^{den} Febr. op den Landdag te Zwol, werd gelezen zijn schrijven, dat hij Graaf JOHAN van Nassau had afgevaardigd „omme tho communiciren „van den nottrufftiger voervallende gemeiner „vaderlandese saken und sie tho ennige con- „tribution tho ermanen." Van wege de Algemeene Staten verschenen in de vergadering de Heeren VAN OIRSCHOT en COURTEVILLE met verzoek eener goede contributie van geld tot oorlogskosten. Er werden / 5000 gevraagd en bovendien / 10000, welke in afslag der bewilligde / 60000 van het vorige jaar zouden dienen. Men stond de eerste som toe, en gaf, bij missive van den 14^{den} Maart, te kennen, hoe zeer het Landschap sedert jaren was uitgeput, en dat de bewilligde / 60000 tot ontlasting van Deventer en Kampen hadden moeten dienen, welke toch nog op den duur met de Hoogduitschers bezwaard bleven, tot groot verderf van land en steden. Toen de Aartshertog, meldde men hem, onlangs aan de garnizoenen geschreven had, met bevel om de steden te ontruimen, hadden de Hoplieden te Deventer den bode van den Drost van Salland, die den brief overbragt, gevangen en

met lijfstraf beangstigd, doch op de intercessie van goede lieden weder ontslagen, met berigt aan den Drost, om voortaan zulke brieven niet meer te bestellen, op lijfstraf van den bode. — Intusschen hadden de Algemeene Staten nog een ander middel gebruikt, om de Hoogduitschers te verwijderen, te weten, den invloed van den Keizer van het Duitsche Rijk. Reeds den 11^{den} Nov. 1577 hadden zij dezen verzocht, dat hij POLWEILER met zijn regiment gelasten wilde, de Rijkssteden Roermond, Deventer en Kampen te verlaten-(1). Dit verzoek vinden wij nog eens herhaald in eene instructie, te Antwerpen, den 19 Maart 1578, Graaf ADOLPH van Nieuwenaer gegeven, die afgezonden werd, om den Keizer ten gunste der Nederlanden te stemmen. De Graaf moest den Keizer mededeelen, hoe het regiment van POLWEILER, in weerwil van alle redelijke aanbiedingen, als nog de Steden Roermond, Deventer en Kampen bezet hield en burgers en huislieden met alle exactiën plaagde; weshalve Z. K. Maj. verzocht moest worden „dass
 „dieselbe auss keyr macht und auctoriteit —
 „den von Polweyler bey verliess leibs und gut-
 „tären ernstlich gebieten das er sampt seinen
 „krieghsvolk die obgemelte drey Stetten, als
 „einstheils Ihrer key. matt. und den heyligen
 „Reich underworffen, von stondt an verlais-
 „sen und in handen der Staten überlieberen.

(1) BONDAN IV. 67.

„ Und infall der von Polweyler sampt seinen
 „ kriegsvolk solchen key. mandat zu widdern
 „ gemelte drey Stett noch nyth raumen wolten
 „ dass in solchen fall ohne weyter erklerung
 „ und anhalt bey Ihrer key. matt. mehrge-
 „ dachter Polwyler sampt den seynen an leib
 „ und guidt gestraiffet werden muegen. Und ist
 „ hiruff der Landstenden gunstiges begeer,
 „ das der abgesanther in dieser nottrufft bey
 „ der Rom. Key. May^t keyserliche brieff
 „ respective an den van Polwyler und ge-
 „ meinen kriegsleuthen in Deventer und Kam-
 „ pen in optima forma ac necessaria werben
 „ und zum fürderlichst an hero schicken
 „ wollen (1).

(1) Bij deze gelegenheid de herinnering, dat men van de zijde van het Rijk de betrekking niet geheel vergat. In de maand Junij van het vorige jaar kwam Doctor HARMAN BUIJSSEKEN, Kanselier van Osnabrück, begerende van de drie Steden berigt, waarom zij uitgezonderd waren van de contributie tot des H. Rijks omslagen en belastingen (*stuijren*). Het was, meldde hij, om te voldoen aan het besluit op den laatsten Rijksdag, dat des Rijks matrikel in juiste orde zou gebragt worden, daar sommigen te hoog, anderen te gering aangeslagen, anderen geheel vergeten waren. Hij was in zijnen kreits (den Westphaalschen) gecommitteerd tot het in orde brengen van deze zaak en vertoonde eenige Rijksomslagen, b. v. dien te Worms in 1521 *zum Rhomzug*, waarbij *Utrecht met synen stelten Deventer, Campen, Zicolle und Amasfort* geschat was op 50 man te paard en 205 te voet; dien van Frankfort in 1571, waarbij *Utrecht met dezelfde steden* aangeslagen was op 50 te paard en 250 te voet, met de nota: *dieser Standt ist dem burgundischen aº 48 einverleibt*. Men toonde

Den 30sten Jan. 1578 vinden wij BERNHARD VAN WINSSUM te Zwol op den Landdag, VAN DER VECHT den 7^{den} Febr., alwaar hij de nederlaag der Staten voor Namen verhaalde (1). Den 12^{den} Maart leverden zij de rekening hunner vertering ten hove in, ook die van BENTINCK en RIPPERDA, welke vroeger waren teruggekomen, ter som van 2034 g. 18 st. 2 p. Aan elk werden nog tot eene vereering gegeven 100 daalders en aan hunne dienaars elk 8 daald. En daar zij hunne Steden (Deventer en Kampen) uit vrees voor de soldaten moesten derven, zoo werden hun ieder 200 g. g.'s jaars toegelegd, tot zoo lang zij in hunne steden zonder vrees konden komen.

De bedrijven van RENNENBERG in den loop van dit jaar zijn bekend. Wij kunnen, met verwijzing naar hetgeen daaromtrent beschreven is, kort zijn. Reeds bij het ontvangen zijner commissie als Stadhouder van de Algemeene Staten, den 22sten Nov., werd door den Drost van Salland bij gedeputeerden van Ridderschap en Steden in omvraag gebragt, of men hem die zoude toezenden, dewijl zij niet door Z. M. was geratificeerd. Er werd

hem het origineel verdrag van KAREL V, in 1548, te Augsburg met het Rijk gesloten, waarin deze aangenomen had, voor al de Nederlanden te contribueren, waarvan den afgevaardigde extract werd gegeven, dat hij zelf vidimeerde. Hij werd van wege het Landschap met een vat gezouten zalm vereerd.

(1) Meer bekend onder den naam van den slag bij Gemblours, den 31 Jan.

evenwel toe besloten. Deze zaak kwam den 11^{den} Jan. op nieuw ter spraak en er werd goedgevonden, hem het bezwaar door eene bezen- ding te kennen te geven, met verzoek dat hij de uitvaardiging op andere wijze zou trachten te verkrijgen. **RENNENBERG** zond, behalve eenen brief, den Raadsheer **POMPEJUS (POPKE) UFKENS**, die, den 29sten Jan. op den Landdag verschenen, eenvoudig begeerde te weten, of men zijne Genade, op de commissie van de Algemeene Staten onder het zegel van Brabant wilde erkennen, dan niet. Hij had bevel, niet zonder resolutoir antwoord te vertrekken. Het antwoord werd tot den 6^{den} Febr. uitgesteld en luidde, dat, zoo zijne Genade de commissie tot Stadhouders onder **Z. M.** zegel en naam uitbragt, men hem zoude aannemen (1). Den 1sten April kondigde hij aan, dat hij te Zwol wilde komen en daar zijne residentie nemen, waartegen Zwol groote zwaarigheid maakte, als eene oorzaak, om den krijg herwaarts in het land te trekken. De onderhandelingen eindigden op de volgende wijze. Op eenen Landdag, den 17^{den} April in het Bergklooster bij Zwol (2) gehouden (waartoe nu ook ge-

(1) **DUNBAR** *ad Fresingam* p. 505.

(2) **RENNENBERG** had den Landdag te Zwol belegd, maar Zwol wilde dien niet in de Stad gehouden hebben. De Regering van Zwol had reeds den 9^{den} Sept. 1577 getoond, zich niet te ver met de zaak der Algemeene Staten te willen inlaten en zwaarigheid gemaakt tegen het voorstel van het Landschap, om er, in geval van nood, eene *wijkplaats en opene stad* te hebben. Bon-

deputeerden der kleine Steden Hasselt, Steenwijk, Oldenzaal, Ootmarsum en Enschedé beschreven waren) verscheen POMPEJUS UFKENS weder, en deed de aanstelling van RENNENBERG in naam van Z. M. en onder Z. M. zegel van Braband voorlezen, met de vraag, of men hem nu wilde aannemen. De gedeputeerden van Deventer en Kampen verwijderden zich, dewijl zij zich niet konden verklaren; die van Zwol volgden eene poos daarna, zeggende, dat zij met de twee andere Steden verbonden waren, van welke zij zich niet konden afscheiden. Eindelijk namen de laatsten, door tusschenkomst van eenigen uit de

DAM III. LIV 210. Nog een bewijs vinden wij in de Res. van Ridder. en Steden van 30 Jan 1578. » Iss » Berendt van Winssum met seeckere instructie, van » de Generale Staten hebbende, in der versamelinge » erschienen und hefft sine wervouge gedaan, ange- » vende verscheidene anslage ende practiken up desen » en anderen naberlanden voer der handt genamen tho » wesen. Und also daerup gecommuniceert und in der » daet bevonden, datt giene upsicht up bewaring der » stadt Swol gestalt, is voer guedt angesehen, dat sie » ennige knechten tho dienst van d' Mat. en des ge- » meinen Landes besten op des Landes kosten tot een » paer hondert innemen solden, waer tho gedeputirt » sinnen die drie vurs Drostsen, Johan van Laer en » twee uth der Twenthe, *qui laborarunt in illa cau- » sa, sed in conum* " Integendeel, de stad schijnt zich op eigen kosten en voor hare eigene zaak gewapend te hebben. VAN HATTUM III. 157, die de handelwijze van Zwol in dezen tijd minder voor tegenstand tegen de zaak der Staten dan voor eene wel beradene onzijdigheid houdt.

Ridderschap aan, dat zij **RENNENBERG**, op het slot te Vollenhove, door eene deputatie hunne motieven ontdekken en hem, gelijk zij hoopen, zoo te vreden stellen zouden, dat hij hen wegens de niet gegevene verklaring ongemoeid zoude laten. Deze motieven werden hem den 19^{den} April medegedeeld, en den 8sten Julij werd de Stad overgehaald, om niet langer tegen te stribbelen (1). De belegering van Kampen en Deventer werd door den Stadhouder met alle kracht, maar ook met groote onkosten voor het Landschap, doorgezet. Kampen ging den 20sten Julij en Deventer den 19^{den} Nov. over, gelijk men bij den wel onderrigten en naauwkeurigen **FRESINGA** zien kan (2).

En nu komen wij op eene belangrijke omstandigheid in de geschiedenis der provincie, welke door de latere geschiedschrijvers niet is opgemerkt. De Unie van Brussel van 9 Jan. 1577 is, gelijk wij boven zagen, door de Staten van Overijssel niet geteekend. Het uitstellen van deze onderteekening schijnt eene beleefde weigering geweest te zijn (3). Maar

(1) *DIERCK ad Fresingam* p. 510. **VAN HATTUM III.** bl. 155 volg. geven er breed verslag van.

(2) Het beleg van Deventer is ook in den *Almanak* van 1839 door den Heer **W. H. C. J. breedvoerig** en naauwkeurig beschreven, waarbij aan **FRESINGA** de lof gegeven wordt, dien hij verdient, en uit de stedelijke registers belangrijke bijzonderheden worden medegedeeld.

(3) Zij, die weigerden, meldt **DE JONGE, de Unie van Brussel des jaars 1577** bl. 16, werden bij name aan de Algemeene Staten bekend gemaakt en als vij-

de, minder bekende, *Nieuwe of Nadere Unie van Brussel*, van den 10^{den} Dec. 1577, is door het Landschap aangenomen. De Heer Archivarius DE JONGE heeft ons dit belangrijke staatsstuk in de oorspronkelijke taal medegedeeld (1). Graaf RENNENBERG heeft het voor zich zelve geteekend en de onderteekening in Overijssel bevorderd. In het exemplaar van het *Reyseboek* of Resolutien van Ridderschap en Steden, in het archief te Deventer, zijn de vergaderingen van den 13^{den} Mei tot den 8sten Aug. 1578 niet ingevuld; maar deze aanneming blijkt van elders. Reeds den 17^{den} Dec. 1577 schreven Ridders. en Steden aan VAN DER VECHT te Brussel, dat men voornemens geweest was, over de *nye verraemde Unie* te handelen, doch dat men zulks tot

anden des Staats beschouwd. Wij vinden inderdaad op 28 Jan. (DE JONGE *Besl.* II. p. 44) *Que ceulx du conseil d'Estat seront requis decerner placcat conformement aux aultres precedens contre tous consauls et collèges, Nobles, Ecclesiastiques et seculiers et aultres estans requis, quy neouldroient signer l'Union et Pacification, seront declarez rebelles et ennemys à sa Majesté et à la Patrie et leurs personnes et biens confisques.*

(1) *Verh. en onuitgegeven Stukken* II^{de} d. bl. 161 tot 205. Het opstel verdient hier vooral gelezen te worden, om de gebeurtenissen te leeren kennen, die er aanleiding toe hebben gegeven, om de strekking dezer Unie, in onderscheiding van den Gendschen vrede en de eerste Brusselsche Unie, en hare gevolgen te beoordeelen. Men zie ook Ga. v. Pa. *Archives* VI. p. 257, die deze acte van verdraagzaamheid tusschen R. Katholijken en Hervormden aan den invloed van ORANJE toeschrijft.

gelegener tijd had uitgesteld (1). FRESINGA, bl. 59, meldt uitdrukkelijk, dat die van Zwol „de Unie den vorleden thienden Decembris „nae dat Don Juan vyant verclaert was, by den „Staten General gemaect synde, aennaemen; „ende den Ertzhertoge veur Gouverneur General, den Prince veur synen Lieutenant „ende hem veur Stadtholder. Dit wert daer „nae van Hoptluyden en allen bevelhebberen „der borgerye onderteeckent.” — Nadat Kampen overgegaan was, meldt hij bl. 63. „Die van der Stadt moesten annemen die „vorsz. Unie, midts oick gehoorsamheit ende „getrouwicheit swerende als die van Swol.” — VAN HATTUM (III. 165) geeft den inhoud der nadere Unie, volgens VAN METEREN, op, en meldt, dat RENNEBERG, reeds voor het houden van den Landdag op den 8sten Aug., aangedrongen had, om deze andere nadere Unie te omhelzen. Toen Zwolle bedenking maakte, werd voorgehouden, dat RENNEBERG, de Ridderschap, en de Steden Deventer (2) en Kampen, deze verbindtenis hadden ingegaan, waarop Raad en Gezworen Gemeente dezelve, op dien 8sten Aug., mede heeft bekrachtigd. De acte daarvan vermeldt, dat Burgemeesteren Schepenen en Raad, met de Gezworen Gemeente gezien hadden, hoe de voors. Unie

(1) BONDAM IV. bl. 195.

(2) Hiermede worden slechts de gedeputeerden op den Landdag bedoeld, daar de Stad nog in 's vijands handen was.

door den Stadhouder, met de Riddermatigen en de Gedeputeerden van de beide Steden Deventer en Kampen geteekend was. — Eindelijk vinden wij, in het Boek der *Concordaten* tusschen Schepenen en Raad en Gezworen Gemeente te Deventer, terstond na den overgang der Stad aan **RENNENBERG**, den 30sten Nov. 1578, het volgende: „ Hebben S. und R. „ voorgegeven, dat der Edeler Walgeborener „ Grave van Rennenbergh an deser Stadt sekere missive, mith bygefuegter union by den „ generalen Staten innegegain, gesonden, „ versueckende, dat dieselve by uns angenamen und unterschreven solde worden. Dewyle dan in gedachter Union die van der „ Ridderschap, hoeft- en andere kleine „ steden und lithmaten bewilliget, hebben „ Schepen en Raidt in gemeltes syner genade „ schryven, umme dieselve Union nevens den „ anderen anthonemen consentirt, begerende „ dat die van der gesworener gemeinthen sulx „ oick doin und underteickenen, woe dan „ glichfals by den geistlichen und anderen „ weltlichen gescheen sali. — Die gemeinthe volgt het voorgeven van Schepen und „ Raidt in die underteickeninge der Union, „ unbefangen einen jderen die vryheit syner „ conscientie in saicke van Religie.”

De oorlog, die nu met feller woede, dan ooit te voren, was ontstoken, bragt de Algemeene Staten ook ten aanzien van het financiële in groote verlegenheid, en men vond geen' beter' maatregel tot bestrijding der groote kos-

ten, dan om, in navolging van Holland en Zeeland, de zoo genoemde *Generale Middelen* in te voeren en op eenen eenparigen voet te heffen. Reeds den 13^{den} Jan. van dit jaar 1578 was door de Algemeene Staten besloten, afgevaardigden naar Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijssel en naburige gewesten te zenden, om er dezelve toe over te halen (1) Ridderschap en Steden besloten op den Landdag van den 25sten Aug. „Soo veele die ge-
„nerale middelen belanget, zyn dieselve niet
„geheel afgeslagen, dan omme sekere re-
„denen opgehouden ter tyt dat Deventer sal
„zyn erover.” en men schreef eene andere contributie uit. Gelijktijdig met het nemen van dit besluit, had men te Antwerpen (2) voor, de traagheid of den onwil van Overijssel ernstig te regt te wijzen. Aartshertog MATTHIAS zond den 31sten Aug. eene gedrukte ordonnantie op de Generale Middelen, met aanbeveling om die te publiceren en na te komen. En de Algemeene Staten voegden er eene missive van den 23sten Aug. bij, die wij, om haren dringenden en dreigenden inhoud, in haar geheel mededeelen (3). Zij luidt aldus: „E-

(1) BONDAM IV. LXXIV. 267.

(2) Sedert den 4^{den} Febr. hadden de Algemeene Staten zich met den Aartshertog MATTHIAS en den Raad van State van Brussel naar Antwerpen begeven, als verder van den vijand.

(3) Het zoude te ver leiden, zoo wij alles, wat omtrent de invoering 'der Generale Middelen gezegd kan worden, wilden mededeelen. Men vindt er een verslag

„ dele , Erentfeste , Erbare , Wyse ende Voor-
 „ sichtige Heeren , U is kennelyck , dat wy heb-
 „ ben alle vuyterlicken vlyt ende arbeit toege-
 „ lecht ten einde dat die generale middelen van
 „ contributien by alle die Geunieerde provin-
 „ cien ende heure staten souden werden ge-
 „ accordeert ende oock ter executie gestelt ,
 „ om daar mede dese tegênwoirdige oorloge
 „ te volvueren ende tot een geluckich einde
 „ te brengen ende alle die voors. provincien
 „ te ontslaen van de tyrannie ende oppressie
 „ van den vreemdelingen , daertoe deselve pro-
 „ vincien en staten niet alleene deur het ver-
 „ bont van de voors. unie , maer om sulcken
 „ gemeinen vyant te wederstaen ende hun sel-
 „ ven met vrouwen ende kinderen aen lyff
 „ ende goet te defenderen , hebben behooren
 „ willich ende bereet te zyn. Soo eest noch-
 „ tans , dat eenige van de selve provincien
 „ ende staten tot noch toe niet en hebben
 „ geconsenteert in deselve gnle middelen , ende
 „ eenige doen seer quaet devoir van deselve
 „ te doen collecteren ende innecomen , dwelck
 „ openbaerlick ende directelyk hoert tot vio-
 „ latie van de voors. unie , ende sou voorts
 „ oorsaecke geven , dat onsen leger , die
 „ met soo grooten arbeit , sorgvoldicheit en-
 „ de cost is by den anderen gebracht in

van in de *Tegenw. Staat van Overijssel* II^{de} D. bl. 182
 volg. Belangrijke stukken over dese zaak staan bij BON-
 DAN V. vooral XIX. 75. LXIII 226. LXVI. 240. LXXI. 258
 en andere.

„ soo groote macht als Uwe E. mach sien-
 „ lick wesen, sal worden gebroocken en ge-
 „ scheiden, sunder dat wy en de landen
 „ daer aff eenigen dienst sullen hebben maer
 „ ter contrarie grooten overlast ende beder-
 „ felicheit; ende is wel apparent, dat ons
 „ eigen volck van oorloge sullen trecken in
 „ de landen en provincien, die in gebreecke
 „ geweest zyn de voors. generale middelen
 „ te consenteren ende op te brengen, soo
 „ vuytdien dat sie soudén oorsaecke zyn ge-
 „ weest, dat sie niet en hebben gecregen
 „ heure betalinge, als dat oock mogelick de-
 „ selve provincien min zyn belast ende vuyt-
 „ geteert geweest duyrende dese oorloge.
 „ Ende boven allen desen soo sullen sulcke
 „ gebreeclike provincien ende staten noch oor-
 „ saecke en schult wesen, dat die vyant int
 „ lant sal blyven ende daerover gewelt ge-
 „ bruycken ende alle ingesetenen ende onder-
 „ saten met heure vrouwen ende kinderen
 „ commen om lyff ende goet, ofte ten minste
 „ in een eeuwige servituyt, daer vuyt oock
 „ sal moeten wachsen een onsterffelicke vy-
 „ antschap van d' eene provincie tegens d' an-
 „ dere, boven de eeuwige schande, die dese
 „ Nederlanden daer aff sullen moeten dragen
 „ ende lyden in alle andere landen. Van alle
 „ welcken wy voor de leste reyse Uwe E. wel
 „ hebben noch eens willen vermanen ende
 „ adverteren, ten einde dat deselve daer inne
 „ willen versien ende alsoo handelen, dat die
 „ voors. generale middelen worden terstont

„ in u luyder provincie te wercke gestelt en-
 „ de opgebracht; anders en by gebreecke van
 „ dien soo verclaeren en protesteren wy on-
 „ schuldich ende ongehouden te zyn voor
 „ Godt ende eenen yegelicken van alle incon-
 „ venienten, schaden ende verderffelicheit, die
 „ daer vuyt sal moegen commen. Ende zyn
 „ van meeninge, soo verre wy seer corts
 „ niet en vernemen, dat in uwe provincie die
 „ voors. generale middelen worden gepracti-
 „ seert en te werck gestelt, ons te ontlasten
 „ ende ontschuldigen met een publycq pro-
 „ test, d'welk wy sullen doen printen ende
 „ daer by op U E. leggen die schult, siende
 „ dat wy niet voirder connen vuytrichten tot
 „ welvaert ende beschermenisse van den lande,
 „ ende sorgen, dat Uwen Eer. sal berouwen ende
 „ leet wesen, als die saecken toe wyt sullen syn
 „ verlopen ende niet meer connen geholpen en-
 „ de geremedieert werden. Waerinne ook is te
 „ bevresen, dat die gemeente van Uwe pro-
 „ vincie sal tegen U. E. qualick gemitteert syn,
 „ dat sie in lyden en onrust compt, deur dien
 „ dat U. E. niet en sal hebben in alles volbracht
 „ 't geene d'welck de voors. unie ende de ge-
 „ meene nut ende defensie heeft vereischt, d'
 „ welck is geweest het volbrengen van de voors.
 „ generale middelen. Ende want wy hier op
 „ begeren ende oock van noode hebben een
 „ prompte antwoord, soo hebben wy den bren-
 „ ger deses daerop doen wachten ende blyven,
 „ begerende dat U. E. denselven niet en wilt
 „ te vergeeffs ende mit tytverlies ophouden."

Op den Landdag van den 14^{den} tot den 16^{den} Sept., toen RENNENBERG deze stukken omtrent de invoering der Generale Middelen in de vergadering bragt, vinden wij het eerst melding van de bijzondere Unie, welke later, onder den naam van de Unie van Utrecht, de grondslag der Republiek geworden is (1). „ Den 16^{den} Sept. Desen dach heeft myn Gen. „ Heer Stadhouder ridderschap ende steden „ doen voorgeven, als dat die van Hollandt „ ende Zeelandt bedacht solden zyn, sich met „ die van Utrecht, Gelderlandt, Vrieslandt, „ Overysse, Groeningen, Drenthe ende Lin- „ gen in een naeder unie te geven, nae in- „ holt van seeckere articulen desfalls op een „ beraet ingestelt, daarvan een copie der „ Landtschap toegestalt, omme sich daerop „ te bespreeken ende tegens den XV^{den} Oc- „ tobris eenige gedeputeerden binnen Utrecht „ te schicken, alwaer die gesanten der Landt- „ schappen voerg. alsdan zyn bescheiden, om „ op dese sake oir beraet in toe brengen,

(1) Over de Unie van Utrecht is veel geschreven; men zie b. v. de *Bijv. en Aanm.* op WAGENAAR VII. bl. 67 volg. en de daar genoemde schrijvers; ook GA. v. PA. *Arch.* VI. 536 *snid.* Het is ons hier te doen om de betrekking van *Ooverijssel* op dezelve, die nog niet zoo nauwkeurig is voorgesteld, als men uit de oorspronkelijke stukken kan mededeelen. BONDAM, in zijne *Redev. over de Unie van Utrecht, ter gelegenheid van derselver tweede eeuwfeest.* 1779. heeft wel eenige uittreksels, maar niet alles, wat er van kan berigt worden. Zijne *Onuitgegevene Stukken* heeft hij zoo ver niet voortgezet.

„welke articulen gelesen werden en is die „zaecke ten naesten Landtdage vuytgesteld." Het was op den 10^{den} Oct. dat men deze zaak ernstig ter harte nam en PETER MULERT met BERN. VAN WINSSUM naar Utrecht zond, met instructie, om niet te resolveren (1), maar aldaar te kennen te geven, dat Landschap en Steden leden van de Standen en Steden des H. R. Rijks waren, van welks Keizers en Koningen zij de meeste privilegiën, vrij- en geregtigheden hadden ontvangen. Bovendien hadden Ridderschap en Steden zich op zekere voorwaarden in de Unie met de Algemeene Staten der zeventien provinciën begeven, en zij konden dus in deze hoogst gewigtige zaak zonder voorkennis van het eerste en zonder goedvinden van de laatsten niet resolveren. Deze instructie werd hun den 12^{den} Oct. gegeven. Het schriftelijk bescheid, dat deze afgevaardigden den 24sten Oct. overhandigden, kwam hierop neder: (2) dat de gedeputeerden van den substituut Stadhouder en raden van het Landschap Gelre en Graafschap Zutphen, de gedeputeerden van Holland, van Overijssel, en Ommelanden van Groningen, te Utrecht in de vergadering der Staten verschenen waren, om, volgens den afscheid te Arnhem van 10 Sept. ll., te resolveren op eene nadere Unie tusschen de voors. provinciën, mitsgaders die van Zeeland, Vries-

(1) BONDAM, *Redev.* bl. 113.

(2) Vergelijk BONDAM, *Redev.* bl. 112, 114, 116.

land, de Stad Groningen, Drenthe en Lingen. Eenigen van deze gezanten hadden echter verklaard, dat hunne meesters nog niet konden resolveren en daarom verzochten, dat deze dag mogt worden uitgesteld tot eenen meer gelegenen tijd, om dan, ware het mogelijk, geresolveerd te komen. Dit hadden de voors. gedeputeerden met de Staten van Utrecht eendragtig goed gevonden en nu den 23sten Nov. daartoe bepaald, zonder intusschen verder over deze zaak communicatie te houden. „ Ende „ alsoo eenige van de voors. gesanten swa- „ richeit maecken, deurdien t schynt dat dese „ Unie soude prejudicabel wesen die generale „ Unie daer inne die voors. provincien, vol- „ gende die pacificatie tot Gent gemaect, met „ de generale Staten van dese Nederlanden „ getreden zyn, ende tenderen tot de affbreuck „ ofte separatie van deselve; dat hier inne „ oock gelegen soude wesen enich nadeel van „ den heiligen ryck ende die subjectie, die „ eenige van deselve provincien den voors. „ rycke schuldich zyn: hebben de voors. Ge- „ deputeerden mits desen wel willen verclaren „ d' intentie van heurluyder respective mees- „ ters noch de haere niet toe zyn, mit dese „ Unie toe prejudiceren ofte vercorten die „ voors. generale Unie, noch oock dat desen „ int werck gestelt sal worden, soo lange de „ voors. generale Unie duer ende by de ge- „ unieerde provincien gehalden sal werden, „ maer alleene in gevalle die voors. generale „ Unie het sy deur geweld ofte practique van

„ den vyandt ofte vuyt eenige andere oor-
 „ saecke gebroocken ende niet gehouden wor-
 „ den, gelyck dat breder by de pefatie van
 „ de voors. nieuwe geraemde Unie vervat is.
 „ Dat sie insgelycx niet en verstaen by desen
 „ eenige van de voors. provincien te willen
 „ eximeren van de subjectie die sie den H.
 „ rycke schuldich zyn, maer alle t' selve mits-
 „ gaders die privilegien die de voors. provin-
 „ cien van 't voors. Rycke moegen hebben,
 „ blyven in haer geheel. Actum 't Utrecht
 „ ter praesentie van de voors. Gedeputeerden
 „ den xvij dach van October anno xv^elxxvij.

1579.

De besluiten van Ridderschap en Steden van 25sten Oct. 1578 tot 17^{den} Maart 1579 zijn in het Deventer exemplaar niet ingevuld. Het blijkt evenwel van elders, dat Overijssel tegen den bepaalden 23sten Nov. geene gezanten naar Utrecht afgevaardigd heeft (1), ook dat het belangrijke staatsstuk, den 23sten Jan. daaraanvolgende, niet door afgevaardigden van dit Landschap geteekend is. De groote Voorstander, men kan zeggen, de Stichter van deze Unie, stelde zoo zeer belang in de toetreding van Overijssel, dat hij, den 24sten Febr. 1579 aan den Stadhouder **RENNENBERG** schreef: „ so bidt ich vrundtlick „ U. L. wollen oeck by den Overyszelschen „ und Friesseschen Ridderschappen und Ste-

(1) Bij VAN HASSELT, *Stukken voor de Vad. Hist.* III. 400.

„ den, under u L. guvernament gehoerende,
 „ anhalten, dat sie sich glyckfals tot hoeren
 „ nhaberen fuegen und hierop then fürderleg-
 „ sten eene goede resolution nehmen wol-
 „ len (1).” En op den Landdag, die den
 17^{den} Maart en volgende dagen op het Huis te
 Vollenhove gehouden werd, verscheen als afge-
 zant van Graaf JAN van Nassau, Stadhouder
 van Gelderland, Dr GERHARD URTU, met brieven
 van credentie, waarin hem onder anderen
 was opgedragen, op het aannemen der nadere
 Unie aan te dringen. Hij gaf de volgende
 redenen op (2):

„ Dat wie wall die pacification van Ghent
 „ daerhin gericht geweest, opdat den vyant
 „ vuyt den lande gewyset solde werden, heb-
 „ ben gelyckewal bevonden woe weinich die
 „ saecken daermede gericht oft geholpen
 „ syn geweest, want gelycke wal die landen
 „ ende steden van den vyanden ingenomen.”

„ Daertoe sinnen groote penningen opge-
 „ bracht, die vermits dat sie deur veele han-
 „ den gegaen, seer vercleyneth.”

„ Oock is bevonden, dat over XXVe Com-
 „ missarien geweest, die elck ses guld. des
 „ dages gehadt, mit welcke penningen dat

(1) Gr. v. Pa. Arch. VI. p. 574.

(2) Ofschoon door DUMBAR *ad Fresingam* bl. 563 reeds medegedeeld, willen wij ze hier ook plaatsen. De Hoogduitsche woorden doen, gelijk bij andere stukken, tot den opsteller besluiten, onder anderen bij dat, hetwelk door Gr. v. Pa. *Archives* VI. p. 540 wordt medegedeeld.

„ men sonst een groot garnisoen hadde con-
 „ nen onderhouden."

„ Dewyle dan die van Gelderlandt ende dese
 „ Landen vast eenerley privilegien, voorts
 „ eenerley manieren, sitten [zedes] und ge-
 „ bruyck hebben.

„ Dat oock d'eene den anderen niet wal can
 „ untraden."

„ Dat oock daermede allerlei mistrou ende
 „ bedencken can wech genomen werden."

„ Ende dan oock met gemeene hulff den
 „ vyant to lichter can gestuyrt werden."

„ Oock die jonge jeucht in sulcken handel
 „ te beter geoeffent can werden, daeromme
 „ die naeder Unie sonderlinge noodich."

„ Is oock die naeder Unie die Generale niet
 „ to wedder, want sie alle articulen derselver
 „ medebrenget."

„ Heeft oock zyn Gen. algereetz mit zyn
 „ Alteze en de Staten affgehandelt, omme
 „ deselve durch heymeliche der vyanden in-
 „ geven ende die van der finantien niet te la-
 „ ten behinderen."

Na gehouden beraad werd voor antwoord
 gegeven, dat men zijne Gen. voor zijne ge-
 negenheid liet bedanken, maar „ connen,
 „ vermitz dat die ruyteren int landt gevallen
 „ ende daeromme die jonckeren van der Twen-
 „ te niet ten Landtdage hebben connen com-
 „ men (1), ende oock die steden oir rugge-

(1) Er waren ook slechts 26 leden van de Ridderschap
 ter vergadering. Men zie over deze ruiters **FRESIAGA**

„ spraecke moeten hebben, ditmael hierop
 „ niet resolveren, dan wanneer dat lant er-
 „ lediget, willen alsdan sich daer op be-
 „ spreken ende naer bevinden antwoordt
 „ geven.”

Wij zullen beneden zien, hoe de Staten van Overijssel, door allerlei moeilijkheden, die hun werden aangedaan, hoe langer zoo meer gedrongen werden, om zich aan de Unie van Utrecht aan te sluiten, tot dat zij er eerst bondgenooten en eindelijk leden van geworden waren. Zij zelve hielden zich intusschen aan de Generale Unie, volgens de verklaring van den 16^{den} Dec. 1576 en de Nadere Unie van Brussel van 10^{den} Dec. 1577. Op denzelfden Landdag te Vollenhove werd de uitnoodiging van den Aartshertog MATTHIAS, d. d. 18 Febr. gelezen, om tegen den 26sten Maart afgezanten op den Landdag te Antwerpen te zenden (1).

bl. 160 en hetgeen Graaf JAN omtrent dezelve aan ORANJE schrijft, bij Gr. v. Pr. VI. p. 640. Zij waren in dienst geweest van Zijn Alteze en de Generale Staten, die hen niet betaalden, en vielen nu, als een zwerm sprinkhanen, in Overijssel. » Sy laegen hier seer lange ende aten 't gansche Lant van Overijssel op, uytgenomen Vollenhove ende 't Mastebroeck, daer sy niet comen en konden.” De stukken van dezen tijd zijn vol van de bitterste klagten over dezen overlast. Men vermoedde, dat zij op last of met oogluiking gekomen waren. Wij zullen er de gevolgen van zien.

(1) De gelijkluidende uitnoodiging aan Gelderland vindt men bij VAN HASSELT, *Stukken voor de vaderl. Hist.* IV. bl. 10. Over den Landdag zelve zie men WAGENAAR VII. bl. 277. Gr. v. Pr. Arch. VI. p. 595.

Ook werden er de brieven van den Keizer des Duitschen Rijks medegedeeld, met de artikelen tot pacificatie, door den Graaf von SCHWARTZENBERG overgebracht. Na langdurige communicatie werd besloten, de bezending te doen, doch slechts van twee personen, één uit de Ridderschap en één uit de Steden, met een' secretaris. EUSEBIUS BENTINCK, Drost van IJsselmuiden, werd weder gecommiteerd, die het aannam, onder voorwaarde, dat, zoo de Landdag langer dan een maand duurde, men een' ander' in zijne plaats zoude zenden. Hij verzocht ook, dat men hem vrij en kosteloos zoude houden, indien hij in deze legatie in eenig gevaar of schade kwam. Op dezelfde voorwaarden werd hem Doctor JOHAN DORRE van Deventer toegevoegd. Zij vertrokken met eene instructie, den 18^{den} uitgevaardigd, op welke, gelijk gemeld staat, allerlei motieven en correctiën gevallen waren, eer zij vastgesteld was. Zij moesten aanhooren, welke middelen Z. H. zoude voorstellen tot eenen gewenschten vrede, bij welken, namelijk, voor Z. Maj. zijne hoogheid en reputatie, en den provintiën in het algemeen en elke in het bijzonder hare privilegiën, geregtigheden enz. bewaard werden, op den voet der pacificatie van Gend. Daartoe moesten zij medewerken, als zijnde eene zaak, voor de provintiën en de bedroefde, uitgeputte onderdanen ten hoogste noodig, en geene middelen afslaan, die niet tegen de privilegiën en geregtigheden waren, of die nieuwe oorzaak en voedsel konden geven tot eenen nieu-

wen krijg; en vooral moesten zij zorgen, dat alle twisten en tweedragtigheden, die tusschen eenige provinciën zijn mogten, geeindigd wierden; ook moesten zij voorkomen, dat geene verdere scheidingen der provinciën plaats hadden, maar de Generaliteit onverrukt en ongescheiden bijeen mogt gehouden worden. Konde het, hetgeen God verhoeden mogt, evenwel tot zulk eenen waren en bestendigen vrede niet komen, en de krijg zou moeten voortduren, dan mogten zij de middelen, daartoe noodig, wel aanhooren, maar niet bewilligen in eenige contributiën, buiten voorweten en believen van de Staten van het Landschap. Integendeel, zij moesten de armoede der provincie te kennen geven, waarin zij geraakt was door de doortogten en inlegeringen van ruiters en knechten — die hier menigvuldiger geweest waren dan elders — en door de aanhoudende garnizoenen, die niet zonder groote kosten verwijderd waren, waardoor Landschap en Steden zoo verlopen waren, dat de onderzaten, uit vrees van, om schulden, in Holland of elders gearresteerd te worden, niet vrij en vrank durfden reizen, tot welke krijgskosten men van de Generaliteit geen, en van de naburige provinciën zeer weinig behulp gehad had. Sedert waren op nieuw de afgedankte ruiters en voetvolk van Hertog Hans Casimir Paltsgraaf, van Schenck en anderen in Overijssel gevallen, waardoor het kleine overschot, waarvan de onderzaten leefden, geheel vernield en in den grond bedor-

ven was, ten gevolge waarvan die op het platte land, zoo wel edele personen als gemeene lieden, de landen verlieten en het land desolaat zou blijven liggen. En nogtans had Overijssel zich in de Unie begeven, onder voorwaarde van niet gehouden te zijn tot eenige contributiën, dan het naar oud gebruik schuldig mogt zijn. Daar de krijgskosten, voor Deventer en Kampen geschied, voor het gemeene best, zoo wel tot welvaart der generale provinciën als van Overijssel gedaan waren, was dit Gewest ook wel bevoegd, om schadevergoeding van de Unie, of ten minste hulp te vragen tot betaling der schulden, aangezien de schulden nog niet betaald waren, en op zeer zware interessen en handgelden liepen, waaruit men zonder assistentie der Generaliteit niet konde komen. In geval de krijg zoude voortduren en er deliberatie vallen mogt over de uitsluiting van Z. M. en aanneming van eenen anderen Heer, moesten de gezanten wel in acht nemen het traktaat, waarbij men Z. Keiz. Maj. KAREL V en zijne erven tot erfheeren dezer Landschap aangenomen en de huldiging van Z. Kon. Maj. nog zoo weinige jaren geleden gedaan had; voorts, dat zij lidmaten van het H. Rijk waren en van hetzelfde hunne privilegiën en regaliën hadden; en bovendien hoe periculeus de veranderingen van heeren zijn. Zoo zij in dergelijke beraadslagingen getrokken wierden, moesten zij er direct noch indirect niet in toestemmen. In het generaal en particulier

moesten zij niet bewilligen in eenige andere acten, consiliën en suffragiën, die tegen het voors. traktaat en de privilegiën, vrij- en geregtigheden, regaliën, possessiën en 'costumen van het Landschap zijn mogten. En daar het te vreezen was, dat in kort of lang door den vijand een inval in het land van Overijssel gedaan zoude worden, en dit kleine land, dat toch gansch en gaar bedorven was, zich zelf niet tegen geweld zou kunnen verdedigen, waardoor dan eenige steden zouden van den vijand overweldigd worden (1): zoo moesten de gezanten, zoo in de vergadering als bij den Aartshertog en bij den Prins van Oranje, zulks te kennen geven en aanhouden op een besluit tot hunne bescherming, overeenkomstig den inhoud hunner associatie. Zoo dra zij er kwamen, moesten zij er op aandringen, dat toch dit arme Landeken van de tegenwoordige ruiteren met den allereersten mogt verligt worden.

Op de Statenvergadering, die den 5^{den} Mei en volgende dagen te Deventer gehouden werd,

(1) In Julij had de Hertog van Parma eenen aanslag op Deventer in den zin » wie mir ein guter man von » adel vertrenlich hat angezeigt, mit begeren E. G. » davon zu advertiren, den alhie eins drey von Deventer bey den Duc de Nova- Terra sollen gewesen und » von derselben an dem Printzen von Parma remittirt » sein, so vorschlege gethan haben wie man die Stadt » Deventer wieder einbekommen künfte'' werd van Keulen den 7^{den} Julij aan JAN VAN NASSAU geschreven. *Gr. v. Pa. Arch. VI. p. 637.*

deden BENTINCK en DORRE verslag van hunne zending en werden al de stukken, daartoe dienende, gelezen. Tot ontzet van Maastricht, hetwelk door Parma belegerd werd, bood het Landschap aan de Algemeene Staten / 3000 aan, binnen een maand te betalen (1). Op één na den laatsten dag (den 9^{den}) verschenen ook gezanten van de geunieerde provinciën, om het gevaar, waarin Maastricht was, voor te stellen, en met verzoek, om te mogen weten, indien de vijand inval in de eene of andere provincie zou willen doen, welke hulp deze provincie zou betoonen of ook van de andere verwachten. De aanwezigen betuigden hun leedwezen, dat dit voorstel niet eerder gedaan was, daar de Ridderschap reeds was vertrokken. Men had tot ontzet van Maastricht reeds zekere penningen bewilligd en zoude uit kracht van de Generale Unie alles doen, wat mogelijk was. De afgezondenen begeerden, dat men hunne propositie schriftelijk wilde ontvangen en aan de respective meesters overbrengen, hetwelk afgeslagen werd.

Men zal zich herinneren, dat omtrent dezen tijd door sommigen eene poging gedaan was, om de geslotene Unie van Utrecht krachteloos en nutteloos te maken door eene andere, die

(1) WAGENAAR VII. 274. Op de vergadering der Algemeene Staten te Antwerpen kwam men hieromtrent tot geen besluit. Welk belang de Prins van Oranje in het ontzet van Maastricht stelde, zie men bij Gr. v. Pa. VI. p. 621. HIERGES sneuvelde bij de belegering.

de Algemeene Unie der zeventien provinciën, van welke de Walen reeds atgefallen waren onder eenen anderen vorm zou doen herleven, en die men de geprojecteerde Unie van Antwerpen zou kunnen noemen (1). De Aarts-hertog zond het project aan de provinciën en het werd op dezen Landdag van 5^{den}—10^{den} Mei met andere stukken tot nadere deliberatie uitgesteld. Het is niet onbelangrijk, het oordeel van Deventer er over te vernemen. Schepenen en Raad riepen den 25sten Mei de Gezwo-rene Gemeente te zamen, dewijl zij in zulke gewigtige zaken, als de afgezanten van het Landschap van de dagvaart te Antwerpen hadden medegebragt, niet konden resolveren zonder voorweten der Gemeente. Den volgenden dag zoude er een Landdag te Zwol worden gehouden, om tot een besluit te komen.

„ Alls erstlicken up den punct spreckende van
 „ die naerdere union, wairmedde het alsoe
 „ geschapen, dat die van Hollanth en Zee-
 „ landt met sommige andere benaberde pro-
 „ vincien eyne nye union, die sie naerdere
 „ union hieten, gemaickt. In desser vergad-
 „ deringhe der generalen Staten averst hebben
 „ die Ertzhertogh, die Excellen. des princen,
 „ die Raidt van Staten und die anwesende
 „ heren van den generalen Staten oick ein

(1) Zie *Bijv. en Aanm. op WAGENAAR VII. bl. 83 volg. GR. v. PR. Archives VI. p. 613.* Het ontwerp, te Antwerpen den 25sten April overgeleverd, is te vinden bij VAN HASSELT, *Stukken voor de Vad. Hist. IV. bl. 59.*

„ ontwerp van eyner nyer, die sie naerdere
 „ union noemen, verraempt, dat welcke sie
 „ versuecken van den provincien angenamen
 „ tho werden, und sall der Gemeynthen dat-
 „ selvige concept der naerdere union voirge-
 „ lesen worden. — Up welcken punct Sche-
 „ penen und Raidt up behach oirer gesworen
 „ Gemeynthen entslaten, voir anthwort intho-
 „ brengen, wie dat men van deser Landtschap
 „ wegen begeren soll tho blyven und handt
 „ tho holden an der generalen union, soe ein-
 „ maill by den semplichen provincien is in-
 „ gewilliget, gemerckt dieselvige soe bundich
 „ und der mathen verpeent is, dat sie niet
 „ hoeger verpeent und verknupt kan worden,
 „ und dat men krafft derselver union schul-
 „ dich und bereit sy by der generaliteit tot
 „ wedderstandt des gemeynen viandts allen
 „ utersten vermogen up tho setten; dat men
 „ oick den Ertzhertoghe van Oistenrich voir
 „ generaelen Guverneur, den heren prince van
 „ Uranien voir synen generaelen Luytenant,
 „ und den Raidt van generalen Staten in allen
 „ nae geboer tho respectiren und obedieren,
 „ und sonst sich verhalten wil in allen wat
 „ gueden patriotten tho doene thosteet, mit
 „ widerer induction dair tho dienende. —
 „ Volgt die Gemeinthe dat voirgeven van
 „ Schepen und Raidt." — Het tweede punt had
 „ betrekking tot de Generale Middelen. — „ Then
 „ darden opten art. spreckende van gesan-
 „ then tho haeve steeds tho holden, die ge-
 „ neraele und absolute commission solden

„ hebben, umb in allen und up allen tho re-
 „ solviren, nae die form des procuratorii, soe
 „ desfalls tho have is concipiert und unsen
 „ Gesanthen ad reportandum mithgegeven,
 „ vinden Schepen und Raidt solchs niet raet-
 „ saem. Edoch uth allerley bedencken niet
 „ undienlicke und unraethsam tho wesen, ei-
 „ nen Gesanthen derwarts wedder tho schic-
 „ ken, doch mith gelimitirder volmacht, in
 „ saicken van importantie niet buyten voir-
 „ wetten der Landtschap tho resolvieren, meer
 „ ierst gehalten t sullen wesen aver tho schri-
 „ ven und anthwort tho verwachten. — Vol-
 „ get die gemeynte Ingelicken." — Het vierde
 „ punt betrof de hulp tot ontzet ven Maastricht. —
 „ Then viiften der Gemeynthen tho vermelden,
 „ wie dat unlancx geledden nae dat vertrec-
 „ ken der Landtschap van hier etliche gede-
 „ putirden der naerder geunierde provincien
 „ als Hollanth und anderen oiren associerden
 „ alhier gewesen und den domails noch an-
 „ wesenden etlichen in kleynen getall van der
 „ Ridderschap und gedeputirden der dryer Ste-
 „ den seckere mundtliche wervunghe gedain,
 „ und soe dieselve niet staetsche wise vergad-
 „ dert und alsoe giene anthwort dairup geven
 „ konden, meer remittirden up dessen nu
 „ uthgeschrevenen Landtdach, is dat unse
 „ Genediger heer Stadtholder by syner Gen.
 „ beslaetene brieven die schriftliche proposi-
 „ tion der vurs. Gesanthen avergesanth, die
 „ der Gemeynthen oick sall voirgelesen wor-
 „ den. Woir up Schepen und Raidt entsla-

„ ten, dat men ierst van sie sall erkundigen,
 „ dat oft deser Landtschap und Steden van
 „ den viandt ennige noet und wedderwertigheit
 „ beiegende, wat succurs und stuer men van
 „ sie soll gewertiget syn, und nae die ver-
 „ clarunghe voir anthwort tho geven und sich
 „ tho verklaren, dat op den fall, daer Godt voer
 „ sy, dat die vrede nith getroffen und Mas-
 „ tricht nit entsat wurde, oft dat middeler
 „ wyle ein infall van den viandt, het weer in
 „ Gelderlandt oft in anderen angrenzenden na-
 „ berlanden geboerde, dat dese Landtschap
 „ derselven provintien soll tho stuer und tot
 „ ein succurss schicken und holden drye ven-
 „ lyn soldaten nae der Hollandischen ordinan-
 „ cie und die tytt van drie mainden under-
 „ holden, die by der Landtschap wie vurs.
 „ solden betailt werden. Edoch mith solcher
 „ bescheidenheit dat up ennigen den vurs. fel-
 „ len sie niet gehalten wolden syn, doinde
 „ succurs den nabuerlanden contributie oft
 „ underholdinghe van kriegsvolck totter ge-
 „ neraliteit behoeff. — Volget die Gemeyn-
 „ the."

Op den Landdag, die den 26sten Mei te
 Zwol zamen kwam, werd dan gelezen eene mis-
 sive van RENNENBERG, met de ingelegde propo-
 sitie van gezanten der geunieerde provintiën,
 den 9^{den} te Deventer mondeling gedaan, en
 nu schriftelijk aan den Stadhouder ingediend,
 om er op te resolveren. De gezanten versche-
 nen ook in de vergadering, t. w. REIJNIER
 VAN AESWIJN, Heer van Brakel, LOUFF VAN

DER HAER en REIJNIER CANT (1). Toen zij, op verzoek, naar hunne herberg waren teruggekeerd, werd over het secours gesproken, in tijd van nood of bij een' vijandelijken inval in het land te verleenen. Men begreep, dat het Landschap te zwak was, om zonder hulp van anderen den vijand tegenstand te doen, en resolveerde, dat men den naburige geünieerde provincien dan ook hulp zoude bieden; om dit aan de gezanten te melden en verder hunne meening te vernemen, werd eene commissie benoemd. Deze commissie, teruggekeerd zijnde, verhaalde, dat reeds tot wederstand van den vijand eenige middelen beraamd waren, t. w. van honderd vaandels knechten en vijftienhonderd paarden, die men tusschen de Maas en de Eems zou willen leggen en op plaatsen, waar de nood het zoude vorderen, om ze tegen den vijand te gebruiken, zoo dat men twaalf honderd paarden te velde en driehonderd in de steden zou leggen, waar het vereischt wierd. Ook in plaats van den honderdsten penning en de Generale Middelen zou men zich op eene andere wijze van geld trachten te voorzien. Men zou in godsdienstzaken niemand dwingen. — Nadat dit vernomen was, werd in deliberatie gebragt, of men de hulp met geld of met volk doen zoude, en besloten met volk, en dat achtervolgens de Generale Unie, waarvan de afgezonden der

(1) *Gr. v. Pa. Arch.* VII. p. 54.

Utrechtsche Unie verklaard hadden, ook niet te willen afwijken. Tot eene nieuwe Unie of verbindtenis konde men nog niet resolveren, ook tot de geprojecteerde Unie van Antwerpen niet. Maar tot hulp en tegenstand der vijanden, zoo zij in eenige van de geünieerde provinciën of in deze landen vielen, wilde men drie vaandels onderhouden, elk vaandel van 200 hoofden, zoo lang de nood het eischen zoude, in vertrouwen, dat de geünieerde provincien het Landschap met hunne ruiters en knechten ook bijstand doen zouden (1). De gezanten der Unie betuigden hunnen dank voor dat aanbod en wilden het aan zijne Gen. (Graaf JAN) op den Landdag vermelden „dan „ vinden niet geraden oire respective mees- „ ters sulx te ontdecken, opdat sie niet moch- „ ten oire goetwillicheit verliesen, verhoppen, „ dat deselve sich beter sullen bedencken.”

Daarop werden in de maand Augustus nadere conferentiën, te Leeuwarden, met REN-
NENBERG en de gedeputeerden der geünieerde provincien gehouden, waartoe gecommiteerd

(1) De geünieerde provinciën hadden, tot onderhoud van ruiters en knechten, een' omslag g'maakt, waarin Gelderland voorkomt voor *f* 40000, Holland en Zeeland voor *f* 100000, Vriesland voor *f* 24000, Vriesche Ommelanden voor *f* 16000, Overijssel voor *f* 20000, Drenthe voor *f* 5000, Lingen voor *f* 3000. Stad Groningen voor *f* 3000, Utrecht voor *f* 12000, en zulks voor twee maanden. Ridders. en Steden konden er niet in treden en gedeputeerden der Steden hadden er ook geen bevel toe.

waren JOHAN VAN STEENWIJK en Dr DORRE. Zij bragten er het aanbod van het onderhoud van vier vaandelen, elk van 200 hoofden, voor drie maanden; maar men verlangde vijf vaandelen en eene bende ruiters. RENNENBERG schrijft aan Graaf JAN, den 12 Aug. — „ Die „ van Overijssel hebben ihre gesante und ge- „ deputirte afgeferdigt, umb mit mir raedt to „ neme up watt maniere sie sich best met de „ naerdere geunieerde provintien sullen moe- „ gen vergelycken, und verhoffe dat etwes „ gudes sol usgericht werden, aber willen „ vor erste von de inlegeringe van ruiter un- „ de knechte erledigt sein, war to, ihndien „ ich ine kein assistentie doen werde, ver- „ melden sie sulvest de middel tho willen vor „ de handt nemen, darmit sie van solche „ undrachliche lasten moegen entfriet syn (1).” En REINIER CANT meldde den Graaf den 14^{den} „ Dese dient om Uwe Gen. onderdanichlick te „ verwittigen, dat alhye ettelicke affgesanten „ van die van Overysseel verleden twee dagen „ angecomen syn, die seer heftich en son- „ der ophouden by myn heere den Stadthou- „ der angehouden hebben en noch anhouden „ om opene patenten van bevelich an die landt- „ drosten ende steden van Overijssel, ten ein- „ de sy die burgeren uuyt den steden en huys- „ luyden in 't platte landt in yle mochten op- „ vorderen omme den ruyteren des welgeboor-

(1) *Ga. v. Pa. Arch.* VII. p. 53.

„ nen Grave van Hohenloe te besetten ende
 „ slaen. Men heeft denselfven alle die incon-
 „ venienten voorgehouden die daeruuyt ontstaen
 „ mochten ende hoe datselve by syne Hooc-
 „ heyt, Exc. en Generale Staten (daer sy me-
 „ de een lidt van syn ende in 't annemen der-
 „ selver ruytteren door huere Ghedeputeerden
 „ bewillicht hebben) niet wel genoemen sal
 „ worden — ende hebben hen geseyt dat te
 „ vermoeden is dat eenige quade patriotten
 „ dese saecke doorsteecken, die geerne den
 „ vyandt soudent met het slaen en verstrooyen
 „ van dese ruyteren te willen wesen ende hen
 „ alsoe een doere openen om een inval in 't
 „ landt te doen ende voort te vaeren. —
 „ Syne Genade is gansch met dese saecke
 „ becommert — dan heeft gelyckewel, door
 „ het stadich ende hardt anhouden, soe verre
 „ moeten bewilligen, dat die open patenten
 „ syn ghescreven ende versegelt ende dat sy
 „ tot den 20^a deses maendt daarmede sou-
 „ den ophouden, enz." CANT hoopte, dat
 er in voorzien mogt worden, het zij door de
 onderhandelingen, die Sint Aldegonde te de-
 zer tijd te Utrecht over de zaak had begon-
 nen, met aanbeveling aan Overijssel om zoo
 lang op te houden, het zij door waarschuwing
 aan de ruiteren, dat zij zich bijeen voegden,
 om niet overvallen te worden (1). Ridder-
 schap en Steden waren inderdaad ook zeer
 verbitterd en drukten dat gevoel nader in een'

(1) *Ga. v. Pa. Arch.* VII. p. 54.

brief aan **RENNENBERG** van den 23sten Aug. uit. Dat zij niet ontlast werden van het krijgsvolk was geheel in strijd met de artikelen, op welke hij als Stadhouder was aangenomen, waarvan hem, tot zijne herinnering, kopij werd overgezonden. Zij verklaarden nogmaals, op zijne missive van den vijfden te Vollenhove, noch ook op hetgeen de gedeputeerden der geünieerde provinciën te Leeuwarden voorgesteld hadden, iets te kunnen resolveren, voor en aleeer het Landschap van ruiters zoude ontlast zijn (1). De Klaring, die hij tegen den 2^{den} Sept. had uitgeschreven, moest hij maar weder afschrijven, aangezien het de Ridderschap niet geraden noch gelegen was, zoo lang de ruiters in het land lagen, huizen en goederen te verlaten en naar Deventer te gaan; ook zouden partijen, die er iets te doen hadden, wegen en straten niet veilig kunnen gebruiken, daar de ruiters en knechten hoe langer zoo moedwilliger werden en de arme ingezetenen des lands overlast deden en brandschatteden. Voorts verzocht men hem, dat hij, overeenkomstig zijne verbindtenis, in het land komen en zijne residentie te Vollenhove zoude nemen, daar het Landschap, door zijn afwezen, niet alleen in groote vergeefsche onkosten van verscheiden dagen bezending geraakte, maar ook weinig of niet zonder zijne praesentie, advies en toedoen konde uitrigten. —

(1) *DUNBAR ad Fresingam* p. 564.

En dat het met den aanval op de ruiters in dienst van de Generale Staten, ernst was, blijkt duidelijk uit eene acte van assurance, op den Landdag van 2^{den} Sept. opgesteld, waarbij Ridder. en Steden — eene commissie te Zwol verordend hebbende om in het geheim te beraadslagen, met welke middelen van vriendschap of vijandschap de ruiters uit het land konden verwijderd worden — eenparig beloofden „ oft het saecke waer, dat by den „ middelen, soo daer toe raetsaem erachtet und „ beraemt sullen worden, eenige van den ge- „ deputeerden van de Landtschap, ofte andere van der Ridderschap, Borgeren ende „ Ingesetenen van den Steden ende Landen „ geschooten, gewondet, gevangen, ofte mit „ brand ofte anders beschadiget mogten werden, dat die Landtschap den selven van „ oiren geledenen schaden ontheffen ende daer „ van vry ende schadeloos holden sal." (1)

Het blijkt uit alle omstandigheden duidelijk, dat de Staten van Overijssel door de voorstanders der nadere Unie mistrouwd werden. In dezen tijd werden te Keulen de vredesonderhandelingen gehouden (2). Aan het Landschap waren daaromtrent door de onderhandelaars brieven toegezonden, met een gedrukt exem-

(1) DUMBAR *ad Fresingam* p. 565.

(2) Zie o. a. WAGENAAR VII bl. 278. Gr. v. Pr. Arch. VI. p. 669. De met Overijssel gewisselde Stukken staan bij DUMBAR *ad Fresingam* p. 566—585, waarbij hij nog meerdere had kunnen voegen.

plaar der artikelen. Daar er melding in geschiedde van vroegere brieven, die niet ontvangen (naar vermoeden wel onderschept) waren, zond men, met deze zeer onschuldige kennisgeving van 24 Aug., eenen bode naar Commissarissen te Keulen. Maar deze bode werd bij Zutphen aangehouden en hem zijne brieven ontnomen, open gebroken en in handen van SEIJNO VAN DORTH, Overste bij den Stadhouder van Gelderland, geleverd, waarover men zich bij Graaf JAN, den Stadhouder, ten hoogste beklaagde, verzekerende, dat in deze brieven niets zoude bevonden zijn, wat tot nadeel van de Generale Staten der Nederlanden of eenige naburige provinciën strekte, maar alleen eene welwillende en kleine dankzegging voor de vlijt der Commissarissen te Keulen tot de pacificatie aangewend; dat de Staten van Overijssel ook nooit van meening geweest waren of nog waren, op de overgezondene artikelen van den vredehandel eenig bijzonder traktaat aan te gaan, maar bij de Generale Staten te blijven, ten gevolge der generale Unie. Men verzocht de brieven terug en dat zulk onderscheppen niet meer mogt plaats hebben. Ridderschap en Steden hadden zich steeds bij de Generaliteit in dier voege gehouden en zouden zich als nog zoo houden, dat zij hun schrijven en alle andere zaken zouden kunnen verantwoorden. Meer wordt niet in de resolutiën van Ridders. en Steden gevonden. Maar merkwaardig is het schrijven van SEIJNO VAN DORTH den 28sten Aug. aan Graaf

JAN van Nassau over deze omstandigheid (1).
 „ Voer wenig thagen ist ein landtagh in O-
 „ verijssel binnen der stadt Swolle gehalten
 „ worden, alwaere die Ritterschaften des orts,
 „ sampt den dreien stetten Deventer, Cam-
 „ pen und Swolle, bei einander gewesen
 „ seint, und unter andern sunderlich tracte-
 „ ret auff die breve von dem Duca de Terra
 „ Nova, sampt den keiserlichen verordenten,
 „ wegen des fridehandels zu Cöllen ingestelt
 „ innen zugesandt, die resolution aber der-
 „ maszen gefallen, das die zwo stette Cam-
 „ pen und Swolle, sambt der Ritterschaft,
 „ sothanen fridden anzunehmen bedacht seint,
 „ und daerauf alsbaldt durch einen botten
 „ schriftlichen ihre meinungh auf Collen thun
 „ verstendigen, welcher botten ob ehr durch
 „ ist oder nit, ist mir unbewust, den es ist
 „ mihr alsbaldt vertrawelich von guetthertzigen
 „ leuthen ausz Deventer warschouwungh und
 „ auch bittent ankommen, das ich sothanen
 „ botten nitt paszeren, sondern auffhalten woll
 „ laszen, worahn ich keinen fleis gespareth
 „ und die pesze in der Graffschaft allenthalben
 „ thun bestellen, woferne ehr ahn khommen
 „ wirdt, das er soll auffgehalten werden, und
 „ ist mihr von ihme noch nichts führkhom-
 „ men. Es haben aber die von Deventer sich
 „ keines weges zu sothane frideshandlung wil-
 „ len inlaszen, sondern von den landtagh ab

(1) Bij GA. VAN PA. VII. p. 67 en de sanm.

„nach haus gezogen." En den folgenden dag meldde hij: „Als ich in erfahrung komme, dasz die Overisselschen etwas à part mit den friedeshändler zu Cöllen zu tracteren fürhatten, und derwegen einen botten mit allerley argwohnigen schreiben gehn Cöllen abzufertigen gedachten, . . hab ich's auff allen wegen und stegen dermaszen bestellet, dasz der botten endlich aufgenommen ist, den ich dan mit allem ernst und fleisz examiniret und die brieffe erbrochen und verlesen hab. Weil nun wol zu vermercken ist das noch allerley unraht unter den Overisselschen rahtschlegen verborren sein, und künfftiglich zu keinen geringen abbruch gemeines nützes herfürbrechen möchten, so hab ich nicht unterlassen sollen E. G. den botten selbst und auch die brieffe ungeseumet zuzustellen" etc. Voorts meldde VAN DORTH, dat op den 27sten Aug. de Vrijheer KURTZBACH met twee vaandels ruiters en eenige knechten voor Deventer gekomen was, waardoor burgers en ruiters met elkander slaags zouden geraakt zijn, indien niet het springen van eene ton buskruid ongeveer veertig burgers gewond en drie of vier gedood had. — Op den Landdag van 11^{den} Sept. en volg. dagen te Zwol werd over de artikelen van vrede gehandeld en besloten (1).

(1) Zie de artikelen en het gevoelen der Overijsselschen bij DUMBAR *ad Fresingham* t. a. pl. dat genoegzaam overeenkomt met het gevoelen der Deventer rege-

Er werd kennis van gegeven aan de Keiz. Commissarissen te Keulen, met den wensch, dat de onderhandelingen leiden mogten tot eenen goeden, christelijken en gewenschten vrede, voorts aan den Aartshertog, aan de Generale Staten, en aan Doctor ALBADA, den afgezant der Staten te Keulen. In deze vergadering verscheen verder de Edelveste OTHO VON WOLMARCKHAUS, met credentiebrieven van den Graaf van Hollach [Hohenlo], Heerdeck, Curtzbach, Steenbach, en andere oversten en ritmeesters der ruiteren „ und heeft die swaere verscry-
 „ vinge hem van de Generale Staten gegeven,
 „ geinsinueert und sich vernemen laeten, dat
 „ sie oire betalinge, volgende oire brieven, al-
 „ hier solden willen verwachten; daerop hem
 „ geantwoort, dat dese Landtschap mitten
 „ Staten verscryvinge in geenen deele toe doe-
 „ ne, noch oock daerinne gehouden waeren,
 „ angesien dat dese Landtschap sich op seec-
 „ kere conditien in den union mitten Staten
 „ begeben, daer van onder anderen eene is,
 „ dat die Landtschap in geene der Staten aff-
 „ rekenen ofte schulden gehouden sal zyn.
 „ Sal oock niet bevonden worden dat dese
 „ Landtschap ofte oire gedeputeerden daer by
 „ geweest ofte mede onderteyckent hebben,

ring, in het Boek der *Concordaten*, zoodat van dat verschil niets blijkt. Ook de Gemeente was het met Sch. en Raad op de artikelen eens » wel verstaande, dat zij niet zouden wezen tegen de pacificatie van Gend en den Godsdienstvrede.”

„ende daerom onbillich dat men dit landt „daervoor solde willen bederven, dan moeten sich behelpen tegens den geenen, die hem geloofd hebben.” VON WOLMARCKHAUS verzocht daarop, dat men eenigen van het Landschap zoude committeren, om met hem de zaak bij de geünieerde provintiën te bevorderen. Daartoe werden gecommitteerd JOHAN VAN VOERST ten Grimbergen en JOHAN VAN HAERST. Volgens de instructie, hun medegegeven, moesten zij hetgeen hier boven gemeld is, aanvoeren, en daarbij de uitputting van het Landschap mededeelen, veroorzaakt door alles, wat het reeds gedaan had, zoo dat men geen raad zou weten, om deze ruiters en knechten te bevredigen, die verklaard hadden, het niet te zullen ontruimen, voor dat zij hunne bezoldiging van hetzelfde hadden verkregen. Mogt het gebeuren, dat gedeputeerden der geünieerde provincien deze zaak naar de Generale Staten zouden verwijzen, dan moesten zij melden, dat men daar geheel geene hulp noch troost had te verwachten, want nog weinige dagen geleden hadden de Generale Staten het Landschap om hulp en bijstand ten behoeve van Brussel aangezocht. Zij moesten verder die van de geünieerde provintiën herinneren de onlangs gedane belofte, dat men dit Landschap in tijd van nood met raad en daad wilde helpen, ook dat men het Landschap en Steden met geene inlegering van ruiters of knechten, van welk regiment die waren, wilde bezwaard la-

ten, enz. — Op dezen zelfden Landdag werd (zoo het heette) een einde gemaakt aan de onderhandelingen, die, door tusschenkomst van JOHAN VAN STEENWIJK en Dr DORRE, te Leeuwarden, met RENNENBERG en de daar aanwezigen gedeputeerden der geünieerde provintiën, in de maand Augustus, op eene instructie van Ridder. en Steden, gehouden waren (1). Men verklaarde zich bereid tot het aannemen en onderhouden van vier vaandels elk van 150 hoofden en gaf eene acte van dezen inhoud: „ — — hebben daeromme in „ cracht der geroeter generale Union een- „ drachtelick geresolveert ende beslooten, dat „ wy by walgem. onsen Gen. heeren Stadt- „ holder, der generaliteyt ende den nabuer „ geünieerde provincien willen blyven und ons „ daerby holden, sonder in eeniger manieren „ ons daervan scheiden off schuyren te laeten. „ Enden omme te bewysen, dat wy niet met „ woorden alleene, dan oock mitterdaet mit „ onsen nabueren und vrunden verdragen en- „ de geünieert sinnen, soo hebben wy ge- „ presenteert und presenteren mits dese, tot „ verseeckerheid, bewaeringhe ende bescher- „ minge der Landtschap van Overysseel und „ der nabuer provincien op onsen eigen cos- „ ten an to nemen ende toe onderhouden, den „ tyt van drie maenden, vier vendlin knech- „ ten, elck vendlin van hondert ende vyftich „ hoofden." Onder de voorwaarden behoer-

(1) Verg. BONDAR, *Redev.* bl 155.

de, dat deze aanneming in het vervolg niet in kwade consequentie getrokken zou worden tot infractie der privilegiën. Ook, dat de Hoplieden en Bevelhebbers, behalve aan het Landschap, mede den eed zouden doen aan Z. H. als Generaal-Gouverneur, aan Z. Exc. als Generaal-Luitenant, aan de Generaliteit en aan de nabuur-provintiën. Verder, dat de provincie met geene andere inlegering van ruiters of knechten, door wie ook, noch met eenige verdere contributie van geld of anders bezwaard zou worden, waaraan de geünieerde provinciën de hand zouden moeten houden, terwijl uitdrukkelijk bepaald werd, dat het Landschap de aanneming en betaling der voorgen. vier vaandels niet doen konde, voor dat het van het tegenwoordige bezwaar der ruiters en knechten zonder eenige kosten van zijnen kant verlost zoude wezen. Wanneer dit geschied was, wilden Ridd. en Steden binnen een maand daarna de belofte getrouw nakomen. — Wat de afgezonden naar Utrecht betreft, zij bragten geene zonderlinge vertroosting mede, dan alleen de belofte, dat de gedeputeerden der geünieerde provincien hun best wilden doen, om de arme uitgeputte onderzaten van zulk bezwaar te ontlasten. Het Landschap was genoodzaakt, zelf met de Bevelhebbers te onderhandelen en zond den 18^{den} Sept. JOHAN VAN VOERST en JOHAN RIPPERDA naar dezelve, om hen te bewegen, een ander kwartier te zoeken. Zij toonden er zich gewillig toe, onder voorwaarde van eene ze-

kere som. Terwijl de troep van KURTZBACH in het begin van November naar Lingen trok, om dit Landschap ook eene beurt te geven, werden de Hohenloschen, die hem wilden volgen, teruggedreven, en kwamen in hunne oude legerplaatsen terug (1). Ook in het Graafschap Lingen maakten zij het zoo erg, dat de Drost, in het begin van Februarij van het volgende jaar, aan Overijssel het verzoek deed, om 200 soldaten tot bijstand te zenden, hetwelk beantwoord werd met de verklaring, dat men in Land noch Steden krijgsvolk in soldij had; men verwees hem naar den Stadhouder of den Prins van Oranje. Evenwel was den 9^{den} Nov. door Ridders. en Steden besloten, tot schrik voor de ruiteren en tot bewaring van het Landschap, Hopman WILLEM VAN ANGEREN met 150 hoofden voor een jaar aan te nemen (2). Den 10^{den} werd eene uitzetting gemaakt van 4431 g. g. (3) waarvan 3100 c. g. dienden om den Overste

(1) FRESINGA bl. 171.

(2) Alle besluiten, in dezen tijd van verwarring genomen, werden daarom niet ten uitvoer gebracht.

(3) Hiervan droeg het land van Vollenhove 1500, Colmschate 400, Wijhe 453. Olst 269, Zwollerkerspel 340, IJsselmuiden 540, Dalfzen 308, Raalte 343, Bathmen 100, Heino 100, Holten 100 g. g. Wij melden dit alleen, omdat men er uit zien kan, hoe weinige plaatsen er van de ruiters verschoond waren gebleven, want men bepaalde, dat deze ongelijkheid niet in consequentie zou getrokken worden, aangezien de kerspelen, die er mede bezwaard waren, hier verligt werden.

KURTZBACH wegens zijn vertrek te betalen, het overige voor de soldaten van den aangenomenen Hopman VAN ANGEREN. Voorts werden eenigen van de Ridders. in Twenthe gecommitteerd, om ook met de ruiters en knechten, daar liggende, te onderhandelen. Aan JOOST JOOSTEN, burger te Hoorn, die geld voorgeschooten had, schreven de Staten dien dag, dat hij geduld moest hebben, daar het land, waar de ruiters gelegen hadden, zoo uitgeput was, dat er geen gulden uit te halen was. Men verzocht, dat hij geld zou opnemen tegen 6, 7 of 8 procent (1).

1580.

De toestand van Overijssel bij het einde van het jaar 1579 en het begin van 1580 vertoont ons het zonderlinge verschijnsel van een Landschap, dat zich in het verbond met en onder de bescherming der Generale Staten begeven heeft, en toch door de krijgsknechten, in dienst der Generale Staten, uitgeplunderd en gebrandschat wordt; dat, terwijl het van zijne natuurlijke beschermers geene hulp verkrijgt, zelf de wapenen opvat, en de troepen, die mede tot zijne verdediging aangenomen zijn, aanvalt; dat, terwijl de zwakheid en het on-

(1) Dit slechts in het voorbijgaan. Over den finantiëlen nood bij Landschap en Steden, en over de belastingen, die in deze tijden geheven werden, zoude, volgens de oorspronkelijke stukken, daarvan voorhanden, een dik boek te schrijven zijn.

vermogen der algemeene verbindtenis op de proef blijkt, er zich evenwel aan houdt en zich door niets laat overhalen, om eene andere Unie aan te gaan. De boeren van Salland en Twenthe waren niet alleen met oogluiking der Staten van Overijssel in de wapenen gekomen, maar zelfs door deze tot den tegenstand geautoriseerd. Die van het land van Vollenhove en Mastebroek waren in het eerst van dezen overlast vrij gebleven, doordien het krijgsvolk niet dan met veel moeite tot in deze streek had kunnen doordringen. De Mastebroekers eindelijk, door het algemeene onheil getroffen, trokken ook het harnas aan. Zij verkozen oversten, hoplieden en bevelhebbers, en verzamelden zich tot een groot getal in de wapenen, met vaandels en trommen. Zij noemde hunne bende de *desperate* of *vertwijfelde*. Zij voerden in hunne vaandels het teeken van een zwaard, met een halven dop van een ei, daar de dooijer nevens uitgelopen is, want zij zeiden, hun kenteekeu uitleggende: wij hebben te voren om geen geheel ei willen strijden; nu moeten wij wel om de schaal vechten. De Graaf VAN HOHENLO werd door de Staatschen gelast, de boeren tot de schuldige gehoorzaamheid te brengen. De Sallanders en Twenthenars joegen zijn leger in het eerste gevecht op de vlugt en hij bergde naauwelijks zijn leven. In een' tweeden strijd sloeg hij een gedeelte van deze vertwijfelde bende, of overwon ze door verraad, volgens het gevoelen van anderen. Bij Raalte versloeg hij de

overigen (1). De Graaf VAN HOHENLO schreef den 30sten Dec. aan SEIJNO VAN DORTH: „ was „ uebermutt und muetwillen sich die Bauwren „ nun zum andernmaell an meyne Reutter thet- „ lichen onderstanden und noch im fürhaben „ seyn sie ahn keinem ordt zu leyden. Wihr „ wyssen gewysz, von denen so wir onder in- „ nen gehabt, dasz der Prinsz von Parma „ etliche daeronder gehabt." — En SEIJNO VAN DORTH schreef den 31sten aan Graaf JAN: „ Was für ein baurenkreigh alhier deses orths „ uffs ney verhanden und in was gefehrlicheit „ und extremitheit mein Herr von Hohenlo (2), „ der guter frommer Her, itso sticht, haben E. „ G. ausz beygelachter copei eines schreibens, „ so wolgedachter s. G. an mich geschriben „ gnuchsamlich zu ersehen; und want deser „ handel allerleis zu bedencken stehet und „ ausz einem kleinen füncklein baldt ein grösz „ feuer erwachsen kan, *quum periculum sit* „ *irritare carbones*. So kreigen ich auch den

(1) VAN HATTUM III. 189, volgens FRESINGA bl. 200, 201. VAN METEREN aan het einde van het 9de boek of III 349.

(2) *Der guter frommer Her*, schrijft SEIJNO VAN DORTH. van PHILIPS, Graaf van Hohenlo. Een ander schreef van hem: » Gods zegen kan onder zulk eenen aanvoerder niet zijn, die wegens leven en zeden meer geschikt is, om varkens te regeren, dan om goeden en braven te verdedigen. Gr. v. Pr. VII. 370. Of- schoon hij de zaak der vrijheid van 1576 tot 1606 met ijver en trouw diende, en zelfs Generaal-Veldoverste werd, onderscheidde hij zich evenwel noch door krijgs- beleid noch door goede zeden. Men zie VAN REIJD 2de B. bl. 45.

„ wahren bericht , dasz die bauren gewiszlich
 „ solten über die fünff thausent man sterck
 „ sein , und haben etzliche alte verdorbene
 „ und versmitzte lans knechten zu anführer un-
 „ ter sich , folgen und dringen auch gar trot-
 „ zenlich auf die reuter , haben ein manier
 „ fur sich genhomen , das sie alle andere
 „ pauren und dörffen bist hieher an der Graff-
 „ schafft Sütphen zu , albereits entweder mit
 „ zirliche inductiones oder aber mit gewalt
 „ zwingen umb sich met sie zu verleben und
 „ zu versweren (1).” Maar in alle opzigten
 was in dezen tijd wanorde en regeringloos-
 heid (2). VAN REIJD schrijft (3): „ De provin-
 tiën betaalden hare contributiën , eenige ge-
 heel niet , andere langzaam en onvolkomen.
 De soldaten kregen weinig gelds en leefden
 op den armen huisman , niet te vreden we-
 zende met gemeene kost en drank , maar
 dwingende denzelven om uit de naaste stad te
 halen wijn , dikke bieren en anders , wat op
 dorpen niet te krijgen was , en daarenboven
 nog geld afpersende , koeijen en paarden weg-
 drijvende , die een huisman vier of vijf malen
 van verscheiden soldaten rantsoeneren moest.
 En hoewel het krijgsvolk zonder gelijkenis
 meer roofde , dan de soldij bedroeg , nogtans
 zoo dikwijls men ze tegen den vijand van

(1) *Gr. v. Pr. Arch.* VII. p 186.

(2) Men zie *Gr. van Pr. Arch.* VII. xiv.

(3) 2de B. bl. 42. Deze Deventenaar is een onzer
 beste Geschiedschrijvers.

doen had, riepen zij om geld. 'T zelve kon men hun niet geven, en den vijand werd geen afbreuk, den landen geen dienst, ja, in plaats van dienst alle bederf en verwoesting aangedaan. De gemeente riep en klaagde over de Staten; de Staten over de kolonels, ritmeesters en kapiteins. Deze ontschuldigden zich over de onwilligheid van de onbetaalde soldaten (1), en velen van hen waren heime-lijk vrolijk en blijde van zulken dekmantel te hebben, genoten ook zelve van den roof en plunder. — De bedorvene provintiën, als Gelderland, Utrecht, Vriesland, Overijssel konden niet geven, klaagden bitterlijk, dat men boven zoodanige verwoesting van hare platte landen nog geld eischte; doch zeiden zij: neemt eerst het krijgsvolk van onzen hals, zoo kunnen wij geven. De Staten zeiden daar tegen: geeft eerst geld, zoo kunnen wij orde stellen en het krijgsvolk tegen den vijand voeren." — Maar wij keeren tot den loop der gebeurtenissen terug. Omtrent den boerenkrijg vinden wij in het Boek der *Concordaten* van Deventer eene belangrijke opheldering. Schepenen en Raad deelden den 13^{den}

(1) De Landgraaf WILLEM van Hessen schreef: » zijn » zalige vader was gewoon te zeggen, dat hij liever » dertig of meer duizend duivels dan vele duizend Duit- » sche ruiters of lansknachten bij zich wilde hebben, » die hij niet betalen konde; dewijl men van de dui- » vels door een geloovig kruis, maar van het krijgs- » volk niet zonder geld of slagen los konde worden." *GA. v. PA. Arch. VI. p. 479.*

Jan. aan de Gezworen Gemeente mede, dat de Graaf VAN HOHENLO, tegen het verdrag, dat Ridders. en Steden met hem op zijn vertrek uit dit land gemaakt hadden, nog een geruimen tijd gebleven, en, buiten alle vermoeden, zich met ruiteren en voetvolk sterk makende, op verscheiden tijden buiten ordonantie van den Stadhouder in het land gekomen was, waardoor de gemeene huislieden schade en overval vreezende, genoodzaakt geweest waren, zich te verzamelen en tegenweer te doen, hetgeen zoo ver was gekomen, dat gedachte Graaf daags te voren (12 Jan.) met zijne ruiters en voetvolk de huislieden van Raalte aangetast en, met afbranden van huizen in Pleegst, Ramele en elders, zich genoegzaam voor vijand had verklaard. Ridderschap en Steden, ten Landdage vergaderd, hadden nu, tot noodzakelijke defensie en bescherming, voor goed aangezien, aan gemelde huislieden eenigen bijstand te doen van volk, kruid, lood, spijs en drank, met verzoek, dat uit Deventer 100, en uit Kampen en Zwol elk 50 burgers mogten geleverd worden; dat tot dit oogmerk uit het Ambt van Vollenhove 200 goede schutters reeds gereed en bewilligd waren. Schepenen en Raad hadden met de Hoplieden [der burgerij] tot geen besluit kunnen komen; de Hoplieden hadden hunne Luitenants gehoord, die allerlei zwaarigheden gemaakt hadden, zeggende, er niet in te kunnen bewilligen, voor dat het gevoelen der Gezworene Gemeente was ingewonnen. Sche-

penen en Raad wenschten, dat deze in het verzoek van Ridders. en Steden treden zoude. — De Gezworen Gemeente konde er niet in toestemmen. Vooreerst wist zij niet, of de andere steden den Graaf VAN HOHENLO voor vijand verklaard hadden. Ook hadden de huislieden den krijg op hun eigen hand, buiten consent van Raad en Gemeente, aangevangen. Zij wenschte, dat de zaak ondervangen mogt worden. — Schepenen en Raad drongen aan en verhaalden lang en breed, hoe de vijandelijke inval van den Graaf geheel en al in strijd was met het aangegaan verdrag op zijn vertrek, als mede dat de schade van brand niet den huislieden alleen, of dengenen, die in het land gezeten waren, maar den burgers in de steden werd aangedaan. — De Gezworen Gemeente bleef bij hare weigering en vond goed, dat, daar deze zaak zoo gewigtig was en de krijgsknechten buiten twijfel met voorkennis van den Graaf van Nassau, Stadhouder van Gelderland, uit Zutphen en andere plaatsen genomen waren, aan gemelden Graaf en den Stadhouder RENNENBERG geschreven en alle middelen moesten gebruikt worden, om de zaak te schikken of tot stilstand van beide kanten te brengen. Dit was reeds meermalen gedaan, antwoordden Schepenen en Raad, maar vruchteloos; men zoude evenwel nog eens het beste doen. — Den 16^{den} gaven dezelve aan de Gezworen Gemeente te kennen, dat die van de Ridderschap, haar antwoord verstaan hebbende, wegens het gemeene land iets beters had-

den gehoopt en nogmaals op hetzelfde verzoek terug kwamen, want dat zij voor hunne personen zich zelve tot deze zaak zouden willen laten gebruiken. Schepenen en Raad namen ook in overweging, dat deze vijandelijke aanval van den Graaf van Hohenlo met branden en plunderen, zonder ordonnantie der wettige Overheid had plaats gehad, en niet door de onderzaten des lands was veroorzaakt; dat dus alle regt de noodzakelijke defensie en bescherming van personen en goederen tegen zulk geweld toegelaten had; dat de schade van verbranden, die geschied was, niet den huislieden of den ingezetenen in het land alleen, maar meestal den ingezetenen in de steden was overkomen; dat de huislieden, tot bescherming dier goederen, zich, met inschieting van hun leven, gewillig betoond hadden. De Drost van Salland had de edellieden dezen dag (16 Jan.) bijeen geroepen, om onder elkander, na ieders gelegenheid, met paarden orde te stellen: daarom zouden Schepenen en Raad, door den onwil of de weigering van hunnen kant, ongaarne zien, dat er eenige scheiding van Landschap en Steden plaats had, waardoor niet alleen in het Landschap flauwheid en kleinmoedigheid ontstaan zoude, maar bij den Graaf en de zijnen de moed zoude vermeerderen en ten gevolge daarvan het land in brand, plundering en bederf geraken. Om dit alles zoo veel mogelijk voor te komen, zagen Schepenen en Raad het voor goed aan (zoo veel de Ridderschap met hunne

knechten en de beide andere Steden tot het opbrengen van haar getal zouden willen verstaan) dat in dat geval ook Deventer de verzochte 100 man leverde, uit hoofde van het vertrouwen, dat het gemeene land op de stad had, en uit kracht der verbindtenis, waarin zij tot het gemeene land stond. Intusschen waren er geene minnelijke middelen gespaard: straks zoude er eene commissie van Ridders. en Steden naar den Stadhouder vertrekken, om, zoo mogelijk, te bewerken, dat alle ongemak vermeden en de zaak op goede wijze geschikt mogt worden; ook had men aan den Aartshertog en de Generale Staten geschreven. — De Gezworen Gemeente bleef bij het weigerend antwoord, tot dat men het advies van den Stadhouder zoude vernomen hebben. Dewijl deze schade en ellende het Landschap aangedaan werd door de soldaten, die uit het Gouvernement van Graaf JAN genomen waren, zoo wenschte zij, dat alle middelen bij de hand genomen wierden, om rust, vrede en eenigheid met de naburige landen te stichten. Daar de Graaf VAN HOHENLO verzocht had, dat eene plaats mogt bepaald worden om te onderhandelen, zoo drong men op deze onderhandeling aan.

Het Landschap was in vollen opstand tegen het leger, en de Staten van hetzelfde namen dien opstand onder hun toezigt, zoo zij dien niet organiseerden. Nog den 25sten Febr. vinden wij: „ Gelesen die kriegsordonnantie soo by den „ gedeputeerden uth der naem des landes van

„ Overysse op de huisluiden beraempt. Con-
 „ clusum dat men dese ordonnantie in 't werck
 „ sal stellen. Item, dat men een vorm des
 „ eedts concipieren solde." De huislieden
 zwoeren getrouwheid aan den Koning, aan
 den Aartshertog, als Generaal Gouverneur,
 aan den Prins van Oranje, als zijn Luitenant,
 aan de Generale Staten, aan den Stadhouder
 RENNENBERG, aan Ridderschap en Steden,
 met belofte, om de privilegiën en de personen
 en goederen van alle ingezetenen te zullen be-
 schermen, en allen „ unordentlichen" inval van
 ruiters en knechten naar het uiterste vermo-
 gen en met lijf en leven te zullen verhinderen;
 voorts, de Landdrosten, gedeputeerden van
 Ridderschap en Steden en hunne Hoplieden
 gehoorzaamheid te betoonen en te volgen,
 waar de Hoplieden of iemand van hunnentwege
 hen leiden zouden, naar den vijand of elders.
 Het was later moeilijk, de boeren, eens in de
 weer geraakt, te bedwingen. Daar SOXOY in den
 loop dezer maand Zwartsluis met eenige vaandels
 bezet had, zond men den 25sten eenige gecom-
 mitteerden af, om met de boeren te spreken,
 dat zij tegen de soldaten, aldaar liggende, niets
 zouden aanvagen buiten consent van Ridder-
 schap en Steden, en zoo lang de soldaten niet
 begonnen te schansen. Maar ook aan den
 Staatschen Hopman KORPUT werd geschre-
 ven, dat hij niets tegen de boeren doen zoude.
 Op den belangrijken Landdag van 5^{den} Maart te
 Kampen (waarvan beneden) die een einde be-
 loofde te maken aan de spanning tusschen de

Unie en Overijssel, werd nu in beraadslaging genomen, hoe men de boeren op het gevoeglijkst van elkander zou krijgen, en den 7^{den} werd gelezen eene ordonnantie, om hen tot stilstand te brengen. „Belangende den buyren *oproer*” heette het den 16^{den} op den Deventer Landdag, werd besloten de Schouten en Rigters in deze stad te bescheiden. Men liet hun een’ eed doen „van geene be-
 „sondere bycompsten van buyren ofte ander-
 „sins to holden ofte to befoirderen, oock
 „geene tochten te doen ofte te gestaden ge-
 „daen te werden, buyten voorweten ende
 „consent van onsen Landdrosten.” HOHENLO sloeg de boeren overal, waar zij tegenstand boden, en zij kwamen bij honderden om het leven. De Prins schreef den 29sten Maart aan Graaf JAN, zijn’ broeder: „Wy en hebben
 „nyet ghaerne vernomen ’t gene den boeren
 „in Overyssel is overcomen; sunderlinghen
 „aenghesien, soo als wy verstaen, ’t selve
 „sekere alteratie in den lande van Over-
 „yssel souden hebben gecauseert, maer staet
 „in desen wederom te considereren, dat
 „die boeren, hen in de wapenen ghestelt en-
 „de den cryghsluyden ghedrycht hebbende.
 „tot tgene henlieden naederhandt wedervaeren
 „is, grootelyx oorsaeke hebben gegeven.” (1)

(1) Gr. v. Pr. p. 294. Er is geen twijfel aan, of de tegenstand der boeren werd ook door kwalijkgezinden aangestookt. Volgens sommigen was het vooral RENNENBERG met zijne aanhangers, terwijl Graaf JAN p. 311,

Op het gerucht, dat HOHENLO zich weder gereed zou maken, om, tegen de belofte van Graaf JAN van Nassau, in het land te vallen, werden den 26sten Maart JOHAN VAN VOERST en Dr DORRE (1) naar Utrecht bij die van de nadere Unie gezonden, ten einde zich te beklagen en te zeggen, dat men de beloofde quota van f 6000 ter maand (zie bl. 88) niet zou kunnen opbrengen, indien men op nieuw met ruiters bezwaard wierd. Den 13^{den} April kwam het te Deventer tot een verdrag met HOHENLO, waarbij de Staten „van wegen „der ganzen differentien so tusschen sinen „reuteren und huesluden gewesen geaccor- „dirt. Nemptlich up 6400 dal. binnen een „maent tytz tho betalen, waermede alle dif- „fidenci benamen, alle differenci en unver- „standt gedoedet, und sine reuter und knech- „te strax uth den lande gefuert solden wor- „den." Van deze 9000 g. g. zoude Salland 3334. 14. st. Twente 3075. Vollenhove 2590 14 st. betalen. HOHENLO stelde eene acte op, waarbij hij beloofde, Overijssel met de zijnen

meldt, dat de huislieden in het Graafschap Zutphen door de Heeren van Berg en Anholt gedwongen werden. Hij achtte, dat de Graaf van HOHENLO zich, door het slaan der boeren, zeer verdienstelijk gemaakt had. Zelfs de huislieden dankten er God voor en erkenden, zoo dit niet geschied ware, de vijand in het land zoude gelokt zijn, maar ook geen brave huisman bij zijn ploeg en huishouden had kunnen blijven.

(1) REVIUS p. 492, die zulks daaraan toeschrijft, omdat men de nadere Unie niet wilde aannemen.

te zullen verlaten en er niet meer in te zullen komen, dan met consent van Ridderschap en Steden; zoo er eenige doortogt noodig was, zou dezelve ook met toestemming van het Landschap geschieden en niet langer dan éé-
nen nacht duren. Hij beloofde, de ingezeten-
nen te zullen beschermen en verdedigen.
„ Ende want onlanx eenich onverstant tus-
„ schen ons, onse onderhebbende ruyteren
„ und knechten mitten ingesetenen van Over-
„ yssel sich erhaldden, daer vuyt beider seiten
„ schade en ongemack erfolget, verspreecken
„ wy gelyckfals voer ons, onsen ruyteren und
„ knechten voerg. dat sulx alles in vergeten-
„ heyt gestalt sal wesen und blyven, sonder
„ derhalven den ondersaten der voerg. Landt-
„ schap noch van wegen eenigen geleden
„ schade, onwille als andersins eenige moeite
„ ofte opspraecke voer toewenden oft gesta-
„ den voergewent te worden.” Den Graaf
VON HARDECK met de zijnen kocht men voor
2000 c. g. af.

De bezetting van Zwartsluis door SONOI,
in het begin van dit jaar, was een nieuw
bezwaar. Op den Landdag van den 26sten
Febr. verhaalde de Drost van Vollenhove,
die bij den Overste geweest was, dat de-
ze gezegd had „ dat hie nyet begeerde tho
„ doen buiten consent van Ridders. und
„ Steden, wanneer men eenerlei luyden wol-
„ de wesen und blyven.” Er kwamen ook
gedeputeerden der nader geünieerde provin-
tiën in de vergadering, t. w. ADRIAAN VAN

SWEETEN en JOHAN VAN RENESSE van Wilp, voordragende, dat de vijand aanstalten zou maken, om tegen den zomer in het land te vallen, en dat de provinciën het noodig achtten, een veldleger op te slaan, weshalve men verzocht, dat Overijssel, hetwelk niet in de Unie was, zijne quotisatie zou opbrengen, 16000 guldens des maands. Ten behoeve daarvan stond men 6000 car. g. ter maand voor drie maanden toe (1). Daarop werden naar den Prins van Oranje gecommiteerd ROBERT VAN ITTERSUM, JOHAN VAN VOERST, JOHAN VAN ECHTEN uit de Ridderschap, en uit de Steden WILLEM HUURNINCK, AREND TOE BOECOP en JOHAN VAN HAERST, die den 28sten last kregen, hem het volgende voor te dragen (2). Ridderschap en Steden hadden met een bekommerd gemoed vernomen, dat de Gouverneur van Noordholland (SONOT) met eenige vaandels Hollandsche soldaten te Zwartsluis en in den omtrek gekomen was, zonder vooraf eenige kennisgeving te doen; als mede, dat hij daar gekomen was, om Zwartsluis te fortificeren, terwijl de brief van Z. Excell., waarin zulks gemeld werd, aanduidde, dat dit tot verzekering, dienst en voordeel van Overijs-

(1) Aldus te verdeelen: Salland, Twenthe en Vollenhove ter maand *f* 3000 — Deventer *f* 1000 — Kampen *f* 500 — Zwolle *f* 500. De kleine Steden *f* 1000 ter maand.

(2) Men zie ook den brief aan Sonot en den Drost van Vollenhove bij DUMBAR *ad Fresingam* p. 589.

sel zijn zoude. Dit streed tegen het privilegie, hetwelk zij hadden, dat er geene sterkten of vestingen in het land mogten gemaakt worden, buiten hunne voorafgaande bewilliging; terwijl nog onlangs de Aartshertog en de Generale Staten eene sterkte in de nabijheid, meer tot nadeel dan tot voordeel van het Landschap gelegen (het kasteel van Genemuiden) hadden laten demoliëren. Men begreep niet, hoe eene sterkte te Zwartsluis tot bescherming van het Landschap of de Generaliteit diende, daar Zwartsluis niet op de frontieren, maar ver in het land gelegen was, op eene plaats, daar de vijand noch te land noch te water zijnen eersten aanval zou kunnen doen, en hebbende rondom zich heen de naburige geünieerde provinciën, Gelderland, Vriesland, Lingen en de Zuiderzee (1). Mogten er sterkten op de frontieren van Overijssel noodig zijn, dan moesten dezelve, na voorafgaande oculaire inspectie, communicatie, advies en consent van Ridderschap en Steden, op die plaatsen gelegd worden, waar Overijssel met de andere nabijliggende provinciën beschermd en voor inval bewaard konde blijven. Wat de hulp tot het opslaan van een veldleger aangaat, de gezanten moesten den hoogen nood van het Landschap voorstellen, hoe men nog onlangs, om van ruiters

(1) Maar ORANJE mistrouwde RENNENBERG reeds en koos dus een punt van bezetting midden in deszelfs Gouvernement uit. Na weinige dagen kwam de opheldering.

en knechten ontslagen te zijn, eene groote som had opgebracht, op conditie nogtans, dat zij in afslag zou dienen van hunne resterende soldij, en dus tot voordeel der Generaliteit. Evenwel om de genegenheid voor de zaak des vaderlands te toonen, moesten zij ten hoogste f 6000 ter maand, voor drie maanden, aanbieden. Dit zou echter geschieden op voorwaarde, dat het niet ten nadeele wierd getrokken van hunne privilegiën, noch van het traktaat met KAREL V gesloten, noch van de associatie met de Generale Staten. Ook moesten Ridderschap en Steden en de ingezetenen des lands, zoo bij de Generale Staten als bij de nader geëuniëerden voor goede naburen, vrienden en geassocieerden geacht en erkend worden; ook moesten deze het Landschap en de Steden, in geval van nood, trouwelijk bijstaan. Zij moesten ook niet met inlegering van ruiters of knechten bezwaard worden. Met deze instructie vervoegden de gezanten zich te Elburg bij den Prins, die den 5^{den} Maart in persoon op den Landdag te Kampen verscheen. Het is bekend, dat RENNENBERG den 3^{den} te Groningen van de Staten afviel. (1).

De Prins, te elf uur in de vergadering der Staten op het raadhuis gekomen, deed het volgende voorstel:

„ Lieve heeren und gute vrunden , wie wel

(1) Over den afval van RENNENBERG zie men FRESINGA bl. 184 volg. WAGENAAR VII. bl. 324. Gr. v. Pr. Arch. VII. p. 243:

„ ich in keinen zweivel stelle iuwere depu-
 „ teerde, die by mir inder Elborch gewesen,
 „ euch genoichsaem werden bericht haben
 „ die furnembste ursach, waeromb das ich
 „ mich hier in desen provinciën begeben ha-
 „ be, jedoch uff das ihr besser und gruntli-
 „ cher kunt verstehn die ursachen und euch
 „ besser daeruff resolveren, soo wil ich euch
 „ deselbige in cortzen antzeigen, als nemlich
 „ dweil in disse zeit nicht hoigers van noten
 „ is dan alle archwon und diffidentz hin-
 „ wech zu nemen, und euch dan bewust
 „ der misverstandt sich swissen den Gra-
 „ ven van Rennenborch und den van Vries-
 „ landt zugetraegen, als das zu besorgen,
 „ dat bei zeiten hier inne niet solde re-
 „ medieert werden, das dadurch ferner an-
 „ stiftung und ergetzung des vyants daer aus
 „ lichtlich ein gros feur entstehen muchte.
 „ Nach dem ihr dan ein lithmes seyner Gou-
 „ vernamente sint, soo haben die stede der
 „ unieerter provincien und ich nit raetsaem
 „ gefunden ithwes daerin ferner zu handeln
 „ noch zu sliessen, ehr und zuvor wir mit
 „ euch davon communiceert, euweren raet
 „ und goed beduncken angehoirt, wie die sa-
 „ che am beste zu helffen sein muchte, damit
 „ dese landt soo veele de mehr in goede rheuw
 „ und sicherheit erhalten und aller suspicie
 „ und misvertrouwen hinwech genomen werde.
 „ Ferner hab ich den heeren antzeigen
 „ wollen, nachdem man von allen oerthen
 „ vernumft und in gewisse erfahrungt compt,

„ das der vyant anders nichts sucht noch
 „ practiseert, dan wie ehr desse provincien
 „ durch oneenicheit und mistruwen separeren
 „ und trennen muege, soo haben die Stende
 „ der unieerten provincien und ich auch ein
 „ noottruft zu sein erachtet, daerenthalben
 „ dweil es das algemeine vaterlandt und onse
 „ sementliche vryheit und welvaert erlanget,
 „ auch mit euch vertreulich zu reden und zu
 „ bedencken, was fur mittel und wegen am
 „ besten fur de hant zu nehmen, uff das
 „ sulche des vyants practycquen furgekommen
 „ moegen worden; desgelicks auch wie alle
 „ diese landen gegen des vyants gewalt am
 „ besten muegen zu beschutzen und zu be-
 „ schermen sein.

„ Dewyle dan die unieerte provincien noch
 „ ich an der heeren gute affection niemaels
 „ gezweivelt, sonder vilmehr denselben gantz-
 „ lich zuvertreuwen, das sie bei der genera-
 „ liteyt und den unieerte benachbarten pro-
 „ vincien zu bleiben, und von derselben sich
 „ nummer zu sonderen, und gleich ihnen die
 „ gemeine welvaert zu befurderen begeeren, als
 „ ist ihr, der unieerten, und mein begeer und
 „ bitten, die heeren wollen die sachen mit fleis
 „ behertzigem und daerinne mit raet und daet
 „ dat beste voerwenden helffen, und ihr goet-
 „ beduncken antzeigen, wie man an besten
 „ davon tracteren und mit den ander handeln
 „ muege, ob man beider zeits Commissarien
 „ deputeren und zu samen schicken solle,
 „ welche die sachen eerstmaels mit den an-

„ der discoureren , und was für bedencken
 „ allerseits furgelauffen widerumb den ihren
 „ referiert hetten , damit man den ander des
 „ toe bas verstehen und die sache des to
 „ lichtiger und steviger moege affhandelen.

„ Lestlichen hab ich auch die heeren erin-
 „ ren und vermanen wollen , das sie die pun-
 „ ten soo durch die Generaliteyt zu Antorff
 „ beraembt , und die heeren aen zweivel wer-
 „ den empfangen haben , mit den ander be-
 „ dencken , ende derenthalb ihre gesante mit
 „ genoichsame gewalt und authorisatie abfer-
 „ tigen wollen , uff das man eenmael ein gute
 „ resolution nemen ende de landen (soo vil
 „ meuglich) aus die velfeltigen unordenungen
 „ und beswaeringen verhelffen.

Het was ook hoog noodig , dat er maatre-
 gelen genomen werden , om den tegenwoor-
 digen staat van zaken te doen ophouden , die
 van onafzienbare gevolgen had kunnen wor-
 den , bij de verbittering tegen het krijgsvolk
 en de algemeene wapening der boeren , die
 door Spaanschgezinden werden aangehitst , en
 bij den afval van RENNENBERG , die niets minder
 bedoelde , dan om al de provinciën van zijn
 gouvernement onder de gehoorzaamheid aan
 den Koning te brengen ; waarbij nu ook , ten
 gevolge van dien afval , de Hervormden in de
 steden zich lieten gelden en zelfs geweld ge-
 bruikten (1). Op den Landdag werden de

(1) Dit had te Deventer plaats , alwaar sedert Jan.
 1579 de Religievrede , ofschoon niet zonder gedurige

ontvangene brieven van **RENNENBERG** en de Regering van Groningen gelezen en bezadigd beantwoord. Den 8sten gaven Ridderschap en Steden eene, door den Prins goedgekeurde en bekrachtigde, verklaring, dat zij, ten gevolge van het gebeurde met **RENNENBERG**, **EGGERICH RIPPERDA** en **JOHAN SLOET**, Drost van Salland en Vollenhove, in afwezigheid van en in plaats van den Stadhouder, committeerden, om met de andere gecommiteerden, die op den volgenden Landdag zouden benoemd worden (1), te Deventer te residieren en de voorkomende zaken tot welvaart van het Landschap te behartigen, met bevoegdheid, om, zoo het in zwaarwigtige zaken noodig was, eenen Landdag uit te schrijven. Denzelfden 8sten Maart kwam, mede onder goedkeuring van den Prins, met de gedeputeerden der nader geünieerden (2), een verdrag tot stand, waarbij Ridderschap en Steden zich aan de gemeene zaak verbonden, met

stoornis, ingevoerd was. Maar naauwelijks was de afval van **RENNENBERG** bekend, of de acht vaandels der burgerij drongen op de aanstelling van Hoplieden uit de Gemeente, in plaats van Hoplieden uit den Raad aan, welke laatsten aan den eed op den Religievrede waren gchouden. Toen zij dit doorgedreven hadden, stormden zij in de kerken, namen die in, vernielden beelden en altaren. Van den 12^{den} Maart 1580 werd de partij der Hervormden hier de heerschende.

(1) Dit geschiedde den 18^{den}.

(2) Aan den rand der kladnotulen staat: **VOET**, **CANT**, **BUISS**.

belofte van, bij provisie, f 6000 ter maand op te brengen en zich later in het verhoogden der contributie in alle redelijkheid te zullen laten vinden (1). Uit hoofde van den korten tijd der beschrijving, waren slechts weinige leden van de Ridderschap tegenwoordig; men vond goed, tegen den 14^{den} eenen Landdag te Deventer te beleggen, onder bedreiging aan de achterblijvenden, dat zij voortaan niet meer beschreven en als van de Generaliteit afgesneden zouden geacht worden. Ook riep men er gedeputeerden van de kleine steden.

Te Deventer verschenen, den 14^{den} Maart en volgende dagen, 53 leden van de Ridderschap, terwijl 12 zich verontschuldigten. Er werden vele zaken behandeld, waarvan wij eenige van meer algemeen belang willen mededeelen. Als een bewijs van de heerschende gezindheid in de groote steden voeren wij den inhoud aan van een verzoekschrift der Hoplieden en Bevelhebbers der Stad Deventer, waarin zij, vooreerst, verklaarden, met advies van den Prins, den gewezen Stadhouder niet meer te zullen respecteren of obediëren. — Zij verzochten, dat de eed, dien Z. Excell. op verzoek hunner gemeente had voorgesteld, en dien zij gezind waren te doen, tot vermindering van verdere alteratie en tot behoud van goede eenigheid overal mogt ingevoerd worden. — Zij drongen op de goede bewaring en bevestiging van Zwol en Oldenzaal aan, ten koste

(1) Bij *Бордан*, *Redev.* bl. 163.

van 's Konings domeinen of andere middelen, b. v. van de geestelijke goederen. — Zij hoopten, dat er orde gesteld mogt worden, dat de begonnen beroerte der boeren niet tot malcontenterij en 's lands totaal bederf mogt leiden. — Zij achtten het noodig, dat de Staten zich, tot afwering van den vijand, met de naburige steden en landen vereenigden ten aanzien van de maandelijksche contributie; de gemeente was geenszins gezind er zich van af te scheiden. — Ook Zutphen, als het bolwerk van hunne stad en land, verlangden zij, dat door tusschenkomst der Staten van Overijssel, met garnizoen bewaard, en goed voorzien mogt worden met ammunitie en proviand. — Eindelijk was het hunne begeerte, dat men geen' Stadhouder zou kiezen, die in Artois of Henegouwen gegoed en tegen de gereformeerde religie ingenomen was, uit aanmerking der kwade regering van den vorigen Stadhouder. — Op al deze punten wilden Ridders. en Steden acht slaan, voor zoo veel er niet reeds iets in gedaan was. Ook dienden zich, door eene bezing, de Hoplieden en Bevelhebbers der Burgerij te Zwol aan, verzoekende dat deze stad mogt worden gefortificeerd; voorts, dat zij van den eed, aan RENNENBERG gedaan, ontslagen en in den nieuwen eed, als die van Deventer en Kampen was, mogten genomen worden (1)

(1) Men zie dien eed bij VAN HATTUM III. bl. 191. Het formulier was door den Prins te Kampen den 9den

Bij de gedeputeerden der kleine Steden was minder geestdrift (1). Men deelde hun alles mede, wat voorgevallen en besloten was; zij verzochten kopij van alle stukken en acht dagen bedenktijd. Later verklaarden zij zich, behalve Oldenzaal.

Den 16^{den} Maart verscheen in de vergadering Graaf JAN, Stadhouder van Gelderland, met Jonker ADOLPH VAN GOER, Heer van Kaldenbroek, en ENGELB. VAN DER BURCH, Burgem. van Arnhem, hebbende credentiebrieven, zoo van den Prins, als van de geünieerde provincien. De eerste bood aan Ridderschap en Steden met raad en daad zijne diensten aan; verzocht, dat men op de, door den Prins, overgezondene stukken zou resolveren, en vooral,

Maart aan gedeputeerden van Raad en Burgerij van Deventer aan de hand gedaan, beginnende: *wy beloeten ende sweeren, die hooge overicheit* enz. Die den eed niet doen wilden, raadde hij, zouden moeten vertrekken; ook alle personen, van welke religie, die met reden suspect gehouden werden, zonder daarin te gebruiken onbehoorlijke nijdigheid of dit vertrek te doen dienen tot infamie. Den 13^{den} nam men te Deventer het formulier wel aan, maar zette, in plaats van de *hooge overicheit*, de woorden *Kon. Maj. als Hertoge van Brandenburg, Grave van Hollandt, Heer van Overysse* enz. Schepenen en Raad achtten de eerste uitdrukking van schadelijke strekking en de verandering hoog noodig tot eendragt en tot wegneming van mistrouwen. Te Kampen heeft men den eed afgelegd, zoo als de Prins had voorgesteld, zonder verandering. *BONDAM Redov.* bl. 163.

(1) Zij hielden het nog met RENNENBERG en wilden geen garnizoen hebben, meldt FAKSINGA bl. 211.

dat men gedeputeerden met volle procuratie naar de vergadering der Generale Staten te Antwerpen zou zenden, opdat de gemeene zaak niet verachtert, maar zoo mogelijk ten beste bevorderd mogt worden (1).

Den 17^{den} werd de vorm van eenen nieuwen eed vastgesteld en door *de Ridderschap* onderteevend. Daarbij wordt wel trouw beloofd aan de Generale Staten der landen, die zich, na den afval van de provinciën Artois, Henegouwen en andere, in de Generaliteit gehouden hebben, maar komt *niets* voor van de nadere Unie. Intusschen vindt men in het Boek der *Concordaten* van Deventer, op den 31sten Maart, het volgende. Schepenen en Raad deelden aan de Gezworene Gemeente mede, dat Zijne Excell. onlangs te Kampen eenen vorm van eed had voorgesteld, welken *die van Ridderschap en Steden* gedaan en geteevend hadden, wenschende, dat ook de Gezworene Gemeente dien nu doen zou. De Gemeente maakte de bedenking, dat in den eed gemeld was: „ wy loven und sweren, so wall „ het verbont van de gemeene Nederlanden „ als den van der naerder Unie trouw und „ holt te syn.” Om alle misverstand hieromtrent weg te nemen, verzocht zij verklaring,

(1) De Prins dankte den 29sten zijnen broeder voor hetgeen hij te Deventer en Zutphen tot welvaart dezer landen gedaan had. Ga. v. Pa. VII. p. 291. In April kwam deze nog eens, om de onderhandelingen met HONENLO te bevorderen. p. 311.

of men zich daardoor ook meer met de nadere Unie inliet, dan men uit kracht van de Generaliteit schuldig en onlangs (tot betaling der bijdrage) bepaald was. „Soo veer het „die meinonge is, als het oick by der ge- „menthe verstaen wordt, dat wy uns daer „dur besunder met die naerder Unie niet „verder inlaeten als lestmaell besloten is, soo „volgt de Gemeinthe den eedt.” Schepenen en Raad verstonden het ook niet anders, en men ging tot de onderteekening over. Het blijkt dus, dat de Prins reeds te Kampen de leden van Ridderschap en gedeputeerden der Steden eene verklaring van verbindtenis met de Unie heeft doen alleggen (1), waarop de Ridderschap niet is teruggekomen, toen zij den 17^{den} Maart *haar* formulier opstelde. Het is tevens een bewijs, hoe weinig men nog gezind was, in de Unie zelve te treden.

Op deze wijze was Overijssel voor de zaak der Staten verzekerd, behalve Oldenzaal, Ootmarsum en het Rigterambt Kedingen (2). In het

(1) *DUNBAR ad Fresingam* (ofschoon door BONDAN tegengesproken) p. 591, moeten wij dus gelooven. De eed, door hem medegedeeld, is gelijkkluidend met dien, welke van de ingezetenen afgenomen werd. Zie boven bl. 96.

(2) Twenthe was in deze tijden, gelijk uit alle omstandigheden blijkt, het minst Staatschgezind. Na de vermelding (bl. 85 n.) dat de Heeren van Berg ('s Heerenberg) en Anholt de boeren in het Graafschap Zutphen tot het opvatten der wapenen dwongen, is ons nog een brief onder de oogen gekomen, geschreven door WILLEM, Graaf van den Berg enz., aan GOOSSEN

begin van April zonden Ridderschap en Steden er eene ernstige aanschrijving heen, met het verwijt, dat Oldenzaal, in strijd met een aangegaan verdrag, tot verzekering van het land, bezetting geweigerd en zelfs het voorstel had afgeslagen, om zelf, op kosten van het Landschap, eenigen in dienst te nemen en iemand uit de Ridderschap als Overste aan te stellen. Daardoor had het zich van het Landschap afgezonderd, ja, van verschillende kanten waren berigten ingekomen, dat de vijanden er zich openlijk op beroemden, dat Oldenzaal hun

VAN RAESVELD, Drost van Twenthe d. d. Ulft den 10den Maart. Naast goddelijke hulp, meldt hij, was er geen ander middel tegen de ruiters en knechten, die zich weder te Elten verzamelden, dan om hun met gelijke hand en met gansche magt tegenstand te bieden, en dat de arme lieden zich zelve hielpen tot verdediging van lijf en leven, vrouwen en kinderen. De Drost werd dus verzocht, zijne onderhebbenden in ijf op te roepen, om naar hem heen te trekken en de moedwillige verdervers te resisteren. — Graaf WILLEM was, gelijk bekend is, schoonbroeder van ORANJE en Graaf JAN, en wij zien uit eenen brief van deszelfs echtgenoot aan haren broeder, den 16den, dat deze oproeping in Overijssel groot misnoegen had veroorzaakt, weshalve zij hem verdedigde, schrijvende, dat zulks alleen uit nood geschied was en om de bedreiging, dat men man, vrouw en kinderen vermoorden en alles verbranden wilde. *Gr. v. Pr.* VII. p. 259. Later voegde Graaf WILLEM zich openlijk bij de Spaanschgezinde partij, en het is interessant, de brieven, tusschen Graaf JAN en zijnen schoonbroeder en zuster gewisseld, te lezen, in de *Archives*, b. v. VI. p. 650. VII. p. 138, 143, 187 en elders. Over Graaf WILLEM zie men de *Arch.* VII. XVII. en Mr TADAMA, in *Nijhoffs Archief voor Vad. Gesch.* Vc d. 1ste st.

toegedaan en zij er van verzekerd waren. Het was dus, om alle practijken van den vijand voor te komen, hoogst noodig, dat de stad bezet wierd. HOHENLO deed zulks, bij verdrag, den 10^{den} April (1) en wierp er een vaandel van 300 hoofden in. Den 13^{den} schreven de Staten aan den Prins, dat, nu ook Oldenzaal zich bij het Landschap en de Generaliteit had begeven, men genoegzaam van Landschap en Steden verzekerd was en niets meer te vreezen had; weshalve hij verzocht werd, om het Landschap zoo spoedig mogelijk van ruiters en knechten te ontlasten en ze, ten behoeve der Generaliteit, op de plaatsen te brengen, waar zij voor den vijand gebruikt konden worden. Anders zou men geene middelen hebben, om de Generaliteit met de contributie bijstand te doen. In deze dagen kwam nu ook het verdrag met HOHENLO tot stand, (bladz. 86.) waarbij hij, tegen betaling der reeds gemelde som, beloofde, met zijne onderhebbenden niet meer in Overijssel of eenig kwartier van hetzelfde te zullen komen, dan met consent van Ridderschap en Steden.

Wij komen nu weder op de betrekking van Overijssel tot de Generaliteit.

De Prins had den 5^{den} te Kampen en Graaf JAN den 16^{den} Maart te Deventer bij Ridderschap en Steden aangedrongen, dat zij gevolmagtigden naar de Generale Staten te Antwerpen zouden

(1) *G. A. v. P. Arch.* VII. 311 en 330.

zenden, om daar deel te nemen aan de behandeling der gewigtige zaken, die hun reeds waren medegedeeld. Welke deze zaken waren, zal blijken uit de instructie, die zij op den Landdag te Zwolle, den 22sten April, aan JOHAN VAN STEENWIJK en JOHAN DORRE ter vergadering mede gaven (1).

1° Omtrent de aanstelling van eenen Landraad van 30 personen. Ridderschap en Steden zouden approuberen hetgeen desaangaande in de vergadering der Staten besloten zou worden, strekkende tot welvaart en niet tot particulier bezwaar of vernieling en inbreuk op de privilegiën en vrijheden van Overijssel, uit aanmerking dat de Generaliteit hiermede niet gediend konde zijn, dewelke „meer als „een corps van eenich syner lidtmaeten be- „roevet in 't vervolch van tyde enerveert und „eintelycken tot niete gedaen can ende plege „te worden.” — Ook de voorgestelde bepaling, dat de Raden geene secrete communicatiën of resolutiën mededeelen of ontdekken zou-

(1) » Die General-Staten werden itzt innerhalb 8 oder
 » 10 tage zusammen kommen, und sonderlich uff die
 » 3 püncte schliessen; nemlich, wie ein neuwe und
 » beszere hoff- und landtregierung über die gautze Nie-
 » derlände zu stellen; *item*, das sich mit ein ander
 » vergleichen wollen wie der krieg nun vortan mit be-
 » stant und gutere ordnung möge geführt, das kriegs-
 » volck wol bezalt und willig gehalten, und die lände
 » nit wie biszher so jemerlich beschwerdt werden;
 » *item*, wie sie sich mit dem von Alenxon am besten
 » vergleichen und inlassen mögen. Graaf JAN, den 9 Apr.
 » 1580. *Ga. Arch.* VII. p. 331.

den, werd goedgekeurd, onder voorbehoud, dat, indien iets tot particulier nadeel of bezwaar van Landschap of Steden met de meeste stemmen geresolveerd mogt worden, als van bezetting der steden, inlegering van ruiters en knechten enz. (waartoe noch de gedeputeerden noch de Landraad zonder consent van R. en St. magt zouden hebben) de gedeputeerden daartegen zouden mogen protesteren en het, zoo noodig, aan hunne meesters ontdekken. — Men vond zich bezwaard, dat de resolutiën met de meeste stemmen zouden genomen worden, uit hoofde der ongelijkheid van het getal der gedeputeerden, terwijl toch eenige provinciën vijf, eenige vier zouden mogen zenden, en Overijssel slechts twee. Men hield het voor beter, dat men de stemmen der provinciën telde, als tot hiertoe in de vergadering der Generale Staten geschied was, er bij voegende, dat alles, wat tot bijzonder nadeel en bezwaar van het Landschap en tot verkorting der privilegiën strekte, al ware het met de meeste stemmen besloten, van geene waarde zou geacht worden. — Aangaande de verkiezing der Gouverneurs, dat, namelijk, de Landraad geene magt zoude hebben, eenige Gouverneurs aan te stellen zonder consent van de provinciën, dit artikel werd goedgekeurd, met bijvoeging, dat de Landraad ook geen Generalen Gouverneur of Hooge Overheid zou mogen kiezen zonder consent van de wettige Generale Staten. — Ten aanzien van de confiscatie en annotatie der goederen van den

vijand of zijnen aanhang, verklaarden Ridderſchap en Steden, dat zulks altijd bij hen geweest was; doch voor deze reis, zonder conſequentie voor het vervolg, bewilligden zij, dat hetgeen van nu af ter kennis komen zoude, als conſiscabel te zijn — ter oorzaak van den tegenwoordigen oorlog en afval van de geünieerde provinciën en niet ter oorzaak van particuliere overtreding of misdaden — ten behoeve der Generaliteit zoude gebruikt worden, aangezien het niet het Landschap van Overijſſel alleen maar het gemeene vaderland en de verbondene provinciën raakte; blijvende de kennisneming en uitvoering als van ouds bij Landschap en Steden. — Het artikel in' het concept, dat de provinciën magt zouden hebben, hare gedeputeerden jaarlijks te continuëren of te veranderen, wilde men tot geen bepaalden tijd gebragt hebben, maar dat het aan het Landschap zoude worden vrijgelaten, de gedeputeerden bij halve jaren of vierendeelen naar gelegenheid te veranderen enz. (1).

2º Omtrent de contributie en krijgsbelasting bij middel van convooigelden, conſumptiën, honderdſten penning, twee ſtuivers op elke ton biers, wagens, paarden en pioniers, merkten Ridderschap en Steden aan, dat het Land en de Steden met bijzondere impoſten en ac-

(1) Over den Landraad, waarop wij later zullen terug komen, zie men o. a. *WAGENAAR* VII. bl. 409. *Bijv. en Aanw.* VIII. bl. 6. *Bor* XIV. bl. 175.

cijnsen hoog bezwaard waren, tot bestrijding van gewone onkosten, tot betaling van uitgaande renten en interessen, die zij geven moesten wegens penningen, gedurende dezen oorlog opgenomen; ook, dat deze provincie niet gelijk was met andere, in de wijze der bediening van het gemeene best, of in trafijken, koopmanschap en nering. De invoering der boven genoemde middelen zoude niet kunnen geschieden zonder verwarring in alle dingen te veroorzaken. Men wilde liever, tot onderhoud van den oorlog, maandelijks eenen zekeren penning contribuëren, zoo als zij nu deden aan de geünieerde provinciën, enz.

3°. Omtrent de onderhandelingen met ANJOU. In aanmerking dat alle veranderingen en vernieuwingen, bijzonder in de Generale Gouvernemen ten, gevaarlijk en doorgaans meer kwaad en beroerte in alle zaken, tot verderf der landen en tot verdrukking der onderzaten, na zich pleegden te trekken, zoo hadden Ridder-schap en Steden het derde hoofdpunt ernstig bedacht en rijp overwogen. Zij bevonden, dat deze Landen met den persoon van den Hertog van ANJOU weinig gediend zouden zijn, vermits hij de gereformeerde religie („daer-„ omme dese oorlogen principalycken gevoert „ worden“) zoo al niet vijandig, ten minste niet toegedaan was. Het was te vreezen, dat de Koning van Frankrijk zijne verhooging, als daarbij geïnteresseerd zijnde „ die ten respecte „ zynes coninckrycx met dese provincien tot „ allen tyden crych gefueret und verscheidene

„ oorsaecken, vermits die cituatie derselver
 „ landen, und anderen actien, soo de eene op
 „ den anderen reciproque te hebben preten-
 „ deren, tot alle tyden suspect wesen ende
 „ continuele voetselen van crych und oorlogen
 „ tusschen dese ende de franchoise quartieren
 „ subministreren solde." Gemelde ANJOU was
 bovendien jong van jaren en konde ligt door
 eenige kwaadwillige en heimelijke vijanden tot
 verdrukking dezer landen en het niet houden
 zijner beloften en contracten opgezet worden,
 en in zulk geval aan dezelve meer kwaads
 berokkenen, dan de Spanjaarden, die ver-
 der van hier waren gezeten. En zoo hij al
 geschikt was voor de regering, zou men toch
 voor God en met regt niet bevoegd zijn, den
 Koning van Spanje op dezen voet te verlaten.
 „ Want al ist, dat die Coninck der religion
 „ und andere saecken, waervan desse crych
 „ angevangen, vyandt is, soo kan doch de
 „ Almechtige zyner Ma^t, als men sich tot zy-
 „ ner Godtlycker almacht, in welckers handen
 „ aller heeren und potentaten herzen staen,
 „ gantschelyck toevertrouwet, eenen anderen
 „ zin und gemoet geven, ofte andere midde-
 „ len, die by menschen niet bedacht connen
 „ werden, verleenen, daermede die landen
 „ met zyner Ma^t wederom versoenet, van dessen
 „ orloge opte eene ofte andere maniere verlos-
 „ set ende ontslagen worden moegen, hebbende
 „ voor oogen die exempel, soo sich int Room-
 „ sche Ryck, Franckryck und Engelandt ver-
 „ scheidentlyck toegedragen, alwaer oock son-

der affsettinge ofte veranderinge der hooger Overicheyt, in sulcker voegen als het voorhanden, gelyckewal durch schickinge Godes Almechtich und boven aller menschen hoepe und toeversicht, alle dingen ten beste gecamen und gueden bestendigen vrede und eendracht wederom gestift und alles in gueder ordenunge gestalt und gebracht is worden. Soo doch ter contrarie besorgen, woe verre men den van Alenzon anneme, ende de Coninck van Hispanien verlaeten worde, dat die lande, in plaetz van eenen verhopentlycken temporelen crychs, eenen eeuwigen crych ter oorsaecke van die aneminge des van Alenzon met den Spanjaerden hebben wurden. Darumb den landen, ende steden romelycker und nutter, by den tractaet, tusschen hoochloff. gedachten Keyser Carole de vyfte und desser Landtschap, opgericht, toe persisteren, und middelen van vrede und versoeninge met zyne Maj. (als de Almechtiche op onser vast vertrouwen, wanneert zyne Godtlicke wille is, verleenen wert) mit gedult af te wachten, und sich van zyne Ma^t als Hertoch van Brabant, und Graeff van Hollandt in geenerley maniere separeren off scheiden te laeten." (1) Indien bij de Generale Staten op deze resolutie zwarigheid gmoveerd of verandering gemaakt mogt worden, hadden de gezanten geene magt

(1) Over de onderhandelingen met en de aanneming van ANJOU zie men o. a. WAGENAAR VII. bl. 397.

om er in toe te stemmen, maar moesten zij het of persoonlijk of schriftelijk aan hunne lastgevers vermelden; hiervan was uitgezonderd alles, wat diende tot bevordering van het gemeene best, zonder infractie der privilegiën, en zaken van minder belang. Eindelijk moesten de gezanten te kennen geven, dat, naar de overeenkomst met den Prins te Kampen gemaakt, EGGERICH RIPPERDA, Drost van Salland, met eenige andere gedeputeerden, in plaats van den Stadhouder, de voorkomende zaken tot welvaart van het Landschap behartigde. Hiertoe waren buitengewone kosten noodig van vertering, kondschappen, bodeloon, vacatiën enz. die men verzocht, dat van de maandelijksche contributie gekort, of wel bestreden mogten worden door het gewone tractement van den Stadhouder.

Op de vermelding der gedeputeerden te Antwerpen, dat in de vergadering op vermeerdering der maandelijksche contributie werd aangedrongen, werd hun den 1sten Junij schriftelijk in last gegeven, dat zij de uitputting van het Landschap moesten voorstellen, ten gevolge van de inlegering van ruiters en knechten, en van het verdrag tot ontlasting van dezelve. Na dien tijd en nu onlangs waren weder 300 paarden van de Hohenlosche ruiters in Overijssel gelegd, met ordonnantie, dat men op elk paard 15 stuivers daags geven zoude, waarmede de ruiters zich niet vergenoegden, maar 20 st. eischten; men had ze nu reeds drie weken onderhouden. Boven deze ordonnantie der 300 paarden, lagen in Twenthe en Vollenho-

ve nog andere onder verschillende Ritmeesters, hetgeen in de week een grooter som vereischte, dan de contributie bedroeg. Ook was het regiment van den Heer VAN ISSELSTEIN onverwacht en onaangemeld van Arnhem te scheep te Deventer gekomen, alwaar schepen besteld waren, om op Oldeneel en zoo voorts op de Sluis te trekken, met welke schepen zij tot Olst en Wijhe waren gevaren, alwaar zij aan land waren gegaan, meer dan drie of vier dagen stil gelegen en zich zeer onchristelijk en moedwillig bij den armen huisman hadden aangesteld, dat het een' Heiden zoude erbarmen. In plaats van den kortsten weg te nemen, waren zij naar Ommen en Dalfsen getogen, waar zij ook eenige dagen hadden gelegen, voorts naar Hardenberg, van daar naar Avereest, Staphorst en Rouveen, zoo dat zij het Landschap meer dan 25000 guldens schade hadden gedaan. „Dat men dan „het landt in den grond wil bederven und „noch van meer te contribueren spreecken. „is onmogelick." Alle middelen van geld werden zoo benomen, dat men de maandelijksche contributie niet langer wist te volbrengen. Ten aanzien van het contentement van ANJOU, schreven Ridderschap en Steden aan hunne gezanten te Antwerpen, moest door hen vermeld worden, dat, nadien de provinciën buiten voorweten of consent van het Landschap den Hertog geroepen (gevoirdert) en zich in onderhandelingen met hem hadden ingelaten, zonder dat er gezanten van Over

ijssel bij geweest waren, zij doen mogten, wat haar zoude goed dunken; maar hen daartoe in contributie te trekken, was onbillijk en regtstreeks in strijd met de conditiën, waarop het Landschap zich had ingelaten.

Den 25ten Junij deden de beide gedeputeerden, VAN STEENWIJK en DORRE, rapport van den uitslag hunner zending. — Vooreerst hadden zij te Antwerpen den eed onderteekend onder zeker protest, waarvan hun den 18^{den} Mei acte was gegeven, namelijk, dat zij daarbij niet wilden gehouden zijn, zich zelve of hunne meesters in eenige andere of nadere confederatie te brengen, of met andere provinciën nader te verbinden, dan zij te voren waren verbonden geweest, zonder dat zij hiermede gehouden of geconstringeerd zouden worden hunne instructie of volmagt te buiten te gaan. — Betreffende den Landraad hadden zij zich met de andere provinciën vereenigd, behalve op eenige punten, als dat men niet procederen zoude met de meeste stemmen, maar naar het getal van de provinciën, waarin zij overstemd waren, zoo dat aangenomen was, met de meeste stemmen te besluiten. — Dat de Landraad in twee plaatsen zijn zoude, te weten de eene helft aldaar in Braband, en de andere helft over de Maas. — Ook was gehandeld van de magt en commissie van den Landraad en geresolveerd, dat de Hooge Overheid niet zonder den Landraad, maar de ééne in ver-

eeniging met den anderen de zaken zoude afdoen. — De gezanten van de provintiën zouden er een jaar in moeten resideren. — Betreffende de confiscatie van de uitgewekenen was besloten, dat men de meubilaire goederen van dezelve en niet de immobiele voor eerst zoude in beslag nemen. — Men zoude honderd duizend guldens tot last van de algemeene provintiën opnemen. — Men zoude de finantie en kamer van de Beden in elkan der smelten. — Het hoofd van de finantie zou de Hooge Overheid met den Landraad zijn. — De dispositie van de domeinen zoude bij dit Landschap blijven, gelijk in Gelderland en Vriesland. — Een generaal Thesaurier zou worden aangesteld van hetgeen hier boven des lands nooddrift overschieten zoude. — De licenten waren nog voor een jaar gecontinueerd. — De maandelijksche contributie van Overijssel zoude op *f* 6000 blijven. — Omtrent de plakaten was gedisputeerd, welken titel men daarin zou willen gebruiken. — Men zou resolveren, of men den krijg wilde voortzetten en daartoe middelen van geld had, dan of men naar den vrede zou trachten. — Vlaanderen had zijne gezanten naar den Hertog van Alençon afgevaardigd. Over hem zou men bij de eerste gelegenheid resolveren

De krigsbedrijven van den zomer dezes jaars 1580, die voor de Staatschen geenen gunstigen afloop hadden, daar zij geslagen werden en het beleg van Groningen moesten opbreken, zijn beschreven door FRESINGA en

die hem gebruikt hebben. Wat Overijssel gedurende dezen tijd betreft, het had aanhoudend grooten overlast van de doortrekkende troepen, terwijl hier en daar de beroerte der boeren aanhield en de misnoegden in de Steden, bijzonder te Zwolle, ook het hunne deden, om de zaak der Staatschen, zelfs met geweld, tegen te werken (1). Om de troepen gewillig te maken, dat zij den vijand onder de oogen traden, die gezegd werd, tot ontzet van Groningen, van de zijde van den Rijn aan te rukken, was eene prompte betaling en gedurige toevoer van levensmiddelen naar het leger noodig, werden steeds maatregelen tot het verkrijgen van geld in het werk gesteld, en herhaalde aanschrijvingen aan de rigters en schouten gedaan, om toch de schattingen in te vorderen. Den 19^{den} Junij werd eene commissie uit de Staten benoemd, om met de soldaten, uit Holland gekomen, en een vaandel burgers van Zwol, naar Hasselt te gaan en te bewerken, dat deze stad bezetting innam, hetgeen ook geschiedde; voorts moest zij met deze soldaten naar het kasteel van Genemuiden trekken, hetwelk ligt door den vijand zou kunnen bezet worden, en het in brand steken, wel toeziende, dat de Stad Genemuiden geene schade van den brand leed en dat de ingezetenen of omliggende onderzaten door de soldaten niet benadeeld of uitge-

(1) *FRESINGA* bl. 232.

plunderd wierden (1). — De nederlaag van HOHENLO bij Hardenberg (2) den 17^{den} Junij had Overijssel aan nieuwe en groote gevaren bloot gesteld. Er was berigt gekomen, dat RENENBERG van de zijde van Groningerland eenige plaatsen in Overijssel of op de frontieren zoude innemen en bezetten, en daar men vernomen had, dat de Prins eenige vaandels Fransche, Engelsche en Schotsche soldaten naar Vriesland wilde zenden, zoo drong men den 26sten hierop bij missive ernstig aan „daarmede die swacheit van de gemueden

(1) FRESINGA bl. 233. Omtrent het kasteel van Genemuiden (*Almanak* 1836 bl. 68) het volgende. BENTINCK en DORRE kregen den 8sten Mei 1578 last om te bewerken » dat dat huys toe Genemuiden, dat welcke » meer tot laste ende peryckel, als tot bescherminge » des Landes van Overijssel dienende is, mit wille van » oire Hoocheit ende der Generale Staten geslecht moege » worden, in betrachtung, dat wen doer eenige behendicheit der vijant dat selvige huys in crege, dat » Overijssel und oock ten deel Gelderlandt ende andere » benaberde landen daer vuyt beschediget ende benauwet condon werden.” Dit werd toegestaan, en den 16^{den} Maart 1580 werd eene commissie der Staten verordend, om met den Drost van het kasteel, RICHARD VAN ONNA, en zijne soldaten te onderhandelen tot hunne betaling en tot overlevering van hetzelfde. Zij kregen 1050 c. g. achterstallige soldij en de vesting werd eerst eenigen tijd door burgers van Kampen en Zwol bezet, daarna geraseerd, terwijl het getimmerte nog was blijven staan, om voor den gewezenen Drost en de zijnen tot woning te dienen, gelijk in het aangegaan verdrag met denzelfen bepaald was.

(2) FRESINGA bl. 238. WAGENAAR VII, bl. 339. Gr. v. Pa. Arch VII. p. 369.

„veeler goeder ingesetenen deses landes, soo
 „vuyt die ergangene nederlaege veroersaeckt,
 „wederom gesterckt ende die wederheelinghe
 „oder reparatie der gemeener saecken, die
 „grooten spoet eyschet, geaccelereert muege
 „worden." Er was geen twijfel aan, schreef
 men, of **RENNENBERG** zoude zijn voordeel aan
 deze zijde vervolgen, en men vernam dagelijks,
 dat er nog meer krijgstoerustinghen ophanden
 waren, zoo dat voor **Overijssel** de uiterste nood
 en verderfenis aanstaande was. **Ridderschap**
 en **Steden** verzochten, dat de voorn. solda-
 ten, met de noodige betaling, te scheep door
Holland (als den kortsten en gemakkelijksten
 weg) in ijl naar **Vriesland** mogten gebragt
 worden. Ook wenschten zij, dat de **Prins**
 zelf, al ware het voor eenen korten tijd, in
 deze streek mogt komen, daar men niet twij-
 felde, of zijne tegenwoordigheid zoude de
 zaak zeer bevorderen en tot een gelukkig ein-
 de brengen.

Bij elke nadering van **Staatsche troepen**,
 vooral wanneer zij in de vlugt waren, staken
 de boeren, opgezet door zulken, die **Rennen-
 bergsch-** of **Spaanschgezind** waren, weder de
 hoofden op. Op verzoek van de gedeputeer-
 den der nader geünieerde provintiën (1) werd

(1) De **Bondgenooten** waren omtrent dezen tijd te **De-
 venter** vergaderd, meldt **FASSINGA** bl. 228. Later be-
 gaven zij zich naar **Kampen**, gelijk uit de gevoerde cor-
 respondentie met **Ridderschap en Steden** blijkt. » **Wiedas**
 » die deputirte von der Generalitet und narder unyrt

tegen den 30sten Junij een Landdag te Zwol
verschreven, die echter én om de kortheid

» provincien mich zue sich ghen Deventer beschrieben''
— » Dahero sie dan auch bewegt worden sich mit dem
» Collegio in die nehe naher Deventer zu transportiren''
schrijft Graaf JAN 9^{den} Mei. Gr. v. Pa. Arch. VII. p.
349, 350 en 356, alwaar gezegd wordt dat PAULUS BUIS
liever met een glas wijns dan met de staatszaken om-
ging, dat met dese lieden niets was uit te rigten, en
dat zij bij het volk in zeer kwaden naam stonden om
hunne losbandigheid en zorgeloosheid. De geünieerden
wierpen op het leger de schuld. Dr ROORDA gaf in het
laatst van Augustus aan gedeputeerden van Ridders. en
Steden te kennen: » dat in oiren Collegio nyeth sun-
» der grote swaricheit avergelacht wort die grote dis-
» orders end quade discipline militair die by den velt-
» leger des Graven van Hohenlo end desselben onder-
» hebbenden ruyteren ende knechten gehalten ende
» gebruickt wordt, also dat het schient, dat men meer
» dye lanckheit van den crygh dan dye welsaerth des
» vaderlandes soicket, ende vermeynen, dat indien
» ruyter ende knechten willich waren, den vyandt
» myt erenste antotasten, dat dieselve meer dan starck
» genoich solden wesen, den vianth geheel wth den
» Lande toe kunnen dryven.'' — HOHENLO daarentegen
beklaagde zich, dat hy niet genoeg ondersteund werd.
Den 6^{den} Sept. schreef hij te Ulsen aan Gedeput. van
Ridders. en Steden, dat het huis te Koeverden voor
geene acht dagen geproviandeerd was en dat het voor
drie maanden moest voorzien worden met proviand, als
bier, brood, kaas, boter, beschuit, mitsgaders kruid,
lood, lonten enz. Zoo bij gebrek daarvan eenige in-
convenienten mogten komen en het land in schade ge-
raken, » willen diens angaende expresselick voor Godt
» ende de werelt geprotestiert hebben, dat tzelve niet
» ons, maer U. Er. te imputeren zal zyn.'' — Wij
verwonderen ons niet, dat de Staten de tegenwoordig-
heid van den Prins wenschten.

van tijd én om de onveiligheid der wegen slechts door weinigen bijgewoond werd. Hier deed de Drost van Vollenhove rapport van hetgeen tusschen den Graaf van HOHENLO en de boeren van Staphorst en Rouveen verhandeld was, dat zij willig waren hun geweer af te leggen, den eed van getrouwheid te doen, gelijk de boeren van Mastenbroek gedaan hadden, en Ridderschap en Steden gehoorzaam te zijn. Voorts meldde hij, dat verscheiden ruiters en knechten, zoo uit het regiment van Graaf WILLEM van Nassau (1) als andere, uit Vriesland en andere plaatsen verlopen waren en zich in het land van Vollenhove begeven hadden. Er werden gecommiteerden naar den Graaf VAN HOHENLO gezonden, die hem het verzoek moesten doen, om het land van Vollenhove te verligten, met vermelding, dat de schamele ingezetenen en huislieden van het land van Vollenhove zich steeds in onderdanigheid aan de Generaliteit en het Landschap van Overijssel gehouden, ook al hunne contributiën en schattingen goedwillig betaald, hunnen Drost gehoorzaamheid betoond, zich aan geene commotie of oproer van de boeren medepligtig gemaakt, maar altoos stil gezeten hadden. Ook moesten zij mededeelen, dat

(1) WILLEM LODEWIJK, Overste van negen vaandels, zoon van Graaf JAN. FRESINGA bl. 217, 271. Men zie zijnen brief van 22 Junij bij Gr. v. Pr. Arch. p. 370. Hij werd den 13den voor Koeverden gekwetst en bleef kreupel. p. 384.

het land van Salland en bijzonder het land van Twenthe, door de langdurige inlegering van ruiters en knechten en door de diverse doortogten van allerlei regimenten, naar en van Groningen trekkende, geheel uitgeput en bedorven, en aan beide landen alle middelen van geld zoo geheel benomen waren, dat men er de Generaliteit niet langer uit konde bijstaan of helpen. Nu zich in het land van Vollenhove enige vaandels uit Vriesland en elders ingekwartierd hadden, zonder patent van den Graaf als Veldheer, zou dit kleine land ook geheel bedorven worden, indien er niet bij tijds in voorzien wierd. Men wenschte, dat zij van daar weggenomen en naar Drenthe verlegd wierden, als nader bij den vijand. Zoo dit niet geschiedde, zou ook het land van Vollenhove binnen weinige dagen zoo uitgeput zijn, dat men geene middelen zoude hebben, om het veldleger of de Generaliteit langer hulp te bieden. Aan dit verzoek schijnt HOHENLO te hebben voldaan. Den 9^{den} Sept. gaf hij eene verklaring, dat voortaan geene ruiters en knechten in Overijssel gelegd of gekwartierd zouden mogen worden, dan bij ordonnantie van EGGERICH RIPPERDA, Drost van Salland, tevens met magt, om dezelve van het eene kwartier in het andere te verleggen, en, bij oppositie, de sterke hand te mogen gebruiken. — Den 30sten Junij werd ook aan de Steden Amsterdam, Hoorn en Enkhuizen geschreven, om te kennen te geven, dat, nu het beleg van Groningen opgebroken was en de vij-

and aanslagen maakte op het land van Overijssel, Ridderschap en Steden het noodig geacht hadden, de frontierstedekens en sterkten met garnizoen te bezetten, hetgeen zonder groote onkosten van geld, proviand, ammunitie enz. niet konde geschieden. Ook had de Graaf VAN HOHENLO zijne onderhebbende manschappen weder verzameld en naar Meppel tot bewaring der omliggende landen tegen den vijand gevoerd, met het voornemen, om daar een veldleger op te slaan, hetgeen ook veel geld, proviand en ammunitie vereischte. Overijssel was uitgeput, en daarom verzochten men, dat deze Steden de welvaart van de algemeene zaak wilden behartigen en het leger met ammunitie, geld, proviand, haver en andere dingen voorzien, dat zij het een en ander te Blokzijl of te Zwartsluis mogten zenden, ten einde ruiters en knechten gewillig te maken, om zich tegen den vijand te laten gebruiken. — Onder het nemen van deze en dergelijke maatregelen tot zelfbehoud verschenen den 4^{den} Aug. op den Landdag te Zwol, als gezanten van den Prins en de Generale Staten te Antwerpen, REIJNIER CANT, Burg. van Amsterdam, en JAN VAN RENESSE, Heer van Wulven en Wilp, met hunne credentiebrieven. Zij gaven de artikelen over, op welke men, onder goedvinden der provinciën, met den Hertog VAN ANJOU zoude willen handelen en kopij van brieven, welke zijne Hoogh. aan de Generale Staten geschreven had. Deze stukken gelezen zijnde, werd tot antwoord gegeven:

dat, nadien de Jonkeren van het land, vermits den korten tijd der uitschrijving van den Landdag en de onveiligheid der wegen, in klein getal vergaderd waren en ook de gedeputeerden der drie Steden zonder resolutie gekomen waren, men op deze gewigtige zaak thans niet konde besluiten. Men zoude er later, bij beter gelegenheid, antwoord op geven (1). Aan de Regering van Steenwijk werd denzelfden dag de verzekering gegeven, dat Ridderschap en Steden alle naarstigheid zouden doen, om de burgers en inwoners dezer stad, in geval van nood, te beschermen, en wel bij Hooger Overheid, van welke ook dit Landschap ontzet en bescherming moest verwachten in krijgswaken. Het duurde niet lang, of Overijssel werd het tooneel des oorlogs. HOHENLO leed, in het begin van September, bij de Bourtange eene nederlaag, die het Landschap voor RENNENBERG open stelde. Na Koeverden genomen te hebben, maakte deze zich den 25sten Sept. van Oldenzaal meester, waarin hij van de zijde der Spaanschgezinde inwoners ondersteund werd; bedreigde hij vervolgens Zwol en sloeg hij het beleg voor Steenwijk, alwaar hij, door de mannelijke verdediging van KORN-

(1) De provinciën, die voor de aanneming van ANJOU waren, gingen, zonder op het goedvinden der overige te wachten, in deze maand voort WAGENAAR VII. bl. 399. Verg. ook GR. V. PR. VII. p. 377, 379, 391.

PUT, gestuit werd. Gedurende deze merkwaardige belegering, die breedvoerig door den wel onderrigten FRESINGA beschreven is, hadden er ernstige onderhandelingen tusschen het Landschap en de Generaliteit plaats.

Den 26sten Oct. werden op den Landdag te Kampen eenige artikelen gelezen, door Zijne Excell. den Prins reeds voor eenigen tijd aan deze en andere provinciën gezonden, om daarop te resolveren en hunne gedeputeerden bij de Generale Staten in Holland te zenden (1). Men bevond dezelve van zulk belang, dat men er in den korten tijd van vier of vijf dagen geen besluit omtrent nemen konde. Men nam in overweging, dat de vijand Oldenzaal, en vervolgens geheel Twenthe, het tweede gedeelte van het Landschap, ingenomen had, desgelijks, door de belegering van Steenwijk, het land van Vollenhove, zoo dat de Riddermatigen der beide kwartieren uit het land getogen en aldus verstrooid waren, dat men ze niet spoedig kon vergaderen, terwijl ook de Steden zonder voorafgaand advies van de gemeenten binnen den bepaalden tijd niet besluiten konden. Bovendien was deze provincie de geringste van alle en kon op zulke hoogst belangrijke artikelen niet resolveren, voor dat zij met hare naburen, als Gelder-

(1) De jalousie tusschen de nader geünieerde provinciën en de Generaliteit was de reden dezer verplaatsing. De vergadering was tegen den 1sten Nov. zamengeroepen. *Gr. v. Pr. Arch.* VII. p. 422.

land, Utrecht en andere voorloopig daarover had geraadpleegd. — Landschap en Steden waren aan het H. Roomsche Rijk dermate onderworpen, dat zij van de Roomsche Keizers en Koningen de meeste der privilegiën ontvangen hadden, en waren bij verscheidene recessen den Nedersaksischen-Westphaalschen Kreits onderhoorig. — Zij stonden ook in zulke alliantie en verbindtenis met de steden van de Deutsche Hanse, dat Ridderschap en Steden niet resolveren konden, zonder voorafgaande communicatie met de Westphaalsche Kreits- en Hanseverwanten. — Om deze redenen wenschte het Landschap zich voor ditmaal te verontschuldigen, terwijl het zich evenwel houden wilde bij de verbindtenis, waarin het zich in het algemeen en in het bijzonder met de Generaliteit, zoo te Antwerpen, als laatstelijk met den Prins en de geünieerde provintiën te Kampen had ingelaten, doende alles, wat tot bevordering van de algemeene zaken dienen konde. Met deze redenen van versoeking werden JOHAN SLOET, Drost van Vollenhove, en Dr TER CUJLEN van Zwol, naar de vergadering der Generale Staten in Holland (te Delft) afgezonden. Tevens schreef men aan de provintiën Gelderland en Utrecht, om een' dag te bepalen, ten einde met elkander voorloopig over de artikelen te onderhandelen.

Op deze redenen van verontschuldiging werd door de Generale Staten te Delft, den 7^{den} Dec., zeer ernstig geantwoord. Zij waren verblijd geweest, dat de Heeren van Overijssel, even

als andere provinciën, hunne gedeputeerden ter dagvaart gezonden hadden, vermits zij vastelijk hoopten, dat de voorschr. Heeren aan dezelve volkomene autorisatie zouden gegeven hebben, om op de overgezondene artikelen met de andere provinciën te besluiten. Dit hadden zij te meer vertrouwd, dewijl de Overijsselschen zich voor lang met de Generaliteit, zoo te Antwerpen, als nog onlangs met den Prins en de gedeputeerden van de nader geünieerde provinciën te Kampen, verbonden hadden; gelijk zij ook in de instructie, aan de gelas-tigden medegegeven, verklaard hadden, daarbij te persisteren, alles doende, wat tot bevordering van de algemeene zaak en het welvaren des vaderlands wenschelijk en mogelijk zoude wezen. En hoewel de Generale Staten ten volle vertrouwden, dat de voorschr. Heeren in hunne goede meening altijd zouden volharden, waren zij nogtans „in achterdencken geko-„men“, doordien de gedeputeerde (1) verklaard had, geene commissie te hebben, om in de vergadering te verschijnen, en het uit de instructie scheen, dat men alle middelen van versooning zocht, om op de overgezondene artikelen niet te resolveren met de overige provinciën — evenwel zonder grond. Want vooreerst, hetgeen gemeld werd, dat Overijssel aan het Roomsche Rijk onderworpen zijn zoude en verbonden met de Hanse-

(1) Sloot was te Delft afwezig en ter Cruiken alleen daar gebleven.

steden en die van den Nedersaksischen-Westphaalschen Kreits: deze reden kon niet gelden, daar de meeste provintiën, in de Generaliteit begrepen, even zoo aan het Roomsche Rijk als anderzins verbonden waren, en toch voornemens waren, op de overgezondene punten te besluiten, zonder iets te willen doen, hetgeen het Roomsche Rijk, de Hansesteden of eenige andere, daar zij mede verbonden waren, kon benadeelen. Zij hadden veeleer het tegendeel altijd uitdrukkelijk verklaard, dat zij de voorschreven verbonden in kracht begeerden te houden; welke verbonden zich ook geenszins zoo ver uitstrekten, dat de een partij geene zaken zou mogen behandelen zonder voorweten en toestemming van de andere. Men zou bevinden, dat zulks nooit gedaan was, noch van de ééne noch van de andere zijde, om elkander handelingen van politie en regering mede te deelen. Die van Overijssel hadden, toen zij zich in de Unie te Antwerpen begaven en met den Prins en de nadere Unie te Kampen verbonden, ook niet geraadpleegd met de Hansesteden of den Nedersaksischen Kreits, maar waren er eenvoudig in getreden en in gebleven. De Generale Staten verstonden ook niet, dat de punten van de regering en andere secreten van den Lande zouden gecommuniceerd worden met eenige andere provintiën of steden, die niet in de Generaliteit der Nederlanden of derzelver Unie waren, tot welk einde men zich bij eede had verbonden, om zulke zaken geheim

te houden, welken eed die van Overijssel ook gedaan en onderteekend hadden. — De verstrooiing van de Ridderschap was ook geene voldoende reden, daar zulks nooit de resolutiën van de Generaliteit vertraagd had, ten aanzien van andere provintiën; de provintiën waren altijd zamen gebleven, al ware het dat een groot gedeelte of eenige leden van dezelve, door de invasie van den vijand of andere redenen, waren afgezonderd. Dit bleek nu aan Braband, dat twee van zijne hoofdsteden met de kwartieren daarvan verloren had, en zich evenwel niet verschoonde, maar in de Generaliteit verscheen. — Om alle welke redenen het aan de Generale Staten voorkwam, dat de Overijsselschen zich niet konden verschoonen, maar dat zij zich (bedenkende, welk einde de gemeene zaak zou te wachten hebben, indien de andere provintiën zich op deze en dergelijke gronden wilden excuseren) met een vrijmoedig hart houden moesten aan de verbindtenissen, die door hen met de andere provintiën aangegaan waren (gelijk zij zelve wel wisten en bekenden) en dus van twee zaken ééne doen: te weten, hunne gedeputeerden naar de vergadering te zenden, om de Generaliteit met raad en advies bij te staan, of zich aan de Generaliteit te onderwerpen, met belofte van te onderhouden en na te komen alles, wat bij de Generaliteit verhandeld en geresolveerd zou worden. De Heeren van Overijssel zouden wel verstaan en bedenken, dat het geenszins billijk en redelijk was, dat de gansche Gene-

raliteit en alle zaken door hen verachtend worden, en daardoor zij zelve en andere naburen in de uiterste schade en verderfenis komen zouden. Ridderschap en Steden werden dus verzocht, dat zij, ten langste binnen veertien dagen na de receptie van dezen brief, zouden vergaderen, ten einde eene finale resolutie te nemen en eenigen uit hunne vergadering af te vaardigen. — De Landdag, op welken D^r TER CUIJLEN van zijne zending verslag deed en deze missive van de Generale Staten werd medegedeeld, werd den 16^{den} Dec. te Kampen gehouden.

Over de artikelen, die het algemeen beheer dezer landen raakten, en wier inhoud wij straks uit de instructie nader zullen leeren kennen, hadden ernstige deliberatiën plaats. Vooreerst werd in omvraag gebragt, of men den Aartshertog van Oostenrijk bij de regering zoude laten, dan of men den Prins met den Landraad het generale Gouvernement wilde aanbevelen. De meeste stemmen van de Ridderschap en de gedeputeerden van Deventer resolveerden, dat men in het generale Gouvernement geene verandering zoude maken, voor dat men omtrent den Hertog van ANJOU besloten had. Die van Kampen en Zwol wilden eerst te hunnent raadplegen. Voorts werd bepaald, dat de gezanten, te Delft bij die van Utrecht en Gelderland komende, en bevindende, dat zij van een ander gevoelen waren, speciale magt zouden hebben, om zich met dezelve te vereenigen, indien zij overstemd wierden.

ROBBERT VAN ITTERSUM en JOHAN DORRE werden daarop naar Delft met de volgende instructie gezonden.

Zij zouden, in de vergadering komende, het goedvinden en de resolutie van Ridders en Steden terstond mogen ontdekken en voorlezen, met verklaring, dat deze hun geene andere of breedere, veel minder de *absolute* commissie mogten geven, die gevraagd was, bijzonder dewijl zij, zulks doende, hunne privilegiën, welke zij, met de wapenen in de hand, tegen de Spanjaarden verdedigden, geheel zouden overgeven en in handen van eenige weinige gedeputeerden stellen, die, even als de voorgaande regeerders, aan menschelijke zwakheden en passieën onderworpen, daarover naar hun goedvinden zouden kunnen beschikken, hetgeen voor de gedeputeerden bezwaarlijk en voor het land gevaarlijk zoude wezen. — Tot den inhoud der voorgestelde artikelen zelve komende, verklaarden Ridderschap en Steden

1° omtrent de procuratie of volmagt van degenen, aan welke de regering dezer landen bevolen zoude worden, dat zij aan dezelve geene verdere of breedere magt wilden verleenen, dan onlangs op de vergadering der Generale Staten te Antwerpen, na rijp beraad en conferentie van denkbeelden en adviezen, op het stuk van den Landraad besloten was; er bij voegende, dat noch de Landraad noch de Overheid iets in zaken van belang, die uitstel lijden konden, zoude mogen ordonneren, zonder te voren het advies der pro-

vintiën gehoord te hebben. Ook achtte men noodig, dat de Landraad verdeeld wierd, en het ééne gedeelte aan deze zijde van de Maas en Schelde resideren zoude, hebbende bij zich een Overste hoofd, van gelijke magt en autoriteit, om over deze provinciën te ordonneren, dezelve te regeren en voor te staan, als aan de andere zijde, mits dat dezelve Overheid met die aan de andere zijde goede correspondentie houden zoude. Voorts moest aan deze zijde van de Schelde en Maas eene bijzondere finantie wezen, bij welke de penningen, in deze provincie opgebracht, ontvangen en tot betaling van het krijgsvolk aan deze zijde gebruikt wierden, bij advies en toedoen van den Overste en Landraad, gelijk op het stuk van de finantie in Junij ll. te Antwerpen besloten was. Men moest echter met de finantie aan de andere zijde goede correspondentie houden en elkander den staat van ontvangst en uitgave mededeelen.

2° en 3° omtrent den Hertog van Alençon. Ofschoon Ridderschap en Steden wel bekend, dat deze Landen, door de geledene oorlogen, in zulk een verloop waren gekomen, dat zij zich niet wel, zonder vreemde hulp, tegen zulk eenen magtigen vijand konden verdedigen, ook dat, zoo men den Hertog tot Erfheer aannam, men eeniger mate van den tegenwoordigen oorlog verlost en de magt en tirannij der Spanjaarden geweerd konde worden — zoo konden zij toch op de aanneming of niet aanneming van denzelfen niets

resolveren, zonder eerst het advies van de Hansesteden en van de Vorsten en Steden van den Nedersaksischen of Westphaalschen Kreits, hunne eed- en bondgenooten, verzocht te hebben. Zoo dit niet geschiedde, vreesden zij, dat Landschap en Steden daardoor in de privilegiën benadeeld worden, en, terwijl zij die aan den eenen kant verdedigden, aan den anderen kant verliezen zouden. Men zou den Koning van Spanje ook niet zonder consent van het Rijk en van den Keizer kunnen verlaten en een' ander' uit eigene autoriteit opwerpen en aannemen, daar men den Koning met consent van dezelve tot Erfheer had aangenomen. Dit achtte men evenwel, naar gelegenheid des tijds, voor noodig, dat het opperste gouvernement over deze en andere provintiën van gelijke qualiteit, aan den Prins en den Landraad, die aan deze zijde van Schelde en Maas zoude resideren, wierd opgedragen, mits dat men den Aartshertog behoorlijk tevreden stelde, terwijl zijne Excell. en de Landraad magt zouden hebben, om met den Hertog van Alençon en andere Vorsten verbindtenissen te maken tot verdediging dezer landen, zonder dat de privilegiën gekrenkt of de provintiën tegen haren wil aan vreemde Vorsten onderworpen wierden.

4° Omtrent de verzameling van een leger. Dit werd goedgekeurd, doch men achtte het wel noodig, het krijgsvolk in twee hoopen onder twee onderscheidene krijgshoofden, aan de provintiën aangenaam, te verdeelen, eenen Over-

ste aan deze zijde bij Z. Excell., met aggreatie van de Staten van den Lande, en eenen aan de andere zijde van Schelde en Maas.

5° Omtrent de contributiën. Ridderschap en Steden achtten het Landschap in zulk een verloop gebragt, dat, zoo lang de oorlog in deze kwartieren duurde en de landen niet bevrijd zouden zijn van de verwoestingen, zoo wel van eigen krijgsvolk als van den vijand, hetzelfde tot ondersteuning der gemeene zaak niet zou kunnen contribuëren. Zoude men er van bevrijd zijn, dan wilden Ridders. en Steden zich, ten aanzien der contributiën, voegen bij hetgeen met algemeen advies besloten mogt worden, mits niet strijdig met aangegane overeenkomsten en naar dezen landaard practicabel wezende; gelijk zij ook hunne contributie zouden willen verhoogen, indien eenige bedrukte provincie hare quota niet meer konde opbrengen. Dit was nu het geval met Overijssel, en men verzocht, dat de andere provinciën er een Christelijk medelijden mede mogten hebben en des te rijkelijker en milder contribuëren.

8° Daar van elke provincie rekening van ontvangst en uitgaaf gevraagd was, werd verklaard, dat, ofschoon men in Overijssel niet zoo vele gereede penningen, als men wel begeerde, had opgebragt, er evenwel door brandschatting en extorsie van eigen krijgsvolk, in weerwil van alle doleantiën, sedert jaren zoo veel was uitgevoerd, dat men er wel honderd maal de bewilligde quota mede had kunnen betalen; behalve nog de onkosten van provi-

and en ammunitie, die men bestreden had, in hoop, dat zij op afslag zouden dienen van de contributie. Deze contributie was hiermede ten volle betaald of ten minste weinig er van over, gelijk bij rekening konde blijken.

9° Dat men de Steden naar het goeddunken der Oversten met garnizoen zoude bezetten, achten Ridderschap en Steden dat niet uitgevoerd konde worden, zonder voorafgaand consent en bewilliging der Gemeenten. Men twijfelde evenwel niet, dat, zoo er nood was, de gemeenten zelve assistentie van garnizoen begeeren zouden. Ten aanzien der verdeeling van het krijgsvolk in wintertijden, daarin begreep men, dat gelijkheid gehouden en de ééne provincie niet boven de andere bezwaard moest worden, gelijk tot uiterst verderf van Overijssel geschied was. Ook moesten bij zulke verdeeling de provinciën in het particulier daarover gehoord worden, enz.

Van hetgeen op deze artikelen gestemd en geadviseerd werd, moesten gedeputeerden aan Ridders. en Steden afschrift overbrengen, ten einde iemand van wege het Landschap gecommitteerd konde worden, om de regering, op den voet der instelling van den Landraad, in de vergadering te Antwerpen beraamd, en der bijvoegselen, daarop gemaakt, aan te nemen. En gebeurde het, dat deze procuratie niet geadmitteerd werd, dan moesten zij aftreden, met uitdrukkelijk protest, dat zij hunnen pligt gedaan hadden. En zoo er eenige inconvenien ten uit ontsonden, moesten zij zeggen,

dat de schuld bij het Landschap niet was, daar het ook in dit geval gedaan had, wat het schuldig was. Wierd in hun afwezen iets tot nadeel hunner principalen besloten, dan zou het, ten aanzien van dit Landschap, krachteloos en van geene waarde zijn. Men bleef evenwel bij de solemnele Unie, tusschen de provinciën opgericht, en de nadere alliantie, tot het bieden van alle mogelijke hulp met lijf en goed, tot onderstand der gemeene zaak en tot verdediging der landen, persisteren.

Den 26sten Oct. (bl. 121) was bepaald, dat de Overijsselschen in correspondentie treden zouden met de Gelderschen en Utrechtschen, ten gevolge waarvan te Harderwijk en te Utrecht conferentiën gehouden werden en de drie provinciën zich op de voornaamste punten vereenigden (1). Op den Landdag van den 16^{den} Dec. werd aan VAN ITTERSUM en DORRE nog eene bijzondere instructie gegeven, om zich bij de gezanten der twee provinciën te begeven, hunne instructie voor Delft te vertoonen, en, volgens de gemaakte afspraak, op de voorgestelde artikelen gelijkelijk te resolveren, met belofte, van in waarde te zullen houden, wat bij de meeste stemmen der drie provinciën voor goed zoude aangezien worden. Eindelijk

(1) De stukken, daartoe betrekkelijk, zijn nog aanwezig, als: eene Memorie van hetgeen verhandeld is tusschen de gedeputeerden der drie provinciën over de artikelen, en eene kopij der instructie, welke de Staten van Utrecht aan hunne gedeputeerden te Delft gaven.

gaf het Landschap aan beide gedeputeerden nog de verzekering, dat, zoo hun, ter oorzaak van deze bezending, te eeniger tijd hinder of schade aangedaan mogt worden, het hen schadeloos zoude houden (1). Op deze wijze ging het jaar 1580 ten einde (2).

(1) Wat er te Delft gebeurde, kan men bij Gr. v. Pr. VII. p. 500 en 555 zien. De Prins verzekerde, dat de landen niet alleen in decadentie, maar ook geheel in verderf vallen zouden, zoo men twee Raden van gelijke magt en autoriteit en twee collegiën van finantie maakte. Bij gemis van volmagt konden de gedeputeerden der drie provinciën eene instructie, die voor verordenden van den algemeenen Landraad gearresteerd was, niet goedkeuren. De Prins trachtte hen tot een ander gevoelen te brengen, met herinnering, dat de andere provinciën zich naar hen hadden geschikt, en daar dit vruchteloos was, begeerde hij voor God en de wereld ontlast te worden van de inconveniënten, die er uit zouden voortkomen, zoo die van Gelderland, Utrecht en Overijssel zich ook niet schikten. enz. — Den 13den Jan. 1581 werd er de laatste hand gelegd aan de instelling van den Landraad en de instructie vastgesteld, ofschoon die eerst in Augustus in werking trad. WAGENAAR VII. bl. 409. *Bijv. en Aanm.* bl. 9.

(2) Eer wij er van scheiden, nog de vermelding, dat men in Nov. den Ritm. SIMON VAN LIMBURG autoriseerde, om den schouten en kerspellieden, die den vijand brandschatting gaven, bijzonder om Oldenzaal, dezelfde som, op dezelfde straf, d. i. van den brand, op te leggen, en hen daartoe gefankelijk te Zwol te brengen of hunne beesten te nemen. Den 22den werd een corps vrijbuiters onder Kapitein ABRAHAM VAN LAER opgericht. Hij moest den vijand alle mogelijke afbreuk doen, zelfs zonder genade dood slaan, maar personen van qualiteit gevangen nemen; voorts kooplieden, reizigers en onderzaten beschermen, maar zoo zij den vijand hielpen, arresteren. Het derde gedeelte van den buit zou voor het Landschap zijn.

1581.

Terwijl Steenwijk (van den 18^{den} Oct. 1580 tot den 23sten Febr. 1581) door RENNENBERG belegerd en door KORNPOT heldhaftig verdedigd werd (1), had het platte land, door plundering en brandschatting, veel van den vijand te lijden. Op de Landdagen in het begin van dit jaar werd besloten: „alsoo die cloisteren van , der Hunnepe , Diepenveen , Berchcloister , Brunnepe, den Oort ende andere in desen , tyden den vyant groote propugnacula ende , den steden seer nadeelich syn , in deliberatie gestalt , wie man sich daermede sal , hebben te holden, ende geresolveert , dat , men dieselve sal afbreecken doen ende die materialia van den cloisteren, soo in den vryheden van den steden gelegen syn, tot behoef van den steden, daerinne sie liggen, gebruycken; des sullen dieselve steden den jufferen ofte conventualen derselve conventen weder mit huizen in oiren steden accommoderen. Belangende die conventen soo in den lande gelegen zyn, sal men gelycker gestalt daermede voortvaeren ende die materialia ofte getimmerde daarop staende ten meeste proufflyte van die Landtschap

(1) Uit de groote massa brieven en stukken van dezen d zoude, omtrent de krigsgebeurtenissen en de gebiedenis van bijzondere plaatsen, gelijk Steenwijk en dere, menige onbekende bijzonderheid kunnen mededeeld worden: maar wij moeten voor als nog, zoo el mogelijk, bij het algemeene blijven.

„ opslaen ende vercopen." (1) — Een groot gedeelte der ingezetenen heulde met den vijand of voegde er zich openlijk bij. Dit wordt bijzonder gemeld van de rigters in Twenthe en de officieren des lands van Vollenhove. Men besloot, de zoodanigen, die hunnen eed vergeten hadden, van hunne ambten te ontzetten en er goede patriotten voor in de plaats te stellen. Gelijk men hunne goederen in beslag nam, deed men zulks ook ten aanzien van particuliere personen. In de Steden werd gepubliceerd, dat de vrouwen, wier mannen zich bij den vijand gevoegd hadden, binnen acht dagen met hare kinderen zouden moeten vertrekken, terwijl op de goederen de hand zou gelegd worden. Zelfs een goed gedeelte der Ridderschap had de zaak der Staten verlaten. Er werd besloten, dat men de zooda-

(1) 1581 den 13 April. Gelesen een supplicatie van den dienaren der gereformierden kercken in Synodo Campensi den 11 Aprilis hoc anno vergadert, alhier overgegeven, omme die reformatie oock int landt tho effectueren, inagelyck op den dorpen die scholen tho reformieren, die geistlicke guederen by een rekenamer geadministriert ende den dienaren daervan onderholt gegeven worde, denselven jaerlix tholeggende elckx in den grooten dorperen 200 goltg. in den kleinen dorperen 200 car. g. den schoelmeisters 100 g. und den koesters 50 g. Waerop Ridd. und Steden beslaeten dat men die pastorien guederen und vicarien, voirtz der kercken en pastorien inkompten doerch elck Drost in syn bevolen ampt sall doen inventariseren, omme voirtz dieselve te doen gebruicken tot godtlicken dienst als bevonden sall worden tot erhaldunge godtlicker wordts tho behoren.

nigen, die zich niet verontschuldigen konden, voor vijanden zoude houden, met verlies van het beschrijvingsregt, hetgeen de Steden wilden uitgestrekt hebben tot de kinderen, waartegen de Ridderſchap bezwaar maakte. Ook vond men nuttig en noodig, dat men eigen volk, in dienst van het Landschap, aannam, onder voorwaarde dat de Generaliteit het loopgeld en een maand soldij bekostigde. Om dit te verzoeken, werden, in Maart, JOHAN SLOET, Drost van Vollenhove, en D^r TER CUIJLEN naar den Prins in Holland gezonden. Tevens moesten zij op de verplaatsing der drie vaandels te Zwartſluis aandringen, dewijl er geene militaire discipline onder was, en zij de schamele, reeds bedorvene ingezetenen erger dan vijanden behandelden. Niet alleen werd er geplunderd en geroofd, maar ook gevangen genomen en dood geschoten, gruwelijk mishandeld en gemarteld, om geld te hebben. Men wenschte de schans te Zwartſluis met eigen volk te bezetten. Na het ontzet van Steenwijk hadden zich de Engelsen en andere soldaten in het land van Vollenhove begeven, alwaar zij ook zulk eenen overlast deden, dat de ingezetenen uit hunne armoede verliepen (1). In het land van

(1) Den 12^{den} April werd door den Drost van Vollenhove bitter geklaagd over het verderf van het land en dat die van Vriesland hem aanboden, het daarvan te willen vrij maken, zoo hij zich in de nadere Unie wilde begeven » anders gedencken sie sich aff to graven."

Twenthe zouden zij beter dienst doen. De afgezondenen bragten rapport in. Zijne Excell. had gezegd, de desordre kwam van de Overijsselschen zelve, dewijl men de knechten niet wilde betalen. Het verleggen der soldaten werd evenwel door hem beloofd. Maar in de aanneming der 400 soldaten en 50 paarden konde hij niet toestemmen; hij verwees de gezanten naar de Generaliteit. Tot die aanneming had men evenwel besloten, voor de helft op de kosten van het Landschap en voor de helft op kosten van de Steden, ofschoon Kampen er niet wel toe wilde besluiten. Er werden middelen toe gezocht en gevonden. De Riddermatigen zouden bovendien, op eigen kosten, een, twee of meer paarden onderhouden en met bekwame gewapende dienaars voorzien, tot bescherming van het land. Die geene paarden hadden, zouden in geld contribuëren.

Van de vereeniging met Gelderland en Utrecht op de vroeger vermelde punten wilde men niet afgaan. Ten aanzien van het punt der generale procuratie was men voornemens, zich om lief noch leed van deze provinciën te scheiden en aan de afgevaardigden geene

SOMER gedroeg zich hier ook weder met zijne gewone brutaliteit. Het Landschap was hem nog 1800 guldens schuldig sedert de verovering van Deventer. Den Drost JOHAN SLOOT liet hij door zijne soldaten arresteren en ontsloeg hem niet, dan nadat hij voor 2000 borg gesteld had. Er is veel over te doen geweest.

breedere volmagt te geven, dan zij gehad hadden. Wat den Aartshertog MATTHIAS betrof, dezen konde men, zonder van den aan hem gedanen eed ontslagen te zijn, niet verlaten. Wilden de andere provintiën zulks doen, Overijssel alleen konde hem niet onderhouden, maar zoude, in dit geval, den Prins de regering van den krijgshandel opdragen en vooreerst zien, hoe de Hertog van Alençon zich in de andere provintiën houden zoude. Er hadden weder conferentiën met en deputatiën naar Gelderland en Utrecht plaats. Den 13^{den} April bragt Dr DORRE rapport uit van hetgeen hem te Amersfoort (op den Utrechtschen Landdag) bejegend was, onder anderen zeggende:

„ dat die twee nabuerprovinciën begeren goe-
 „ de correspondentie met dese provincie tho-
 „ holden und bliven die voirs. provincien be-
 „ langende den Landraedt und den van Alen-
 „ çon by oer voerige resolution, dat oick die
 „ van Gellerlandt die generale middelen niet
 „ annemen noch angaen willen, dan in dese
 „ vier specien als wyn, bier, vleesch, solt.
 „ Belangende het Gouvernement an syn Exc.
 „ tho deferiren, dunckt den provincien niet
 „ radsam dat men hem meerder macht geue
 „ alss hy heeft, want sin nakomelingen sich
 „ derselviger oik anmetigen solden willen.
 „ Hebben die provincien sich ooick erbaden
 „ unss mit rutteren und knechten in unsen
 „ noet unss tho willen bistaen. — Den 8sten
 Mei bragt hij rapport omtrent den Gelderschen
 Landdag te Arnhem uit: „ und mede gerefes-

„riert, dat die Gellerschen geresolviert op
 „eenen subalternen Landtraedt op dese und
 „andere zydt der Mase by seess maenden om
 „tho gaen, ende daer alsdan het overhoeft
 „by solde wesen, daer solde ock die volle
 „macht syn. In deliberatie gebragt zijnde,
 of men zich nader met de andere provinciën
 zou vereenigen, zeiden de gezanten van Kam-
 pen „dat sie mit oere gemeente gentzlick
 „geresolviert, sich mit die ander provincien
 „naerder tho accommodiren.”

Op dezen 8sten Mei, te Zwolle, werden
 brieven van den Prins en de verbondene pro-
 vintiën gelezen, om afgevaardigden naar Am-
 sterdam te zenden (1). De nader geünieer-
 den wenschten ook, dat het Landschap met
 hen in onderhandeling trad, ten einde den
 vijand eenparig tegenstand te bieden. JOHAN
 VAN VOORST tot Grimbergen en Dr JOHAN DOR-
 RE werden afgevaardigd (2), evenwel met
 last, om slechts omtrent zekere punten mede-
 deeling te doen en er het goedvinden op te
 hooren, zonder een besluit te nemen, voor
 dat zij er aan hunne principalen kennis van
 gegeven en nader bescheid ontvangen hadden.
 Onder anderen (wij deelen uit hunne breede

(1) Om hetgeen te Delft niet afgedaan was, ten einde
 te brengen, werd de vergadering der Algemeene Staten
 te Amsterdam belegd. *Gr. v. Pa. Arch.* VII. p. 555.
 586. De provinciën, die voor Anjou waren, hadden
 reeds in Sept. 1580 een verdrag met hem aangegaan.
p. 400. WAGENAAR VII. bl. 399.

(2) *REVIUS p. 493.*

instructie het voornaamste (mede) moesten zij aandringen, dat de noodelooze vesten in het land van Vollenhove van garnizoen ontlast mogten worden, gelijk de Huizen Vollenhove en Touthenburg, de Kuinder en Blokzijl, zijnde Steenwijk goed bezet. Ten aanzien van de contributie moesten zij er op aanhouden, dat het Landschap niet boven vermogen bezwaard en onder dezelve mede de kosten der twee aangenomene vaandels begrepen wierden. Voorts verstond men niet, dat Z. Excell. eenige ordonnantiën zou doen, om de penningen, in de ééne provincie gecollecteerd, in de andere uit te geven, maar dat men die zoude gebruiken tot betaling van het krijgsvolk, hetwelk elke provincie tot haren last had genomen. Dit moest ook in het oog gehouden worden met de convooijen en licenten, die hier in land en steden ontvangen werden, gelijk men vernomen had, dat die van Vlaanderen en Holland ook deden. Met betrekking tot het gouvernement, dat men Z. Exc. wilde opdragen en de bezoldiging, daaraan verbonden, wenschte men, bij manier van verëering, te mogen volstaan met 200 car. g. in de maand, zoo lang Z. Exc. in het kwartier aan deze zijde van de Maas zijn zoude. Op het punt der Middelen verklaarde men, dat, zoo lang de vijand het Landschap innam en tot zijnen roof en brandschat had, en zoo lang het in excessive schulden stak en verloop was, men geene verzekering doen kon, van dezelve te kunnen invorderen; wan-

neer het van den vijand verlost en beter orde zoude gesteld zijn op de krijgszaken, wilde men alle vlijt aanwenden, dat de Generale Middelen, in de naburige provinciën loopende, in het werk gesteld en tot onderhoud van het krijgsvolk, dat hier ingewilligd was of nog aangenomen zou worden, gebruikt wierd. Deze en dergelijke punten moesten de gezanten, gelijk gemeld is, bij wijze van communicatie mededeelen en niet resolveren, voor dat zij nader berigt hadden ontvangen: maar op het artikel van de nadere Unie moesten zij verklaren, dat Overijssel tot nog toe niet nader of anders konde besluiten, dan het te voren te Leeuwarden, in het bijzijn van CNOOP en CANT, en daarna te Kampen, in praesentie van Z. Exc. en de gedeputeerden der nader geünieerden, had gedaan, ten minste niet zonder eerst gehoord te hebben het advies van Z. Excell. en daarna het goedvinden van de gemeenten in de Steden. Op het artikel van den Landraad en de Finantie moesten zij zeggen, dat, daar de vergadering in klein getal (1) en de tijd van beschrijving zeer kort geweest was, men er geen nader besluit om-

(1) De Landdagen werden in dezen tijd ook zeer sober door de Ridderſchap bijgewoond. Eenigen waren buiten 's lands, anderen hielden zich bij den vijand. VAN HERMAN VAN WESTERHOLT wordt gemeld, dat hij eenen afzonderlijken Landdag voor Twenthe beſchreven had, waarop evenwel niemand verſchenen was. JONAN VAN VOORST werd in zijne plaats als Drost van Diepenheim en Haaksbergen aangeſteld.

trent had kunnen nemen; dat men er zich echter niet verder aan wilde onderwerpen, dan Holland gedaan had. — Eindelijk konden de afgevaardigden, of één van beide, zich bij de gedeputeerden der nadere Unie voegen en provisioneel tot het uitdrijven van den vijand uit deze kwartieren en tot bescherming dezer Landen helpen beraadslagen, mits niet toestemmende in iets, dat tegen de privilegiën was, of tegen de voorwaarden, bij de aanneming der generale Unie gemaakt.

De gezanten, te Amsterdam gekomen, meldden, dat zij „hupsche snebben gecregen hadden” en „met den necke aengesien werden” en verlangden herhaald ampliatie hunner commissie, die hun ook den 27sten Mei en 13^{den} Junij gegeven werd. Omtrent de twee hoofdpunten, als van den Hertog van Alençon en den Landraad, bleef men bij het vorige besluit. Men wilde zich, het voorbeeld van Utrecht volgende, aan den Landraad onderwerpen, waarvan de Prins het hoofd zijn zoude, niet als gedelegeerde van den Hertog van Alençon, maar als principaal, en wel enkel in krijgskaken, onder voorbehoud der privilegiën, en dat geen garnizoen buiten of tegen den wil van het Landschap zou worden ingedrongen of gelegd. Ook omtrent andere vragen werden hun voorschriften medegedeeld. Het blijkt, dat zij, den 2^{den} Junij, ter vergadering protesteerden tegen algemeene schulden van provintiën, waarin zij niet speciaal hadden geconsenteerd, ingevolge de capitulatie in het

aannemen der generale Unie. Een ander stuk is van dezen inhoud: „ Op die propositien by „ den Praesident den vi Juny gedaen. In den „ eersten off men den Conninck fur viant apen- „ baer verclaren sall off nit. Ten tweden ho „ men sick holden sal in de placaten daerin „ men tot noch des Coninges name gebrucket „ hefft. Ten derden hoe men sick houden sal „ mit het szegel van den Conninck. Ten laes- „ ten ho men sick houden zal mit 't zegel tot „ Antwerpen anno lxxix ut den naem van de „ generale Staten gemaect. Hebben die van „ Overysse verclaret, angemarcket, dat die er- „ ste drie propositien ut het stuck van die re- „ signatie by den Erzhertoge Matthias als van „ wege 's Conninx Gubernur generael gedaen (1) „ sint dependeyrende, dat se dair omme op die „ voirseide drie propositien nit en vermogen „ noch gemeint sint tho aveseren, eer en be- „ vorens se opt stuck van de vorseide resigna- „ tie uterlyck geresolvyert sollen wesen. Ende „ angaende die laeste propositie van het szegel „ tot Antwerpen gemaect, persistyren die van „ Overysse by die protestatie dewelcke se lu- „ den diens aengaende den vyffden desses ge- „ daen. Darby versoeckende, umme alle zwar- „ heyden die dar uth verrisen souden mogen,

(1) De resignatie, waarbij de Aartshertog de Staten van hun' eed ontsloeg en van zijnen eed verzocht ontslagen te worden, waarvan kopij voorhanden, is van den 15^{den} Mei. — Den 7^{den} Junij namen de Staten zijne demissie aan. Gr. v. Pr. VII. p. 589.

„ fur te kommen, dat het selvede szegel gant-
 „ zelick gecassyrt offte ummers fur gecaszeyret
 „ te houden werden moge, tot dat by gemein
 „ advys 't selvige formelicken ende under be-
 „ hoerlicke instructie darvan to maecken an-
 „ genomen ende autentizeret offte ein ander
 „ gemaectet sall wesen. Blivende nittermin
 „ ten hunnen respecte by rahabitie in sin ge-
 „ hell de commissien ende instruction op die
 „ gedeputyrden tot dem vredehandel tot Collen
 „ gepassyret (1), sunder dat sie verstaen in
 „ enige andere commissien, obligatien ende
 „ gelicke actern, buiten expresse consent van
 „ hunluiden under 't vurseide szegell utgege-
 „ ven offte noch ut tho geven, gehouden tho
 „ zin, dar van protestyrende." — En uit eene
 acte, hun door den Griffier der Generale Sta-
 ten gegeven, blijkt, dat zij bij hun vertrek,
 den 17^{den} Junij, 1° de Generale Middelen, op
 den voet van Utrecht, toestonden, maar voor 3
 maanden, 2° dat zij, nu de Aartshertog afstand
 gedaan had, den Prins provisioneel, en wel
 voor zes maanden, het hoogste gouvernement
 opdroegen, hem den Landraad. op de manier
 als Utrecht deed en Holland en Zeeland gedaan
 hadden, submitterende, behoudens de privile-
 giën „ ende dat oversulx die steden nu onge-
 „ ferlick seshien jaren lanck mit continuele
 „ garnisoenen geheel vuytgeteert ende die in-
 „ woonderen alsoo barbarisscher wyse getrac-

(1) Verg. WAGENAAR VII. bl. 280, *Bijr. en Aanm.*
 bl. 91.

„ tyret synde, dat zy buten vereysshender
 „ hooger noot niet geinducyret sollen kunnen
 „ worden ennich garnisoen te ontfangen te-
 „ gens haren goeden wille enz.”

Den 7^{den} Julij, te Deventer, deden VAN VOORST en DORRE verslag van hunne zending te Amsterdam en stelden de volgende zaken ter beslissing voor. 1° Men had hen verzocht, den Prins naar 's Gravenhage te volgen, om aldaar de overige punten van het reces af te handelen, en Zijne Excell. als hoofd van den Landraad, provisioneel te assisteren. Daar zij geene verdere autorisatie dan alleen voor Amsterdam hadden, wenschten zij te weten, of men iemand naar 's Gravenhage zou zenden, ingevolge de belofte, die zij gedaan hadden. — Ridderschap en Steden achtten dit noodig (1). 2° Die van de nadere Unie hadden ook verzocht, dat men iemand zoude committeren, om mede in hun kollegie te beraadslagen. — Ook deze bezending zou geschieden, en wel door die van Kampen of Zwol. (GANSENEK gen. TENGNAGEL van Kampen ontving den 15^{den} deze commissie) 3 Ook voor den Landraad moesten leden gekozen worden; daartoe was het vooral noodig, personen te benoemen, bekend met de privilegiën van Land en Steden, van goede trouw, die het gemeene best bevorderden,

(1) Wij hebben echter niet bevonden, dat iemand expresselijk gezonden is. TENGNAGEL bragt den 28sten Aug. het afscheid der vergadering van Amsterdam en 's Gravenhage mede. Zie ook beneden zijn' brief.

zonder de eene of andere partij te begunstigen. — Voor ditmaal zouden de Steden eenen uit de Ridderschap, en de Ridderschap eenen uit de Steden benoemen, gelijk geschiedde, namelijk: ROBBERT VAN ITTERSUM en Dr JOHAN DORRE. 4° Elke provincie moest ook eenen tot de finantie benoemen, om de consenten tot den oorlog te ontvangen en te distribuëren. 5° Men wenschte verder te weten, wat geresolveerd werd op de restanten der tractementen en het pensioen van den Aartshertog. De gezanten hadden geene magt gehad, dan om te adviseren, dat zij tot de tractementen niet gehouden waren, en op het pensioen niet besluiten konden, voor dat zij verstaan hadden, wat de hoofdprovinciën, met name Gelderland en Holland, daartoe doen wilden. Gelderland had zijne Hoogh. op het zuivere van de domeinen gewezen, en Holland had afzonderlijk met de gedeputeerden van Z. Hoogh. gehandeld. — Door Ridders. en Steden werd geresolveerd, dat men tot de tractementen van den Aartshertog niet gehouden was, maar men wilde hem, als gratuititeit, tot een pensioen jaarlijks 800 c. g. toestaan, op communicatie met de naburige provinciën, om met dezelve hierin gelijkheid te houden. 6° Men had ook verklaring gewenscht omtrent het tractement van den Prins. — Tot het gewoon en buitengewoon tractement stond men 2400 c. g. jaarlijks toe. 7° Of men de resignatie van den Aartshertog wilde aannemen, en wien men voortaan als Gouverneur generaal respecteren

wilde. — Het Landschap, was het antwoord, kon Zijne Hoogh. niet alleen onderhouden: men moest dus de resignatie aannemen en had aan Zijne Exc. het opperste gouvernement opgedragen. 8° Het artikel omtrent het aannemen of niet aannemen van ANJOU, omtrent het gebruiken of niet gebruiken van den titel, den naam en zegels des Konings, omtrent het veranderen van den eed en de cassatie van 's Konings wapenen op de munten enz. werd nog een' tijd lang uitgesteld tot nader bedenken (1). 10° Als contributie hadden de gezanten f 3500 ter maand aangeboden, maar Z. Exc. had de contributie eerst op f 6000 en daarna op f 8000 provisioneel voor vier maanden aangeslagen. — Ridd. en Steden wilden volstrekt niet meer geven dan f 5000 in de maand, voor vier maanden, met voorbehoud, om over het zesde duizend te mogen handelen naar goedvinden van het Landschap; mits dat men er de beide vaandels van zou mogen betalen,

(1) Na de mededeeling van het verdrag, met den Hertog van Anjou gemaakt, bevat Art. 6 van het afscheid der vergadering te Amsterdam en 's Gravenhage, » en dat die van 't furstendom Gelre ende Graafschap » Zutphen, van den lande van Utrecht ende Overysel » gelieve naeder te bedencken, ende te besluyten, dat » zy om hen mede in de voors. handelingte te begeben » tot hunne eigene behuedenisse ende geduyrich een- » dracht met haren »shuyren ende bondtgenooten raad- » saem sullen vinden. — Het afzweren van den Koning met den aankleve van dien werd » beraemt binnen » Amsterdam, ende cyntelyck besloten in 's Gravenha- » ge den 22^{en} Julij 1581." Art. 16. Het plakkaat is van den 26sten.

dat men van de garnizoenen in land en steden bevrijd en de middelen gelaten wierden, om de contributie in te vorderen. Men zoude ook geene loopplaats van ruiters of knechten in het land maken; en zoo dit gebeurde zoude men de onkosten aan de contributie mogen korten of in geld teruggeven enz.

Ridders. en Steden hadden het, gelijk wij gezien hebben, op den Landdag van 7^{den} Julij, noodig gevonden, dat iemand uit dit Landschap bij het kollegie der nadere Unie was, om er de krijgs- en andere voorvallende zaken te behartigen. Men overwoog er de zware inconveniënten, die, bij gebrek van een lid uit dit kwartier, niet alleen dagelijks over de bedrukte huislieden op het land, maar ook over de hoofdsteden, in het onderhouden der garnizoenen en maandelijksche quotisatiën, kwamen. Daarom werd OTTO GANSENEB gen. TENGNAGEL, van Kampen, den 15^{den} afgevaardigd. Hij kwam den 23sten Julij (dus daags na het besluit om den Koning te verlaten) te 's Gravenhage en vernam, dat het kollegie der nadere Unie ontbonden was, zoo dat hij naar de letter aan zijn' last niet voldoen konde. De president der Generale Staten vroeg hem zijne instructie af en de Prins beval hem, zich in de vergadering der Generale Staten op te houden, tot dat de Landraad zou opgericht zijn, die in plaats van het kollegie der nadere Unie kwam; de provincie van Overijssel had den Landraad toch ingewilligd. Ofschoon TENGNAGEL zulks niet gaar-

ne deed „ hebbe ick nochtans (schrijft hij) om „ die redenen bij S. F. G. verhaelt en de auto- „ riteit en reverentie die men S. F. G. schuldich „ is, niet derven hartneckelick by mine sen- „ tentie persistieren." Hij bleef dus, en des te eerder, dewijl hij dagelijks van het Landschap dringende brieven kreeg, om toch het ontzet der goede lieden te Goor (waarvan beneden) te helpen bevorderen. Ook Ridder- schap en Steden rekenden, den 15 Aug., dat hij het Landschap daarmede dienst deed. Om ongesteldheid verzocht hij in October zijn ontslag en dat Doctor DORRE, als bijzonder tot den Landraad gecommitteerd (de medebe- noemde van dezen, ROBBERT VAN ITTERSUM, was toen in 's vijands handen gekomen) in zijne plaats mogt gezonden worden. Aan dit verzoek werd voldaan en in het begin van November aan DORRE de verzekering gegeven, dat men hem van alle schade aan lijf of goed in deze deputatie naar den Landraad schadeloos houden zoude, terwijl hem voor elken dag (buiten reiskosten) 2 goudg. en 24 st. brab. werden toegelegd.

RENNENBERG had wel voor Steenwijk het hoofd gestoten, maar de vijandelijke benden lieten het Landschap toch niet in rust. Box- bergen, in de nabijheid van Deventer, werd ingenomen, en Goor, in het middenpunt van O- verijssel, met andere kleine plaatsen gesterkt (1).

(1) *FRESINGA* bl. 461. Boxbergen behoorde aan het geslacht *RIPPERDA*. *Tegenw. Staat van Ocerijssel*. IV^{de} D. bl. 54.

In het begin van Augustus werd er door het Landschap een aanslag op Goor ondernomen, die een zeer ongelukkig einde had. Men oververde wel eene schans en belegerde de overige, maar spoedig werden de belegeraars zelve door MAARTEN SCHENCK in hunne schans ingesloten en van allen toevoer afgesneden. Men bragt wel in ijl van alle kanten troepen bijeen, om de Overijsselschen te ontzetten, doch te laat. Het verdrag der overgave was reeds gemaakt. De soldaten trokken uit, maar de bevelhebbers bleven gevangen en werden eerst naar Bredevoort, vervolgens naar Blijenbeek, het kasteel van MAARTEN SCHENCK aan de Maas, gevoerd. Sommigen kochten zich los, maar de voornaamsten moesten veel langer de vrijheid missen. En deze waren: EGGERICH RIPPERDA, nu het hoofd van het Landschap, JOHAN VAN VOORST tot Grimbergen, ROBBERT VAN ITTERSUM tot Nijenhuis, JOHAN VAN ITTER-

EGGERICH RIPPERDA, de Landdrost van Salland, nu Luitenant Stadhouder van Overijssel, had er zijn verblijf. Den 19den Jan. van dit jaar werd bij Ridderschap en Steden geresolveerd: » want de Heer Landdroste van Sallandt Eggerich Ripperda in de belegeringe voer De- » venter (1578) verscheiden gedeputeerden van de Rid- » derschap ende Steden op ten huysse tot Boixbergen » gehadt ende geduyrende dieselve belegerunge in cost » ende dranck getracteert ende groote oncosten daarvan » gehadt heeft, und zijn Ed. noch dagelyx. zyn eigen » saecken versuymet ende grooten arbeit ende moeite » heeft, omme die voorvallende saken tot welvaert des » vaderlants in den besten te dirigeren, hebben R. ende » St. met die somme van duyssent car. g. vereert.

SUM van de Hofstede, en MATTHIJS VAN WENC-
KUM, Burgemeester van Deventer. Er had o-
ver deze ongelukkige zaak eene langdurige
en breedvoerige correspondentie plaats. Men
gaf aan de gevangenen niet onduidelijk te
kennen, dat zij door eigene schuld in hun
ongeluk waren gekomen; eerst waren zij te
lang in de schans gebleven, vervolgens had-
den zij te vroeg het verdrag gemaakt. Had-
den zij nog een dag gewacht, zij zouden ze-
ker ontzet zijn. Men had wel 50 à 60 per-
sonen met groote kosten willig gemaakt, om
hun kondschap van het nakend ontzet te ge-
ven, doch dit was mislukt. Ridderschap en
Steden hadden hun uiterste best gedaan en zich
niets te verwijten (1). De gevangenen beweerd-
den, dat, daar zij op bevel van het Landschap
uitgetrokken waren, het Landschap hen ook
moest bevrijden, maar dat zij zoo ver niet
hadden nagedacht, om er zich eene verzeke-
ring van te laten geven, ofschoon het hun mon-
deling was beloofd. „ Und is wall bedroefflich
„ (schreven zij) datt die Landsschap onss soe
„ vergetet, nha dem die kynder mercken kon-
„ nen, dat wy sonder bevell niet getogen,
„ gemerckt wy der steede geschut noch hoi-

(1) Het scheen, meldt FRESSINGA bl. 474, dat zij zich
nog wel een weinig zouden gehouden hebben, want al
was er geen brood noch bier meer, nogtans waren er
nog over honderd paarden (veertien alreeds gegeten
zijnde) en zouts genoeg en materie van brand om bij
te koken, en genoeg pulver.

„ re proviande, voell weniger die versegelde
 „ commission der artilleriemeysteren und an-
 „ dere den steden niet slapende hebben con-
 „ nen entrucken, voell weniger oick den
 „ Greffier alsulcke commission alss hie Jan
 „ van Ittersum verzegelt in handen gestelt.
 „ Doch dem zy woe dem will, wy moeten
 „ leyder besuiren dat mennichmaill gesacht is
 „ worden, tho wetten die die Landsschap
 „ trouwe diende, datt die mith ontrouwe ge-
 „ loent wordt." Eerst was er vrees, dat hen
 het lot van den Drost van Hattem dreigde,
 die, omdat hij het slot aan den vijand had
 overgegeven, met zijn' zoon te Arnhem ont-
 hoofd was. Doch de Prins van Parma ver-
 gunde MAARTEN SCHENCK, de gevangenen op
 rantsoen te stellen. Wij zullen gelegenheid
 hebben, om op de onderhandelingen over het
 rantsoen later terug te komen; eerst in het
 jaar 1584, toen MAARTEN SCHENCK zelf gevan-
 gen genomen was, werden zij in vrijheid ge-
 steld.

Intusschen hadden Ridderschap en Steden,
 terstond na het onheil, aan onderscheidene
 personen van aanzien en invloed geschreven;
 dat zij toch het hunne doen mogten, dat de
 gevangenen wel behandeld, en op een billijk
 rantsoen gesteld wierden, en aan de hoofden
 van het Staatsche krijgsvolk, om de gevan-
 genen van den vijand niet los te laten, op dat
 zij, zoo mogelijk, tot inwisseling zouden
 kunnen dienen. Op eene rekening van dit
 jaar komt voor „ Item hefft die Stadt van De-

„ venter tott behoefte der Lantschap van O-
 „ verijssel und volgens der Generaliteit thot
 „ ontsettinge und fryunge van Twenthe und
 „ volgens tho die ontsettunge unses beleger-
 „ den volcks in der schanzen tho Goer ahn
 „ munitie, proviande, krygsrustinge und aller-
 „ hande noittruftige particulariteydt, inholt der
 „ rekeninge by der Lantschap gepassirt, be-
 „ taelt die summa van 16796 g. 1 st. 2½ p.
 Bovendien waren drie stukken geschut geno-
 men. Om de Ritmeesters VAN LIMBURG en PIECK
 gewillig te maken tot de onderneming, had-
 den de Staten hun verzekering gegeven, dat
 zij hun de paarden, die verloren gingen, zou-
 den vergoeden. VAN LIMBURG had 26 en PIECK
 63 verloren en de vergoeding aan van LIM-
 BURG, tegen 30 daald. elk paard, beliep 780
 d. en aan PIECK, die met 30 d. niet te vre-
 den was, tegen 35 d., 2205 d. zamen f 4477,
 Ook de Hoplieden POELGEEST, FORSTER en
 DOORNICK verzochten schadevergoeding, de-
 wijl hunne soldaten geplunderd waren; men
 verwees hen naar den Landraad, doch kreeg
 het antwoord, dat zij niet door den Landraad
 maar door die van Overijssel waren verzocht.
 Den 25ten Aug. werd gelezen eene missive
 van den Landraad, om te hebben prompte
 betaling, ten behoeve van het veldleger, van de
 f 6000 contributie, zonder eenige exceptie of
 klagt van schade, te Goor geleden, daar tegen
 te maken. En toen men den Landraad om tege-
 moetkoming vroeg, ten einde te voorzien in
 de groote kosten van den ongelukkig afgeloo-

penen aanslag, was het bescheid, dat de gewone maandelijksche contributie niet mogt gebruikt worden, dan tot gewone lasten van den oorlog. Men verwees Ridders. en Steden naar de eerst volgende vergadering der Generale Staten. Tot bevrijding der gevangenen, bij manier van inwisseling als anderszins, zoude de Landraad zijn best doen. De geheele schade van den mislukten aanslag werd op *f* 100,000 begroot.

Den 12^{den} en 13^{den} Aug. voegde zich ter vergadering BARTHOLOMEUS VAN WAEL, Heer van Moersbergen, gedeputeerde der Staten van Utrecht, en vervolgens ENGBERT VAN DER BORCH, Burg. van Arnhem, welke last hadden, om te spreken over een ander krijgshoofd. De eerste sloeg Graaf WILLEM van Nassau voor; de laatste verhaalde, dat op den Landdag te Nijmegen het generaal gouvernement aan Z. Excell. was opgedragen, onder voorwaarde, dat hij binnen het Vorstendom Gelder zoude resideren, hetwelk hij had afgeslagen. Er werd over onderscheidene personen gesproken, als, den Bisschop van Bremen, Hertog HANS CASIMIR, den Graaf van Alpen, WILLEM van Nassau, JOHAN van Embden, WILLEM van den Berge. De meesten neigden wel tot den Bisschop van Bremen, en, zoo deze weigerde, tot Graaf JOHAN van Embden. Men zoude nadere conferentiën over deze en andere zaken houden. Intusschen was, in plaats van RIPPERDA, de regering des Lands opgedragen aan JOHAN

SLOET, Drost van Vollenhove, om met HIDDO VAN VOORST en WILLEM VAN DOETICHEM, en uit elke Stad een', te Deventer, Kampen of Zwol te residieren. De twee vaandels soldaten, in dienst van het Landschap aangenomen, onder de Hoplieden van WARMELO en KOEN, dankte men later af.

In October werden brieven van den Prins en den Raad van State ontvangen, om gedeputeerden tegen den 31sten naar Antwerpen te zenden. Het antwoord van 8sten Nov. geeft ons een treurig verslag van den staat van Overijssel in dezen tijd. Men wenschte er aan te voldoen, maar men konde niet wel.

„ Ierstlicken dat die vyandt, mit alle syne
 „ macht sich wedderom op desen Lande van
 „ Overijssel gekiert undo het geheele platte
 „ landt occupiert, und alnoch verwuestet, der-
 „ gestalt dat die gemeine Ridderschap und
 „ bis anher nyet vryelicken by eene kommen
 „ und hoere communicatien unde resolution
 „ nae geboer hebben inbrengen konnen. Tho
 „ dem dat voele so van der Ridderschap als
 „ van die Magistraten in de Steden durch die
 „ grassirende pest verstorven, eensdeels daer-
 „ mede oick alnoch behafft syn, unde insun-
 „ derheit dat der heer Landtdrost van Zallandt
 „ mit meer andere voerneempste hoeffden
 „ van Ridderschap und Steden desses Landes
 „ van Overijssell. unlanck in het opgeven der
 „ schantzen tho Goer in handen dess vyandts
 „ gevallen, van denselvigen vervuyret unde
 „ alnoch opten huize tho Blyenbeke in sware

„gevanckenisse gehouden worden — waer-
 „durch oick verscheidene unsern beraemde
 „bykumpsten verstoeret offte ommers on-
 „fruchtbaer und sunder effect affgelopen syn-
 „nen; gelyck wy oick noch den gemelten
 „synre Excell. und des Raedts van Staten
 „brieff ierst op ten lesten Octobris bynnen
 „deser Stadt Kampen ontfangen hebbende,
 „hebben strax einen gemeinen Landtdach dair-
 „op uthgeschreven, dan synne in so eene
 „seer kleinen getalle erschienen (1), dat nyet
 „mogelicken is geweest, alnoch ennighe
 „bestendinghe resolutie tho nemen.” Om
 deze redenen verzocht men verontschuldigd te
 zijn wegens het niet zenden van gedeputeer-
 den. Op de overgezondene artikelen wilde
 men evenwel zoo spoedig mogelijk resolutie
 nemen. Te gelijker tijd werd aan den Land-
 raad geschreven, dat het niet mogelijk zijn
 zoude, de maandelijksche contributie, als tot
 hiertoe betaald was, op te brengen, uit hoof-
 de van het verloop, waarin het Landschap
 door de schans te Goor geraakt was, terwijl
 de Steden uitgemergeld, de burgers nering-
 loos en de platte landen in 's vijands magt
 gekomen waren. Er werd verzocht, zoo me-
 nigvuldige ordonnantiën op het Landschap niet
 te passeren, als tot hiertoe geschied was. —
 Den 11^{den} December van dit jaar verklaarden

(1) Er waren behalve de gedeputeerden der drie Ste-
 den, ook slechts *zeren* leden van de Ridderchap ver-
 schenen.

de weinige aanwezenden van de Ridderschap, te Kampen, op aanzoek van gedeputeerden van Gelderland, dat, zoo de naburige provinciën den Hertog van ANJOU (die reeds in Engeland was en zich gereed maakte, om over te komen) aannamen, zij het ook doen zouden. Kampen bleef bij zijn besluit, om zulks onder zekere voorwaarden te doen. Zwolle en nog meer Deventer, hielden het tegen, zoo dat er niets van gekomen is. Op nieuwe dringende aanschrijvingen, om toch gezanten naar Antwerpen te zenden, met resolutie op de voorgeslagene artikelen, achtte men het moeilijk en gevaarlijk, vermits de kortheid der dagen en de onveiligheid der wegen, eenen algemeenen Landdag uit te schrijven. Men zoude de artikelen aan elke Stad toezenden, om ze met de Riddermatigen, die daar woonden, in deliberatie te nemen; de resolutie zouden de Steden elkander mededeelen, en er de expeditie van doen uit naam van Ridderschap en Steden, tot dat men wegen en stegen beter zou kunnen gebruiken.

2/20/1918 Draft 205
Gordon W. H.

W. H. H.

for. W. H.

Thomas Loring

P. van der

H A N D E L

VAN DEVENTER OP BERGEN IN NOORWEGEN.

Volgens SARTORIUS (1) blijkt het niet, dat de Hanse-steden voor het jaar 1370 een vast verblijf (*Niederlassung*) te Bergen bezeten hebben, ofschoon de handel op Noorwegen reeds vroeger heeft plaats gehad, ook door de steden Deventer (2), en vooral Kampen. In het oudste *Oirphedeboek*, waarin, gelijk vroeger gemeld is, ook andere zaken staan, vindt men deze aantekening: *Dat is te weten, dat in den jaer ons heren dusent drie-*

(1) *Urk. Gesch.* I. s. 209.

(2) *Urk. Gesch.* I. s. 207. II. 664, alwaar ons eenigzins duister is hetgeen in het reces van Stralsund van 1369 gemeld wordt: »quedam litera fuit data Dominis consulibus de Deuenteria, Ellenborch et de Zutphania, secundum ipsorum rogatum ulterius per ipsos ad aldermannos mercatorum Bergis Norwegie transmittenda, ut ipsorum conciuos placeis officialibus ibidem per vestros officiales admittantur, quod etiam eadem justiciis, qua aliarum ciuitatum conciuos, perfruantur; et responsum dominis consulibus Lubicensibus eadem tera petit reformari.» Zie ook s. 666.

hondert drie en negentich henric van leyden sendebode van deventer. dyderic van den walle sendebode van zutphen unde henric wilke sendebode van herderwyc hebben gheworven vor den meynen steden die nu to lubeke verghadert waren alse van den drien ampten to berghen in Noericeghen dat ere burghe der ampte bruken mochten lyk anderen hensesteden. daer antworten die heren van lubeke up, dat dat an en (hen) ende aen den coepmanne nyet en stunde. sonder an der herscap van deme ryke, doch so hebben sie denselven sendeboden ghesecht. dat sie eren steden ere breue daer to gheuen willen wanneer sie des begheren. In de eerst volgende jaren vinden wij het overlijden van onderscheidene personen opgeteekend, voor wier erfgenamen de Regering aen den ghemenen coepman of an die oelderlude, of an die oelderlude en den ghemenen coepman toe Berghen schreef. Dergelijke aantekeningen zijn er omtrent het overlijden van erfslaters op Schonen, zoo dat de Deventer handel op het Noorden omtrent dezen tijd aanzienlijk moet geweest zijn, gelijk ook blijkt uit de ordonantie van den Schonevaerrers in 1396 (1).

In het oudste boek van Schepensvonnissen, dat met het jaar 1423 begint (2) komen ook

(1) DUBBIAU, *Kerk. en Wereldl. Deventer* II, bl. 220.

(2) In 't jaer ons heren m. cccc. xxij op ten woensdach des derden dages in den meeste overdroegen Scepen en Raet der Stat van deventer mitter Gemeente, dat die

van tijd tot tijd procedures omtrent de Berge-
 vaart voor, waarvan wij slechts ééne zullen
 mededeelen, dewijl er uit blijkt, dat deze
 handel bij compagnieschappen plaats had.
 Het aangeteekende luidt: „Lubbert huging en
 „Willem ten colck geven schult Dirc koheyne
 „en seggen, woe sie mit Dirc koheyne gelt
 „in selscappen wtgelecht hebben, alse Dirc
 „koheyne xij postulaetsguld. Lubbert ij^e pos-
 „tulaetsguld. en Willem voirs. lxxv postulaets-
 „guld., na ynholt der cedula die dair op ge-
 „maickt were, der Lubbert en Willem een
 „behielde en die ander den voirs. Dirc aver-
 „leverde, en want Dirc voirs. nyet meer dan
 „die xij guld. voirs. wt en legede so heeft
 „Lubbert voirs. dair tegen van synre summe
 „voirs. afgerekent xxv guld. en Willem voirs.
 „oic van synre voirs. summen xij gul. en
 „begeren dair en tendes, dat hem Dirc we-
 „der richte elken dat vierdendeel van oere
 „summe voirs. na ynholt der cedula voirs.
 „want sie hem dat noch to dessen dage to
 „ondergelaten verlecht en geleent hebben, en
 „seggen dat he mit rechte dair voir geen
 „onschult doen en sall, want dair cedulen af
 „gemaict syn als voirs. is en blyven des
 „rechtes by den Scepen.

Scepen voirtan solen doen scriven so wes sie wysen.”
 Een bewijs, dat reeds vroeger, dan in de *Tegenw.*
Staat van Overijssel, Beschrijving van Deventer bl. 97
 (t. w. het jaar 1461) opgegeven wordt, Schepenen en
 Raad met de Gemeente raadpleegden.

„ Hyr op antwoordt Dirck en secht, dat hee
 „ Lubberde en Willem en Albert henrixsoen
 „ geenre cedule en steet noch dat sie hem
 „ geen gelt geleent noch verlecht en hebben;
 „ mer he kent, dat sie hem elck waer mede
 „ gedaen hebben, dair he waere en anders
 „ zyn guet tegen by gelecht heeft in dusdani-
 „ ger selschap dat he dair mede to bergewert
 „ segelen solde, wt sake dat he mit lieve
 „ (lyf) weder aver queme en beholden reyse
 „ dede, alsdan so solde elck weder affnemen
 „ des he dair yn gelecht hadde en so wes
 „ dair averbleve dat solde to gelycker selsca-
 „ pe komen to gewynnen. Des wairt op der
 „ wtreyse schip en all guet en ware voirs.
 „ mit anderen meer onser burgeren guet als
 „ Bronckhorst, Oedbert suseler, Egbert strub-
 „ be en Johan aerntssoen etc. mit gewelde
 „ opper ze genomen, dat apenbair kondich is
 „ en secht hem hyr en tendes all oere aen-
 „ sprake en ticht onschuldich dat he hem
 „ dair nyet van schuldich en is.”

Onder de Deventer gilden werd ook een *Bergevaders* (*Bergevaarders*) gild gevonden, terwijl de Bergevaders met hunne gezellen alhier tolvrij waren (1).

Meer dan eens, b. v. den 17 Sept. 1544, werd door de Gezworene Gemeente aangedrongen, dat de Bergevaarders hunnen visch nergens anders dan te Deventer en in andere

(1) DUMBAR, *Kerk. en Wereldl. Dev.* 1. bl. 48 en 24.

Hansesteden zouden opscheper. En den 20sten Sept. 1549 werd geklaagd „ dat die berger-
 „ visch tot Amstelredam gesleten wordt dair
 „ van die opslach hier behoirde te syn, dair-
 „ mede tol unde wage vermyndert werden.” —
 Men zond den visch ook den Rijn op; want
 den 19^{den} Sept. 1561 gaf men te kennen, dat
 te Berck (Rijnberck) op den stokvisch en an-
 dere artikelen nieuwe tolln gelegd werden,
 en begeerde men, dat Schepenen en Raad
 deze zaak ter harte wilden nemen, welke er
 ook aan den Keurvorst van Keulen over schreven.

In den oorlog, dien de Koning van Dene-
 marken, in het jaar 1563, tegen Zweden
 voerde, zond dezelve zijnen Gezant, Dr AL-
 BRECHT KNOPPERT naar de drie Steden, Deven-
 ter, Kampen en Zwol, met verzoek van hulp
 met hunne schepen, overeenkomstig een ar-
 tikel van het tractaat, tusschen Keizer KAREL
 V en Koning CHRISTIAAN gemaakt (1). De

(1) Si una pars subditorum alterius navibus, aliquo intendente bello, opus habuerit easque in sua ditio-
 ne invenerit atque ad hoc requisierit, debeat confes-
 tim alteri domino id significare habebitque facultatem
 utendi aliquibus ex eis ad suam necessitatem duntaxat
 et erga competens salarium. — Attamen cum primum
 amplius id opus non habuerit debeat cum solutione et
 sine aliquo damno eas dimittere, et si contingeret u-
 nam aut plures ab hostibus ejus aliquod damnum pati
 vel alias in suo servitio deteriorari aut submergi, eo
 casu dominus, in cujus servitio et conductione hoc ac-
 ciderit, congruam reparationem et satisfactionem facere
 tenebitur. — Et neutra pars alterius inimicos alicujus
 importatione fortiores reddere debet.”

Steden trachtten er zich af te maken, door te zeggen, dat zij hierin niets doen konden zonder voorweten en toestemming van de hooge Overheid; waarop KNOPPERT zich in ijl naar de Aartshertogin te Brussel begaf en den 6^{den} Julij door den President VIGLIUS het antwoord kreeg: dat de Aartshertogin zich geheel aan het verbond wilde houden; maar wat de gevraagde uitrusting van de schepen der drie Steden betrof, dat de Koning van Spanje zelf in zijne oorlogen zulk eene uitrusting niet pleegde te vragen; konde evenwel de Koning van Denemarken en Noorwegen, tot zijne voorgenomene expeditie, met de Steden een verdrag treffen, om schepen met volk, ammunitie en andere dingen uit te rusten, Hare Hoogheid zoude er niet tegen zijn, mits het ongemerkt geschiedde en niet verbreid wierd. — De gedeputeerden der Steden, den 24sten Julij te Windesheim vergaderd, sloegen het geheel af en zeiden den Gezant het volgende. Men was wel genegen, den Koning van Denemarken dienst te doen, maar de sobere welvaart en nering van de Steden, op de uiterste frontieren van de Nederlanden gelegen, konde zulks niet lijden. Men verzocht verschoond te worden van de aanhouding der schepen in de Sond tot dienst tegen Zweden, daar zij toch klein van omvang en vermogen waren. Men wilde wel beloven, dat de burgers en schippers den Koning van Zweden geene victualie of ammunitie toevoerden. En wat dat gedeelte van het verzoek betrof, om

eenige schepen met proviand, victualie, ammunitie, artillerie-geschut en ander krijgstoebehoer op genoegzame cautie en verzekering uit te rusten, daartoe was te dezer tijd geene gelegenheid. Bovendien waren de schepen hunner burgers, die ter zee voeren, in klein getal, en van bouwning, ruimte en begrip niet geschikt, om in krijgsexpeditie, munitie en rusting te kunnen gebruiken, als zijnde te klein. „Unde die ghene, die iechtwes syn-
 „nen, der doch zeer weynich is, all ther
 „zeewerth nae het conthoir van Noirwegen
 „meth korn, meell en andere waren gelopen
 „syndt, om aldaar syn Ma^t ondersathen, nae
 „hoir gewontlick koerts en passayghe tho
 „provianderen en andere vischwaren weder-
 „om herwerth te brengen.”

In het jaar 1570 werd, door den Hertog van ALVA, in naam des Konings, een mandement medegedeeld, houdende verbod, om de studenten en andere jongens beneden twintig jaren buiten de landen van Z. M. te zenden. Hierover werden vele klagten gevoerd en smeekschriften tot opheffing van het verbod ingediend. In de doleantie van Ridders. en Steden van 22 Junij, aan den Stadhouder, Graaf van Megen, komt (na over de Studenten gesproken te hebben, die zich buiten 's lands oefenden) omtrent de jongens beneden twintig jaren, die in andere landen gezonden werden, om talen, koopmanschap of ambachten te leeren, voor, dat de Steden leden waren der Hanse-societeit, welke onderscheidene kantoren

had, en van wege die societeit onderscheide-
 ne vrijheden en privilegiën, uit kracht van
 welke privilegiën de burgers „ up die cun-
 „ thoren, sonderling tot deser tytt in Norwe-
 „ gen eynen gueden handell fueren en oick
 „ aldaer tott geryff des handels oere eygene
 „ staven, behuysinge und familie hebben moe-
 „ ten, waerhen sie oere kinderen jonck hin-
 „ schicken umb sonder kosten in der joeget
 „ den handell toe leren, dat sie aldaer den
 „ olderen in oere kopmanschap und handell
 „ voerstaen und die kinderen daerdoer tott
 „ bequeme menschen gedyen moegen. Inge-
 „ lyck oick mennichfoldige negotiatie in Po-
 „ len, Russlandt, Lyfflandt, Dennemarcken,
 „ Sweden und andere landen voer voele jae-
 „ ren gewontlick gewesen toe exercieren und
 „ alnoch hebben. By die welcke handlen
 „ Hochstg. Con. Mat^{te} Landen van herwertz
 „ over grotelick gedient, gespysset und gefor-
 „ dert werden, alss mit korn, visswerck,
 „ botter, talch, velwerck und andere koste-
 „ licke wharen, so uth die Landen in desse
 „ Nedderlanden gebracht und meestedeels ver-
 „ handelt werden. Welcke copmanschap und
 „ handell die Ingesethenen des Landes und
 „ Steden niet solden konnen fueren, wen sie
 „ niet oere kinderen, voer dat sie xx jaeren
 „ olt, derwertz in dinst van anderen kopluy-
 „ den und meysteren om spraecke und cop-
 „ manschap tho leren uthschicken solden mo-
 „ ghen. Soe doch die jongers tott den han-
 „ dell niet nutt noch des oerts angenaemen

„solden werden, then weer dat sie anderen
 „coplayden in der joaget aldaer gedient und
 „voer irst die unduysche spraek, als Polisch,
 „Ruyssches, Littouws und andere gelerth
 „und der landen und handels gelegenheyt erst
 „erfaren hedden: waertoe sie oick sich tott
 „vyff, sess, soeven min of meer jaeren ver-
 „binden en daervoer guede borghen stellen
 „moeten, in welcker gestalt tott deser tytt
 „noch voele gueder luyden kinder uthlendisch
 „und riede verbonden synnen, die sonder
 „grote kost, moyte und schade uth oere
 „dinsten niet solden konnen genaemen wer-
 „den offt by den copluyden verlaeten sullen
 „willen wesen." (1)

Voor de kennis van de inrigting en het verkeer der Hansegenooten te Bergen in deze periode is de dikwijls genoemde *Geschichte des hanseatischen Bundes* van SARTORIUS eene onschatbare bron. Terwijl wij naar dezen Schrijver verwijzen (2), kunnen wij niet nalaten, te vermelden, dat de aldaar opgenomene koopmansleerlingen onderscheidene proeven

(1) Verg. ook REVIUS, p. 419—424. Er kwam geen schriftelijk antwoord op; maar toen in Aug. gedeputeerden van Ridders. en Steden te Nijmegen waren, om de dochter van Keizer MAXIMILIAAN, 's Konings toekomstige gemalin, te begroeten, meldde de Graaf, met den Hertog te hebben gesproken over de doleantie, en het antwoord gekregen te hebben: dat het Landschap van Overijssel zou moeten patientie hebben en zich rigten naar den inhoud van het mandement.

(2) II *Th.* s. 347 f. Verg. *Alm.* 1846 bl. 41.

moesten doorstaan, die men *spelen* noemde, welke spelen evenwel menigeen met den dood bekocht. Er waren, onder vele andere, drie hoofdspelen: het rook- water- en geeselspel. Bij het eerste hing men den leerling in het rook-hok of des duivels keuken op. Daar moesten zij, gedurende eenen bepaalden tijd, eenen verfoeilijken stank van aangestokene vischgraten, meststoffen, haïren enz. doorstaan, en dan liet men hen neder. Het waterspel had omtrent pinksteren plaats en bestond daarin, dat men hen naar een schip bragt, naakt ontkleedde, drie malen aan een touw onder het schip door haalde en dan met roeden geeselde. De vrouwen en jonkvrouwen van Bergen zagen deze vertooningen van het strand aan. Geeselen was de hoofdzaak bij het derde spel, waarbij bekkens en trommels geroerd werden, om het geschrei der arme leerlingen te verdooven. Met deze vermakelijkheden (voor de oudgasten en de eerbare burgerij) gingen altijd plegtige optogten, maskerades en maaltijden gepaard, waaraan ook de leerlingen mochten deel nemen, het zij voor het zij na de proeven. De beschrijvingen getuigen niet voor de zachtheid en zuiverheid der toenmalige zeden.

In de laatste helft der 16de eeuw was de periode der Nederlandsche geschiedenis gekomen, toen de Hanse, gelijk SARTORIUS (1) schrijft,

(1) *Gesch. des Hanseatischen Bundes*. III. s. 295.

„ van de Spaansch-Nederlandsche Regering en van de Insurgenten even veel te lijden had. De ééne partij als de andere stoorde den handel; geene wilde den Hansegenooten verkeer met de andere partij toestaan. De Prins van Oranje begeerde reeds in het jaar 1571, dat zij zich van allen handel met den vijand zouden onthouden. De zee werd onveilig."

Een brief van den Landvoogd REQUESENS, aan de drie Steden gezonden om gepubliceerd te worden, was oorzaak, dat eene vergadering van Ridderschap en Steden, uitmakende de Staten van Overijssel, den 23sten Sept. 1575 te Nijer-Brugge belegd werd. Deze brief hield het verbod in „doer 't diep en canaell tusschen Staveren und Enckhuisen tho passieren, by verboertte der guederen unde dat die Cantzeler over den in Overyssel genamene guederen Richter gestalt wordt." Men besloot, zich tot den Stadhouder HIERGES te wenden, met beklag over dit verbod, als niet alleen voor de drie Steden, maar voor het gansche Landschap nadeelig, dewijl daardoor de vrije handel der Steden, als leden der Hanse, op buitenlandsche kantoren afgesneden werd, enz. Bovendien erkenden zij de judicature van den Kanselier niet, maar alleen die van den gewonen regter. Men verzocht dus, dat de publicatie niet alleen mogt achter blijven, maar ook aan de ingezetenen de vrije handel, gelijk te voren, krachtens hunne oude privilegiën, mogt vergund blijven. Dit verzoekschrift staat opgeteekend in het *Rey-*

seboek (Handelingen van Ridderschap en Steden).

Het verbod bedreigde den ganschen handel van Deventer op Bergen in Noorwegen. Zij, die er het eerst belang bij hadden, de *Bergevaders*, wendden zich regtstreeks met een smeekschrift aan den Landvoogd REQUESSENS, waarin de motieven, door Ridderschap en Steden aangevoerd, breeder uiteengezet worden en tevens over den handel zelven inlichting gegeven wordt. Daarom plaatsen wij het in zijn geheel.

Remonstrent tres humblement Henry van Marckel, Henry Hoenraet, Roeloff Lubbeley, Wynolt ter Steghe, Johan Hoyman et consortz, demourans en la ville deventer, tous marchans trafficquans avec toute sorte de marchandise en la ville de Berghen au pays de Norwoeghen. Comme la mesme ville de Deventer de toutte anchienneté a esté et est encoires pour present, ung membre de la Anse société d'Almaigne, la quelle société de pluiss^{rs} Roys d'Angleterre, Sweden, Norwoeghen et aultres et aussy de pluiss^{rs} ducs de Brabant a esté pourveue de beaucoup de privilèges, comme de pouvoir et y tenir leurs comptoirs, ausy que les suppliants les tiennent en icelle ville encoires presentement. Que les Estatz et villes du pays d'overysse, dont la ville de Deventer est la plus anchiennne, sa subiectant en lan. xv^oxxvij. soubz l'obeyssance de la Ma^{te} Imperiale, comme duc de Brabant etc.,

ont par traicté retenu tous leurs privilèges quils ont eu de par ladicte société, lesquels la dict majesté imperialle a juré pour luy ses hoirs et successeurs au dict Estatz et villes leur faire suyvre et maintenir en iceulx, en conformité de quoy ont les bourgeois de devenir et nommement ceulx quy ont faict la trafficque que font les suppliants . . . continuellement tenu leurs comptoirs et familles en la dict ville de Berghen au pays de Norweghen et illecq pour les manuans d'icelle ville et pays mesme on envoye par eau marchandise de par decha, et ramesne de la aultre marchandise et biens, comme de poisson secq, pelteries et aultres, creus et faict a mesme pays de Norweghen et ce par voye de permutation, parceque les villaigois du mesme pays avecq lesquels les suppliants ou ceulx de leurs comptoirs par dela hantent, sont communement povres gens impourvues de vivres et d'aultres choses necessaires, et doivent beaucoup aux suppliants, lesquels pour les entretenir et recouvrir leurs debtes, doivent pourveoir les dict villaigois de vivres et choses necessaires, aultrement et par faulte de ce ne vouldroient les dict villaigois plus negotier avecq les supplts, qui en cest evenement seroient taillez de perdre leurs dict debtes a leur totale ruyne et destruction. Et n'a la dict negotiation et trafficque aux manuans de devenir de par la Ma^{te} Imperiale ny Royale oncques este deffendue ny empeschée . . . comme en l'an xxxvij et xliij la dict M^{te} Imperiale, faisant guerre contre

les Roys de Denemarcque et Norweghe, avoit defendu que parsonne de ses subjects n'auroit a naviger ou negotier au mesme pays de Denemarcque et Norweghe, a touteffois la mesme Majesté Imperiale a ceulx de devenir en vertu de leurs privilèges permis negotier et traffiquer au dict pays de Denemarcque et Norwege, ce qu'ils ont aussy faict publicquement et sans aucun conterdire. Et soit que l'on pourroit faire la dict negociation et traffique en mesnant les marchandises de decha et du dict Berghen par la ville de Bremen en Oistlande, on ne le peult touteffois plus commodieusement et a moindre despens faire que par navigation sur le mer sude et septentrional, a cause que les marchandises qu'on mesne de decha au dict Berghen sont communement grosses et de petite valeur, de sorte que les mesnant par terre au dict Bremen plus cousteroit la voiture que ne pourroyent valoir le dict marchandises. Et les marchandises du dict Berghen, comme de poisson secq, pelteries et aultres, lesquelles se vendent communement envers le saint michiel au commencement de l'iver uand le temps est toujours pluvieux, sy on les faisoit venir par la dict ville de Bremen, qui est xxiiij lieues d' allemaigne du pays d' over-ysse, se gatteroient sur les chariots par la dict pluye tellement, que icelles marchandises aussi ne pourroyent valoir le prix de la voiture au grandt dommage et interest des suppl. qui en hazard de leur vie et biens pour sustenter et

alimenter ce pays de par decha font la dict trafficque par le dict mer sude et septentrionel. Et combien que les suppl. ne mesnent aultres marchandises que celles du dict pays de Norweghen et ville de Berghen, pour les distrybuer et vendre en la dict ville de deventer et au pays d' Overysse et aultres estant demouré soubs l'obeyssance de sa dict Ma^{te}, touteffois, a cause que les marchandises pour les mesner au dict pays d' Overysse se dechargent des grandes navires en petits batteaux pres d'Enchuse (1), sy veuillent aucuns capitaines ou gens de guerre de sa Majesté, estant en garnison en villes ou fortresses frontières, ou les dict marchandises doivent passer, les mesmes faire prix et confisquer a leur prouffit, non plus ne moins que si les dict marchandises fussent mesnés hors des pays occupés par les rebelles et ennemis de sa dict Maj^{te}. Pardessus ce que dict est les aultres villes de mer comme Lubecq, Hamborch et pluiss^{es} aultres (a tres grande ruyne des dict supplts quant a la negotiation en pays de pardecha de sa Ma^{te}) viendront en prosperité. Ce consideré et mesmes que l'intention de sa Ma^{te} (comme l'on espère) n'est d'oster ou priver les suppliants les dict privilèges sans aucune raison ou juste occasion et en prejudice du commun prouffit, que sentent les manuels de pardecha par la dict negotiation des suppliants — supplient tres humblement

(1) Hier hapert iets in den zin.

le dict suppliants a son Exc. leur conceder pouvoir a mesner par decha de Noorweghen et de Berghen a Noorweghen les navires chargez vers deventer par la mer, comme apperrera par certification, tous sortes de biens du dict pays et que a cette fin votre Exc. plaise de leur donner lettres patentes de licence afin qu'ils puissent passer librement et franchement. Quoy faisant etc.

Tot opheldering van het in dit rekwest gestelde, omtrent de verleende vergunning van handel in den tijd van KAREL V, komt een plakkaat van dezen Keizer van het jaar 1535 voor, waarbij hij, met den Koning van Denemarken in oorlog zijnde, zijne onderdanen verbood „ dat hem nimanth en vervordere ter „ zee oestwartz door die Belt und die Sonne, „ in Noerwegen offte Holstein, te zeilen offte „ varen, op 't verburte van hun schepen en „ goeden en daertoe arbitralyck gecorrigirt te „ worden." Over dit plakkaat hadden zich de Staten van Overijssel en de drie Steden beklagd bij de Koningin van Hongarijē en Boheme, als Regentes der Nederlanden, waarop bij den Stadhouder SCHENCK en de Steden het antwoord gekomen was, dat „ hoewell het „ niet gelegen noch geraden en iss te laten „ trecken ennige schepen uth den havenen „ van den selven landen in Norwegen oft el- „ ders nae oesten, overmitz die schaden en „ perikele, die sie lueden duer den vianden „ souden moegen lijden, niet te min ge- „ merckt dat die voergenoembde van Over-

„ yssel hebben gehouden ende houden alnoch
 „ ordinarlich huere facteurs in Oestlandt, heb-
 „ bende bysondere tractaten en handelingen
 „ met den Oesterschen, Wenschen en Hen-
 „ schen steden ende van 't getall van dien
 „ altyden geacht syn geweest, so hebben wy
 „ huer lueden versueck om navigatie geac-
 „ cordirt, niet tegenstaende tselve by die pla-
 „ caten, hier up geexpediert en u overgeson-
 „ den, verboden iss, behoudelick dat onder
 „ dixel van huere schepen en guden die vurs
 „ van Overissell niet gedogen noch annemen
 „ en sullen te vueren ennige guden oft sche-
 „ pen van anderen landen, die hem niet tho
 „ behoeren." (1) Op deze vergunning van
 vroeger tijd beriep men zich telkens bij het
 beklag over het nu gedane verbod van navigatie.

Ook de stedelijke Regering van Deventer
 ondersteunde deze petitie met alle kracht.
 Het raadslid VAN DER BEECKE werd den 22sten
 Aug. 1575 met den Secr. TEN BERGE naar
 den Stadhouder HIERGES gezonden, die zich
 toen in het leger te Nieupoort bij Schoonho-
 ven bevond, ten einde een gunstig advies op
 de, hem door REQUESSENS toegezondene, peti-
 tie te verwerven. Den 22sten Sept. schreef
 men aan JOHAN SMEIJERS te Brussel, dat hij
 de zaak bij den Landvoogd en de overige
 heeren van den Raad zou bevorderen, met
 volmagt „daer sonder twivel Secr. Berthy

(1) REYIES p. 254. meldt het ook.

„ ofte anders imandt eenighe vereringe tho-
 „ gesecht sal moten wesen, sal Jan Smeyerss
 „ sulcx kenlich ter redelicheyт doen mo-
 „ gen (1).

Van de Stedelijke Regering zelve vinden wij een adres aan Zijne Excell., waarin zij den beklagenswaardigen toestand der stad bloot legt, daardoor ook veroorzaakt, dat vele burgers, en hieronder zij, die op Bergen in Noorwegen koophandel dreven, hunne huizen begonnen te verlaten, daar zij zich niet langer konden onderhouden. Zij gaven hoofdzakelijk dezelfde omstandigheden op, als de Bergevaarders zelve en voegden er bij: „ Mes-
 „ mes toute la communeaulte de sa Ma^{te} en
 „ ce pays bas et aultres en seront interesséz,
 „ et les villes de Lubecq, Hamborch, Bremen,
 „ Wismer, Embden et plusieurs aultres par

(1) Den 8sten Dec 1575 schreef de Regering aan JOR-
 RIEN VOËT, die zich te Brussel bevond, om de betaling der voorgeschootene leenpenningen en outlasting van het garnizoen te vragen: » mochten wy wall lyden und ge-
 » ven u. l. bevell, dat ghy sollen moegen der Excellen.
 » versekeren thin duysenth Carolusgulden van den pen-
 » ningen soe wy up obligatien den heren Mondragon,
 » den Spanischen offte desen garnisone, voergestrecket
 » (welcke obligatie und penningen niet minder als reide
 » gelt die Excellen. wall sall weten te becommen), item
 » volgemelter syner Gen. (den Stadhouder Hierges) vier
 » duysenth, den heren und graven van Berlamonth drie
 » duysenth, den heren Roeda 2000, der Excell. secrets
 » 1000, den secr. Berthij 500. und den anderen heren
 » soe in der saicken toe raeden hebben und behulp
 » doin können idern nae synen standt."

„ la , qu'y ont toujours taché de pouvoir pri-
 „ ver la dicte ville de Deventer de ceste com-
 „ modité de traffique, en viendront a prosperer.
 „ D'autant que la marchandise, que l'on at-
 „ trouve jusques astheur au dit Deventer, il
 „ la faudroit chercher de la , qu'y viendroit a
 „ tel prejudice du commun peuple , que au
 „ lieu d' ung patard, qu'ils payent presente-
 „ ment pour ung livre du poisson secq il
 „ leur fauldroit bien payer trois ou quatre. —
 „ Et sy l'on faict refus de leur accorder ceste
 „ leur demande juste et raisonnable , sans
 „ faulte l'on verra en peu de temps la des-
 „ truction et ruine totale de la pluspart de
 „ leurs bourgeois, oultre le grand interest
 „ qu'y en souffrira le commun peuple , comme
 „ dict est, et signament les monastères , qu'y
 „ jusques ores gratuitement en sont esté en-
 „ tretenus et nouris par les marchans traffi-
 „ quants en Norwegen." etc.

Den 9^{den} Dec. 1575 vervoegden zich VAN DER BEECKE en HOENRAET in persoon bij den Stadhouder te Zutphen , om hem de belangen der Bergevaarders aan te bevelen , met belofte eener vereering van duizend guldens , zoo hij bewerken kon , dat de goederen , van Bergen gebragt , door de Zuiderzee tusschen Staveren en Enkhuizen naar Kampen en voorts opwaarts mogten komen. De Stadhouder antwoordde , dat hij den kooplieden genoeg genegen was , om geene vereering te hehoeven. Hij vreesde echter , dat het toestaan van dit verzoek moeilijk zijn zoude , dewijl de omstandigheden

anders waren dan in 1536, en het den Vorst van Cleve en andere Rijksvorsten geweigerd was. Men beriep zich op de door KAREL V bevestigde privilegiën en Hansevrijheden, en zeide, dat, zoo de navigatie door de Zuiderzee wierd afgesneden, daaruit volgen zoude, dat men den Berger-handel geheel moest opgeven, daar de goederen de onkosten van Bergen op Hamburg of Bremen te scheep, en vervolgens te land, niet konden dragen, en bovendien de visch door regen of anderszins bederven zoude. Had men den handel één of twee jaren opgegeven, dan zouden de Nooren andere kooplieden gekregen hebben, en men zoude, wederkomende, niet meer met hen kunnen handelen naar oude gewoonte van het kantoor. Hamburgers, Bremers en andere Oostersche steden zouden dien handel aan zich trekken; uit deze steden zou men den visch en andere waren moeten verwachten, en een voellange een pond visch, nu 1 stuiver geldende, zou 2 stuivers moeten kosten, tot nadeel van alle omliggende streken. — De Stadhouder antwoordde, men zou aan VOETH (1) (die naar Antwerpen en Brussel reizen zoude) melden, dat hij beloofde, zijn best te zullen doen. „Ich ge-
 „ sacht (schrijft HOENRAET aan VOETH) „ dat
 „ de gemene bergevaderen nest Godt alle
 „ oeren hopen und trost up syn Gen. stellen
 „ musten, ock by nymandt anders trost tho

(1) Hij teekent zich nu VOETH, dan VORTH.

„ soecken. Dat daarom syn G. geliven wolde
 „ dat beste t doene, und wess sulx de ge-
 „ meyne bergervarders mit werckelycke daden
 „ nicht konden verschulden, solde der al-
 „ mechtige godt, dem se gerne dachlichs vor
 „ syn G. bydden wolden, rycklich sunder twi-
 „ vel vergelden. — Und nadem wy by syn G.
 „ ten eeten gebleven, hebbe ych noch int af-
 „ scheiden syner G. vermant, dat syn G. an
 „ dat bovengemelte present gynen twyvel dra-
 „ gen solden, wante myn personen dar vor
 „ instaan wolde, enz." Daar de sollicitatie
 ten hove niet met ledige handen konde ge-
 schieden, gaven de Bergevaarders VOETH vol-
 magt, om aan ieder der Heeren eene veree-
 ring naar zijn goeddunken te doen; vier of
 vijfhonderd guldens meer zouden zij zich moe-
 ten getroosten. Op hetgeen gezegd werd, dat
 het nu andere omstandigheden waren, dan in
 1536, daar Z. M. niet met Denemarken maar
 met zijne eigene onderdanen te doen had,
 weshalve de navigatie ook alle uitheemschen
 geweigerd werd, moest hij antwoorden: dat
 de handel nu niet meer dan toen behoorde
 afgesneden te worden; want toen was het met
 Denemarken en Noorwegen openbare oorlog,
 zoo dat alle goederen, door en uit die landen
 komende, in Holland uit kracht der mande-
 menten prijs gemaakt werden; hun was het
 echter toegelaten, niet alleen door de Sont en
 de Belt te varen, maar ook vollen handel met
 uit- en inschepen naar het kantoor te Bergen
 te doen; zij hadden toen de ingezetenen van het

gansche Koningrijk Noorwegen gespijsd met meel, mout en bier, ook verzorgd met wollen en linnen lakenen, ketelen en potten, ook allerlei zilver en goud, voorts met alles, wat zij in en om hun lijf behoefden, hetwelk dus veel meer was, dan dat nu de goederen, uit een vreemd Koningrijk komende, waardoor de Erf-Nederlanden des Konings gespijsd werden, voorbij Enkhuizen zouden komen.

Den 15^{den} Jan. 1576 ontving JÓRIEN VOETH eene instructie om ten hove te gaan, en bij den Landvoogd — behalve het vragen om ontlasting van het garnizoen, betaling der leening, hulp tot herstel der door ijsgang vernielde brug, het mededragen der geestelijkheid van de lasten des garnizoens — ook de zaak der Bergevaarders te bevorderen. Hij ging den 18^{den} Jan. op reis en keerde den 14^{den} April eerst terug. Het breedvoerig relaas van zijne bevinding en doen is nog voorhanden. Het was een dagelijksch afloopen der heeren van den Raad en van allen, die eenigen invloed hadden, waarbij hij, ten aanzien van het garnizoen en de leening, nu eens met beloften gepaaid, dan weder zonder eenigen troost heen gezonden werd (1). Wat de zaak der

(1) Het ging hem als bij eene vroegere zending in het laatst van 1575 (*Alm.* 1844, bl. 79). Van tijd tot tijd sprak hij zijne Excell. REQUESSENS. b. v. den 31 Jan. toen hij tot antwoord kreeg: *Ich doe alles wess ick kan. Ich hebbe niet enen heller geldes. Myn bloet will ick u wall geven.* — Den 2^{den} Febr. *Godt sie myn tuge, und ick swere het ju by den levendigen Godt,*

Bergevaarders betreft, over welke hij een afzonderlijk relaas heeft opgesteld, hij vernam den 24sten Jan. bij BERTHJ, dat de Stadhouder van wege die van Amsterdam en op derzelver verzoek groote klagt ten hove gedaan had, dat die van Amsterdam van alle nering verstoken waren, maar dat TALAVERA en de hoplieden te Kampen alle waren, als stokvisch en andere, naar Deventer lieten doorpasseren tot hun groot nadeel. — Er werd goed gevonden, dat hij de sollicitatie niet in naam der Bergevaarders maar van de Stad Deventer doen zoude. Na menigvuldige bezoeken werd den Secretaris den 2^{den} April door ASSONVILLE gezegd: „datt sulx gestelt waer in handen „van den heren van Hierges. Und men solden „den van Deventer sulx wall vergunstigen, „datt sie nha en van Bergen mett oeren gu-

dat ick u niet helpen kan. — Den 8sten do: ego vobis dixi, quod volo vobis dare sanguinem meum, et si filius meus esses, ego non possem tibi dare unum patardum. — Den 20sten antwoordde hy ganz ongestumelich und mett verstuerde sinne: ad impossibile nemo obligatur. — Dit was de laatste maal REQUESENS werd krank en RHODA zeide aan VORTN den 26sten, dat die Excell. vermits mannichfoldig klachten en dat hic uns niet helpen konde krencklich geworden was; habet putridam febrem. est putridus et habet putridam sanguinem, non potest sanari. Den 5^{den} Maart tusschen drie en vier uur des morgens overleed de Landvoogd, welcken ick, schrijft VORTN, in de capelle doet hebbeschen liggen. Op denzelfden dag werden alle de provinciale Gouverneurs beschreven, om in ijl te Brussel te verschijnen. Den 9^{den} werd hij begraven.

„ deren solden moegen varen; dan tho ver-
 „ midinghe der klachten, so die van Amster-
 „ dam daer up solden moegen hebben, were
 „ datt gestalt tho discretie und ordeningh dess
 „ heren van Hierges, omme mett zeckere
 „ quantiteten van scepen die navigatie tho ge-
 „ brueken." — Den 3^{den} zeide BERTHIJ hem:
 „ datt wy niet sunderlinge mett den affge-
 „ scheide so in den raeth van staten genomen
 „ gedient solden wesen, doch wolde hie se-
 „ hen wo dat avent ter meester faveur stellen
 „ solden. N. *ennich geschenck*." — Den vol-
 „ genden dag gaf hij beter moed, zeggende:
 „ dat die heren int gemeen der stadt van De-
 „ venter wall gewogen, und solden oick die
 „ negociatie wo begert wall tho laten, dan
 „ dat sulx in aller begerte gestalt niet ge-
 „ schiege, datt were om respect der van Am-
 „ sterdam, welcke sundere klachten daer up
 „ doen wurden." — Den 5^{den} „ also ick Ber-
 „ thij wedder angesproken, hefft hie my ge-
 „ sacht, dat Assonville in den raeth die sake
 „ niet wall hadde verstanden off hie wolde
 „ sie niet wall verstaen, want hie wolde heb-
 „ ben, dat het getall der schippen so uth off
 „ invaren wurde, in een secker quantiteit ge-
 „ nominirt solde worden, omme daerup by
 „ des heren van Hierges kenteniss ende we-
 „ tenschap genamen te worden, oick dat an-
 „ derss giene waer dan stokfisch, traen und
 „ velwerk, in den consent und orloff begrepen
 „ solde syn. Welches ick verstaen hebbende,
 „ bin ansondt by hem gegaen, seggende, dat

„ behalve de drie specien noch andere ver-
 „ scheidene waren van daer gebracht wurden.
 „ Und daarmede daer inne gien fraude ge-
 „ bruikt wurde, solde men van Berghen uth
 „ Noerwegen mede brengen attestatien van
 „ dien wess tho Bergen in Norwegen ingela-
 „ den und innegeschept, anders gien gut te
 „ wesen dan aldaer geworven en gegruyt.
 „ *Noluit intelligere.*” — Den 6^{den} ging VOETH
 bij den Stadhouder HIERGES, met wien hij
 reeds vroeger conferentiën over deze zaak tij-
 dens deszelfs aanwezigheid te Brussel gehad
 had. Deze sprak ook van de drie speciën,
 als stokvisch, traan en velwerk. VOETH zei-
 de, dat het verzoek er bij voegde: „ en an-
 „ dere waar, te Bergen in Noorwegen gewon-
 „ nen en gegroeid.” — Hij meende, de Noor-
 sche boter zou men niet brengen mogen:
 VOETH antwoordde, het was geen boter in
 tonnen geslagen, als de Hollandsche, maar in
 bast bewonden (1), waarop HIERGES glim-
 lachte. Voorts zeide deze, dat, zoo zijne Excell.
 nog in leven geweest ware, men het niet zou
 verkregen hebben (2), en wat de schepen be-

(1) Den 17^{den} April 1581 werd de accijns op boter, die te Deventer verkocht, geconsumeerd en uitgesleten werd, aldus bepaald: voor een vat *roode* boter 1 g. g. voor een vat *witte* 20 st. *Die Nortsche und Zweedtsche botter nae advenant voir drie virdell getaxirt.*

(2) Op den 8sten Febr. heeft VOETH aangeteekend, dat REQUESENS over deze zaak gezegd had: » Eher hie tho-
 » laten wolde die negociatie van den stockfisch up Ber-
 » ghen, wolde hie liever gestaden dat in allen kloeste-
 » ren vleisch gespiset solde worden.”

trof, het getal moest uitgedrukt worden, want „gij zult uw voordeel zoeken en wel vijf of zeshonderd schepen doen inkomen enz.” — Intusschen werd het verzoek toch toegestaan, zoo als begeerd was, maar opdat het den schijn niet hebben zoude, als of het plakkaat gecasseerd was, had HIERGES last gekregen, daarin te voorzien. Het breede relaas eindigt met: *De president Sasbout, Assonville, Berthy met danckbaarheid tho gedencken.*

Toen VOETH in het laatst van dit jaar 1576 weder te Brussel was, om te zien, welk eenen keer de zaken der Generale Staten nemen zouden, trachtte hij bij LEONINUS te bewerken, dat ook de Prins van Oranje den handel met Noorwegen geen nadeel deed, ofschoon Kampen en Deventer nog met Spaansch garnizoen bezwaard waren. Na de bevrijding van het garnizoen en de aansluiting van de Steden aan de zijde der Generale Staten werd deze handel evenwel door de nader Getunieerden belemmerd. In 1579 werden niet alleen schepen, die den IJssel opvoeren, te Hattem aangehouden, maar men leide ook zware licenten te Arnhem op den Berger stokvisch, die den Rijn op naar Keulen verzonden werd, zoo dat men van een baal rondvisch, die niet meer dan 600 ponden woog, vijftig stuivers moest geven, hetgeen te veel was voor eene waar, wel zwaar van gewigt, maar van kleine waarde. Men moest bedenken, meldde de zaakgelastigde van Deventer bij de Gedeputeerden der nadere Unie, dat de koopman

andere passen zoude gebruiken en zijn goed van Bergen op Bremen laten inschepen, en verder op Keulen per as brengen, gelijk al de zeesteden deden. De reclame baatte niet, *alsoo die van Deventer haer al noch nyet en hebben begeven int naerder verbont ofte Unie, dat zy sich oock int poinct van de contributie int generael mette provincien derselver naerder Unie als noch nyet geconformeert ofte verdraegen hebben.* (3de Dec. 1579). Maar de gansche handel liep weldra te niet, gedeeltelijk door de omstandigheden in Noorwegen, waarvan SARTORIUS verslag geeft, en vooral door den achteruitgang der Overijsselsche Steden, over wier stilstand van handel en toenemende verarming in 1581 bitter geklaagd werd.

DE GEVANGENEN

OP

BLIJENBEEK.

De naauwkeurige en geloofwaardige **FRESINGA** heeft de verovering van de schans bij Goor, in het begin van Augustus 1581, te boek gesteld, en de overige Geschiedschrijvers, die er melding van maken, hebben, gelijk wij duidelijk zien, zijn bericht gebruikt (1). De officiële stukken en authentieke brieven, die nog voorhanden zijn, hebben ons de bouwstof tot het volgende opstel omtrent de gevangenen en hunne bevrijding geleverd. — **EGGERICH RIPPERDA**, Drost van Salland, nu Hoofd der regering van het gansche Landschap, **JOHAN VAN VOORST**, **ROBBERT** en **JOHAN VAN ITERSUM**, en **MATTHIJS VAN WENCKUM**, Burgemeester van Deventer, waren in handen van den bekenden **MAARTEN SCHENCK** gekomen, die hen na eenige dagen naar zijn kasteel Blijen-

(1) Zie boven bl. 149—151 **FRESINGA** bl. 473. **BOR XVIe B.** bl. 42. **METEREN Xe B.** of **IIIe D.** bl. 506. **WAGENAAR VII.** bl. 387.

beek, bij Gennep aan de Maas, deed vervoeren. Met hen waren LUBBERT TORCK, Heer van Hemert (1), Overste luitenant, en de Overste ISSELSTEIJN, welke laatste zich na eenigen tijd rantsoeneerde. De Overijsselsche gevangenen wendden zich schriftelijk, hunne vrouwen (2) en bloedverwanten persoonlijk tot Ridderschap en Steden, met den aandrang om onderhoud en ondersteuning, als om betaling van het rantsoen. Hunne goederen waren in de magt van den vijand en in handen van den fiskaal, en zij waren blijkbaar in dienst van het Landschap gevangen genomen. Gedurende den loop der langdurige onderhandelingen tot hunne bevrijding zien wij duidelijk van onderscheidene kanten tegenwerking, het zij uit persoonlijke vete, het zij uit partijzucht voortgekomen, gelijk zij zelve zich in Febr. 1582 beklagden: „Edoch wy hebben alnoch „in 't geringeste ghien wegen gesien, dan „vollemeer alle bitterheit, also datt onss lei- „der alle trost ter werlt genamen.” Zij gingen met SCHENCK een verdrag aan, om bin-

(1) Ophemert bij Tiel. Men zie over dit geslacht van SPAEN, *Inl. tot de Historie van Gelderland*. 3^e d. bl. 274.

(2) De vrouwen dezer Edelen werden *juffers* genoemd. 4 Jan. 1582: » Erschenen die Drostinne van Zalland, » juffer van Voerst, juffer van Ittersum und juffer van » Wenckum, ” welke op middelen drongen, dat hare mannen mogten bevrijd worden, en vooreerst 1000 daalders verzochten tot onkosten, daar zij zich geheel hadden uitgemereld.

nen eenen bepaalden tijd 55000 car. g. te betalen en zeven gouden ketenen, ieder van 200 gouden pistoletten kroonen. Het was, meldden zij, zoo hoog gesteld, dewijl men wist, dat zij zich als gezanten hadden laten gebruiken op Landdagen, op welke alle aanslagen tegen den Koning waren gepractiseerd, ook dat het Landschap hen vrij moest maken. Zij hadden het verdrag ook niet ligtvaardig gemaakt, maar onder tranen en dreigementen (1). — Dit rantsoen noemden de Staten ondragelijk en onchristelijk, met verklaring, dat zij geene middelen hadden om het te betalen. Zij raadden de bloedverwanten, dat zij vermindering der som en verlenging van de termijnen zouden bewerken; in dit geval wilden zij bijspringen, zonder er daarom eene zaak van het Landschap van te maken. SCHENCK was in dringenden nood tot betaling zijner ruiters, en, om de zaak te bevorderen, stond hij in Maart 1582 toe, dat EGGERICH RIPPERDA en MATTHIJS VAN WENCKUM naar Deventer

(1) In een' brief van den 16den Maart melden zij aan hunne bloedverwanten, dat SCHENCK hun gezegd had, met hen des Konings justitie te willen sterken » alsoe » dat wy leider Godt UEd. L. sampt wyff und kinder » hiermith den almoegenden bevelen und bidden dair » wy iemantz tho kort gedaen, dat men unss sulckes » uth christlicher leve will vertyen, und alhoewall » wy hertsgruntlich bedroeft, vervromet uns midde- » lerwyle, dat wy mith adelichen gemoethe und doede » unse getrouwicheit tot den vaderlande wert syn tho » bevestigen."

gingen, ten einde de toestemming tot betaling der rantsoenpenningen aan te dringen. De overigen, welke te Blijenbeek achter bleven, ook de Heer van Hemert, stelden zich voor zich en voor hunne erfgenamen, voor hunne hebbende en voor hunne krijgende goederen, voor de uitvoering borg, en dat, zoo het mislukte, beiden naar Blijenbeek zouden terug keeren. Ten gevolge van dit ontslag, vervoegden RIPPERDA en VAN WENCKUM zich, den 26sten Maart, op den Landdag te Zwolle, alwaar zij op hulp aandrongen en de mondelinge belofte herinnerden, dat zij, in geval van gevangenis, zouden verlost worden, hetwelk de gedeputeerde van Kampen, LULOFS, openbaar ontkende; het mogt afgesproken zijn eer hij te Deventer in de bijeenkomst geweest was, maar voor zijn' persoon had hij van de Stad Kampen geene commissie gehad (1). VAN WENCKUM smeekte de vergadering, dat zij hen in hunnen uitersten nood niet mogt ver-

(1) » Ist averst noch wall inn vrischen memorien » datt vorgestaltt worde up den lesten Landtdach vur » unser vertreckung bynnen Deventer, datt soe wy ge- » vangen worden, wie uns alsdann vryen solde, waer- » up Johann Sloet Droste geandtwortt, *cum consensu » omnium praesentium*, dat uns die Landschap be- » hoirde tho vryen; kregenn wy een pyle int gatt, den » hadden wy thoe." Brief van 10 Maart 1582. Zij beriepen zich op vroegere voorbeelden en acten, waarbij personen, die in dienst van het Landschap schade geleden hadden, door het Landschap geholpen waren. — In 1585 werd het tot een algemeen Landschapsbesluit gemaakt.

laten. Bij gebrek daarvan zouden zij beiden, overeenkomstig hunne gedane belofte en verplichting, zich weder in handen van den vijand moeten stellen en dus in het hoogste gevaar van lijf en leven gebragt worden, verklarende liever te willen sterven, dan hunne borgen niet te kwijten en dezelve in perikel van lijf en goed te laten. Deventer en de Ridder-schap waren zeer genegen, om tot het rant-soen op te brengen, en om Zwol genegen te maken, voegde zich, nog denzelfden dag, eene commissie uit Ridderschap en Steden bij Raad en Gezworen Gemeente dezer stad, daartoe opzettelijk bijeengeroepen, waar men evenwel niet konde of wilde besluiten, zonder eerst de Regering van Kampen, als de oudere stad, te hebben gehoord. Met hetzelfde oogmerk trok nu de commissie den 27sten naar Kampen, alwaar Burgem. VAN WINSSUM van Deventer in de vergadering zijn voorstel deed omtrent de hulp ten behoeve der gevangenen, maar door het murmureren der Gemeente afgebroken werd. Deze kon volstrekt niet bewogen worden, ofschoon de Raad eenparig van gevoelen was, dat men helpen moest. Nooit had de Raad, gelijk deze aan de commissie der Staten in de herberg zeide, eene meer onstuimige vergadering bijgewoond. Evenwel, nadat Zwol den 28sten f 3000 had toegestaan, zonder zich verder met eenige penningen te willen inlaten, volgde ook Kampen met groote moeite tot het aanbieden van dezelfde som. Hiermede waren de gevangenen op verre na niet ge-

holpen, en RIPPERDA en VAN WENCKUM maakten zich gereed om naar Blijenbeek terug te keeren. Maar wat deden nu de gezamenlijke Hoplieden en een groot aantal burgers van Deventer? Zij arresteerden beiden, plaatsten hen op den Norenbergtoren en gaven er den 3^{den} April aan MAARTEN SCHENCK van Nijdeggen, Heer van Afferden en Blijenbeek, hunnen gunstigen heer en goeden vriend naar gelegenheid (1), door den Notaris EVERHARD VAN GALEN, kennis van.

„ Also dat upgemelter Drosth und Wenc-
 „ kum henn vervordert wedderom nha Blijen-
 „ beek tho vertrecken, diewyl averst wy ge-
 „ spoeret, wie onadelick, onchristlich unde
 „ baven alle henn in dehr schantzen gedane
 „ beloffte in angerichtten verdraege myt innen
 „ gehandelt sy, unde sye oick sodane sware
 „ onydeliche conditiones unde grote summa
 „ van penningen tho verschryven, alss gevan-
 „ gene und in utherste gevaer iress lyves und
 „ levens steckende, ghien macht gehatt, heb-
 „ ben wy uth den und mehr anderen unss
 „ daertho bewegenden oersaken dieselvighe
 „ gevencklich ingetogen und doen anhalten,
 „ niet thot den ende, dat wy die ghenighe
 „ syn solden, die es rantzoen begeren tho
 „ verhinderen, sonder vyel meers by ihre
 „ freundschaft unde verwanten, so es ran-
 „ zoen redelich, adelich und christlich ge-

(1) Goeden vriend naar gelegenheid: zoo schreef men aan vijanden.

„ maeckt solde worden, tho bestellen und me-
 „ de tho bevorderen, dat sulches und so viel
 „ innen moegelijk upthobringen verrichtet
 „ worde. Und so daer en baven dehn ande-
 „ ren gevangenen itwesz daetliches aldaere
 „ weddervoere, als wy ons een vyel beters
 „ versehen, mach men es frilich daervoer
 „ haltten, dat gewiszlich den gevangenen in
 „ dehr geunierten provincien wedderom sul-
 „ ches bejegenen sall."

Naauwelijks kon MAARTEN SCHENCK dit be-
 rigt in handen gehad hebben, of hij was zelf
 gevangen. Den 4^{den} April werd hij door den
 Vrijheer JOHAN PHILIPS van Hohensaksen te
 Xanten opgeligt en naar Gelder gebragt (1).
 Op deze welkome tijding schreven de Staten
 van Overijssel aan den Prins, aan de Genera-
 le Staten, aan den Landraad, aan den Vrij-
 heer van Hohensaksen en anderen, dat men
 SCHENCK niet op rantsoen zou stellen, voor
 dat het rantsoen der gevangenen verminderd
 was, en dat men hem aan Overijssel zoude
 afstaan, om tegen de hunnen te worden uit-
 gewisseld. Intusschen beklagden zich de
 bloedverwanten van LUBBERT TORCK, Heer van
 Hemert, den 8sten Julij, bij de Regering en
 de Hoplieden der stad Deventer over het voor-
 gevallene met RIPPERDA en VAN WENCKUM.
 Hun zoon, broeder, neef en zwager, de jon-
 ge goede held, schreven zij, had zich uit

(1) BON XVIIe B. bl. 22. METEKEN XIe B. of IV^{de} D.
 pl. 25. HOOFT bl. 818. WAGENAAR VII bl. 467.

Christelijk medelijden tot borg gesteld voor de uitvoering van het verdrag, onder verzekering, dat zij zouden terugkeeren. Beiden, daartoe herhaald aangemaand, antwoordden steeds, dat zij dit niet konden, zoo lang zij door de Stad Deventer en hare burgers gevangelijk werden aangehouden. Hetzelfde bescheid kwam van de Stad en Gemeente in bedekte, donkere en ongegronde woorden. Hierdoor was hun bloedverwant in gevaar van lijf en leven gekomen en werd het verdrag van rantsoenering met den Heer van Anholt opgehouden en onmogelijk gemaakt. Men mogt de bewezene trouw van den Heer van Hemert wel overwegen en bij den Drost en VAN WENCKUM aanhouden, dat zij, gelijk eerbiedvriende menschen betaamde, aan de gedane belofte voldeden. Zoo niet, dan zouden andere middelen in het werk gesteld moeten worden, die men vast besloten had ten uitvoer te brengen. — De Regering antwoordde den 18^{den} Julij, dat het aanhouden van beiden buiten hunnen raad en voorweten was geschied, maar dat zij het hare had gedaan, om de gevangenen door billijk rantsoen op vrije voeten te stellen en vervolgens den Overste SCHENCK aan de zijde van Overijssel te krijgen, ten einde door dit middel zoo wel den Heer van Hemert als de overigen te verlossen. Hoplieden en onderhoorigen van de burgerij meldten in hun antwoord, dat zij de bedreiging hadden begrepen, en dat de bloedverwanten van den Heer van Hemert middelen

in het werk gesteld hadden, om hunne personen en goederen te laten arresteren. Zij gaven in overweging, dat hunne handelwijze, voortgekomen uit liefde tot het vaderland en om den vijand afbreuk te doen, zulk eene bedreiging niet verdiende. De belofte van 55000 c. g. en zeven gouden ketenen, elk 200 gouden pistoletten waardig, was, tegen het verdrag, in de schans gemaakt, tegen alle krigsgebruik en gemeen regt, den gevangenen, in gevaar van lijf en leven, onder zware bedreiging afgeperst. Zij, Hoplieden en burgers, hadden niet willen toelaten, dat de vijand daarmede wierd gesterkt en deze hen en de overige provintiën met hun eigen zwaard zoude beoorloofd hebben. Het was bekend, dat nu des vijands aanslagen waren teruggegaan, de vijand verzwakt, de ruiters verlopen en de meester der gevangenen, de Overste SCHENCK, zelf in den strik was gevallen. Ofschoon de verlossing van den Heer van Hemert eenigzins vertraagd was, gebruikte men toch alle middelen, om hem met de andere gevangenen op vrije voeten te stellen, en men achtte het het beste, den Overste SCHENCK in handen te krijgen tot inwisseling tegen een billijk rantsoen, waartoe ook alle uitzigt was. Dit was hunne meening geweest, die zij hoopten, dat door alle goede patriotten en liefhebbers des vaderlands erkend zou worden, en dus geen bedekt of donker antwoord. „So wy doch „nyet alleyne dit wie gemelt tott beboeff ons „algiefften vaderlants (dat welcke ons liever

„ dan eenige private affection behoirt tho syn)
 „ gherne gedaen, dan duerende desse twyspalt
 „ wedderwertigungh und emporungh, mit to
 „ ruggestellinghe aller unsen private hantie-
 „ runghe und walsaert, lyff, guet, bloet, wyff
 „ und kinderen, ja desse gantze statt voer
 „ een voirschantze und bewarungh der naber-
 „ provincien gemaket, daer by opgesat und
 „ gewaget."

In Augustus 1582, dus een jaar nadat de schans te Goor aan SCHENCK was overgegaan, vernam men, dat de Vrijheer van Hohensaksen zijnen gevangene voor 15000 guldens wilde afstaan. Maar nu wordt het niet mogelijk, een verslag te doen van de besognes, bij Ridderschap en Steden, schier op elke vergadering, over deze zaak gehouden, en van de, zoo mondelinge als schriftelijke onderhandelingen met de gevangenen en hunne zaakgelastigten en bloedverwanten, met den Landraad, met Kanselier en Raden van Gelderland, met andere autoriteiten en personen, nog bijna twee jaren lang. Er zoude een boekdeel mede te vullen zijn. Was het met den eenen in orde gebragt, er deed zich van eenen anderen kant weder eene hindernis op, en het werk der bevrijding werd zoo in de lengte getrokken, dat de belanghebbenden alle geduld moesten verliezen. Den 10^{den} Oct. 1582 schreven Ridders. en Steden aan den Hertog van ANJOU. „ Alhoewell die Overste Marten Schenck „ uns unde unsen benaberten provintien meer „ dan tho wall thott unseren schaden bekant,

„ iss dannoch syne persoan, die meer durch
 „ fortuin und unbedachten anslagen dan durch
 „ syne erfarenheidt, kloecken verstande und
 „ autoriteydt, wie notoir, dermaten unsers
 „ erachtens, niet anthosehen noch to erwe-
 „ gen, dat unseren medelithmaten gefangen,
 „ diewelcke als goede patriotten verscheiden
 „ goede diensten den vaederlande gedaen und
 „ up oeren vryen voeten gestelt synde, noch
 „ ongetwyfelt doen werden, niet en solden
 „ tegens den anderen gerantzoenet en gekwy-
 „ tet werden moegen. Und all ist, dat sich
 „ eenige goede fortuin thot erredung der gefan-
 „ gen, so noch eensdeels op Blijenbek in sware
 „ strichte gefenkenisse bewaert worden, heft
 „ laten erschynen, und sie oick mitt den He-
 „ ren van Hemert (die welcke vry ontrant)
 „ van den huise Blyenbek by nachte affgeko-
 „ men, sinnen dennoch die Overisselsche ge-
 „ fangen leyder thot oeren groten ongeluck
 „ und uthersten verderff, diewyle sie durch
 „ lyves swacheit, alderdoem ende unkundicheit
 „ der wegen niet voert kommen kunden, wed-
 „ derom ingehailt, ovell getractiert und in
 „ swaerder und stricter gefenckenisse dan voer-
 „ hen geschien, getogen." En toen men in No-
 „ vember eene bezending naar ANJOU deed, dron-
 „ gen de Staten aan, dat Z. Hoogh. *ex plenitu-
 dine potestatis* RIPPERDA en VAN WENCKUM mogt
 ontslaan, om weder hunne bedieningen waar
 te nemen en op de Landdagen te verschijnen,
 mitsgaders, dat Z. H. de drie, welke nog op
 Blijenbeek zaten, door een of ander middel

tot de vrijheid mogt helpen, met belofte van eene goede som als gratuiteit! Het duurde, na veel over en weder schrijven, tot Februarij van het volgende jaar 1583, dat GERHARD VAN WARMELO afgevaardigd werd, om met MAARTEN SCHENCK en den Vrijheer van Hohensaksen persoonlijk in onderhandeling te treden. Hij moest zich eerst bij MAARTEN SCHENCK begeven, en mededeelen, dat de huisvrouwen, kinderen en bloedverwanten der gevangenen alle middelen wilden gebruiken, om zijn' persoon uit handen van den Vrijheer van Hohensaksen te krijgen, indien Zijn Ed. zich sterk maakte, om de gevangenen te Blijenbeek en te Deventer tegen zijn' persoon los te maken. Zoo de Overste daartoe wilde verstaan en genoegzaam borgtogt wilde stellen, dat de gevangenen van alle aanspraak, die eenige anderen op hen zouden willen doen, schadeloos gehouden wierden, moest VAN WARMELO zich bij den Heer van Hohensaksen vervoegen en bewerken, dat de som van 15000 vermindert, ten minste de termijn van betaling verlengd wierd. Sedert werden de onderhandelingen bij voortdoring door tusschenkomst van VAN WARMELO gedaan. Den 5^{den} Julij 1583 eerst stonden de gedeputeerden der geünieerde provintiën aan de Oostzijde van de Maas aan de Overijsselschen toe, om met den Vrijheer van Hohensaksen op dien voet te onderhandelen, dat MAARTEN SCHENCK aan hen overgelaten en in eene Overijsselsche stad gebragt wierd, hetgeen evenwel niet gebeurde. Bij

de belegering van Roermond in het jaar 1578 had Overijssel aan Gelderland eene som van f 4000 verschoten: men trachtte dit geld tot afslag van de rantsoenpenningen te verkrijgen; en het jaar liep haast ten einde, eer men door onderhandelingen zoo ver gevorderd was, dat hiertoe f 3500 bepaald werden. Toen kwam er al weder een nieuw bezwaar. De Landraad schreef aan den Vrijheer van Hohensaksen, dat Syn G. de penningen (de f 3500) op zijne restanten en niet op het rantsoen van SCHENCK ontvangen zoude. „Al-
 „ les tegen het accort und verdrach so dorch
 „ den Drost Baer und heren van Lonen met
 „ den van Hohensaxen gemaket is; und
 „ schynt wall dat sulkes dor mysgunners der
 „ Overysselschen dus gedrefen wort. — (En
 toch waren het geene Generaliteits- maar Geldersche gelden, gelijk de Gelderschen zelve erkenden). „ Wo langer wo meer inconve-
 „ nienten in dese saken vorfallen" meldde WARMELO, den 10^{den} Dec. Het overige moest door andere middelen worden bestreden. Den 8sten Oct. vinden wij voorloopig den volgenden omslag vermeld. Die van Gelderland f 3500; de Drost van Salland f 1000; ROBERT VAN ITTERSUM f 1000; VOORST, ITTERSUM en WENCKUM f 1000; Deventer f 2250; Zwolle en Kampen f 2250; de Jonkeren f 1000. De resterende f 3000 half op het Land en half op de Steden te verdcelen. Den 4^{den} Jan. 1584 schreef de Vrijheer van Hohensaksen aan Ridderschap en Steden, dat de

eene uitvlugt na de andere gezocht werd om den tijd te verlengen. „ So haben wir in „ bedenckung der gefahr und sorg, so wir „ nuhn fast 2 jar lang mitt solchen gefange- „ nen Obristen aussgestanden, dessgleich „ auch das unsere vorgehende billiche erklä- „ rungen so wenig statt by E. E. finden mo- „ gen, uns endlich mitt gedachten Obristen „ uf solche mittel vergleichen, als E. E. „ aus beygeschlossenen schrieftlichen reces „ zusehen, welchen wir auch gleichwol zu- „ voren überschicken wollen, ob ir nochmal- „ len die sachen in ander weg zu erledigung „ ewer mitglieder und verwanten uff Bleyen- „ beck wolt richtig machen.”

De gevangenen hielden niet op, bittere klaagbrieven te schrijven. Er waren er, die hen op de *vleisbank* wilden brengen. Hun ontbrak dikwijls het noodige. Zoo schreven VAN VOORST en de beide ITTERSUMS den 20 Febr. 1583, dat zij bijna door gebrek vergingen „ als syder kersmiss kranklich und „ gebrecklich wesende, gheyn wyn aver al „ gehad, voele weniger tho by tyde noedrufft „ van bier hebben konnen bekomen. Wy ge- „ swigen dat wy dorch kelde und gebreck „ van haessen unde schoen halff verdorven. — „ So willen wy godt unde den viant bidden, „ dat wy tot een korth ende kommen moe- „ gen, want wy konnen dit anvallende und „ upliggende besweer nicht langer myt gedult „ dragen.” Zij zaten een' geruimen tijd elk op 54 st. daags buiten den wijn, en somtijds

stond de Vrouw van Blijenbeek niet toe, dat hun brieven werden overhandigd, eer de gemaakte kosten betaald waren. Maar somtijds gaven zij ook te kennen, dat de vijanden meer medelijden met hen hadden, dan hunne vrienden. Hunne bloedverwanten putteden zich uit en staken zich in schulden, en hetgeen Ridderschap en Steden, met gedurig afbreken, tot hun onderhoud toestonden, was ook op verre na niet toereikend. Nog in het begin van 1584 gaven zij hunne vrees te kennen, dat, zoo aan het verdrag met den Vrijheer van Hohensaksen niet voldaan wierd, deze, ofschoon hun zeer genegen, genoodzaakt zijn zoude, SCHENCK op andere wijze te rantsoeneren, en dat zij dan wisten, in de gevangenis te moeten *vervulen* of in handen der Spanjaarden of der ruiteren te komen, en zoo naar de wereld een *onroemlich* einde te nemen. Na het passeren van de noodige obligatiën en verzekeringen, die nog voorhanden zijn, na het stellen van gijzelaars, dat de penningen onder weg niet opgeligt zouden worden, werd eerst den 11^{den} Junij 1584 de volledige quitantie door den zaakgelastigde van den Vrijheer van Hohensaksen gegeven. RIPPERDA was intusschen in de gevangenis gestorven. Dit blijkt daaruit, dat de Drostin van Salland den 25sten Maart liet verzoeken, dat zij uit naam van haren zaligen man het Drostambt door eenen gequalificeerden van adel, Ridderschap en Steden aangenaam, provisioneel mogt laten bedienen, hetwelk geweigerd werd, terwijl

GERHARD VAN WARMELO hem tot opvolger gegeven werd. Zijn zoon gaf een paar jaren later te kennen, dat de schans te Goor zijne familie eene ton gouds gekost had, en nog jaren daarna vinden wij sporen van de schulden, die de overigen gemaakt hadden. Den 24sten Junij waren JOHAN VAN VOORST, ROBERT en JOHAN VAN ITTERSUM, na eene afwezigheid van bijna drie jaren, voor het eerst weder in de vergadering der Staten te Deventer. De eerste werd met het Drostambt van Twenthe begunstigd. Wat den Heer van Hemert betreft, die, gelijk wij vernomen hebben, in 1582, gelukkig van Blijenbeek ontsapte, hij begaf zich terstond weder in Staatschen dienst en was, in 1586, ten tijde van LEYCESTER, Bevelhebber der stad Grave, welke hij, terwijl het ontzet naderde, aan den Prins van Parma overgaf, meer uit medelijden met kermende vrouwen en kinderen, dan uit lafhartigheid. Hij werd, te Utrecht, staande onthoofd (1). De levensloop van MAARTEN SCHENCK is bekend. Wat hij nog aan den Vrijheer van Hohensaksen tot zijn rantsoen betalen moest, is ons niet gebleken. Volgens onze Geschiedschrijvers was de weinige belangstelling, die hij van den Prins van Parma gedurende zijne gevangenschap onderzonden had, eene reden van zijn overgang tot de Staatsche partij, bij welke hij ook

(1) WAGENAAR VIII. bl. 126 c. a.

meer belooning en onderscheiding vond, dan bij de Spaansche, die reeds bij den dood van **RENNENBERG**, door de benoeming van **VERDUGO** tot deszelfs opvolger, zijne eerzucht had te leur gesteld.

K U I N R E .

We leer eene Heerlijkheid, nog vroeger een Graafschap van merkelyke uitgebreidheid, zoo zelfs, dat het tegenwoordige eiland Schokland, met al de landen tusschen dit eiland en Kuinre, thans de Zuiderzee, er onder heeft behoord. Het had van ouds zijne eigene Heeren, tot dat, in 1407, Heer Herman van Kuinre deze Heerlijkheid aan Frederik van Blankenheim, Bisschop van Utrecht, als Heer van Overijssel, door koop opdroeg, die het aan dit gewest hechtte. Het had ook zijne eigene willekeuren of handvesten. Wij geven hier het letterlijk afschrift van een uittreksel uit die keuren, met de confirmatie van dezelve, zoo door Bisschop Frederik van Baden, als door George Schenck, Stadhouder van Overijssel, namens Karel V. Het luidt aldus:

„Item waert saecke, dat een man doot geslagen worde in den gerecht van Cuyne ende onder erffzaten gebragt worde, daer sal den Heere van hebben agt pont alsulcks geldes alwaer een man mede gegolden worde.

„Item soo en sal die heere van Cuyne gien burgerman vaen, maer hy sal se toe

lantreghte setten voer broecken die hy hem ontsydt. Waert saecke dat hy eenen man ontsyde huysroef, scheepsroef, zwaken ofte wapengedranck, so moghte die man ontgaen mit syn ses naeste buyren, vuyt negen ses te nemen. Weert saecke dat hy synen buyren niet criegten en moghte, so moste hy hoeren schepen wysinge.

„Voertmeer so hebben wy mitten driën landen wel verstaen van goede vrome luyden dat reght is en van olts een regt geweest is, dat hierin geschreuen staat. Hieromme dat 't reght ende waer is, hebben wy harmen heer van Cuyvre met den driën landen onsen segelen an desen brieff doen hangen int jaer onses heeren duysent driehondert vyf unde tachtigh des woensdaghes voer onser lievenvrouwen dagh annunciationis.”

„Wy Georgen Schenck fryheer toe toutenburg, Ridder van den order van den gulden vliese, Stadthaller generael der keyzerlycke mayesteit van vrieslandt ende der landtschap van overissel, maecken condit en certificeren, dat wy in stadt ende van wegen hooghgenante keyzerlycke mayesteyt onser allergenedighsten heeren den buyrluyden ende ingesetenen der Heerlyckheyte van de Cuyvre alle alsulcke hantvesten ende vryheyden als sy van den hooghweerdigen fursten ende heeren Bisschoppen van Vuytrecht ende lantvorsten der landtschap van overissel, predecessoren der keyserlycke mayesteyt hier bevorens geworuen ende deughtlycken heergebragt ende gebruyckt

hebben, vuyt kragt van den tractaat tusschen keyserlycke mayesteyt en der lantschap ende Steden van Overissel opgereg't en gemaect, geconfirmeert unde bestedicht hebben ende in kragt deses onses brieffs confirmeeren unde bestedigen, stede ende vaste gehalten te sulen worden in aller formen gestalt unde manieren als hem by loffelycken gedaghtenisse den Hooghweerdighen Hooggeboren fursten ende heeren Frederick geboren markgraven van Baden in syn tyt Bisschop van Uytrecht ende lantvorst der lantschap Overissel lestmael geconfirmeert ende bestedigt syn, en holdende van woorde tot woorde als hier na volgt geinsereert staat.

„ Wy frederick van Godts genaden Bisschop t uytrecht geboren marckgrave van Baden, maecken cond't allen luyden, dat wy onse buyrluyden te Cuinre alle alsulcke hantvesten unde statuyten unde vryheyden, als sy van onsen voorvaderen geworuen, heergebraght ende besegelt hebben, confirmieren, stedigen unde louen die mit desen onsen brieff stede unde vaste te holden, so die hem daer opgegeuen ende bebriefft zyn, beholtelycken so wy mit onsen raeden gedeputierden vrienden onser drieer steden Deventer Campen ende Swolle in denseluen hoeren hantuesten eenige punten gebreckelyck ende andere daerinne van node te wesen hebben beuonden, hebben wy onse buyrluyden in maniere nae beschreuen dese nabeschreuen punten verandert, toege-daen ende belieft, veranderen toedoen ende

belieuen die mit desen onsen brieff voor ons ende onse nacomelingen Bisschoppen t uytrecht. Int eerste dat van een dootslach die geschien mochte in onser heerlyckheyt van de Cuynre ende die hantdadiger opter daet begrepen worde, weere lyff omme lyff, unde wart die hantdadiger op ter daet niet begrepen worde ende dan scheyden wolde, sal die broecke wesen tot onsen behoeff vyftich golden Rynsche gulden ende oock dat die onschuldige vrienden der hantdadiger daervan van der dooden vrienden onbelast wesen sullen by eene pene lyffs ende goets.

„ Item sal een koirbare wonde wesen thien golden Beyersche gulden ende van die onbekenden, en dan sal onsen Casteleyn ter Cuynre heymalen ende voortvaren nae onsen Sallantschen landregte. Voort sal onsen Casteleyn den voors. buyrluyden eenen dagh leggen ofte sy sullen niet te reghte staen van onsen broecke anders dan voor onsen scholtebanck, daer hy dagelycks te reghte sittet voor synre deuren op ter strate als van den anbeginne een reght geweest is, then waer van sulcken saecken, dat wy onsen Casteleyn beuel deden dat hy hem voor die brugge dagh leggen moghte, twelk altyt staen sal tot onser kentenisse, beholtelycken noghtans dat men die voors. onsen buyrluyden van de Cuynre in den eersten reghtdagh laeden unde bestaen sal mogen, gelyck andere onse ondersaeten onser landen Sallant, Twenthe, Drente Vollenhoe. Ende off in toecomende tyden dese

punten misbruyckt worden ende oock mistast beuonden worden dat sie verandert weeren, zullen wy die altyt by goetduncken onser drieer steden voors. maght hebben te veranderen. Alles sonder arg ofte list. In oirconde 's brieffs besegelt mit onsen zegel gegeuen in 't jaer duysent vyffhondert unde vier op den slote van Vollenhoe 3 July. Onder stont in roeden wassche anhanget dat zegel van Frederick van Baden.

Aldus gecopieert vyt die handvesten van der Heerlyckheyte Cuyne ende is na gedaene collatie van woort tot woorden bevonden t accorderen.

T. Jans Not. Publ.

F. A. EBBINGE WUBBEN.

BESCHRIJVING

VAN DE

H A V E Z A T H E N

in Overijssel,

DOOR

F. A. EBBINGE WUBBEN.

SINCKGRAVEN, in het Rigterambt *Ootmarsum*. Voor de Hervorming stond hier eene kapel, in welke de bedienaar van St. Catharinas vicarie te Denekamp eens ter week de altaargeheimenissen moest verrigten. In het midden der 17de eeuw behoorde het aan de Graven van *Bentheim*, welke het verkochten aan *Gerhard Sloet*, die er in 1700 heer van was, gehuwd met *Jurriana Mechteld Sloet*. Door huwelijk is het gekomen aan *Marc Antoine Gislevain de Conny*, Marquis de *Thouars*, bij overlijden van denzelfen verkocht, en thans eigendom van den Heer *J. T. Roessing Udinck*, Lid der gedeputeerde Staten van dit Gewest.

SLOOTENHAGEN, in of bij de Stad *Vollenhore*. In 1666 compareerde hiervan ten landdage en klaringe *Coenraad Willem Sloet*.

STUIVELAAR, onder het Rigterambt *Kedingen*. In 1660 behoorde het aan *Philip Otto van Coevorden*, die met *Anna Sophia Frisia van der Capellen* getrouwd was; in 1664 werd er van verschreven *Jacob van Coevorden*; in 1710 *Borchard Amelis van Coevorden*, Landdrost van Twenthe; in 1712 *Johan Philips Christoffel van Keppel*, gehuwd met *Agnes van Reede van Amerongen*. Stuivelaar geraakte in 1751 bij koop in handen van den Heer *Dirck van der Wijck*, Burgemeester der Stad Zwolle. Aan deze Havezathe was verbonden het regt van Borgmanschap te Goor, met de naburige huizen Westervlier en Oldenhof de collatie van den predikant te Markelo en den organist te Goor. Voorts bezat Stuivelaar een' grafkelder en plaats voor eene bank of gestoelte in de kerk te Markelo.

SCHULENBURG, in de Marke van *Hulsen* en *Overwaters*, kerspel *Hellendoorn*, oudtijds ook *Ter Mollen* of *Moelen* genaamd, een der oudste sloten in dit gewest (1). Het was een uiterst versterkt kasteel ten tijde van Godebald, 24sten Bisschop van Utrecht. Deze, gestoord over de gevangenis, waarin hij in 1123 geraakt en waaruit hij twee jaren daarna ontkomen was, besloot om Keizer Hendrik V den oorlog aan te doen, waartoe hij opgestoot werd door de manmoedige Petronella van Saksen, weduwe van Graaf Floris van

(1) Verg *Almanak* 1842 bl. 132.

Holland en voogdesse over haren minderjari-
gen zoon Dirk VI, wier broeder was Lotha-
rius, Hertog van Saksen. De Keizer, de oor-
logsverklaring bekomen hebbende, trok, nadat
hij met allen spoed een leger verzameld had,
naar dit gewest en vermeesterde Deventer en
eenige nabuursteden met weinig tegenstand.
Toen hem dit gelukt was, draalde hij niet,
om het beleg te slaan voor het sterke slot
Schulenburg, en berende het, voor dat Lo-
tharius en zijn medehelper, de Munstersche
Kerkvoogd, als bondgenoot van Godebald,
hetzelve met nieuwe manschap en voorraad
konden voorzien. Naauwelijks was de bele-
gering aangevangen, of de Hertog sloeg zich
met zijn leger niet ver van *Schulenburg* ne-
der, alleen door een moeras van des Keizers
legerplaats gescheiden, met het voornemen om
den Keizer het beleg te doen opbreken. Maar
deze stoorde er zich luttel aan en ging voort
met het slot te benaauwen, tot dat Lotharius
onverwacht opbrak en het beleg voor Deven-
ter sloeg, waardoor hij zijn' vijand noodzaak-
te, zich van hier naar die stad te begeven,
om dezelve te ontzetten. Lotharius, zijn oog-
merk volvoerd hebbende, bezorgde en ver-
sterkte op nieuw *Schulenburg* en vertrok ver-
volgens naar Duitschland. In 1381 werd het
door Bisschop Florens van Wevelichoven bele-
gerd, ingenomen en gesloopt. De vertaler en
vermeerderaar der *Oudheden en Gestichten
van het Bisdom van Deventer* verhaalt, dat
het reeds in 1228 zou zijn afgebroken en van

de afbraak het kasteel van Hardenberg zou zijn gebouwd. PICCARD integendeel vermeldt, dat het kasteel van Hardenberg door Bisschop Jan van Arkel werd gebouwd, gedeeltelijk van de afbraak van het oude kasteel van Coevorden. In 1525 was het weder een versterkt slot. De rustelooze Karel van Gelder deed het van bezetting voorzien; hij bleef er meester van tot 20 Sept. 1528, toen hij het aan de Burgondischen of Karel V overleverde; in 1584 was het in bezit van de Staatsche partij; in het volgende jaar werd het, na eenige dagen belegs, aan Taxis overgegeven, bij afwezigheid van den bevelhebber, ofschoon de bezetting nog met zes maanden voorraads voorzien was. Dit bezit duurde evenwel niet lang, dewijl de Staatsgezinden er weder meester van werden en het behielden tot 1592, wanneer het weder aan de Koningsgezinden werd overgegeven, die het twee jaren hielden en toen verlieten. In 1606 werd het nogmaals door den Spaanschen Veldheer Spinola op de Staatsgezinden veroverd, doch spoedig weder verlaten. Na dien tijd heeft het geene belegering meer doorgestaan en schijnt al dadelijk te zijn ontmanteld; in verval geraakt, is het in later tijd afgebroken. Vóór de Hervorming stond hier eene kapel. De bedienaar van onze lieve vrouwe vicarie in de parochiekerk van Hellendoorn was gehouden, om ieder week de onbloedige offerande op te dragen; in 1513 nog werd in deze kapel een beneficie gesticht. *Schulenburg* zoude zijnen

naam ontleend hebben van het adellijk geslacht van dien naam, zijnde een tak van het overoud adellijk, ten deele vrijheerlijk ten deele grafelijk geslacht in de Mark Brandenburg, en daarvan afkomstig zijn de beruchte Groninger afgevaardigde bij de vredesonderhandelingen met Portugal, in 1661, *Jan van Schuilenburg*, die, ten lande uitgeweken, zich schaarde aan de zijde van Christoffel Bernard van Galen. In 1554 was er Heer van *Johan van den Boetselaar*, blijkens een nog voorhanden stuk „ytlicke articulen tusschen den „ Erentfesten Johan van den Boetselaer ende „ die steden Hasselt en Zwolle" betrekkelijk de scheepvaart op de Regge, van 18 Maart 1554. Later behoorde het aan het geslacht *Kettler*; in 1666 was er riddermatig van *Wernemer van Raesfelt*; in 1680 *Hendrik van Raesfelt* en zijne vrouw *Elisabeth Margaretha van Eijl*. Zijne erfdochter *Agnes Sophia van Raesfelt* (1) huwde in 1684 met *Johan Zeger van Rechteren*. Hij overleed in 1701 en zij in 1705 in het bezit van *Schuilenburg*, opgevolgd door hunnen zoon *Joachim Hendrik Adolf van Rechteren*, die, in 1711, met *Amelia Alexandrina Frederika*, Gravin van *Limpurg Spickveld* trouwde. Hij overleed in 1719 en zijne weduwe in 1754. Hun zoon

(1) De Hof te Raesfeld, genaamd *Raberdinck-hof*, behoorde in 1257 aan Adam, Heer van den Berge, die denzelfen in dat jaar verkocht aan zijnen neef, Simon van Gemen.

Johan Evert Adolf, die met *Josina Elisabeth van Rechteren* huwde, volgde hen op. Na het overlijden van deze trouwde hij met *Sophia Carolina Florentina van Rechteren* en verwekte bij deze zijnen opvolger *Frederik Lodewijk Christiaan*, die in 1780 met *Wilhelmina Carolina Dorothea van Heiden Hompesch*, en daarna, in 1792, met *Elisabeth Johanna Renira van Heeckeren van Overlaar* trouwde. Uit dit laatste huwelijk is de tegenwoordige bezitter geboren.

Schulenburg was een leen van de Provintie Overijssel, zoo als blijkt uit de navolgende leenverheffing, die wij hier woordelijk laten volgen.

„ 1550. Item beleent hermen ten Nyenhuys
 „ als volmechtiger ende geconstituiert van we-
 „ ge en in den naeme ende tot behoeff dericks
 „ van den boetseler Erffschencker des Her-
 „ tochsdoems van Cleue (als by de procuratie
 „ van dien genoech gebleecken is) nae doede
 „ Dericks van den boetseler de olde syns va-
 „ ders: in t eerste dat erue ter moelen mitten
 „ waetermoelen wyntmoelen ende wynt in den
 „ gerichte van hellendoern mit hueren toebe-
 „ hoiren, den hoff te hulsen mit synen toe-
 „ behoiren, meyering ende crutenberghe de
 „ zwanenborch ende slingenborch gelegen in
 „ den kerspell van hellendoern. Item den
 „ thienden tot millingen, den thienden tot
 „ riggelaer, als de gelegen is small ende groff,
 „ die thienden tot wilseme, den thienden ouer
 „ eyssinck ende ouer des breiden guet, item

„ den thienden te gerner opten eyssche,
 „ voert dat lant tot ter hofstede toe gerner
 „ hoert, item den haselhorst inder buertschap
 „ toe noertmeden in den kersspell van den
 „ hamme, item den thienden ouer den hof te
 „ stocken ouer waening ouer oertberding
 „ ouer mensing small ende groff, ouer dat
 „ nyehuys small ende groff, gelegen tot stoc-
 „ ken in den kerspell van merckeloe,
 „ item den thienden groff ende small ouer dat
 „ erue dat geheeten is donckersguet en dat
 „ guet ten uerde gelegen in den kersspel
 „ van dalsen in der buyrschap van anc-
 „ kum, item dat erue ter aalhorst mit
 „ smalen thienden daer ouer ende mit eenre
 „ waer in dalemsholt in den kersspell van
 „ dalsen in lente buyrschap, item twee
 „ huysen thienden groff ende small de gele-
 „ gen syn toe koelendoern ouer schultingh
 „ ende odinck in den kersspell van hemis
 „ ende ouer een huys te roesendaell inder
 „ buyrschap bestmen inden kersspell van
 „ ommen, item den thienden tot aesking
 „ groff ende small gelegen te lemeloë in den
 „ kersspell van ommen, item dat erue es-
 „ schinck gelegen te notter in den kerspell
 „ van ryssen, item twee thienden gelegen in
 „ den kersspell van wederden gebieten men-
 „ singh ende hemmenmen item de thienden
 „ ouer dat erue te ludeveldinck coenradinck
 „ ende duvelshuys groff ende small inden
 „ kersspell van ryssen in der buyrschap van
 „ enteren, item den thienden ouer dat erue

„ te roessinck groff ende small mit allen sy-
 „ nen toebehoiren gelegen in den kerspell en
 „ buyrschap van hellendoern, item dat erue
 „ grubbinck gelegen te eelen inder kersspell
 „ van hellendoern mit eenre waer inden dam
 „ ende ende mit allen synen toebehoiren, vt-
 „ geseght vier mergen des lants hem laet-
 „ stelyck toegeslagen, item den thienden groff
 „ ende small ouer lembertinck te merle, item
 „ ouer dat nyenhuis toe oueren gelegen in
 „ den kersspell van hellendoern, item dat
 „ alinge guet enden hoff te merle mit twee
 „ waeren ende allen synen toebehoiren, soe
 „ dat gelegen is in den kersspell van hellen-
 „ doern inder buyrschap van merle, pntibus
 „ Merten Bodeker ende hessel van Ouerenck
 „ actum deventer opten xviii dach mert 1550.

Tot besluit laten wij hier volgen den eed,
 welken de leenmannen en vasallen der Land-
 schap van Overijssel moesten doen. „ Dat
 schweere Ick dat ick der Keyz. Maj. onsen
 allergeneditsten heren als hertogen van bra-
 bant ende grauen van Hollant ende Erfheeren
 der landen van oueryssel trou ende holt sal
 weesen siner Mat. na gelegentheyt miens leen-
 guet te dienen als ick daertoe vermaent sal
 worden gelick anderen doen sullen na den
 brieuen siner Mat., ende siner Mat. landen en-
 de ondersaeten beste te waeren ende doen
 ende schade te schutten wes my tot siner
 Mat. offte siner Mat. statholder aldaer aff te
 waerschuwen was, oeck by siner Mat. befells-
 luden in myne byweesen offte by myn weete

geschlotten wordt secreet te holden ende niet te releveren. Ende voert alles te doen dat een guet ende getrouwe leenman ende vasal schuldigh is ende behoert te doen. Soe moet my Godt helpen ende alle sine heylighen."

TOUTENBURG, in het Schoutambt *Vollenhove*, roerende aan de Stad Vollenhove gelegen, in het begin der 16de eeuw door George Schenck, Vrijheer van Toutenburg, gesticht, en in 1533 geheel voltooid (1). Als Drost van Vollenhove en Kastelein der Heerlijkheid Kuinre kocht George Schenck eenige gronden aan de zuidzijde der Stad Vollenhove, de *Camp* genaamd, in Johan Redinx-heurne tusschen de eigendommen van de zusters, d. i. conventualen van Clarenberch (2) aan de oostzijde en Swakenburg aan de westzijde. Op dit Huis hield

(1) Te onregt wordt dus door L. SMITS, *Schatkamer van Nederl. Oudheden* bl. 375 opgegeven, dat Toutenburg door twee heeren, die dezelfde namen voerden, zoude gesticht zijn, onder de regering van Godevaard van Rhenen, 28sten Kerkvoogd van Utrecht, anno 1170, om de Vriezen het stroopen te beletten, terwijl hij dit met BEKA staaft. Dit is eene blijkbare misstelling. Godevaard van Rhenen stichtte dit ons Toutenburg niet of twee Heeren van dien naam, maar wel in 1165 het nog gedeeltelijk in wezen zijnde Huis of Bisschoppelijk Slot te Vollenhove.

(2) *Clarenbergh*, een nonneklooster, even buiten Vollenhove gelegen, behoorde, even als het klooster Sint Maria op den burgwal te Hasselt, tot den 3^{den} regel van St. Franciscus en is reeds vroeg in de Spaansche onlusten onder den voet geraakt. De goederen werden later gevoegd bij die van Sint Jans Camp en stonden onder eenen bijzonderen rentmeester.

Schenck, toen hij Drost was en naderhand in hooger bediening opklom, meesttijds zijn verblijf. Hij overleed er; zoo ook zijne eerste en tweede vrouw. Na zijn overlijden bleef Toutenburg in bezit van zijnen zoon Carel, die toen nog minderjarig was; deze leefde ongehuwd en hield er bestendig zijn verblijf tot zijn' dood, die in 1571 voorviel. Daar de verdere geschiedenissen van dit huis met het geslacht zelf in naauw verband staan, zoo zullen wij hier laten volgen de afkomst en eenige bijzonderheden uit het leven van den stichter.

George Schenck, Vrijheer van Toutenburg, stamde af uit het geslacht Schenck, aan hetwelk Toutenburg behoorde. Dit was eene baronnie en oud bergslot midden in het bosch van dien naam, in Thuringen in Saksen. Het slot zoude door Rudolph Schenck II^{de} in 1233 gebouwd zijn. Nadat de linie der Schencken geheel was uitgestorven, werden de Heeren von Werther Döring en Taube er door Keurvorst Johan George I mede begiftigd; onder Keurvorst Johan George II is het bij deeling gekomen aan het Huis van Zeitz, in 1711 in het Keur-Saksische Huis. Meer dan vijftien dorpen behoorden onder deze baronnie.

George Schenck was, volgens echte bescheiden (1) oudste zoon van Willem Schenck,

(1) Wij zeggen *echte* bescheiden, dewijl de Heeren van Boetselaar in hunne deductie, welke zij in druk

der alter. Vrijheer van Toutenburg ende Wendischen Eschenbach, en van Kunnigunda van Tettauw. Hij kwam als Edelman in het gevolg van Frederik van Baden, Bisschop van Utrecht, hier te lande, in 1496. Geen Bisschop van Utrecht werd immer met zulk eene eenparigheid als deze verkozen. Maar zijne regering was eene aaneenschakeling van onrust, meest door Karel van Gelder berokkend. Hij ruilde in 1516 zijnen bisschopszetel aan Philips van Bourgondie. Keizer Maximiliaan en zijn kleinzoon Karel kochten daartoe met geld des Pausen toestemming. Van dezen zijnen Heer bekwam Schenck, in 1502, het Scholtambt, later genoemd Drostambt van Vollenhove; tot borgen stelde hij hiervoor Geert Mulert, Rentmeester van Salland, Barthold van der Eeze, Hendrik en Herman Hagen. Reeds voor 1496 was Schenck gehuwd aan Anna de Vos van Steenwijk, die door TOE BOECOP genoemd wordt „een edel juffer en eenige erfdochter." Zij was eene dochter van Coenraad de Vos van Steenwijk, overl. 1481, en . .

uitgaven (1669 te Zwol bij G. Tijdeman) tot staving van hunne regten tegen de Mangelaers deze afkomst met behoorlijke stukken genoeg schijnen bewezen te hebben. Aan de andere zijde werd deze afkomst hevig bestreden in eene deductie en appendix op naam van Livina Schenck c. s. die zij mede in druk lieten uitgaan (1677 te Leijden bij M. van Leeuwen). Deze Livina Schenck beweerde, ook met bewijzen gestaafd, dat George Schenck een zoon was van Johan Schenck en Ludowilla von Schleinits. Zie beneden.

Mulert. Haar oom van vaderszijde was Roelof de Vos van Steenwijk, Huismaarschalk van de Bisschoppen van Utrecht, gehuwd met Jutte Mulert, en in 1492 overleden. Coenraad de Vos van Steenwijk was Heer van Batingen, Ansen enz. Anna de Vos van Steenwijk overleed op den Huize Toutenburg in of omstreeks 1526. Uit dezen echt werden Heer George Schenck geboren: Maria, Abdisse van Rhijnsburg, overl. 1552; Lodewijk, jong en ongehuwd in Spanje overleden; en Frederik, Aartsbischop van Utrecht, overl. in 1580. Door het overlijden van genoemde Anna vervielen op haren echtgenoot, onder meer andere goederen in Drenthe, het Huis te Batingen, door Coenraad de Vos van Steenwijk in 1315 gesticht en door Schenck, in 1504, geheel veranderd. Schenck begaf zich, in 1526, ten tweeden male in den echt met Johanna, dochter van Jan I, Graaf van Egmond, en van Maria Magdalena, Gravin van Werdenberg. Uit dezen echt werd geboren Carel, welke Heer was van Toutenburg en Wedde, en ongehuwd, als verschreven Edele dezer provincie, op Toutenburg leefde. Hij overleed aldaar in de maand Januarij 1571 en werd op het koor der Groote Kerk te Vollenhove begraven. George Schenck stond altijd in hooge gunst bij de Bisschoppen Frederik van Baden, Philips van Bourgondie en Hendrik van Beijeren. Bij den overgang van het wereldlijk gebied van het Utrechtsche Bisdome aan Karel V werd hij door den Keizer, in het laatst van

Maart 1521, met het Stadhouderschap van Vriesland, in plaats van Willem van Roggendorp, begunstigd. Hierdoor kreeg hij vele vaste goederen in dat gewest, onder anderen in de Grietenij Tietjerksteradeel. Hij werd in dat jaar als Drost van Vollenhove opgevolgd door Herman van IJsselmuiden. Kort daarna benoemde hem de Keizer tot Ridder van het gulden vlies, Rijkskamerling en eersten Stadhouder van Overijssel, Groningen en Drenthe, voorts tot Drost van Drenthe en Kastelein van Koeverden en Overste Bevelhebber van het kasteel van Genemuiden, en schonk hem daarbij de Heerlijkheid Wedde, een Overijsselsch leen, als blijkt uit een register, getituleerd:

„ Register van den leenen der Keys. Mat. van
 „ der lantschap van Oueryssel verlyet ende
 „ beleent by heeren Maximiliaen van Egmond,
 „ grauen van Buren etc. syner Mat. Stadthol-
 „ der generael der landen van Vrieslandt,
 „ Overijssel en Groeninghen, begonnen in de
 „ maant van Juny anno xv^eviertigh en geeyn-
 „ digt in den jare xv^exlix" luidende, als volgt:
 „ item beleent den waelgeboeren her Kaerl
 „ Schenck fryheeren van Tautenburch, heren
 „ van Wedde en Westerwoldingerlant en Bel-
 „ lingswoldt, na doede syns vaders her Geor-
 „ gen Schenck in syn leuen fryheeren van
 „ Tautenburch, heren van Wedde, Westerwol-
 „ dingerlant en Bellingswoldt, ende Keyz. Mat.
 „ Stadtholder generael der landen van Fries-
 „ landt, Oueryssel, der Stadt Groeninghen en
 „ der Omlanden, dat huys ende slot toe Wed-

„ de, mitten landen dorpen ende herlicheyden
 „ van Westerwoldingerlant ende Bellinckwolde,
 „ mit sampt den hoylanden, uitgorsen, holdt,
 „ broeck, venen, visscheryen ende andere
 „ heure appendenten, mitten jaer tax ende
 „ andere reghten, hoege middel ende lege
 „ jurisdictie, herlicheyd ende justitie, nyet daer-
 „ uan gereserveert noch vytgescheiden. Ende
 „ dat tot eenen ouerysselschen leen voer hem
 „ ende syne echte soenen ende dochter en-
 „ de andere nacoemelinghen van hem in wet-
 „ tigen bedde ende rechten linye nederdalende
 „ ende descendeerende, ende by gebreck van
 „ dien weder te veruallen aen die Keyz. Mat.
 „ ende syne Mat. eruen ende nacoemelinghen,
 „ hertoegen ende hertoeginnen van Brabant,
 „ grauen ende grauinnen van Hollant, heren
 „ ende vrouwen van Vrieslandt ende Overys-
 „ sell, te versoecken ende te verhergewarden
 „ soe menichmael als t selfde veruult ende le-
 „ dich wordt mit een paerdt, weerdigh we-
 „ sende vyftig carol. guld. voerbehoudende
 „ Keyz. Mat. ende syner Maj. eruen ende na-
 „ coemelinghen als voeren, van de voorscr.
 „ herlicheyd van Wedde Westerwoldingerlant en
 „ Bellinckwolde mit synen toebehoeren huer
 „ Mat. souerainheyd oevericheyt, hoicheyt ende
 „ behoerlick ressort, blyckende vorder by der
 „ Keyz. Mat. oepene besegelde briuen in dato
 „ xxv dach augusti anno achtendertich hiervan
 „ expedieirt. Ende noch beleent Kaerll Schenck
 „ voirs. nae doede heren George Schenck
 „ syns vaeders voers. driehondert carolusgul-

„ den jaerlicks erfrente te loese mitten pen-
 „ ninck sesthesiene vt der Keyz. Mat: domeynen
 „ van den jaertax van syner Mat. stadt Groe-
 „ ninghen ender Omlanden, verschynende op
 „ kersmisse, voer een Overyssele leen voer
 „ hem ende synen echte soenen ende doch-
 „ ters ende andere nacoemelingen in rechter
 „ linye descenderende. Ende by gebreecke
 „ van dien weder te verfallen als voers. ende
 „ dat boeuen die sevenhondert carolusgulden
 „ van die jaertax van Westerwoldingerlandt
 „ en Bellingerwolde ouer dat supplement van
 „ dusent carolusguld. jaerlicks losrente, die
 „ den voers. her George Schenck voer in-
 „ ganck van die donatie ende beleening be-
 „ loeft is geweest, blickende by andere oe-
 „ pene breuen der Keys. Mat. daervan expe-
 „ diert. In dato als voeren pntibus Johan
 „ van Yttersom, drost toe IJsselmuyden ende
 „ Willem van Buckhorst. Actum toe deventer
 „ den xiiij juny anno 1548."

Als gemagtigde des Keizers kwam George Schenck, den 31sten Maart 1528, te Zwol, wordende aldaar heerlijk ontvangen. De blijde burgerij, zoo te voet als te paard, in menigte gewapend, haalde hem plegtig in. De Stad deed den Keizer hulde; de Stadhouder zwoer, in naam des Keizers, de weduwen en weezen te zullen beschermen en de Regering in alle regten te zullen handhaven. Hij ging vervolgens naar de St. Michielskerk, alwaar hij, onder den lofzang: Heere, wij loven u! op het koor voor het hooge altaar knielde. De Ma-

gistraat onthaalde hem met vele voorname vrouwen des middags in het stads wijnhuis op eenen prachtigen maaltijd, welke, onder afwisseling van dans en spel, met den avond eindigde. Schenck ontving, behalve andere vereeringen, een schoon paard.

Hij bewees den Keizer, zijnen Heer, ten allen tijde menigvuldige diensten in het beoorloggen der Gelderschen. In 1522 kreeg hij bevel, om de sterkte Corfhuizen bij Hasselt te veroveren, die hij, nadat hij ze ingenomen had, deed slechten. Hierop sloot hij Genemuiden zoo in het naauw, dat er geene hoop op ontzet was. De Gouverneur van Genemuiden, Casper van Merwick, een onvervaard en geslepen krijgsman, ging de zijnen wapenen en keerde met eene aanzienlijke magt naar Zwolle terug. Hertog Karel vervoegde zich zelf bij deze bende en verschalkte Schenck, die, zijn leger gesmaldeeld hebbende, de legerplaats moest verlaten en zich te naauwer nood binnen Hasselt bergde. Een ongemeene buit, tien vaandelen, 2400 krijgsknechten en 130 ruiters vielen de Gelderschen in handen. Door dit geluk kreeg Karel van Gelder vervolgens Coevorden en Diepenheim in handen en werd hij meester van een groot gedeelte van Overijssel. In 1528 voegde Schenck zich bij Floris van Egmond, om het beleg voor Hattem te slaan. Hier bleef zijn broeder Willem (of, zoo als anderen schrijven. Ernst) Schenck, benevens Geert van Langen, Drost van Salland. In 1536 werd Schenck als Stad-

houder van Groningen gehuldigd; daarna nam hij met geweld de sterkten Delfzijl, Appingadam en vervolgens Coevorden en eindelijk Diepenheim. Om de Herdoopers in Vriesland te bestrijden kreeg Schenck de handen vol; om deze en andere onlusten te dempen was hem, door den Keizer, in 1527, bij opene brieven, te Mechelen gegeven, als luitenant zijn broeder Ernst Schenck toegevoegd. Hij zelf overleed aan de gevolgen van eene kwetsuur, hem door eenen musketkogel in het beleg van Genemuiden toegebracht, op den 2^{den} Febr. 1540 op zijn Huis te Toutenburg. Zijne gemalin hield op den 17^{den} Maart daaraanvolgende, in het bijwezen van de voornaamste Overijsselsche Edelen en de afgevaardigden der drie Hoofdsteden, te Vollenhove zijne uitvaart, alwaar hij in de Groote Kerk midden op het koor begraven werd.

Vroeger, den 2^{den} April 1527, had hij voor den Hove van Vriesland aangaande de nagelatenen goederen zijner eerste vrouw, Anna de Vos van Steenwijk, met zijnen zoon Frederik Schenck afdragt gemaakt, waarbij deze aan zijnen vader al de goederen, in Drenthe gelegen, transporteerde, zoo wel leengoederen als eigene „ met alsulcke voerwaerden dat alle „ desse voers. leenguederen na doedelicken „ afganck van heere georg voers. eruen ende „ komen sullen op syne kinderen, die hy nu „ heefft ofte naemaels verkrygen mughte, doch „ altyt op mans voer vrouwen gebuerte ende „ de oltste voer die jungste ende nyet weder

„ op den voers. heer Frederick synen soen ,
 „ soe lange Heer George voers. andere echte
 „ geboorte heeft ende achterlaet.” Zijn zoon
 Carel volgde hem in al zyne bezittingen op.
 Zijne gemalin ontving, zoo van den Keizer als
 van de Vrouwe Gouvernante Maria, Koningin
 van Hongarije, brieven van vertroosting. De
 eerste luidt als volgt: „ Edele Walgeborn be-
 „ sundere lieve Moeyhe. Wy hebben uyt den
 „ brieven by uwen hofmeyster den drossaet
 „ van Vollenho ende den greffier van den
 „ lande van overyssel aen onse lieve ende
 „ beminde suster die coninginne van Honga-
 „ rien, den vierden van dese maent geschreven,
 „ verstaen de aflyvigheyt van wylen Herren
 „ George Schenck, in syn leven fryheere tot
 „ Toutenborgh ende onse Stadholder gene-
 „ rael van Frieslandt Overyssel ende Gronin-
 „ ghen, uwen saligen gemaal, t welck ons
 „ eene droeve nyemare is geweest in aensie-
 „ ninge ende gedenckenisse van synder wys-
 „ heit, vromicheyt ende geschicklickheyt ende
 „ die goede getrouwe ende menighfuldige
 „ diensten, die hy ons altyt, sonder lyf ende
 „ goet te spaeren, gedaen ende bewesen
 „ heeft. Soo hebben wy om toe beclaegen
 „ synen dootlicken afganck niet willen onder-
 „ laeten U deshalve toe beschicken ende heb-
 „ ben daerom afgeveerdicht onsen getrouwen
 „ secretaris meester Lenart Herdinck, met be-
 „ vel U van onsentwege te troosten ende con-
 „ soleren ende U adverteren, dat wy gantsch
 „ geneyght zyn uwen persone ende uwen sone

„ tot allen tyden in gunstige ende speciale
 „ recommandatie te hebben gelyckerwys of die
 „ voorn. onse Stadtholder alnoch te lyve wae-
 „ re, soo syne voors. diensten wel verschult
 „ hebben. Begerende seer ernstlick dat gy t
 „ geschut, proviande ende andere nooddrift
 „ wesende op den huyseren ende staten
 „ van vrieslandt ende overyssel (1) die u-
 „ we voorgenaemde gemael aldaer gestelt
 „ heeft ende hem toebehooren, op die selve
 „ huysen ende sloten laten wilt om alle in-
 „ convenienten te schouwen, ende wy sullen
 „ u daer aff doen respondeeren sulx dat ghy
 „ redenen hebben zult des te vrede te we-
 „ sen, so wy u insgelycx u dencken te doen
 „ ontlasten ende acquitteren van die schulden
 „ ende resten van penninghen daerinne onse
 „ voors. stadholder om onsen dienste verbon-
 „ den staet, des wy u der goede meyninge niet
 „ en hebben willen bergen, gelyck gy bree-
 „ der by onsen voors. secretaris verstaen sult,
 „ die wy belast hebben van dese en andere
 „ saken breeder verklaringe te doen, bege-
 „ rende hem gelove te geven. Hiermede den
 „ almachtigen bevolen. Geschreven in on-
 „ se stad van Dendermonde den XIIIe dagh

(1) In Vriesland waren te dier tijd versterkt eenige
 oude Huizen, zoo in de steden, b.v. Sneek, als ten
 platten lande. In Overijssel het bisschoppelijke slot te
 Vollenhove, t Olde Huis genaamd, Lage, Diepenheim,
 alle toebehoorende aan den Keizer, voorts Rechteren
 en andere particuliere sloten.

„ van Februario xv^exxxix styl van Brabant.
 „ (get.) Charles.”

Die van de Vrouwe Landvoogdesse was van
 den volgenden inhoud. „ Edele, walgeboren
 „ besundere lieve Moeyhe. Wy hebben uyt den
 „ schryven van den drost van vollenho uwen
 „ hofmeyster ende Bartholomeus van Colen
 „ verstaen die aflyvigheyt van wylen heeren
 „ Georgien Schenck in syn leven Heere tot
 „ Tautenborgh ende stadholder generael van
 „ Friesland Overyssele ende Groninghen uwen
 „ seligen gemael, twelck der keyzerlicke ma-
 „ jesteyt onsen lieven heere ende broeder, die
 „ wy daeraf geadvertiert hebben, ende ons
 „ eene seer droeve tydinghe geweest is, in
 „ aenmerkinghe van des voors. wylen stadhol-
 „ der wysheyt vromicheyt ende geschickelyck-
 „ heyt ende de goede eerlicke ende menichful-
 „ dige diensten, die hy zynder majest. wel ende
 „ getrouwelycken gedaen ende bewesen heeft,
 „ ende verhoopt hadden hy in toekomende ty-
 „ den noch gedaen solde hebben indien t Godt
 „ belieft hadde hem te sparen. Dewyle dan
 „ Hooggedaghte Keyzerlyke Majesteyt om zynen
 „ dootlycken afgangck te beklagen ende om U
 „ te troosten ende te consoleren, oock om U
 „ verder wervinghe ende bootschap te kennen te
 „ geven, den Secretaris meester Lenart Herdinck
 „ afgevaerdicht heeft, soo hebben wy densel-
 „ ven Secretaris deshalven gelycke bevel ge-
 „ geven, begerende seer ernstelick dat gy
 „ hem guetlyck hooren ende gelooven wilt, U
 „ houdende voor verseeckert dat wy tot vor-

„ deringe van Uw en U Soons saecken ende
 „ affairen ganschelicken geneyght ende deselve
 „ tot allen tyden by syner Keyz. Mat. en elders
 „ in favorable ende gunstige recommandatie
 „ hebben sullen, soo der voors. wylen stadhol-
 „ ders diensten dat verschult hebben. Ken
 „ God die U bewaren wille. Geschreven tot
 „ Dendermonde den xiiii february 1539.”
 Zijne weduwe schijnt hem kort daarop ge-
 volgd te zijn. Immers, het is van elders
 blijkbaar, dat zij reeds in de maand Augustus
 1541 als gestorven voorkomt. In het
 stadhoudelijk bewind kwam in zijne plaats
 zijn zwager, de Graaf van Buren.

De Stadhouder Schenck had bij testament
 over zijnen minderjarigen zoon Carel voogden
 aangesteld en vier executeuren benoemd; doch
 zijn oudste zoon, Frederik Schenck, nam hier-
 mede geen genoegen en oordeelde, dat hem,
 als naaste bloed, de voogdij over zijnen broe-
 der toekwam, en leverde daarover eene re-
 pliek in aan den Keizer in zijner Maj. secre-
 ten rade. Hierop volgde in de maand Augustus
 1541 een vonnis van den Hove van Vries-
 land, waarbij de eisch van Frederik Schenck
 voor ongegrond verklaard werd; doch later
 schijnt deze met Georgius van Egmond, Bis-
 chop van Utrecht, als naaste bloedverwanten,
 de bevoegdheid te hebben erlangd, om drie
 of vier personen voor te stellen, waaruit de
 Keizer één tot voogd zoude benoemen. Gedu-
 rende dezen twist was zekere Jan van Hens-
 burg meester van Toutenburg, alwaar zich de

minderjarige Carel Schenck mede bevond. Hij verstoutte zich, om Heer Frederik, van Utrecht komende, met zijn volk de poort van Toutenburg te sluiten en gewelddadiger hand het binnenkomen te beletten, waarna deze ingelaten werd zonder volk, alleen met een jongen en een advokaat; al het ander gevolg werd buiten gesloten. Aan de andere zijde klaagde een der executeuren, Bartholomeus Twenbergen van Collen, eertijds secretaris des Stadhouders en door zijn toedoen griffier der Staten van Overijssel geworden, dat zoo wel Bisschop Georgius als Heer Frederik Schenck op eigen gezag de goederen van Jonkheer Carel administreerden, verzoekende bij den Keizer daarin voorziening en dat alles weder hersteld wierd, hetwelk later geschiedde, waarbij gemelde Twenbergen tot voogd van Carel benoemd werd. Frederik Schenck en zijne zuster Maria gelieten zich toen, als of zij met de vaderlijke en moederlijke erfmaking niet te vreden waren en bemoeijelijkten hunnen halven broeder deswege op velerlei wijze. Door tusschenspraak van Bisschop Georgius werd er, in 1545, eene nadere overeenkomst getroffen, en die geschillen geeindigd, in dier voege, dat Heer Frederik Schenck levenslang driehonderd vijftig guldens jaarlijksche lijfrente voor moederlijk en twee honderd goudguldens lijfrente wegens vaderlijk goed, boven het versproken legaat van tweeduizend guldens, zoude genieten, met verdere bepaling, dat, indien Carel Schenck kinderloos mogt

komen te overlijden, Heer Frederik in dat geval zijn eenige erfgenaam zoude zijn. Aan vrouw Maria werd verzekerd eene lijfrente van driehonderd guldens jaarlijks benevens duizend guldens op eens, verder drie vergulde koppen en drie gouden ringen met steenen. Uit deze schikking is blijkbaar, dat des Stadhouders bezittingen, zoo wel als die van zijne beide vrouwen, genoegzaam alle op zijnen zoon Carel overgingen, en dat de twee levende kinderen uit het eerste bed, die reeds in hoogen geestelijken staat verkeerden en met rijke beneficiën begiftigd waren, van de ouderlijke nalatenschap weinig erlangden. Geleijk uit den vroeger aangehaalden leenbrief is op te maken, werd Carel Schenck ook Heer van Wedde (1). Hij leidde een afgezonderd leven op zijn Huis Toutenburg en onttrok zich eenige jaren voor zijnen dood geheel aan het gezelschap der wereld, waardoor hij, aan melancholie onderhevig, in eene vlaag van toorn

(1) In 1561 verkocht hij de Heerlijkheid Wedde en aankleve van dien, met toestemming des Konings, aan Johan van Ligne, Graaf van Aremborg enz. Kapitein Generaal van Vriesland, Overijssel en Groningen. De zoon van dezen, Carel, Graaf van Aremborg, werd er den 22sten Aug. 1611 mede beleend en den 7^{den} Mei 1618 Philips Prins van Ligne, Graaf van Aremborg, die deze heerlijkheid transporteerde aan den Heer Willem van den Hove. Laatslgemelde verkocht den 21sten Julij 1619 de Heerlijkheid aan Heeren Burgemeesteren en Raden van Groningen, die er als toen mede beleend werden.

zijn eigen knecht doorstak (1). Om voor dezen moord pardon te erlangen, moest hij eenen voetval voor de Koningin Landvoogdesse doen. Door zulk eene gemoedsgesteldheid was hij niet bij magte, om zijne goederen te beheeren, hetwelk dan ook geheel aan den gemelden Bartholomeus van Collen van Twenbergen verbleef. Deze had groote verplichting aan den Stadhouder, door wiens toedoen hij met de griffiersplaats der Staten van Overijssel begiftigd was, en wilde deze en andere weldaden in aandenken houden. Uit erkentelijkheid noemde hij eene der kamers van het huis, door hem te Zwolle gebouwd, *Schencks kamertje*. De glazen liet hij beschilderen met de wapens van Schenck en anderen. Zoo ook liet hij in eene andere kamer van hetzelfde huis op den muur eenige wapens schilderen, welke zich ruim honderd jaren later nog in ongeschonden' staat bevonden. Het huis stond in de Nieuwstraat en was in 1668 bewoond door Herman Roelinck, Griffier der Staten van Overijssel (2).

(1) De overlevering meldt, dat een Heer van Toutenburg den Heer van het naburige Rollencate zou doorstoken hebben. Er is geen bewijs van, dan het nederleggen van eenen knecht van Carel Schenck door zijnen meester.

(2) In Schenckenkamertje waren op de glazen de volgende wapenen geschilderd, en wel in de bovenglazen
 1° Here George Schencks wapens met het devies: *Godt help su frouden*; 2° Vos van Steenwijk; 3° Egmond, met het devies *syn godtlicke wille moet geschien*;

Heer Carel Schenck overleed op den Huize Toutenburg in de maand Jan. 1571. Zijn halve broeder uit het eerste bed, Frederik Schenck, Aartsbisschop van Utrecht, gedroeg zich als eenige erfgenaam. Hij gaf aan den pastoor van Vollenhove, Johan Vuist (1), in last, het ligchaam ter aarde te doen bestellen

4° Heer Frederik Schenck met het onderschrift: *en temps et lieu*. In de onderglazen: 1° Maria Schenckinne van Toutenburg, Vrouw tot Rijsburg. 2° Heer Lodewijk Schenck, Vrijheer van Toutenburg. 3° Heer Carel Schenck, Vrijheer van Toutenburg, Heer van Wedde en Westwoldingerland. 4° Heer Ernst Schenck en Willem Schenck, gebroeders, Vrijheeren van Toutenburg. — In het andere vertrek naast Schenckskamertje, geheeten het salet, boven in den muur de wapens: 1° van den Keizer, en daaronder: *plusoultre*; 2° Spanje met de woorden: *nec spe nec metu*; 3° Oranje met het devies *sans aultre*; 4° Lannoi; 5° Nassau; 6° Egmond; 7° Barbançon; 8° Arnhemberg. In de onderglazen: 1° Arent, Grave tot Bentheim en Steinfurt; 2° een wapen zonder onderschrift; 3° Heer Berent van Schedelich, Landkommandeur der balie te Westphalen en den Huize Ootmarsum; 4° Jorgen van Hul, Overste luitenant des Graven van Buren; 5° Hendrik van Munster, Heer tot Ruijnen; 6° Unico Ripperda, Heer tot Dickhuizen; 7° Hendrik van Rechteren, Heer tot Almelo; 8° Reinier van Asewijn, Heer tot Brakel.

(1) Deze was pastoor der St. Nikolaaskerk te Vollenhove. Elders wordt hij *Vuistens* genoemd. In deze kerk, ook de hoofdkerk genoemd, waren 7 vicarijen gevestigd. De andere of tweede kerk, aan onze L. Vrouw gewijd, had drie vicarijen. De derde kerk stond niet ver van de stad onder Baarle. De bedienaar van deze kerk ontving zijne aanstelling van den pastoor der hoofdkerk en den Drost van Vollenhove; die der hoofdkerk de zijne van den Heer van Overijssel.

in *sepulchro paterno*, met bijvoeging der bepaling *sine magna pompa ende naer behooren*. Voorts kreeg de pastoor het bevel, om bezit te nemen van den Huize Toutenburg met allen aanleve van dien, en om van alle meubilaire goederen, kleynooden, geld, zilver, goud, en voorts van alle huisraad, klein en groot, eenen gerigtelijken inventaris te maken en die kostelijke dingen te doen verzegelen, eindelijk, om het gezin, op het huis aanwezig, in eed te nemen. Het duurde evenwel volle twee jaren, eer de Aartsbisschop met de nagelatene goederen, voor zoo ver die aan Overijssel leenroerig waren, werd beleend. Den 4^{den} Maart 1575 verhuurde hij aan Johan van Wilp, burger en inwoner van Hasselt (1), alle de goederen, zoo wel die, welke in Overijssel, als in Drenthe en Vriesland gelegen waren, zoo wel bouw- als weilanden, veenen, visscherijen, huizen, hoven, broeken en anders, niets daarvan uitgezonderd, om voorts alle pachten, renten en opkomsten van dezelve goederen te heffen en te beuren, zonder bespiegeling of wederspraak van iemand, en zulks gedurende tien jaren, uitgezonderd de renten van Egmond Beijerland, Wedde en Wendischen Eschenbach. Johan van Wilp erlangde door de-

(1) Hij was secretaris der Stad Hasselt en schijnt baling buitenslands geweest te zijn. Zijn naam komt voor op de lijst der genen, wier goederen, den 16 Nov. 1582, door Ridders. en Steden in beslag werden genomen om hunne verstandhouding met den vijand.

ze huur ook het genot van te bewonen de Huizen Batingen en Toutenburg, met aanliggende boomgaarden, behalve dat de Aartsbisschop, daar komende, die beide Huizen zoude mogen gebruiken. Ook zoude van Wilp genieten alle pachten van geld, rogge, hoenderen, schapen, varkens of andere inkomsten, tot die beide Huizen behorende, collatiën van beneficiën of verzoek van leenen en erfpachten daaronder niet begrepen. Ook zoude de pachter geene weilanden tot bouwlanden mogen maken of boomen laten vallen. Voor dit alles moest hij jaarlijks tot huur betalen tweeduizend guldens, twee vette ossen en een vat goede roode meiboter, en daarenboven, als voorkeur of mede, een honderd gulden of de waarde daarvan in eetbare waar, als boter, kaas, varkens of dergelijke. Hij moest bovendien tot zijn' last nemen alle uitgaven, onderhoud van dijken, bruggen, wegen enz. ook der beide Huizen, en daarbij op zich nemen „den last ende perickel van „oorloch, roverye, excessiven duren tyt, „ongewas, inbreucken van dyken en vloed „van water" hoe zeldzaam die ook zouden wezen, uitgezonderd alleen wanneer de beide Huizen Toutenburg en Batingen met geweldige hand vernield of verbrand wierden. Nadat Joan van Wilp de goederen had aanvaard, kreeg de pastoor Vuist van den Aartsbisschop in last, om al het zilverwerk, op Toutenburg aanwezig, en bestaande in gróote en kleine credenzkroezen met zilveren bekers, aan den

Stadhouder Schenck door Heeren en Steden geschonken, zilveren borden en andere voorwerpen van dit metaal, naar Utrecht op te zenden. De onrustige tijden, die straks volgden, veroorzaakten, dat van Wilp geen groot genot van zijne gepachte goederen had. Batingen en inzonderheid Toutenburg werden dan door deze dan door de andere partij ingenomen en bezeten, niet zonder merkelyk nadeel van de omliggende streken.

Gedurende den huurtijd overleed Heer Frederik Schenck, den 25sten Aug. 1580, en werd te Utrecht begraven. Volgens Hooft hieven eenige aanschouwers op zijne begraafplaats den 130sten Psalm aan en volzongen dien tegen wil en dank der geestelijkheid. Hij was eerst Kamerrigter te Spiers, vervolgens Proost van Oldenzaal en werd later tot Aartsbisschop van Utrecht verheven. Zijne beeldtenis gaat in plaat uit en is onder anderen in de *Batavia Sacra* te vinden. Hij wordt door velen geroemd als bekwaam en gelcerd in geestelijke zaken, en eenige schriften zien van hem het licht. Anderen beschuldigen hem van gierigheid en heerschzucht. Zijn rijkdom blijkt uit zijne nalatenschap en bezittingen. De Staten van Utrecht, zijn vermogen kennende, hielden bij hem om penningen aan, en toen zij deze niet vrijwillig konden verkrijgen, lieten zij tegen zijnen wil en dank een koffer openen en ligten daaruit veertigduizend guldens en naderhand nog twintigduizend guldens aan zilver. Toen de gemagtigden der

Staten weg gingen, zoude hij gezegd hebben: „daar gaan zij nu henen met den drek; „maar den gouden berg hebben zij niet aange- „roerd." Eens predikte hij over de woorden: *zij hebben alles verlaten*, en maakte daarop deze toepassing: „Beminde Katholijken, wat hebben toch deze arme Galileërs te verlaten? De een een oud scheepje en de ander een oud vischnetje, daar zij schraaltjes de kost mede winnen; en nog vraagt Sint Pieter, wat hem daarvoor zal geworden? Maar heb ik geene redenen om den Heer te vragen, ik, die geenszins zulke onwaardige dingen, maar de groote heerlijkheid van Toutenburg verlaten heb en in dit geestelijk ambt ben getreden, wat zal mij geworden?" Wat zijn zedelijk gedrag betreft, daarop valt niet te roemen. Hij liet onechte kinderen, bij onderscheidene vrouwen, na. Twee van deze worden zelfs met name genoemd, als Ida Claas en Anna Jans, hetwelk blijkt uit de zoo genoemde Bisschopsproeven, uit zijne nagelatene goederen gefundeerd (1).

Daar de Aartsbisschop zonder uiterste wilsbeschikking overleden was, beschouwden zich de Dekenen en Kapittels der vijf Godshuizen te Utrecht als naaste erfgenamen. Ausonius Agalema, vice-domdeken en eenige andere leden van die Kapittels, daagden dan ook al da-

(1) Ook Heer Carel Schenck liet een' enechten zoon na, Jonker Lodewijk genaamd, die in 1637 overleed.

delijk, in hunne hoedanigheid van gedeputeerden ten sterfhuize, Hendrick van Dompsele, als borge voor Johan van Wilp, tot betaling der verschuldigde pacht. Deze, voor zijne borgen interveniërende, repliceerde op den gedanen eisch, dat de Aartsbisschop over vele jaren grootelijks voorzien was geweest van tijdelijke goederen en tot zijnen eenige erfgenamen had nagelaten Christoffel Schenck, Joachim en Steffen Boetselaar, wezende des Aartsbisschops ooms dochters kinderen, en dat alzoo aan de eischers hun eisch zou worden ontzegd, hetwelk dan ook plaats had, ingevolge sententie voor den geregte van Utrecht gewezen, den 27sten Junij 1581. Doch middelerwijl hadden zich ook van een gedeelte der nalatenschap in bezit gesteld de bastaardkinderen van den Aartsbisschop, als Frederik Schenck en Jacob Tijmanszoon, gehuwd aan eene bastaarddochter. Ook de vijf Kapittelen behielden, wat zij bezaten. Op de voordragt van de Jonkeren Joachim, Steven en Oswald van den Boetselaar werd bij nader vonnis van den geregte der Stad Utrecht gelast, de bezeten goederen te ontruimen, welk vonnis bij sententie van den Hove van Utrecht den 31sten Julij 1585 nader werd bevestigd. Ofschoon de Heeren van den Boetselaar dus in de wettige possessie der Toutenburgsche goederen werden gesteld, hadden zij de handen vol om er metterdaad toe te geraken. De pachters dier goederen, in Vriesland, Drenthe en Overijssel gelegen, moesten veelal met den sterken arm

tot ontruiming worden genoodzaakt, zoo dat zelfs een Joan van den Clooster het Huis Batingen en aanhoorigheden 21 jaren lang, van 1580 tot 1601, in bezit hield en niet anders dan met behulp van Graaf Willem Lodewijk door krijgsvolk daaruit konde verdreven worden.

De Boetselaars moesten gedurig in regten ageren en bedienden zich daarin meesttijds van de pen en de hulp van den bekenden Andries Winhof (zwager van Johan van Wilp, wiens zuster, Catharina van Wilp, deszelfs tweede vrouw was). De Heeren van Boetselaars grondten hun regt op de volgende afkomst. De nagelaten broeder van den Stadhouder Schenck was Willem, de jongere, Vrijheer van Toutenburg, Heer to Korteplan, Overste Kommandant van Steenwijk, in dienst der Bourgondische Regering. Deze was gehuwd met Margaretha, Gravin van Rebbersruit, uit welk huwelijk geboren werd Anna Schenck, welke trouwde met Rutger van den Boetselaar, Regter der Hoogheid Wisch, Verseveld en Silwolde. Uit dezen echt werden geboren Joachim, Steven en Oswald, hier boven genoemd, welke zich in der minne met den reeds genoemden Christoffel Schenck, Pandheer op Schuilenburg, over zijn gepretendeerd regt op de nalatenschap verstonden. Na 1600 schijnen de gemelde broeders van den Boetselaar in het rustig bezit der goederen, ten minste hier te lande, gebleven te zijn; doch in 1630 werden zij hierin gestoord door Levina Schenck, weduwe van Adriaan van Mangelaer en hare beide zonen. Zij gaf voor,

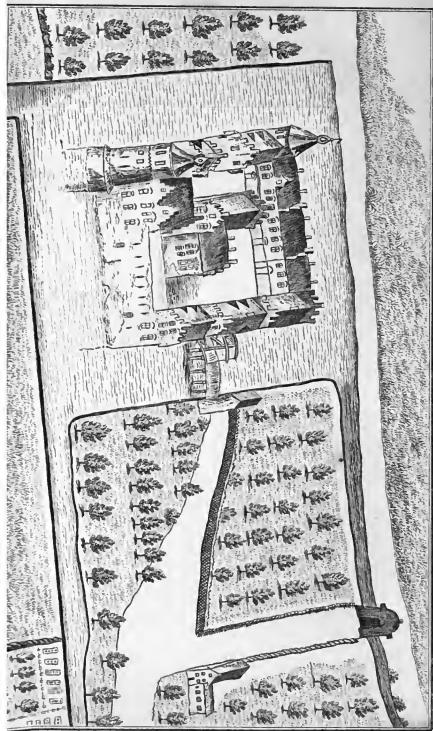
eene dochter te zijn van Jan of Johan Schenck, zoon des Stadhouders, bij zijne tweede vrouw Johanna van Egmond verwekt. Deze zou de Spaansche zijde gekozen hebben en naderhand te Gend in een tweede huwelijk getreden zijn met Paschina Deeckens, uit welken echt Joost Schenck en Levina Schenck geboren waren. Joost Schenck zoude, om zijn goed regt te staven en de zaak op Toutenburg met de Boetselaars in der minne te vinden, tijdens het bestand, in het jaar 1615, zelf zijn overgekomen; doch was op zijne terugreis niet ver van Toutenburg deerlijk vermoord en zoo des morgens met verscheurde papieren gevonden. Toen deze Levina Schenck met hare beide kinderen, die zich tituleerden Johan en Adriaan de Mangelaer met den toenaam Schenck, zich naar Vollenhove begaf, zonden zij vooraf eene deductie in het licht, waarin zij betoogden te zijn de naaste erfgenamen tot de Toutenburgsche goederen. Deze deductie werd naderhand vervolgd met een Appendix en nader advertisement van regten, behelzende met vele bewijzen, zoo door getuigenis van levende personen als aanhalingen uit schrijvers van naam, dat de Stadhouder Schenck gesproten was van Johan Schenck en Ludomilla van Schleinitz en dat Jurriaan of George Schenck uit zijnen tweeden echt verwekt had drie zonen, Carel en Jurriaan, beide ongehuwd zonder wettige nakomelingen overleden, en Johan Schenck, die in tweede huwelijk had nagelaten Joost Schenck, in 1615 bij Toutenburg vermoord,

Francina Schenck, getrouwd met Daniel van Acke, en Levina, reeds genoemd, gehuwd aan Adriaan de Mangelaer, bij wien zij verkreeg Adriaan, Johan en Jurriaan de Mangelaer, met den toenaam Schenck. Wat de geslachtslijst betrof, werden [zij geholpen door Jean de Carpentier, en voor het regtskundig gedeelte door den Professor van Tienen en anderen. Na herhaalde instantiën bleef deze vordering hangende tot het jaar 1669, toen de gemelde Mangelaers de Boetselaars met meerderen aandrang aantastten. Deze gaven toen mede eene ampele Memorie in het licht, onder den titel van *Solide en Waerachtige Demonstratie, dat enz. dienende tot straffe van seec-kere fameuse ende calumniante deductie — op den naem van eenige Vagabunden ende Bedriegers, sich noemende Mangelaers, met den toenaem van Schenck. Zwolle 1669.* Hierin betoogden zij breedvoerig de middelen van bedrog, door hunne partij bij de hand genomen. Deze bleef het antwoord niet schuldig, doch daar zij onvermogen was, om de kosten der procedure te dragen en hun verzoek om een' advocaat op kosten van het land te erlangen, door Ridderschap en Steden werd afgewezen, daagden de Boetselaars hen zoo wel voor de Hoven van Vriesland en Utrecht als het Schoutengerigt van Vollenhove, waarop een bannissement volgde; en zoo bleef de fameuse procedure hangende en de Boetselaars in het bezit. Dat Ridderschap en Steden, ofschoon ongezind, om aan de Mangelaers op kosten van het

land een advokaat toe te staan, hun regt niet geheel ongefundeerd beschouwden, blijkt daaruit, dat zij bij expresse resolutie de Boetselaars aanmaanden, de zaak met partij te vinden.

Steven van den Boetselaar, zoon van *Rutger*, kreeg onder meer andere goederen Toutenburg tot zijn deel. Hij huwde met *Ermgart van Wijtenhorst* en liet Toutenburg, bij zijn overlijden, aan zijn' zoon *Rutger* over, die, uit zijn huwelijk met *Beatrix Mulert*, eene dochter *Ernestina* verwekte, die eerst gehuwd was met *Frederik Adolf van Rheede van Amerongen*, welke den 18^{den} Junij 1638 kinderloos overleed. Zij trad hierop, in 1639, in een tweede huwelijk met *Antoni van Haersolte*, die in 1670 overleed, en zij den 22sten Mei 1686. Hun zoon *Zweer van Haersolte* kreeg Toutenburg met al de begraafplaatsen in de kerk te Vollenhove, de Saalstede Paasloo en verdere goederen in het Drostambt Vollenhove en de Heerlijkheid Kuinre gelegen, blijkens mutuëel testament van 1667. *Zweer van Haersolte* liet geene kinderen na en overleed reeds in 1674. Zijn broeder *Rutger van Haersolte* erfde Toutenburg en was tevens Heer van Haerst en Paasloo. Deze overleed in 1703 en liet Toutenburg en Paasloo na aan zijn' zoon *Ernst*, die, kinderloos gestorven zijnde, Toutenburg aan zijn' broeder *Rutger Zweer* naliet, welke het tot zijn' dood in 1744 bezat, en het toen naliet aan zijn' zoon *Rutger van Haersolte*, van Haerst, Touten-

burg en Paasloo. Deze, ofschoon misschien daartoe onbevoegd, als zijnde het even als Haerst, met fideicommis bezwaard, verkocht Toutenburg aan *Arend Sloet tot Twee Nijenhuzen*, na wiens dood het door zijne tweede vrouw en weduwe *Johanna Philippina van Dedem*, later gehuwd aan *Willem de Lille*, in het begin der 19de eeuw werd afgebroken, zoo dat thans niet meer van dit merkwaardig gebouw overig is dan eene ruïne, liggende midden in de wandeldreven van het aanzienlijke landgoed Old-Ruitenburg.

No. 1.

No. 2.

No. 3.

OUDE MUNTEN

nabij Zwolle gevonden.

De tegenstaande drie afbeeldsels zijn vervaardigd naar muntstukken, tot dat einde vriendelijk verstrekt door den WelEdel.Gestr. Heer Mr F. P. A. HEERKENS, *Raadsheer in het provinciaal Gerechtshof van Overijssel*, welke munten, volgens opgaaf van Zijn WelEd.Gestr., zijn gevonden in de buurschap *Voorst*, nabij *Zwolle*, ter plaatse waar eertijds stond de beruchte *Stins te Voorst*, in 1362 bemagtigd en ten gronde toe geslecht. Omtrent dezen *Stins*, diens belegering, bemagtiging enz. zijn merkwaardige mededelingen gedaan in den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren*, van 1836, op pag. 18, en van 1837, met afbeeldingen, op pag. 122.

Van die drie munten werden gevonden: de *zilveren* (N° 2) bij het opgraven van groote steenen in 1825; de *gouden en koperen* (N° 1 en 3) bij het opdelven der overblijfselen en grondlagen in 1836. Gereedelijk werd dan ook verondersteld: dat die munten vóór

de bemagting van den *Stins te Voorst* zijn geslagen; want de stempel-afdrukken, voor zoo veel nog zichtbaar op de zilveren en koperen muntstukken, brengen dezelve tot vroeger tijd; zelfs het gouden muntstuk geeft, door duidelijke *Gothische* letters en duidelijk afbeeldsel, veel aanleiding om te gissen, dat hetzelfde in den bisschoppelijken tijd vervaardigd werd.

Na naauwkeuriger onderzoek echter, viel het meer en meer te betwijfelen: of wel ten tijde van CONRAAD, den 22^{en} bisschop van *Utrecht*, dat gouden muntstuk geslagen is, ofschoon *die naam* duidelijk leesbaar op hetzelfde staat, en CONRAAD van 1075 tot 1099 aldaar bisschop was. Immers in de *Beschrijving der bisschoppelijke munten en zegelen van Utrecht in 't bijzonder*, door F. VAN MIERIS wordt (f°. 136—138) niets hoegenaamd van die of van eenige andere *gouden* munt gemeld; zelfs op f°. 123 en 142 komt voor: dat Paus KALIXTUS, in het jaar 1120, het eerst aan GODEBALDUS, den 24^{en} bisschop, en aan diens opvolgers heeft toegestaan het dragen van den *mijter*, een sieraad, hetgeen de vroegere bisschoppen van *Utrecht* niet hebben gehad. Ook de *zilveren* munt van bisschop CONRAAD wordt met een *ongemijterd hoofd* vermeld op f°. 137, en aangeduid plaat II N° 2 bij VAN MIERIS t. a. p.

Ook het regt om te munten, reeds door Keizer OTTO, Roomsche Koning, ten jare 937 vergund aan BALDRICUS, den 15^{en} bisschop, en

bij hem nader bevestigd in 953 (1), moet zich bepaald hebben *alleen* tot zilveren en koperen munt, want Keizer KAREL de IV heeft eerst in 1364, aan bisschop JAN VAN ARKEL en aan deszelfs opvolgers vrijheid verleend, om gouden en zilveren munten te doen slaan (2), zoodat vroeger bisschop CONRAAD *geen* gouden munt mogt doen vervaardigen.

Dat gouden muntstuk (N° 1), ofschoon op eenige plaatsen iets afgesleten, waardoor mogelijk de eene of andere *Gothische* letter in de omschriften minder duidelijk is geworden, of ook, door de verkorte woorden, die omschriften niet juist gelezen zijn, is echter nog in zeer goeden staat, zelfs nog fraai te noemen, want de stempel-afdrukken daarop zijn vrij duidelijk zichtbaar. Dat muntstuk, wat de grootte betreft, juist afgebeeld, is iets dikker dan een dukaat, doch vervaardigd uit goud van bijna 20 karaat; weegt 2 engels 2 azen ruim (3 wigtjes 2 korrels) en heeft nagenoeg eene waarde van f 4,13^c aan goud. Op de eene zijde staat eene gemijterde, bisschoppelijke afbeelding, houdende in de linkerhand den staf van die waardigheid, hebbende de rechterhand opgeheven en voor zich een, in vieren gedeeld, wapenschild, waarop vier klimmende leeuwen. Het omschrift is: *Conradi A-*

(1) Zie het aangehaalde werk van F. VAN MIERIS, bladz. 116-120.

(2) — — — — — — — — — —
bladz. 207-214.

repi Ma', welke twee laatste woorden zichtbaar zijn afgebroken, even als het laatste woord van het omschrift op de andere zijde, alwaar gelezen wordt: *moneta nova aurea Bin*. Het eene omschrift vermeldt: *Conraad Aartsbisschop*; doch te *Utrecht* hebben geene Aartsbisschoppen gezeteld, zoodat ook hierdoor de gissing vervalt, dat het gouden muntstuk zoude zijn geslagen tijdens CONRAAD de 22de bisschop van *Utrecht* was.

Voorts ziet men op die munt een wapenschild, waarop eene zespuntige ster of ander figuur, omgeven met eenen cirkel; zijnde het wapenschild zelf omgeven met een *drie-boogig* en *drie-puntig* versiersel, hoedanig versiersel wordt uitgelegd bij VAN MIERIS t. a. p. pag. 246. Ten opzichte van dat versiersel en het persoonlijk afbeeldsel, heeft het muntstuk wel overeenkomst met de twee gouden munten, afgebeeld plaat VIII N° 5 en 6, en beschreven bij VAN MIERIS pag. 246; doch die munten zijn van RUDOLPH VAN DIEPHOLT, den 53^{en} bisschop, van 1431-1455, en geslagen lang na het slechten van den *Stins te Voorst*.

Wegens de opgegevene bemerkingen, en doordien ook zoo weinig gevonden wordt bij VAN MIERIS, omtrent munten van bisschop CONRAAD, mag wel voor zeker worden gehouden: dat het gouden muntstuk (N° 1) niet is van dien bisschop.

Dat gevoelen werd later bevestigd door het afbeeldsel of figuur van een soortgelijk gouden muntstuk, aangetroffen in het *Manuael of*

lyste, naer de welcke de wissel-banken ende Gheswooren wisselaars hen sullen hebben te reguleren, in 't opwisselen van de wtheemsche soo Gout-guldens, als Schellinghen, midtsgaders van de Embder Silveren Floryn, of 28 stuyvers Penningh, alle by het Placcaet van de Ho. Mo. Heeren Staten Generael, van date den eersten Augusti 1630, voor billoen verklaert en verboden. In s' Graven-Haghe, by de Weduwe, ende Erfgenamen van wylen Hillebrandt Jacobssz. van Wouw, Ordinaris druckers van de Ho. Mo. Heeren Staten Generael. Anno 1630. Met privilegie. Aldaar komt dat muntstuk voor onder de Gout-guldens van Duytslandt, ende andere van gelycken aloije, en is er afgebeeld in het 9^e figuur van de 88 aldaar eerst voorkomende Goutguldens. Met die afbeelding is de overeenkomst juist; slechts met enkele letters in de omschriften bestaat verschil. Om het aartsbisschoppelijk afbeeldsel staat daar: *Conrad: arc. epi. Mao.* Het laatste woord luidt, blijkens een ander voorgaand figuur: *Mag.*, en is blijkbaar afgebroken, denkelijk van *Maguntiae* (Maguntia), *Mentz*, eene aartsbisschoppelijke stad in Duitschland, aan den *Rijn*; terwijl het ander omschrift luidt: *mone. nova aurea Rilen.*, waarvan het eerste en laatste woord blijkbaar afgebroken is. Bewijslyk staan in het opgenoemd manuaal eenige omschriften op munten fautief of onduidelijk gedrukt, wordende ook *Ren'* en *Rin'* aldaar aangetroffen. En aanzien daarentegen op het gouden muntstuk

(N° 1) duidelijk, staat: *moneta nova aurea Bin'*, zoo mag met grond het daarvoor gehouden worden, dat *Bin'* blijkbaar is afgebroken van *Bingii* (Bingium), *Bingen*, eene stad in Duitschland, waar de *Nahe* in den *Rijn* loopt. Uit welk een en ander wel zal mogen volgen, doordien mede dat manuaal geene andere munten dan van de 15^e eeuw bevat: dat het gouden muntstuk (N° 1) is een *Goudgulden van Duitschland*, te *Bingen* geslagen, lang na het slechten van den *Stins te Voorst*, doch daár, waar eertijds die *Stins* heeft bestaan, in later tijd verloren.

Wat daarentegen betreft het zilveren en het koperen muntstuk (N° 2 en 3), ofschoon de omschriften daarop niet meer geheel leesbaar, en de afbeeldsels slechts gedeeltelijk zichtbaar zijn, het koperen vooral veel geleden heeft, zelfs drie gaatjes zich daarin bevinden, die muntstukken hebben groote overeenkomst met eenige munten, afgebeeld en beschreven bij K. VAN ALKEMADE, *Beschrijving der Gravelijke Munten*, plaat XXIII f. 74, althans wat betreft den klimmenden leeuw en het kruis, zoodat zeer mogelijk die twee muntstukken kunnen geslagen zijn ten tijde van WILLEM IV van Henegouwen, die, in 1337 tot 1345 Graaf van Holland, gesneuveld is in den vermaarden aanval tegen de *Vriezen*, den 26 October 1345 (1), in de nabijheid van *Staveren*, ruim

(1) Volgens K. VAN ALKEMADE, de munt der Graven van Holland, f. 72; doch elders wordt gevonden: den 25

18 jaren vóór de bemagting en het slechten van den *Stins te Voorst*.

Wel heeft die zilveren munt (Nº 2) eenige overeenkomst met de munt bij VAN MIERIS t. a. p. afgebeeld plaat VIII Nº 10, en beschreven f. 253; doch die munt is van bisschop GIBSBERT VAN BREDERODE, tijdens 1455—1457, en van *koper*. Dit zilveren muntstuk weegt $\frac{1}{4}$ engels, is uit slecht zilver vervaardigd, en als zoodanig van geen waarde; de grootte is juist afgebeeld even als van het koperen muntstuk (Nº 3), waarop de stempelafdrukken gedeeltelijk zeer flauw zijn te zien.

J. M. V. R.

ZWOLLE Junij 1846.

Septemb. 1345, zie *Almanak voor Oudheid en Letteren* 1844 pag. 28.

OUDE DUBBELDE DUKATEN.

De twee gouden muntstukken, waarvan men de afbeelding hiernevens ziet, zijn in de provincie *Overijssel* gevonden; dat sub N° 1 werd in Mei 1845, ter diepte van hoogstens een half voet in de aarde, ontdekt bij het omspitten van den grond tot verbouw van aardappelen, in het zoogenaamd *Kosterskampje*, toebehoorende aan D. ZWEERS te *Hardenberg*, en gelegen aan de *Korte steeg*, ongeveer tien minuten gaans ten oosten van genoemd stadje; dat sub N° 2 werd in dit jaar, vóór ongeveer vier maanden, op het veld gevonden door eenen jongen, niet ver van de zoogenaamde *Klokken*, eene woning aan de rivier de *Vecht*, in de buurschap *Ane*, gemeente *Gramsbergen*.

Die muntstukken zijn buiten twijfel de *dubbelde* van dien dukaat, welke vermeld staat op bladz. 1 en volg. van den *Overijsselschen Almanak voor Oudheid en Letteren van 1845*; want, ofschoon die muntstukken onderling nog wel wat verschillen, zij komen toch nagenoeg overéén met den dubbelden dukaat, welke, onder de benaming: *Ferdinandus R Spaen-*

No. 1.

No. 2.

gien, voorkomt in den beeldenaar, behorende bij de placaten van de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, van 21 Julij 1622 en 12 August. 1626; zie *groot Placaatboek Deel I* pag. 2822, de vierde figuur (van boven) alwaar ook omtrent de zwaarte en den prijs van dien dukaat staat:

„ Dubbelde ducaten van Spaengien en die „ daer onder zijn begrepen, wegen 4 Engelsche 18 asen stijf, tot viii gul. x st.”

De juiste grootte van elk der twee gevondene *dubbelde dukaten van Spanje*, is op de afbeelding te zien; die sub N° 1 schijnt op eene plaats aan beide zijden zeer geklemd te zijn geweest, waardoor de omschriften, tevens afgesleten, gedeeltelijk onduidelijk zijn; het stuk sub N° 2 is wel wat duidelijker op beide zijden, doch in hetzelfde is een gaatje, van de wapenzijde doorgeslagen, zijnde de daardoor uitgebogene specie op de tegenzijde platgedrukt, zoodat geen goud verloren, maar het muntstuk zelf wel geschonden is; hetzelfde heeft waarschijnlijk gehangen aan het een of ander voorwerp

Voorts hebben de twee muntstukken een en dezelfde gehalte, te weten: goud van $23\frac{3}{4}$ karaat, doch naardien beide wel iets zijn afgesleten, zoo weegt dat sub N° 1 slechts 4 Engels 16 azen *naauw*; terwijl dat sub N° 2, hetwelk wel iets grooter maar ook iets dunner is, nog weegt 4 engels 16 azen *ruim*, dus ongeveer 1 aas zwaarder dan dat sub N° 1.

De twee *dubbelde Spaansche dukaten* ver-

schillen verder onderling in de afbeeldselen en omschriften; ook te dien opzichte verschillen beide met het figuur in den aangehaalden beeldenaar. Bij naauwkeurige vergelijking toch bleek, dat aldaar, tusschen de borstbeelden van FERDINAND en ELISABET, staan noch *punt* noch *S*, even min een *kruisje* met *vier punten* midden boven die borstbeelden; een en ander zijn echter duidelijk uitgedrukt op het stuk N° 2, alwaar om de letter *S* nog *drie punten* voorkomen; terwijl op het stuk N° 1 het *punt* en de *S* (doch zonder *drie punten*), wel duidelijk staan, maar zeer onduidelijk het *kruisje* met *vier punten*. Een en ander zal voorzeker eenige beteekenis hebben?

Om de borstbeelden luidt het omschrift, volgens den beeldenaar: *Fernandus et Elisabeth Dei gratia*, vervolgens een *sterretje*; doch op den dukaat N° 1 staat: *Fernandus et Elisabeth Dei gratia R*, voorts een *kruisje*; terwijl de dukaat N° 2 het, aldaar zonderlinge, omschrift draagt: *Phi(lippus) D(ei) G(ratia) Hisp(aniarum) & Rex & com(e)s Zel(andiaë)*, vervolgens denkelijk het muntteeken, ofschoon onduidelijk.

De tegenzijde van die twee dukaten vertoont het wapen van *Spanje*, gedekt met eene kroon, waar achter een arend met uitgespreide vleugels en, op den dukaat sub N° 1, boven diens kop eene glorie. Het aldaar slechts gedeeltelijk leesbare omschrift: *Sub unbra alarun tuarum*, luidt, volgens het figuur op den beeldenaar: *Sub umbra alarum tuarum*

prote (ge nos domine) dat is, naar eene bekende spreuk: *Onder de schaduw uwer vleugelen bescherm ons, Heere!* — op den dukaat sub N° 1 zijn dus verkeerdelijk letters N in plaats van M gesteld in de woorden *umbra* en *alarum*; doch op den dukaat sub N° 2 staat een geheel ander omschrift en wel: *ducatus Com(itatus) Zel(andiæ), val(ore) Hisp(aniæ)*, dat is: *dukaat van het Graafschap Zeeland, Spaansche waarde*. De beide omschriften, op dat muntstuk sub N° 2, komen meer overeen met die op den *enkelen Spaanschen dukaat met twee hoofden*, vermeld in den *Almanak van 1845*.

Daar het placaat der Staten Generaal van 26 Juli 1581 (1) bepalingen bevat tegen het slaan van naam, tijtel of wapen des Konings van Spanje, op munt in de *Vereenigde Nederlanden*, en voorts ook de Ordonnantie van Graaf LEICESTER dd. 4 Augustus 1586 (2) verordeningen omtrent het muntwezen daarestelt, zoo zullen die twee dubbelde Spaansche dukaten wel reeds vóór *die* jaren geslagen zijn, en de dukaat N° 2 ongetwijfeld in *Zee-land* en wel te *Middelburg*, in welke stad de provinciale munt van *Zeeland* berustte (3); — de dukaat N° 1 is niet ter zelfder tijd en ook

(1) Zie Groot Placaatboek Deel I pag. 26.

(2) » — ————— » » — 2627.

(3) Zie D. GROOT, beantwoording der prijsvraag over de munten en hetgeen daartoe betrekking heeft, sedert 1500 tot 1621 ingesloten, pag. 169.

elders geslagen, gelijk door het onderling verschil van die twee muntstukken ten duidelijke wordt aangetoond; terwijl ook de dukaat van Spanje en van Kastilien met twee hoofden reeds in 1494 ten prijze was gesteld (1).

De cours van den dubbelden Spaanschen dukaat met twee hoofden, van 35 stukken in het mark, is zeer verschillend geweest. In 1579 deed die dukaat *f* 6.12. en *f* 6.6. (2), en volgens de opgenoemde ordonnantie van 4 Augustus 1586 reeds *f* 6.16.; terwijl naar de placaten en ordonnantien, vermeld in den Almanak van 1845, de cours na 1586 is geweest als volgt:

in 1594	op	<i>f</i> 7.4.	<i>f</i> 7.	en	<i>f</i> 6.16.	st.
„ 1596	„	6.19.				
„ 1603	„	7.12.	7.11.	en	7.10.	
„ 1606	„	7.13.	en	8.		
„ 1608	„	8.	en	7.16.		
„ 1610	„	8.				
„ 1615	„	8.2.				
„ 1619	„	8.4.				
„ 1621	„	8.8.				
„ 1622	„	8.10.				

Dezelfde cours was bepaald bij het bereids aangehaald placaat van 12 Aug. 1626; en ook bij dat van 20 April 1633 (3) werd zulks op

(1) Zie D. GROENE t. a. p. pag. 37.

(2) — — — — — » 38, in de notas N. 4 en 5.

(3) Groot Placaatboek Deel I pag. 2878.

werd ik in staat gesteld, die beide muntstukken te kunnen vergelijken en afbeelden.

In de onmiddellijke nabijheid van het hier voren genoemd *Kosterskampje*, heeft (naar men zegt) weleer een kapel gestaan; ook behoorde dat kampje te voren onder de vicariegoederen *Onzer Lieve Vrouwe*. Voor ruim vier jaren, terwijl men bezig was uit te rooijen eene akkermaals-heg, gelegen gedeeltelijk om dat *Kosterskampje*, werd, kort bij de plaats, wáár later die dubbelde dukaat N° 1 is gevonden, van onder een eiken-stob uitgegraven een sierlijk gewerkte, zilveren drinkbeker; deze werd door den vinder verkocht voor meer dan f 25 aan eenen zilversmit te *Deventer*, buiten voorkennis van den eigenaar van het *Kosterskampje*, die daarna wel moeite heeft gedaan, doch te vergeefs, om dien beker terug te bekomen. — Of die beker nog in wezen is, weet men niet; welligt werd hij al spoedig versmolten.

J. M. V. R.

ZWOLIE Junij 1846.

Voorwerpen van Brons.

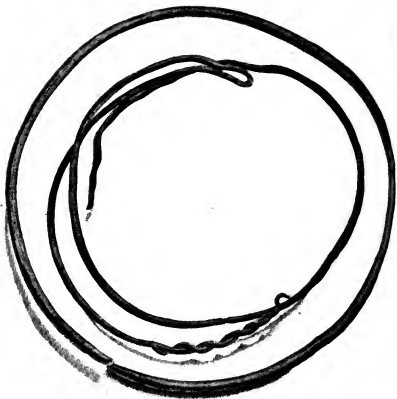
Meer om opheldering te vragen, dan te geven, deelen wij de afbeelding mede van eenige bronzen voorwerpen, welke in de maand Maart ll. in de buurschap *Elzen*, tusschen *Rijssen* en *Goor*, kerkelijk onder *Rijssen*, burgerlijk onder *Markelo* behoorrende, uit den grond zijn opgedolven. Zij lagen, in elkander gewikkeld, ter diepte van 4 à 5 voeten in eenen wal, die den bouwgrond van den veldgrond afscheidt. Bij later, ofschoon zeer vlugtig, graven op die plaats heeft men niets meer gevonden, dan, in de nabijheid, ook in denzelfden opgeworpen wal, eenige sporen van verbrand hout, zoodat het terrein op het vermoeden van grafheuvels brengt. De omtrek van *Rijssen* bevat vele grafheuvels, die voor een goed gedeelte nog niet onderzocht zijn.

Wat de gevondene voorwerpen betreft, die hier in natuurlijke grootte zijn afgebeeld, zij zijn aangedaan door den zoogenoemden edelen roest, die er het aanzien aan geeft, als of zij groen verlakt zijn. Zij komen blijkbaar

overeen met andere van dien aard, welke in Scandinavië (zoo als zij in de *Werken van het Kon. Genootschap voor Oudheidkunde te Koppenhagen* afgebeeld zijn) maar ook in Ierland, Rusland, Duitschland, Frankrijk, en zelfs Italië voorkomen. Het is een, thans bij velen aangenomen gevoelen, dat het oudste menschenras, hetwelk Europa bewoond heeft, woeste stammen zonder beschaving waren, die wapenen van steen gebruikten, als de zoo-genoomde donderbeitels, en spitse vuursteen voor pijlpunten. Van hen zouden de Hunnebedden in Scandinavië, Engeland en Drenthe afkomstig zijn. Daarop volgde een ander ras, van meer beschaving, dat wapenen, werktuigen en sieraden van brons of koper gebruikte, gelijk de Grieken in den Trojaanschen oorlog, de Massageten van HERODOTUS en de Philistijnen van het Oude Testament (1). Dit zouden *Kelten* geweest zijn, van welke de Galliërs en Britten het meest bekend zijn gebleven; tot het ver verspreide ras der Kelten

(1) Verg. Dr ACKER STRATINGH, in de *Mededeelingen uit het gebied van Natuur, Wetenschappen en Kunst*, 2e Jaar N° 6, en de daar aangehaalde Schrijvers. » Zoo » wel op de asch in de urnen, als op de borst van het » begraven lijk, werd een stuk metaal gelegd, een mes » of ander snijdend werktuig, meestal dat oud, versleten of gebroken was, somtijds een afgebroken spits » van een mes. — De vrouwen droegen spiraalringen » van goud of brons om de armen en een diadeem op » het hoofd." — Al deze genoemde voorwerpen komen in het hier gevondene gezamenlijk voor.

N° 2.

N° 1.

zouden ook de *Kimbren* behoord hebben. Maar wat weten wij er veel van? De beschrevene Geschiedenis geeft ons weinig licht, en het oudheidkundig onderzoek is eerst in de beginselen. „Onze verzamelingen zijn nog te „nieuw en onze ervaringen te weinig, om er „in de meeste gevallen met zekerheid be- „sluiten uit te kunnen trekken.” (1) Het zal vooreerst zaak zijn, naauwkeurig mede te deelen, wat hier en daar voorkomt.

Het is ons aangenaam, het oordeel van den Heer Dr L. J. F. JANSSEN, over dezen belangrijken vond, met zijne vergunning, hier te mogen mededeelen.

Alle deze voorwerpen, schrijft de Heer JANSSEN, zijn, mijns inziens, of Celtisch of Oud-Germaansch.

1° *Fragment van eene bronzen wig.* De oorspronkelijke vorm was hoogst waarschijnlijk dezelfde, als b. v. van eene der bij Nijmegen gevondene, afgebeeld en beschreven in de *Germ. en Noordsche Monumenten van het Museum te Leijden*, Pl. I. 11—12; verg. tekst bl. 20. De Engelsche Oudheidkundigen noemen dezelve *celts* (2), de Franschen *haches*

(1) *Leitfaden zur Nordischen Alterthumskunde*, herausgegeben von der Kön. Gesellschaft für Nordische Alterthumskunde. Kopenhagen, 1837.

(2) Dezen naam geven de Noordsche Oudheidkundigen alleen aan die wiggen, welke voor het insteken van eene houten schaft aan eene zijde rond en hol zijn; de platte en van kerven, tot het inlaten in eenen stok voorzien, noemen zij *Paalstafo*.

gauloises, de Duitschers doorgaans *Frameën*. Zij worden in die landen, zoo wel als in het Noorden, in Italië en ons vaderland gevonden. In ons land b. v., behalve de genoemde Nijmeegsche, eene in Groningen, waaraan nog een gedeelte van de houten schaft bevestigd was (WESTENDORP, *Antiquit.* IIIe St. bl. 285); eene (en een fragment) op den weg van het kasteel Croy naar Helmond, thans in het Leijdsche Museum; eene op den Wagening-schen berg mede in het Leijdsche Museum; eene in het veen in Drenthe, thans bij Staatsr. BRUGMANS te Amsterdam; eene in Friesland, thans bij het Friesch Genootschap. Van de buiten ons land gevondene zijn er twaalf, afkomstig uit Cortona in Italië, in het Leijdsche Museum. Onder de jongste en beste Schrijvers daarover behoort LISCH, in den tekst bij het *Frederico-Francisceum*, die ook zeer vele plaatsen aanvoert, waar zij in Duitschland gevonden zijn, en welke plaatsen tevens bewijzen, dat die voorwerpen niet Slawisch zijn kunnen. Hij houdt ze voor de Germaansche *Frameën*, welk gevoelen ook ik vroeger deelde en thans nog gedeeltelijk aankleef. Ik meen toch nu deze restrictiën te moeten maken: 1° dat niet al die metalen wiggen frameën waren; 2° dat sommige derzelve tot verschillend gebruik gediend hebben; 3° dat zij even zeer bij de Celten of oude Gallen, als bij de Germanen in gebruik zijn geweest. Een soortgelijk gevoelen is door mijnen oudheidkundigen vriend C. O. G. VON ESTORFF

voorgesteld, in zijne *Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelsen*, bij Pl. VII. (*Hannover Hahn* 1846 fol.) Wie het onderwerp aangaande de *bronzen wiggen* op nieuw aan een grondig onderzoek wil onderwerpen, heeft daarbij te raadplegen: de monographie van Dr H. SCHREIBER, *die ehernen Streitkeile, zumal in Deutschland; Freiburg* 1842, 4° (die dezelve voor Celtisch houdt), en de recensie daarover van Dr URLICHS, in de *Jahrbücher des Vereins von Alterthumsfr.* III s. 113, vergelijk mijne aantekening s. 193, die in de hoofdzaak met SCHREIBER instemt, en LINDENSCHMIDT, *ueber die sogenannten Streitmeissel, gegen SCHREIBER*, die met veel inspanning en vernuft, doch te hevig tegen SCHREIBER, de Romeinsche afkomst tracht te verdedigen; zie *Zeitschrift des Vereins z. Erforschung der rh. Gesch. etc. Mainz* 1846, II^{tes} Heft, s. 131.

2° *Hals- of armring*. Het laatste komt mij waarschijnlijk voor dan het eerste. Een soortgelijke, uit de omstreek van Nijmegen afkomstig, berust in het Museum te Leijden; een' anderen vindt men afgebeeld in het *Frederico-Francisceum*, Taf. XXIII. 23, waar de Heer LISCH vermoedt, dat het een ring of beslag om ronde potten zijn zou; waartegen, mijns inziens, de haak en het oogje strijden.

3°. *Halsring*. Een geheel gelijke werd gevonden in Hannover bij Uelsen (zie von ESTORFF Taf. X. 3) en een bij Klein-Rössen in eene Germaansche urn (WAGNER, *Tempel und Pyramiden*, Taf. I. 18. *Leipz.* 1828). Een

fraaije met scharnier werd te Ubbergen gevonden en berust bij de Douairière DOMMER VAN POLDERVELDT aldaar. Een dito, doch niet spiraalvormig of touwvormig gedraaid en afkomstig van Mont-Alcino, berust in het Museum te Leijden, waar zich ook fragmenten van eenen gelijken, doch ongedraaiden en op den Wageningschen berg gevondenen, bevinden.

4°. *Halsring*, die aan eenen grooteren bevestigd is geweest. Een soortgelijke, te Vechten gevonden, berust in de verzameling van het Prov. Genootschap te Utrecht. Zulk een halsring, met onderscheidene ringen er aan, doch van goud en fragmentarisch, werd ook gevonden te *Fühnen*, zie *Taf. V. 15 der Hist. Ant. Mittheilungen* van het Deensch Genootschap van Oudheidkunde, en met late Romeinsche penningen er aan, *ibid.* tegen over s. 98; een oud-Gallische halsring met onderscheidene voorwerpen, als penningen en een zwijnstand, er aan, werd in Frankrijk ontdekt, en is ergens bij GRIVAUD DE LA VINCELLE, *Arts et métiers des Anciens*, afgebeeld. Voor Oud-Germaansch of Gallisch van afkomst zou ik ook den halsring houden, waaraan andere bevestigd zijn, die op den bij Xanten gevonden grafsteen, thans te Bonn, den hals van M. COELIUS, den Centurio etc. versiert; zie de afbeeldingen o. a. in TESCHENMACHER's *Annales Cliviae* en bij LERSCH, *Centralmuseum Rheint. Inschriften*. Dat de oude Gallen halsringen droegen, daarvan zie

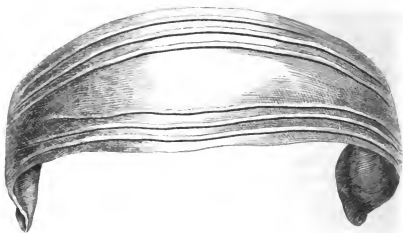
N° 133.

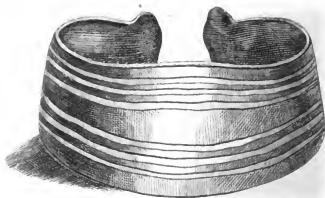
N° 134.

155

156

voorbeelden aangevoerd in de *Révue Archéol.* Vol. I. p. 123.

5° en 6°. *Diadeemvormige voorwerpen*, als deze, zijn in ons land nimmer, buiten hetzelfde zeldzaam gevonden. Ik herinner mij alleen twee of drie soortgelijke, bij Uelzen ontdekt, en door VON ESTORFF *Taf.* XI uitgegeven en voor diademen verklaard. Een dier Uelzense is in bewerking volkomen gelijk aan deze, doch heeft in plaats van omgebogen kleppen, alleen een gaatje aan de uiteinden. Voor diademen echter, die het hoofd van voren of van achteren besloten hebben, zijn die voorwerpen te klein. Ik zou ze daarom liever voor haarversiersels (haardiademen) houden, b. v. om den haarknoop op den kruin vast te houden en te versieren; terwijl men de beide kleppen met een bandje kan vereenigd hebben, gelijk zulks nog met haarbeugels van Drenthse boerinnen plaats vindt.

N° 2—6 zullen intusschen wel niet tot mannelijk, maar tot vrouwelijk toilet moeten gebracht worden.

Tot dus ver de Heer JANSSEN. Volgens mededeeling in de *Mémoires de la Société des Antiquaires du Nord* 1836—1839 p. 356, 357, hebben de analysen der bestanddeelen van het brons verschillend resultaat opgeleverd. Bij stukken van het eigenlijke bronzen tijdvak uit Scandinavië vond BERZELIUS, onder koper, 9—12 deelen tin en geen zink: GÖBEL daarentegen, bij brons, in Lijfland, Koerland en Esthland, aan de Oostzeekust

opgedolven, doorgaans 18—20 deelen zink en slechts 1—2 deelen tin. Men meent dit onderscheid te moeten verklaren uit de meerdere of mindere oudheid der voorwerpen. De stukken, door BERZELIUS geanalyseerd, zouden dan tot een vroeger, de andere tot een later tijdperk behooren. De ontbinding van brons, in 1838 bij Aalborg in Jutland gevonden, hetgeen men, om de voorwerpen die er bij gevoegd waren, meende tot de 10de eeuw te moeten brengen, gaf het resultaat: 67,13 koper; 9,24 tin; 20,39 zink; 3,39 lood; 0,11 ijzer. Of deze gevolgtrekkingen juist zijn, laten wij daar, en vermelden nog, dat de Hoogleeraar COP te Deventer een gedeelte van deze bij *Elzen* gevonden voorwerpen wel heeft willen analyseren en bevonden, dat zij zijn zamengesteld uit koper, als hoofdbestanddeel, tin, kleine hoeveelheden zink en ijzer, en sporen van mangaan.

VROEGERE GEBRUIKEN BIJ HET STERVEN EN BEGRAVEN TE GIETHOORN.

Ja, zonderling ging het daar vroeger te Giethoorn toe, als een mensch het tijdelijke met het eeuwige verwisselde! Ik was toen wel jong; maar ik weet het toch nog zeer goed. Had de geleerde SCHELTEMA, toen hij over *de gebruiken bij vrijen en trouwen* geschreven had, in het hoofd gekregen, om later ook eens over het sterven en begraven worden een boek te maken, er zoude zeker ook wel wat van Giethoorn in zijn voorgekomen.

Wanneer daar iemand kwam te overlijden, dan werden terstond vier van de naaste buren (*naobers*) geroepen, om het lijk te verkleeden. Deze spoedden zich onverwijld naar het sterfhuys. Dan was het de vaste spreekwijjs (ik hoor het dunkt mij nog): „*Goen avond, dat is hier eene schielijke verandering, jongens! of: hef de Heere hier zien wil edoan!*” Men nam dan, na eenig toeven, het lijk van het bed; kleepte het geheel naakt uit; deed het een laken (hennekleed) om, en legde het in eenen hoek der kamer op stroo.

Was dit verrigt, dan aten de uitkleeders eene boterham en dronken koffij, terwijl de familie gevraagd werd, of er verder nog iets te bestellen was.

Behoorde de overledene tot het Hervormde Kerkgenootschap, dan werd hij dadelijk *verluid*, d. i. dan werd met de torenklok driemaal geklept, als de doode een man, tweemaal, als die van het vrouwelijk geslacht was. En op dit kleppen volgde een klokgelui van eene minuut of vijf. — Des avonds kwamen de *naobers* andermaal aan het sterfhuis bijeen, ten einde het halen van het groevebier uit Meppel aan te besteden. Meestal werd dit dan tegen betaling van 12 duiten van ieder *naober* aanbesteed. — Voorts werd nu ook bepaald wie groeve-bidders zouden zijn. Hiertoe werden altijd twee ongehuwde meisjes genomen, die niet beneden de veertien, ook niet boven de veertig jaar oud mogten zijn. Daags voor de begrafenis ontvingen deze eene lijst, waarop de namen stonden der personen, die genoodigd moesten worden. Hiermede zich dadelijk op weg begevende, deden zij beurt om beurt de noodiging, nagenoeg in dezer voege: „de erfgenamen van . . . laten jou zeggen, „om morgen achter de doô te gaan.” Was men voornemens, in het sterfhuis, koffij in plaats van bier te schenken, dan voegden zij er nog bij: „ie moen en koppien en schotteltien in „de buse steeken.” Deze noodigsters hare taak volbragt hebbende, en des avonds in het sterfhuis terug komende, pleegden dan op

gepelde garst met sijroop en rozijnen benevens ham onthaald te worden.

De dag der begrafenis brak aan. Ten 12 à 1 ure verschenen de genoodigden. Dadelijk werd hun bier of koffij aangeboden. Inmiddels begaven zich vier van de naburen, met spaden of schoppen, naar het kerkhof en dolven het graf. — Ten naaste bij hiermede gereed zijnde, trok men aan de klok, ten teeken, dat de optocht zich in beweging konde stellen. Dadelijk begaven de *naobers* zich nu in de kamer, waar het lijk was, en ontblootten de hoofden, met de woorden: „Jongens! het is tied!" Allen staan dadelijk op. De naaste vrouwelijke bloedverwanten doen de schorten (1) over het hoofd. Twee *naobers* ligten het deksel van de kiste, opdat allen, die het zouden wenschen, de trekken van den doode nog eens zouden kunnen aanschouwen. Hierop treedt de naaste *naober* toe, en (dit is eene groote eer), slaat 12 spijkers in de kiste. Als dit verrigt is, wordt de doodkist opgenomen, en het lijk met de voeten vooruitgedragen naar de punter, die het verder voeren zal. Vier van de naaste vrouwelijke bloedverwanten gaan, in het vaarttuig gekomen, boven op de kist zitten, niettegenstaande het deksel, dat den doode dekt, opgeroefd (d. i. scherp) is. Aan den akker des doods geko-

(1) Zijn zwarte rokken met een honderdtal plooijen van achteren.

men zijnde, draagt men het lijk naar het graf, en legt het daarin, met de voeten naar het oosten gekeerd.

Zal er nu na de begrafenis nog eten gegeven worden, dan plaatsen zich de twee *nao-bers* aan het kerkhof. Ieder der genoodigden weet dan, dat hij zich naar het sterfhuis te begeven heeft. Maar, o, wat ongeregeldheden zag men daarbij plaats hebben! Ieder haastte zich om voort te komen, ten einde aan de tafel, in het sterfhuis aangerigt, de beste plaats te verkrijgen. En als men daar was, dan at menigeen als een uitgehongerde wolf. De arme doode was vergeten; de droeve plegtigheid was in eene slemppartij herschapen. Soms klopte en vocht men er; en menigmaal waren *proces-verbalen* en in hechtenis nemingen het droevig besluit der Giethoornsche begrafeniszen.

Zoo heb ik Giethoorn, als kind, gekend. Sedert is veel van dat alles gewijzigd en verbeterd geworden. Eten en bier draagt men niet meer op. Men drinkt met elkander een kop koffij, en de Predikanten der plaats doen aan de aanwezigen eene korte en hartelijke toespraak.

Wat men ook over de zeden en gebruiken der menschen oordeelen en zeggen moge, waarlijk, ten aanzien van het gesproken onderwerp althans, is Giethoorn's Gemeente, sedert mijne kindsche dagen, zeer in haar voordeel veranderd.

K.

SCHOKLAND.

Onder de wezenlijk merkwaardige plaatsen van Overijssel behoort voorzeker het eenige eiland van dat gewest — Schokland. Wie ons eene Geschiedenis daarvan geven konde, zoude onzen warmen dank verdienen. Maar DUMBAR heeft het reeds gezegd (1): „de oude historie „van Schokland is duister.” Ja! wel duister, want hare volkomene in 't licht stelling zou de beantwoording van de gewigtigste vragen nopens den vroegen toestand van onzen bodem met zich brengen.

Die honderden gissingen van JUNIUS, CLUVERIUS, PONTANUS, ALTING, KLUIT, BENT enz. over den loop der rivieren, de rijnmonden, de grootte van het meir Flevo zouden voor zekerheid plaats maken. Schokland ligt in die Zuiderzee, over welke de ijverige SCHELTEMA (2) licht trachtte te verspreiden. De mist der eeuwen hong te zwaar en te dik; niet meer kon hij doen, dan een plekje hier en daar

(1) Teg. Staat van Overijssel IV, 1ste stuk bl. 182.

(2) Mengelwerk, VIde deel, 2de st. bl. 53 tot 100.

te vertoonen, zonder ons een gezond denkbeeld van 't geheel te geven. Met verlangen zie ik het vervolg te gemoet van den „Alouden staat en geschiedenis des Vaderlands,” door Dr ACKER STRATINGH (1) die „natuurkunde met de oudheid- en geschiedkunde vereenigt,” als hij over de wateren en hunnen voormaligen loop zal handelen.

Gewigtige vragen, ook omtrent ons eiland, zullen dan vermeld en welligt opgelost worden. De eerste is: was het een gedeelte van 't eiland Flevo? De groote ABRAHAM ORTELIUS (2) meent, dat dit Flevo ter plaatse van het tegenwoordige Urk en Schokland gezocht moet worden, 't geen door CLUVERIUS verworpen wordt, die het op het tegenwoordige Breezand zoekt (3), terwijl JUNIUS er Vlieland voor houdt. CLUVER grondt zich op de woorden van MELA (4), schrijver der eerste eeuw onzer jaartelling. „Rhenus.... ripis longe et late recedentibus, jam non amnis, sed ingens lacus, ubi campos implevit, Flevo dicitur, ejusdemque nominis insulam amplexus, fit iterum arctior, iterumque fluvius emittitur;

(1) Gron. 1846. Het eerste stuk bevat den bodem en munt uit door duidelijke voorstelling, zonder omhaal van woorden.

(2) Zie CLUVERIUS, over de drie uitlopen van den Rhijn, 's Hage 1709, II, 264.

(3) Men weet, dat deze zandbank tusschen het eiland Texel en de Friesche kust ligt; dus niet in de eigenlijke Zuidersee.

(4) L. III, cap. 2, de Situ orbis.

daar deze hier, volgens CLUVER, verzekert „dat „ het meir eerst wijd en zijd de velden over- „ loopen heeft en kort daarna op het omrin- „ gen van het eiland weder naauwer gewor- „ den, en wederom een rivier zijnde, in zee „ uitgestort geweest is.” Ik voor mij zie niet, dat die plaats van MELA tegen ORTELIUS bewijst. De eenvoudige zin kan deze zijn: de Rijn wordt een meir, Flevo genaamd; omvat een eiland van denzelfden naam; wordt naauwer en werpt zich weder als eene rivier in zee. — ALTING (1) omhelst het vroegere gevoelen van ORTELIUS. WAGENAAR doet even zoo, als hij, op zijn kaartje, het eiland Flevo in het meir van dien naam plaatst. Doch de nieuweren, ENGELBERTS (2), AREND (3) en VAN LENNEP (4) schuiven het weder noordelijker op. De redenen, die eerstgenoemde (5) opgeeft, komen met die van CLUVER overeen, dat namelijk MELA's bedoeling is, hoe het eiland niet in het meir gelegen hebbe, maar een weinig lager (dat is noordelijker) door de rivier gevormd werd. De twee laatsten hebben ENGELBERTS welligt hierin gevolgd; terwijl SCHELTEMA (6) het eiland Flevo weder een stoot naar het westen geeft, als hij zegt:

(1) Notit. Germ. Inf. voce Insula Flevo.

(2) Aloude Staat.

(3) Geschiedenis des Vaderl.

(4) Vaderl. Gesch.

(5) Al. St. I. 105.

(6) Mengelw. I. I. bl. 70.

„hetwelk genoegzaam zeker heeft gelegen, „waar thans de plaat, het Enkhuizer zand, op „de kaart is aangewezen.” — Zie daar dus vier meeningen: Flevo is het Breezand — Flevo is Vlieland — Flevo is Urk en Schokland — Flevo is het Enkhuizer zand.

Volgt men nu het gevoelen van ORTELIUS, WAGENAAR en ALTING, dan zoude Schokland een gedeelte van het eiland Flevo hebben uitgemaakt; een gedeelte — want men stelt zeker dat Urk aan Schokland is gehecht geweest (1). Laat ons zien, wat hieromtrent de overlevering en de gesteldheid van den bodem der Zuiderzee ons leeren.

De schippers en bewoners, zoo van Urk als Schokland verhaalden mij, de eene, dat beide eilanden vereenigd waren geweest, de andere, dat er niet meer scheiding tusschen geweest was dan de lengte van een koek (2). En in 1839, waren er nog oude eilanders, die van hunne ouders hadden hooren verhalen, dat men zoover zuid en zuidwestwaarts zijn hooi ging halen, dat men slechts twee voer, of eenen wagen met paard bespannen, op éenen dag konde te huis brengen. — Ieder hechte daaraan zooveel hij goed

(1) WAGENAAR, Tegenw. Staat der Ned. VIII. 629. DUNBAR, Teg. St. v. Ov. l.l.

(2) Ook zoude in een oud boekje getiteld: Christelijke Zeevaart, in den watervloed van 1825 weggeraakt, vermeld geweest zijn, dat Urk *zeer nabij* Schokland was gelegen.

vinde. Het volgende berust op daadzaken. Bewesten Emmeloord (de noordelijke buurt van Schokland) hebben, in 1802, eenige lieden, op den drooggeloopten bodem der zee, eene dubbele rij onderenden van boomen gezien en is, in den Franschen tijd, bij 't maken van eenig paalwerk, onder het opgraven in het land eene soort van rijweg van hout gemaakt gevonden. De weg namelijk was, naar men mij berigt, gevuld of gedekt met houten paalstompen (1). Daar echter van de rigting van dien weg niets naders bekend is, zou het gewaagd zijn hieruit eenige gevolgtrekking af te leiden.

Belangrijker is dit. Tusschen Schokland en Urk op $\frac{2}{3}$ van 't eerste en $\frac{1}{3}$ van Urk, is eene plaats in zee, algemeen onder den naam van het kerkhof bekend. Nog heden zijn er muren drie voet boven den bodem der zee, en door een 80jarig, onlangs overleden man, volgens zijn zeggen, bij laag water gezien (2); en dat men hier tevens aan eene kerk moet denken, wordt hoogst waarschijnlijk. Op Schokland leeft thans BRUIN

(1) De verhaler is de aannemer dier werken, dus ooggetuige.

(2) F. HALMA, Tooneel, voce Emmeloordt, zegt wat hyperbolisch: In oude tijden was het een Rhijn-eilandt nu maar een snippertje daarvan uit de Zuiderzee uitkijkende. De schippers worden in den zomer, bij stil weder daar langs varende, in het schuiven, *steen* en *straaten* gewaar; een vaste blijk dat de menschen weleer hebben gegaan, daar de visschen nu zwemmen.

VISSER, wiens vader, in 1842, in 91jarigen ouderdom, is overleden. Deze grijsaard was voor 70 jaren (dat is omtrent 1772) met zijn vischschiut over het kerkhof gevaren, en had toen in zijne netten een kerkkandelaar, van welk metaal wordt niet gemeld, gevonden, en dezelfde man getuigde, dat de, heden nog in de roomsche kerk op Emmeloord aanwezige doopvont, van daar gehaald was.

De visschers, die op dit kerkhof dikwijls hunne netten gescheurd hebben, vermijden het zorgvuldig. Ten bewijze dat die plaats althans aan Schokland is gehecht geweest, kan strekken, dat tusschen het eiland en dat kerkhof, vlak bij het eerstgenoemde, eene streep in zee begint van 30 ellen breed, uit een kleine soort van kei- of balsteen bestaande en door de visschers een straatweg genoemd, die in de rigting van het kerkhof ver in zee loopt (1).

Anderen (2) gaan verder en meenen dat

(1) De overlevering voegt hier weder bij, dat kerk en kerkhof tot een dorp *de Nagel* genaamd zouden behoord hebben. Welke naam heden nog gegeven wordt aan eene plaats tusschen Urk en Schokland, waar de zee op het diepste is.

(2) De schrijver van de: *Proeve over den ouden loop van de Eem* (Dhr. VAN ASCH v. WIJK) Utr. 1832 bl. 36. Ook DUNBAR l.l. » Het komt ons hoogstwaarschijnlijk » voor, dat het (Schokland) te voren met Urk niet meer » dan een eiland heeft uitgemaakt en dat dit eiland, » in nog vroegere tijden aan Overijssel heeft vastgeze- » ten." Zie ook Over. Alm. voor 1838 bl. 66, waar, als gissing evenwel, door P. C. MOLNUIJSEN opgegeven

Schokland, 't zij vereenigd met Urk, 't zij gescheiden, aan den vasten wal gehecht geweest zij. Dit zoude blijken uit den naam Emmeloord of Emmelwaerde, 't geen waard aan de Eem beteekent. De Eem, volgens dat gevoelen, vroeger een tak des Rijns zijnde, zou thans weggespoelde landen hebben doorsneden en ook het toen vaste land van Schokland.

Tot versterking dier meening zou men nog kunnen aanvoeren, dat, zegt men, er bij laag water, een straatweg gezien is, loopende van de Lemmer in de rigting van Emmeloord, alwaar de visschers hunne kubstaken niet kunnen steken (1), en dat van de Kuinre af naar Emmeloord, tot ruim half weg, een harde grond ligt, naar gissing 30 el breed.

Deze bewijzen voor vasthechting aan de kust

wordt, dat Urk in de 10de eeuw nog aan den vasten wal gehecht zou geweest zijn. Ook WAGENAAR Beschr. v. Amst. folio III. 86, mede als conjectuur.

(1) De aal wordt gewoonlijk gevangen door een langen stok of staak eenige voeten, 3 a 4, schuins in den moddergrond der zee te steken. Die staak woelt dan van zelve meer en meer vast. Aan denzelfven wordt, door middel van een touw, een mandenkorf gehangen (kub genaamd) zoo laag dat die kub een handbreed van den grond is. Die visscherij vereischt wegens het schrander instinct van den paling veel zorg, daar deze b. v. alles schijnt te mijden, waar de reuk van roggenbrood of teer aan is. Men dient ook naauwkeurig op den bodem, waar men de staken plaatst, acht te geven: van daar dat de kubvisschers zoo bijzonder goed den grond der Zuiderzee kennen; en dat de bovenstaande berigten, in den text, veel van hen afkomstig, voor juist mogen gehouden worden,

van Overijssel of Friesland schijnen mij toch zeer gebrekkig toe. De naam Emmeloord, gelijk we later zien zullen, zegt zeer weinig, en die wegen en harde gronden brengen niet veel verder dan de zekerheid, dat de vaste kust zich veel dieper in zee hebbe uitgestrekt (1).

Meerdere waarschijnlijkheid heeft voor mij de aaneenhechting van Urk en Schokland, daar en de overlevering en de toestand van den bodem der zee hiervoor schijnen te pleiten. DUMBAR meent de vereeniging beider eilanden te kunnen bewijzen, door dien de vroegere benaming van Schokland, Emelwairde namelijk, in geen vroeger stuk dan van de 14de eeuw voorkomt, maar in oude tijden alles onder de benaming van Urk begrepen schijnt geweest te zijn.

Men ziet *volkomene* zekerheid is hier niet,

(1) Eene sage van de aaneenhechting met de vaste kust is thans noch op Urk noch op Schokland. De RAICER, Over. Ged. II. 79 beroept zich op overlevering, doch ik vind dit niet bevestigd. » De oude overlevering, zegt hij, dat Urk weleer geen eiland is geweest en dat de schippers met hunne boomen eene straat van Vollenhoven naar Urk, dus ook naar Schokland zouden weten te voelen, schijnt door het voorverhaalde te worden bevestigd." Dat voorverhaalde bestaat hierin: » dat, in een brief van 968, Urk voorkomt » als een gehugt of mark in de landstreek Salon, welk » gedeelte van het oude Zalland in de Zuiderzee is bedolven." Men kan hier met WAGENAAR, Amst. III. 86 eenvoudig stellen, dat het gebied van Zalland zich over het eiland hebbe uitgestrekt.

en wie zou haar vergen als wij over landstrekken handelen, die gestadig aan de woede der golven prijsgegeven, nog dagelijks van gedaante veranderen? Het denkbeeld van één eiland voor de twee, lacht mij echter steeds toe, vooral omdat ik dan volkomen weg met mijn eiland Flevo weet. Vraagt men, bestaat er dan geene herinnering van die afscheiding door de baren der Zuiderzee? dan is het antwoord: die afscheidingen geschieden langzaam. Eerst wordt de plek, waar later golven zouden spoelen, dras, dan van tijd tot tijd overstroomd en weder eens droog; eindelijk komt het land niet weer boven, het wordt al meer weggeslagen en de afzondering gaat zoo ongemerkt, dat er geen tijdstip voor aan te wijzen is. Gelijk wij weten heerscht dezelfde onzekerheid ten opzichte van de kloof tusschen Enkhuizen en Stavoren.

Laat ons thans eenen, zeker nog wankelen, stap op historischen bodem wagen, en zien aan welke Heeren Schokland gehoorzaamd heeft. Zoo wij in aanmerking nemen, dat Urk en Emelwairde (de vroegere naam van Schokland) in later tijd steeds vereenigd voorkomen, *of* om de vroegere aaneenhechting *of* omdat ze zeer nabij elkander lagen, en wij vinden beschikkingen omtrent Urk, zonder dat Emelwairde daarbij uitdrukkelijk genoemd wordt, zoude men het waarschijnlijk kunnen achten, dat het laatste in 't lot van Urk gedeeld hebbe.

In die veronderstelling dan, vinden wij eene

zijdelingsche vermelding van ons eiland in 968. OTTO de Groote schenkt (1), in dat jaar, aan de Abdij van Elten, die door Graaf WICHMAN gebouwd en begiftigd was, in vol-len eigendom, hetgeen WICHMAN als leen, de Keizer zelf als eigendom, in het gebied van Urch, in 't landschap Salland, bezit, met sla-ven van beiderlei geslacht, gebouwen, landen, bebouwd en onbebouwd, weiden, beemden, bosschen, wateren, watergangen en inkom-sten. Daarenboven, 't geen dezelfde Graaf in leen, de Keizer in eigendom bezit, in Nardinc-land en 't geen in 't graafschap Hameland tot de schatkist behoort. Aan die opsomming van bebouwde landen, bosschen enz. zien wij, dat het een welvarend en boomrijk landschap was. En hoezeer die vermelding van pascua, prata enz. wel een soort van formulier in de acten dier dagen is, kunnen we hier toch niet aan een klein naakt eilandje in de Zui-derzee denken. Die goederen schijnen in het bezit der Abdij van Elten meer dan 300 jaar te zijn gebleven, want in 1280 staat de toen-malige Abdis, aan graaf FLORIS V van Hol-land af, 't geen de Abdij in Nardingerlant bezat, tegen eene jaarlijksche rente. Hier is

(1) Zie het diploma bij MATTE. Anal. (4to) III. 454 aangeh. bij WAGENAAR, Amst. l.l. waar deze verkeerde-lijk het woord *opdragen* bezigt. Opdragt geschiedt als ik mijn goed aan een Heer opdraag en het van hem weder ter leen ontvang. Zie het Charter ook bij MEX-RIIS I. 45.

nu enkel spraak van de goederen in Naardingerland, doch daar wij weldra Urk en dan voor 't eerst Emelwairde (Schokland) als aan de graaflijkheid van Holland behorende, gemeld zien, zoo is het waarschijnlijk, dat in 1280 de Abdij van Elten ook die eilanden aan FLORIS V heeft afgestaan. In 1364 (1) toch, ontvangt RODERICH VAN VOERST, van Hertog ALBRECHT VAN HOLLAND, 't geen zijn vader van de graaflijkheid plag te houden, dat is Orc, Emelwaerde enz., welk leen hem mijn heere verlijd heeft. Daar de vader van RODERIC, de in de geschiedenis bekende ZWEDER VAN VOORST EN KEPPEL, dit leen reeds bezeten had, brengt ons dit reeds terug in het vroegere gedeelte der 14de eeuw; en dus niet ver van den tijd van FLORIS V (2). Urk en Emelwaard zijn dan in de 14de eeuw aan 't Geldersch geslacht VAN VOORST gekomen.

Nu ontmoeten ons twee Charters, welker inhoud ons WAGENAAR (3) dus opgeeft. „ In „ eenen brief van graaf WILLEM VI van den „ agtsten Februarij des jaars 1407 (1408) leest „ men, dat beide Urk en Emmeloord, toen „ Emelwairde genaamd, altoos ter leen ge-

(1) MIERIS Gr. Chb. III. 170.

(2) Het is dus onnaauwkeurig als VAN DER AA Aandr. Woordenb. voce EMMELOORD, bl. 179 zegt: onderscheidene bijzondere Heeren hebben het gebied over Emmeloord gehad. De oudste dien men heeft kunnen vinden is geweest Heer HERMAN VAN KUIJNDE, die er in 't jaar 1445 Heer van was.

(3) Amsterd. bl. 86.

„houden waren van de Graaven van Holland.
 „Urk, aan de zuidzijde van de kerk, toen
 „die Delft genaamd, en half Emelwairde,
 „welk in bezit was van DERK VAN ZWIETEN,
 „werdt toen aan JOHANNA, vrouwe van VOORST
 „EN KEPPEL, toegewezen. Doch in 't jaar
 „1412, werd HERMAN VAN KUINDER, door
 „denzelfden graave, verlijd met de Heerlijk-
 „heid van Urk ende van Emelwairde, die
 „zijn vader, ook HERMAN VAN KUINDER ge-
 „naamd, voormaals, bezeten en aan DIRK
 „VAN ZWIETEN opgedragen hadt. OTTO VAN
 „ASPEREN, Heer van VOORST, en JOHANNA,
 „zijne echtgenoot, stonden toen af van het
 „regt, welk zij op Urk en Emmeloord had-
 „den en hun nog in 't jaar 1408, opgedra-
 „gen was.

Bedrieg ik mij niet, dan is dit niet zeer
 duidelijk, vooral door dat verkeerd gebe-
 zigde *opdragen*, als er van ter leen geven
 gesproken wordt. Ik stel mij de zaak dus
 voor. De Heerlijkheden Urk en Emelwairde
 waren in 't bezit der Heeren van VOORST.
 Hertog ALBRECHT VAN HOLLAND was gestor-
 ven in 1404. WILLEM VI, zijn zoon, was
 hem opgevolgd. Voor hem verschijnen, op
 8 Februarij 1407, OTTO VAN ASPEREN, Heer
 van VOORST, (als voogd over zijne vrouw, JO-
 HANNA vrouwe van VOORST EN KEPPEL) en DIRK
 VAN ZWIETEN, ridder, welke laatste in bezit
 was van een deel van Urk en half Emelwairde.

VAN VOORST begeerde in 't bezit hersteld te
 worden van die leengoederen, en, bij vonnis

van den Graaf en zijne leenmannen werden zij toegewezen aan de Vrouwe van Voorst. Maar hoe komt die DIRK VAN ZWIETEN aan dat bezit? De volgende brief van 6 April 1412 verspreidt er eenig licht over. Daarbij staat Heer DIRK VAN ZWIETEN de heerlijkheden van Urk en Emelwairde (nu in derzelver geheel) aan Graaf WILLEM VI af, met renten en toebehooren, gelijk hij die van Grave HERMAN VAN KUIJNRE verkregen had, welke Graaf HERMAN die te leen hield van den Graaf. Deze beleent nu den zoon van dien HERMAN, ook HERMAN VAN KUIJNRE, met die goederen. Men houde in 't oog, dat in 1407 OTTO VAN ASPEREN als voogd voor zijne vrouw optreedt, niet uit eigen hoofde. Denkelijk zal dus de mansstam der VAN VOORSTEN, althans de tak, die deze leengoederen bezat, uitgestorven en de goederen alzoo in handen eener vrouw gekomen zijn. HERMAN VAN KUIJNRE, wiens bezittingen digt bij Urk en Emelwairde lagen (1), kan welligt aan den nieuwen Graaf vertoond hebben, dat die bezittingen als mannenleen terugvielen in den boezem der Graafelijkheid, of er kan felonie (2) gepleegd zijn door de VAN VOORSTEN, waarom hun leen verbeurd verklaard werd. — Zeker is het dat

(1) Men denke aan de ontwijfelbare bewijzen voor de meerdere uitgestrektheid der vaste kust in de tegenwoordige Zuiderzee.

(2) Ontrouw, verraad, openbaring van geheimen enz. door den Leenman, jegens den Leenheer gepleegd.

de Heer VAN KUIJNRE er mede beleend werd. Hij gaf, 't geen men weet zeer gewoon te zijn, die goederen weder in achterleen aan DIRK VAN ZWIETEN. In 1407 waren WILLEM VI en zijne Leenmannen van oordeel, dat de Heeren VAN VOORST „in der oudste lienweren „syn en dier lienweer niet wtgegaen en syn" (1) en nu worden zij (of liever de vrouwe VAN VOORST) in 't bezit gesteld (2). Die achterleenman DIRK VAN ZWIETEN schijnt zich zoo gemakkelijk niet te hebben laten depossederen, want 5 jaar later was hij nog in bezit en draagt nu eerst, 6 April 1412 (3), de gemelde heerlijkheden aan Graaf WILLEM VI op, en wel ten behoeve, niet der VAN VOORSTEN, maar van HERMAN VAN KUIJNRE. Waarschijnlijk dat deze laatste nieuwe vertoogen aan den Graaf gerigt heeft. Althans de zaak is op nieuw aan het oordeel van den Graaf en zijne Leenmannen onderworpen geworden, met dat gevolg, dat 31 Julij 1412 de vrouw VAN VOORST hare landgoederen, een deel van Urk en half Emelwairde bevattende, aan Graaf WILLEM VI opdroeg, en wel tot behoef HERMANS VAN KUIJNRE. „Zij verteech

(1) MIERIS IV. 48. Were is besitting. De oudste lienwere is hier het oudste bezit.

(2) Volgens de woorden van 't Charter, » dat die vrouwe VAN VOERST voorscreven in desen liengoeden, dair si om twisten, mit recht wesen sal ende Heere DIRK VAN ZWIETEN dair wt."

(3) MIERIS IV, 196. Zoodanige afstand van Leen heette insgelijks opdragt. Zie aant. 1 op bl. 276.

„(d. i. stond die af) dair op, als onze Man-
ne wysden dat recht was" (1).

Hoe lang de KUIJNRES in het leenbezit van Urk en Emelwairde gebleven zijn, weet ik niet. In 1417, toen JACOB A Gravin was geworden en er dus eene leenverheffing plaats moest hebben, daar er een nieuwe Leenheer (hier Leenvrouw) optrad, beleent vrouw JACOB A denzelfden HERMAN met de „heerlichede „van Oerck ende van Ewelwerde, gelijk hij „die van haren lieven Here ende Vader, zaliger gedachten, te leen te houden plach" (2).

In 1470 vinden wij het leen weder teruggevallen aan den Graaf. Uit aantekeningen vermeldt BRANDT (3), dat KAREL de Stoute aan GERRIT ENTSZON, burgemeester van Enkhui-zen, de eilanden van Urk met Ens en Emmeloort schonk. De eilanders zullen onder hem hunne gouden eeuw beleefd hebben, want toen KAREL, eenigen tijd later, den nieuwen Heer vroeg: „Wel hoe is het al, mijn knecht, hebt gij al wat ontvangen van de plaatsen die ik u geschonken heb?" gaf GERRIT ENTSZON ten antwoord: „Zoude ik Heer! van deze arme luiden, die in droefheid gezeten zijn, en daar ik mij over erbarm, iets nemen? dat zij ver-re." Kort duurde zijn beheer. WAGENAAR toch berigt ons, gevonden te hebben, dat, voor 't

(1) MIERIS IV. 210.

(2) MIERIS IV. 428.

(3) Hist. van Enkhuizen, Hoorn 1747, bl: 39.

einde der 15de eeuw de heerlijkheden in handen van 't Utrechtsch geslacht ZOUDENBALCH waren gekomen (1). Na de ZOUDENBALCHEN, die in 1576 nog in 't bezit waren der heerlijkheden, kwamen deze aan 't Huis VAN DER WERVE, van welk geslacht de stad Amsterdam die in 1660 heeft gekocht, te weten Urk en Emmeloord, maar daarom niet het geheele eiland, later Schokland genaamd.

Het zuidelijk deel namelijk, Ens geheeten, behoorde toen aan Overijssel. Wanneer is nu dit zuidelijk deel aan onze Provincie gekomen? Ik vrees, dat in de resolutiën van Ridderschap en Steden er niet van te vinden zal zijn, daar de naauwkeurige DUNBAR hieromtrent niets berigt heeft.

Ten tijde van KAREL den Stoute, 1470, behoorde Schokland geheel aan de graaflijkheid van Holland, vermits ook 't zuidelijk deel of Ens aan den Enkhuizer Burgemeester wordt geschonken. Ruim een eeuw later was dat gedeelte stellig in het bezit van Overijssel,

(1) Amst. III. 87. Eene destige, zeer bekende familie. VAN DER AA II. zegt onjuist, » ook heeft men bescheid van zekeren Heer GERRIT LOEDENBACH, woonachtig geweest te Utrecht. »

De schenking aan ENTSZON is niet overeen te brengen met de noot van BUCHELIUS op BEKA p. 60, waar hij, na gezegd te hebben, dat de Graven van de Kuinder muntregt bezaten, laat volgen: *quorum posterius insulas Urkium et Emeloweertiam . . . Soudenbalchiis reliquerunt*, ten zij KAREL DE STOUTE de Kuinders, na dood of afstand van ENTSZON, in 't leen hersteld hebbe.

daar de Staten van dat gewest in 1585 den inwoners hunne schattingen verligten. — Sedert bleef de noordelijke helft aan de stad Amsterdam, die het echter als leenman der Staten van Holland bezat. De Amsterdamsche regering toch stelde eenen Ambachts- of Sterfheer aan, die door de Staten van Holland verlijd werd met de heerlijkheden. Het gerecht van dat noorderdeel bestond uit een Schout en vijf Burgemeesters, van welke 't eene jaar drie, 't andere twee aftraden. Het hoog gerecht was bij den Ambachtsheer, met wien Schout en Burgemeesters over criminele zaken kwamen raadplegen (1). Het zuidelijk deel of Ens, aan Overijssel behoorrende, werd bestuurd als het platte land en had eenen afzonderlijken Schout. Tevens waren er Burgemeesters, die voor onbepaalde tijd in hunne posten bleven en dan anderen in hunne plaats aanstelden. Eene volslagene Aristocratie (2) dus op het kleine Ens. Het gevolg was het gewone. Zij matigde zich meer gezag aan dan de Drost van IJsselmuiden oordeelde te kunnen toestaan. En daar men zelfs zich niet hield aan de reglementen en plakaten den ingezetenen der Provincie voorgeschreven, stelden Ridderschap en Steden, in 1756, eenige verordeningen

(1) WAGEN. Amst., en Teg. Staat l.l. c.c.

(2) KAKISTOKRATIE noemde haar SCHLÖZER, zegt W. WACHSMUTH in zijn nieuw werk, das Zeitalter der Revol. I, 146. Leipz. 1846.

vast, die meer klem aan het gezag van den Drost en den Schout zouden geven (1).

Zoo leefden, gedurende onze republiek, de inwoners van het eiland Schokland als een beeld (type) van het bont samenmengsel onzer geheele staatsinrigting. Op een klein territoir verschillende Heeren en Regten, 't geen allerlei botsing veroorzaakte.

De koop door Amsterdam in 1660 had tot reden, dat de bijzondere Heeren van Urk en Schokland weinige inkomsten trekkende, zich niet veel aan het behoud dier eilanden lieten gelegen zijn, hoewel men die voor de zeevarenden van het uiterste belang oordeelde. Het zuidelijk deel van Schokland schijnt Amsterdam toen insgelijks gewenscht te hebben, zonder het te kunnen verkrijgen. Dan nu volgden vele geschillen over het onderhoud der beide deelen. Het Hollandsche of noordelijkste werd beter verzorgd dan 't zuiderdeel, en Overijssel vond zich in de 17^e eeuw zoo bezwaard met het onderhoud van Ens, dat het aan de Provinciën Holland en Friesland voorstelde, wegens het belang, dat ook deze er bij hadden, om in de kosten te dragen (2). — In 1710 gelukte dit en van iedere f 60, betaalde Holland er 18, Friesland 12, Overijssel 32. (2)

Maar nu vorderde Holland, eenigen tijd la-

(1) DUNBAR op. cit. bl. 191.

(2) Zie Bijlage I.

(3) Er zal hier een kleine misslag in de getallen zijn, doch DUNBAR l. c. bl. 187 heeft dit alzoo.

ter, dat tot de kosten van Emmeloord, de Provinciën Overijssel en Friesland zouden bijdragen, anders zou Holland het aandeel voor Ens verminderen. Dit had evenwel naar 't schijnt geen gevolg. Als een voorbeeld der complicatie van regten en verplichtingen diene tevens, dat Emmeloord, hoewel Hollandsch, jaarlijks aan Overijssel eene som van f7 moest opbrengen, onder den naam van proclamatiegeld (1), en dat Holland f100 aan den Predikant van het Overijsselsche Ens betaalde. —

Hij die, onder de Republiek, op Schokland aanlandde, ontwaarde terstond dat het tweeheerig was. Dwars door het eilandje liep een dijkje, de landscheiding geheeten, 't geen de grenzen des gebieds van hun Edel Mogende en Edel Groot Mogende afbakende. Eene frontier, de kleinste welligt op den aardbodem; 3 minuten ongeveer zal hare uitgestrektheid bedragen hebben. Volgens de overlevering op Schokland zoude over het onderhoud van dat dijkje twist tusschen de beide Mogendheden gerezen zijn, en daar de zee niet naar de beslissing van dit pleit, over een punt uit het jus gentium, verkoos te wachten, zou het zoogenaamde, nog aanwezige, gat door inspoeling van het buiten water ontstaan zijn.

(1) Zóó gering waren de middelen, dat de inwoners van de opbrengst dier weinige penningen in 1757 trachtten ontslagen te worden, dan te vergeefs. Tot het herstel evenwel van hunne in 1729 afgebrande woningen, hadden de Staten van Overijssel edelmoedig bijgedragen.

Maar gewigtiger belangen dan de staatkundige verdeelden de Schokkers — de godsdienstige. Emmeloord was Katholiek, Ens Gereformeerd. Evenwel was op Emmeloord, behalve het Roomsche bedehuis door een wereldlijk priester bediend, eene Gereformeerde kerk, te weten in een bovenvertrek, in het huis des schoolmeesters, waarin om de veertien dagen door den predikant van Ens moest gepredikt worden. Daar echter niemand dan de koster en zijne vrouw protestantsch waren, bepaalde zich zijn auditorium tot die twee personen. Het doel schijnt geweest te zijn, om de Emmeloorders tot de Gereformeerde kerk te brengen; „maar niemand van hen wou tot het „gehoor komen, ja zij zeiden, hij (de predikant) mogt wel achterblijven, maar evenwel wilden ze hem zijn jaarlijksche traktement, 130 gulden bedragende, gaarne geven" (1). In 1766 predikte hij niet meer op Emmeloord.

Dat er nadrukkelijker, en ons thans zeer vreemd schijnende, middelen gebezigd werden tot bekeering der noordelijke Schokkers, blijkt uit een op Ens aanwezig hervormd doop- en doodboek, waaruit mij het volgende werd medegedeeld. „Anno 1696, „den 29ste Maart, het eerste kind van de „Emeloorders van mij ABRAHAM RIET (Predikant op Ens) op de kerk aldaar gedoopt,

(1) HALMA, Tooneel, in voce.

„ 't welk de Heer en Mr JACOB HINLOPEN Am-
 „ bachtsheer van Urk en Emeloord, wel scher-
 „ pelijk heeft in last gegeven, en dat in pre-
 „ sentie van den Schout en dien Schout
 „ bevolen daarop te letten en bij . . . (niet
 „ leesbaar) te straffen.

De voorbeelden van diergelijken doop vindt men tot 1735. — Omstreeks dien tijd begon men dus mildere beginselen te volgen, 't geen vrij wel overeenkomt met de overlevering op Schokland, welke leert, dat tijdens den grootvader van een thans nog levend 60-jarig Roomschegezind persoon, de vergunning om zelve hunne kinderen te laten doopen weder aan de Katholieken zoude verleend zijn (1).

De groote wereldgebeurtenissen, die, in het dartel Hof van Versailles voorbereid, in 1672 plaats grepen, hadden invloed op de positie van den Enzer predikant. Kampen was in de magt van LODEWIJK XIV. en Ens, tot de klas-sis dier plaats behoorende, werd tijdelijk onder Amsterdam gebracht.

Bloei en verval onzer Republiek schijnen overi-

(1) Dat het hier kinderen van roomschen gold, blijkt uit andere extracten, als: » den 24 Junij 1700 gedoopt » TIJMAN, zoon van ANDRIES BERENDS en MARRETJE HERRNS, » zijnde papisten op Emeloord, en aldaar gedoopt in » presentie van wel 25 van die luiden." Uit het in den text aangehaalde ziet men dat er *op* de kerk werd gedoopt, welke uitdrukking ook in een aantekening van 1735 voorkomt. Dit bevestigt dus 't geen HALMA zeide, dat de kerk in een bovenvertrek gehouden werd.

gens op Schokland niet veel uitwerking te hebben gehad. Steeds vindt men van ons eiland als van een arm en onbemiddeld plekje gronds gewag gemaakt. Geschiedenis van de voorvallen op den bodem zelve, zou welligt niet zeer belangrijk zijn; maar ik mag niet voorbijgaan, hoe de goede bewoners, in hunne staatkundige gesteldheid, gewigtige veranderingen beleefden. Ook voor hen zou de tijd der éénheid en ondeelbaarheid aanlichten. Bij de Staatsregeling van 1798 werden de grenzen der oude Provinciën omverre geworpen, de Bataafsche Republiek in acht departementen met nieuwe namen verdeeld en ringen en districten geschapen. De tweeheerige toestand eindigde, bij voorraad, voor Schokland. Het nam rang in het departement van den Ouden IJssel en behoorde tot den 4^{den} ring en het 17de district van het hervormde Gemeenebest. Met niet al te veel belangstelling zullen de Schokkers de wisseling der tijden hebben aanschouwd en zich zeker geen denkbeeld hebben kunnen vormen, hoe in 1798 alléén, eene Nationale, eene Constituerende Vergadering, een Wetgevend Ligchaam des Bataafschen Volks, een Intermediair Uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek en een Vertegenwoordigend Ligchaam des Bataafschen volks elkander als in stormpas opvolgden. In 1801 kwam het Staatsbewind in de wereld en de Schokkers vernamen, dat de oude grenzen der Provinciën, onder den naam van Departementen evenwel, hersteld waren.

Naar de kaarten te oordeelen, bleef het toen en onder het bestuur van den Raadpensionaris SCHIMMELPENNINCK tot Overijssel behooren. Dan, uit eene nog bestaande missive, en ook van elders blijkt, dat de tweeheerigheid in 1801 op nieuw aanving, want in 1804 was Emmeloord onder Holland, Ens onder Overijssel. — Toen dezen eilanders kort daarop berigt werd, dat hun een Koning was geschonken, volgde weder 2 September 1806 de tijding, dat hunne staatkundige eenheid hersteld was en zij allen voortaan tot Overijssel zouden worden gerekend (1). Naauwelijks hebben zij, zoo zij het al gepoogd hebben, hunne hulde aan den nieuwen Heer kunnen brengen, of zij werden Franschen en ingelijfd in het 2de kanton van het 3de arrondissement van het Departement der monden van den IJssel. Zoo deelde het nederige Schokland in het lot van Europa en van Nederland, tot het in 1814 weder aan de Provincie Overijssel en wel in deszelfs geheel werd toegewezen.

Thans ga ik over tot het schetsen van den tegenwoordigen toestand des eilands.

De lezer gelieve zich, op een stormachtigen winteravond, even buiten Kampen te plaatsen en het oog noordwestwaarts te wenden: dan ontdekt hij, ver in zee, een flikkerend lichtje, dat zich uit het midden der baren verheft.

(1) Volgens aanschrijving van het departementaal bestuur van Holland aan die van Emmeloord.

Het staat slechts een paar uren afstands verwijderd, het is geen anderhalf uur van Kampereiland, maar somber en eenzaam ligt het daar, van de spattende golven omgeven, en als een goede windvlaag of een jagsneeuw u naar binnen drijft, gevoelt gij medelijden met al wat in dat onherbergzaam oord leeft, een dubbel rantsoen van de bulderende Aeolus-gaven ontvangt en van het klotsende element van Neptunus gebeukt en geteisterd, op het punt schijnt van er in begraven te worden. Maar het is niet altijd nacht, niet altijd is het winter. Wel nu! een zomertogtje bij den onbewolkten hemel van 1846 ondernomen. De Schokker beurtman zal u overvoeren. Er waait een frissche koelte, maar reeds, eer gij in het, met zooveel zorg gekribde Keteldiep, eer gij die twee steenen armen ontvaren zijt, vindt gij dat de afstand niet medevalt. Eindelijk daar zijn we in volle zee, maar het zeil begint heen en weêr te slaan, als werd het ongeduldig over het langzaam afnemende en nietige windje, dat ons traag, en soms geheel niet, doet voortkomen. De zee wordt meer en meer effen. Voor een oogenblik is het een lief, kalm gezigt, doch de zon heeft haar hoogste standpunt bereikt, gij vlugt in het vooronder, het is er dra te eng en te benaauwd: naar buiten dus; doch het is er niet veel koeler. De lange streep, waarop zich drie kleine groepjes even boven water vertoonen, schijnt zich eer te verwijderen dan nader te komen. Daar echter aan alle zaken een einde

komt, zoo wordt de streep wat dikker, in die groepjes erkent gij digt zaamgepakte woningen, en gij moogt u verheugen, zoo gij na 2 of 3 uren sukkelens te midden van 't eiland aan wal wordt gezet. — Aan wal, is hier eene dichterlijke vrijheid van het proza. Het eerste wat gij ontmoet, zijn palen; links palen, regts palen; denk die weg, en er is geen Schokland meer. Dan het zal geregelder zijn de beschrijving aan te vangen niet in 't midden, maar aan 't begin en wel aan de Zuidpunt.

Van daar noordwaarts ziende ontwaart men de geheele lengte van het eiland, ruim 51 minuten gaans bedragende (1), de breedte zal omtrent 6 tot 3 minuten zijn.

De ondergrond des eilands bestaat meeren-deels uit veen, waarover eene kleilaag van 1 à 1½ el dikte ligt (2). De bodem, waarop de buurten staan is volgens vroegere berigten (3) met koemest opgehoogd. Dat dit werkelijk zoo plag te geschieden, is bewezen bij het graven van regenbakken, wanneer

(1) J. TER PELKWIJK, Beschrijving van Overijssels watersnood, Zwolle 1826, geeft dit alzoo op. Van het zuideinde bij de vuurbank tot aan den noordkant van Emmeloord rekent hij 4290 ellen. In een zeer goed geschreven artikel van het Ned. Magazijn 1839, bl. 122 leest men »de geheele lengte van het eiland is 4700 » ellen." Aldaar is de noordpunt boven Emmeloord waarschijnlijk medegerekend.

(2) N. Magaz. l. c.

(3) Teg. St. v. Holl. VIII, 633.

men digt opeengepakte koemest heeft gevonden.

De bescherming tegen de golven is op drieërlei wijzen ingerigt. Men gelieve daarbij een oog op het kaartje te vestigen. Even bewesten den vuurtoren aan de zuidpunt, begint een zwaar kistpaalwerk, (zie fig. A.), bestaande uit twee evenwijdige rijen gesloten palen op een afstand van 1,80 el van elkander, door gordingen en ankers verbonden en bevestigd. De kist tusschen de beide paalregels is voor de geheele breedte gevuld, eerst met eene laag bladriet, daarop brik en hierop een deklaag van Doorniksche, Noordsche of Drentsche steen (1). Deze bevestiging loopt om de zuidpunt heen tot op de hoogte der ruïne van de oude kerk. Dan vangt eene andere zeewering aan langs den oostkant tot naar en langs Emmeloord, waar zij de westkant der haven uitmaakt. Zij bestaat (zie fig. B.) hier uit eene geslotene rei meest eiken palen (die beter dan greenen tegen den paalworm bestand zijn) van 4 tot 5 N. El lengte, naar mate van de diepte, van achteren met een gording verbonden en op

(1) Volgens het Ned. Mag. zou de strekkende el f 175 kosten. Naar de Handleiding tot kennis der waterbouwkunde voor de kadetten enz. door den Ingenieur D. J. STOKM BURSSING. Breda 1844, I, 382, zouden de kosten slechts f 130 bedragen.

Het kaartje is gevolgd naar dat in het eerstgenoemde werk. De overige teekeningen naar den Atlas bij het tweede behoorende.

afstanden van 2 tot 2,50 el met ankers gesteund, die met twee ankerpalen in den grond bevestigd zijn. Op deze ankers ligt op schuinsche klossen eene loopplank van 44 duim breedte, door de Schokkers kistdam genaamd, (zie fig. C). Achter dit paalwerk is eene brikvulling (puin) aangebragt, rustende op een bed van bladriet (1).

De derde zeewering begint ten noorden van Emmeloord en loopt langs de westzijde van het eiland tot zij het gemelde kistpaalwerk ontmoet. Tot in het jaar 1804 was de westzijde, waarover ik thans spreek, voor meer dan $\frac{2}{3}$ met diergelijk kistpaalwerk beschut. In dat jaar en eenige volgende is door den Ingenieur PEREBOOM een steenen dijk aangelegd, 30 à 40 ellen binnenwaarts van dat paalwerk, hetwelk in vervallen staat gerakende, naar mate men met den zeedijk vorderde, is weggeruimd (2). Als reden voor dezen nieuwen aanleg wordt opgegeven (3), dat er door de staatkundige gebeurtenissen bezwaarlijk nieuw paalhout uit de noordelijke landen kon binnenkomen en de dijk meestal uit binnenlandsche materialen kon worden daargesteld.

(1) De vernieuwing van dit paalwerk kost gemiddeld per strekkende el f 65, wanneer alles van eiken hout wordt genomen. STORM BUISSING I. c.

(2) Op het kaartje ziet men door de stippen, aan de westzijde, de rigting dier geamoveerde palenrei.

(3) Nederl. Magaz. I. c.

De dijk was ruim 2 el boven dagelijks water, dus volkomen geschikt ter beschutting van het daar achter liggend land. Aan den zeekant had de dijk, volgens sommigen, echter te veel steilte, drukte daardoor sterk op den onderliggenden veengrond en had, bij het langzaam verdwijnen van den grond buitendijks, veel van den slag der zee te lijden (1). Verzakking en wegslaan was er het gevolg van. Noodlottig was vooral de water-vloed van 1825, die den dijk genoegzaam geheel slechtte en vernietigde.

Men begon dien in 1826 te vervangen door oeverwerk, 5 à 6 el breed, uit zware steenen zamengesteld. Daar ook dit veel van den waterslag had door te staan, verlaagde men het van tijd tot tijd, zoodat het nu niet meer dan $\frac{1}{2}$ el boven dagelijksch water ligt en op enkele plaatsen, het land hooger is dan het oeverwerk, zoo als op het dusgenoemde Zand, tusschen Ens en Emmeloord; ter welker plaats het oeverwerk eerst onlangs op nieuw verlaagd is. Het zal nu te bezien staan, of dat nog hooge land binnen kort af zal nemen of niet.

Voor iemand, niet in de waterbouwkunde ervaren, is het zeer gewaagd hier te oordeelen, meer nog te veroordeelen. Naar hetgeen ik zelf gezien heb en naar het mij me-

(1) De buitensteenglooijing van den dijk was 3 op 1, met een kruinsbreedte van 3 voet en van daar de binnen dorsering van 6 op 1 voet Rijnl.

degedeelde, zou men ten voordeele van dat lage oeverwerk het volgende kunnen bijbrengen.

De vroegere dijk was voor honderd jaren reeds (1) zoo gebrekkig, dat de inwoners, als zij een hoogen vloed zagen opkomen, liever den dijk doorstaken om hunne landen voor eene schielijke overstorting te bewaren, waarna zij het water door duikers weder loosden. De dijk veroorzaakte daarenboven ontzettende kosten. Men oordeelde dan beter om de zee niet langer te tergen, haar door het lage oeverwerk vrij acces te geven en het land te laten overstromen, dan door inbraak van den dijk te laten overstorten. Gewigtige bedenkingen evenwel worden tegen het oeverwerk geopperd.

Het beschermt alleen den kant van het land en waarborgt slechts den omtrek van Schokland, zoo als die nu bepaald is. De oppervlakte des lands zelve wordt aan de zee prijs gegeven, zoo dat, volgens het gevoelen van vele inwoners, na verloop van eenigen tijd, geen land meer over zal blijven, en het oeverwerk geheel op zich zelve staan zal, 't geen nu reeds gebeuren zoude, indien niet telkens de weggeslagene grond, digt aan 't oeverwerk gelegen, met uit het land genomene aarde weder werd aangevuld.

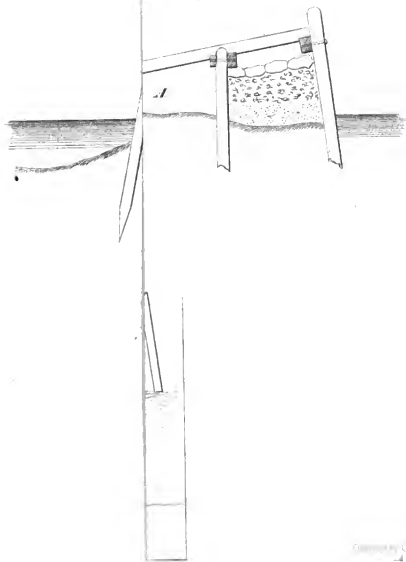
Een ander nadeel werd gevreesd en heeft

(1) Teg. St. van Holl. bl. 632.

zich reeds geopenbaard. De volle zee wordt, bij stevigen westenwind, niet door het lage oeverwerk gebroken en beukt nu met al haar kracht de binnenzijde der oostelijke palen, waardoor dikwijls planken worden weggeslagen. Zal men nu dat paalwerk om die reden moeten versterken, dan zoude daardoor het goedkoopere van het oeverwerk, in vergelijking met den vroegeren dijk, niet veel baten.

Slaan wij nu een oog op het kaartje, dan zal de vrees der inwoners, dat hun geheele land water zal worden, niet geheel ongegrond voorkomen. Het vertoont den toestand in 1823. Men ziet dat toen reeds het eiland aanzienlijk versmald was, door de bevestiging zooveel binnenwaarts van de vroegere westelijke palenrei aan te leggen. Het brokje gronds *a* achter Ens bestaat echter nog. Niet alzoo met *b* achter Emmeloord, dat geheel weg is. Van de noordelijkste punt *c* is het stukje 1, van eenige treden in den omtrek, nog aanwezig. Van de overige vier stukjes is het grootste 5 nog voor de helft ongeveer overig, terwijl de drie anderen 2, 3 en 4 geheel verdwenen zijn. En nu het land dat binnen de zeeweringen ligt!

Droevig is het om te zeggen, slechts aan de noord- en zuidpunt zijn eenige bunders, die, hooger liggende, veelal boven water zijn. Bij het overige is de uitspraak van LUCANUS van volkomen toepassing. „Land en geen „land, droog als de zee laag, en, water als

„de zee hoog is” (1). 't Is nog te gunstig. Bij het schoonste zomerweder stond ik bij Ens op den vermelden kistdam of loopplank en zag niets dan drassig, overgelopen en moerassig land, zoodat er slechts enkele punten zijn, waar men dwars van de oost- naar de westzijde droogvoets komen kan. Die zoo- genaamde bodem is meer voor eenden en ganzen dan voor menschen bewoonbaar.

En als de ruwe Schokkers nu in hunne onkunde en achterdocht meenen, dat het eilandje aan het Gouvernement zoo veel kost, dat het de moeite en zorg voor het behoud niet waardig is en men het sub- en obreptief langzaam wil doen verdwijnen, zijn alle redeneringen niet in staat hen daarvan terug te brengen.

De lezer gelieve zich nu met mij weder aan de zuidpunt te verplaatsen en van daar de wandeling te beginnen, die ons verscheiden rustpunten zal aanbieden.

Het eerste voorwerp is de ruïne eener oude kerk, weder een sprekend bewijs, dat het eiland veel grootere uitgebreidheid moet gehad hebben, daar het eene dwaasheid zoude geweest zijn, eene kerk te stichten op eene plaats die zoo verre van de woningen verwijderd is (2). Van de stichting dier kerk

(1) . . . *Litus dubium, quod terra fretumque
Vendicat alternis vicibus cum funditur ingens
Oceanus; vel cum refugis se fluctibus aufert.*

Aangeh. bij ACKER STRATINGH op. cit. bl. 38.

(2) Nederl. Mag. bl. 123.

bestaat geene herinnering of overlevering meer. De weinige overblijfsels, de dikke en stevige muren toonen dat zij groot en met zorg gebouwd was. Daar er geen spoor of bewijs is, dat er op de buurt Ens eene roomsche kerk gestaan heeft, zal het deze kerk geweest zijn wier begeving aan het kapittel van Deventer stond (1). Zeker is het, dat, na de Reformatie, aldaar door de hervormden dienst is gedaan. WAGENAAR toch berigt ons, dat de gereformeerde kerk van Ens aan den zuidoostelijken hoek des eilands, bij de vuurbaak (2) stond. Daar nu in 1717 eene gereformeerde kerk op Ens gebouwd is, zonder blijk dat er vroeger eene aldaar gevonden werd, is het waarschijnlijk dat, tot genoemd jaar, de protestanten dat oude, thans in bouwval liggende, gesticht tot hun gebruik zullen hebben gehad, te meer daar men zegt, dat de predikstoel van die, in 1717 gebouwde, kerk op Ens, uit die oude afkomstig was.

Belangrijk zoude het zijn, de fundamenteën van den bouwval te onderzoeken. De Heer LEGEBEKE, pastoor van Emmeloord, meent, dat er stellig reliquien en perkament zouden

(1) DUNBAR, K. en W. Deventer I, 353.

(2) Teg. St. v. H. bl. 635. WAGENAAR vergist zich eigenlijk en toch trek ik uit zijne woorden een argument. Hij schreef dit omstreeks 1750 en schijnt dus onkundig geweest te zijn van den bouw der nieuwe protestantsche kerk op Ens in 1717. Uit zijn toen wat verouderd berigt, zien wij echter, dat de oude kerk ten dienste der gereformeerden gestaan heeft.

gevonden worden, die, zonder uitzondering, steeds bij den bouw in den grond werden gelegd (1).

In 't begin der 17de eeuw diende de lang verdwenen toren der kerk den schippers tot een baak in zee. Omtrent 1618 echter heeft men eene vuurbaak opgericht, waarop met zware onkosten een steenkolenvuur onderhouden werd (2). In 1845 is een catadioptrisch lamplicht op den zelfden vuurtoren geplaatst. Het bestaat uit eene lamp, weinig grooter dan de gewone kamerlampen, omgeven door 3 prismatisch geslepen glazen en dan rondom, als buitenwand, groote langwerpige vierkante, dikke glazen, allen kleurloos (3). Tegen den muur der oude kerk staat de eenzame woning van den lichtwachter aangeleund.

Wij wandelen nu noordwaarts langs de oostzijde van het eiland en wel op den kistdam of loopplank. Gelief u te herinneren dat die loopplank geen anderhalf voet breed en meest zonder eenige leuning is. Zie regt voor u als de koorddanser op het kruis; eene beweging links doet u tusschen de palen

(1) Ik zal pogingen aanwenden om eene ontgraving te doen bewerkstelligen. Wie weet, hoeveel licht zulk een stichtingsbrief over den toenmaligen toestand zou verspreiden.

(2) Duns. Teg. St. bl. 185. Later, in 1636, schijnt men die baak eenigzins verplaatst te hebben.

(3) Het lamplicht op Urk is even zoo, doch is draaijende.

op de steenen of in den modder vallen; eene regtsche afwijking zou u het genot van een zeebad bezorgen.

Na eenige minuten gaans bereikt men 14 armzalige huisjes, dicht bij elkander gekropen als een hoopje verkleumde kuikens. Twee zijn onbewoond en dreigen in te vallen, in de overige treft men 5 Roomsche en 11 Hervormde huisgezinnen aan. De naam van dat huizen-groepje is de Zuidbuurt, in de wandeling de Zuidert geheeten. Het staat op een werf van vasten grond en is geheel door paalwerk omgeven. De plank volgende nadert men het meer aanzienlijke gedeelte des eilands. Het is de zoogenaamde Middelbuurt of Meulebuurt of Ens, soms wel Schokland, per excellentiam, genaamd. De naamsreden Meulebuurt is ontstaan door een korenmolen, die aldaar gestaan heeft, maar reeds lang verdwenen is (1).

Over den naam Ens verschillen de geleerden. Hij zou zeer wel te verklaren zijn uit den wortel *e* voor water, daar ook in Duitschland meer dan ééne rivier den naam van Ens draagt. DUMBAR (2) geeft eene andere gissing aan de hand. Volgens hem komt de naam Ens niet vroeger dan de 16de eeuw voor, en

(1) De inwoners wisten zich niets van het bestaan van een molen te herinneren. Den vroeger gemelden 91 jarigen man heugde het nog dat die aanwezig was. Ook heet het noordelijke gedeelte van die buurt *in de molen* het zuidelijke *over dijk*.

(2) l.l. pag. 184.

het was in 't laatst der 15de, dat KAREL de Stoute GERRIT ENTSZON ook met dit gdeelte begiftigde. Dus meent hij dat de benaming wel van dien Heer konde afkomstig zijn. Als men echter aan zijn kortstondig bestuur denkt is dit minder waarschijnlijk. Wat den naam Schokland of voor eene buurt of voor het geheele eiland betreft, vroeger dan de 18de eeuw vind ik dien nergens gemeld. Noch in uitgegeven werken, noch in de geschrevene kerkelijke aantekeningen wordt die gevonden. Het is steeds het eiland Ens en Emmeloord (1). Of nu het woord Schokland van de stevige doch stootende vaartuigen der eilanders, of van hun door de golven geschokt land ontleend is, laat ik in het midden. Genoeg, wij bevin- den ons hier ter plaatse van den zetel der Re- gering. Achtendertig huizen vindt men er, bewoond door 45 gezinnen, waarvan 2 tot de Afgescheidene, 16 tot de Roomsche, 27 tot de Gereformeerde kerk behooren. Een der net- ste en best onderhoudene is dat van den Heer C. T. SEIDEL, sedert vele jaren opzigter van 's Lands werken. Een ambtenaar van gewigt. Aan hem toch is, behalve het toezigt over de Lands of Provinciale gebouwen, ook dat voor de zeekeringen opgedragen. Zijn inkomen is het aanzienlijkste en bedraagt f 840 's jaars.

(1) In het woordenboek van DE RAAT JONGE, 1700, of VAN HOOGSTRAATEN, 1733, wordt mede niet van Schokland gesproken maar steeds van 't eiland Ens, of Emmeloord en Ens, en deze dan vereenigd de Kampereilanden geheeten.

Alhier is ook de verblijfplaats van den Burgemeester G. J. GILLOT, tevens Secretaris, die in deze twee qualiteiten en als opzigter van den vuurtoren, met kosten van bestuur en al, zich met f 650 moet vergenoegen. De twee Assessoren en de 5 Gemeenteraden wonen in de verschillende buurten. — Over het bestuur scheen men tevreden; nepotismus heerscht hier niet, ten zij men als voorbeeld daarvan zou willen bijbrengen, dat de Veldwachter (een waarlijk zeer ongepaste benaming) den Burgemeester zeer na verwant is (1). — Voor een zoo afgescheiden plekje als Schokland, is natuurlijk de geneeskundige hulp van het uiterste belang. Volkomen en tot genoegen der eilanders is daarvoor gezorgd. Op Ens is het verblijf van Dr C. L. MEIJER, die voor f 800 en vrije woning, eene waarlijk niet gemakkelijke taak heeft. In den zomer mogen hem de wandelingen per plank van zijne woning naar den Zuidert of naar Emmeloord vervelend zijn, in den winter, bij stormachtige nachten, bij hooge vloed, zijn zij gevaarlijk. Door zich nimmer te ontzien als zijne hulp wordt ingeroepen, door zijne kunde en zijne zeer net ingerigte en welvoorziene apotheek, heeft hij zich het geheele vertrouwen weten te ver-

(1) Een der inwoners verhaalde mij, dat de post van veldwachter veel voordeeliger was dan die van burgemeester; 't geen echter bezwaarlijk te gelooven is, daar het inkomen des eerstgenoemden slechts f 300 bedraagt.

werven (1). Daar op deze Middelbuurt het protestantisme het sterkst wordt vertegenwoordigd, hebben de verschillende regeringen al vroeg gezorgd voor eene plaats van godsdienstige bijeenkomst. Waarschijnlijk is door den Predikant van het eiland Ens en Emmeloord, gelijk het in de 18de eeuw heette (2), tot in 1717 in de oude kerk aan den vuurtoren dienst gedaan. Althans heeft de toenmalige leeraar aangeteekend. „In 1717, 10 Augustus is „alhier de eerste maal naast mijn huis in de „nieuwe kerk gepredikt.” Deze kerk was in 1833 echter zoodanig vervallen, dat men die toen sloopte en den 22 Mei 1834 de eerste steen der tegenwoordige gelegd werd, die zeer net van rooden steen is opgetrokken. Nevens haar is de woning van den Predikant MAX (3).

(1) Daar het bij hoogen vloed, met storm verzeld, toch onmogelijk wordt om Emmeloord te bereiken, is de dienaarssse van Juno Lucina op die buurt een zeer nuttig persoon en verdient hare f 200 en vrije woning, zuur genoeg.

(2) In 1741, blijkens het hervormd doop- en doodboek. Nog steeds geschiedt de beroeping van den Predikant op Ens: voor het eiland Ens en Emmeloord.

(3) De kerk kan echter niet behoorlijk onderhouden worden uit eigene kerkelijke fondsen, daar deze alleen zijn, 1° de rente van een kapitaal groot f 900! 2° de opbrengst der wekelijksche kollekte, die van hoegenaamd geene beteekenis is. Te vergeefsch zijn tot heden de pogingen geweest om eenig subsidie te verkrijgen. Het ware, geloof ik, bijzonder wenschelijk, dat de klassis van Kampen zich in dit en andere opzichten aan de gemeente van Ens liet gelegen zijn.

Hoe armer bewoners, hoe meer behoefte aan onderwijs. De beide Mogendheden, heeren van Schokland, waren reeds vroeg van deze waarheid overtuigd. In 1693 vinden wij reeds ANTONIJ COLIJN als schoolmeester op Ens, en in 1694 CLAAS COCK als zoodanig op Emmeloord. Beide scholen zijn nog in aanwezen. De Gereformeerde meester te Ens heeft, behalve zijn tractement als voorzanger van f 50, een inkomen van f 525 en telt des zomers omtrent 30, 's winters 50 kinderen op zijne school. Meerdere instellingen of autoriteiten zijn op Ens niet te vinden. Gelukkig dat rijks- en gemeenteontvanger beide te Kampen wonen, want zij zouden hier niet tot de geliefde ambtenaren behooren. Hunne bemoeijingen zijn reeds ten opzichte van Schokland niet van de aangenaamste. Slechts enkele huisgezinnen zijn in staat hunne geringe bijdrage in de schatkist te storten. Van de meesten kan men wel vorderen maar niet ontvangen, omdat de Keizer zijn regt verliest, waar niet is. Onder de productive gemeenten behoort het eiland gewis niet, daar tegen het geringe sommetje personeel, patent enz. het onderhoud der zeeweringen, à 25 tot 35 duizend gulden jaarlijks, overstaat.

Misschien vertoefden wij langer dan u lief was op Ens: voorwaarts dus naar de noordelijke buurt. Vijf en twintig minuten gaans is veel over zoo smal een oppervlakte; iedere ontmoeting met den evenmensch zou hier botsing worden. Doch de mindere wijkt voor den meerdere op de palen naast de loop-

plank, 't geen de kleine Schokkertjes met bijzondere vaardigheid en beleefdheid deden, al waren zij zwaar beladen. De, weder geheel door paalwerk omgevene, buurt Emmeloord is eigenlijk het voornaamste gedeelte van het eiland. Hoewel het de Residentie niet is, bevat zij omtrent $\frac{2}{3}$ der geheele bevolking; zij is de uitgestrektste, daar men hier 62 huizen aantreft, waarvan al de gezinnen, met uitzondering van 2, tot de roomsche kerk behooren.

Is Ens het 's Gravenhage, hier is het Amsterdam van Schokland. Men heeft er een zeer ruime haven, die in 1838 (1) voor f 15,500 voor rekening van 't Rijk is aanbesteed. Aan deze onkosten beantwoordt zij slechts ten halve. Met harden oosten wind slibt zij zoodanig aan, dat zij telkens moet worden uitgediept. Zoo die diepte overal voldoende was, zoude zij 300 schepen, nu kan zij er omtrent 200 bergen. Weinig gebruik maken de schippers er doorgaans van, wijl het hun beter gelegen komt voor Ens of op de reede aldaar te liggen. Men ziet op Ens soms 150 schuiten, terwijl er naauwelijks 25 in de haven zijn. 't Meeste nut van de haven hebben de schippers van Emmeloord, die er hunne vaartuigen veilig leggen.

Op deze buurt ziet men de reeds vermelde school, met eenen katholieken meester aan

(1) V. DER AA in voce.

het hoofd, waarin des zomers nagenoeg 55, 's winters 70 kinderen onderwijs genieten.

Eene roomsche kerk of ten minste bedehuis werd op Emmeloord reeds vroeg gevonden. De tijd der stichting is echter geheel onbekend. Alleen berigt men mij, dat zij op eigen kosten der Emmeloorder gemeente gebouwd was, en door haar tot 1820 onderhouden is. Vóór dien tijd was slechts éénmaal, namelijk in 1808 door koning LODERWIJK, eene subsidie gegeven van / 1745 ter afdoening van schuld (1). Toen deze kerk, die begon te verzakken, moest afgebroken worden, heeft men van rijkswege in 1842 eene nieuwe, iets grootere, met pastoorswoning, voor / 10,000 gebouwd, en sedert goed onderhouden. De tegenwoordige geestelijke, LEGEBEKE, vroeger kapellaan te Deventer, een zeer vriendelijk en verdraagzaam man, geniet / 800 en vrije woning, zoo men vrij kan heeten, als de regen door de ramen klettert en het water van boven langs den schoorsteen gudst.

De naam van deze buurt, die, als gemeld is, door sommigen aan de rivier de Eem, die hier langs zou hebben geloopt, wordt toegeschreven, is geheel verklaarbaar even als

(1) Volgens een Roomsche kopieboek. Ook is bij de kerk nog een lijst aanwezig van winbare personen, welke verplicht zijn, volgens gemaakt contract van 1807, aan Pastoors tractement te voldoen, elk $\frac{1}{2}$ jaars, 16 stuivers.

Ens uit *Ee*, water. Men denke aan Ems in Duitschland, aan ons Flakkee en zoo vele anderen. HALMA (1) verhaalt ons, dat, naar getuigenis van oude lieden, Emmeloord vroeger Maanhuizen zoude hebben geheten. Noch bij de bewoners, noch in de aantekeningen op Schokland is mij hiervan eenig bewijs voorgekomen.

Men zal, vertrouw ik, nu een algemeen denkbeeld hebben van het voorkomen van Schokland. Zoo als gemeld is, eigenlijk land bewonen de Schokkers niet. Al de tusschen de zeeweringen gelegene grond wordt meer en meer moeras; slechts aan de noord- en zuidpunt zijn eenige bunders hooger gelegen land. Op mijne vraag of het eiland nog ergens aansluit, was het ontmoedigend antwoord: „het neemt overal af.” Bij zoodanigen toestand, zal het vermoeden voor de welvaart der bewoners niet groot zijn.

Volgens de overlevering, was die vroeger zoodanig, dat slechts één der eilanders niet slagten kon wegens armoede. De gezamenlijke bewoners kochten dan onderling een vet varken en joegen dat onder groot rumoer bij dien arme in huis. Thans is dat, gelijk wij zien zullen, jammerlijk veranderd.

Aan landbouw valt hier niet te denken. Een overblijfsel van veeveelt is het eenige. Gestadig neemt die af, door het week worden

(1) Op. c. in voce Emmeloordt.

en overstroomen van den bodem. Stellig verzekert men, dat er voor 50 jaren nog 114 koeijen op het eiland waren. In 1824 telde men er nog 51 (1), in 1839, 30 (2), nu zijn er 5. De schapen waren sedert de laatste jaren vermeerderd; in 1824 telde men er 40; in 1839, 150. Thans is ook daarin vermindering, daar er nu omtrent 120 zullen zijn. En geen wonder! hoewel men ze bij eene donkere lucht en harden wind, bij tijds, soms wel 's nachts, uit het land haalt, is het verdrinken van schapen geene zeldzaamheid. En zoo vroeger de staten van Overijssel (3) de inwoners van wagediensten en rustieke lasten vrijstelden, zou het nu eene bittere derisie zijn, daar noch wagen noch paard op het eiland worden gevonden. De middelen van bestaan (want dat weinigjen vee levert die niet op, en geen voet gronds heeft de Schokker ter bebouwing), moeten dus op andere wijze gezocht worden.

Arbeiden aan de zeeweringen, bij voorbeeld! In der daad was dat een tak van gedeeltelijk bestaan, toen het land minder onderliep. De Schokker arbeiders konden dan, daar men tijd had, alles alleen afdoen. Nu echter door verlagen van 't oeverwerk reeds vroeg in 't najaar alles blank staat, zoo moet het meeste

(1) TER PELKWIJK op. c. In de tafel achter het werk.

(2) Ned. Mag. bl. 123.

(3) In 1610, DUMBAR l.l.

landswerk in den zomer met kracht worden afgemaakt. Schokker volk komt dan te kort, vreemden worden er bij genomen en in den nazomer is alles afgelopen en de arbeiders zitten zonder werk. Als eene weldaad beschouwen de Schokkers de twee weefgetouwen op Ens en Emmeloord, voor rekening van den opzigtcr van den waterstaat, den Heer SEIDEL, gedreven, die de voortbrengsels aan de Heer SALOMONSON te Almelo levert. De gebouwen zijn door de Provincie daartoe ingerigt en bekostigd, en daar dat op Ens minder doelmatig was, is van Rijks wege eene subsidie verleend tot oprigting van een nieuw, waarvoor de aanbesteding dezen zomer geschied is. De daarin arbeidende zijn allen kinderen of jongelieden van 8 tot 20 jaren oud, ten getale van 41, (12 jongens en 29 meisjes). Voor het stuk calicot wordt gegeven 50 cents voor hun zelve en 5 cents in de spaarbank. 't Hoogste loon is 6 stukjes per week dus f 3, 't laagste 2 stukjes dus f 1. Zelden evenwel zijn zij van boeten voor te laat komen enz. vrij, waardoor hun loon van 20 tot 50 cents minder wordt. Wie minder dan 2 stukjes, per week afwerkt, behoort tot de leerlingen. Voor de ouders der weefkinderen zijn deze verdiensten eene groote verligting in hunne armoede. Evenwel, gelijk bij allen fabriekarbeid, is ook hier eene schaduwzijde.

Op de gezondheid der meisjes heeft het weven volstrekt geen nadeeligen invloed. Zij

zien er zelfs zeer bloozend en frisch uit; doch van huishouden, van naaijen enz. leeren zij niets. Op het gestel der jongens is de uitwerking geheel omgekeerd. Zij worden bleek en mager en, 't geen hier veel zegt, veel minder geschikt om de zee te bouwen. De zee is, bij gebrek van grond, het element waar de Schokker het meest mede vertrouwd is. Vischvangst is de sobere kostwinning der meesten. Van de 62 vaartuigen op Schokland te huis behorende, worden 57 daartoe gebezigd. Een goede schuit of botter (1) is de hoogste wensch. Maar helaas! met toebehooren kost zij f1600 à f2200. Geen enkel visscherman is er, die zijn vischschuit zijn eigendom heeten kan. „De gewone wijze,” berigt men mij, is „dat een knecht zoo lang overspaart, „ tot hij een paar honderd gulden bijeen heeft, „ dan ziet hij met een hellingbaas klaar te „ komen, om eene schuit te krijgen. Al wat „ daarbij behoort, smidswerk enz. gaat, volgens een doorgaans onnaauwkeurig contract, „ op den borg, met verpligting van jaarlijks „ aldoen (payement noemen zij het). Met „ Kerstijd, Paaschen en Pinksteren overstroo-

(1) Wij heeten de vaartuigen der eilanders Schokkers. Zij zelve noemen die nimmer alzoo. Botter of jotter zegt echter hetzelfde. Een bot is een stoot, dus een vaartuig, dat stoot of schokt. Hier in Deventer spreekt men, als men, bij het doen eener visite, visage de bois vindt, van een botje te vangen, dat eigenlijk een botje of stootje krijgen is.

„ men dan allerlei soort van schuldenaars
 „ (gelijk zij hunne schuldeischers heeten) het
 „ land, hellingbazen, smids enz. Meestal
 „ gaan zij zeer te onvrede weder weg, daar
 „ in de laatste tien jaren nagenoeg alles dood-
 „ arm is geworden en daarbij de meeste vis-
 „ schers met honderden guldens bezwaard
 „ zijn."

En zoo nu het visschen slechts wat ruime verdiensten aanbragt, dan kon men, als de schuit eens vrij was gevaren, nog wat opkomen en in goeden doen geraken. Dan zoo wisselvallig is de uitkomst, zoo veel schade hebben zij vaak aan romp en want te lijden, zoo lang buiten te blijven voor een karige vangst, dat men $\frac{6}{7}$ der bevolking onder de armen kan rekenen.

Volgens verhaal van oude lieden waren hier voor honderd jaren geene visschers, maar kofschippers, die graan van Groningen naar Deventer voeren. Hunne knechts hadden met elkander 3 kleine vischschuitjes, waarvan een te Molkwerum gemaakt of gehaald was, waarmee zij 's winters schakels zetten om haring te vangen.

Dat komt in de hoofdzaak vrij wel overeen met het bericht van WAGENAAR (1), dat de Schokkers in 1750 nog met 8 kagen op Hamburg, Overijssel en Amsterdam handel in granen dreven. — Wat daarvan geweest zij,

(1) T. Staat bl. 634.

zeker is , dat van dergelijke vaart geen spoor meer overig is en het gemeentebestuur van Emmeloord reeds in 1802 (1) „vermeende „ dat die armoedige visschersgemeente, gelijk „ sedert onheugelijke tijden, als nog van alle „ opbrengst aan den lande vrij was.”

Niettegenstaande de verminderde middelen van bestaan en de vermeerderende armoede nemen bevolking en huwelijken toe en de sterfte af, gelijk uit de hierachter gevoegde tabellen kan blijken, terwijl over 't algemeen de gezondheidstoestand gunstig te noemen is. En evenwel hoe kommerlijk leeft de Schokker! Het voornaamste voedsel is roggenbrood, doch in plaats van boter soms wat vriesche kaas daarover gesmeerd, terwijl sommigen, bij wijze van luxe, zure melk laten hotten en die, in plaats van boter, met wat zout vermengd gebruiken. Voorts 's middags en ook 's avonds (behalve in de twee laatste jaren) aardappelen met visch, en 's winters veel gebakken haring. Voor saus bij de geregten mosterd, azijn en water. Voegt men hierbij nu en dan wat wortelen of kool, een enkele reis wat appelen of peeren, zoo heeft men een denkbeeld van een Schokker keuken. Bladgroenten of

(1) Uit een Roomsche kerkboek, copiënboek getiteld. In een missive van het gemeentebestuur aan gecommitteerden tot het onderzoek naar de regte opbrengst der acht- en vijfentwintig-jarige geldheffingen in het 15de district, Hoofdplaats Enkhuizen. Het was toen dus nieuwe Heeren, strenge Heeren!

vleesch worden bijna nooit gebruikt, hoogst zeldzaam een klein stukje spek in de winkeltjes alhier gehaald. Door deze magere voedingswijze is de maag zoodanig ontwend aan al wat naar vet zweemt, dat een bord goede soep zeer ligt eene indigestie veroorzaakt.

Treden wij nu de woningen binnen, dan zijn die der eigenlijke armen spoedig beschreven. Een schuur met een vloer van klei en houten wanden, waar de wind door henen loeit of de zon door henen brandt, waar in één woord koude en hitte een even gereeden toegang vinden. Het inwendige onzindelijk en afzigtelijk. In de houten huizen der meer gegoeden heerscht zekere netheid, doch niet veel eigendommelijks meer. Hier en daar nog een kast met dikke paneelen en snijwerk, bedden voor de pronk met veelkleurige kussens, wiegen met de gekromde houten pooten uit vader CATS, of kindermutsjes voor de pasgeborenen, van zwaar met goud- en zilverdraad gekleurd rood of blaauw damast. Het zonderlingste is de vuurhaard. In een der hoeken van de kamer is de zoldering lager, daaronder wordt in den aschpot gestookt. De rook gaat niet uit door een schoorsteen, maar tusschen het hoogere en lagere gedeelte van den zolder en bereikt zoo de vliering, waar hij behulpzaam is in het droogen der aldaar uitgespreide netten.

De echte Schokker en Schokkerin toonen duidelijk hun Germaansche afkomst door het geele hunner hairen, dat meermalen tot het

zeer hooge blond stijgt; van de vroegere gewoonte om het hair te verwen, waarvan de berigten uit de vorige eeuw nog spreken, vindt men geen spoor of heugenis meer. Zij zijn overigens niet lang, maar breed en eenigzints gedrongen van gestalte, de vrouwen neiging tot dikte hebbende. Wat hunne zielshoedanigheden aangaat, hebben de meesten het geen men gezond verstand noemt; zij zijn bedaard, niet dapper, maar eenigzints vreesachtig van aard. Vechtpartijen of hevige woordenwisselingen vallen bijna nimmer voor; welligt draagt het gevoel van elkander, in zoo beperkt eene ruimte, dikwijls noodig te hebben, hiertoe bij. Zelfs wanneer de eene arme visscherman den anderen besteelt, is de verliezende partij bijzonder langmoedig. Zij hebben overigens den naam van minder het goed eens anderen te begeeren dan de nog forskere en grootere, maar veel onbescheidener Urksman. Als eene staal der meerdere naauwgezetheid op zijn eiland verhaalde ons de Schokker beurtman, dat, zoo op Urk een schuit eenige dagen alleen moest liggen, men zeker kon zijn, dat haken, boomen, pus en al wat tilbaar was verdwenen zouden zijn, doch dat in diergelijk geval op Schokland niets dan het brood wordt gemist en dan nog slechts voor de helft. „Eerlijk deelt hij altijd" voegde de schipper er bij.

In vergelijking met andere meer beschaafde oorden, zijn mannen zoowel als vrouwen zedelijk; doch de laatste hebben zoodanige naïve

vrijheid in hare uitdrukkingen, dat men het, hoezeer ten onregte, aan onzedelijkheid zoude toeschrijven.

Van rang of stand heeft geen der sexen het minste begrip; zij spreken aanzienlijken aan als huns gelijken, zonder toch onbescheiden te worden. Daar zij overal heenwaren en meer dan lieden van hun stand aan den vasten wal, met geestelijken, schoolmeesters enz. in aanraking komen, weten zij van vele zaken mede te praten, hoewel bij nadere kennismaking, de wetenschap niet zeer uitgebreid blijkt te zijn en vooroordeelen en wonderlijke meeningen voor den dag komen. De kleederdragt der mannen heeft niets bijzonders meer. Het is het gewone schipperspak. De vrouwen hebben nog iets eigenaardigs in haren tooi, hoezeer de jonge meisjes reeds veel de gewone vastelandskleeding aannemen. De meeste Schokkervrouwen hebben de bekende oorijzers nooit van goud, maar van zilver, velen zelfs van blik; kettingen van echte of valsche bloedkoralen, waarvan het slot altijd van achteren gedragen wordt. Over den borstrok wordt, in plaats van jak, een borstlap zonder mouwen, *kroplap* geheeten, gedragen, dagelijks van gewoon katoen, maar 's zondags en vooral met Paaschen en Pinksteren, een van meubelsits; hoe meer bont gebloemd, hoe fraaijer de kroplap genoemd wordt. Verder rood baaijen onderrok, of blaauw gestreept, en effen blaauw daarboven; blaauwe kousen. De echte, oude vrouwendragt, wei-

nigen hebben die nog alzoo, is een roode baaijen muts en daarover een blaauwe, met geelgestreepten platten bodem; een vest van damast (middel genaamd) van voren toegeregen met geel koord, en onder dat vest een roode baaijen borstrok met losse mouwen van rood laken, met geel zijden geborduurde streep op den naad. — Nog eenige jaren, en niets zal van deze gewoonten dan de herinnering overig zijn. — Niet zoo ligt zal de taal der Schokkers hare eigene kleur verliezen, *en* in woorden *en* in uitspraak heeft zij hare eigenheden, waarvan ik er eenige in een bijlage zal mededeelen. Het zonderlingste is, dat, hoewel 25 minuten van elkander verwijderd, de Emmeloorder en Enzer taal vrij wat van elkander verschillen. — Over 't geheel en hier kunnen wij, weder aan de vroegere tweeheerigheid denken, heeft Ens meer van de Overijsselsche, Emmeloord meer van de plat-Hollandsche uitspraak.

Een bekoorlijk beeld van Schokland zal de lezer zich door het bovenstaande wel niet gevormd hebben, en toch, „de liefde tot zijn lant is ieder aengeboren." Gelijk de Groenlander naar zijne ijsschotsen, zoo reikhalst de Schokker naar zijne palen. Mij is een voorbeeld bekend van een meisje uit Ens, dat een zeer goede dienst in Holland kon krijgen, doch niet besluiten kon haar eiland te verlaten; zelfs waren twee kinderen, wier vader uit broodsgebrek te Kampen werk had moeten zoeken, zoo aan hunne woonplaats ge-

hecht, dat zij wegwijnden en stierven. — Gezegende trek in 's menschen hart, die den Schokker aan zijn onland evenzeer als de Zwitser aan zijne bekoorlijke dalen verbindt en hun het leven dragelijk maakt, te midden van golfgestuif en gierende stormen. — Die zelfde trek en liefde voor het eiland kunnen wij toch niet bij hen veronderstellen, die er van elders geplaatst zijn, bij de ambtenaren en geestelijken. Bij hen leeft, dit ontwaart men terstond, de liefde voor de natuur, voor boomen en bloemen; zoo veel de gure lucht en de onvriendelijke zeewinden het toelaten, trachten zij ten minste eenigen plantengroei in de nabijheid hunner woningen te doen tieren. De pastoor op Emmeloord had binnen eene ruwe omheining wonderen gewrocht, daar er eenige appel- en peereboompjes groeiden, klein en nietig, maar met gezonde vrucht. Men meende echter dat, bij hooger opschieten, de te veel blootgestelde kruin zou sterven en de geheele boom dit voorbeeld zou volgen. — Bij Dr MEIJER, op Ens, staan achter zijn huis aan de westzijde eenige wilgenboomen, die goed opgaan; aan de oostzijde echter anderen, wier bladeren door den fellen wind reeds verschroelden en verdroogden, zoodat hun geen lang leven werd toegezegd. Alleen hetgeen tegen muren groeit schijnt te kunnen gedijen. Zoo is bij den Burgemeester een wijngaard, die rijpe druiven voortbrengt; ook de klimop belooft goed te zullen slagen. Wat overigens bloe-

men betreft, zij kunnen slechts binnenshuis worden gehouden, gelijk men in de woningen der ambtenaren er vele soorten, als ter vergoeding voor het gemis daar buiten, zal aantreffen. — Geraniums, foxia's, rozen verkwikken daar het oog; dan bij de minste blootstelling aan de buitenlucht, ook bij het mooiste weder, beginnen zij te kwijnen.

Wij, die een pleziertogtje, bij gunstig weder, naar Schokland deden, kunnen ons moeilijk een denkbeeld vormen, hoe het er in den barren winter, bij de lange avonden en nachten, geschapen is. De buurten, die slechts 30 el breed zijn, staan 6 a 7 voet boven dagelijksch water. Bij stevigen wind schudt de grond zoodanig, dat de spiegels en schilderijen, soms vrij hard tegen den wand slaan. Bij een weinig meer dan gewonen wind is met eenige oplettendheid waar te nemen, dat alle kleine hangende voorwerpen in beweging zijn, en bij sterken oostewind staat eene pendule, in eene oostelijk gelegene kamer, terstond stil. Hóézeer nu, bij hooge vloed, als de buurtwerf 1 a 2 voet onder water staat en de volle zee met 7 a 8 voet diepte tegen de westelijke palenrei der buurten aanbultert, hóézeer dan alles dreunt en kraakt en zich wringt, valt ligtelijk te begrijpen. — Welk een tooneel moet alsdan het arme Schokland niet opleveren! De eenige gemeenschap tusschen de buurten, de plank, is onder water; het eiland wordt dan drie eilanden, ieder van vijf minuten of minder in omtrek. Het giert,

vooral door de armoedige woningen, die op hunne grondvesten trillen en beven. Gelukkig evenwel, dat de tooneelen van 1825 zich niet herhaald hebben; toen was het er ijsselijk gesteld. Veel had men reeds den geheelen winter van 1824 geleden, door de bijna zonder tusschenpozen waaijende harde winden; toen, op donderdag den 3 Februarij 1825, het water sterk begon te rijzen. Met de hoogte van 9 voet, dat wist men, liep het gansche eiland onder, en zie! des avonds klom het tot 8, tot 8½ voet. Des nachts was het vallende en rijzende tot het, des ochtends van den 4^{den}, tot 10½ v. gestegen was. Reeds in October 1824 waren de paalwerken aan de oostzijde, zoo als ook aan de westzijde der buurten, zwaar beschadigd; thans sloeg een geheel nieuw geheid werk bij den Zuidert uit den grond en dreef weg. De zeedijk, die genoegzaam volkomen hersteld was, werd ter lengte van meer dan 2000 ellen vernield. Dra werd de verwoesting voltooid. Uit de paalwerken op Ens en Emmeloord, werden geheele vakken weggeslingerd en door den stroom medegevoerd, zoodat het getal der weggerukte wel op 1800 begroot werd. De vuurtoren werd zoo geteisterd, dat hij geheel vernieuwd moest worden. Uit de R. K. kerk te Emmeloord sloegen de muren weg, het altaar, de banken enz. werden door de golven medegesleept. In de onderscheidene buurten spoelden 26 huizen geheel weg, 70 werden zwaar beschadigd. Het noodlottigste van alles

was, dat een man, 4 vrouwen en 8 kinderen in den vloed omkwamen (1).

Zeer is het te wenschen, dat dergelijke rampen de arme, en reeds zoozeer misdeelde, Schokkers niet meer mogen teisteren. Zij zouden den ondergang van het gansche eiland, welks bestaan toch van zooveel belang is, met zich kunnen slepen. Meer dan men denkt, breekt het den aandrang des waters op de Overijsselsche kust. En als de schipper, bij nachtelijk duister, door noordwestelijke stormvlagen voortgezweept, geen uitkomst meer ziet, hoe noodigt hem dan het Enzer licht, om eene veilige schuilplaats in de haven van Emmeloord te zoeken.

De gelden, aan Schoklands zeeweringen besteed, zijn geenszins verloren.

G. MEES. Az.

(1) *Ter PELKWIJK* op. cit., bl. 26, waar men meerdere bijzonderheden vinden kan.

BIJLAGE I.

Uit de resolutien van Ridderschap en Steden 1691. 8 April.

Alsoo het eylant Ens dagelyx grote kosten tot desselfs behoudenis comt te vereysschen, en noch meerder, indien het niet sal verloren gaen, sal vereysschen, is goetgevonden, daer over in neestvolgende manieren te schryven aan de provincien van Hollandt en Vrieslandt om ten aensien van haer interesse hiertoe mede te contribueren.

Edele Grootmogende Heeren.

Wij hebben voor eenige jaeren aen U Ed. Gr. Mog. doen vertonen den periculeusen toestand van het eylant Ens, wesende de eenigste haven en plaatse van retraicte, by voorval van storm voor alle schepen, de Zuiderzee bevarende, wanneer oock U Ed. Gr. Mog.

hebben toegestaen het draegen van een derde gedeelte in de kosten, tot conservatie van 't zelve eylandt, en dewyl wy 't sedert noch considerabele summen tot behoudenis van dit, voor de commercie soo nodige en important werck hebben moeten doen, doch echter het quaet, hetwelck daegelyx aangroeit, niet hebben connen te boven comen, en de vrees om dit eylandt, en ligt in corte jaren, te verliezen, dagelyx aangroeit, soo hebben wy noodich geacht, de tegenwoordige toestant van hetselve eylandt seer naeuwkeurigh te ondersoecken en daerby bevonden, dat aen de Westsyde, een clootscheut weeghs van het landt en naerder, doorgaents diepen by den ordinaris water syn van 12: 14: 16 en 17 voeten, en dat by stercke winden en bewegingen van de zee, daer door de dergachtige gront van het landt, vermits die vehemente persinge, dringende door de voorschr. diepte wordt uytgelockt, gelyck dan binnen onse geheugenis daer het landt seer is afgenomen en dergen soo groot als boere schuiren opgeworpen en iterative intreckinghen van den dyck syn vernootsaect, waardoor hetselve soodanig is vercleint, dat het op de periculeuste plaats alleen tusschen 70 en 80 roeden in de breette con haelen, alwaer oock haer in 't vaste landt eenige opborrelende gaten vertonen, die aanwysen, dat de persinge van de zee daer onder hollicheden comt te maecken, die vreesse van een nieuwe scheuringe moet doen apprehenderen, twelck gebeurende, dat

God verhoede, soo sal geen middel wesen, om dit eylandt te behouden, noch oock om de inwoonders, die in tyt van noodt voor de schepen seer nodigh syn, aldaer te connen doen substitueren; 't welck wordt geoordeelt, niet wel anders voorgecomen te sullen connen worden, als door het maecken van een generael suffisant paelwerck op de periculeuste plaats, alwaar hier en daer een vack is gheheyte ter langte van ongeveer 160 roeden, om daardoor de persinge van de zee te steuyten en te beletten. Het groot interesse, 't welck UEd. Groot Mog. in de commercie en scheepvaart op de Zuiderzee syn hebbende, die by 't missen van dit landt haer seeckerheyt notorie sal quyt syn, en aan de grootste ongemacken wordt geexponeert, hebben ons bewogen, U. E. Gr. Mog. hiervan omstandige kennis te geven, en dewyl dit werck niet by ons can worden gemaect en oock niet redelyck is, dat ons, die het minste in de commercie deelachtig syn, de last tot behoudenis van het interes van 't gemeen daarvan alleen wurde gelaten, dieselve vrundtnabuirl: te versoeken, dit werck selfs te doen examinieren en daaraan metterdaet de handen mede te doen houden, sullende wy niet naerlaeten naer proportie van onse aengelegentheit het onse daartoe mede te contribueren: synde inderdaet nodig dat de tyt werde gemesnageert, om niet te verliesen dat nooyt en soude connen worden wedergecregen, gelyck de schippers uyt U. Ed. Gr. Mog. provincie, die in

groten getal dit vaerwaeter moeten gebruycken, daarvan buyten twyffel kennisse draegen en vervolgens daarvan oock volcomen informatie sullen geven. Wy sullen hierop, Ed. Gr. Mog., U. Ed. Gr. Mog. resolutie en rescriptie te gemoet sien en daerin eindigen enz.

Campen 8 April 1691.

Dergelijke brief aan de Staten van Friesland.

BIJLAGE II.

De Bevolking van Schokland bedroeg, in 1840, 695 zielen, waarvan 506 katholieken en 189 hervormden.

De verdeeling is de volgende:

	Zuidbuurt. — Ens. — Emmeloord.		
Gehuwden . .	28 . .	70 . .	146
Ongehuwden .	42 . .	121 . .	243
Weduwnaars .	4 . .	6 . .	15
Weduwen . .	3 . .	6 . .	11
	77	203	415
Katholieken .	17 . .	85 . .	404
Hervormden .	60 . .	118 . .	11

GEBOREN.

Van 1 Jan. 1823 tot 31 Dec. 1832,	227	$\left\{ \begin{array}{l} \text{De laatste} \\ \text{tien jaren} \\ 11 \text{ meer} \\ \text{geboren.} \end{array} \right.$
— 1 — 1833 ————— 1842,	238	

GESTORVEN.

Van 1 Jan. 1823 tot 31 Dec. 1832,	215	$\left\{ \begin{array}{l} \text{De laatste} \\ \text{tien jaren} \\ 36 \text{ minder} \\ \text{gestorven.} \end{array} \right.$
— 1 — 1833 ————— 1842,	179	

HUWELIJKEN.

Van 1 Jan. 1823 tot 31 Dec. 1832,	53	$\left\{ \begin{array}{l} \text{In de laatste} \\ \text{tien jaren} \\ 11 \text{ hu-} \\ \text{welijken} \\ \text{meer.} \end{array} \right.$
— 1 — 1833 ————— 1842,	64	

In 1843, 44 en 45, geboren	67	$\left\{ \begin{array}{l} \text{Dus in de} \\ \text{laatste drie} \\ \text{jaar nage-} \\ \text{noeg 1 meer} \\ \text{geboren} \\ \text{dan over-} \\ \text{leden.} \end{array} \right.$
— — — — — gestorven	47	
— — — — — huwelijk.	11	

In de eerste tien jaren zijn er 12 meer geb. dan gest.

— tweede	59	_____
— laatste drie	20	_____

In het tweede tiental jaren zijn er 36 minder gestorven dan in het tweede tiental, niet-tegenstaande er 11 meer geboren zijn, zoodat de geboorte toe-, de sterfgevallen afnemen. Wel heeft, in het eerste 10tal, de cholera geheerscht en 40 menschen weggerukt, maar in het tweede, werd de halve bevolking door eene typhouse ziekte bezocht, waaraan 23 zijn overleden. De 17 meer gestor-

venen aan de cholera, van 36, minder in 't laatste tiental jaren gestorvenen, afgerekend, blijft nog een voordeel van 19 voor het tweede tiental jaren.

Van de bevolking wordt $\frac{5}{7}$ door het provinciaal Gouvernement kosteloos van geneesmiddelen voorzien. De jaarlijksche armenrekening bedraagt gemiddeld f 250. Ieder der 500 armen kost alzoo jaarlijks 50 cents aan geneesmiddelen.

Het meest doorlopend ziekte-karakter is van een ontstekingachtig- rhumatischen aard, en de slepende ziekten meest de gevolgen daarvan.

De epidemische ziekten zijn in de laatste 10 jaren geweest als volgt:

Croup, 23 kinderen, overleden 7.

Mazelen, meest kinderen, geen gestorven.

Kinkhoest, id. id.

Griep, bijna al de inwoners, id.

Typhus, ruim de halve bevolking 352, 23 overleden.

Pokken, geene. Alle kinderen boven 1 jaar zijn ingeënt, en overinënting geschiedt jaarlijks bij alle bejaarden, die 't willen toelaten.

Wegens de vooroordeelen, die nog hier en daar tegen de vaccine bestaan, is het volgende van eenig belang.

Toen in den fellen winter van 1844, de Zuiderzee tot aan Urk bevroren was, zoodat men met zwaar beladene sleden daarover trok, heerschte er op Urk, bij 't grootste deel der kinderen en zeer vele volwassenen, eene pok-

ken-epidemie van allerkwaadaardigste soort. In de zestig stierven daaraan. De ingeënte kinderen der ambtenaren werden niet aangetast. Dagelijks kwam toen, tot vervoer van levensmiddelen enz. op Schokland een 50tal Urkers aan, waaronder de meesten poklijders in hun huis hadden, en velen zelfs de versche sporen der pokken op 't gelaat vertoonden. Die Urkers sliepen dikwijls bij hunne Schokker kennissen. Daarbij kwam, dat eene op Schokland gehuwde Urker vrouw, die niet ingeënt was, na een bezoek op Urk, terwijl zij in hevigen graad de pokken had, naar Schokland werd vervoerd. In weerwil van alle raadgeving, sliepen wegens armoede hare twee ingeënte kinderen bij haar. Noch die kinderen, noch een enkel inwoner werd, trots allen omgang met de Urkers, door de pokken aangetast.

BIJLAGE III.

De uitspraak van Ens en Emmeloord verschilt van elkander, terwijl beide van den dialectus communis, dat is de goede Hollandsche uitspraak, afwijken. Op Ens is men er, dunkt mij, verder van verwijderd, en nadert meer tot het Overijsselsch.

Aldaar is het niet de *ii*, waar de Hollanders de *ij* gebruiken, maar iets tusschen beiden veel van de *è* in het fransch *père*, doch minder sterk, *grijpen* wordt *greèpen*; *wijn*, *weèn*; *vijftien*, *veèftien*; *pijp*, *peèp*; *tijd*, *teèd*.

De *ui* wordt eu als *pruim*, *preum*; *schuit*, *scheut*; *druif*, *dreuf*.

Ei klinkt als *ai*: *lei*, *lai*; *kei*, *kai*. — De *sch* wordt *sk*, *school*, *skool*; *a* wordt *oa*: *wagen*, *woagen*; — Terwijl van het voorvoegsel *ge* de *g* wordt weggelaten, *gegeven*, *egeven*.

Met de *h* springen de Enzers om, als in het Zeeuwsch, Schiedamsch, plat Deventersch enz. *hout* is *out*; *oud* is *houd*; — *ee* wordt bij oude lieden, als in den oud-Hollandschen tongval *ie*, *steen*, *stien*; *been*, *bien*. Omtrent de algemeene regelen van dit dialect ben ik te weinig zeker om er meer van te zeggen. Ik bepaal mij dus tot eenige nog opgegevene woorden: *haan* wordt *aun*; *kippen*, *kiepen*; *kousen*, *koesen*; *olie*, bijna *aulie*; *molen*, *meulen*; *sleutel*, *sneutel*.

Bijzondere woorden of uitdrukkingen zijn nog. *Een papieren zak* heet *brief*; *slaapmuts*, *poeskop*; *een vrouwenrok*, *schort*; *stroop*, *sirup*; *azijn*, *eek*; ik heb 't in mijn *zak*, ik heb 't in mijn *diezek*; *kinderen*, *kiener*, met een *doffe g* als *kiengner*; 't katoen is *verbleekt*, *verblikket*. Tegen zijns gelijken zegt men *jè*, tegen den meerdere *jì*. De broeder zegt

tegen de zuster: *tutte*; de zuster noemt den broeder *beúpe*; de *grootvader* is *bebbe*; de *grootmoeder*, *besje*; de *vader*, *tate*; de *moeder*, *memme*; de *tante*, *meute*; de vrouw heeft *peèn* in den bek; de koe heeft *peèn* in den mond.

Basterdwoorden worden daar, even als overal, bij de mindere klassen nog meer verbasterd of onkenbaar. Het kind wordt goed opgepast, heet *gementineerd*; ik zal u *vernieten*, ik zal u *vertestueren*; het is *bedorven*, 't is *geskandelizeerd*.

Van Emmeloord weet ik nog minder op te geven, dat eenig algemeen denkbeeld van de uitspraak aldaar zoude kunnen geven. Met het Enzer dialect heeft het Emmeloordsch gemeen, dat het augment *e* wordt en *a* mede als *oa* klinkt, dus *edoan* voor *gedaan*: *woater* voor *water*; *ei* als *ai*; *onderscheid*, *onderschaid*; ook aldaar zijn *kousen*, *koesen*. Stellig is het overigens meer aan het Hollandsch naderende. Even als daar zal men zeggen: ik had geen *tijd* om een *pijp* te rooken. En, zoo ik mij wel herinner, wordt de *n* aan 't slot der woorden daar, op zijn Hollandsch, weggelaten of ten minste bijna niet merkbaar, terwijl die op Ens duidelijk wordt gehoord. Overigens heeft het Emmeloordsch *ein* voor *in*, *kind* wordt *keind*; *kinderen*, *keinrer*; *twintig*, *tweintig*. *Mees-ter* wordt *maaster*; *gestolen*, *esteulen*; ook *egeuven* voor *gegeven* en niet als op Ens *egeven*.

Bij nadere gelegenheid, zal ik trachten iets meer voldoende en meer taalkundig geordend te geven. — Als een staaltje neme men het tegenwoordige voor lief.

Bladvulling.

In een' der vorige jaargangen van dezen Almanak (1840 blz. 91—94) hebben wij uit de Kameraarsrekening der Stad Deventer van het jaar 1434 het bewijs opgegeven voor de hooge waarschijnlijkheid, dat de Koperen Kettel, welke nog heden aan de Waag aldaar hangt, gediend heeft tot het *sieden* van eenen muntmeester, die valsch geld had gemaakt.

In de dus genoemde *Reyseboecken*, in het Deventer Archief, komt eene aantekening voor, die deze bijzonderheid nog nader bevestigt. Wij laten ze daartoe in haar geheel hier volgen.

Anno 1553 op sondach to vastelavondt synnen bynnen Arnhem erschienen voir den Cancellier Meister Adriaen Nicolai die gedeputierden van den vier Steden Niemegen, Deventer, Campen en Zwolle, van die Ma^t van die Coningynne op 't stuck van der Munte aldair te komen verschreten, om te assayeren ende te probieren of die penningen, by den vier Steden gemuntet, so guet weren als die behoirden te syn. En also Antony Cap-tyn-generael van der Munte tusschen wegen

bynnen Leyden kranck geworden was, is alleen die Assaiermeister van Antwerpen erschienen, en al wast alsoo dat die Generael nyet gekoemen was, hebben die gedeputierden begert te weten, wat hoire meynonge, commissie oder beveel waer. Hest die Assayermeister durch den Cancellier doen seggen, dat hy solde probieren der Steden Munte en die penningen by den Steden gemuntet. Dair op die gedeputierden van den vurs. vier Steden eenpairlicken geantwort hebben, dat sy die privilegiën ende gerechtigheden van die Munte hebben van den Hilligen Roemsschen Rycke ende nyet van den hove van Brabandt, en dat oire muntmeisters, die dair tegenwoirlich weren, munterden op ten ketell. Bevonden die Steden vurs. gebreck by oeren muntmeisters, sy hadden die selve bestraft ende wolden die oick straffen, gelick een Muntemeister eertides bynnen deventer gesoden is, dair die ketell alnoch hangt, dair konde men alnoch well eenen yn sieden.

In sommige kerken worden van tijd tot tijd schilderijen op de muren ontdekt, gelijk b. v. voor een paar jaren van Munster en nog onlangs van Bommel gemeld is. Er is geen twijfel aan, of het koor der Groote Kerk te Deventer is ook met schilderwerk versierd geweest, dat misschien nog onder de kalk schuilt. Het blijkt uit het volgende verdrag tusschen Deken en Kapittel der Kerk en zekeren schilder REMBERTUS.

Toe weten dat broder Rembert noch sal maelen IIII vaeck vp onsen chore eyn iclic vaeck voer XXII rins. gul. vp syne cost vnd scaden in gueden bestendigen werke, na gueldunke dekens en capittels ofte des meysters fabrice, gelyck dat yerste vaeck gemaket vnd ghemaelt is. En wert sake dat broder Rembert vorse. den werke en treckede, toe wat tyden dat gheschege, dan mach onse magister fabrice om [hem] oerlof geuen vnd betalen on na verloop des werkes dat he dan ghemaket hedde en behaelden soe voele inne van den loene alse den werke in der tyt vertrecket were.

Item want broder Rembert sick sere beclaget van den yersten vake dat he ghemaket

heuet, dat he daer syen arbeyt in scheten moet, soe sal onse magister fabrice voer dat yerste raeck geuen **XXIII** rins. g.

Item soe sal broder Rembert voers. den deken en capittel verbonden wesen dyt voers. weerck al deger vnd wol toe maken, en deken vnd capittel noch magister fabrice en sollen broder Remberte niet versetten ten sy sake dat hy den werke ontrecken wolde in der materien vnd in der formen alsoe dat yerste raeck begunst und ghemaket is.

Item wan dat werck toe samende vervollet is, dan sollen deken en capittel broder Remberte schencken een nye cappe van vyef ofte seesz rins. guld.

Item ofte magister fabrice hedde prouisyen gedaen an varwen offte oley, dat sal men broder Remberte gunnen en geuen voer sodane gelt alsoe dat vercoft is sonder argelist.

Item soe sal broder Rembert dyt werck voers. maken bynnen enen jare na datum desser cedelen en men sal betalen enen ige-
liken rins. gul. met **II** ar. gul. vnd **II** cr. an golde of anderen paymente, dat daer guet voer is, sonder argelyst in al desen voirs. puntten op beyden syden. Datum et actum anno m.cccc.xlvij octaua die mens. Julij. —
Onder aan staat gemeld: Sic actum inter nos, quod manu mea propria protestor Rembertus reuesche (1). Item non aliud aurum

(1) Het kan ook *renesche* zijn, daar *n* en *re* dikwijls moeijelijk te onderscheiden zijn.

*ponam in opere amplius, nisi purum, quippe
fyn, et praeler VI vlt. ea quæ promissa
sunt solvet mihi magister fabrice tres flor.
renens.* Dat het werk voltooid geworden is,
blijkt uit de quitantiën, op den rug van het
stuk, waar REMBERTUS heeft opgeteekend, wat
hij van tijd tot tijd had ontvangen. In ver-
wen werden hem 9 Rijsche gulden betaald
en het geheel voor het schilderwerk en ande-
re zaken bedroeg 133 Rijsche gulden en 11
cromsterten.

D R U K F E I L.

Bl. 21 reg. 7 staat *osc* — lees: *soe*.

